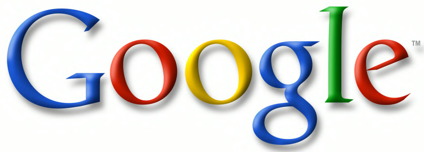
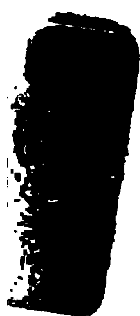
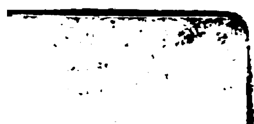
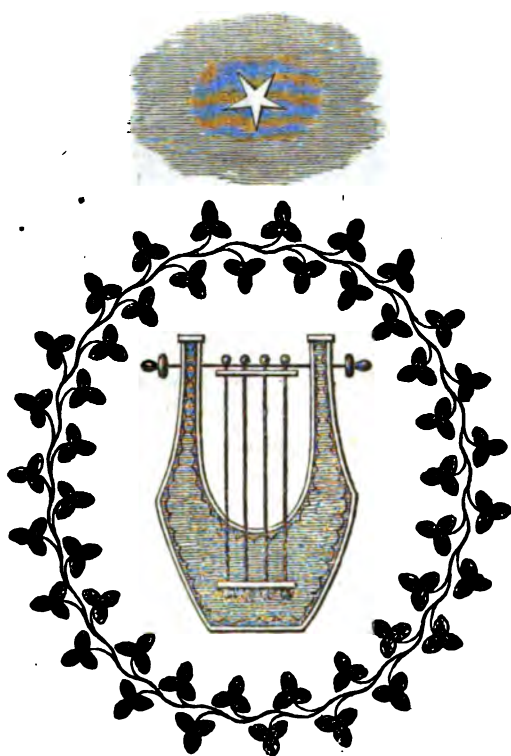

NORDISK
UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

ANDRA ÅRGÅNGEN.

KJÖBENHAVN. LUND. CHRISTIANIA. UPSALA.

1856.

Om den forandrede Vandhöide ved de danske Kyster.

Af Etatsraad G. Forchhammer.

Da den svenske Physiker Celsius for et Aarhundrede siden henledede Naturforskernes Opmærksomhed paa Vandformindskelsen ved de svenske Kyster, anede Ingen, hvilken Rolle disse Iagttagelser engang med Tiden vilde spille i vor Betragtning af Jorden og dens Overflade, og da der udspandt sig en livlig Discussion om denne Gjenstand, anede maaskee heller ingen af de stridende Parter, at Alle paa en vis Maade havde Ret, at Vandet mindskes paa eet Sted, bliver uforandret paa et andet, og stiger paa et tredie Sted. Det gik Celsius, som enhver Naturforsker maa være forberedt paa, at det vil gaae ham; medens hans theoretiske Betragtninger alt længe have været lagt tilside som ubrugbare, ere hans gode, sikkre og omhyggelige Iagttagelser blevne til et Grundlag, hvorpaa en stor theoretisk Bygning er bleven opfört, som nu ansees for sikker og fast, men som muligen engang med Tiden vil gaae alle vore Theoriers Vei, idet den maa gjöre Plads for större og mere omfattende Anskuelser. Hvad man dengang betragtede som en Formindskning af Vandmassen ved de svenske Kyster og selv over hele Jorden, sees nu fra et ganske andet Standpunkt. Medens man dengang tabte sig i Spekula-

tioner over Fölgerne af Jordklodens langsomme Udtörring, har man nu overbeviist sig om, at den flydende Vandmasse paa Jorden i det Hele taget bliver uforandret, og at Vandets forskjellige Stand ved Kysterne af Sverrig og andre Lande har en ganske anden Aarsag. De almindelige Undersögelser over denne Gjenstand ere altfor vel bekjendte til at jeg her skulde dvæle ved det mere udförlige Beviis for den Sætning, at det ikke er Vandet, hvis Mængde forandres, og hvis Overflade synker eller stiger, men at det er Jordskorpen, der stiger eller synker. Ikkun det vil jeg bringe i Erindring, at ligesom det först var de Iagttagelser, som Celsius havde gjort ved de svenske Kyster, der for Alvor aabnede Öinene for hiint mærkværdige Phænomen, saaledes er det ogsaa Iagttagelserne ved hine Kyster, der danne det egentlige Grundlag, hvorpaa den nyere Anskuelse af disse Forandringers indre Natur er bygget. Celsius var nemlig ved den Takt, som charakteriserer den sande Naturforsker, ikke blevet tilfredsstillet ved de Resultater, han havde uddraget af sine egne Undersögelser og Andres tilfældige Iagttagelser, men havde foranlediget, at der blev hugget Mærker i Klipperne paa forskjellige Steder af Sverrigs östlige Kyster, overbeviist om, at en senere Tid derved vilde blive sat istand til at udfinde det Sande og Eiendommelige i Östersöens Vandformindskning. Celsius har været död i henved et Aarhundrede, men uadskilleligen knyttes hans Navn til et af de störste og meest omfattende Phænomener, som vi have iagttaget paa Jordens Overflade. Gjentagne Eftermaalinger af hine Tegn have viist, at Östersöens og den botniske Bugts Vandspeil nu staaer lavere, end dengang da Mærkerne bleve indhugne, men de have ogsaa godtgjort, at Afstanden imellem hine Mærker paa den gamle Vandstand og det nuværende Vandspeil ere meget forskjellige, og i det Hele taget stört i den nordlige Deel af den botniske Bugt og mindre i samme Forhold, som man kommer længere imod Syd,

Den for nogle Aar siden afdöde v. Buch havde först det Mod at udtale, at naar Vandspeilet, som det nu er, ikke var parallelt med Vandspeilet, som det havde været i en tidligere Tid, kunde Vandstandens Forandring ikke forklares ved Vandets Formindskelse eller Tiltagen, da det ligger i dets Natur, at det stiller sig i samme Höide paa de forskjellige Steder, hvor det frit kan bevæge sig. Vise Forholdene sig anderledes, er det ikke Vandet, der aftager eller tiltager, men det er Jorden, der löftes eller sænkes. Siden den Tid staaer det fast, at de varige Forandringer i Vandstanden ved Landenes Kyster hidröre fra Bevægelser i Jordskorpen.

I en lang Række af Aar har jeg beskjeftiget mig med Undersögelser over lignende Forhold ved vore Kyster, og skjöndt vi kun paa ganske enkelte Steder have Klipper, der kunne tillade lignende Iagttagelser, som de der bleve og endnu blive anstillede i Sverrig, og skjöndt en stor Deel af vore Kyster ere udsatte for Tidevandenes vexlende Höide, der vanskeliggjör Undersögelserne, er det dog lykkedes mig, at samle saa mange Iagttagelser, at Forholdet selv i sine væsentlige Træk kan fremstilles. Efter flere Aars omhyggeligt Studium fremtraadte da den mærkværdige Kjendsgjerning, at der viste sig Tegn, saavel paa en Hævning, som paa en Sænkning af Landet, saaledes at de tydeligste Hævningsphænomener forekomme i den ene Deel og de tydeligste Sænkningsphænomener i en anden, men at de gribe over i hinanden paa den Maade, at der ikke gives faa Steder, hvor man kan eftervise begge, et Forhold, der gjör Iagttagelserne overordentlig vanskelige og forvirrende. Der viste sig endvidere, at Sænkningsphænomenerne vare ældre, end Hævningsphænomenerne, idetmindste i en Deel af Landet. Disse Forandringer i Vandhöiden ved vore Kyster have, efter alt hvad vi kunne skjönne, ikke udgjort nogen stor Forskjel i lodret Höide, men formedelst disse Kysters Beskaffenhed har deres Indflydelse paa Landets

geographiske Forhold været overordentlig betydelig. Paa et Sted finde vi Klitrækker flere Miil fra det nuværende Hav, og disse Klitrækker betegne hvor langt Havet strakte sig ind efter Sænkningen. Paa et andet Sted finde vi et Sund, der er forvandlet til en Ferskvandssö og Holme, hvorfra man istedetfor Vand kun öiner frugtbare, veldyrkede Sletter, der ere löftede over Vandspeilet ved den vedvarende Hævning. Det vil derfor være nödvendigt at dele denne Skildring i to Afsnit, den om Sænkningen og den om Hævningen.

Den store Nordsö-Sænkning.

Naar man paa Vestkysten af Hertugdömmet Slesvig undersöger Bunden af den Deel af Havet, der ligger imellem de ydre Öer og Fastlandet, finder man paa mange Steder, at den bestaaer af en törveagtig Masse. Paa andre Steder finder man Træstubbe med deres Rödder, som endnu ere forgrenede i den faste, ældre Sandbund paa en Maade, der ikke levner ringeste Tvivl om, at Træerne have voxet paa de Steder, hvor vi nu finde Stubbene. Ved en lille Hallig, (en ikke inddiget Marskö) Öland kaldet, staae disse Stubbe nær ved Vandets Overflade, saa tæt ved hinanden, at Baade maa styres meget varsomt for ikke at stöde paa dem. Paa et andet Sted, mellem Romö og Fastlandet, staae de i en större Dybde af omtrent 10 Fod under daglig Vande. Ved Vestkysten af Öen Sylt er den af Havet dækkede Törvemose meget betydelig, og med Stænger og Hager bryde Beboerne store Stykker op deraf, som efter at de have ligget en Tidlang paa Stranden og ere blevne udvaskede og törrede, blive benyttede som Brændsel, men ikke ere meget yndede, fordi de ere stærkt svovlede. De samme Törvemoser har man fundet i Nærheden af Husum, ved Gjennemgravningen af et nyt Indlöb til Havnen, og saa stor er Mængden af denne undersöiske Törv, at man endnu i det forrige Aarhundrede ved Vestkysten af Sles-

vig fortsatte en ældgammel Saltfabrikation, som allerede omtales af Saxo, og bestod deri, at man törrede den af Havet optagne Törv uden at vaske den, brændte den til Aske, udvaskede Asken med Vand og inddampede denne Saltoplösning ved Forbrænding af en ny Portion Havtörv, som da atter i sin Aske leverede Salt til den næste Kogning o. s. v.

De Forhold, der ere komne tilsyne ved Gravningen af Canalen ved Husum, ere de meest oplysende og interessante, og vi kjende dem nu ved flere forskjellige Undersögelser. I Aaret 1846, da jeg undersögte Forholdene, iagttog jeg Fölgende:

Floden stod ved Höivand 3½ Fod over Vatterne (lavt Land, som daglig overskylles af Havet ved Höivande); dernæst fölger 3 Fod Marskland; derpaa 3½ Fod svampet Törvejord, og tilsidst 3½ Fod af et Lag, der bestod af Grene og Stammer, især af Birketræ.

Paa et andet Sted har man iagttaget, at disse Stubbe ere rodfæstede i Strandsand, og at dette sidste indeholder Skaller af den almindelige Hjertemusling, Cardium edule; Stammerne ligge fra VNV. imod OSO., hvilket er den Retning, hvorfra de stærkeste Storme endnu pleie at komme i hine Egne. Polytechnisk Candidat, Lieutenant Grove har fundet denne Törvemose paa en Længde-Strækning af 550 Fod med en Tykkelse af mellem 6 Tommer og 4 Fod. Ogsaa denne Törvemose hvilede paa gammel Strandsand. Samme Törvelag findes under Marsken selv, og et lignende, maaskee det samme, er fundet ved Boringer, der i Anledning af Sluseby gningerne ere udförte ved Frederikstad i Aaret 1854. Den störste Dybde, i hvilken man hidtil har funden dette Törvelag, er ved Frederikstad, hvor det fandtes i en Dybde af 33 Fod under almindelig Flodhöide.

Træerne, som man hidtil har fundet, ere vore almindelige Skovtræer, Birk og Eg, desuden har man iagttaget Fyr og Hassel. Planterne, som forekomme i

Törvemosen, ere ikke Tang, men de almindelige Sumpplanter, som endnu danne Törven.

Lignende Törvemoser findes under Marsken i Holsteen, Hannover og Holland, og undersöiske Skove forekomme ved Nordkysten af Frankrig, Syd- og Östkysten af England, og man vil selv have iagttaget dem ved Nordkysten af Spanien. Imod Nord har jeg ved Nörre Vosborg ved Nissumfjorden iagttaget Törvelag i en Dybde, der ligger flere Fod lavere end Havets Overflade. I det nordlige Sjælland forekommer et Törvelag hvilende paa Strandsand og dækket af et Leerlag, som indeholder spredte og lukkede Skaller af Hjertemuslinger, men dette Törvelag, som hviler paa den gamle Havbund og efter at det er dannet i en Ferskvands Sump engang har været dækket af Havet, ligger nu höiere end Söens Overflade, og er löftet ved den vedvarende skandinaviske Hævning. Paa Sydkysten af Bornholm forekomme store Fyrrestammer i Havet, indtil en Dybde af 30 Fod under dets Overflade, og ved Sydkysten af Skaane har Professor Nilsson i Lund ligeledes opdaget en undersöisk Törvemose.

Dette er omtrent Udstrækningen af undersöiske Skove og Törvemoser, som jeg deels selv har iagttaget, deels efter andre Naturforskeres Iagttagelser her har optaget. Da alle de Planter, som forekomme baade i Törvemoserne og Skovene, ere Land- og Ferskvandsplanter, fölger heraf, at der, hvor disse Levninger nu findes, maa have været Land eller Ferskvandssöer, og da alle Planter, saavidt man hidtil har kunnet bestemme dem, ere de samme Arter, som endnu forekomme her i Landet, maa Forandringen være foregaaet i den nuværende Jordperiode.

Vi kunne endnu gaae lidt nærmere med denne Bestemmelse, idet vi have tydelige Spor af at Landet var beboet af Mennesker, da den Sænkning, der bragte de omtalte Skove og Törvemoser under Havets Overflade, fandt Sted. Ved Canalgravningen ved Husum fandt man nemlig i den undersöiske Birkeskov en Ophöining af

Strandsand, der aldeles havde Udseende af en Gravhöi. Forholdene vare her fölgende:

Toppen af Höien er 3—3½ Fod under Vandet ved almindelig Flod, derpaa kommer Törvemosen, som til alle Sider omgiver Höien; siden paa samme Maade Grenene og tilsidst Stammerne. I denne Höi har man fundet en Flintkniv og en Mængde hvide Flintstykker, der saae ud som om de vare brændte, og desuden smaa Granit-Rullestene, saaledes at der neppe kan være Tvivl om, at det er en virkelig Gravhöi fra Flintalderen, af samme Art, som de, der i en saa utallig Mængde forekomme her i Landet, især i Nærheden af Kysterne. At denne Gravhöi er opkastet förend Birkeskoven opvoxede paa dette Sted og længe förend Birkeskoven ved den overhaandtagende Mosedannelse blev forstyrret, er klart af alle Forhold, og at den vidner om en Beboelse af Landet længe för den store Sænkning bragte en stor Deel af det lavere Kystland under Havets Overflade, er ligeledes indlysende. Lieutenant Grove har ligeledes fundet en Flintflæk ved Fortsættelsen af disse Arbeider under Forhold, der gjorde det meget sandsynligt, at den hidrörte fra Törvemosen. Dernæst har Dr. Öhlers i Krempe i Holsteen fundet 14 Fod under Marskleret en Potte af brændt Leer, og i den underste Deel af dette Marskleer en stor Mængde Hasselnödder.

Under de holsteenske Elbmarsker, nemlig endeel af Wilster- og Kremper-Marsk findes Mosen ligeledes, men i en ganske anden Tilstand, end den, jeg hidtil har beskrevet. Alle de tidligere Törvemoser, der enten ligge under den modne og dyrkede Marsk, eller under de af Söen endnu overskyllede Vatter, ere faste og sammentrykkede af Marsken. De indeholde ikke mere Vand, end der udfordres for at fylde Mellemrummene imellem Törven. Disse holsteenske Marsker derimod hvile paa en Törvemose af en saa eiendommelig Beskaffenhed, at vi kun kunne sammenligne dem med den Form af umodne

Törvemoser, som vi kalde Hængesæk eller Gynge, der foroven have et tykt Lag af Mos, som neppe kan bære et Menneske, under hvilket der findes sort muddret Vand, undertiden af meget betydelig Dybde, hvorpaa der fölger dyndformig Törv, der dækker den oprindelige Jordbund. Naar man i disse Marsker gjennemborer Marskleret, der kan have en Tykkelse af 20 Fod og derover, kommer man til Vand, og Boret falder undertiden flere Fod ned. Dette er ikke Resultatet af een Boring, men lignende Forhold vise sig paa flere Steder i de nævnte Marsker. Disse Erfaringer godtgjöre, at de stærkt beboede frugtbare Marskegne hvile paa Vand, og Virkningen af dette Underlag er, at de langsomt synke, hvorved de ere komne saa dybt ned, at Regnvandet ikke længere kan gives Aflöb til Havet, men maa pumpes med smaae Möller op i de höitliggende Flodleier, der bortlede Vandet fra de höiere Egne. Dannelsen af denne Marsk kan neppe tænkes paa nogen anden Maade end ved at antage, at Törvemosen paa disse Steder var en Hængesæk, da den store Nordsösænkning indtraadte, og Havet dækkede den hele Kyststrækning. Leret vilde da som et eensformigt Lag dække Moslaget, og det vilde allerede være voxet til en betydelig Tykkelse förend Moslaget raadnede, nu vilde Lerets stærke Sammenhæng, forbunden med den Omstændighed, at Vandet ikke kunde undvige, fordi det til alle Sider var indesluttet af faste Vægge, forhindre Leret fra at synke tilbunds. Men disse Vægge ere ikke aldeles uigjennemtrængelige for Vand, og det stærke Tryk, som det tykke Marsklag udöver paa Vandets Overflade, vil presse det langsomt ud, og derved foranledige Marskens Sænkning. Det hændes ikke sjeldent, at Diger, der formedelst deres store Vægt udöve et meget stærkt locált Tryk, synke langt hurtigere end den övrige Deel af Marsken.

Denne paa Vand svævende Marsk er ikke indskrænket til Holsteen alene, men forekommer ogsaa i Nord-

tydskland og Holland, og det er meget sandsynligt, at de store Fjorde i hine Landes Marskegne, blandt andre Zuidersöen, der i en historisk Tid tildeels har været tört og frugtbart Marskland, har havt en lignende Beskaffenhed som Wilster- og Kremper-Marsk, der i den store Stormflod i 1825 var meget nær ved en fuldkommen Ödelæggelse.

Ogsaa i det Indre af vort Land see vi udstrakte Spor af denne Sænkning, og vi kunne nogenlunde danne os et Billede af Landets Beskaffenhed förend Sænkningen indtraadte. Naar vi forfölge Vestkysten af Jylland, finde vi, at den med uforandret Characteer löber lige fra Liimfjorden i en nordsydlig Retning indtil Skallingen ved Hjerting, hvor den böier sig meget stærkt mod Öst og gaaer derfra atter nordsydlig indtil Eiderstedt. Men den jydske Kysts oprindelige Retning fortsætter sig fra Skallingen over Fanö, Romö, Sylt, Amrom og Föhr indtil Veststranden af Eiderstedt, hvorved et stort Saltvandsbassin bliver dannet imellem disse Öer og Fastlandet, og det er i dette Bassin, at den slesvigske Marskdannelse saagodtsom udelukkende foregaaer. Analog med dette Saltvandsbassin forekomme i Jylland en Deel Fjorde, der kun derved ere forskjellige fra det slesvigske Bassin, at de kun have en eneste Munding imod Vesterhavet. Hertil hörer den vestlige Deel af Liimfjorden, Nissumfjord, Stadilfjord, Ringkjöbingfjord og nogle Ferskvandssöer sydlig for denne, og det er i allerhöieste Grad sandsynligt, at de afvigende Forhold i Slesvig have deres Oprindelse i hiin store Nordsösænkning, der foranledigede, at den ydre Kyststrækning paa mange Steder blev gjennemskaaren af det overstrømmende Hav, og Bassinet derved tabte sin Characteer af en Fjord. För Sænkningen vare altsaa Öerne landfaste, og Marsken existerede sandsynligviis slet ikke. En stor Strækning Lavland, opfyldt med Törvemoser, indtog den Plads, som Marsken og Havet imellem Kysten og de ydre Öer

nu opfylder. Paa hele Veien imellem Husum og Tönder kunne vi eftervise Klitstrækningen, som efter Sænkningen og förend Marskens Dannelse betegner den gamle Strand. Ogsaa i Jylland forekomme hist og her Spor af en lignende Tilstand, men særdeles tydeligen fremtræder den i de saakaldte Ulfborg Sande, Syd for Nissumfjorden og flere Mile Öst for den nuværende Strand. Aarsagen hvorfor de her fremtræde stærkere, ligger sandsynligviis i den Omstændighed, at vi her allerede komme indenfor den skandinaviske Hævnings Omraade, der har bragt denne Deel af Landet höiere op over Havets Overflade.

Jeg maa endnu anföre et Forhold, der synes at höre til den samme Række af Phænomener. Professor Steenstrup har ved sin Undersögelse over de danske Törvemoser gjort opmærksom paa en almindelig Forsumpning af store Strækninger af Landet, hvorved Ferskvandet er traadt ud over Steder, der för havde en Skovvegetation. Det er klart, at en almindelig Sænkning af hele Landet maatte have til Fölge, at Vandlöbene langsommere afledede Vandet, at dette altsaa ved en uformindsket Regnmængde maatte samle sig og netop derved foranledige Dannelsen af Sumpe, der senere fyldtes med Törvevegetation.

Om denne store Sænkning indtraadte pludseligt eller langsomt, er af de hidtil bekjendte Kjendsgjerninger vanskeligt at afgjöre med nogen Sikkerhed. Imidlertid synes det dog rimeligere at formode, at den er indtraadt pludseligt. Thi ved en langsom Sænkning maatte de Forhold, som derved indtraadte, foranledige, at Træerne förend deres Fod blev dækket af Havvandet, maatte blive udsatte for Ferskvandet og derved gaae ud, og efter at de vare udgaaede maatte de hurtigen raadne. Da vi nu finde Stubberne særdeles godt vedligeholdte, har det nogen Sandsynlighed for sig, at de pludseligen ere nedsænkede under Saltvandet, der vel vilde dræbe Træerne, men dog vedligeholde Vedet. Af de anförte Undersögelser

synes det endvidere at fremgaae, at vi maa söge den egentlige Aarsag til Sænkningen i Danmark i Egne, der ligge længere imod Syd og Vest, og jeg kjender ingen Kjendsgjerning, der godtgjör at den har strakt sig længere imod Nord, end Egnen omkring Liimfjorden og det sydlige Skaane.

Hævningen.

Det er vel bekjendt, at Norge og Sverrig, Finland og en Deel af det övrige Rusland hæver sig langsomt op af Havet, og det er ligeledes godtgjort, at denne Hævning har været og er stærkere i den nordlige, maaskee ogsaa i den vestlige Deel af Skandinavien. Spörgsmaalet bliver da, hvorledes forholder det sig med denne Hævning i Danmark selv. Undersögelsen er hos os forbunden med overordentlig store Vanskeligheder, da vi kun paa Bornholm have Klipper af den Beskaffenhed, at Iagttagelser af samme Art, som de man har anstillet i Sverrig, ogsaa kunne gjennemföres her.

De Kjendetegn, som jeg har benyttet ved mine Undersögelser, ere nu især Havstokke af rullede Stene; Havstokke dannes paa vore Kyster ved Virkningen af Bölgeslaget paa den ældre Jordbund. Saa langt Bölgetoppen naaer paa Stranden, vil den sætte det derværende Materiale i Bevægelse og efter Bölgebevægelsens Styrke borttage de mindre og lettere Dele, medens de större og tungere blive tilbage og rulles og afslibes imod hinanden. Saaledes fremkommer langs med Stranden en Stribe, snart af större Stene, snart af Gruus, snart kun af Sand, der betegner den Höide, hvortil Bölgetoppen naaer. Man maa vel bemærke, at det er Bölgetoppen, der danner Havstokken af Stene, Gruus og Sand, og at det bevægede Hav aldrig vil afsætte Leer, hvis enkelte Dele ere saa fine, at de ikke kunne synke tilbunds, saalænge der er nogen Bevægelse i Vandet. Hvis man altsaa vil bestemme Höiden, hvortil Havet stiger, kan man

ikke umiddelbart sammenligne Havstokke af Sand og Stene med Leer, der ligeledes er afsat af Havet. Da Leret kun kan bundfældes i et roligt Hav, vil Höiden, hvortil det er afsat, kun udtrykke den Höide, hvortil Vandspeilet kan naae, medens den samtidig dermed og af samme Hav afsatte Havstok altid vil ligge en Deel höiere. Man seer dette meget smukt i en lille Marskeng vestlig for Höier, i hvilken der findes en naturlig opkastet Vold af Sand, der ligger omtrent 3 Fod höiere end den almindelige Marsk, Leret er afsat efter Höivandets Speil, Sandet af Höivandets Bölgetop. Forskjellen imellem Lerets og Sandets Höide betegner Forskjellen imellem Vandspeilet og Bölgetoppens Höide.

I Havstokken selv findes der sjeldent Spor af Skaldyr og endnu sjeldnere vel vedligeholdte Skaller. Den stærke Bevægelse knuser dem, og det bevægede Vand tager den fiinmalede Kalk tilbage med sig. I Leret derimod og i de Sandflader, som ere afsatte af et roligt Hav, forekomme disse Skaller undertiden i betydelig Mængde og kunne, naar man anvender Forsigtighed, benyttes som særdeles gode Beviser for en tidligere höiere Vandstand. Dernæst kunne Kyststrækninger, Fjorde, Vige og Sunde, der ved Navne betegnes som tidligere Dele af Havet, men nu forekomme enten törre eller fyldte med Ferskvand, tjene som vigtige Beviser for et tidligere Havs Udstrækning. Imidlertid ere alle disse Tegn ikke af den Beskaffenhed, at de jo udfordre megen Omhyggelighed og Forsigtighed, for ikke at lede til falske Slutninger.

Det er ikke saa let at kjende den nuværende Havstok fra den, som hidrörer fra en tidligere, höiere Vandstand, især da denne i de hyppigste Tilfælde er en umiddelbar Fortsættelse af den anden, og det altsaa kommer an paa at bestemme hvorvidt den nuværende Havstoks Omraade gaaer op i Landet. Efter en Deel forgjæves Forsög er jeg bleven staaende ved eet Kjende-

tegn, som i de fleste Tilfælde har ledet mig og hvilket som jeg troer kun sjeldent kan före til Vildfarelser. Naar man om Forsommeren undersöger vore Kyster, finder man en Stribe af bruun halvttörret Tang, som hidrörer fra Efteraars- og Vinterstormene, en Stribe, som jeg betegner med Udtrykket Tanglinien, og da der undertiden forekommer flere saadanne Tanglinier, er det især den, der ligger höiest, og som jeg betegner med Navnet den överste Tanglinie, der tjener til Sammenligning. Da Tangen er meget let, betegner Tanglinien det höieste Sted, hvortil Bölgetoppen naaer, naar den ruller op ad Stranden, og den överste Tanglinie betegner Grændsen for de höieste Bölgetoppe i den sidste Stormperiode. Sand vil ikke naae saa höit, og Gruus og Smaastene ville afsætte sig endnu lavere. Jeg tager altsaa denne överste Tanglinie som Maalestok for den nuværende Stranddannelses Udstrækning, og er da sikker paa, at jeg maaskee har overskredet denne Grændse, men i intet Tilfælde har ansat den for lavt. Vel er det muligt, at enkelte ganske overordentlig store Höivande i en tidligere Vinter kunne have naaet höiere op paa Stranden, men de vilde da ikke kunne have afsat större Masser formedelst deres korte Varighed, og det afsatte Materiale vil ikke kunne forvexles med större, mere udstrakte og höiere liggende Havstokke.

Skaller i vore Leer- og Sandlag kunne muligen hidröre fra ældre Perioder, men naar de ere af de samme Arter, som de, der endnu leve i vort Hav, maa de henhöre til vor Tid. De kunne endvidere hidröre, som saamange Dynger af Skaller ved vore Kyster og Fjorde, fra de ældste Beboere her i Landet, men naar de ere lukkede og spredte i Lagene, kunne de ikke være samlede af Mennesker og benyttede som Födemidler; desuden pleie slige Levninger fra de ældste Beboeres Maaltider at indeholde Knokler af större Pattedyr og Fugle, glödede Stene og Aske. Hvor disse mangle, vil der

altsaa være stor Sandsynlighed for, at Mennesket ingen Deel har i Forekomsten af Havets Beboere paa det Sted, hvor vi finde deres Levninger.

Udmundingerne af Fjorde og Vige kunne være tilstoppede ved Revler af Sand og Gruus, som Bölgeslaget har afsat; Regnvandet vil da udvaske Saltet og Plantevæxten i Ferskvandet vil snart foranledige en Törvedannelse, som lidt efter lidt vil udfylde Fordybningen og forvandle den gamle Fjord til en Eng, uden at det netop behöves at Vandstanden har forandret sig ved Kysten, men ved en behörig Overveielse af alle locale Forhold vil man i de fleste Tilfælde være istand til at danne sig en bestemt Mening.

Gamle Benævnelser maa benyttes med Vaersomhed og ville ofte blive tvivlsomme, hvor ikke alle Kjendetegn understötte en bestemt Mening.

Ved en nöie Undersögelse af vore Kyster, under Iagttagelsen af de anförte Forsigtighedsregler, viser det sig nu snart, at vi have to, med Hensyn til deres Virkning aldeles forskjellige Arter af Hævning. Den ene betegner jeg som en pludselig og voldsom Hævning: Lagene, som den har berört, ligge ikke længere i den horizontale eller næsten horizontale Stilling, hvori Vandet har afsat dem, de hælde undertiden meget stærkt, indtil henved 80°, og Landet er da i enkelte Bakker skudt op til Höider, der langt overstige 100 Fod over Vandets nuværende Stand. Det mærkværdigste Fxempel paa disse voldsomme og locale Hævninger er den store Bakke, hvorpaa Rubjerg og Vennebjerg Kirke i Vensyssel ligge. Massen af denne Bakke, der paa en lang Strækning af den höie og bratte Strand viser Lagenes indre Forhold, bestaaer af afvexlende Leer- og Sandlag. Disse indeholde Forsteninger af Dyr, der endnu leve ved vore Kyster, og den almindelige Bændeltang, Zostera marina, i en endnu ikke forraadnet Tilstand. Denne Tang indhyller undertiden Stykker af Rav aldeles paa samme Maade, som det endnu skylles

op ved Vesterhavets Kyster. Lignende Bændeltang fandtes i Valdby Bakke i Nærheden af Kjöbenhavn ved den Gjennemgravning, som blev foretaget for at lægge Jernbanen, og her, ligesom i Jylland, vare Lagene overordentlig stærkt hældende. Der er kun faa Leerbakker hos os, der ere gjennemgravede som Valdby Bakke, eller der ere saa stærkt afskaarne ved Havet, som Bakkeströget imellem Lyngby og Lökken i Vensyssel. Men den Omstændighed, at disse to langt fra hinanden liggende Bakker med Hensyn til dette Phænomen vise de samme Forhold, gjör det sandsynligt, at ikke faa af vore Leerbakker vilde vise lignende Forhold, hvis deres Indre blev blottet.

Vi have hidtil ingen Erfaring, der lærer os, paa hvilken Tid disse voldsomme og som det synes pludselige Hævninger ere indtrufne; kun det veed man, at det maa være skeet i den nuværende Jordperiode, da baade de Planter og Dyr, hvis Levninger findes i disse Lag, henhöre til denne.

Langt vigtigere og langt bedre bekjendt er Danmarks langsomme, vedvarende Hævning, som den deler med hele den skandinaviske Halvö. Jeg har allerede tidligere bemærket, at den lodrette Höide, hvortil Jordbunden er hævet i en overskuelig Tidsperiode, ikke er meget betydelig, men at vore lave Kyster og flade Strande gjör, at Forandringen i Landets Omrids endda er blevet overordentlig stor. Senere skal jeg komme til en nærmere Beskrivelse af nogle enkelte, særdeles mærkværdige Steder, men först vil jeg betegne den sydlige Grændse for det hele Phænomen.

Omkring den sydlige Deel af Liimfjordens vestlige Parti finder man endnu hævede Havstokke, der ligge over den överste Tanglinie, men naar man gaaer sydligere og kommer til Nissumfjorden, iagttager man vel endnu enkelte, men meget utydelige Spor af saadanne Virkninger, som navnlig ogsaa vise sig i Ulfborg Sande; længere imod Syd findes intet dertil hörende og paa

Öen Romö findes et gammelt Voldsted omgivet med en Grav og for nærværende Tid adskilt fra Havet ved en lav Marskeng. Höideforholdene imod Havet ere saadanne, at man ikke kan antage nogen Forandring i Vandstanden, siden denne Borg blev benyttet, sandsynligviis af gamle Vikinger. Her er altsaa ingen Niveauforandringer at eftervise for det sidste Aartusinde. Jeg sætter Omegnen af Nissumfjorden som det sydligste Punkt paa Jyllands Vestkyst, hvor endnu tydelige, afgjorte Spor af en vedblivende Hævning ere iagttagelige. Paa Östkysten af Fyen finder man endnu tydelige Spor af hævede Havstokke, indtil omtrent ½ Miil Syd for Nyborg. Gaaer man længere imod Syd, iagttages ingen lignende Samling af ældre Strandstene, og ved Östkysten af Hertugdömmerne Slesvig og Holsteen har jeg endnu aldrig kunnet opdage noget Spor af langsomt hævede Kyster. Dog maa jeg her undtage et yderst mærkværdigt Sted, som ligger midt i Holsteen, paa Höiryggen, ikke ret langt fra Bornhöved, hvor der i en Sandgrav forekommer en Mængde Skaller af vor almindelige Östers (Ostrea edulis), af Blaamuslinger (Mytilus edulis), Hjertemuslinger (Cardium edule), Buccinum undatum og Littorina litorea. Da jeg först iagttog dette mærkværdige Forhold, nærede jeg ikke den ringeste Tvivl om, at dette Sted beviste en overordentlig stor Hævning, der havde truffet denne Deel af Holsteen i en forholdsviis sildig Tid, og var tilböielig til at antage, at den maatte henregnes til en af hine voldsomme og pludselige Hævninger, som för ere omtalte. Imidlertid fortjener denne hele Sag en fornyet Undersögelse, thi netop de anförte Skaldyr ere de samme, som ere charakteristiske for de store Muslingedynger, hvorom det nu er beviist, at de ere Levninger af Urbeboernes Maaltider. Men selv om man vilde antage dette, vilde det ikke være mindre paafaldende, at finde dem midt i Landet, omtrent 3 Mile fra den nærmeste Fjord, et Forhold, der er saa aldeles afvigende fra de, hvorunder lignende

Levninger findes ved de mere nordlige Kyster. Sagen maa indtil videre henstaae uafgjort.

Hele Östkysten af Sjælland viser Spor af de gamle Havstokke, og det Samme er Tilfældet med en stor Deel af Östkysten af Möen. En Linie dragen fra Midten af Nissumfjorden til ½ Miil Syd for Nyborg og derfra videre imod Sydost er altsaa Grændselinien for det store skandinaviske Hævningsphænomen. Den er parallel med den store Möenske Hævningskjæde, der fra Fritzow i Pommern gaaer til Hjorthals i Vesterhavherred i Jylland og overalt udmærker sig ved stærkt heldende, lodrette, ja selv omvæltede Lag, og hvis Hævningstid sandsynligviis falder sammen med den, da de tidligere omtalte enkelte Bakker bleve opskudte. Den er endvidere parallel med Strygningslinierne af vore forskjellige Afdelinger af Kridtformationen, med Rommeleklintkjæden i Skaane, der fortsætter sig til Bornholm, og med Kullakjæden, der over Steenshufved strækker sig til Christiansö. Slutteligen maa jeg bemærke, at en stor Deel af Kjæderne i det nordlige Sverrig vise den samme Strygningslinie.

Det er en Række Aar siden jeg först bekjendtgjorde mine Iagttagelser over denne Linie, som Grændse for det store nordeuropæiske Hævningsphænomen, og den er gaaet over i flere Værker, f. Ex. i Berghaus's physikalischer Atlas, men der er den ikke betegnet som Grændselinie, men som Axe for den skandinaviske Hævning. Forskjellen er imidlertid væsentlig, idet Bevægelsen fordeler sig saaledes omkring en Axe, at medens de paa dens ene Side liggende Dele hæve sig, sænke de sig paa den anden, og jeg har, uagtet mine meest omhyggelige Bestræbelser, ikke kunnet finde det mindste Spor af en endnu vedvarende Sænkning. Tegn paa den sidste ere unegteligen overordentlig hyppige paa den sydlige og vestlige Side, men det er ligesaa sikkert, at Hovedsænkningsphænomenerne for længe siden ere sluttede, og at

de locale Sænkninger, som man endnu kan eftervise, ikke staae i ringeste Sammenhæng med Bevægelser i Jordens Indre, men hidröre fra den tidligere udviklede, mere eller mindre stærke Sammenpresning af Törvemoserne, der findes under Marskjorden. Den höist fortjenstfulde Naturforsker, Professor Nilsson i Lund, har bekjendtgjort nogle Undersögelser, hvoraf man har sluttet, at en Deel af Skaane vedbliver at synke. Da jeg ikke deler denne Mening, er det min Pligt her at fremföre de Indvendinger imod Meningen om denne fortsatte Sænkning, som stötte sig paa mine omfattende Undersögelser. Den förste af Professor Nilsson anförte Grund vedkommer de submarine Törvemoser, som findes imellem Trælleborg og Skanör, og som indeholde Ferskvandsdyr og Planter. Dette er det samme Phænomen, som jeg tidligere udförlig har beskreven, som vi kjende paa overordentlig mange Steder af vore Kyster, og som henhörer til den store, for længe siden afsluttede Nordsösænkning. Den submarine Skov, som forekommer ved Bornholms Sydkyst, hörer til den samme Række af Iagttagelser, men paa denne Ö iagttager man vel en vedvarende Hævning, derimod ikke det ringeste Spor af en vedvarende Sænkning.

I flere af det sydlige Skaanes gamle Kyststeder findes under den nuværende Brolægning en ældre, som nærmer sig til Havets Overflade og angives at findes hist og her under det nuværende Vandspeil. Denne sidste Angivelse er ikke understöttet af noget Nivellement, men beroer formodentlig paa et Skjön, der i et saa vigtigt Spörgsmaal ikke kan afgjöre noget. At Byerne have dobbelt Steenbro, en ældre, i flere Fods Afstand fra den nuværende, er Noget, der ikke er sjeldent hos os og hidrörer fra en ganske anden Aarsag. Man angiver Aalborg og Ribe som Byer, hvor den ældre Steenbro findes i en vis Dybde, og den hidrörer sandsynligviis fra Beleiringer eller Ildsvaader, hvorfor disse Byer have været udsatte, og hvor man efter at Ulykken var overstaaet,

istedetfor at bortskaffe den store Mængde Gruus fra forstyrrede Bygninger, jevnede det og byggede den nye By paa den saaledes forhöiede Jordbund. Saaledes finder man paa mange Steder i Middelhavs-Landene den nye By opfört paa de udjevnede Ruiner af den antike Stad.

Heller ikke den formindskede Afstand imellem Söstranden og Stofstenen nedenfor Trælleborg, siden Linnée besögte Stedet og beskrev det i sin skaanske Reise, kan betragtes som et Beviis for den fremsatte Mening. Omegnen af Trælleborg er sandet og vi kjende ved vore Kyster af Sundet meget vel Strömmenes Virkning til at flytte det löse Kystmateriale, idet de snart borttage det paa eet Sted, snart afsætte det paa et andet. Det Samme synes at gjælde om den formindskede Afstand imellem Havstranden ved Barsebæk og de i det 17de Aarhundrede anlagte Skandser. Jeg kjender ikke Jordbundens Beskaffenhed der, og kun forsaavidt at Havstranden bestod af faste Klipper, vilde denne Iagttagelse have nogen Betydning.

Naar jeg nu dertil regner, at Kysterne af Sjælland, Möen og Bornholm bære de tydeligste Spor af en vedvarende Hævning, maa det af denne almindelige Grund forekomme usandsynligt, at Skaane, som ligger imellem de vedvarende hævede, övrige svenske Provindser og den Deel af Danmark, der ligeledes vedvarende hæves, skulde lide en Sænkning.

Naar derfor den Grændselinie for den skandinaviske Hævning, som gaaer igjennem Danmark, ikke er en Axe, men derimod en virkelig Grændselinie, paa hvis sydvestlige Side Landet forbliver uforandret, bliver Spörgsmaalet, om der ikke paa et andet Sted existerer en virkelig Axe for dette store Naturphænomen. Ved afdöde Dr. Pingels Iagttagelser er det godtgjort, at Syd- og Vestkysten af Grönland sænker sig, og senere Iagttagelser have stadfæstet den Mening, at denne Sænkning vel skeer lang-

somt, men vedvarende. Imellem disse tó store Lande med modsat Bevægelse, Skandinavien og Grönland, ligger Island, hvis vulkanske Belte löber parallelt med den norske Vestkyst, og jeg er meget tilböielig til at betragte dette Belte paa en vis Maade som den Axe, hvoromkring den store Bevægelse af den nordlige Deel af Europa og Amerika foregaaer. Man maa da ikke tænke sig denne Axe som en rolig og hvilende Linie, det er velbekjendt, hvilke store Forandringer der foregaae indenfor Grændserne af dette Vulkanströg; man maa antage, at der fra dette stærkt bevægede Land udbrede sig Virkninger imod Sydost, der hæve Jordbunden, medens de imod Nordvest fremkalde en modsat Bevægelse.

Af de enkelte Landsdele, paa hvis geographiske Forhold den vedvarende skandinaviske Hævning siden Landets Bebyggelse har udövet en meget væsentlig Indflydelse, vil jeg nu fremhæve Omegnen af Liimfjorden i Jylland. Denne Fjord, eller som den nu egentlig hellere maatte kaldes, dette Sund, har fra den östlige Munding ved Hals indtil Lögstör et næsten flodlignende Udseende. Fra Hals indtil vestlig for Aalborg er den meget smal, udvider sig derpaa i den saakaldte Nibe-Bredning, men trækker sig siden sammen igjen, og först vestlig for Lögstör i Lögstör-, Liv-, Thisted- og Nissum-Bredning antager den en ganske anden Charakteer, der meget mere erindrer om de vestlige Fjorde ved Nissum og Ringkjöbing og om den Deel af Havet, som jeg tidligere har beskrevet, imellem den ydre Række af de frisiske Öer og Fastlandet. Som bekjendt er Liimfjorden siden Stormfloden af 1825 et Sund, men dette Gjennembrud har kun tilbagefört en tidligere Tilstand, da Vandet fra Kattegattet igjennem Liimfjordens mange Aabninger kunde strömme ud i Vesterhavet. At give en nöie Skildring af Landets daværende Udseende, vilde være forgjæves, naar den ikke var ledsaget af et Kort, der udtrykte de ældre Tilstande, men det vil dog maaskee være muligt at give

et Billede af de overordentlig store Forandringer, som ere foregaaede i Löbet af den nuværende Jordperiode.

Ved den nuværende östlige Indseiling til Hals havde man da til begge Sider et meget udstrakt, men lavt Hav, som paa Sydsiden nu indtages af den Gudumlundske eller saakaldte lille Vildmose. Aartusinder ere hengaaede siden Havet dækkede denne Strækning; og for at frembringe den nuværende Forandring maatte Havet först opkaste en Revle for at udelukke Vildmosebassinet fra den umiddelbare Forbindelse med Söen. Regnen og tilströmmende Bække og Aaer udvaskede lidt efter lidt Sövandet, og Saltvandslagunen blev först til en Brakvandslagun, derpaa til en Ferskvandssö, i hvilken den ene Slægt af Sumpplanter efter den anden hendöde og under vort Clima's og Fugtighedens Indflydelse blev forvandlet til Törv, som nu danner en af de största Törvemoser her i Landet af omtrent 1 Qvadratmiils Störrelse. Kom man længere ind, hævede Öer sig paa begge Sider af den dybere Deel af Sundet. Paa Sydsiden er det Kridtöer, paa Nordsiden Öer af Rullesteensleer, de kaldes endnu Holme og synes at antyde, at den gothiske Stamme allerede havde taget Landet i Besiddelse, da disse höiere Partier endnu vare omflydte af Vand. Saa komme vi til den store, eller vensysselske Vildmose, hvis Dannelses Historie er den samme, som den mindres, men saa langsomt foregaaer Udvaskningen af Saltet i Sand- og Leerlagene, at Kilderne i Nærheden af denne Vildmose endnu for en Deel ere saltholdige. Vel kunde man antage, at dette Salt hidrörte fra Steensalt eller Saltleerlag, henhörende til ældre Jordperioder, men deels findes der i Omegnen af Liimfjorden ikke en eneste af de Steenarter, der pleie at ledsage Saltdannelser, deels er Saltvandet altid mindre saltholdigt end Havet omkring de jydske Kyster, deels nærmer dette Kildernes Saltvand med Hensyn til Bestanddelenes indbyrdes Forhold sig saa meget til Havvandet, at de höist ubetydelige Afvigelser ikke

kunne svække den Overbeviisning, at det er Havvand, der under Indflydelse af det ferske Vands Tryk presses ud af de tidligere hævede Sand- og Leerlag. Dertil kommer, at den ene af de vensysselske Saltkilder forsvinder efter den anden, medens de, hvis det virkelig var Steensaltlag, der udvaskedes, maatte være varige, som de ægte Saltkilder pleie at være.

Hvor disse store Sletter ikke ere Törvemoser, bestaae de snart af Sand, snart af Blaaleer, der da hyppig er fyldt med Skaller af de samme Arter, som de, der nu leve i det omgivende Hav, og der gjöre at Leret kan benyttes som Mergel paa de Jorder, der ere fattige paa Kalk.

Bevæge vi os længere imod Vest, bestaae de nordlige Öer af Kridtdannelser og de sydlige af Bruunkul og Rullesteensleerdannelsen, der strækker sig indtil Nærheden af Vesterhavet, hvor Flyvesandet dækker det Hele.

Naar man om Aftenen efter en varm Sommerdag staaer paa en af de mindre Holme og seer omkring sig, troer man at den gamle Tilstand er tilbagevendt. Mosetaagen lægger sig over alle Lavsletter, skjuler Kornmarkerne og Qvæget paa Græsgangene, og man troer at see det samme Hav, der Aartusinder iforveien bölgede omkring den liimfjordske Ögruppe.

Et lignende Parti, skjöndt langt mindre udstrakt og mindre tydeligt, indtager den östlige Halvö, der ligger imellem Randersfjord og Kallövig. Her forekommer Kolindsund, en Ferskvandssö, der tidligere var et virkeligt Sund, men endnu ikke er bleven til en Törvemose.

Ganske lignende Forhold findes omkring Isefjorden i Sjælland. Ogsaa her er Arresöen fra en Vig bleven forvandlet til en Ferskvandssö, og mange gamle Holme ere blevne landfaste ved den hævede Jordbund.

Tage vi nu til Slutning i Betragtning, at vi ved vore Kyster finde ældre Spor af en forlængesiden afsluttet Sænkning, medens vi for nærværende Tid befinde os i

en Periode af stadig Hævning, og sammenligne dermed, at man i Grönland har tydelige Erfaringer paa en endnu vedvarende Sænkning, medens der findes umiskjendelige Spor af Fortidens Hævning, komme vi uvilkaarligt til den Formodning, at det nordlige Europa og et stort Parti af Nordamerika afvexlende bevæger sig op og ned som Stemplerne i to med hinanden forbundne Dampcylindre, da vil ogsaa hos os Hævningen i Tidens Löb atter blive aflöst af en Sænkning.

Hvilket var Erkebiskop Absalons rette Navn?
og
Hvor gammel er Kjöbenhavn?

Af Prof. P. A. Munch.

Det maa vel nu ansees for tilstrækkelig bekjendt, ej alene blandt Videnskabsmænd, men ogsaa blandt Publikum i Almindelighed, at den Borg, som Biskop Absalon i Aaret 1167 lod opföre ved Kjöbenhavn, ikke, som Huitfeld og andre ældre danske Historikere have antaget, hed „Axelhuus" eller „Stejleborg", men slet og ret „Borgen ved Havn" (castrum de Hafn), som den kaldes i hans eget Testamente, saavelsom i Pavebuller ligefra 1186. Dette er allerede godtgjort af Gram i hans Noter til Meursius col. 316, saavelsom af Suhm (Hist. af Dmk. VII. 231), og skjönt man vistnok desuagtet nu og da i senere Skrifter har seet Vildfarelsen dukke op igjen, skulde man dog formode, at Velschows Yttringer i Noten til Saxo, S. 888, maa have givet den sin sidste Rest. Hvad det ene af Navnene, nemlig Axelhuus, angaar, kunne vi, maaskee til Overflod, tilföje et Par Bemerkninger. Tilværelsen af et saadant Navn i ældre Tider, og end mere dets Udledelse fra Biskop Absalons Navn, er saa meget mere usandsynlig, som Absalon selv neppe nogensinde har heddet eller været kaldet „Axel". Den almindeligt udbredte Tro, der nu næsten synes at have trængt ind

i Folke-Bevidstheden som en ubestridelig Kjendsgjerning, at Absalons egentlige Navn var Axel, men at det af ham selv eller Geistligheden blev forandret til det velbekjendte bibelske Navn, der havde nogen Lighed dermed, har aldeles ingen Hjemmel i Kildeskrifterne, men synes kun at hvile paa en Gjetning af de samme Historikere, der först talte om Axelhuus og Stejleborg, og som efter de Tiders Sædvane udtrykte sig med större Bestemthed og Tilforladelighed, end nogensomhelst Gjetning, og allermindst en saa lös og af Luften greben, som denne, berettigede dem til. Det Ræsonnement, der ved denne Lejlighed förtes, finder man omstændeligen fremsat af Otto Sperling i hans Noter til Absalons Testament, aftrykte i 5te Bind af Langebeks Scr. Rer. D. 426 fgg. „Det er vist," siger han, uden dog at anföre nogen Hjemmel, „at Erkebiskoppen ikke fra först af brugte „Navnet Absalon, men at Klerker og Geistlige, der ej „forstode hvad det betydede paa Dansk, forandrede „„Axel" til „Absalon". I den Tid behövedes kun en „fjern Lydlighed for Klerkerne til at sætte latinske Navne „for Danske, som Kjeld = Kilianus, Orm = Homerus o. s. v., „og da nu alle Absalons Forfædre förte nationale danske, „og i Ætten sædvanlige, Navne, som Esbern, Adzer, „Skjalm, Toke, Slag, er det aldeles urimeligt at antage, at „Absalon alene skulde have fört et hebraisk Navn. Der „har ogsaa været andre af Navnet Axel, som paa Latin „kaldtes Absalon, f. Ex. Oluf Axelssön, en af de be„kjendte Axelssönner, der i et latinsk Brev af 1443 kal„des Olaus Absalonis."

Hvad der herimod först og fremst maa indvendes, er, at hvis Absalon virkelig ved Siden af det bibelske Navn havde fört et nationalt dansk eller nordisk Navn, vilde man dog nogensteds have stödt paa dette, idetmindste i Skrifter, affattede i et af de tre nordiske Sprog. Men, som bekjendt, kaldes han i alle de norske Kongesagaer saavelsom i Knytlingasaga og det lille, i 11te Bind

af Fornmanna Sögur optagne Stykke om hans Begjerlighed, kun Absalon, og ligesaa i den Rune-Indskrift paa Aasum Kirke, som Sperling selv anförer. Samtidigt med Absalon levede Erkebiskop Eystein i Norge, hvis Navn stadigt i alle latinske Skrifter forandres til Augustinus; men det faldt dog hverken ham selv ind i de Breve, han udstedte paa Norsk, eller Sagaskriverne, naar de omtalte ham, at bruge andre end den norske Form Eystein. Og naar vi nu finde de samme Sagaskrivere at bibeholde Navnet Absalon for den danske Erkebiskop, er der ikke stor Rimelighed at han paa Dansk förte et andet Navn. Bibelske eller legendariske Navne vare desuden intet mindre end sjeldne paa den Tid i Norden. Slaar man op i Navnregistret til Saxo, hvilket, som man let begriber, intet Navn indeholder yngre end 1201 eller 1202 (Verket er nemlig forfattet medens den i Aaret 1202 afdöde Birger Jarl i Sverige, som det udtrykkeligt siges S. 592, endnu levede), finder man Navnene Jakob, Johannes, Peter, Stephan; Absalons egen Systersön hed Alexander; i den norske Historie finde vi endnu tidligere Philip, Jon (Johannes) o. fl.; og paa Island Aron, Isak o. a. d. Man finder endog, idetmindste i Norge, tydelige Spor af at man, efter Christendommens Indförelse, netop har givet sine Börn bibelske eller legendariske Navne, naar de Ættenavne, man gjerne vilde opkalde, nogenledes, uden at blive altfor ukjendelige, lod sig forandre til saadanne; f. Ex. Simon (Sigmund), Salomon (Salmund eller Sölmund), David (Dagfinn eller Dagfiðr), Gregor (Grjotgard), Birgitte, Bergit (Bergljot) o. s. v. Det er saaledes intet rimeligere, end at Absalon, selv om der var en Axel at opkalde, allerede ved Daaben er kaldet Absalon, især hvis han, hvad man vel maa antage, fra sin Födsel af var bestemt til den geistlige Stand.

Men der var vel neppe engang nogen Axel i Familien, som kunde opkaldes, af den gode Grund, at Navnet Axel, efter alt hvad man kan skjönne, ikke existerede

paa Absalons Tid. Man vil hverken finde det hos Saxo, eller endog i Thorkelins Diplomatorium, der slutter med Aaret 1299, eller i noget andet Skrift eller Document, ældre end 1300. Den förste Gang, vi hos Huitfeld stöde paa det blandt den Mængde Navne, der forekomme i de af ham saa talrigt anförte Diplomer, er i Kong Christoffer den 2dens Haandfæstning af 1320. Der nævnes allersidst blandt de medbeseglende Riddere en Axel Jenssön, og tidligere end ham skal man have Vanskelighed ved at finde nogen Axel. Nu kunde det vel endog være et Spörgsmaal, hvorvidt Huitfeld her har læst rigtigt, da, som bekjendt, hans Afskrifter lide af mange Fejl, især i Navnene, og blandt disse Navnet Axel idetmindste i eet Diplom to Gange forekommer urigtigt, nemlig i det af Norges Rigsraad i 1389 udstedte Brev om at Erik af Pommern var ret Arving til Norge, hvor Rigsraaden Herleik Aasulfssön baade i Begyndelsen og i Enden af Brevet kaldes „Röllicke Axelssön". Men om der end ej paa det ovenomhandlede Sted er indlöbet nogen Fejl — vi overlade dem, der have Adgang til Diplomet, forsaavidt det endnu er til, at eftersee det — er det dog ikke derfor sagt, at samme Axel har faaet dette Navn eller rettere denne Navnform ved sin Födsel, der, siden han var Ridder i 1320, rimeligviis ikke er indtruffen efter 1290. Navnet „Axel" er nemlig aabenbart en Fordrejelse af det ældre og egte nordiske Navn „Aslak". Det sees tydeligt nok deraf, at den bekjendte „Axel Thordssön" i Visen kaldes i den bedste Redaktion af denne, nemlig den der forefindes i Karen Brahes Samling, og er aftrykt i „Brage og Idun", Aslag eller Aslak Thordssön. Der er öjensynlig et Tidspunkt i den danske Sproghistorie, hvor man begyndte at give flere ældre, baade indenlandske og fremmede Navne, en kortere og mere skjödeslös Form, eller maaskee rettere, at anvende ogsaa blandt de höjere Klasser og i offentlige Documenter saadanne forkortede Navnformer, der fra först af rimeligviis

ere opstaaede hos Menigmand, f. Ex. det heromtalte Aslak = Axel, Peter = Pedher, Peer, Thrugils = Thruels, Johannes = Jönes, Jens, Jakob = Jægeb, Jæjeb, Jep, Æsger = Eske, Thorvid eller Thruvid = Trudt, o. s. v. Og dette Tidspunkt synes, efter de forhaandenværende Mindesmèrker at slutte, netop at være indtraadt omkring 1300, saaat hiin Axel Jenssön maaskee var döbt Aslak, og hans Fader Johannes, men selv, eftersom han nærmede sig den modnere Alder, vænnede sig til at skrive begge Navne efter den nyere Skik. Samtidigt synes man at have begyndt med at skrive de danske Navnformer heelt ud, som „Axel Jenssön“, „Thure Niclissön“, ogsaa i latinske Diplomer, medens man derimod tidligere, efter ældre Diplomer at dömme, skrev „Aslacus Johannis filius“, „Thuri Nicolai filius“ o. s. v. Nöje at paapege Overgangen, er vanskeligt nok, da Huitfeld sædvanligviis anvender de paa hans Tid brugelige Navnformer, uden Hensyn til, om de ogsaa vare brugelige paa den Tid, da de omhandlede Personer levede: derved har man overhoved vant sig til, i den danske Middelalders Historie at see Navnene utilbörligt moderniserede. Det er vel saaledes endog et stort Spörgsmaal, om den bekjendte Erkebiskop Johannes Grand nogensinde af sin Samtid, idetmindste de höjere Klasser, har været kaldet „Jens“, eller Niclis Ebbessön „Nils“. Men til hvilken Tidspunkt man end vil henföre Begyndelsen med de nyere Navnformer, er det sikkert nok, at idetmindste Formen „Axel“ istedetfor „Aslak“ er langt yngre end Absalons Tid. Vi have nemlig Formen „Hoslacus“, hvilket ikke er andet end „Aslacus“, „Oslacus“ (med forudskikket H, ligesom man skrev „Herlend“ for „Erlend“, „Half“ for „Alf“), i et Diplom, udstedt 1183, altsaa samtidigt med Absalon, af Knut, Sön af Fyrst Pritzlav (Thorkelins Dipl. I. S. 271); hvis Formen „Axel“ havde været til paa den Tid, vilde man have fundet denne, og ikke hiin. Med Formen „Axel“ bortfalder den störste Sandsynlighed

for at „Absalon“ skulde være en Tillempning af Erkebiskopens rette Navn, thi dertil ligger Lyden af „Aslak“ for langt fra „Absalon.“

Otto Sperling har en vidtlöftig Forklaring af Betydningen af Navnet„ Axel“, hvilket han faar til at betegne „magnificus et magnus“, en Forklaring, som Suhm uden Videre har optaget i sin Danm. Hist. VII. 15, og som Oehlenschläger derfra igjen har anvendt i sin „Axel og Valborg“ („Axel betyder stor og herlig i vort gamle Tungemaal“). Sperling stötter sig deels til Benævnelsen „Axeltorv“, der efter hans Formening skal betegne „det fornemste, mest besögte Torv“; deels til Ordet sæll, hvilket han antager kan udgjöre den sidste Deel af Navnet, der egentlig skulde lyde Alsæll, men siden være fordrejet til Aksæll, Axel; han mener og at „Axelvold“ Slot i Östergotland skulde have sit Navn af den store Skov, der findes i Nærheden, saaledes nemlig, at dette Navn skulde betegne „sylva spatiosa“ — „Hovedskoven“, „Skoven fremfor andre Skove“. Vi behöve kun at anföre alt dette, for at Enhver nuomstunder vil kunne föle og skjönne, at det uden Videre er at lægge ad acta. „Axeltorv“ kommer vel simpelthen af Ordet „Axel“, oldn. axull eller öxull, Vogn-Axel, det latinske axis, egentlig „Middelpunkt“, det Centrale, det hvorom en Cirkel eller en Kugle drejer sig; og „Axeltorv“ betyder saaledes vistnok „Hovedtorv“, men kun som „Central-Torv“, ej som „det ypperligste Torv“. Det omtalte Slot i Östergotland hed ikke „Axelvold“ men „Axevold“ eller som de svenske skrev det, „Axevalla“ Slot („valla“ er her gen. pl., og forudsætter Nominativet Axevaller); ligesaalidet kan „vold“ betyde Skov. Snarest maatte man her tænke paa enten Genitivformen axar af öx, ligesom man paa Island har en Axarfjörðr, der og skrives Öxarfjörðr; saaledes at Axarvellir kunde betegne „Sletterne, hvor en Öxe var forefunden“, eller maaskee

endog Navnet simpelthen kommer af Ordet Ax (spica). Axel — Alsæll er ikke engang Umagen værd at dvæle ved.

Med Navnet Axel for Absalon bortfalder saaledes enhver Rimelighed for at Borgen i Kjöbenhavn nogensinde kan have heddet Axelhuus.* Derimod seer man tydeligt nok af Udtrykket „mercatorum portus" hos Saxo (S. 809), at den By eller Handelsplads, som fandtes ved det Sted, hvor Borgen anlagdes 1167, allerede da kaldtes „Kaupmannahafn", og at den kortere Benævnelse „Hafn", hvormed Absalon selv betegner den, kun har været anvendt, som nemmere og lettere, i daglig Tale. Vi ere derfor vistnok berettigede til at antage, at „Hafn" ligeledes kun var den kortere og dagligdags Benævnelse, og „Kaupmannahafn" derimod den egentlige og solenne, paa den Tid, da Stedet allerförst nævnes, nemlig sidst i 1043 eller först i 1044, da Magnus den Gode, ifölge Knytlingasaga Cap. 22, forfulgte Svend efter Slaget ved Aarhuus den 18de December, traf ham i Sjæland ved „Hafn", og overvandt ham efter en kort Fegtning. Der var nemlig saa mange „Havne", at Benævnelsen „Havn" fortrinsviis om et enkelt Sted vilde være betydningslös, hvis ikke dette var en mere end almindelig vigtig Handelsplads, hvortil en Mængde „Kjöbmænd" plejede at komme. Navnet „Havn" forudsætter saaatsige Navnet „Kaupmannahafn".

Men fordi vi ikke stöde paa Navnet „Hafn" eller „Kaupmannahafn" tidligere end 1043, er det dermed ingenlunde sagt, at det ej kan være meget ældre. Det omtales desuden ved den Lejlighed mere som et Sted, hvis Tilværelse forudsættes forlængst bekjendt, end som et, der da först var blevet til. Men de Antydninger, Navnet selv indeholder, berettige os maaskee endog til

*) Det er vel og overhoved et Spörgsmaal, om Benævnelsen „Huus" om Borge brugtes förend henimod det 18de Aarhundredes Udgang.

at före det endnu længer op i Tiden, ja næsten lige til den graa Oldtid. Det Spörgsmaal paatrænger sig nemlig her: hvilke vare de „Kjöbmænd“, efter hvem Stedet fik sit Navn? Naar og hvorledes plejede de at komme? Thi at de ej vare bosatte der, ligger allerede i Ordet „Kjöbmænd“, der i ældre Tider altid betegnede „Farmænd“, Mænd der selv reiste i egne eller andres Skibe for at kjöbslaa. Disse „Kjöbmænd“ vilde ikke have besögt Stedet saa regelmæssigt eller i en saadan Mængde, at det endog fik Navn efter dem, naar der ikke paa dette Sted enten var en Kjöbstad, eller et Handelsmarked, hvor Folk til en bestemt Tid af Aaret kom sammen. Nu maa det vel ansees temmelig vist, at det i hine ældre Tider, indtil hen i anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede, da det fik Absalons Borg til Beskyttelse, ingen egentlig Kjöbstad var, kun en Handels- og Markeds-Plads, men at der efterhaanden, som sædvanligt paa slige Steder, samlede sig flere og flere faste Huse, indtil omsider, især efterat hiin Borg var anlagt, en formelig By reiste sig.

Her opstaar igjen det Spörgsmaal, hvorvidt der i ældre Tider omtales noget stort Handelsmarked enten i Forbindelse med Kjöbenhavn, eller idetmindste saaledes, at det, naar man först gaar ud fra, at et saadant virkelig fandtes ved Kjöbenhavn, uden Vanskelighed kan antages at have været dette. Spörgsmaalet maa visselig besvares bekræftende. Thi det er saa langt fra, at der er nogen Omstændighed til Hinder for at henföre det i Sagaerne omtalte Hal-Öre Marked til Kjöbenhavn, at det meget mere, nærmere beseet, synes at være det Sted, hvortil det med allerstörst Rimelighed kan henföres. Det er besynderligt nok, at skjönt Halöre Marked omtales ligefra Slutningen af det 9de til Enden af det 12te Aarhundrede som et Sted, hvor der holdtes et stort Marked, besögt fra Kjöbmænd i hele Norden, nævnes det dog ikke en eneste Gang af Saxo eller i danske historiske Kildeskrifter, men alene i Sagaerne. Dette giver en be-

stemt Anledning til at tro, at Stedet, hvor Markedet holdtes, eller Havnen i dets Nærhed, i Danmark selv benævntes med et andet Navn, og at man kun anvendte Navnet Halöre, naar der var Tale om Markedet. Denne Skik er netop almindelig i Norden med Hensyn til Markeder. Saaledes kaldes, som bekjendt, det ældgamle Marked i Upsala „Distingen“ (Disaþing), og de Handelskarle, der reise did, sige ikke at de reise til Upsala, men at de reise til „Distingen“; ligeledes kaldes det Marked, der aarligt afholdes ved Gaarden Halvardmo i Naumdal i Norge „Mælen“ eller „Mælens Marked“, efter den Sandslette, hvor Boderne ere opslagne. Udenfor Markedstiden er der hverken Tale om „Mælen“ eller „Distingen“, og var der neppe heller om „Halöre“; og da der nu i danske Skrifter tilfældigviis ikke handles om Markedet eller Begivenheder, som forefaldt der, er der heller ikke nogen Anledning for Navnet til at forekomme. At Halöre er at söge etsteds ved Öresund, sees noksom af Benævnelsen „Öreflaaden“ om Samlingen af de Skibe, der sögte did eller kom derfra (Egils Saga Cap. 19) saavelsom deraf, at Hallfred Vandrædaskald paa sin Reise til Halöre besögte den skaanske Jarl Strutharald. Man har gjettet paa flere Steder, kun ikke paa Kjöbenhavn; især har man nævnt Helsingör eller Helsingborg, og ved det förste Sted ere de fleste blevne staaende. Thi her er virkelig en Öre, efter hvilken Stedet endog i fordums Dage kaldtes Örekrog; og her er Sundet — Öresund — paa det smaleste; det nysanförte Sted i Egils Saga viser endog, at Hal-Öre ofte slet og ret kaldtes „Öre“, og Sundet ved denne „Öre“ maatte saaledes blive „Öresund“, Disse Betragtninger have ogsaa bragt mig selv til, indtil nu, da jeg atter overvejer Sagen, at henföre Hal-Öre til Helsingör. Men denne nærmere Overvejelse og Sammenholdelse af flere Omstændigheder gjör mig det indlysende, at Hal-Öre ikke kan være at söge andensteds, end ved Kjö-

benhavn. Om Helsingborg kan der nu slet ikke være Tale, da Stedet allerede i Njálssaga (S. 122), omkring Aar 1000, kaldes „Helsingjaborg“, end mindre om Skanör, der ligeledes i Sagaerne forekommer under dette Navn. Og Helsingör bliver, naar man tænker sig om, allerede af den Grund mindre rimelig at gjette paa, at vi i dette Navn have „Örens“ fuldstændige Navn for os. Naar den hed „Helsinge-Öre“, hed den ikke tillige „Hal-Öre“, og kan saaledes ikke være denne. Og Navnet „Helsingborg“ paa den ligeoverfor liggende Borg viser netop, at der her i dette Strög boede Folk, der, uvist hvorfor, kaldtes „Helsinger“, efter hvilke ogsaa Ören paa den vestlige Side af Sundet havde faaet sit Navn. Hertil kommer, at Helsingör, fornemmelig i hine Tider, neppe afgav nogen tryg og rolig Havn for hiin store „Öreflaade“, der laa for Anker, medens Markedet stod paa; og en saadan Havn fandtes ikke, förend man kom til Kjöbenhavn, men var der og saa fortrinlig, at den nödvendigviis maatte lokke Kjöbmænd til. Fremdeles er det en vigtig Omstændighed, at Absalon fandt for godt at beskytte Havnen ved Kjöbenhavn med en Borg, men derimod ikke Ankerpladsen ved Helsingör, og at Sagaerne netop ophöre at tale om Halöre paa den Tid, da Kjöbenhavn paa Grund af hiin Borg maa antages at være svulmet op til en virkelig Kjöbstad, om den just ikke endnu havde faaet formelige Privilegier. Halöre nævnes nemlig for sidste Gang i Sverres Saga Cap. 129, ved Aaret 1196, med det udtrykkelige Tillæg, at der dengang var „Marked og Kjöbstad“; altsaa foruden det ældgamle Marked ogsaa en Kjöbstad, der ikke tidligere omtales, naar Markedet er paa Bane: her var det, hvor Biskop Nicolaus af Oslo, Reidar Sendemand o. fl. stiftede Baglernes Parti. Syv Aar efter heder det derimod i Haakon, Guthorms og Inges Saga, at Erling Steinvegg, den nye Bagler-Hövding, kom til Kjöbenhavn om Hösten 1203, tilbragte Vintren der, og stiftede Partiet, eller som

det heder, reiste Flokken paany der i Kjöbenhavn. Her træder saaledes Kjöbenhavn ganske ind i den Plads, Hal-Öre forhen indtog. Den var nu bleven en Kjöbstad, altsaa pars potior i Forhold til Markedspladsen. Dens förste Byret af 1254 er aabenbart skreven for et Etablissement, der allerede i henved et Par Menneskealdre faktisk havde bestaaet som By. Og da Helsingör eller Örekrog ej fik Privilegier förend 1427, hvorfor vedblev ikke Halöre Marked, hvis det skulde söges ved den, at nævnes idetmindste til henimod 1300, men forsvinder ganske, efterat Kjöbenhavn er bleven Kjöbstad?

Undersöger man Sammensætningen og Betydningen af Navnet „Hal-Öre", vil man derved endnu mere finde hiin Mening bestyrket. Formen Hala-eyri, der og undertiden forekommer, viser at Navnet ikke er at udlede af Hallr, Steen, men af Hali (cauda) og eyri, en Öre eller flad Kyst-Rand. Dette „Hali", er aabenbart en Forkortning af „Refshali" (eg. Rævehale). Det er bekjendt, at Erik Glipping anlagde paa den Holm, hvor „Tre Kroner" nu ligger, en Borg, kaldet „Refshaleborg", og at Kongedybet paa samme Tid kaldtes „Refshaledybet". Her var altsaa, strax nordenfor den egentlige „Havn", et Strög, der, uvist hvorfor, havde Navn efter „Refshale". Holmen, hvorpaa Refshaleborgen anlagdes, har maaskee hedet „Refshale-Holmen", og den lige overfor liggende Strand eller Öre, det være sig nu hvor Kastellet nu er, eller ved Kalkbrænderiet, eller derimellem, „Refshale-Ören", i Korthed „Hale-Ören", eller slet og ret „Ören". En lignende Analogi i Forkortning af et sammensat Navn kunne vi anföre med Hensyn til den af Jomsvikinga-Slaget bekjendte Hjörungavaag paa Söndmöre. Det paa den ene Side af denne fremspringende Nes kaldes endnu Hjöringenes. Inderst i Vaagen ligger en liden Gaard, der for endnu neppe hundrede Aar siden blev kaldet Hjöringelid; efter den plejede man at kalde Vaagen „Hjöringlid-Vaag", men nu

kalder man den slet og ret „Lid-Vaag“. Der er saaledes intet i Vejen for, at „Refshale-Öre“ kunde blive „Hale-Öre“, „Halöre“.* Ligesom man nu paa Sydsiden af Kjöbenhavn havde et „Hvid-Öre“, havde man paa Nordsiden en „Hale-Öre“, paa hvilken Markedet holdtes og de dertil fornödne Boder og Telte opsloges, medens Skibene laa fortöjede i den trygge Havn mellem Amager og Fastlandet. Dette var „Kjöbmands-Havnen“. Men det faldt af sig selv, at der ved denne Havn ogsaa maatte opstaa endeel faste Huse, Skibsskuur, Pakboder, Vertshuse m. m.; og at Stedet saaledes vist fra de förste Tider af Markedets Tilværelse havde Udseendet af en By, og tildeels ogsaa betragtedes som saadan, medens man dog vedblev, naar Talen var om Markedet paa den velbekjendte Öre, at kalde det „Halöre Marked“, uden at nævne „Kjöbmandshavnen“. Der er heller intet i Vejen for at antage, at Sundet ligesaavel har faaet sit Navn efter denne „Öre“, som efter den ved Helsingör, thi lige indtil Amager vedbliver Sundet at beholde Charakteren af et Stræde.

„Halöre“ eller „Ören“ i denne Betydning nævnes allerförst ved 876 i Egils Saga (Cap. 19), men som en meget besögt Markedsplads, hvortil Nordens Folk alt i lang Tid plejede at strömme sammen ud paa Somren. Den har da visselig været besögt i det allersildigste siden Aar 800. Og da nu „Havnen“ eller „Kjöbmands-Havnen“ efter hvad her er paapeget fik dette Navn netop ved og formedelst Markedet, kunne vi vistnok antage, at ogsaa dette Navn allerede var bekjendt over hele Norden i Aaret 800, og at der allerede da ved Amagersundet fandtes en Klynge af Huse, Skuur, Boder m. m., der gav Stedet Udseende af en By. Saa gammel bliver altsaa Kjöbenhavn, om ikke som By, saa dog idetmindste som Handelsplads.

*) Ligesom ogsaa „Kjöbmandshavn“ blev „Havn“.

Om Shakspeares Skærsommernatsdröm.

Af Etatsraad C. Hauch.

Dette Drama, eller om man vil, dette dramatiske Eventyr er af alle de Kunstdommere, der have noget Begreb om den romantiske Poesi, bleven henregnet dertil. Ja naar man betragter de Virkninger, det har udövet paa de bedste romantiske Digte i den nyere Tid, saa tvinges man vel endog til at indrömme, at det er et af de Hovedværker, hvorfra den nyere Romantik er gaaet ud.

Det Væsentlige i enhver romantisk Fremstilling er uden Tvivl Tanken om en betydningsfuldere og herligere Verden, der ligger bag ved det nærværende Liv, og der, enten den i en Digteranskuelse ligesom synlig træder frem, eller den kun i en hemmelig Anelse bliver mærkelig, eller den blot gjör sig gjeldende i vidunderlige Sammentræf og Forbindelser, hvilke pege ud over det sædvanlige Verdenslöb, dog i ethvert Tilfælde kaster sit Skjær over Menneskelivet og giver det sin Betydning. Selv i de Dæmringstilstande, i det brogede Farveskjær, i den Henstræben mod det Fjerne, der ofte fremkalder den romantiske Fölelse, er der Noget, der henpeger mod hiin Verden, thi derved vækkes jo dog Tanken om noget

Hemmelighedsfuldt, om en höiere Rigdom og Herlighed, om vidunderlige Lande og Tider, hvorved Sjælen drages bort fra den Hverdagskreds, hvori den ellers bevæger sig. Det falder af sig selv, at jeg her blot har dvælet ved den æsthetiske Bestemmelse af Begrebet; vil man derimod ogsaa tage Hensyn til de historiske Forhold, saa kommer man vel til den Erkjendelse, at det Romantiske i sin dybere Alvor egentlig er traadt ind i Verden med Christendommen; thi ved Hjelp af den sættes det i sin Fremtid fordybede Subject paa en meget inderligere Maade i Forbindelse med det höiere Liv; hvorimod den romantiske Verden, der er tilstede i de österlandske Fortællinger og Myther, eller i vore egne Folkeeventyr, snarere maa betragtes som en Afföding af en tildeels legende Phantasi.

Men selv i slige Fortællinger og Eventyr kan en saadan höiere Verden, der skal meddele det jordiske Liv en romantisk Glands, ikke være blot legemlig; thi om man end vilde opdynge en Uendelighed af döde Skatte, vilde dog neppe derved den romantiske Fölelse fremkaldes. Denne vækkes og fremkaldes kun ved det, der peger ud over Legemverdenen, ved Tanken om et Aanderige, om en Aandeverden, der ligger bagved den jordiske Natur, men der tillige ved sin höiere Kraft idetmindste tildeels behersker den; og jo mere Digteren nu formaaer at give begge disse Verdener deres Ret, saa at den höiere Tilværelse anes, skimtes eller billedlig anskues i al sin vidunderlige Herlighed og Magt, medens den lavere Verden tillige er tilstede i sin Mangfoldighed, ja selv i sin Ringhed og Forkeerthed og i sin hele Modsætning til Aandeverdenen, og jo bedre han tillige forstaaer at lade det höiere Lys, der udgaaer fra denne, i et rigt og broget Farvespil bryde sig igjennem disse jordiske Taager, desto fuldeligere har han i denne Retning löst sin Opgave.

Hvis vi efter disse almindelige Betragtninger kaste vort Blik paa Skærsommernatsdrömmen, saa ville vi snart overbevise os om, at alle de Modsætninger, al den Rigdom, alt det uendelige Farvespil, hvoraf det romantiske Indtryk betinges, ogsaa i dette Drama er tilstede; ja det vil maaskee ikke blive saa let at opvise noget Digt, hvori en saa stor romantisk Fylde indenfor en saa lille Kreds ikke blot er samlet, men tillige forbunden til en organisk Heelhed. Iövrigt bliver det alt i Expositionen aabenbart, at ikke blot den dobbelte Verden, hvorpaa den romantiske Modsætning beroer, her er tilstede, men at der endog bliver en tredobbelt Verden synlig, eller med andre Ord, at der findes tre fra hverandre vidtforskjellige Grupper i dette Stykke, som alle paa en eiendommelig Maade gribe ind i Handlingen, og hvorved da den romantiske Rigdom og Forvikling, den vidunderligt brogede Farveglands bliver saameget desstörre.

„Men det er netop Ulykken," vil man maaskee sige, thi hvad Kunstdommerne med Hensyn til dette Drama meest have klaget over, er nemlig, at det Hele er altfor broget, og at den romantiske Fylde har fortrængt al Sandhed, eller med andre Ord, at Digteren har sat sig ud over alle historiske Hensyn, at han har fört Personer sammen, der ved Aartusinder ere adskilte indbyrdes, saa at Tiderne ligesom löbe vildt imellem hverandre." Lessing har rigtignok sagt, at Geniet leer over alle Kritikernes Grændsebestemmelser, men hvis dette Drama skal betragtes som et Geniværk, saa maae disse Udtryk noget forandres, og det maa da her snarere hedde, at Geniet leer over alle Historikernes Grændsebestemmelser, og troer det tilladt aldeles at forrykke dem, saaledes som Lune og Indfald före det med sig.

Ganske vist vil det i Manges Öine see meget besynderligt ud, at en Fyrste fra den græske Heroetid, tilligemed sin Brud, Amazönernes Dronning, fremtræder i et

Stykke, hvori alle de lavere Charakterer aabenbar henpege paa Dronning Elisabeths Aarhundrede. Ja, hvis dette Drama var skrevet den Dag i Dag, og hvis det, uden at bæres af den Berömmelse, som det i en mere poetisk Tid har vundet, var falden i en af de Kunstdommeres Hænder, der kun have Öie for den ydre og ikke for den indre Sandhed, saa vilde man vistnok have faaet en i sit Slags ganske mærkelig Recension at see. Jeg mener ikke, at jeg tilföier en saadan Kunstdommer nogen synderlig Uret, naar jeg antager, at hans Bedömmelse saa temmelig vilde blive i efterfölgende Maneer:

„Vi vide ikke," saaledes omtrent vilde vel en saadan Recensent udtrykke sig, „vi vide ikke, hvorvidt dette Dramas Forfatter, hvis han havde funden for godt at gjöre sig bekjendt med de Regler, en sund og fornuftig Kritik foreskriver, og hvis det ikke havde behaget ham at sætte sine udsvævende Phantasibilleder i Sandhedens Sted, i Tidens Længde ved Övelse, Flid og Eftertanke havde kunnet bringe det; men det vide vi vist og sikkert, at det Værk, han her har fordristet sig til at fremlægge for Publikum, er et i höi Grad forvirret og aldeles forfeilet og urimeligt Arbeide. Vi skulle, for at godtgjöre dette, aldeles ikke dvæle ved — Sligt er kun Smaating her — at det Dramatiske og Lyriske saaledes ere blandede indbyrdes, at al Natur i Dialogen tilintetgjöres, thi hvor i al Verden taler man i det forskruede Sprog, som Digteren her lægger sine Personer i Munden? Men, som sagt, dette skulle vi ikke opholde os ved; vi skulle heller ikke videre paaanke, at Stykkets Charakterer (forsaavidt der her kan være Tale derom) ere fuldkommen stillestaaende, uagtet en saadan Stillestaaen, som bekjendt, strider aldeles imod Dramaets Natur. Men hvad der er værre endnu, det er, at Stykket selv paa mangfoldige Steder er stillestaaende; dette gjelder især om femte Akt, hvori Handlingen, der dog ellers i ethvert

nogenlunde ordentligt og fornuftigt Drama her pleier at naae sit Culminationspunkt, er aldeles ingen; thi Stykket er allerede til Ende i Midten af fjerde Akt, og den femte kommer nu som et fuldkommen overflödigt Tillæg, hvori Theseus og hans Omgivning ere Tilskuere ved et Drama, der opföres af nogle over al Beskrivelse dumme og karikerede Haandværksfolk, og hvori Forfatteren vel vil give en Parodi paa en slet Tragoedie, spillet af ligesaa slette Skuespillere. Men denne Parodi overskrider saaledes alle Grændser, som selv de elendigste Porfattere og Skuespillere pleie at sætte sig, og forvandles derved til et saadant Vrængebillede, at det savner al Anvendelse i det virkelige Liv, og derved ogsaa den Jordbund, hvorpaa enhver Parodi, hvori der skal være nogen Mening, bör staae. Skal Parodien her have nogen Anvendelse, saa maa det nærmest være med Hensyn til Forfatterens eget Stykke; thi det er i Grunden ikke stort urimeligere, at en Karl med en Lygte, en Hund og en Tornebusk skal forestille Maanen, og at en Bælgeflikker, der er overströgen med lidt Kalk og har en Steen i Haanden, skal forestille en Væg, end at Theseus, der ovenikjöbet af Digteren er udnævnt til Hertug i Athenen, truer en ung Pige med Klosteret, hvori hun skal bære Nonnedragt sit hele Liv igjennem, hvis hun ikke vil föie sig efter en egensindig Faders Villie (at dette Kloster ikke er viet til nogen christelig Helgen, men til en hedensk Gudinde, kan sikkert ikke retfærdiggjöre en slig i Parodien sig forvildende Vilkaarlighed), eller, hvad der er værre endnu, at Dronning Elisabeth sættes som Samtidig med Theseus. Lægger man hertil, at Forfatteren viser os en Alfekonge med hans Dronning og en heel Skare af Alfer, hvilke Skabninger, som bekjendt, have deres Hjem i Middelalderens eller i det ældre Nordens Overtro, samt at han indförer en Deel Haandværksmænd (en Snedker, en Tömmermand, en Bælgeflikker m. fl.), der

opföre et Skuespil for Theseus, i hvis Tid man dog vel tör antage, at der aldeles ikke har existeret noget Skuespil: saa synes herved Urimeligheden og Sammenblandingen af Tiderne at drives til det Höieste. Endelig maa vi endnu tilsidst spörge, om nogen Digter för har vovet at opstille den Fordring til Theatret, at det skulde vise os Alfer, der vare saa smaa, at de kunde skjule sig i Bægeret af et Agern, eller gjöre sig Klæder af en Flagermuusvinge, eller tage Natteleie i Hammen af en Snog, saaledes som Forfatteren til dette Stykke synes at fordre det. Naar vi da saaledes betragte alt dette, saa troe vi ikke at gaae forvidt (skjöndt det gjör os ondt for Forfatteren, at vi maa sige det, men vi have aldrig været vante til at lægge Dölgsmaal paa Sandheden, og vi skulle heller ikke gjöre det her); vi troe ikke at gaae forvidt, sige vi, naar vi betragte dette Drama som Produkt af en Skribent, der egentlig burde have sit Hjem i Daarekisten, skjöndt vi tillige gjerne ville tilstaae — thi ubillige önske vi ikke at være — at Forfatteren af og til har havt sine lucida intervalla, og at der findes enkelte Steder i hans Arbeide, som vi havde önsket Plads i et bedre Digterværk."

Saaledes vilde vel en slig Recensent fra sit Standpunkt, under de ovenfor angivne Forhold, have bedömt dette Værk af en usædvanlig Genius, selv i det Tilfælde, at han ikke af Partihensyn eller andre Grunde var indtaget imod Digteren. At denne Paastand ingenlunde er overdreven, det bevise blandt andet de Domme, der for næsten halvhundrede Aar siden bleve fældede over Tiecks Keiser Octavianus, der maaskee neppe var bleven skreven, hvis ikke Skærsommernatsdrömmen var gaaet iforveien, og hvoraf igjen Aladdins geniale Digter saa stærkt er bleven paavirket, at man vel tör paastaae, at det ene af disse Digte tildeels har sin Forudsætning i det andet.

Men hvis det nu ikke desmindre var saa, at Digteren i Skærsommernatsdrömmen havde sat sig ud over al Sandhed, da vilde dette vistnok ikke blot være en Feil, men en saa stor Feil, at Stykket derved tabte al höiere Betydning. Det er derfor meget vigtigt, og maa blive en af Hovedopgaverne i Bedömmelsen af dette Drama, at undersöge, om denne Paastand væsentlig er begrundet eller ikke.

Skal der findes noget Slags Sandhed i dette Digt, saa maa den være af ganske anden Art end den historiske, det vise idetmindste de Indvendinger, der fra det historiske Standpunkt kunne gjöres derimod. Spörger man nu endvidere, hvori da en saadan Sandhed skal bestaae, saa vil jeg her blot forelöbig henvise til et Par Steder i „Lessings hamburgische Dramaturgi", hvori han, uagtet han ikke ligefrem nævner Ordet, dog upaatvivlelig, naar man holder sig til Meningen, udvikler, hvor den egentlige poetiske Sandhed er at söge. Digteren bör opfinde en Række af Aarsager og Virkninger, siger Lessing her, saa at selv det ellers Usandsynlige skeer saaledes, at det ikke godt kunde skee anderledes. Thi den ægte Digters Virksomhed bestaaer netop deri, „at han lader de Bevæggrunde, der sætte Charaktererne i Handling, saa nödvendig udspringe, den ene af den anden, deri, at han saaledes söger at afmaale Lidenskaberne efter Enhvers Charakter, deri, at han saaledes gjennemförer disse Lidenskaber fra Trin til Trin o. s. v., at vi overalt ikke öine Andet, end den naturligste og consequenteste Gang" (vel at mærke, naar vi blot i Begyndelsen have antaget Digterens Forudsætninger). Og naar han er istand hertil, da tör han vel, som Lessing paa et andet Sted i samme Undersögelse udtrykker sig, behandle de historiske Bestemmelser („die historischen Umstände") efter Godtbefindende*).

*) Dette er Meningen af dette Sted, uagtet jeg, da Lessing egentlig og nærmest omtaler Tragoedien, ikke har kunnet gjengive det-

Saa forunderligt det nu kan synes, saa tör man dog frit paastaae (og jeg mener, at det Fölgende skal bevise det), at en saadan Sandhed eller om man vil en saadan indre Conseqvents og Nödvendighed, kan findes selv i de dristigste og eventyrligste Opdigtelser, ja selv naar Aander, som aldeles ikke existere i Virkelighedens Verden, indföres handlende i Digtet. Thi ogsaa slige vidunderlige Skabninger, slige Væsner, der blot have deres Hjem i Digtningens Rige, skulle dog handle iфölge deres Natur (eller Charakter, forsaavidt en saadan kan tillægges dem), ogsaa hos dem skal Lidenskaben afmaales efter Enhvers indre Beskaffenhed, ogsaa hos dem skal selv det udvortes Usandsynlige skee saaledes, at det iфölge slige Skabningers Væsen ikke godt kunde tænkes anderledes; med andre Ord, Digteren maa gaae ligesaa conseqvent til Værks, naar han fremstiller dem, som naar han tegner Charakterer, der ganske synes hentede fra Virkelighedens Land.

Men jeg troer ingenlunde, at Lessing i sin ovennævnte Bestemmelse, saa rigtig den i og for sig er, har udtalt Alt, hvad der henhörer til den poetiske Sandhed; thi der er jo ogsaa i ethvert Digt noget Almindeligt, en Grundtanke, hvad enten den nu kan udtales med Ord eller ikke, om hvilken det Hele samler sig, og der udvikler sig derigjennem, og det gjelder da ogsaa her om, at alt det Væsentlige, hvad der ligger i denne Grundtanke, skal blive anskueligt gjennem Digtet i Overeensstemmelse med denne Tankes inderste Natur og Beskaffenhed.

Hele ordret og i dets fulde Udstrækning. Imidlertid vil neppe Nogen, der har opfattet det Heles Aand, kunne tvivle paa, at de her anförte Yttringer ogsaa finde deres Anvendelse paa Poesien i Almindelighed. (S. Lessings Schriften, herausgegeben von Lachmann, 7. B. S. 141—43.)

Jeg har allerede ovenfor bemærket, at der i Skærsommernatsdrömmen findes tre Grupper af Personer. Den mellemste af disse Grupper er den, som nærmest omgiver Theseus, der paa den ene Side staaer som Lovens Hævder, og som saadan er det, at han i Begyndelsen griber ind i Stykkets Gang. Paa den anden Side fremtræder han som Repræsentant for den ved Lov sikkrede Kjærlighed, og ifölge heraf er det at han tilsidst ogsaa, da Loven ikke længere derved krænkes, sikkrer de Elskende deres Lykke. I Stykkets egentlige Forvikling kan han derimod, da han ved sin hele Stilling er hævet derover, aldeles ikke drages ind. Iövrigt danner hans forventede Bryllup det ydre Baand, der knytter det Hele sammen, thi derfor ere netop Alfernes Herskere med deres Fölge komne fra det fjerne Indien; dette Bryllup giver ogsaa Anledning til, at de omtalte Haandværksmænd, der ved denne Leilighed ville spille et Stykke til Theseus's Ære, drages med ind i den dramatiske Conflikt.

Det er ganske sandt, at Theseus her förer Navn af Hertug af Athenen, men dette gav i Shakspeares Dage neppe noget synderligt Anstöd; idetmindste see vi, at baade Chaucer og andre Digtere have tilladt sig lignende Friheder*). I en Oversættelse af Euripides's Jokaste kaldes ogsaa Kreon Hertug, ligeledes tales der af en anden Forfatter om Hertug Hamilkar o. s. v. At Oldtidens Helte i ældre Romaner ligesom bleve omklædte ifölge Middelalderens Forestillinger, er en bekjendt Sag. Dette maa man upaatvivlelig tage med i Betragtning, naar man vil fælde Dom i denne Henseende; thi naar Shakspeares Publikum var vant til Sligt og ikke stödte

*) There was a Duke that highte Theseus,
Of Athenes he was lord and governour.
Knight's Tale.

sig derover, saa synes det temmelig undskyldeligt, at han i et dramatisk Værk, der var beregnet paa at fremstilles for Folket, ogsaa holdt sig til de blandt Folket gængse Forestillinger.

Iövrigt er det mærkeligt nok, at Shakspeare, der i sine strengt historiske Skuespil saa tidt har givet Vidnesbyrd om, med hvilket Mesterskab han veed at forene den faktiske Sandhed med den digteriske, netop naar han nærmer sig til Eventyrets og Romantikens Land med saa stor Kjækhed kaster de historiske Betænkeligheder bag sig. Skulde dette ikke være et Beviis paa, med hvilket frit og uhildet Blik han vidste at skjelne mellem de forskjellige Retninger i Poesien? I ethvert Tilfælde skal man vanskelig kunne godtgjöre, at han med Hensyn til den indre og egentlige digteriske Charakter gaaer letsindigere frem i sine romantiske Fremstillinger, end i de af hans Stykker, der staae allerfastest paa Historiens Jordbund.

At iövrigt Shakspeare, hvis han havde levet paa vor Tid, vilde have været forsigtigere med Hensyn til de Friheder, han tager sig med Historien, det er rimeligt nok; thi naar Tiden lægger saamegen Vægt paa Sligt, da tvinges ogsaa Digteren til noget stærkere at tage Hensyn dertil. Imidlertid kunde slige Hensyn ogsaa let have berövet hans Stykke væsentlige Skjönheder, der i poetisk Henseende ere langt vigtigere, end den störste historiske Nöiagtighed.

I förste Scene optræder nu Theseus med sin Brud Hippolita. Deres Forbindelse skal finde Sted efter fire Dages Forlöb, og dog er Theseus utaalmodig over, at Tiden gaaer saa langsomt. „Snart drömmer Tiden fire Nætter bort," svarer Hippolita, „og da skal Maanen liig en Sölverbue, nyspændt paa Himlen, see vor Höitidsfest." Man mærker vel, at det er Kjærlighedens Sprog, der her föres, og allerede i de förste Re-

pliker henpeges der paa, hvad der skal vorde det Heles Midtpunkt.

Nu kommer Egeus med sin Datter Hermia, som han vil tvinge til at ægte Demetrius, skjöndt hun har bortskjenket sit Hjerte til Lysander. Demetrius og Lysander ere ogsaa tilstede. Egeus opfordrer Theseus til at skaffe ham den Ret, Loven hjemler ham. Egeus's Ord ere fulde af den Lidenskab, der förer til Handling. „Kom hid, Demetrius!" saaledes udbryder han, „denne Mand mit Minde har at ægte hende. Kom hid, Lysander! Og, min naadige Hertug! denne Mand fortryllet har min Datters Bryst. Du, Du, Lysander, Du har givet hende Vers, Du med mit Barn har skiftet Elskovspant. Du sang i Maaneskin ved hendes Vindue, med falsken Röst Din falske Kjærlighed, Du stjal Dig ind i hendes Phantasi med Hjernespind, med Ringe, Baand af Haar. — — Med Snedighed Du vandt min Datters Hjerte, forvandled hendes Lydighed, der skyldes mig, til trodsigt Stivsind" o. s. v. — Nu fordrer Egeus, ifölge det strenge Lovbud, der herskede i Athenen, at hun enten skal lyde sin Faders Villie eller döe. Theseus maa da som den, der bör hævde Loven, give hendes Fader Medhold, dog taler han med Mildhed til Hermia; dette er vistnok meget rigtigt tænkt af Digteren; thi Theseus föler jo selv Kjærlighedens Magt, han har selv vunden sin Elskede med sit Sværd, uden at agte paa den Lov, der herskede i hendes Land; man aner da allerede nu (hvad der er af stor Vigtighed med Hensyn til Katastrophen), at hans Hjerte tager de Elskendes Parti, medens hans Tunge maa udtale Lovens strenge Ord. Dog finder hans Medlidenhed en Udvei, hvorpaa idetmindste Hermias Liv kan frelses, og som Egeus i sin Heftighed synes at have glemt: hvis hun ikke retter sig efter sin Faders Villie, siger han, da maa hun enten döe eller henleve ugift sit hele Liv i klosterlig Eensomhed, indviet til Dianas Tjeneste.

Expositionen bestaaer saaledes ikke blot i Fortælling; Egeus tvinger tvertimod Theseus til at udtale en saa stærk Trudsel mod Hermia, saa hun siden efter, da Lysander henleder hendes Tanker derpaa, med et Slags Nödvendighed nödes til at flygte bort, thi Flugt synes at være det eneste Middel, hvorved hun kan frelses for sin Elskede. Saaledes veed Digteren allerede strax i Stykkets Begyndelse at lade de Bevæggrunde, der frembringe Handlingen, med indre Nødvendighed fremgaae, den ene af den anden; men deri bestaaer jo netop (jfr. Lessings Ord ovenfor) en stor Deel af den digteriske Sandhed.

I næste Scene ere Hermia og Lysander alene, og det synes endog, som om Theseus, ved at befale Egeus og Demetrius at fölge med ham, lægger an paa; at dette skal skee. Det er en af de Scener, paa hvilke man vel kan anvende de Ord, der ere blevne udtalte om Romeo og Julie, at Kjærligheden selv har været med at skrive den. Den er fuld af den vidunderligste Lyrik, saaledes som denne Lidenskab förer den med sig! Omsider beder Lysander sin Elskede om næste Nat at liste sig bort af sin Faders Huus og at samles med ham i en nærliggende Skov, hvorfra de da skulle flygte bort til en rig Tante, der boede syv Mile borte, og hvorhen Athenens strenge Lov ikke længere kunde forfölge dem. For at give et Exempel paa den Diction, der hersker i denne Scene, vil jeg blot anföre Hermias Ord tilsidst:

Jeg sværger ved Cupidos stærke Bue,
Og ved hans bedste Piil med Guldets Spids,
Ved de eenfoldig söde Venusduer,
Ved Alt, hvad nærer Kjærlighedens Luer,
Ved Ilden, som har brændt Cartagos Mö,
Da Trojas falske Helt hun saae paa Sö,
Ved hver en Ed, der brödes af en Mand,
Et större Tal end Qvinder tælle kan,

Du finder sikkert mig i Morgen Nat
Paa Stedet, hvor Du har mig Stævne sat.

Man har paastaaet, at Grunden, hvorfor der findes saamange rimede Steder saavel i dette Drama som i Romeo og Julie, er den, at Digteren har skrevet begge disse Stykker i sin Ungdom, medens han i senere Dage idetmindste har brugt Rimet mere sparsomt. Men hertil maa dog bemærkes, at vi egentlig slet ikke kjende den Orden, hvori Shakspeares Stykker ere skrevne, og det er kun ved Slutninger, der ere temmelig megen Tvivl underkastede, at vi troe at vide Noget derom. Men hvis disse Slutninger virkelig stemme overeens med Sandheden, da maa det idetmindste betragtes som et meget heldigt Sammentræf, at Digteren netop, ifölge sin Alder, havde Lyst til at lade Rimet og det lyriske Element fremtræde i de Stykker og i de Scener, hvori de begge saa ganske vare paa deres Plads. Mig forekommer det dog, som om den ovennævnte Paastand fornemmelig er grundet i et Forsög paa af tilfældige Grunde at forklare, hvad der först og fremmest udspringer af Digterens lykkelige Blik med Hensyn til disse Stykkers Væsen og Natur. Rimet og den lyriske Overflod ere her kun tilstede, fordi Kjærlighedens Magt udgjör Midtpunktet i begge Stykker; men hvor Kjærligheden raader, der er den lyriske Fylde netop paa sin rette Plads, thi den er Kjærlighedens eget Sprog. At nu forresten Kjærligheden udfolder sig skjönnest i Livets Vaar, det vil jeg aldeles ikke negte; i Efteraaret derimod, der, som Naturbillede, nærmest minder om den tragiske Poesi, ere der vel ogsaa Farver tilstede, men det er det spraglede Höstlöv, der her træder i Blomsternes Sted. Nattergalen tier, medens Stormens usynlige Fugl suser imellem Træerne, og det er Himlens Stjerner og ikke Jordens Blomster, der nu funkle med en Lysglands, som drager vort Blik til sig midt i Jordlivets

Undergang, medens Skoven, med sine melancholske Skygger og sin halvvisnede Bladpragt, ligesom minder om, at Dödens Hemmelighed er bleven den betroet. Vilde man dog heraf lære, at den lyriske Blomsterfylde vel har sin Ret ogsaa i Dramaet, men kun, naar den der findes paa sit rette Sted, og at den ingenlunde er vel anbragt der, hvor Fremstillingens Natur förer bort derfra, og hvor den altsaa vilde tilintetgjöre Digtets höiere Sandhed og Betydning.

Men i Skærsommernatsdrömmen er der endnu, ved Siden af de Elskende, en anden Række af Væsener, der ligefrem har tvungen den taktfulde Digter til at fremhæve den musikalske Lyrik, det er den Alfeverden, der i Nat, Maaneskin og Morgendæmring glider os forbi. Hvorledes Shakspeare afpasser sit Digtersprog efter sine Personers Natur, det sees allerede af den Diction, hvori hver af de tre Hovedgrupper i Stykket yttrer sig. Den Gruppe, der nærmest omgiver Theseus, og i hvilken den tragiske Alvor meest gjör sig gjeldende, taler som oftest i femfodede Jamber, der ellers af Shakspeare fortrinsviis anvendes i den tragiske Poesi. Haandværksmændene, de komiske og groteske Figurer, tale almindelig i Prosa; thi det er den Dragt, der passer bedst for dem, udenfor Prosaen kunne de, naar der ei skal gjöres Vold paa deres hele Natur, aldrig komme. Ville de ikke desmindre skrue sig op i den poetiske Sphære (som i Fremstillingen af Pyramus og Thisbe), da hörer man et eget Slags Diction, hvori Ubehjelpelighed, Stivhed, Unatur og tankelös Svulst sösterlig række hverandre Haanden. De lette luftige Naturaander derimod, der höre hjemme i det Element, hvorhen hine aldrig kunne komme, udtrykke sig i et Sprog, hvori man undertiden ligesom hörer Taktslaget i deres Runddands eller Vingeslaget i deres Flugt, og hvori den indre Musik uvilkaarlig klinger igjennem den lethenaandede Digtning; thi Aandernes og Musikens Verdener ere i deres Indre

4

nærbeslægtede; i Musiken mærker man mere end i nogen anden Kunst den magiske Kraft, der har sit Udspring fra Aanderiget, og hvorigjennem dette lettest finder sit Udtryk. Saaledes faaer ogsaa Dictionen i denne Retning sin Betydning og sin Sandhed, med andre Ord, den bliver et sandt Udtryk for den Aandeverden, hvis Væsen og Natur den skal afspeile.

Efter den ovenfor omtalte Scene kommer Helena, en ung Pige, der er bleven forladt af Demetrius for Hermias Skyld, og som dog endnu med sin hele Sjæl hænger ved ham. Hun har været Hermias Veninde og tidligere Legesöster, men alt dette synes nu fra hendes Side glemt; thi Tanken om den utro Elsker har trængt alle andre Erindringer tilbage; ja Synet af Hermia synes endog at vække et Slags skinsyg. Bitterhed i hendes Sjæl. Dog mene de Elskende med Sikkerhed at kunne betroe sig til hende, eftersom hendes og deres Interesser her ganske falde sammen; thi Hermia vil jo netop flygte for ikke at tvinges til en Forbindelse med den, Helena elsker. Imidlertid höre vi af Helenas Mund, da de to andre Elskende have forladt hende, at hun vil aabenbare deres Flugt for Demetrius, og det uagtet hun derved ikke blot lönner deres Fortrolighed slet, men desuden vil skade sig selv. Men dette agter hun ikke paa, naar hun blot kan vinde et venligt Blik fra sin Elskede, naar hun blot kan faae et Paaskud til at see og tale med ham et Öieblik. Vi kunne da ikke tvivle paa, at vi her have med et Slags Kjærlighed at gjöre, hvis Herredömme gaaer langt videre, end det fornuftige Overblik over Forholdene og det billige Hensyn til Hermias Skjebne synes at tillade; men paa Hermia tænker Helena ligesaa lidt som paa sin egen senere Fremtid, hvilken hun ganske opoffrer for Öieblikket. Saaledes lader Digteren os her vel mærke, hvem der skal före Scepteret i dette Stykke, det er ikke blot Kjærligheden, men den

ubesindige Kjærlighed, den Gud, om hvilken Helena selv siger, at han har Vinger og intet Syn.

Da iövrigt den Elskende, det være sig med Ret eller Uret, bestandig er overbeviist om, at en höiere Tilværelse, en vidunderlig og tryllerisk Herlighed gaaer ud fra den, han elsker, der er istand til at forklare det jordiske Liv: saa forudsættes altsaa her netop den dobbelte Verden, der, ifölge hvad tidligere er anført, udgjör det Væsentlige i den romantiske Poesi, og hvoraf den ene udkaster en höiere Glands over den anden. Saaledes vil da Kjærligheden, ifölge sin inderste Natur, meget fortræffelig passe til at være Midtpunktet i et romantisk Drama. Det er vel ogsaa paa Grund af denne dybe Romantik, af denne Forherligelse af Individet, at Kjærligheden er bleven et af Udgangspunkterne for den Poesi, der först begyndte efter Christendommens Indförelse.

Hvad forresten de fire Elskende angaaer, saa falder det i Öinene, at det Charakteristiske hos dem er mindre fremherskende end den lidenskabelige Pathos, ja eftersom Situationen forandres, synes undertiden saavel Hermia og Helena, som Lysander og Demetrius at skifte Sind og Tænkemaade. At Shakspeare ikke har været istand til at tegne hver Enkelt af dem med individuelle Træk, er vel neppe rimeligt, da han i saamange af sine Dramaer har viist, hvor store hans Evner i denne Henseende vare. Uden Tvivl er det da med velberaad Hu, at han her holder sig til det meer Almindelige; thi han har rimeligviis troet, at det ligger i den Lidenskabs Væsen, han vilde skildre, at den, saalænge den hersker, trænger det Individuelle tilbage.

Betragte vi det Charakteristiske overhovedet, saa lader det sig vel ikke negte, at dette allerede i den tidlige Ungdom kan være tilstede, men den fuldendte Udvikling og skarpere Udprægning deraf synes dog som oftest at tilhöre en modnere Alder. Hos Ynglingen og den unge Pige findes der tidt ligesom en bölgeformig

Bevægelse i det Indre, hvilket endnu ikke har antaget nogen ret fast og bestemt Form. Især er dette Tilfældet, naar Kjærligheden tager Sjælen fangen; thi denne mægtige Aand eller Dæmon udöver da et saadant Herredömme, at den sætter sig og sin Lidenskab, altsaa noget ganske Almindeligt, i det Individuelles Sted, saa at de, der ere fangne under dens Tryllescepter, hvor forskjelligt end de senere kunne udvikle sig, dog i denne Periode af deres Liv synes at föle og handle næsten paa samme Maade. Dette er vel Grunden til, at man ogsaa paa Theatret pleier at skjelne mellem Elskovsroller og de egentlige Charakterroller, hvad man neppe vilde gjöre, hvis man ikke antog, at noget Almindeligt saa stærkt vinder Overhaand, naar denne Lidenskab raader, at Charakteren da ikke fuldelig kan komme til sin Ret. Dette er rimeligviis ogsaa Grunden til, at Shakspeare, der bestandig med Troskab gjengiver Naturen, hos de Elskende mere fremstiller den urolige og bölgende Lidenskab, end den eiendommelige Charakter. Det er derfor som oftest Forhold og Situation, der her gjöre Udslaget, om Kjærligheden er lykkelig eller ulykkelig, om den föler sig saaret i sine Interesser, om den trues af nogen Fare, o. s. v. Men hvad der fornemmelig bliver synligt, er, at alle andre Hensyn tabe deres Betydning og opgives, naar de komme i Collision med denne Lidenskab: gammelt Venskab glemmes, ældre Forbindelser löses og nye knyttes, Frygtsomhed giver Plads for Mod, saa at unge Piger endog midt om Natten vove sig ud i vilde Skove og trodse Farer, som de ellers vilde gyse tilbage for. Alt dette er vistnok ganske grundet i denne Lidenskabs Natur.

Mod Enden af förste Akt föres de ovenomtalte Haandværksmænd os for Öie, der, uden at ane, hvor langt deres Evner staae under det Maal, de have sat sig, ville opföre et Skuespil paa deres Hertugs Bryllupsdag. Men selv under Parodien er Digteren bleven sin Grundtanke

tro, thi ogsaa her er det et Kjærlighedseventyr (Pyramus og Thisbe), der skal fremstilles. Men hvad der endnu er mærkeligere, naar vi see bort fra den parodiske Udförelse og kun betragte den til Grund liggende Fabel i dens inderste Kjærne, saa opdage vi, at den saa temmelig ligner den, der ligger til Grund i Romeo og Julie, i hiint Drama, hvori Kjærlighedens Magt, dens hurtigforbiilende Glæder og dens bittre Vee og uendelige Smerte med en saadan Farveglands og poetisk Herlighed ere skildrede, at der vel aldrig har været fremstillet eller vil blive fremstillet noget Digterbillede, der i denne Henseende kan sammenlignes med dette Værk.

I Pyramus og Thisbe (her taler jeg kun om det ældre Eventyr, uden Hensyn til det Udseende, det faaer under Haandværkernes Hænder) see vi to Elskende, der hindres i deres Lykke af Forældrenes Fjendskab. Tilsidst sætte de hinanden Stævne ved en gammel Konges Grav; Thisbe kommer först, men forfulgt af en Löve taber hun sit Slör, som Löven sönderriver. Nu kommer hendes Elsker, og da han seer Slöret blodigt, troer han at hans Elskede selv er sönderrevet, og dræber sig da i Fortvivlelse derover; siden vender Thisbe tilbage, seer sin Elskers Liig og fölger ham i Döden. — I Romeo og Julie hindres ogsaa de Elskendes Lykke af Forældrenes Fjendskab. Ogsaa her troer Romeo (skuffet af et uheldigt Sammentræf) at hans Elskede er död, og dræber sig selv i Fortvivlelse derover. Da Julie, der ligeledes meente at sætte ham Stævne ved Graven, seer hans Liig, fölger ogsaa hun ham i Döden, ligesom Thisbe fulgte Pyramus. Naturligviis er her kun Tale om de enkelte store Grundtræk, de ydre Forhold derimod ere höist forskjellige, adskillige væsentlige Tillæg findes ogsaa i det yngre Eventyr; men i hine Grundtræk er der dog, hvis jeg ikke feiler, en Overeensstemmelse, der vanskelig kan miskjendes, naar man först har faaet Syn derpaa. At Grav og Kjærlighed ligge nærved hinanden, er vistnok

en betydningsfuld Tanke, hvortil der henpeges i begge Fortællinger.

Hiint gamle Eventyr om Pyramus og Thisbe er det nu, der under disse Haandværkeres Hænder er forvandlet til et Slags tragisk Skuespil, der er saa eiendommeligt i sin Art, at man vanskelig skal kunne afgjöre, hvad der staaer höiest i Urimelighed, enten Skuespillet selv, eller den Maade, hvorpaa det fremstilles.

Den störste Klodrian blandt alle Haandværksfolkene er Væveren Nick Bottom, og dog er det netop ham, hvem de Övrige betragte som deres bedste Skuespiller. Dette er ogsaa aldeles i sin Orden, thi han er jo den, der fremtræder med störst Selvtillid, der sædvanlig förer Ordet og skraaler höiest. At en saadan Opförsel tidt er en stor Anbefaling hos den vankundige Mængde, derpaa kan man finde mange Beviser baade i den politiske og poetiske Verden. Bottom skal naturligviis spille Pyramus, men han vil gjerne spille Thisbe med og Löven ovenikjöbet. Hvormangen forfængelig Skuespiller baade med og uden Talent pines ikke af en lignende Lyst, saa at han gjerne gad spille baade Hovedrollen og alle de andre ved Siden af! Iövrigt giver ogsaa Bottom i denne Scene et lille Brudstykke af en Tyranrolle til Priis, der fortjener megen Anerkjendelse, ikke blot som en Pröve paa halvgal Pathos, men ogsaa fordi det giver et forelöbigt Begreb om det Stykke Arbeide, Haandværksmændene denne Gang ville stille til Skue. Den vigtigste Betænkelighed, som Bottom yttrer, er den, om han skal spille sin Rolle med et straafarvet Skæg, eller med et orangefarvet Skæg, eller med et purpurfarvet Skæg, eller med et guult Skæg; slige Betænkeligheder, hvad det Ydre angaaer, vil man vel, naar man blot tager Hensyn til de Forandringer, Tiderne medföre, endnu af og til höre den Dag i Dag, og der kunde da vel findes dem, hvis Smagfuldhed, hvad Dragten angaaer, ikke staaer

saa langt tilbage for den, Bottom lægger for Dagen med Hensyn til Farven af sit Skæg.

Dog er det rimeligt, at man nu kun sjelden vilde finde Nogen, der, naar han i fuld Alvor, og uden Parodi fra sin Side, skulde forestille en Löve, faldt paa at lade sit egèt Ansigt komme frem bag Lövens Nakke, for at forsikkre Damerne om, at de ikke behövede at blive bange, eftersom han aldeles ingen Löve var. Ligesaalidt vilde han vel falde paa, naar han skulde repræsentere, eller, som Bottom udtrykker sig, defigurere Maaneskinnets Person, at komme frem med en Tornebusk og en Lygte i Haanden, og ledsaget af en Hund. Hvis man imidlertid ikke tager det Hele efter Bogstaven, men efter Aanden deri, hvormangt et Stykke vil man da ikke finde, hvori Forfatteren eller Skuespilleren havde til Hensigt at fremstille en Lövenatur, men hvori de dog snart faae Leilighed til at vise, at det ikke er nogen virkelig Löve, der her fremtræder, og at Damerne ligesaalidet behöve at blive bange for den, som for Snedker Snug, der stikker sit Hoved frem bag Lövehuden. Hvormangt et saakaldet Naturdigt skrives der ikke, der neppe giver os noget sandere Billede af Naturens Herlighed og gaadefulde Dybder, end det dösige Skin af en Hornlygte giver os om Maanens Lys. Nu er det vel sandt, at Digteren her sætter et haandgribeligt Billede istedenfor de matte Tanker og vandede Vers i et saadant Digt, det er ogsaa sandt, at han lader Aandlösheden og Daarskaben fremtræde paa en grotesk Maade og i colossal Störrelse; men denne Tilladelse have jo Comikerne havt og gjort Brug af til enhver Tid, og netop derved have de bevirket, at Narrenes Forkeerthed, der saa ofte i det daglige Liv er os til Besvær, nu til Gjengjeld i den digteriske Fremstilling vorder en Kilde til uudslukkelig Latter og sindsforfriskende Glæde, medens Daarskaben, idet den fremtræder i et forstörret Billede, allerklarest viser sig i sin Intethed og svinder hen deri, ligesom en Rög i Luften.

Shakspeare, den store og tænkende Digter, der havde naaet et saadant Mesterskab i sin Kunst, maatte vistnok bedre end enhver Anden have Öie for Latterligheden i de Forsög, der oftere, end man skulde troe, komme frem i denne Retning, og hvorved Vedkommende, uden at ane det, kun lægge deres egen Aandlöshed og Uduelighed for Dagen. Som Skuespiller havde han vel ogsaa havt Leilighed nok til at see, hvor blinde Folk tidt ere i denne Henseende, og hvor ofte de, der allermindst ere kaldede dertil, ikke desmindre troe at kunne udöve en Kunst, om hvis Betydning og Vanskelighed, ja om hvis allerförste Betingelser de aldeles intet Begreb have. Saadanne forkerte Personer vil der neppe nogensinde blive Mangel paa; dog er det rimeligt nok, at slige Kunstelskere i Shakspeares Tid, hvori en falsk Cultur endnu ikke havde sat sin Sminke paa Forkeertheden, tidt traadte frem med en större Djærvhed, end det sædvanlig skeer i vore Dage. Men hvorledes ogsaa dette forholder sig, saa skal man vanskelig negte, at Shakspeare, idet han fremstillede disse Skuespillere i al deres naive Selvtillid, og med alt det Lune og den Humor, som han saa rigeligt var i Besiddelse af, har givet os en Række af lystige Scener, der i deres Slags vel kunne sammenlignes med det Allerbedste, nogen komisk Digter har fremstillet.

Ogsaa hos disse Haandværkere finde vi et Slags Familielighed, saa at det Charakteristiske stærkere fremtræder i den Gruppe, hvortil de höre, end hos de enkelte Personer, hvoraf denne er sammensat. Dette er vel begrundet deri, at de alle, ifölge Digterens Plan, staae paa det samme Udviklingstrin og virke ligesom masseviis. Overhovedet ere Grupperne i dette Stykke meget skarpere charakteriserede end de enkelte Personer, og det vistnok med Rette, thi Situationerne ere her det Vigtigste, og det vilde aabenbar svække det Heles Virkning, hvis Opmærksomheden her (saaledes som det bör skee i

Charakterstykker) meer udelukkende fængsledes til enkelte fremtrædende Personligheder.

Bottom og de övrige Haandværkere ere blevne enige om, at de ville holde Pröve paa deres Skuespil i den samme Skov, hvori de Elskende have sat hinanden Stævne. Men i denne Skov er der allerede et ganske andet Selskab tilstede; Oberon og Titania (Alfekongen og Feedronningen) med deres luftige Skarer have allerede valgt Skoven til deres midlertidige Opholdssted. För vi gaae videre, er det maaskee ikke afveien noget nöiere at omtale denne Alfeverden i Almindelighed.

Alle disse Alfevæsener, saaledes som Almuen tænkte sig dem, og saaledes som Shakspeare iflölge heraf har fremstillet dem, maae vel betragtes som et Slags Börn i Aandeverdenen. Men hvad der iflölge det Foregaaende gjelder om den tidlige Ungdom, maa endnu stærkere gjelde om Barndomsalderen: hos Barnet kan der aldeles ikke være Tale om nogen udviklet Charakter, men kun om Anlæg dertil; det Samme gjelder da vel ogsaa om disse Alfer eller, som de af Digteren kaldes, „fairies". *)

Overhovedet kunde der maaskee passende skjelnes imellem de egentlige Charakterer og dem, der kun uegentlig fortjene dette Navn. En Charakter i egentlig Forstand er kun tilstede, naar Individet med klar Bevidsthed har funden og opfattet sig selv som et fra den omgivende Verden adskilt Væsen eller Subjekt. Ved en Charakter i uegentlig Forstand maatte man derimod forstaae den ubevidste Personlighed, der vel kan vise bestemte Retninger i Sjælen, men som dog endnu ikke har opfattet sig selv som et fra den övrige Natur adskilt Jeg, og

*) Baade Oberons og Titanias Fölge kaldes som oftest med det almindelige Navn „fairies", men paa et andet Sted hedder det: „every alf and fairy sprite", altsaa gjöres der undertiden Forskjel paa dem.

som iffölge heraf endnu henlever sit Liv i en halv Drömmetilstand. En saadan Personlighed, der endnu kun er at betragte som en Charakter i Anlægget, kunde man maaskee give Navn af en Natur. Fölgelig ville de her omtalte Alfeværener nærmest fortjene Navn af Naturer, og saaledes ere de ogsaa (med faa Undtagelser, som nedenfor skulle angives) opfattede af Digteren. Af denne Grund kan der vel heller ikke her være Tale om nogen skarptudviklet Charakterforskjel mellem de enkelte Individer, hvoraf Gruppen bestaaer.

Men nu opstaaer det Spörgsmaal, hvad Berettigelse har Folketroen, naar den saaledes opfatter Alferne som et Slags Börn i Aandeverdenen. Kan der overhovedet være Tale om Berettigelse, eller med andre Ord om Sandhed, naar man vil fremstille slige opdigtede Væsener, og bör vi ikke snarere her aldeles give Afkald derpaa, eftersom vi jo dog befinde os i et Vidunderland, hvori Indbildningskraftens Luner og Drömme sættes i Sandhedens Sted? — Hvad der i Almindelighed lader sig sige herimod, er alt antydet ovenfor, og det gjelder nu fornemmelig om at anvende dette paa det Slags opdigtede Væsener, som Digteren her förer os for Öie.

Spörger man da videre om hvad der er Grunden til, at slige Forestillinger ere opstaaede hos Folket, saa vil Svaret sikkert blive, at der er noget Hemmelighedsfuldt i Naturen, som Folket ikke paa anden Maade kunde forklare sig. Eensomheden i de store Skove, Dæmringen, Natten, Taagerne paa Bjergene og paa Engene ved Solens Nedgang, Maaneskinsverdenen, med dens selsomme Leeg af Lys og Skygger, det hemmelige Liv i Jordens Indre, i Flodernes Dyb og paa Bunden af Havet: alt dette virkede stærkt paa Phantasien og vakte Tanken om et Aanderige, der stod i nær Forbindelse med Naturens Kredslöb, og i usynlig Virksomhed omsvævede Mennesket og den legemlige Verden.

Men et saadant Aanderige maa da, naar det skal

fremstilles, være et rigtigt Udtryk for dette Hemmelighedsfulde, for dette Dæmringsliv, for denne Leeg af Lys og Skygger, for dette Vidunderlige, og, som det synes, Uforklarlige i Naturen; og jo nærmere nu Fremstillingen svarer til, hvad den skal udtrykke, saa at vi, midt i Poesiens Leeg, gribes af den samme Fölelse, hvoraf vi gribes, naar hiin Drömmeverden i Naturen selv synes at træde os nærmere: desto mere vorder ogsaa Fremstillingen Udtrykket for, hvad den skal udtrykke, og deri bestaaer, som sagt, netop ogsaa dens Sandhed.

Men Naturen gjentager bestandig det samme Kredslöb, med den samme usvækkede Kraft: Stjernerne dreie sig i deres Baner, uden nogensinde at trættes i deres Gang, og uden at ældes gjennem Tiderne, og ligesaa klare, som de skinnede over Patriarchernes Telte, ligesaa klare nedskinne de endnu; Maanen og Solen stige og sænke sig i deres bestemte Vexelkreds, og deres Ansigter ere ligesaa lyse nu, som de vare i de tidligste og længstforsvundne Aarhundreder; Vaaren er endnu ligesaa grön, Sommeren ligesaa varm, og Hösten ligesaa oplöftende for Sjælen, som de vare i Menneskets förste Dage: altsaa kunne de Aander, der ere Udtryk for Naturens Væsen, heller ikke ældes, eller tabe deres oprindelige Skjönhed. Den ene Slægt henvisner og henveires efter den anden, men Vaarens og Luftens Alfer ere endnu, hvad de vare for Aartusinder siden, over dem har Tiden ingen Magt, i deres Ansigter kommer der aldrig nogen Rynke, de henglide gjennem Seklerne, ligesom Bölgerne i Vandet og Skyerne paa Himlen, bortdrömmende deres Liv mellem Virksomhed og Leeg, mellem Vaar og Höst, og i deres Trylleland er der ingen Vinter. Men deraf fölger ogsaa, at de, ligesom Naturen selv, bestandig dreie sig, uden tilsyneladende at komme videre, og at de, trods al deres Tryllemagt, aldrig naae det Moment, hvori den höiere aandelige Udvikling begynder; ja uagtet de synes at have saameget forud for Mennesket, saa staae de dog

saaledes i det Væsentligste langt tilbage; thi de kunne aldrig voxe hverken i legemlig eller aandelig Kraft, derfor er Porten til den allerhöieste Herlighed lukket for dem, dette udtrykker Almuen i den Tanke, at de aldrig kunne blive salige.

Saaledes synes det, som om en dyb Anelse om Forskjellen mellem Aandens og Naturens Verden allerede var tilstede i de Dage, da disse Forestillinger först dannede sig i Folkenes Indre.

Det fölger nödvendigt af det Foregaaende, at det Element, hvortil Naturaanderne henhöre, maa mærkes igjennem dem: det Bölgende, det Urolige, det Bedragelige i Vandet, hvori ethvert Indtryk og ethvert Billede hurtig modtages og hurtig udslettes igjen, og der ligesom med et falsk Smiil nedlokker Mennesket i sin kolde Favn, hvor Döden venter ham, maa ogsaa komme frem i Vandaanderne; det finere og mere gjennemsigtige Element, det Lette, Svævende og Flagrende maa komme frem igjennem Luftalferne; det Tunge, det Mörke, det Haarde den jordiske Natur, der indslutter mangfoldige Skatte i sit Indre, som den kun tvungen synes at give Slip paa, maa mærkes hos Jordaanderne, o. s. v.

Hvad nu disse sidste angaaer, saa synes der rigtignok af og til i de gamle Eventyr at henpeges paa, at de ikke altid bleve betragtede som unge. Men uforanderlige har man dog vel som oftest tænkt sig dem, og naar de sagdes at være mörke og hæslige, saa var det snarere Steennaturen og Dunkelheden i Jordens Indre, man saaledes igjennem dem vilde fremstille, end nogen egentlig Forandring ved Alderen. Dog vil jeg ikke negte, at der ogsaa af og til kan findes Spor af en anden Anskuelsesmaade, thi ikke alle de gamle Eventyr ere digtede med lige stor Dybsindighed.

Men Naturen synes ogsaa lunefuld, den er tillige ligegyldig for Menneskets Trang, ogsaa dette maa komme frem hos Naturaanderne. Den Kraft, hvorved Alt frembringes, vedligeholdes og fornyes i Naturen, er

desuden i höi Grad underfuld og ubegribelig; dette henleder Tanken til en Trylleverden, hvori Naturaanderne höre hjemme, og hvorfra deres Magt har sit Udspring. Hvad der saaledes betinges saavel af den særskilte Naturkreds, hvortil Aanderne höre, som af Naturens Væsen i Almindelighed, maa ogsaa finde sit Udtryk, naar slige Aander skulle fremstilles; thi, som sagt, uagtet de tilhöre Eventyrets Verden, saa skulle de dog staae paa den Naturgrund, hvoraf Forestillingen om dem er fremgaaet. Dette er det, der som oftest i den saakaldte Folkeovertro med saa dyb Conseqvents er gjennemfört. Denne Folkeovertro, der tildeels ikke er Andet end Folkepoesi, er det nu, der danner Udgangspunktet for Shakspeares Fremstilling.

De Aander (elves, fairies), han her förer os for Öie, maae vel betragtes som et Slags luftige Naturvæsener, der herske over Fjeld, Mark og Eng; En af dem (Puk) synes ogsaa at have temmelig meget tilfælles med Dverge- eller Nissefamilien, men ogsaa han er dog istand til at slaae en Kreds om Jorden i fyrretyve Minuter; iövrigt kalder han sig selv „Goblin", som vel bedst kan oversættes med Nisse.

Men uagtet Shakspeare lægger Folketroen til Grund, saa bygger han dog med stor Dristighed videre paa denne Grundvold; dette skeer tillige med en saa sikker poetisk Takt, at det tidt er vanskeligt nok at skjelne mellem det, han selv har lagt til, og det, han har hentet fra ældre Folkeforestillinger. Saaledes see vi hos ham ikke blot, at Alferne dandse i Maaneskin, men de hænge ogsaa Dugperlerne i Blomsternes Ören, de farve dem med rubinröde Pletter, der ere Feernes Gave, de dræbe Orme i Rosenknoppen, de bruge Biernes Been til Fakler og tænde dem ved Sancthansormens Lys, de ile hurtigere rundt om Jorden end den vandrende Maane; men de fölge ogsaa med Natten og med Hekates Vogn, ligesom Drömmene, og hvis der opstaaer Splid i Alfernes Rige,

da kommer der stor Forvirring og Uorden i Naturens Kredslöb, hvoraf Sygdom og Död er en uundgaaelig Fölge.

Naar jeg iövrigt har bemærket, at det Charakteristiske i dette Stykke ikke er saa stærkt fremhævet hos de Enkelte, som i de forskjellige Grupper, saa er det dog ikke Meningen, at der indenfor disse Grupper ei skulde findes stærkere eller svagere Antydninger af en særegen Charakter eller Natur hos den Enkelte. Dette kunde vel neppe engang tænkes i et Drama, eftersom den dramatiske Handling ikke blot kan fremgaae af den öiebliklige Lidenskab, men ogsaa forudsætter en bestandigere Villie, der har sin Grund i Sjælens Dybder. Saaledes er der da ogsaa Forskjel paa den milde og rolige Theseus, hvis Herskerblik overskuer alle Forhold, og paa den eensidige, lidenskabelige Egeus; der er Forskjel paa den snakkesyge, selvtilfredse og forfængelige Bottom og paa den ordknappe Snug, hvis tykke Hoved ikke tillader ham at spille Lövens Rolle, hvis han ikke faaer lang Tid til at indstudere den, og det uagtet den hele Rolle ikke bestaaer i stort Andet end i at bröle. Men fornemmelig staaer Puk, som jeg snart vidtlöftigere skal omtale, indenfor Alfeverdenen, som en temmelig stærkt udpræget Personlighed, og netop derfor bliver han et af de vigtigste Drivhjul, naar det gjelder om at sætte Lidenskaberne i Bevægelse og derved at forvikle Handlingen. Meningen af den ovenfor yttrede Paastand er da kun den, at Digteren her forholdsviis lægger mere Vægt paa Lidenskab og Situation, end paa en skarp Charaktertegning hos den Enkelte, skjöndt det charakteristiske Moment dog ingenlunde ganske mangler.

Den förste Scene i anden Akt begynder dermed, at en Luftaand af Feedronningens Fölge standses af Puk, Alfekongens Tjener, der spörger ham, hvor han skal hen.

I det Svar, Alfen giver, hörer man aabenbar et Udtryk af hans Iil og af hans bevingede Flugt:

Over Höi, over Strand,
Gjennem Busk, gjennem Tjörn,
Over Gjerder og Vand,
Gjennem Ild, gjennem Flod
Iler jeg i korten Stund,
Mere snar end Maanen rund;
Alfers Dronning jeg lyde maa,
Duggen jeg spreder paa grönne Straa, o. s. v. *)

Men da nu Alfen standses, bliver ogsaa Talens Gang roligere og Stropherne længere: paa denne Maade veed Shakspeare at forvandle Dictionen til et frit og bölgende Klædebon, der, saaledes som Hegel med Hensyn til en anden Kunst fordrer det, ved hvert Skridt angiver den indvortes Bevægelse i Sjælen.

Vi höre nu förat, at der er udbrudt en Strid imellem Alfekongen (Oberon) og Feedronningen (Titania), der tillige er hans Ægtemage. Oberon er nemlig bleven skinsyg over en indisk Kongesön, som hun har optaget blandt sit Fölge, og som hun, uagtet han forlanger det, ikke vil give Slip paa. Nu gjenkjender den anden Luftalf i Puk en Aand, der ogsaa kaldes Robin Goodfellow, og som finder sin Glæde i at forskrække Pigerne i Landsbyen, der skummer deres Melk og bevirker, at de forgjeves anstrenge sig ved Kjernen, ja som ogsaa undertiden leder Vandreren vild og leer over hans Ulykke. Men naar Nogen derimod roser ham og kalder ham den vakkre Puk, da forretter han tidt hans Arbeide og skjenker ham god Lykke ovenikjöbet. Puk indrömmer nu, at det er sandt og fortæller flere lystige Paafund, som

*) For nogenlunde at nærme mig til Originalen, har jeg i et Par Linier maattet opgive Rimet; ganske formaaede jeg hverken her eller andensteds at gjengive den, især naar Rimet skulde beholdes.

han har udført, og hvorved han tidt har bragt Oberon til at lee. Vi mærke da vel, at vi her have med en Aand at gjöre, der er et Slags Spilopmager mellem Alferne, og som finder sin Glæde i at anrette Forvirring og er en Fredsforstyrrer, hvor han kommer hen.

Idet nu Digteren saaledes giver os et Indblik i Alfeverdenen og især i Puks Natur, motiverer han paa samme Tid Stykkets tilkommende Gang; thi denne Puk, i hvis Væsen det ligger at stifte Forstyrrelse, hvor han kan, og ved alle Slags Paafund at drille dem, han möder, vil vanskelig kunne være Tilskuer ved Haandværksmændenes Skuespil, uden at faae Lyst til at spille sin Rolle med; heller ikke ville de Elskende være ganske sikkre for at vildledes, hvis de möde ham paa deres Vei. Saaledes er det, der siden hændes, hvor vidunderligt det seer ud, en næsten nödvendig Virkning af Puks Natur og Væsen, og saaledes skeer selv det Eventyrligste kun iffölge den Conseqvents mellem Sjæl og Handling, der er den höiere Sandheds Kjendemærke.

En slig Aand under Navn af Puk eller Robin Goodfellow var ellers vel bekjendt blandt den engelske Almue. Naar der ikke sattes Melk ud for Robin Goodfellow, fortælles der (Warton og Steevens i Anm. til Malones Udg. af Sh. Vol. 2, S. 459), da kunde man være vis paa, at Vællingen blev sveden, at hverken Smörret eller Osten vilde lykkes; naar han derimod fik sit Bröd og sin Melk, da malede han paa Möllen om Natten og feiede Gulvet for Pigerne, o. s. v.; man seer saaledes, at Shakspeare ogsaa med Hensyn til ham ganske slutter sig til Folketroen. Det synes forresten, at Puk, ved oftere at nærme sig til Menneskenes Boliger, har optaget noget mere Materielt og Jordisk i sit Væsen, end de andre Alfer.

Skjöndt Handlingen imellem de Elskende allerede begynder i förste Akt, saa kan dog saavel det tidligere omtalte Optrin mellem Haandværksmændene, som denne Alfescene i anden Akt betragtes som henhörende med til

Expositionen; thi uden disse Optrin kunne vi vanskelig alt fra Begyndelsen af overskue Forholdet mellem de forskjellige Grupper og Personer, hvoraf Stykket bestaaer. Men uagtet Expositionen saaledes, ifölge Stykkets Natur, udfordrer större Plads end sædvanlig, saa er der dog en saadan Lystighed udbredt over Scenen mellem Haandværkerne og en saadan romantisk Farveglands over Alfescenen, og der er et saadant Liv og en saadan Friskhed i dem begge, at neppe nogen poetisk Natur, der hörer eller læser dem, skal klage over, at de ere for lange.

Nu træde Oberon og Titania ind med deres Fölge, og Striden mellem dem begynder paa ny. Titania advarer dog sin Husbond og forestiller ham, hvorledes deres Uenighed har udbredt Forstyrrelse i den hele Natur; „thi derfor,“ siger hun, „er hver en ussel Bæk bleven saa hovmodig, at den svulmer over sine Bredder; derfor taber Bonden Frugten af sin Sved, og Axet visner i sin Ungdom, för det faaer Skæg; derfor blegner Maanen og fylder Luften med Gigt og Feber; derfor falder der sneehvid Frost i Purpurrosens Skjöd, medens der, ligesom til Spot, sætter sig en duftende Krands af Sommerknopper om Vinterens iiskolde Tinding og Hage“, o. s. v. — Oberon er enig heri og fordrer kun den indianske Dreng, da vil han slutte Fred, dette afslaaer hun og iler bort med sit Fölge.

Oberon bliver tilbage med Puk og beslutter at hevne sig. Han fortæller först til Puk, hvorledes han engang saae Cupido, svævende mellem den kolde Maane og Jorden, at sigte efter en skjön Vestalinde, der throner i Vest, men Pilen slukkedes i den vaade Maanes kydske Straaler, og den indviede Herskerinde gik videre, uhildet af Elskov, i jomfruelige Betragtninger. Men Pilen faldt ned paa en Blomst, som Pigerne kalde: „Kjærlighed i Lediggang“. Den var för hvid, men nu blev den purpurröd, da den saaredes af Elskovsgudens Piil. Denne Blomst befaler Oberon Puk at hente; thi, siger han,

naar Saften deraf drysses paa en Slumrendes Öienlaag, da vil denne (enten det er Mand eller Qvinde) blive forelsket i den förste Gjenstand, han seer, naar han vaagner. Puk iler da bort for at fuldbringe sin Herres Befaling.

Jeg behöver vel neppe at sige, at den Vestalinde, der her sigtes til, er Dronning Elisabeth? Om et saadant Smigreri er tilladt, skal jeg her ikke indlade mig paa at undersöge, skjöndt det til alle Tider har været Skik hos Digterne, at de ikke sparede paa deres Lovpriisninger, naar det gjaldt om at vinde de Mægtiges Gunst. Men hvad man end tænker derom, saa maa man vel indrömme, at et sligt Smigreri sjelden har været indklædt i et skjönnere og mere poetisk Klædebon. At den omtalte Trylleblomst hedder „Kjærlighed i Lediggang“, er meget betegnende; thi den Kjærlighed, der ved denne Trylleblomst skal vækkes, faaer ofte sin stærkeste Næring fra den örkeslöse Tanke, Iövrigt henpeges der da ligeledes i denne Gruppe (Alfepruppen) til Kjærligheden, som den Lidenskab, hvorfra Handlingen udgaaer, saaledes see vi ogsaa her, at det er dette Midtpunkt, hvorom hele Stykket dreier sig.

Nu træder Demetrius ind, fulgt af Helena. Han kommer for at söge den bortflygtede Hermia, og Helena fölger igjen ham. De nærmest efter Expositionen fölgende Scener maae vel kaldes dramatiske i allerstrengeste Forstand, eftersom den stærke Collision mellem Titania og Oberon har fremkaldt en Beslutning i dennes Sjæl, hvoraf den hele Handling i det Fölgende fremgaaer. Scenen mellem Helena og Demetrius synes derimod ved förste Öiekast stillestaaende, thi vi höre vel hendes rörende Klager, hvorved hun söger at gjenvinde sin Elskedes Hjerte, og det Hele er ogsaa forsaavidt dramatisk berettiget, at vi saaledes anskue deres Forhold levende og ikke blot höre tale derom; men alle hendes Klager bringe hende dog ikke, som det lader, et Skridt videre. Imidlertid, uagtet de ikke frembringe nogen Forandring hos Demetrius, saa forfeile de

dog ikke deres Virkning paa Alfekongen, der usynlig er tilstede, og han beslutter nu, ved Hjelp af den omtalte Trylleblomst, at vende hendes forrige Elskers Hu, saa han igjen skal skjenke hende sin Kjærlighed.

Men det er langtfra min Mening, at alle Scener i et Stykke uden Undtagelse i den Forstand skulle være dramatiske, at Stykket bestandig i dem rykker udvortes synligt frem. Tværtimod dette er netop den store Feil i mange moderne Stykker, at Handlingen saa stærkt fremskyndes, saa vi ikke faae Tid til at dvæle nogensteds og til at kaste et dybere Blik ind i Sjælens Indre. Det er endog et temmelig sikkert Tegn paa en synkende Kunst, og paa en blot Jagen efter Effekt, naar et Drama saaledes vorder liigt et Ixions Hjul; det er ligesom en Musik, der i lutter Sextendedele og Fireogtredsindstyvedele ruller os forbi, og hvori ingen Adagio höres. Den kan maaskee være et Kunststykke, men den er intet Kunstværk, thi den lader Sjælen tom og kold. Det sande Drama bör meget mere ligne en klar og mægtig Flod, der snart skrider hurtig, men snart ogsaa langsomt frem, saa at den endog i enkelte Öieblikke kan synes at staae stille; men det er netop paa disse stillere Steder, at Blikket allerdybest trænger ind i Flodens Indre, hvilket ikke saa godt kan skee der, hvor den iler frem med den allerstærkeste Fart.

En saadan stillere Scene, der sikkert hörer til det Allerskjönneste, Shakspeare i denne Retning har digtet, er den, der nu fölger. Titania kommer med sin Alfeskare og lægger sig til Hvile, medens hun vugges i Sövn af Alfernes Melodier. Denne Scene er ikke lang, den udfyldes for en stor Deel af den Sang, Alferne synge, medens de dandse deres Runddands. Men man kan vel ogsaa her anvende, hvad der med saamegen Sandhed er bleven sagt om det hele Drama: „Hvis slige Væsener vare til, da maatte de ifölge deres Natur netop udtrykke sig saaledes.“ Det synes virkelig, naar vi lytte til denne

Sang, som om vi vare henflyttede til Alfelandet selv, som om vi hörte de lethenaandede Alfetanker, der allerede klinge som Musik, idet de udtales.

Uagtet det vist ikke er muligt i en Oversættelse at gjengive Alt, hvad der ligger i denne Sang, saa skal jeg dog, uden strengt at holde mig til det Enkelte, söge at gjengive et Billede af den, skjöndt jeg naturligviis gjerne indrömmer, at det staaer langt tilbage for Originalen.

Förste Alf.

Spættede Snog med klöftet Braad,
Piggede Pindsviin, kom ei hid!
Ögle, der af Gift er vaad,
Nærm Dig ei vor Dronning blid!

Chor.

Nattergal med Melodi
I vort Visselul stem i:
Lulla, lulla, lullabi!
At for Harm og Trylleri
Vi vor Dronning kan befrie,
Nu god Nat med Lullabi.

Förste Alf.

Væverske med lange Been,
Edderkop, kom ikke hid!
Orm og Snegl bag sorten Steen,
Nærm Jer ei vor Dronning blid.

Chor.

Nattergal med Melodi
I vort Visselul stem i:
Lulla, lulla, lullabi!
At for Harm og Trylleri
Vi vor Dronning kan befrie;
Nu god Nat med Lullabi.

Förste Alf.

Alt er godt, nu vil vi gaae,
Ikkun Een skal Skildvagt staae.

(Alferne forsvinde. Titania sover.)

Men denne Skildvagt er dog ikke stærk nok for at beskytte Dronningen imod Oberon, der kommer i næste Scene og kryster Blomstersaften paa hendes Öienlaag. I de Ord, han ved denne Leilighed udtaler, hörer man det samme Metrum som i den ovenfor oversatte Sang:

Oberon.

Den, Du seer bag dette Krat,
Naar Du vaagner her i Nat,
Tag ham til Dit Hjertes Skat,
Var det Parder, Kat og Björn,
Börstet Sviin med Haar som Tjörn,
Tag ham til Din Hjertenskjær,
Vaagn, naar noget Slet er nær!

Oberon har ogsaa befalet Puk at opsöge Demetrius, og ved Hjelp af den fortryllede Blomst igjen at vække hans gamle Kjærlighed til Helena. Imidlertid komme Lysander og Hermia fra Athenen, og da de have forvildet sig og ingen Udvei kunne finde, saa lægge de sig til Hvile i Græsset for at vente Dagens Ankomst. Puk, der ikke kjender Demetrius, tager da feil, og istedenfor at drysse Blomstersaften paa dennes Öielaag, drysser han den paa Lysanders. Da nu Helena senere kommer, og det træffer sig saa, at hun er den förste Gjenstand, Lysander efter sin Opvaagnen seer, saa tvinges han ved Trylleriets Magt til at elske hende. Al hans Kjærlighed vender sig nu bort fra Hermia, og han betages af den heftigste Lidenskab for Helena; han fölger da hende, uden at agte paa den slumrende Hermia, som han lader alene i Skoven.

Her vil det maaskee være rigtigst at standse et Öieblik, for, om muligt, at faae en klarere Udsigt over det Hele. Hvad for det förste Puk angaaer, saa tager han rigtignok feil, dog synes dette at beroe paa en Forvexling, hvori han er temmelig uskyldig; thi han har ikke för seet Nogen af de to Elskere, og skjöndt Oberon har sagt ham, at han kan kjende Demetrius paa hans Athener-

dragt, saa nytter det ikke stort, da Lysander er klædt paa samme Maade. Men betænke vi nöiere, hvad Puk tidligere selv har tilstaaet, saa kunne vi neppe tvivle paa, at det ligger i hans Natur saaledes at tage feil; thi han er jo selv Drilleriets Alf og en Fredsforstyrrer, hvor han kommer hen; og om han end ikke synes at anstifte Forvirring, saa er det dog rimeligt nok, at Forvirringen maa söge hen til ham og komme ukaldet, naar han blot selv er tilstede. Han bliver da just heller ikke meget bedrövet, da han seer den Ulykke, han ved sin Feiltagelse har anstiftet, han glæder sig tværtimod derover, thi Sligt er netop hans bedste Tidsfordriv; derfor siger han ogsaa i tredie Akt:

Da er det just, som jeg det vil,
Naar det gaaer allergalest til.

Dette skulde nu rigtignok Oberon have betænkt, för han lod Puk faae sine Hænder med i denne Leeg; men Oberon hörer jo selv med til Alfeslægten, og det ligger vel i Alfernes Natur ikke at tænke saa dybt over Fölgerne af deres Handlinger. Digteren derimod synes meget vel at have betænkt det Hele; og hvis vi nu ovenikjöbet tör forudsætte, at han netop her har villet fremstille den Forstyrrelse, Kjærlighed kan afstedkomme, saa var det vanskeligt at finde noget bedre Redskab, der kunde bruges i den blinde Guds Tjeneste, end netop Puk.

Men at Digteren har villet dette, derom overbevises man bestandig mere, jo nöiere man betragter og fölger Stykkets Gang. Jeg har alt tidligere bemærket, at Kjærlighed danner Midtpunktet i dette Drama. Men see vi fremdeles, at den forhen tro Elsker bliver trolös, at hans Sind dreier sig ligesom Vinden i et Öieblik, at han aldeles glemmer den, som han tidligere har valgt, og som har opoffret sin hele Stilling for hans Skyld, og at han, uden at agte paa hendes forladte Tilstand, iler bort for at fölge den, der tidligere har været ham ligegyldig;

betænke vi fremdeles, at Feedronningen selv bliver saaledes fortryllet, at hun maa elske den förste Gjenstand, hun seer, ligegodt om det er et Dyr eller et Menneske; og erindre vi omsider, at alt dette bevirkes ved en Tryllеblomst, der er forgiftet af Cupidos Piil (selv Navnet Cupido ɔ: Begjærlighed staaer ikke her forgjeves, idetmindste er det et meget lykkeligt Tilfælde, at Digteren netop har valgt dette Navn); betænke vi alt dette, siger jeg: saa kunne vi vanskelig tvivle paa, at vi her have med den Gud at gjöre, om hvem Helena siger i förste Akt:

Selv det, vi ellers gaae med Haan forbi,
Det kan dog Elskov skjenke höi Værdi;
Ei Elskov seer med Öie, kun med Sind,
Derfor den vingede Amor males blind.

Betragte vi Kjærlighedens Væsen i Almindelighed, saa tvinges vi til at antage en dobbelt Eros: den ene er den flygtige, letsindige, blinde og ofte grusomme Gud med de saarende Pile, han, der aldrig voxer ud over Börneaarene; den anden er den skarpsynede Yngling med Fakkelen, Psyches Brudgom, der ikke blot elsker, hvad der tiltaler den ydre Sands, men som tillige elsker Sjælen og udvikler den.

Det hændes ofte, at den övrige Verden ikke kan see det i den elskede Gjenstand, som Elskeren seer eller troer at see. Er det nu den blinde Eros, der leder ham, saa vil Verden beholde Ret imod ham, og han vil om kortere eller længere Tid selv mærke, at han var fangen i en Illusion; er det derimod den skarpsynede, höiere Eros, hvis Fakkel lyser for hans Öie, da vil han beholde Ret imod Verden; thi da har han virkelig i et andet Væsen opdaget og anskuet det uendelig Herlige, der kan ligge i en Menneskesjæl, og som tillige peger ud over Timeligheden og hörer Evigheden til. Man har paastaaet, at der behöves Geni for at elske; dette kan vel neppe

gjelde om den flygtige Elskov, der kommer fra den blinde Gud, og mere hörer Blodet end Sjælen til; men det gjelder sikkert om den dybere, alvorligere Kjærlighed, thi det er jo netop et af Geniets Særkjender, at det i Begeistringens Moment opfatter en uendelig Herlighed, som Mængden ikke har Öie for. Saaledes kan en Componist til Ex. i et Öieblik gribes af og selv gribe og fastholde en Toneskabning, en musikalsk Tanke, hvis uendelige Indhold og indre Harmoni Videnskaben ikke i Aartusinder kan gjennemgrandske og beregne, men om hvilken den dog maa bekjende, at den i Compositionen er tilstede; denne indre Herlighed kan Componisten heller ikke beregne, men han aner den dog og gribes deraf ved Hjelp af det geniale Instinkt. Paa lignende Maade paavirkes og virker ogsaa den sande Kjærlighed; det er ligesom den Taage et Öieblik blev tagen bort, der ellers fordunkler Stövets Blik, saa at man nu seer al den Herlighed, der kan være nedlagt i et Menneske, og der peger langt ud over Jorden; det bliver da ligesom til en höiere Nödvendighed at opoffre alle jordiske Hensyn derfor.

Shakspeare har, som bekjendt, ogsaa skrevet et andet Drama (Romeo og Julie), hvilket jeg oftere her har nævnt, og som man let kommer til at tænke paa i Anledning af nærværende Stykke, ikke blot for den Liigheds Skyld, det har dermed, eftersom Kjærligheden er Drivhjulet i dem begge, men tillige for Modsætningens Skyld, da den Art af Kjærlighed, der er Sjælen i det ene Drama, er meget forskjellig fra den, der fremstilles i det andet.

I Romeo og Julie er det aabenbar den alvorligere og dybere Kjærlighed, der i et stort poetisk Billede stilles os for Öie, og den hele Handling giver tillige Vidnesbyrd om al den udviklende Kraft, som en saadan paa engang jordisk og dog tillige bevinget og over det Jordiske svævende Kjærlighed nödvendig maa have. Denne udviklende Kraft

mærkes især i Julies Charakter. I Förstningen adskiller hun sig ikke synderlig fra de fleste andre unge Piger i hendes Alder. Saaledes ligner jo ogsaa den ene grönne Knop saa temmelig den anden, og der skal et övet Öie til at see, om det er noget ganske Hverdags, eller en usædvanlig og vidunderlig Blomsterherlighed, der boer deri, og som skal udvikle sig deraf. I Begyndelsen synes det, som om Julie temmelig ubevidst gaaer sin Fremtid imöde; ja hun overlader den endog ganske i sine Forældres Hænder, thi hendes rette indvortes Liv er endnu ikke vaagnet. Men neppe har Kjærlighedens Straale berört hende, för den fulde Knop brister, og den hundredbladede Rose udfolder sin Blomsterpragt for Lyset; hun voxer nu næsten fra Scene til Scene. Denne unge Jomfru, der nylig syntes beredt til uden Modstand at forbinde sig enten med Grev Paris, som hendes Fader har bestemt for hende, eller med enhver Anden, som han maatte falde paa at vælge, er pludselig bleven myndig og selvstændig, og hun er ligesom forvandlet til et andet Væsen. Hun vover nu ikke blot at handle paa egen Haand, men hun handler endog med den störste Dristighed. Hun overskuer Forholdene, hun finder Midler til at see den Elskede, hun vover endog hemmelig, imod sine Forældres Vidende, at forbinde sig i Ægteskab med ham. Og da nu Ulykken træffer ham, da han maa flygte bort, og da hendes Fader tillige vil tvinge hende til at gifte sig med Grev Paris, da vaagner der en saadan Kraft i hendes Indre, at hun, skjöndt hendes Monolog i fjerde Akt viser, at hun vel veed, hvad hun udsætter sig for, drister sig til i en forstilt Dödssövn at lade sig nedbære i Gravens Hvælving, for der at samles med Romeo, og for at undflye hans forhadte Medbeiler. Men da nu Döden, som en dybsindig Kunstdommer udtrykker sig, tager hende paa Ordet; da Romeo, skuffet af Rygtet, troer, at hun i Sandhed er död og derfor dræber sig selv ved Gift: da vover ogsaa hun at lade Sagen blive til Alvor

og at fölge ham efter. Saaledes voxer hendes Mod og hendes Sjælsstyrke ligetil det Öieblik, da hun nedstiger i Graven. Men selv i Graven seirer endnu hendes Kjærlighed, og den opstaaer forklaret deraf for at overvinde Hadets Magter, og for at leve gjennem alle Aarhundreder i Poesiens Rige, saalænge dette selv endnu ikke aldeles er forsvundet fra Jorden.

Hvor ganske anderledes er ikke Forholdet i Skærsommernatsdrömmen, thi om ogsaa den ædlere Kjærlighed her er tilstede, saa er den dog, saa længe Cupidos Trylleblomst virker med sin bedaarende Kraft, tilbagetrængt og formörket, og et ganske andet Slags Kjærlighed træder nu i dens Sted. Saalænge denne varer, er der ikke Tale om nogen aandelig Vext eller Udvikling; thi denne Amor er jo bestandig selv et Barn, og de, der böie sig under hans Scepter, ere saalangt fra at skride frem, at de snarere tabe den Besindighed og den aandelige Overlegenhed, hvoraf de tidligere vare i Besiddelse. Den Elskende kommer nu under Naturmagternes og Naturaandernes Herredömme, hvortil denne Amor netop selv hörer; men disse ere jo ogsaa bestandig Börn, og de gamle betydningsfulde Eventyr lære os, at de, der komme indenfor deres Tryllekreds, ligesaa lidet kunne ældes, som de selv; men ligesom de, udvikles de da heller ikke i höiere Forstand, men dreie sig blot rundt i det fortryllede Kredslöb, og först naar Fortryllelsen ophörer, da kan den aandelige Væxt igjen begynde.

Og saaledes gaaer det jo ogsaa til udenfor Eventyrets Verden i det virkelige Liv: saalænge Mennesket er fanget af den blinde Lidenskab, kommer han ikke videre, men dreier sig kun i Lidenskabernes Hvirvelström, han er da egentlig en Træl under Naturaandernes Scepter; först naar Trylleriet er brudt, da aander han atter frit, og da kan hans höiere Liv igjen begynde. Saaledes mærker man igjen her, at der selv bag de aller-

eventyrligste Opfindelser kan ligge en dyb Sandhed til Grund.

Det er blevet paastaaet, at de stillestaaende Charakterer fornemmelig have deres Plads i den episke Digtning, og at et Drama (idetmindste hvad Hovedcharakterene angaaer), er bedst tjent med dem, der lidt efter lidt under Fremstilligen udvikle sig. Dette kan finde sin Anvendelse i mange Dramaer, men i dette Drama sikkert ikke. Alle Charakterer (forsaavidt der her kan være Tale om Charakter) ere i dette Stykke stillestaaende; thi vel kunne Situation og Lidenskab tilveiebringe et Slags Omslag deri, men en egentlig höiere Fremgang mærkes der ikke. Men saaledes bör det vist under slige Forhold ogsaa være, Digteren vilde nemlig have tilintetgjort Grundtanken i sit hele Stykke, hvis han her havde tegnet sine Personer anderledes; thi vi ere jo her i Tryllelandet, under den blinde Guds, under Naturmagternes strenge Herredömme; men til disses Væsen hörer det jo netop, som tidt nok er bemærket, at deres Liv henglider i en bestandig tilbagevendende Drömmekreds, og at hverken de selv eller deres Undergivne kunne voxe i höiere Forstand. Dette viser da, at et Kunstværk ikke altid kan bedömmes efter de Regler, der ere abstraherede fra andre Kunstværker af lignende Art, men kun efter de Love, der betinges af Kunstværkets egen indre Organisme. Derfor kommer den, der, liig Shakspeare, bryder sig en ny Bane, tidt i Strid med Kunstdommernes gamle Regler, og man fristes da ogsaa her til at gjentage de Ord af Lessing, der ovenfor ere citerede: „Geniet leer over alle Kritikernes Grændsebestemmelser“.

Efter disse Betragtninger vil jeg med Hensyn til det Fölgende kunne fatte mig i större Korthed.

I Begyndelsen af tredie Akt see vi alle Haandværks-

mændene samlede i Skoven for at pröve deres Roller, og det træffer sig da saa, at de vælge deres Skueplads ganske nærved det Sted, hvor Feedronningen sover. Efter at de ere blevne enige om, at der, for at Damerne ikke skulle blive forskrækkede, skal skrives en Prolog, hvori der berettes, at deres Sværd ikke kunne gjöre nogen Skade, og at Pyramus slet ikke virkelig bliver dræbt, samt at Pyramus ikke er Pyramus, men Væveren Bottom, og efter at de have aftalt, hvorledes Löven, Maaneskinnet og Væggen skulle spille deres Roller, begynder omsider Pröven. Et Öieblik tidligere træder Puk ind, men sees ikke af de Spillende. Efterat den förste Scene er forbi, hvori den meest forskruede Pathos afvexler med de lystigste Misforstaaelser, træder Pyramus tilside bag en Busk; Puk fölger efter ham. Imidlertid begynder Thisbe at ramse sin Rolle op, uden at agte hverken paa Stikord, eller paa, at hendes Medspiller Pyramus ikke er tilstede. Da nu Pyramus igjen kommer frem, har Puk begavet ham med et Æselshoved. Men uden at ane noget om den Forandring, der er foregaaet med ham, begynder han at declamere igjen:

Hvis Thisbe jeg er skjön, saa er jeg ene Din.

Men alle de Andre blive höist forfærdede, da de see hans Æselshoved, og flygte bort. Naturligviis er nu Puk i sit Element, og han udtaler ikke Andet, end hvad han har i Sinde troligt at udföre, naar han siger:

Jeg driver Jer i Kreds i Skov og Lund,
Igjennem Busk og Mose, Krat og Tjörn,
Og ligner snart en Hest og snart en Hund,
Og snart en Ild, et Sviin, en hovedlös Björn,
Vil vrinske, grynte, gjöe og bröle, true,
Som Hest og Sviin og Hund og Björn og Ild at skue.

Det er et Træk, som vel er Shakspeare værdigt, at han lader To af Bottoms Kammerater, den Ene efter den Anden, tiltrods for deres Skræk, vende tilbage et Öieblik,

for at see paa ham, men efter de Ord: „O, Bottom, Du er forvandlet“ o. s. v., „Bottom, Du er transfigureret“, löbe de bort igjen.

At Bottom saaledes begaves med et Æselshoved, er vist aldeles i sin Orden; thi hvert Ord, han siger, er et Beviis for, at han er den störste Æsel i den hele Forsamling. Det er ham, der först kommer med den Opfindelse, at Pyramus skal sige, at han ikke er Pyramus, men Væveren Bottom, fra ham udgaaer ogsaa det Forslag, at den, der udförer Lövens Rolle, skal stikke Hovedet frem af Lövehuden, og at Væggen skal fremtræde i det Costume, hvori den i femte Akt sees. Bottom er desuden den, der skryder höiest i den hele Forsamling; men nu ligger det jo i Poesiens Natur, at det, der er indvendigt i Sjælen, ogsaa skal blive anskueligt udvortes, og især ligger det i Eventyrets Natur, at det Aandelige ligefrem skal vise sig i et legemligt Billede, netop saaledes, som det her skeer.

Hvor afvigende nu en saadan Fremstilling kan være fra det, der sees i Virkelighedens Verden, saa gives der dog Noget i denne, der stemmer overeens dermed. Saaledes kan det vel skee, naar Mennesket i lang Tid lader en Lidenskab eller en Last faae Raaderum hos sig, at dette tilsidst i synlige Træk træder frem i hans Aasyn. Det hændes vel ogsaa, at Ansigter, der tidligere vare smukke, naar de blive ældre, synes os tomme og intetsigende, rimeligviis fordi Aanden her ikke paa den Maade har været virksom, at den kunde meddele Trækkene noget höiere Udtryk; paa den anden Side træffe vi undertiden Mænd, der vare hæslige i deres Ungdom, og hvis Træk nu bære Vidnesbyrd om en saadan aandelig Udvikling, at vi næsten finde dem skjönne. Vel er det sandt, at dette ikke altid skeer, og at der ofte lægger sig et Slör af jordisk Stöv over det Aasyn, som Aanden udarbeider, saa det ikke her kan sees; men hvis

man skulde tænke sig en höiere Tilværelse, hvori dette jordiske Slör ganske blev taget bort, saa er det rimeligt nok, at alt Væsentligt, hvad der boer i det Indre, ogsaa vilde komme for Dagen, og finde det Udtryk, der passer derfor. Hvad nu iövrigt Bottom angaaer, da har han sandsynligviis allerede i en Række af Aar arbeidet paa Noget, som ligner det Slags Ansigt, der nu ved Puks kraftige Medvirkning et Öieblik træder karrikeret frem.

Dersom man forresten ikke vidste, med hvilken Kunst Shakspeare forstaaer at stille Modsætninger ved Siden af hinanden, saa kunde man lære det her. Paa det samme Sted, hvor Feedronningen nylig blev vugget i Söwn ved Alfernes Sang, fremtræde nu disse groteske Repræsentanter for et ganske andet Slags Digtning, og der kunde vel vanskelig findes et mere slaaende Exempel paa det uhyre Svælg, som adskiller den sande Poesi fra den plumpe Prosa, der forgjeves griber efter hiin, end det, der her stilles os for Öie.

Men Digteren bliver ikke engang staaende herved; ved Hjelp af den omtalte Trylleblomst forstaaer han endnu stærkere at forbinde de to Modsætninger. Da Bottom forlades af sine Medspillere, begynder han at synge, for, som han siger, at vise, at han ikke er bange. Under hans Sang vaagner Alfedronningen, og da Bottom er det förste levende Væsen, som hun seer, efterat hendes Öine ere fortryllede ved Cupidos Blomst; saa bliver hun virkelig forelsket i ham, uagtet han endnu bestandig bærer det Æselshoved, som Puk har begavet ham med. Modsætningen mellem Titanias Alfenatur og Bottoms materielle Plumphed er her udviklet med et saa stort Mesterskab, at ingen kritisk Belysning kan give et halv saa godt Begreb derom, som et Par Citater af Stykket selv.

Bottom synger.

Tiuren med Neb som Appelsin,
Og med sin sorte Strut,

Droslen med sin Stemme fiin,
Og liden Gjerdesmut. *)

Titania vaagner.

En Engel vækker mig paa Blomstersengen.

Bottom bliver imidlertid ved at synge paa sin Viis og i samme Smag som forhen, derefter siger Titania:

O, vakkre Dödelige, syng igjen!
Mit Öre sig forelsker i Din Sang,
Og Du mit Öie fængsler med Din Skabning,
Og Dine Dyders Styrke tvinge mig
Ved förste Syn at tilstaae Dig min Elskov.

Bottom.

Mig tykkes, min Frue, der er kun lidt Forstand deri, og dog, naar man skal sige, hvad sandt er, saa har Forstand og Kjærlighed kun lidt at gjöre med hinanden nu til Dags.

I disse Ord udtaler Bottom, uden at han aner det Mindste derom, den Tanke, der ligger til Grund for Knudens Knytning og Stramning gjennem det hele Stykke.

Titania.

— — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
Jeg har Dig kjær, og Du skal fölge mig,
Jeg giver Alfer til Opvartning Dig,
De hente Perler frem af Havets Vover, **)
Og synge, medens Du paa Blomster sover,
Fra Stövet skal Du renses ved min Haand,
Og Du skal ligne da en luftig Aand.

---

*) Jeg har baade i dette Vers og i den hele paafölgende Scene tildeels (dog langt fra ganske) fulgt Oehlenschläger, der paa mange Steder i sin Oversættelse, uden strengt at holde sig til Originalens Bogstav, dog fortræffelig veed at gjengive dens Aand. Ousel-cock, som der staaer hos Shakspeare, betyder rigtignok ikke nogen Tiur, men snarere Hannen af en Solsort.

**) Efter Originalen staaer der: „Juveler skal de bringe Dig fra Dybet.“

Nu kalder hun sine Alfer og befaler dem at lyde Bottom, og lægger saaledes det halve Alferige for hans Födder. Alt hvad hun siger saavel her, som siden efter, saalænge hun er hildet i dette selsomme Blendværk, lyder ligesom Suk fra Feelandet; men bestandig vise tillige Bottoms Svar, at det, trods al Titanias Magt, og hvor höit hun end önsker det, vilde blive hende aldeles umuligt at hæve ham over den materielle Verden, hvortil han hörer, og at forvandle ham til en luftig Alf.

Saalænge denne Fortryllelse varer, klinger der en melancholsk Grundtone gjennem Titanias Ord, der hentyder paa, at hun dog inderst i Sjælen aner, at hun er fangen i et Tryllebedrag. Dette kommer fornemmelig frem i de Stropher, hun udtaler i Slutningen af Scenen med Bottom i tredie Akt, i hvilke det tillige aabenbarer sig, at den hele Natur sörger over hendes Forvildelse.

Nu iler, fölger ham til Alfers Hjem!
See Maanen skuer ned med vaade Blik,
Og naar den græder, hver en lille Blomst
Begræder da med den en Jomfrus Fald,
Dog ti min Elskov! (til Alferne) Bring ham bort med Taushed!

De mange Citater, jeg baade her og paa andre Steder i disse Betragtninger har meddeelt, ere ingenlunde strengt nödvendige for at fölge Dramaets Gang; men jeg önskede ogsaa ved Hjelp af dem at give nogle Pröver paa en Diction, der selv hos Shakspeare sjelden finder sin Lige. Og naar man nu betænker, at den, der har skrevet dette Drama, tillige har skrevet Kong Lear, Macbeth, Hamlet, Othello, og de historiske Tragoedier, saa mærker man vel, at der ikke manglede nogen Streng paa denne Digters store Harpe, og at alle Toner, ligefra de dybeste til de höieste, af den kunde fremkaldes.

Hvis Nogen hidtil har kunnet tvivle paa, hvad Dig-

teren i dette Drama har villet fremstille, saa mener jeg dog, at enhver Tvivl, efter Læsningen af den ovenanförte Scene, maa falde bort. Kan man tænke sig et större Beviis for, at det er den blinde Kjærlighed, der her raader, end at den ætheriske Feedronning, hun, der er omgivet af den deilige Alfenatur, og der har sin Bolig i Skjönhedens og Poesiens Land, forelsker sig i et saadant Uhyre, der ikke blot i figurlig, men ogsaa i legemlig Forstand, idetmindste hvad Hovedet angaaer, viser sig som et virkeligt Æsel.

Og dog behöver man vel ikke altid at tye til Alfernes Verden, for at finde Exempler paa, at en ædel og fiin qvindelig Natur har bortkastet sin Kjærlighed paa en Gjenstand, der i Grunden ikke var stort bedre end Væveren Bottom. Det er vel ikke saa ganske sjeldent, at selv en elskværdig Pige udklæder og udpynter en Dukke, hvori hun nu bilder sig ind at see en Rigdom og en Herlighed, der kun ere til i hendes egen Indbildning, og at hun saaledes offrer sin Kjærlighed til et Slags Afgudsbillede, som hun vilde gyse tilbage for, hvis hun saae det saaledes, som det i Sandhed er. I dette Tilfælde befinder hun sig da i en ligesaa stor Skuffelse som Titania, der kysser Bottoms lange Æselsören og krandser hans Hoved med Moskusroser, som Alferne have plukket.

Det er aabenbart, at Digteren, med Hensyn til aandelig Udvikling, har hævet Oberon og Titania over deres Undergivne, thi disse fremstilles kun som skjönne letsindige Börn, hvorimod Titania viser en dybere Fölelse, og Oberon en större Deeltagelse i Menneskenes Skjebne, end man, ifölge Naturaandernes Beskaffenhed, af dem kunde vente. Der mærkes vel ogsaa Spor af en saadan Forskjel i enkelte gamle Eventyr, men selv om de ikke mærkedes, saa er dog Digteren sikkert i sin fulde Ret, naar han opfinder Sligt, thi, ikke at tale

om, at hans Digt derved vinder en större Rigdom, saa maa der vel ogsaa være Plads for saadanne Overgangsvæsener i det store Natur- og Aanderige.

Efter den ovennævnte Scene kommer Puk og fortæller Oberon sine Bedrifter med Haandværksfolkene, hvorved han da beskriver deres Flugt og Forskrækkelse og den hele Jagt igjennem Skoven med et saadant Liv, at man ligesom seer det Hele for sine Öine, endelig slutter han sin Replik med den Beretning, at Titania er bleven forelsket i et Asen.

„Det bedre gik, end selv jeg havde tænkt," siger Oberon og synes da særdeles vel fornöiet med Puk; men kort efter kommer Demetrius og Hermia, den sidste er meget fortvivlet over, at Lysander har forladt hende, og synes endog at frygte for, at Demetrius har dræbt ham. Oberon mærker da, at Puk har taget feil, og at han sandsynligviis ved en Forvexling og ved en urigtig Brug af Trylleblomsten har forledt en forhen tro Elsker til at blive trolös. Skjöndt nu Puk gjerne vilde lade Sagen gaae sin Gang og siger:

Det er jo Verdens Löb, naar Een er tro,
Bedrag og Svig blandt Millioner boe,

saa tvinges han dog af Oberon til at opsöge Helena, og at lokke hende hen til det Sted, hvor Demetrius, udmattet af Gang og af sin heftige Lidenskab, har lagt sig til Hvile og er falden i Sövn. Oberon kryster da ogsaa Trylleblomstens Saft ud over hans Öienlaag. Kort efter kommer Helena, fulgt af Lysander, og da Demetrius nu slaaer sine Öine op og seer hende, vaagner al hans gamle Kjærlighed med fornyet Kraft. Dog dette nytter ikke stort, thi ligesom Demetrius og Lysander för begge elskede Hermia, saa ere de nu begge forelskede i Helena. Men derved opstaaer netop den allerstörste Forvirring; thi hverken Helena eller den ulykkelige Hermia veed mere, hvorledes de ere farne, de to Elskere ere rasende

af Skinsyge, og Knuden strammes nu saa fast, at det ikke synes let at löse den igjen; ja Forbittrelsen mellem de to Medbeilere er saa stor, at det lader, som om den Enes Död og Undergang nödvendig maa blive Fölgen deraf.

Nu bliver Oberon alvorlig vred paa Puk og siger:

Kun Din er Skylden, altid ta'er Du feil,
Eller Du driver dette Spil med Villie.

Puk undskylder sig med, at han ikke kjendte de to Elskere, og at han blev skuffet af deres Dragt. Han faaer da den Befaling, at han skal lede Demetrius og Lysander paa Vildspor, saa at de ikke kunne finde hinanden, og at han skal lokke dem omkring i Skoven, indtil de omsider af Træthed falde i Sövn, da skal han ved Hjelp af Trylleblomsten igjen vække Lysanders Kjærlighed til Hermia, hvorefter saaledes al Anledning til Strid imellem de Elskende maa falde bort.

Nu befinder da Puk sig igjen i det Element, der behager ham; thi at lede Folk vild, det er jo netop hans störste Lyst og Tidsfordriv (jfr. ovenfor); derfor synger han ogsaa:

Hist og her, hist og her
Leder jeg dem fjern og nær,
I Mark og Eng jeg frygtet er,
Nisse, led dem hist og her!

Naar Puk er i Nærheden af Lysander, fordreier han sin Röst, saa denne troer, det er Demetrius, der taler. Nu udfordrer Puk ham til Kamp, haaner og truer ham med Skjeldsord og leder ham saaledes hen paa hvilke Afveie, han lyster. Naar Puk er i Nærheden af Demetrius taler han med en Röst, der ligner Lysanders. Saaledes lokker han dem begge rundt, skuffer og udmatter dem, indtil de naae det Sted, hvor den gjöglende Naturaand vil have dem hen. Hermia og Helena komme siden til, saaledes samles de Alle paa den samme Plet uden at vide det,

thi Nattens Mörke forhindrer dem fra at see hverandre. De ere Alle trætte og falde snart i Sövn, Lysander ved Siden af Hermia, Demetrius ved Siden af Helena.

Disse Scener, hvori de to Medbeilere ledes vildt i Skoven, synes iflölge deres Natur at maatte være mere episke end dramatiske. Men ogsaa her viser Digteren sit dramatiske Geni; thi Puk veed saaledes at lokke og tirre de to Elskere, at der opstaaer en heftig Forbittrelse i deres Sjæle. Denne voxer endnu derved, at deres Haab om at naae hinanden hvert Öieblik skuffes; thi snart klinger vel Puks Röst lige ved Siden af dem, snart langt borte i Skoven. Saaledes kommer der i disse korte Scener, lige imod hvad man skulde troe, en meget stærk dramatisk Bevægelse.

Al den Forvirring, hvoraf Sjælen kan betages om Natten paa slige eensomme Steder, alle de Syner, den ophidsede Indbildningskraft kan troe at see (jfr. Puks Ord, da han vil forfölge Haandværksfolkene), tilskrives saaledes en drillende og forlokkende Alf eller Nisse, der driver sin Spög ved Nattetid i Skoven; dette stemmer ganske med Aanden i de gamle Eventyr.

Da nu endelig Puk seer dem alle Fire sovende, kryster han Saft af den fortryllede Blomst paa Lysanders Öienlaag; derefter siger eller snarere synger han nogle Ord, hvilke halvt klinge som Ironi, og der maaskee antyde, at han ikke er saa ganske fornöiet med at Forvirringen skal ophöre; men denne Gang tör han dog ingen ny Forstyrrelse anrette, thi han er nödt til at give efter for Oberons höiere Magt.

I Begyndelsen af fjerde Akt see vi atter Titania, der endnu er forblindet af sin Lidenskab og henödsler sine Kjærtegn paa Bottom. Denne mangler heller ikke den

Selvtillid og næsvise Uforskammenhed, som lave Naturer almindelig vise, naar de begunstiges af dem, der have Magten. Han modtager saaledes al den Hyldest, der bringes ham, som om den tilkom ham med fuldkommen Ret, og han behandler de Alfer, der maae tjene ham, med det samme hensynslöse Overmod, hvormed han uden Tvivl er vant til at behandle sine Haandværksdrenge.

Det er en Sag, som underordnede Digtere ofte glemme, naar de skulle fremstille et saadant Dobbeltvæsen, at den lavere Natur, som Vedkommende vel helst vilde skjule, dog i ubevogtede Öieblik maa komme frem igjennem den Charakter, de önske at antage, omtrent paa samme Maade, som det skeer i Holbergs Jeppe paa Bjerget, hvori Jeppe med sine Unoder, med sine gamle Erfaringer og Meninger, hvert Öieblik stikker Hovedet frem igjennnem Baronens Klæder. Shakspeare var naturligviis altfor stor en Digter til at synde imod denne Regel. Dette see vi da ogsaa her med Hensyn til Bottom. Hvad han saaledes især forlanger af Alferne, det er, at de skulle klöe ham i Hovedet, thi uden just at vide saa nöie, hvad Slags Dyr han er bleven forvandlet til, saa mærker han dog, at Æselshaarene bestandig stikke ham; da Titania spörger, hvad han vil spise, svarer han, at han vel kunde have Lyst til at tygge nogen tör Havre, men at han især har stor Begjerlighed efter et Knippe Hö, „intet i Verden,“ lægger han til, „kan dog lignes med godt, södt Hö.“ Omsider föler han sig betagen af Dösighed og sover ind i Titanias Arme; ogsaa Titania falder da i Sövn.

Ved denne Scene er Oberon usynlig tilstede, og nu vaagner hans Medlidenhed med Titania. „Seer Du det smukke Syn?“ siger han til Puk, „nu maa jeg næsten ynke hendes Vanvid.“ Han fortæller derpaa, hvorledes han alt tidligere havde mödt hende i Skoven:

Hun havde viklet om hans lodne Tinding
En Krands af duftende og friske Blomster,
Den samme Dug, som paa de grönne Knopper,
Liig Östens Perler, pleied för at svulme,
Da dirred i de favre Blomsters Öine,
Liig Taarer, der nu deres Skam begræd.

Derefter fortæller han videre, at hun, da han bebreidede hende denne Opförsel, bad ham om Taalmodighed (saaledes mærker man ogsaa her, at hun selv havde en Anelse om sin Vildfarelse), og hun udleverede ham tillige den indiske Dreng, som han tidligere forgjeves havde forlangt, derfor vil han nu tage Blendværket bort fra hendes Öine. Dette skeer ved Hjelp af et andet Middel, der danner en Modgift mod den omtalte Trylleblomst. Nu vaagner Titania, hun gyser tilbage for det Uhyre, hun nylig har elsket og forliger sig med Oberon. Paa Oberons Bud forvandles ogsaa Bottom til den, han för har været, og han kommer hjem med den Tro, at Alt, hvad der var mödt ham i Skoven, var en Dröm. Paa samme Maade synes de fire Elskende, da de vaagne, at betragte det Eventyr, de have oplevet.

Hvad der staaer tilbage, kan siges med faa Ord. Theseus og Hippolita komme med Fölge, for, som det synes, at jage i Skoven. Den störste Deel af denne Scene bestaaer i Fortælling, og dog er der et saadant Liv deri, at man ligesom hörer Hundene gjöe og seer, hvorledes de med deres lange Ören streife Duggen bort af Græsset, medens tillige de sidste Drömmetaager vige bort for Morgensolen. Tilsidst opdager Theseus de Elskende, der vaagne af deres Sövn. Men da nu Lysanders Kjærlighed til Hermia er vendt tilbage, og da Demetrius erklærer, at han igjen elsker Helena og opgiver alle Fordringer paa Hermia, saa kommer Alt i Orden af sig selv, og ved Theseus's Mellemhandling vorde tilsidst begge Par lykkelig forenede.

Ogsaa den parodiske Kjærlighedstragoedie Pyramus

og Thisbe kommer siden til sin Ret. Bottom er, som sagt, vendt tilbage, han har talt med sine Kammerater, og deres Drama bliver virkelig i femte Akt opfört for Theseus og hans Omgivning, hvoriblandt Lysander og Demetrius med deres Elskede ogsaa ere tilstede. Tragoedien selv hörer til noget af det Lystigste, og de Bemærkninger, hvormed Tilskuerne ledsage den, sikkert til noget af det Vittigste, Shakspeare har skrevet. — Men blandt Andet siger ogsaa Theseus: „Det Bedste af dette Slags er kun Skyggespil, og det Sletteste er ikke slettere, naar Indbildningskraften kommer det til Hjelp.“ Denne Bemærkning passer vel i en Herskers Mund; men vil man, hvad man uden Tvivl har Ret til, ogsaa betragte den som et Udtryk for Shakspeares egen Mening, da er den det beskedneste Ord, som en Digter nogensinde har udtalt om sin egen Virksomhed, og den ædleste, mildeste Dom, der nogensinde er bleven fældet over et mislykket Værk. Saaledes kan alene den Digter tænke, der har naaet det Standpunkt, hvor selv det Höieste, hvad Mennesket kan frembringe, kun viser sig som et ringe Værk imod det Liv, der udspringer af Tilværelsens evige Kilde.

Uagtet denne femte Akt strengt taget ikke hörer med til den dramatiske Handling, og uagtet den, naar man blot betragter Fremstillingen paa Theatret, kan ansees som en Feil, saa er den dog, med Hensyn til det Heles Harmoni, aldeles ikke overflödig. Efterat vi nemlig have fulgt de Elskende i deres Ulykke og seet dem hildede i Trylleriets Blendværk, saa trænge vi ogsaa til den Beroligelse at see dem befriede derfra i en sikkret Tilværelse og i glad Forudfölelse af den Lykke, de gaae imöde.

Det er besynderligt nok, at de Stropher, der fremsiges af Pyramus og Thisbe paa Pröven i Skoven, ere udeladte under Opförelsen i femte Akt. Heller ikke mærker man noget til Pyramus's Fader eller Thisbes Fader, uagtet der dog i förste Akt siges, at de skulle

fremtræde i Stykket. Snout, der tidligere betegnes som den, der skal spille Pyramus's Fader, spiller derimod under Opförelsen i femte Akt Væggens Rolle. Dette er Skjödeslösheder, der ligne dem, vi ogsaa undertiden træffe hos Holberg.

Mod Enden af femte Akt, efter at Theseus og Hippolita tilligemed de fire andre Elskende ere borte, og da det allerede er Midnat, træder Puk ind med en Kost i Haanden; thi, efter Folketroen, hörte det med til hans Forretninger at holde over Reenlighed i Huset. Derpaa kommer ogsaa Oberon og Titania med deres Fölge. De love at skjenke de tre nygifte Par Held og Velsignelse til deres sildigste Alder, og at intet Mærke, intet Hareskaar skal vanzire deres Afkom; omsider slutter Puk Stykket med et Par Ord til Publikum.

Betragte vi nu disse dristige Opfindelser og selsomme Sammentræf, saaledes som de ved förste Öiekast vise sig, saa synes det rigtignok, som om dette Eventyr, hvilket Digteren her paa den dramatiske Vei har udfoldet, er endnu vildere og mere phantastisk, end de fleste andre Digterværker af denne Art. Undersöge vi det derimod nöiere, da bliver det klart, at den samme Sandhed ligger til Grund for det Hele, som jeg alt tidligere med Hensyn til flere Enkeltheder har fremhævet. Fjerne vi nemlig det vidunderlige Slör, der er udbredt over Handlingen, og tænke vi os, at de Begivenheder, der her ere sammenpressede i en eneste Sommernat, vare fordeelte paa et længere Tidsrum, ja maaskee paa flere Aar, saa er der Intet iveien for at slige Forandringer i Sjælen, selv uden Hjelp af nogen Trylleblomst, kunde foregaae; thi, som alt tidligere er bemærket, den heftigste Elskov kan kölnes, ja forvandles til Had, Ligegyldighed kan aflöses af brændende Liden-

skab, ædlere Naturer kunne bortödsle deres Hjerters Varme og deres Sjæles Fylde paa dem, der ere uværdige dertil, og der aldeles ikke staae paa det Trin af Udvikling, at de kunne skjönne derpaa; ja slige Forstyrrelser, slige Omslag og en saadan Blindhed ere jo i Kjærlighedens Rige aldeles ikke usædvanlige, og for at fremkalde dem, behöves der egentlig ingen anden Tryllekraft, end den, der ligger i denne Lidenskab selv.

Men at nu Digteren, uagtet alt dette udspringer af Menneskets Indre og af Lidenskabernes Natur, dog fremstiller Kjærligheden som Virkning af en Trylleblomst, dertil har han vel sin gode Grund; thi, som sagt, Poesien, og især Eventyret, fordrer netop, at den indre Verden skal blive anskuelig i et udvortes Billede. Saaledes fremstilles jo i mange gamle Eventyr Fristelserne som bedaarende Qvinder; den höiere Besindighed, der redder Odysseus fra Circes Tryllekunst, nedlægges af Digteren i den Plante Moly, der gives Odysseus af Hermes, Besindighedens Gud; Afrodites Yndigheder, der egentlig tilhöre hendes eget Væsen, forestilles indvirkede i et Bælte, som hun kan tage af og paa, eftersom hun önsker det; paa lignende Maade saae vi ovenfor, Bottoms indre Natur, komme frem i det Æselshoved, Puk begaver ham med.

Saaledes lærer da dette Drama os at forstaae Eventyrets Poesi i dens inderste Væsen; thi uagtet Handlinger og Begivenheder ere opdigtede, saa maa dog, hvis Opdigtelsen skal have virkelig poetisk Værd, den Grund, hvorpaa det Hele staaer, være Sandhed, og man kan sammenligne et saadant Digt med et mægtigt opadstræbende Træ; jo höiere og friere Toppen skal hæve sig i Luften, desto dybere maa ogsaa Roden være befæstet i Jorden; saaledes skal selv den Opdigtelse, der synes allerfriest og dristigst, være Udtrykket for det, der er nedlagt inderst i Menneskets Sjæl. Naar vi have forstaaet dette, da begribe vi, at den egentlige Sand-

hed ligesaa godt kan være tilstede i det kjækkeste Eventyr, som i et historisk Digt, ja ligesaa godt som i Historien selv, naar man blot ikke blander denne poetiske Sandhed med den ydre Virkelighed. Naar derimod Sandheden ikke saaledes udgaaer fra Digtets Kjærne, da har ogsaa Digteren arbeidet forgjæves, da er hans Eventyr ikke længer noget ægte Digt, men kun en tom phantastisk Leeg og en Jagen efter flygtige Skyggebilleder, hvor prægtig han end forresten kan have udstyret det. For nærmere at oplyse denne Forskjel mellem indre Sandhed og ydre Virkelighed var det fornemmelig, at jeg valgte Skærsommernatsdrömmen til Gjenstand for disse Betragtninger, eftersom der vel neppe gives noget andet Eventyr, hvori Digteren paa en bedre og betydningsfuldere Maade har viist, at Sandhed og Virkelighed ikke altid gaae Haand i Haand, end netop her.

Hvad man med Hensyn til dette Drama allermeest har bebreidet Shakspeare, at han lader Theseus og Hippolita fremtræde deri, uagtet Handlingen for en stor Deel er henlagt i en anden Tidsalder, dette synes nu, betragtet fra et höiere Standpunkt, at være aldeles i sin Orden; thi ved alt at lade Theseus vise sig i Stykkets Begyndelse, angiver han jo strax, at vi her befinde os i en romantisk og eventyrlig Verden, i hvilken Tiden har ligesaalidet at betyde, som den vil have at betyde i det store Drama efter Seklernes Ende, hvori man vel maa antage, at de ældste og de yngste Slægter i et forklaret Liv ville möde hverandre, uden at Nogen da vil agte synderlig derpaa, om ogsaa Kritiken erklærer det for et Brud paa Tidens Ret.

At Digteren iövrigt, ved saaledes at optage Theseus i sit Stykke, med Bevidsthed har tænkt paa at angive det Standpunkt, hvorfra Tiden her bör betragtes, det tör jeg ikke paastaae. Men har han ikke selv tænkt dette, saa synes dog den höiere Aand at have tænkt det for ham, der ofte bringer en genial Digternatur til at gribe

det Rette, uden at denne altid, især udenfor Begeistringens Timer, er istand til at forklare, hvorfor den netop har handlet saa og ikke anderledes.

Selv om Titelen i dette Drama kan man sige, at den er valgt med Geniets lykkelige Instinkt. Det er kun en Dröm i en Sommernat, der iflge denne Titel her fremstilles; men i denne Dröm er der dog nedlagt en væsentlig Deel af Menneskets Liv med alle dets Længsler og dets Haab, dets Omskiftelser, Skuffelser og bittre Qvaler; og dog viser det sig omsider, at alt dette kun var at ligne med forbiilende Taager i Natten, der forsvinde ved Dagens Frembrud. Deri ligger vel ogsaa den Antydning, at vi Andre ligeledes engang skulle naae det Standpunkt, hvorfra alle de Sorger og Ængstelser, og alt det Blendværk, som de forskjellige Lidenskaber i det virkelige Liv medföre, ligeledes ville ligne forsvundne Drömme; da ville sandsynligviis heller ikke de Aar, hvori et sligt uroligt Liv varede, de være nu faa eller mange, synes stort længere end de dunkle Timer i en kort Sommernat.

Om Kingos Forfatterskab til Psalmen:

Far, Verden, far vel.

Af Prof. M. Hammerich.

Naar der spörges om vor lyriske Digtekunst og dens Historie, nævner man snart Ambrosius Stub, snart Tullin, snart Ewald som det förste betydelige Navn i denne Green af Litteraturen. Det maa imidlertid ikke oversees, at i een Retning havde den lyriske Digtekunst et tidligere Foraar, nemlig i Psalmedigtningen. Kingo og Brorson staae ikke blot höit over alle Samtidens verdslige Lyrikere, men af Eftertidens er der kun faa, hvis Digte enten i Tankernes Flugt eller i Stemningens Inderlighed eller i Udtrykkets friske Strömning eller endog i Ordenes Klang kunne stilles lige med disse Digteres „aandelige Sange“. Dette har saameget mere Betydning, som netop Psalmen trænger dybere ind i Folket end nogetsomhelst andet Stemningsdigt; og da Kingo og Brorson have digtet Psalmer saavel til Kirkebrug som til Huusandagt, da deres Sange ere tagne i Arv fra Slægt til Slægt, og flere eller færre af dem, meer eller mindre tillempede efter Tidens Smag, ere optagne saagodtsom i alle senere Udvalg af aandelige Sange, vil man let skjönne, at medens de som Psalmer have opbygget Sjælene, maatte de tillige vække Sands og Öre for den Kunst, som her var traadt i Andagtens Tjeneste.

En af de Kjernepsalmer, der ere optagne endog i vor prosaiske Psalmebog, den „evangelisk-christelige“ — kun at man, som Rahbek udtrykte sig, „har været nöd til at opofre mangt et kraftigt og digterisk, men ikke for vor Tidsalder noksom ædelt Billede“ —, er Psalmen „Far Verden, far vel“, som först udkom i Kingos Sjungechor, Anden Part, 1681. Den har altid gaaet under Kingos Navn og kastet Glands over det. Men for nogen Tid siden er der reist Tvivl om Forfatteren. I et indholdsrigt Værk, „Den danske Psalmedigtning, samlet og ordnet af C. Brandt og L. Helweg, 1—2, Kbhavn 1846“, som giver et Udvalg af danske og norske Psalmer fra de katholske Tider indtil vort Aarhundrede, tilligemed Omrids af Forfatternes Levnetslöb, oplyse Udgiverne (2, S. 421), at den nævnte kingoske Psalme „findes optegnet i en Samling af hans Stifsön Jacob „Vorms Digte og Riim (Thotts Haandskrifts. Nr. 1528 „i 4to) og angives der, at være forfattet af J. Vorm i „hans Fængsel, da Dödsdommen var ham forkyndt. „Man kunde vel tænke sig, at Vorm havde kjendt Psal„men, og tegnet den op i sin Eensomhed; thi trykt blev „den ikke för V. var sendt til Ostindien: men Forholdet „mellem ham og Stiffaderen i de senere Aar gjör allerede „denne Gisning temmelig urimelig; og sammenligner man „nu Opskriften med den kingoske, da seer den förste „rigtignok ud til at være Originalen, som Sjungekorets „Udgiver har pudset de raae Kanter af.“ Dette oplyses nærmere ved et Aftryk af 2det Vers, efter den Thottske Samling (s. n. B), og sluttelig opkastes to Spörgsmaal: „er „der Sandsynlighed for, at Vorm kunde digte saa kjön en „Psalme? og hvorledes er den da uden ringeste Protest „kommen i Kingos Eie?“ Paa det förste svares, at Vorm ingenlunde var uden Digter-Gave, og ligesom han i de forskjellige Digte, han skrev i Fængslet, har udtalt sit Haab, sin Frygt, sin Anger, „hvorfor da ikke, be„redt paa at Dommen skulde fuldbyrdes, sin christelige

„Resignation, saaledes som det er skeet i dette berömte „„Verdens-Farvel“? thi medens Kingo, som den store „Digter, kunde synge saaledes, behövede Vorm kun at „tegne sin egen Situation.“ Paa det andet Spörgsmaal svares, at man i den Tid „ikke var synderlig nöiereg-„nende med at oplyse Forfatterskab, navnlig til Psalmer „og Andet, der havde et praktisk religiöst Öiemed“ (hvorpaa der anföres et Par Exempler). „Lægger man nu hertil „den höie Stjerne Kingo havde til Hove, og sikkerlig „satte stor Priis paa, saa er det ikke saa forunderligt, „at Biskoppen ikke tilföiede, og, af vigtige Grunde for „ham, ikke havde Lyst at tilföie sin Stifsöns Navn i en „Bog, der udkom faa Maaneder efter (1681) at Vorm „var deporteret for Smædesange mod Enevolds-Kongen „og hans Nærmeste; medens Kingos Tænkemaade i saa „Henseende saa fuldelig deeltes af hans Samtid og nær-„meste Eftertid, at det undrer os ikke, Ingen som vidste „Besked, havde Lyst at oplyse Sammenhængen, förend „den sank i Forglemmelse.“ Saa vidt Udgiverne af „Den danske Psalmedigtning“. Da Brandts og Helwegs Fortjenester af vor ældre gudelige og kirkelige Litteratur maatte give deres Stemme Vægt, har denne nye Opdagelse fundet villig Indgang; i Roeskilde Convents Psalmebog (1852) er Kingos Forfatterskab betegnet som tvivlsomt, og Tvivlen er gaaet over til Vished i Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie“ (Kbhvn 1853), hvor det hedder: „Jak. Worm, den dödsdömte Smædesanger, som i „sit Fængsel skrev den berömte Psalme: „Far, Verden, „Farvel!““ Saaledes har denne Angivelse allerede faaet sin Plads i en Skolebog. At Spörgsmaalet gjælder en af de navnkundigste Sange af Nordens förste og störste Psalmedigter, giver det Krav paa almindelig Deeltagelse.

Det Förste, der trænger til Oplysning, er, om den wormske Opskrift giver os Psalmen i en oprindeligere Skikkelse, end Kingos Sjungechor. Det er her velkomment, at vi træffe den i tre Samlinger af J. Worms

Digte, nemlig foruden i den Thottske Samling tillige i den Kallske paa Kongens Bibliothek og i en tredie paa Universitetsbibliotheket. At Udgiverne af den D. Ps. kun have kjendt den förstnævnte, har uden Tvivl havt Indflydelse paa deres Skjön. Psalmen er paa 15 Vers; jeg skal her aftrykke de 10 förste tilligemed Opskrifternes Afvigelser, forsaavidt det ikke er forskjellige Stavemaader. Dem, der ikke have den i frisk Minde, vilde jeg advare imod at see efter Afvigelserne, för de have læst den uden Forstyrrelse.

A. (Thomas Kingos Aandelige Siunge-koors Anden Part. Kbhvn 1681. Dend XI. Sang.) Keed af Verden, og kier ad Himmelen. Melodien findis bag i Bogen. **B.** (Kg. B., Thotts Haandskr. Nr. 1528, 4to, „Jacob Worms Verser". Nr. 8.) Kied af Verden og Kjær af Himmelen, Under den *Melodie;* Velan ieg gaar bort etc. **C.** (Univ. B., Add. 249, 4to, „Scripta Jacobi Wormii". Nr. 59.) og **D.** (Kg. B., Kalls Haandskr. Nr. 395, 4to, [Nr. 60]): lig **B**, undt. „og" udeladt.

A	B, C og D
1. Far, Verden, far vel,	
Jeg keedis nu længer at være din Træl,	D...... dit.
De Byrder, som du mig har bylted oppaa,	B...... byrdet. C, D.. [som] ... bundet.
Dem hvister jeg fra mig og vil dem forsmaa,	B. kaster....... D. viiser.......
Jeg river mig lösz, og jeg keedis nu ved	B....... derved C..... [jeg]. derved D. giver..... derved
Forfængelighed, Forfængelighed.	B, C og D: Gjentagelsen mangler, i alle Vers.
2. Hvad er det dog alt	B.... *etc,*
Som Verden opsminker med fauer Gestalt?	B.... farver og stort
Det er jo kun Skygger og skinnende Glar,	B.. ickun skyggen af.. C.. ikkun Skygge.. Glöer D.. ickun skyge.. klar
Det er jo kun Bobler og skrattende Kar,	B.. ickun. af skinnende. C, D.. ickun (kk)....
Det er jo kun Ise-skrog, Skarn og Fortred,	B.. ickun fiske skraag, skam.. C, D.. ickun (kk).. [og].
Forfængelighed, Forfængelighed.	

3. Hvad er mine Aar,
Som smugende svinder og snigende gaar?   B. snigrende .. svindende. C, D. svingende synder . svingende.
Hvad er min Bekymring? mit Tankefuld Sind?
Min Sorrig? min Glæde? mit Hovedis Spind?   C .. miit ....
Hvad er mit Arbeyde? min Möye? min Sved?   B .. min . mit . mit sind
Forfængelighed, Forfængelighed.

4. O Riigdom og Guld,
Du Jorderiigs Afgud i skinnende Muld,   B, C ... og .. D .. Afgrund og ..
Du est dog af Verdens bedragelig Ting,
Som voxer, aftager og vexlis omkring,   C, D .... voxler (V).
Du est dog, i höyeste Mercke og Meed,   B ..... mörke og stæd, C ... det höyest i .. Stæd D ... höyest i .. Ved
Forfængelighed, Forfængelighed.

5. Ach, Ære, hvad er?
Hvad er dine Kroner og Krandse du bær?   B, C, D .,... Krandtzer (k,ds) ..
Misundelse sidder dig altjd paa Ryg,
Du hemmelig stödis og sielden est tryg!   B, C, D ..... er.
Du ofte der snubler, hvor andre de gleed,   B .... hvad ... C .. her . og sielden os glær D ... snuble og sielden dem.
Forfængelighed, Forfængelighed.

6. Ach, Yndist og Gunst,   D. Af ...
Du hastig opförte og faldende Dunst,   B ... paa .. C ... paa stillende. D .. afförte paa stillende.
Du konstig opblæsere, hvegende Vind,   B .. opblæszer .. C, D .. opblæszer (s) de hvinende.
Som tusind har Öyen og dog löber blind,   B Du .. öyne . löber dog. C Du 100 . öyne . löber dog. D Du 100 . Öynen . læber dog.
Hvad est du naar mand dig ved Soolen hâr seed?   B ...... hos ... C, D .... i . vil see
Forfængelighed, Forfængelighed.

7. Ach, Venskab og Troo,   B L. 1 mangler.
Som alt efter Lykken veedst Flöyet at snoo!   B ..... vende og. C .... sig vender og snoer D ... lycke, vilss Vendes og.

Du smukke Bedragere, heldige Skalk,	B . . Bedrager, hemmelig . C, D . . Bedrager og hellige .
Som skuffer saa ofte i Dröfvelsens Kalk	C . skienker en . . . . D . skriffter ham . . . .
Du est, som og jeg af Forfarenhed veed,	B . . . [og] . . . . C, D . . . ieg (j) og . . .
Forfængelighed, Forfængelighed.	

8. Ach, kiödelig Lyst,	
Som mangen med dödelig Læber hâr kyst,	
Dit fengende Tynder, din flyvende Gnist,	B . . . . flyende . D Det . . det . .
Hâr mangen i ævige Luer henhvist,	B Haver . . ævig lue henvidst C, D . . . Evigheds (Æ) lue (L) henvist (ii)
Din Skaal synis Hunning, men Drikken er leed	D Den . . . .
Forfængelighed, Forfængelighed.	

9. Saa far da, far vel,	
Du skalt nu ey lenger bedrage min Siæl,	B, C . skal . . . . . . D . skal . . . Bedregne . .
Bedragelig Verden, jeg takker dig af,	
Og synker dig ned i Forglemmelsens Grav,	
Jeg lengis at böde min Sorrig og Nöd	
I Abrahams Skiöd, i Abrahams Skiöd.	

10. Der skal mine Aar	B Vers 10 mangler.
Begyndis i Ævigheds deylige Vaaer,	
Der skal ikke Dagen ved Solen opgry,	C, D Da . . . med . .
Ey Maanen tilmaale mig Næde og Ny,	C . . omskifftes med Næ og med . D . . til Mode . Nöye . .
Men JEsus er Solen, hvis Straaler er ströd	C, D Min . . . hans . . .
I Abrahams Skiöd, i Abrahams Skiöd.	

Denne Liste over Afvigelserne i de tre wormske Opskrifter gjör det, saavidt jeg skjönner, Vers for Vers indlysende, at her ikke kan være Tale om oprindeligere Læsemaader, om „raae Kanter,“ som trængte til Afpudsning, men om Skrammer og Skurer, saaledes udfyldte, at man skammer sig blot ved at see derpaa. To eller

tre af Afvigelserne kunne fortjene Navn, vel ikke af oprindeligere Læsemaader, men dog af Læsemaader*); at de tilhöre en fremmed Haand, tör man maaskee slutte af den ordlydende Overeensstemmelse mellem de forskjellige Udgaver af Kingos Text (1681, i flere Optryk, og 1686), som overhoved Kingo i begge Parter af Sjungechoret ikke har foretaget större Rettelser, end at alle dets afvigende Læsemaader kunne skrives paa Sætterens Regning. Men med dette Par Undtagelser bestaae de Wormske Afvigelser, og navnlig de Thottske, kun i meer eller mindre vanvittige Afskriverfeil, hvis Plumphed og Mængde tyder paa, at Afskrifterne ere tagne ikke efter en trykt, men skreven Text, der maa have været halv ulæselig: som naar i B „alt" er læst som „etc.", „fauer Gestalt" som „farver og stort", „Ise-skrog" som „fiske skraag", i C og D „svinder" som „synder", i D „skuffer saa ofte" som „skriffter ham ofte" o. s. v. En nærmere Antydning ligger i, at Afskrifterne jevnlig feile i samme

*) I V. 13 læses, istedenfor Sjungechorets „Fremskinne blant Englenis hellige Tall", i B (V. 12): „Som Englene skinne i Himmelens Sal", i C: „Som Engelen synis i Himmelens Sal" og i D: „Som Engelen syndis (s. n. ɔ: Englene frydis?) i himelens soel (ɔ: Sal)"; men dette er i alt Fald kun een almindelig Talemaade istedenfor en anden: begge forekomme andensteds hos Kingo, endog jevnsides (Sj. II, 4, V. 19: „Blant Engle-tall I Himlens Sall"). I V. 7 læses, istedenfor „Flöyet at snoo", i B: „vende og snoe", i D: „Vendes og snoe" og i C: „(sig) vender og snoer"; i samme Vers læses, istedenfor „heldige Skalk", i B: „hemmelig Skalk", i C og D: „hellige Skalk", og muligviis er endog „hellige" det Rette og „heldige" en Skrivfeil eller Trykfeil hos Kingo; men herved er at bemærke, at netop en skjödeslös Afskriver let kommer til at læse, hvad der kunde eller skulde staae, istedenfor hvad der staaer, og paa dette Sted træffer det sig, at ogsaa den svenske Oversætter af Sjungechoret (Samuel Columbus, 1693) skriver: „helige skalck". Underligt nok har samme Oversætter ligeledes i V. 13: „Mig glädia bland Ånglar i Himmelens Saal", og i V. 7: „wända och roo".

Ord, men da snart gaae hver sin Vei (som i 1, 4 for „hvister“: B „kaster“, D „viiser“, i 2, 3 for „Glar“: C „Glöer“, D „klar“), snart fölges ad (enten alle, som i 1, 5 for „nu ved“: BCD „derved“, i 6, 2 for „og“: BCD „paa“, eller alene C og D). Herved bliver det rimeligt, at de paa anden, tredie Haand have havt en fælleds Grundskrift, som baade har været daarlig skreven og hist og her feilskreven. Enkelte Overeensstemmelser med en svensk Oversættelse fra Kingos Tid (s. o. i Anm.) og allerede Overskriften med dens Visemelodi („Velan ieg gaar bort“) kunde lede til den Gjætning, at Psalmen har været optrykt som Flyveblad eller Gadevise, ligesom uden Tvivl en anden Psalme af Kingo. „Sorrig og Glæde de vandre tilhobe“*), at den svenske Oversætter har kjendt Flyvebladet, at den halv ulæselige Opskrift er taget efter samme Blad, o. d. Hvem kan vide det? Kun Saameget er klart, at saavel den Thottske som de to andre Afskrifter ikke kunne siges at give os Psalmen i en oprindeligere Skikkelse end Kingos Sjungechor.

Men fordi Psalmen ikke er oprindeligere i disse Afskrifter end i Sjungechoret, kunde den jo gjerne være digtet af Worm og blot udgivet af Kingo. Den af Brandt og Helweg paaberaabte Hjemmel, at den i det Thottske Haandskrift angives at være forfattet af J. Vorm „i hans Fængsel, da Dödsdommen var ham forkyndt,“ vilde vistnok blive noget svækket ved Synet af den forfuskede Text, men ikke modbeviist; thi en Mand kan være skjödeslös som Afskriver og dog ret paalidelig som Sagnfortæller. Men en saadan Angivelse findes aldeles ikke i Afskrifterne, ikke med et Ord; det maa være en Misforstaaelse. Kun tör jeg ikke sige med Bestemthed,

*) R. Nyerups Udvalg af danske Viser 1, Kbhvn 1821, Nr. 37, med Melodi: Kommer, I cimbriske Helte! med Ære (i Nodetillæget anföres S. XVI en tredie Melodi, foruden den bekjendte fra Sjungechoret). Texten er her flere Steder forvansket.

hvorledes Misforstaaelsen kan være opkommen. I Thotts Afskrift (ikke i de andre) staaer Psalmen mellem to Bönskrifter fra Fængslet, det ene til Gyldenlöve, efterat Dödsdommen var fældet, det andet til Kongen, efterat den var formildet; men strax efter fölger „Fuglenes Herredag", et allegorisk Digt i Anledning af Griffenfeldts Fald, derpaa en Satire med Angreb paa Griffenfeldt, för han blev styrtet (1676), siden igjen Bönskrifter fra Fængslet (1681), et Leilighedsdigt (1672), flere ældre Smædeskrifter — og saaledes er den hele Samling ordnet, uden videre Hensyn til Tidsfölgen.

Vi ere altsaa indskrænkede til den simple Kjendsgjerning, at Psalmen findes afskreven imellem Digte af Worm og under hans Navn; vi skulle nu undersöge denne Hjemmel.

Jacob Worm, födt 1642, var en Stifsön af Kingos förste Hustru og kun otte Aar yngre end Kingo. Han var Rector i Slangerup*), siden Præst i Viborg og, efter almindeligt Sagn, Forfatter til forskjellige Flyveskrifter, meest af satirisk Indhold og paa Vers; med faa Undtagelser kom de ikke i Trykken, men synes at have været temmelig udbredte i Afskrift. Snart var det almindeligere Satirer: om Ammer, om Qvindekjönnets Sæder o. d., snart personlige eller med Personligheder tilspidsede Smædeskrifter: mod Griffenfeldt — saalænge han var ved Magten — og hans Broder „den forgyldte Viintappersvend", mod Arensdorf (Snarrefrodius ell. Narrenstorph), Kingo (i Digtet: Nogle Cardinalers Forslag o. s. v.), Biskop Bagger og flere Höitstaaende. De skarpe Udfald mod Regjeringen satte tilsidst den offentlige Magt i Bevægelse. I August 1679 udstedte Kjöbenhavns Magistrat en „Befaling til Oldermanden og Bisidderne udi hvert

*) ikke, som det angives f. Ex. hos Pontoppidan, Annal. IV, 1. S. 607, i Slagelse; s. Alb. Thuras haandskrevne Valvæ scholarum apertæ, 1738, 1, 19 (Univ. B. Add. 205, 4to).

Laug, at de baade self anvender ald muelig Fliid til at efterforske, saavelsom ved andre lader flitteligen *inquirere* og efftersöge, hvem til saadanne u-christelige paafund og *calumnier* kand have været Optenchere, Begyndere og Udspring"*). Da Rygtet nævnede Mag. Jacob Worm i Viborg, blev han gjentagne Gange advaret af sine geistlige Foresatte, men fragik Forfatterskabet. Endelig blev der anstillet Huusundersögelse; Worm udleverede sine Nögler og lod dem söge, medens han sad rolig og skrev paa sin Prædiken. Men han havde det kaade Indfald at prædike over en Text af 1ste Mosebog 31, 33: „Da gik Laban ind i Jacobs Paulun og i Leæ og i baade Pigernis Paulun og fandt Intet" o. s. v.; ved Hentydningen til Rachel, som sad paa de Afguders Billeder, kom Rettens Betjent paa Spor, Haandskrifterne bleve fundne i Studerekamret under Worms Stolesæde, og Forfatteren sat under Anklage**). Dette skete mod Slutningen af 1680. Anklagen var navnlig rettet mod de fire Skrifter: „*Studiosus lamentans*, d. e. Studenter-Graad", der med nærmest Hensyn til Griffenfeldt klager over, at man tog Stikpenge ved Embedsbesættelser, „*Horologium Regium* eller gudfrygtige Kongers Seierværk, daglig at have hos dem, ikke i Lommen, men i Hjertet", „*Visio Abrahami*", 1678, (med Verset: „Saa blæser Veir og *Wind* saa længe paa vort Rige, Til Guld og Gods flyr bort" o. s. v.) og „*Idola Jeroboami* ell. Kong Jeroboams Afguder i Dan og Bethel, en theologisk Inaugural-Disputation". Det manglede den Anklagede ikke paa Forbedere, og en af dem var Kingo, som, rimeligviis for at slaae Sagen hen, har skrevet Digtet: Den fromme Kong Davids naa-

*) Univ. Bibl. Add. 249, 4to, S. 331; jfr. Kong. B. Gl. Saml. 2404, 4to, S. 415.

**) Pontopp. Annal. IV, 1. S. 609; Univ. B. Add. 249, 4to, S. 80; jfr. Add. 160 Fol., S. 45 og Kong. Bibl. Ny Saml. 829, 4to, Nr. 13.

dige Tanker og Dom over Simei („See der, hvor Simei sig om i Stövet vælter“ o. s. v.), et Digt, som fremkaldte et meget grovt Svar fra Worm. Imidlertid havde Sagen sin Gang; Worm blev dömt fra Ære, Liv og Gods, men blev dog siden benaadet med Landsforviisning til Tranqvebar. I Castellet, hvor han sad i Fængsel, skrev han en Mængde Bönskrifter paa Vers: til Kongen og Dronningen, Gyldenlöve, Grevinde Moth o. fl.; paa Overreisen til Ostindien sendte han fra Skibet Tröstebreve til sin Hustru og Svigermoder (under „Hetland, 10. May 1681“). Dermed forstummer han.

Det har været vanskeligt nok i Worms levende Live at faae Rede paa, hvad han selv havde skrevet og hvad der blot gik under hans Navn. Sine Skrifter satte han gjerne i Omlöb under opdigtede Navne, og at han ikke gav dem i Trykken, bestyrkes ved en *Admonitio* under en af Afskrifterne af det wormske Digt: „Kongens væmodige Klagemaal over Utroeskab, af Chr. Fr. Adolph, Erkedegn i Hamborg“ *), hvor det hedder: „Hvo, som lader dette Skrift udskrive, skal 1) rettelig og rigtig lade det udskrive uden nogen Vildelser. 2) Gierne meddeele det alle Oprigtigheds og Sandheds *Candidatis* og Liebhavere, ja med det forderligste det til Trycken befodre 3) Foröge det efter Haanden, som *historierne* tiltager“ o. s. v. Vi have af trykte Skrifter neppe mere end to fra Worms Haand: et lille Digt, „Supplication til hs Kgl. Maj.“, trykt i Folio, med Underskrift: Hafniæ, Febr. 1677, Jacob Worm, og „Jesu Klagemaal over Judas og Jöderne“ af *Jesu Ven*, Kbhavn 1680, 8vo. **) Men han havde vakt saamegen Opmærk-

*) Univ. Bibl. Add. 160, Fol., S. 94; jfr. Indholdsfortegnelsen i Univ. B. Add. 182, 4to, Nr. 13.

**) Et Exemplar af det förstnævnte findes vedlagt en Afskrift af samme Digt, i Univ. B. Rostg. 259, 4to; af det andet Digt eier Kong. Bibl. et Exemplar.

somhed hos sin Samtid, at Digte og Skrifter, som tillagdes Jacob Worm, i et halvt Aarhundrede jevnlig bleve afskrevne i större eller mindre Samlinger, enten særskilte eller i Forbindelse med lignende Udvalg af samtidige og senere Digtere. Paa vore offentlige Bibliotheker findes ikke mindre end 12 saadanne Samlinger, foruden 3 selvstændige Fortegnelser. Men de bære det samme apokryphiske Præg som selve hans Forfatterskab: ikke to af dem fölges ad, og stemme de nogenlunde i Valg, er i alt Fald Ordningen forskjellig. Den hele Masse af „Wormiana" udgjör omtrent 80 kortere eller længere Digtninger og 15—16 prosaiske Optegnelser; af disse henved 100 Stykker har den störste Samling ikke fuldt 70. Adskillige Stykker forekomme blot i to eller tre af Samlingerne — vor Psalme, for Ex., kun i tre (den Thottske o. s. v.) —; andre, og da navnlig de Satirer og Bönskrifter, vi ovenfor fik Leilighed til at fremhæve, höre til det staaende Forraad; nogle ere afskrevne to Gange i een Samling; overalt vrimler det af Afskriverfeil. Forsaavidt de ere sammenskrevne og ikke henlagte i löse Ark, synes Ordningen ligesaa vilkaarlig, som den er forskjellig i de forskjellige Samlinger. Tilmed omfatter Forraadet næst Satirer og Digte af Worm tillige hans Indlæg for Retten, hans Dom, ja endog hans Gravskrift. Det er kortsagt indlysende, at dè Samlinger, vi kjende, i det Hele taget ere fra en senere Tid*) og sammenskrevne af löse, haandskrevne Flyveblade. Derfor kan det heller ikke forundre, om flere af de Digte, der findes afskrevne som Jacob Worms, skulde være andre Forfatteres Arbeider. Dette gjælder maaskee om et Par större Digte, udgivne under Navnet Alethophilus, hvilke

*) Det ældste Præg har en ziirlig skreven Samling (Kong. Bibl., Gl. Samling 2408, 4to), som kun giver de satiriske Hovedstykker. Vor Thottske Samling (B) er afskreven med samme Haand som en vedlagt Samling Digte af C. Falster († 1752).

efter Nyerup og Rahbek*) skulle være af Mathias Worm, en samtidig Poet. Men ganske sikkert gjælder det om Digtet: Fredrik den 3dies höypriselige Eftermæle („Saa vil da endelig" o. s. v.); det er optaget i tre Samlinger, blandt hvilke netop C og D (den Kallske og Add. 249), i dem alle udtrykkelig under J. Worms Navn, men er forfattet af M. Worm; det findes trykt paa Kongens Bibliothek. Mellem de Digte, der falskelig tillægges J. Worm, træffe vi endelig et af Kingo selv, nemlig det nys omtalte: Kong Davids Tanker over Simei. Dette Digt, der ogsaa findes i haandskrevne Samlinger af Kingos Vers, er i Anledning af Worms Gjensvar optaget i 9 af de wormske Samlinger og i de fleste meget rigtig underskrevet: Thomas Kingo. Men i een af dem mangler Underskriften, og i en anden, endog en af de bedre**), har det Kingoske Digt faaet til Overskrift: „Jacob Worms Vers, Da Hand Skulde Relege[res] til Indien", og efter Afskriften tilföies: „NB. Dette Vers er Begyndelsen til den 1ste Supliqve til Kongen, som findes P. 165 her for an i Bogen, og begynder saaledes: Drag nu Gardinen fra etc." Det er et besynderligt Træf, at den Angivelse, der, som sagt, ikke findes over Psalmen, netop skal findes over et andet Digt af Kingo.

Betragtningen af de wormske Samlinger kaster et Lys over den hele Periode af vor Litteratur, da man havde for Skik at anlægge deslige haandskrevne Samlinger. De maae benyttes med Mistænksomhed. Saaledes ogsaa ved det her foreliggende Spörgsmaal. At Psalmen: „Far. Verden, far vel" findes i tre saadanne Samlinger af Jacob Worms Skrifter, medens den mangler i ni saavelsom i de tre Fortegnelser, er kun en svag Hjemmel for Worms Forfatterskab.

---

*) Bidrag til den danske Digtek. Hist. 3, S. 161; jfr. Univ. Bibl. Add. 249, S. 49.

**) Kong. Bibl., Thotts Saml. 1527, 2, 4to.

Der imod staaer paa den anden Side, at Psalmen er trykt i Thomas Kingos Aandelige Sjungechor. For at svække Betydningen heraf gjöre Udgiverne af Dansk Psalmedigtning den Bemærkning, at „Talen er om en „Tid, da man ikke var synderlig nöieregnende med at „oplyse Forfatterskab, navnlig til Psalmer og Andet, der „havde et praktisk religiöst Öiemed. Derpaa giver den „kingoske Psalmebog det bedste Exempel, og det be-„styrkes, naar man, oftest uden Oplysning, finder Psal-„mer af Bording optagne i Brunsmands Samling, af Dor-„thea Engelbreth i S. O. Bruns o. s. v.“ Ved denne Bemærkning er imidlertid Sagen ikke stillet i det rette Lys. At Udgivere af Andagts- og Psalmeböger i Almindelighed lægge saa lidt Vægt paa, hvem der har skrevet en Bön eller Psalme, at de endog jevnlig omskrive, forkorte, tillempe den, som om den kunde være deres egen, er sikkert nok, og det er tildeels i sin gode Orden; saaledes er det skeet i den saakaldte Kingoske Psalmebog, og at denne bag Registret giver en Fortegnelse over Forfatternes Navne, „saavidt mand haver været vidende“, er næsten meer end vi kunde vente. Men Eet er at samle til en Andagtsbog, et Andet at udgive Psalmer under sit eget Navn. De Exempler, der anföres fra Brunsmand og Brun, ere uefterrettelige. Thi Brunsmand i „Siungende Himmel-Lyst“ er saa langt fra at optage fremmede Psalmer „uden Oplysning“, at han ikke blot i Fortalen gjör Regnskab for dette Tillæg og ikke blot under hver fremmed Psalme navngiver dens Forfatter, men allerede paa Titelbladet tilföier: „Med et lidet Tilleg, Aff M. Anders Bordings Og nogle Andris faa udvalde Sange og Vjser“. I S. O. Bruns „Sjungende Tiids-Fordriv“, som udkom 1695, træffer man vel f. Ex. i Udgaven af 1741 — sidst i Bogen og med Overskrift „En anden Aften-Psalme“ — Dorthea Engelbreths Psalme: „Dagen viger og gaaer bort“; men undrer man sig derover og seer efter i en ældre Udgave, f. Ex. af 1711,

finder man i det Sted nogle Blade Melodier: det har været en senere Optrykker, som for at holde sit Arketal har optaget den yndede Aftensang, i Mangel af Noder. Dog sæt ogsaa, at man hos Psalmedigtere kan træffe et saadant laant Klenodie midt i en Samling, der bærer deres Navn, sæt, at man kan træffe det selv hos store Psalmedigtere, som Paul Gerhardt eller Brorson, saa er der med Kingo den Forskjel, at han var Digter saa at sige af Fag. Allerede hans Psalmedigtning bærer indre Spor deraf, vel ikke i Form af Tamhed eller Kulde, men snarere som Hede, naar Indbildningskraften stundom kan overflyve Stemningens Oplöftelse. Kingo traadte först frem med burleske Riimværker; siden har han i lange Digte besunget sin Konges Bedrifter og sit Fædrelands Herligheder; han har forfattet en Mangfoldighed af större og mindre Leilighedsvers, Lykönskninger, Sörgedigte, Indskrifter, og ligesom han selv var sig sit Digterkald bevidst, hörte han sig fra alle Sider hilset som sin Tids Mester i Kunsten; da han paa sin Hæders höieste Spidse blev optaget i Adelstanden, fik han en vinget Pegasus i sit Vaaben. Med alt dette stemmer det ikke, at han i Psalmedigtning skulde forglemme sin Personlighed som Forfatter, og der er Spor nok til, at han ikke har gjort det. I den Kirkepsalmebog, han selv besörgede, „Vinterparten“ 1689, med Portræt (stukket af Valck), undlader han aldrig at sætte Navn under sine egne Psalmer; selve Sjungechoret lod han efter Datidens Skik udkomme med sit Portræt, först i Udgaven af 1680 (Woumans), derpaa i Udgaverne af 1684 og 94 (Schaten), og med et Musikcorps af Æredigte til Forfatterens Priis; i Anden Part af Sjungechoret, hvor den omspurgte Psalme findes, taler han i Tilegnelsen (Septbr. 1681) om det Pund, ham er betroed, og sin Tragten efter at lægge tilbörlig Værd paa vort kjære og ældgamle Moders Sprog, sær udi Aandelige Sange, o. s. v. Hvad nu Psalmen selv (den 11te Sang) angaaer, staaer den ikke löst og fremmed mellem

de andre Sange, men ligesom den ved sin gnomiske Overskrift og sit friere valgte Versefald er indpasset i Samlingen, er den tilmed ledsaget af et „Hjertesuk“, der, paa sædvanlig Maade, i korte Træk gjentager dens Hovedtanker („Ach JEsu, mit Hierte hår vanked omkring, Og pröved saa mange forfængelig Sving! Nu hår det omflagret hos Leeg og hos Lyst, Og ise-kold Glæde med Fyrighed kyst“ o. s. v.). Men selv om denne 11te Sang, som et Par af de andre, havde savnet deslige fælleds Mærker, kunde man dog aldrig tvivle om, at den er af Kingo: efter hvad her er udviklet, maa det betragtes som afgjörende, at Kingo har udgivet den i sit Sjungechor, uden mindste Vink om nogen anden Forfatter. Den henkastede Gisning om Hofmandshensyn, der skulde have bevæget „Biskoppen“ til at fortie Worm som en *persona ingrata*, bliver efter denne Betragtning en Sigtelse, som forresten modbeviser sig selv ved det for en Hofmand Uforsigtige i at laane af en saadan Person og stole paa Venners (og Fjenders) Discretion.

Kingo har ikke blot givet Psalmen sit Navn; han har ogsaa givet den sit Præg. Men de indre Kjendetegn ere vanskeligere at oplyse, naar man ikke vil aftrykke vidtlöftige Pröver, navnlig af Worm, der kun er lidet kjendt og slet ikke som Psalmedigter. Jeg maa for Worms Vedkommende indskrænke mig til den Paastand, at de 6—7 Psalmer, der findes i de wormske Samlinger og altsaa muligviis ere af ham*), ikke have fjer-

*) Foruden det trykte Digt: Jesu Klagemaal (s. o.), som er en Bearbeidelse af Davids Ps. 109, endvidere: Mag. J. Worms Sommerpsalme: „Den blide Sommer stunder til“ (findes kun i vore tre Samlinger: den Thottske Nr. 48, Univ. B. Add. 249. Nr. 51, Kallske [Nr. 42]); Jonæ Prophetis Bön: „Udj min Nöd jeg raabte,“ af Jesu Wen (Thott Nr. 51, Add. 249. Nr. 48. Kall [Nr. 40], Kong. Bibl. Gl. Saml. 2404, 4to, Nr. 14); Den dyrebareste Diamant udi Kongens Krone, efter Davids Ps. 21: „Af (ell. Al) Glædes Vælde-Kilde“ (i de fleste Samlinger);

neste Familielighed med Psalmen „Far, Verden, far vel“. Den eneste Sang, hvori der er en lyrisk Bevægelse, der kunde minde om Kingo, kun at den er blödere og lösere digtet, er en Vexelsang med Overskrift: „Tvende Ægte-Personers bedrövelig Adskillelse ved Mandens Bortgang og langvarige Reise“ („For Graad og Græmmelse“ o. s. v.; den findes i de fleste Samlinger). Uagtet der mangler nærmere Angivelse, er det tydeligt, at den er skrevet under Indtrykket af den forestaaende Landsforviisning. Tanken om Forfölgelser og Ulykke, om Reisen over det vilde Hav, Hustruens Enkestand, Skilsmisse indtil Döden, er her mildnet ved Religionens Tröst og har faaet et varmt, digterisk Udtryk. Om denne Sang, dersom den ogsaa var Kingo tillagt, kunde man med Föie bemærke, at „medens Kingo som den store Digter kunde synge saaledes, behövede Worm kun at tegne sin egen Situation.“ Men hvorledes disse Ord kunne siges om Sangen „Far, Verden, far vel“, er jeg saa langt fra at indsee, at jeg tvertimod i den fuldkomne Mangel paa Hentydninger til Worms Skjæbne, navnlig efter hans hele Personlighed, seer et talende Beviis for, at Psalmen ikke er digtet af Worm efter Dödsdommens Forkyndelse. Den udtaler den almindelig menneskelige eller rettere sagt christelige Dom om de jordiske Tings Forfængelighed: Velmagt og verdslig Stræben, Rigdom, Ære, Venskab og Herregunst, kjödelige Glæder, Alt er forfængeligt, og kun i Himlen finde vi en Ven, en Rigdom og Glæde, som skal bestaae. Det er enhver Christens Erfaringer, som en Digter har samlet i eet Billede. Men netop denne Magt til, med al Livagtighed i Enkeltheder, at löfte sig höit over de enkelte Indtryk, derhos den

---

Riimbön efter Prædiken: „Bevar Dit Ord“, og ved Jordspaakastelse: „Din Siæl er klar som Guld“ (Univ. Bibl. Add. 160, Fol., Nr. 44); En Vise, forf. af Jacob Worm i sit Fængsel: „Som hidsig Hiort til flydend' Vand“ (s. St. Nr. 47).

ganske særegne Forening af Fynd og Fylde i Udtrykket, Tankernes Vægt, Ordenes Orgelsang, er et saa kjendeligt Forfattermærke og er her saa slaaende tilstede, at, om det kunde bevises, at Worm havde digtet Psalmen „Far, Verden, far vel“, maatte man troe, at han var den hemmelige Forfatter til de fleste af Kingos Psalmer. Det maa undre, at Udgiverne af „Dansk Psalmedigtning“ ikke ved deres Kjendskab til Kingo ere ledede til, vel ingenlunde at neddysse Tvivlen — thi det mærkelige Fund af en haandskreven Gjenpart havde fört dem paa et nyt Spor —, men at see nöiere til, end skeet er paa ethvert Punkt af Undersögelsen. I et omfattende Arbeide, hvor Forarbeiderne mangle, ere Vildelser ikke at undgaae; men de maae nödig falde paa de uventede Opdagelser eller de overraskende Tvivl.

Hvorledes Kingos Psalme har faaet Indpas i tre af de wormske Samlinger, kan kun være Gjenstand for Gjættelse. Man kunde tænke sig, at Kingo, der netop var ifærd med at udgive Anden Part af Sjungechoret (som udkom i Efteraaret 1681, nogle Maaneder efter Worms Afreise), eller en af hans Nærmeste, har sendt den enkelte Sang i Afskrift til Worm i hans Fængsel: efter deres gjensidige Stilling var i alt Fald dette rimeligere, end at Kingo i sit nye Værk skulde optage en Psalme af Worm, selv med Navns Nævnelse. Men det er slet ikke givet, at Psalmen nogensinde er kommen Worm for Öie. Mellem hans aandelige Sange findes i een af Samlingerne (s. o.) „En Vise, forfattet af Jacob Worm i sit Fængsel: Som hidsig Hiort til flydend' Vand“; i et haandskrevet Register over „Alle de Danske Vers som ere af Betydning, samlet af H. De Hoffman, Kbhvn 1740“ (Univ. Bibl. Add. 147, Fol.) anföres i Listen over Jac. Worms Skrifter „Vormii Psalme efter hans Dom: O Jesu hör mig som saa ynkelig“, hvilken ikke er at læse i nogen af Samlingerne; et andet Register (i Add. 182, 4to) tilskriver J. Worm en „Psalme efter sin Dom,

siunges som: Min Skiönneste, Lifligste blant dennem alle“, der ligeledes mangler i alle vore Samlinger. Der har altsaa været Sagn om, at Worm har digtet en Psalme i sit Fængsel; de, der i forrige Aarhundrede samlede til den Thottske og de to andre Afskrifter, kunne have kjendt Sagnet og, i Mangel af de nævnte Psalmer (som ikke findes hos dem), have udtydet det paa en Udskrift af et trykt Flyveblad uden Navn (s. o.) med det Kingoske Farvel til Verden. Man kunde tænke sig Sagen paa flere Maader. Men det er Alt kun löse Gjætninger, tjenlige til at tumle Indbildningskraften paa den lille Plet, den har tilbage, nemlig Spörgsmaalet om, hvad der kan have fört disse tre wormske Samlere paa Vildspor. At Kingo er Forfatteren, er efter ydre og indre Vidnesbyrd lige utvivlsomt.

Om vort Examensvæsen,

navnlig om Afgangsprøven ved de lærde Skoler og Universitetets Embedsexaminer.

Af Prof. M. Hammerich.

En af de Reformer, som man i England længe har opsat, indtil den endelig under Krigens Vanskeligheder har faaet den offentlige Mening for sig, gaaer ud paa et forsvarligt Examensvæsen som Betingelse for, at Dygtighed og ikke Gunst og Gave kan blive det Afgjörende ved Embedsbesættelser. I Nytaarsbetragtningen over, hvad der er at erindre om Aaret 1855, udhævede engelske Tidskrifter, at der var gjort et Skridt fremad imod Examensvæsenet. Om der et fölgende Aar kunde læses i vore Tidskrifter, at der hos os er gjort et Skridt tilbage, vilde vi endda have et betydeligt Forspring i denne Retning.

Eet Gode ved Examiner er, at de, ved at lægge Vægt paa den personlige Duelighed og afgive en Maalestok for den, tjene til at sikkre Grundsætningerne for en fri Concurrence. Et andet Gode, der virker tilbage paa Underviisningen, er, at de fordre en bestemt Tilegnelse af den Kundskab eller Færdighed, der er Prövens Gjenstand. Meget, som man troer at vide, er igrunden kun saa vidt lært, at man kan gjenkjende det, hvis man

træffer det igjen; men til at gjöre Rede for det ved en Pröve, hörer, at man kan gjengive det, fremstille og anvende det som Noget, man förer med sig. Og at vide klar Besked om et Stof, i hvilket Fornuftens Love meer eller mindre synligt ere i Virksomhed, er paa eengang et Middel til at udvide Synskredsen over hele den Sphære, hvor Stoffet hörer hjemme, og til at lære at tænke i de tilsvarende Forestillinger. Ved en Candidatpröve pleie Fordringerne at gaae ud paa en sikker og færdig Indprentning af Videnskabens staaende Grundtræk i deres Sammenhæng; saaledes fordres ved Afgang fra Skolen den almindelige Dannelses Encyclopædi, ved Afgang fra Universitetet det enkelte Facultets Encyclopædi: den theologiske, juridiske o. s. v. Hvad enten Overgangen skeer til en praktisk Virksomhed eller til fortsat Studering, er det nemlig af Vigtighed at have tilegnet sig et saadant System af faste Orienteringspunkter paa den almindelige eller særlige Dannelses Enemærker. Afseet fra den Enkeltes Tarv, kræver allerede den tilsigtede Sammenligning med Andre, at man ved en Examen nærmest holder sig til disse Videnskabens Almindeligheder, som ligge Alle lige nær: bleve Fordringerne ikke nogenlunde fælleds, vilde det være ulige vanskeligere at sammenligne.

Saaledes er Examensvæsenet med sine fælleds, tilmed bestemte Fordringer en nyttig og fornuftig Indretning. Men naar man gjör formeget af det, naar man betragter Examen enten som et ledende Formaal for Underviisningen eller som en sikker Maalestok for Dygtigheden, kan det blive farligt nok, netop ved de Egenskaber, der give det sin Betydning.

De fælleds, mangesidige Fordringer ere i og for sig berettigede; men de kunne ved Overdrivelse före til en altfor ligelig Udtynding af Kundskaberne over en stor Overflade, til en Slags videnskabelig Forgyldning, som maaskee er ægte, men meget tynd. Virkelig seer man ogsaa Polyhistoriet udvikle sig Haand i Haand med

Examensvæsenet; i Skolen saavelsom ved Höiskolens Faculteter skyder det ene Bifag op efter det andet, hvert med sin Haandbog, sin Ledetraad i Tilværelsens Labyrinth, og disse mange Smaavidenskaber tage Luft og Lys fra de egentlige Hovedfag, som skulde udfolde en bestemt Side af Dannelsen. Den samme Alsidighed, der nivellerer hele Fagmængden, gjör sig ikke mindre gjældende indenfor hvert enkelt Fags Grændser: det er her personlige Individualiteter, den trænger tilbage. Læreren eller Disciplen er maaskee mere oplagt for een Side, eet Parti af Faget end for et andet, og Erfaring siger, at hvad man er bedst oplagt for, det lærer og det meddeler man med störst Udbytte; men fremhæves kan det ikke uden tiltrods for Examenshensyn; thi abstract taget er den ene Side og det ene Parti af Faget hverken mere eller mindre vigtigt end de övrige. Den næste Egenskab ved Examen, at der stilles bestemte Fordringer, kommer saaledes den förste tilhjælp; den bliver en stadig Paamindelse om at være alsidig, det vil sige: ikke at fordybe sig. Men denne Paamindelse lyder fra samme Kant i en ny, ikke mindre tvetydig Mening.

Naar vi nemlig i det Foregaaende have fremhævet Vigtigheden af at vide Noget bestemt, maae vi ligesaa fuldt fremhæve Vigtigheden af at ahne Meget, som man i Ungdomsaarene umulig kan vide. Ved en Examen spörges der om den klare Kundskab og den sikkre Færdighed; det, som her skal gjöre sig gjældende, maa være modnet, i Form som i Indhold. Men den letteste og tildeels den eneste Maade, hvorpaa man kan forhjælpe den umodne Alder til den modnes Erkjendelse, er at löbe Problemerne forbi og strax meddele det System af Formler og Kjendsgjerninger, hvori deres Lösning er given. En saadan Meddelelse er visselig ikke at foragte, naar man holder den indenfor de rette Grændser og ikke vil give den for Andet, end hvad den er: Definitioner og Inddelinger, der læres omtrent som Tal- og Navnerækker,

Formler og Greb, der indöves omtrent som mechaniske Færdigheder. Men vilde man indskrænke Underviisningen hertil eller ansee det for Hovedsagen eller altid söge den nærmeste Vei til dette Maal, saa vilde man miskjende Ungdommens Betydning i Aldrenes Række. Foruden det Lidet, der kan modnes ved de förste Solstraaler, og det Meget, der maa rækkes i moden Tilstand, som en Frugt, andensteds plukket, er der endnu Mere, der skal nedlægges som Frökorn til en kommende Væxt. Naar den unge Alder ikke er som en Foraarsbund, svanger og grödefuld, men som en Stubmark i Höstens Tid, hvori er den da forskjellig fra Alderdommen uden i Ustadighed og Egensindighed? Tillykke vil en noksaa manuductionsmæssig Examensdressur aldrig kunne udelukke de frugtbare Spirer; thi de ligge i Videnskabens Stof, forsaavidt Noget af det meddeles i sin Naturtilstand, og de flyve om i ethvert dannet Samfund og drysse ned ligesom fra Luften. Men den Time, da de skulde udsaaes rigeligst, burde være Underviisningstimen. Og det skeer ogsaa, kun med Tilsidesættelse af Examenshensyn og hvad dermed hænger sammen. Enhver, der har givet Time eller holdt Forelæsning med Liv og Aand, maa have fölt, at det Bedste, han gav, vilde vanskelig komme til Anvendelse ved en Examen. Tvertimod kan det blive hans Opgave at forsinke Modningen og dermed forringe Examensdueligheden; saaledes i Skolerne ved Udarbeidelse i Modersmaalet, hvor det jevnlig gjælder om at binde Talentet for gjængse Meninger og Talemaader, ved at give Anviisning til den langsommere Kunst, at see paa Gjenstanden selv istedenfor paa disse godtkjöbs Billeder af den. Jo yngre Examinanden er, desto skadeligere for hans aandelige Væxt, om Examenstanken bliver den ledende Tanke hos ham eller hans Veiledere. Den er farligst i Aspirantclasser, hvor tilmed Spændingen er stærkest, mindre farlig i de lærde Skoler ved 18 Aars Alderen og

atter mindre farlig ved Universitetet. Men overalt kan den före til Blændværk og Aandlöshed.

Er det alvorlig meent, hvad der ofte siges og er let sagt, at man betragter Examen som det Underordnede og Underviisningen som det Overordnede, vil der være Adskilligt at forandre efter denne Betragtning, baade i Skole og Universitet. Indtil videre er det af Vigtighed at faae Examensvæsenet saaledes ordnet, at dets Tilbagevirkning paa Underviisningen kan blive saa nyttig og saa uskadelig som muligt.

Hos os har det indtil for faa Aar siden været Universitetslærernes Hverv at afholde Examiner saavel ved Adgangen til Universitetet (Examen Artium) som ved Afgangen derfra (Embedsexaminer). Skoledisciplene bleve prövede af Fremmede og Studenterne af deres Lærere; det Omvendte skulde synes naturligere. At vi istedenfor Adgangsprövcn ved Universitetet have faaet en Afgangspröve ved Skolerne selv, er en god Begyndelse til Reform og et vigtigt Skridt fremad, om det end fra först af kun er en Forandring i Sted og Personer. Men det hörer til de Forandringer, der virke paa Aanden i den hele Indretning og först lidt efter lidt gribe igjennem.

Bestemmelserne om denne nye Ordning af vort lærde Skolevæsen indeholdes i Ministeriets Bekjendtgjörelse af 13de Mai 1850. De gaae deels ud paa at lade Skolerne fuldföre og afslutte Underviisningen i det fælleds Grundlag af Skolevidenskaber, en Underviisning, som för blev fortsat ind i det förste akademiske Aar, deels paa at lade dem selv holde Afgangsprövcn, der tillige giver Adkomst til akademisk Borgerret. En Vanskelighed med Hensyn til Underviisningen laae i de mange Realskolefag, der siden Aarhundredets Begyndelse ere optagne i den lærde Skole, hvor de ret have fölt sig hjemme og

udvidet sig Aar for Aar; denne Vanskelighed har den den nye Skolelov ladet ligge, efter at have gjort Massen endnu lidt mangfoldigere. Imidlertid ere Ulemperne ved at være Real- og Latinskole paa eengang i en anden Retning formindskede ved en Deling af Afgangspröven og en dertil svarende Forandring i Læreplanen: fire Fag (Geographi og Naturhistorie, Tydsk og Fransk) afsluttes ved Overgangen til överste Classe, hvor der saaledes bliver bedre Plads for de övrige Fag (Modersmaalet, Latin og Græsk, Religion og Historie, Arithmetik, Geometri samt Astronomi og Naturlære). At denne Deling ikke blot letter Examensbyrden, men ogsaa förer til et bedre Udbytte i samtlige Fag, maa jeg antage for afgjort. I hvad Omfang de forskjellige Lærefag skulle dyrkes, er nærmere angivet i Loven, dog i det Hele taget kun antydningsviis, i Henhold til den tidligere Praxis. Den virksomste og igrunden meest frisindede Angivelse af Underviisningens Omfang er, saavidt jeg skjönner, nedlagt i Bestemmelsen om en Lavalder, nemlig for Förste Deel af Afgangspröven det fyldte 16de Aar, for Anden Deel det fyldte 18de Aar; Undtagelser ere ikke udelukkede. En naturlig Fölge af, at Skolen selv pröver og dömmer, er, at enhver Discipel, der har fyldt den vedtagne Alder og med Skolens Samtykke tilbragt den bestemte Tid i Classen, har Ret til at indstille sig for at faae sin Modenhed prövet, men at da Skolen heller ikke har Ansvar for det Offentlige, om han findes umoden. For hvert Fag skal der gives en Characteer og af samtlige Characterer, efter en foreskreven Beregning, uddrages en Hovedcharacteer, som kan udtrykke den höiere eller lavere Modenhedsgrad. Underviisningen bliver nærmest controlleret gjennem Afgangspröven. Til at sikkre en forsvarlig Pröve sigte blandt Andet Bestemmelserne om, at der i hvert Fag skal indbydes en Meddommer udenfor Lærernes Kreds, og at de skriftlige Arbeider, over fælleds Opgaver, skulle indsendes til Ministeriet

som Bilag til Beretningen om Prövens Udfald. Foruden de Latinskoler, som det Offentlige underholder, ere visse private Skoler af tilsvarende Omfang bemyndigede til at holde Afgangspröve med samme Virkning som de offentlige. At der for dem, der som Privatister have sögt Forberedelse hos Manuducteur og ikke önske at indstille sig ved nogen af de offentlige Skoler, holdes Pröve ved Universitetet, er en Anomali, som indtil videre ikke vil kunne undværes.

Hovedtrækket i hele denne Ordning er, at den lærde Skole ikke længer er en Manuductionsanstalt, hvilket tidligere var dens Stilling. Den stod som en Trappe, hvis sidste Trin endog löb ind i Universitetet, med en Mellemdör, hvortil Universitetet havde Nöglen. Herefter maa Skolen vide, at den er stillet som en Dannelsesanstalt, med al den indvortes og udvortes Selvstændighed, som den kan önske.

Ved den nye Ordning er det blandt Andet klarere tænkt og fatteligere udtrykt, at man kan gjennemgaae en lærd Skole uden derfor at skulle söge Universitetets Fagskoler, endsige gaae Embedsveien. I England er det ikke saa sjældent, at vordende Eiendomsbesiddere, Handelsmænd, Fabrikanter, naar de kunne offre nogle Ungdomsaar paa det almindelige Grundlag for Dannelsen, gjennemgaae en lærd Skole og endog et *College* ved Universitetet, hvor Underviisningen, baade efter Indhold og Form, har meest tilfælleds med hvad vi kalde Skoleunderviisning. Her i Landet er dette sjældnere, skjöndt Enhver vil kunne nævne Undtagelser. Efter den almindelige Mening er det de lærde Skolers (saavelsom Universitetets) Bestemmelse at recrutere Embedsstanden. De have derved faaet et nyt Sæt Modstandere foruden de mange tidligere, der i en Række af Aar have fört Krig imod dem. Med deres egentlige Medbeilere, som skulde synes farligst, de polytechniske Videnskabers Repræsentanter, ville de snart kunne enes: naar Medbeilerne

vide, hvad de ville, og ere udrustede til at före det igjennem, er det hurtig gjort, paa Skolens överste Trin at faae en höiere Realskole, med Mathematik og Naturvidenskaber som Hovedfag, udskilt og sat ved Siden af Latinskolen, der ved grundig Læsning af Classikerne samler sig i Retning af den historiske, sproglige og litterære Dannelse. Kun er det et vanskeligt Öieblik for de lærde Skoler at skifte og dele indenfor Voldene, saalænge de ere som en beleiret By, der hver Dag hörer nye Fjender fnyse og seer sine Venner beredte til at udlevere latinsk Stiil, Græsk, her Et og hist et Andet. Saaledes have de lidt vel længe været stedte. De ere angrebne paa Nyttighedens Vegne af Algreen-Ussing, paa Danskhedens Vegne af Grundtvig, paa Selvoplærelsens Vegne af Tscherning og tilsidst paa Frihedens og Lighedens Vegne som Planteskoler for den tærende Embeds- og Levebrödsstand. Dette sidste Angreb har man nu lettere ved at afvise, end man för har havt. Det er tydeligt nok, om end Mange endnu ikke have lagt Mærke dertil, at de lærde Skoler ikke blot forberede til Universitetet, men selv meddele og afslutte det förste Afsnit af en videnskabelig Fordannelse, nyttig for Alle, som have Tid og Evne til at erhverve den.

Mod den nye Ordning og navnlig en saadan Afslutning i Skolerne hörer man undertiden indvende fra Universitetets Side — blandt Andet i Norge, hvor Reformen er under Forhandling —, at Studenterne derved komme til at miste deres Rus-Aar. Jeg kan dog ikke see, at denne Indvending rammer hvad den sigter paa. Thi anseer man det for et Gode at have et Rusaar, i hvilket de unge Studenter kunne samles under fælleds Lærere, ved Overgangen fra de adskilte Skoler til de adskilte Faculteter, og hver Enkelt selv samle sig til sit akademiske Fagstudium, og vil man holde dem sammen det förste Aar ved Hjælp af en Aarspröve eller to Halvaarspröver, som hidtil, saa staaer det i Universitetets Magt

at tilveiebringe et saadant Overgangstrin, uden at tage Materialierne af de oplagte Skolefag, hvorved man kun skaber Vanskeligheder og Hindringer for dem, der efter fuldendt Skolegang forlode Studeringerne, men senere önskede at optage dem igjen. I og for sig synes det naturligst, at det Lys, der hilser den nye Student, ikke er Skolens Aftenskjær, men Universitetets Morgenskjær. I de philosophiske Fælledsfag er der allerede givet et Grundlag, som kunde udvides i Retning af de forskjellige Faggrupper, med en vis Frihed til at vælge efter Lyst og Anlæg. Men vigtigere er det at lægge an paa, at samtlige Universitetsaar, fra det förste til det sidste, faae en Tilsætning af Rusaar: at Studenterne ogsaa efter Overgangen til deres Facultet have videnskabelige Beröringspunkter, som bringe dem sammen i friere Kredse, og at de ogsaa ved Facultetet tænke paa at studere, ved Siden af at læse til Examen.

At Skolen er bleven anderledes stillet til Universitetet med Hensyn til den gjensidige Afgrændsning af deres Læreplan, er af underordnet Vigtighed i Sammenligning med, at den ikke længer skal sende sine Disciple til Afhöring ved Universitetet. Ikke at Universitetslærerne have ladet det mangle paa Duelighed i at pröve eller Billighed i at dömme. Det vil neppe være muligt at sammensætte en paalideligere Examenscommission end den, der har været i Virksomhed ved Examen Artium. Navnlig vilde en Examenscommission af erfarne Skolemænd staae langt tilbage; thi en „erfaren Skolemand“ er gjerne hildet i sin Maade at tage Faget paa, har sine Yndlingsspörgsmaal og er forvænt med at faae dem besvarede. Men Misligheden laae i, at Universitetslærerne ligesom de Skolemænd, der kunde blevet Tale om, vare Fremmede, som for at gjöre Alle lige Skjel havde saameget större Grund til at holde sig til Fagets abstracte Almindeligheder. Læreren vidste, at hans Disciple skulde pröves af en Fremmed, og om han glemte det, saa glemte

Disciplene det ikke. Examens naturlige Tilbagevirkning paa Underviisningen gik derfor ud paa, saavidt muligt at holde denne uberört af Lærerens Personlighed, samle den om de færdige Resultater, flade den ud over alle Fagets Bestanddele, men da igjen passe, at den ikke tog Kraften fra noget af de andre Fag, der vare særskilt repræsenterede ved Examensbordet. Examen Artium ved Universitetet — med Alt hvad den har bidraget til en solid Begyndelse, ved i mindre lærelystne Tider at holde Kundskab i Hævd — er bleven et virksomt Led i Udviklingen af den golde Klarhed og fattige Alsidighed, som vi have omtalt i de indledende Betragtninger. Fra den lærde Skole, der gjerne tjener til Forbillede, have disse Egenskaber, hyldede af Tidsaanden, trængt sig ind i det hele Skolevæsen og, gjennem Forældrenes Önsker, Lærernes Bestræbelser, Lovgivningens Forskrifter, faaet Hævd i den offentlige Mening, under en stadig Vexelvirkning mellem alle disse Drivhjul i Tidens Mölleværk.

Gaae vi noget tilbage i Skolernes Historie, möde vi en Tarvelighed i Underviisningen, som vi neppe kunne fatte og vistnok heller ikke kunne önske tilbage. I forrige Aarhundrede bestod en Latinskole gjerne af Toaars-Classer; hver Classe havde sin Lærer, som underviste i alle Fag; Fagenes Antal var neppe det halve imod nu. I Sverrig fulgtes det samme System, med en Enelærer for hver Classe, men kun i de lavere „lärdoms-skolor", medens den höiere Skole, „Gymnasiet", havde sine Lærerkræfter fordeelte efter Fag. Dette er sikkert en af Grundene til, at det gamle System, skjöndt i det Hele fortrængt, endnu har varme Forsvarere i Sverrig. Thi Indvendingerne imod det: at een Lærer ikke kan være hjemme i alle Fag o. s. v., have især Vægt paa det höiere Underviisningstrin. I en lavere Classe derimod er der noget Sundt i, at Fagfordelingen ikke bliver saa stærkt fremhævet, som naar hvert Fag repræsenteres ved sin

forskjellige Lærer, og at Opmærksomheden ikke bliver spredet mellem mange forskjellige Fag. Her gjælde Geijer's Ord (Några anmärkningar om uppfostran och undervisning, 1829): „Lärjungen måste ega en viss mognad före mängden af läroämnena. Så förutsätter i trädet stammen grenarne, och naturen sörjer tidigast för den förras stadga. En motsatt theori -- men en, åt hvilken skogen skulle le, om han hade känsla för menskliga dårskaper, — må genast söka att utveckla grenar utan stam; men det är theorien — för buskar.“ Hos os er Theorien for Buske bleven den herskende. Tidlig forlanges og opnaaes Kundskaber i mangehaande Fag, og et Middel dertil er Faglærersystemet, der for længe siden er gjennemfört, fuldstændigere end i noget andet Land. Og foruden at ethvert Fag bliver særskilt dyrket, under Veiledning af en meer eller mindre Fagkyndig, stilles Fordringerne endvidere saaledes, at han i sit Fag, sin Green af Kundskabens Træ, saavidt muligt deler sig ligelig mellem alle dens Qviste. I et Fag som Mathematik, hvor man forfra fölger Videnskabens egen Bevægelse, saalangt man kan naae, eller som Sprog- og Forfatterlæsning, hvor man har selve det levende Stof under Behandling, er der for saa vidt ringe Fare for en udpidsket Underviisning. Men i Religion, Historie, Geographi, Naturhistorie, Naturlære, saavelsom Hjælpefagene Grammatik, Antiqviteter, indenlandsk og udenlandsk Litteraturhistorie o. s. v. er der stor Fare derfor. Her har man disse Haandböger, Indholdsregistre over de Videnskaber, i hvilke den menneskelige Aand söger at fastholde og klare Tilværelsens Mangfoldighed, men her kun deres Registre og Formler: i Verdenshistorien en Samling Telegraphdepecher fra alle Tider og Lande, tilligemed smaa Sætninger af Historiens Philosophi, i Naturhistorien Zoologi, Botanik, Mineralogi, med Classer og Arter, kort alle disse Smaavidenskaber, „Ologi'er“, som kun en Mr. Gradgrind kan ansee for Kjernen af menne-

skelig Viden. Det er vel overflödigt at gjentage, at det hörer til Skolens Opgave at meddele saadanne Grundrids af de forskjellige Videnskaber og indprente dem fast og varigt, til fremtidig Brug; thi uden disse Skabe med Hylder og Skuffer vilde vi hverken opsamle eller ordne og gjemme den Skat af Kundskab om Naturen og Menneskelivet, der ligger paa vor Vei, overalt hvor vi færdes; de höre med til det aandelige Udstyr. Men foruden at indprente Videnskabernes Grundrids skal man saa godt som muligt forklare og anskueliggjöre dem ved Underviisning; derfor maae de være langt kortere, end de pleie at være. Og gjælder det om at vække Sands for Videnskaben og Kjærlighed til den, maa man söge til Stoffet, til Kilderne. Den videnskabelige Sands vækkes „ikke ved sammentrængte naturhistoriske, verdenshistoriske, grammatikalske, litteraturhistoriske Haandböger, heller ikke ved en flygtig Gliden hen over Stoffet, men ved en fortrolig Omgang med enkelte Dele af det, da det hele er uoverkommeligt, kortsagt: ad den umiddelbare Iagttagelses og Tilegnelses langsomme Vei. Det er hertil der i alle Fag maa skaffes Tid, ved at indskrænke istedenfor stadig at udvide de haandbogsmæssige Grundrids og Oversigter, hvilke, tilbörlig forkortede, selv ville blive des varigere indprentede og saaledes kunne opfylde deres egentlige Bestemmelse“. (Om Underv. i dansk Litteratur, 1853.)

Hvorledes Underviisningen kan tillempes efter disse Grundsætninger, ved næst de lærde Udtog og de aandige Extracter at optage Dele af Stoffet i dets Oprindelighed, har jeg sögt at oplyse i forskjellige Skoleprogrammer, som nærmere udföre en Betragtning, der blev fremkaldt netop i Modsætning til vor nye Skolelovs Forlöber, den „provisoriske Underviisningsplan“ af 1845. Loven viser ikke denne Vei; men den gjör det muligt at fölge den, ved sin Grundbestemmelse, at Skolerne selv holde Afgangspröven. Thi dermed ere de

væsentlige Hindringer ryddede tilside: det bliver hver Skoles Bestyrer og Lærere, som efter de raadende Anskuelser og de givne Lærerkræfter, indenfor de i Loven foreskrevne Grændser, nöiere bestemme Underviisningens Omfang og Retning saavelsom Fordringerne ved den endelige Afgangspröve; Disciplene ere fritagne for at tænke paa en fremmed Examinators formodede Fordringer og kunne med Tillid fölge Lærerens Underviisning, saalænge de blot mærke, at han lærer dem Noget; og udenfra kan Skolen ikke længer betragtes som en Anstalt, der skal forhjælpe dem til de bedst mulige Examenscharacterer. Vistnok kræver denne som enhver anden Reform i Skolens Indre, at den offentlige Mening til en vis Grad er vunden for den eller dog oplyst om, hvad der tilsigtes, og det skeer ikke med eet Slag; der kan desuden være en Mangel paa Lærerkræfter eller paa Underviisningsmidler, som först lidt efter lidt lader sig afhjælpe. Men alt dette kan kun forhale, ikke forhindre Skolens friere Udvikling. Og selv Langsomheden er i og for sig ikke at frygte: de pludselige Forbedringer i Skolevæsenet, som tage sig saa smukt ud i en Afstand, volde gjerne Forvirring i den Slægt, hvor de först staae deres Pröve.

En Omstændighed ved Examen Artium, der i höi Grad forstærkede Virkningen af, at det var fælleds, fremmede Examinatorer, som bestemte de i Loven kort angivne Examensfordringers Omfang og Beskaffenhed, under Veiledning af, hvad Skolerne havde at byde, var Characteervæsenet. De forskjellige Skoler sendte deres Disciple til Universitetet for at pröves; Sammenligningen viste, at de havde saa mange Laud'er og saa mange Haud'er, undtagelsesviis nogle Non'er eller nogle Indkaldte, og deraf afhang nu Skolens saavelsom Disciplens gode Navn og Rygte og dens Agtelse for sig selv. Den nye Lov har forsögt at flytte dette Sammenligningssystem over paa Skolernes Afgangspröve, kun med nogle For-

andringer, der svare til Lovens polyhistoriske Præg. Navnlig beregnes Hovedcharacteren efter den Grundsætning, at alle Fagcharacterer gjælde ligemeget, det vil sige: intet Fag skal ansees som Hovedfag, og at Characterernes Værdi aftager fra oven nedad efter en geometrisk Progression, saa at Forskjellen mellem de to ringeste Characterer bliver 16 Gange saa stor som mellem de to bedste; dette vil sige, at det kommer ulige mindre an paa udmærket Dygtighed i enkelte Retninger end paa jevn Dygtighed i alle. Dog maa bemærkes, at de antydede Forklaringsgrunde beroe paa en Gisning, da det aldrig er lykkedes at see noget Forsvar for den nye Beregningsmaade, uagtet den er angreben med Grunde. Hvad her nærmest vedkommer os, er, at det hele Characteervæsen ved Prövens Flytning har tabt sin forrige Betydning; indtil man fra alle Sider er sig dette bevidst, kan den forordnede fælleds Beregnings- og Betegningsmaade kun tjene til at vildlede Publikum. Selv nu, saa kort efter Examen Artiums Ophævelse, maae Fordringerne altid være noget afvigende i de forskjellige Skoler, og de ville blive det meré med hvert Aar; fremdeles er Prövelsen af ulige Beskaffenhed; der er endvidere hvert Sted forskjellige Dommere; hvor man kun har et Par Candidater at sammenligne, bliver Maalestokken saameget usikkrere. En Fölge deraf er, at de endelige Hovedcharacterer, „Förste Characteer med Udmærkelse, Förste, Anden, Tredie Characteer“ vel kunne være meget oplysende for den, der kjender den enkelte Skole, og vigtige for Skolen selv, som Udtryk for, hvad den forstaaer ved Udmærket eller Maadeligt, men aldeles ubrugelige til derpaa at bygge en Sammenligning imellem Skolerne indbyrdes eller imellem Studenterne fra de forskjellige Skoler, og i denne Henseende, som sagt, vildledende ved et falsk Skin af Overeensstemmelse. Universitetet kan ikke uddele sine Stipendier derefter eller Forældrene sætte deres Börn i Skole. Men de ville heller

ikke önske disse Beqvemmeligheder tilbage, naar de betænke den Materialisme, der maatte fölge af de lærde Skolers aarlige Dyst om Charactererne. Et Sammenligningsmiddel som det, vi i Danmark og Norge en Tidlang have havt i Examen Artium, vil man neppe finde Sidestykket til i noget Land eller nogen Tid; de franske saakaldte „almindelige Concurser“ kunne slet ikke komme i Betragtning, da de faa Skoler, der deeltage, kun stille nogle udsögte Disciple og disse kun til skriftlig Pröve. Hos os var det en almindelig Concurs, gjennemfört paa alle Fag og paa alle Disciple; den kunde ikke, som ved det militære Aspirantvæsen, undskyldes med, at den gjaldt et Gode, som man udelukker en Anden fra ved selv at opnaae det; alligevel var den gjennemfört og opfyldte Disciple, Lærere, Forældre med meer eller mindre bevidste Examenstanker. Ved Ophævelsen af Examen Artium er Concurs-Systemet, for de lærde Skolers Vedkommende, faldet sammen, men dermed tillige den hele Grundbetragtning af Skolen, ikke som et Drivhuus, endsige en Frugthave, men som et Forraadskammer for törrede Kundskaber og henkogte Meninger; thi under denne Form kan Underviisningen bedst gjöre sit Udbytte gjældende ved en fagdeelt Examen. At den under denne Form ogsaa bibringer de Unge en skuffende Forestilling om at være færdige med deres Problemer, gjör kun Slægten gold og gammelklog. Der vil herefter blive lagt mindre Vægt paa Underviisningens synlige Frugter; at der bliver lagt saameget mere Vægt paa en frugtbar Underviisning, maa være alle de Vedkommendes fælleds Bestræbelse.

Universitetet spörger kun om Moden eller Ikkemoden; men forsaavidt det indrömmer akademisk Borgerret, med Adgang til at höre Forelæsninger og tage Examen, kan det ikke opgive sit Krav paa en dertil svarende Modenhed og Almeendannelse. Den bedste Garanti herfor er for de Skolesögendes (ikke for Privatisters) Vedkom-

mende givet middelbart, i Lovens Forskrift om en Lavalder for Afgangen; derefter vil nemlig enhver Skole ordne sine fremskridende Clàsser, ligesom hidtil, og at den paa ethvert Trin gjör Tiden saa frugtbar som muligt, er en Betingelse for, at den kan faae Disciplene med sig, vinde Tillid i den almindelige Mening og bestaae som Skole. Et ikke uvæsentligt Eenheds- og Tilsynsmiddel har det Offentlige sikkret sig gjennem den skriftlige Pröve, idet der i Modersmaalet, Latin og Mathematik (desuden i Tydsk) udföres skriftlige Arbeider efter fælleds Opgaver, som Ministeriet forelægger, og Udarbeidelserne, rettede og bedömte af Skolen selv, indsendes til Oplysning om Beskaffenheden af dens Underviisning og dens Fordringer. Til personlig at före Overtilsyn med de lærde Skoler og deres Afgangspröve er der beskikket en Underviisningsinspecteur, for Tiden en af vore ypperste Videnskabsmænd, hvis Indsigt og Frisindethed i höi Grad har lettet Overgangen fra det Gamle til det Nye. Saaledes er der paa forskjellige Maader sat Skranke for mulige Misbrug. Den forestaaende Udvikling er ikke vanskelig at forudsee. Den Eensformighed i vort lærde Skolevæsen, der var en Fölge af Examen Artium og endnu vil holde sig i nogen Tid som en Eftervirkning deraf, maa lidt efter lidt aftage, eftersom Skolerne udvikle sig under Forhold, der opfordre til at tænke mere paa Underviisningen og mindre paa Examen. Men denne Eensformighed var, som i alle aandelige Ting, kun Tegn paa et udvortes Tryk, der havde kuet den sunde Udvikling indenfra. Maaskee vil Forholdet danne sig saaledes, at der i næste Aarhundrede bliver Trang til större Eenhed, ligesom nu til större Frihed. En saadan Brydning mellem de modsatte Bevægelser, i omvendt Retning af den danske, er for Tiden at spore i det svenske Skolevæsen, skjöndt Stemningen endnu synes deelt. Men i Sverrig havde ogsaa Skolerne, afgrændsede efter Stift og under Biskoppens

Ledelse, fra umindelige Tider savnet de Eenhedsmidler, som vi ikke have bortgivet ved Reformen: fælleds Bestyrelse af Skolevæsenet, fri Omflytning af Lærerkræfterne, stadige Aarsberetninger fra Skole til Skole, foruden Alt hvad vi have fælleds ved Afgangspröven selv. I Norge er Spörgsmaalet om Examen Artium et af Dagens Spörgsmaal. Jeg har deri fundet en ny Tilskyndelse til at udtale min Overbeviisning om det Gode, vi have opnaaet ved en Forandring, der hos os selv endnu er saa ny og, som al Frihed, farlig, naar den misforstaaes, og unyttig, naar den ikke paaskjönnes i Ord og i Gjerning.

Den Frihed, som de lærde Skoler trængte til og nu have opnaaet, indtil videre som Mulighed, er nærmest Skolens eller Lærernes Frihed. Vistnok trængte de til den for Disciplenes Skyld, og dem ville dens Virkninger endog umiddelbart komme tilgode. Skolen kan tage mere Hensyn til deres personlige Udviklingsgang; den kan med Overbestyrelsens Samtykke lidt efter lidt tilnærme sig den oven antydede Ordning — med Realgymnasium som Sidelinie og en vis Frihed i Valget —, indtil Forestillingerne herom ere saa vidt udgjærede, at de have Krav paa almindelig Lovhjemmel; sin Betragtning af Disciplene kan den i mange Forhold lempe efter Lovens Grundsætning, at de selv og ikke Skolen har Ansvaret ved den endelige Pröve; thi det förer til, at man fra begge Sider betragter Underviisningen som en Hjælp, der ydes, ikke som en Byrde, der paalægges. Men for at kunne hjælpe dem efter deres Alders Tarv, tilmed i Fælledsskab, som i alle Maader er dem tjenligst, maa den fordre sin Læreplan fulgt, sin Underviisning regelmæssig besögt, Lectierne læste, Arbeiderne udförte, og det er væsentlig kun den friere Aand i alle Fags Behandling, der skal gjöre Disciplene deelagtige i Skolens Frihed.

Ved Universitetet stiller Sagen sig anderledes. Den Lærefrihed, som der kan blive Tale om i en Skole, har her altid hersket, kun i langt videre Omfang: Universitetslærerne aftale selv, hvad de ville læse over, og Lovgivningens Forskrifter, Overbestyrelsens Tilsyn ere lige frisindede. Men hertil kommer, som det egentlige Særkjende for de nyere ligesom for flere af de ældste Universiteter, at der ved Siden af Lærefriheden hersker en tilsvarende Studerefrihed. Studenterne kunne ikke blot vælge Facultet, men med faa Indskrænkninger bestemme, hvormange Forelæsninger og Övelser de ville besöge i eller udenfor Facultetet, hvilke först, hvilke sidst og hvilke slet ikke, hvorlænge de ville studere o. s. v.; de kunne söge deres Læremidler i Litteraturen eller gaae til fremmede Universiteter: deres Ret til at vende tilbage bliver dem ikke afskaaren. At Disciplene ikke ere bundne til nogen fast afpælet Læreplan, virker igjen tilbage paa Lærernes Frihed, og Universitetet faaer saaledes sit akademiske Præg: et Antal aabne Fagskoler, samlede i en Höiskole, hvor Lyset under mangfoldige Krydsninger kan straale ud fra Videnskaberne og Ungdommen söge og indsuge Videnskabens Lys. Som Studenterne ere stillede, er der da tre Slags Lærere, der omtrent blive lige uundværlige ved et Universitet: de vækkende, de undervisende og de, der have et personligt eller videnskabeligt Kald til at veilede Selvvirksomheden; findes de alle i een Person, saameget des bedre.

En naturlig Begrændsning ved Valget mellem saa mange Videnskaber og saa mange Lærere er for de Fleste givet i dette eller hiint Facultet, svarende til den Livsstilling, hvortil de önske at forberede sig ved et videnskabeligt Fagstudium; Nabofag til de Fag, her fremhæves, ere gjerne at finde i de andre Faculteter, især i det philosophiske, der ligger midt i Höiskolen. I dem alle er Underviisningen deelt imellem Forelæsninger samt Examinatorier — Holberg önskede begge

erstattede ved Responsorier, hvor Professores bleve adspurgte, — og mulig friere Övelser. Men afseet fra denne formelle Lighed bliver Underviisningen vidt forskjellig efter Indholdets Forskjellighed, og hvert Facultet staaer paa sin egen Maade i Forhold til den Side af Tilværelsen, det skal bringe til Bevidsthed, og den Gruppe af Videnskaber, det skal gjöre tilgjængelig for Ungdommen. Det juridiske har saa ringe Understöttelse i de europæiske Litteraturer, at dette Facultet fremfor de övrige selv maa gjöre Fyldest for en Litteratur; det theologiske er snarere altfor godt understöttet, navnlig fra Tydskland, og kun i Exegesen har det et Grundstof, der kan og maa granskes saa at sige i Naturtilstand; det medicinske Facultet med sine empiriske Iagttagelser, endog ved Sygesengen, det naturvidenskabelige med sine Forsög og Fremviisninger, det philologiske med selve de gamle Forfattere som Hovedfag, ere for saa vidt mindst udsatte for at gaae op i Abstractioner. Naar man imidlertid ikke selv er fornem imod Stoffet eller dets enfoldige Gjengivelse (ved Fortælling, ved Beskrivelse og Afbildning, ved Oversættelse o. d.), naar man ikke sætter al Videnskabelighed i at faae det oplöst i lærde Materialsamlinger, philosophiske Formularer, dybsindige og aandfulde Reflexioner, vil der, efter Universitetsstudiernes Omfang, overalt være Plads for udvalgte Dele af dette meer eller mindre oprindelige Stof, der skal stilles under Videnskabens Lys, men derfor maa være kjendt forinden og ikke bliver det, ved simpelthen at forudsættes.

Unægtelig er man her ikke lidet indskrænket ved den Mangfoldighed af Fag og Bifag, som ethvert Facultet indbefatter, og at föres nogenlunde ind i dem alle, er og bliver en væsentlig Opgave for et Facultetsstudium. Det blev saa let til Dilettanteri, om enhver ung Student kastede sig ind i sit Yndlingsfag og vilde være Videnskabsmand paa den Grundvold, der kan være lagt i hans Skoleaar; lad ham ikke forsmaae, som han i Skolen

er fört ind i den humanistiske Almeendannelse, saaledes ved Universitetet at blive fört ind i den theologiske, juridiske, medicinske Almeendannelse, ved at lære sit Facultets Encyclopædi, de Fag, der lokke ham, tilligemed dem, der ikke lokke ham. Skal han ikke fra först til sidst savne de „faste Orienteringspunkter", maa det hele Indbegreb af Fag og Bifag, udtogsviis, systematisk, paa anden, tredie Haand meddeelte, omhyggelig indprentes i Universitetsaarene. At indprente sig dem er vel ikke at studere, men det er at hærde og udruste sig til Studeringer, ikke blot til en fortsat videnskabelig Studering, men ogsaa til en praktisk Studering ligeoverfor de Problemer, som Livet stiller i et borgerligt Kald. — Men med Encyclopædien, fuldstændig gjennemgaaet, anskuelig oplyst og grundig indprentet, kan det umulig være nok. Thi vilde man indskrænke Opgaven dertil og opsætte Studeringer til Candidataarene, blev der altfor mange Studenter, som aldrig kom til at studere, og for samtlige Studenter kom det til at vare altfor længe, inden de fik Indvielsen, der ikke skeer ved Haandspaalægning og Læbers Bekjendelse, men ved fri aandelig Medvirken. Jo mere den personlige Tilböielighed drager os til et eller andet Videnskabsfag og de personlige Anlæg komme i Virksomhed under dets Tilegnelse, des mere ville vi, ved flittig at dyrke det, faae Fodfæste i den Videnskab, det tilhörer, og tillige faae et Indtryk af, hvad det er, at studere. Denne Tanke tör et Universitet ikke trænge tilbage. Facultetet har sine Hovedfag, ligesom Skolen har sine: det hörer til god Skoleorden; men til den akademiske Orden hörer desuden, at den Enkelte i Facultetet har sine Hovedfag, ikke blot Professoren, men efter fattig Leilighed ogsaa Studenten. Hvortil ellers hans Studerefrihed? Skulde Facultetsstudiet fordeles ligeligt paa Fag og Bifag, med det udelukkende Formaal at lære Encyclopædien, vilde det uden Spörgsmaal være hensigtsmæssigere at optage Sko-

lens Læreform, maaskee med to Classer, een for de Svagere og een for de Dygtigere, og (modsat den militære Livsbetragtning) for begge en Deel Frihed til at sunde sig, men forresten med opgivne Pensa, personlig Veiledning og regelmæssigt Tilsyn. Det er den udvortes Maade at sörge for Studenternes stadige Flid. Den indvortes er, at tage deres Interesser og Selvvirksomhed i Beslag, og den er det, der svarer til den akademiske Frihed, som bliver dem indrömmet. Her tænkes ikke paa Udenomslæsning, at „læse Syrisk" o. d., men paa en friere, mere studerende Omgang med et Fag og helst et Hovedfag i Facultetet, som de selv vælge efter Lyst og Anlæg, ligesom de efter Lyst og Anlæg have valgt deres Facultet. De skulle ikke for Nydelse læse hid og did i deres Yndlingsfag, men samle sig som til et alvorligt Arbeide, söge Bistand hos deres Lærere og med Hjælpemidler fra Litteraturen og Universitetet gjöre et Skridt ind paa den studerende Bane. Men de akademiske Forhold maatte da indrettes paa at lette et saadant Selvstudium og opfordre dertil.

En Foranstaltning, der paa sin Maade driver Studenterne til Flid, men som ikke kunde omtales, saalænge vi betragtede Universitetet som akademisk Höiskole, er Embedsexamen. Det er Statens Sag, fra et culturpolitisk Synspunkt at bestemme, hvormegen eller hvorliden videnskabelig Dannelse den vil kræve hos sine vordende Embedsmænd; den kan fordre en saadan Dannelse anviist og prövet af Universitetslærerne; men den kan ikke indskrænke deres Virksomhed hertil uden at slukke Videnskabernes Arnested. Der gives Universiteter, der slet ikke have med dette Statsanliggende at skaffe, men kun holde Examiner for at pröve, hvorvidt Studenterne fölge med ved Underviisningen, og hvorvidt de Begavede kunne rykke op paa et höiere akademisk Trin, fra Disciplens til Lærerens Adkomster. Paa den anden Side findes der ikke noget Universitet, ikke en-

gang noget enkelt theologisk eller juridisk Facultet (med de talrige Embedsaspiranter og de for Livet afgjörende Examenscharacterer), der fuldstændig er gaaet op i at være Manuductions- og Examensanstalt for den geistlige, den juridiske Stand, Lægestanden o. s. v. Alligevel vil det ikke være afveien at give et Billede af den Tilstand, som vilde fremgaae af en saadan Opgave, navnlig ved et Universitet, der ikke er skolemæssig ordnet, men har Studerefrihed. Uagtet jeg laaner et og andet Træk af Virkeligheden, er det Hele kun et Phantasibillede.

Af de omtalte tre Slags Lærere blev der igrunden kun Brug for de underviseude; de vækkende kunde let forurolige Ungdommen, som desuden havde Vækkere nok i sine Examenstanker; Selvstudier vare endnu mere mistænkelige. Lærerposterne ved hvert enkelt Facultet maatte normeres efter de faste Examensfag. Var der, efter Videnskabens tilfældige Rörelser, udmærkede Lærerkræfter at vinde for Universitetet, men ingen Plads normeret eller den normerede besat, gjorde man Afkald paa dem; men til Gjengjæld sörgede man for at holde Facultetet „fuldstændigt“: enhver Afgang blev hurtig erstattet, om ikke med den Docent, man kunde önske, saa dog med den, man kunde faae. Selv om Litteraturen var nok saa rig og hjælpsom, kunde den dog aldrig yde den Sikkerhed, som naar Underviisningen, Sætning for Sætning, var meddeelt af Examinators egen Mund. Meddelelsen maatte imidlertid nödig udarte til dette frie Foredrag, om hvilket en Kirkefader siger: „habet nescio quid latentis energiæ viva vox et in aures discipuli de doctoris ore transfusa fortius sonat.“ En saadan Gjenklang havde noget Forstyrrende: Disciplene maatte helst bede om at faae dicteret, for ikke at misforstaae, og igrunden kunde da begge Parter give Möde ved Fuldmægtig, Docenten ved en Oplæser og Tilhöreren ved en Afskriver, ligesom i sin Tid de adelige Studenter

i Bologna og Padua. Blev Foredraget ikke dicterende, maatte det i alt Fald önskes indvævet med smaa Gjentagelser eller anden Stammen, for at falde let i Pennen. Dog Foredragets Form var det mindre Væsentlige! det kom an paa Indholdet. Skulde nu dette afpasses til Examensbrug, kunde der ikke være Spörgsmaal om at gaae ud fra saadanne Begyndêres Drift til Iagttagelse og Granskning — ved at give den Noget, den kunde arbeide med i, og netop give den det, hvori Videnskabens Sandheder knoppes —, men först og sidst om at meddele de færdige Undersögelser tilligemed deres Resultater. Det blev en Slags höiere Haandbogsunderviisning, kun i Omfang forskjellig fra den lavere, og ligesom denne at ligne med Pharaos golde Ax, der opslugte de fulde Ax, uden selv at blive fuldere. De færdige Undersögelser, de færdige Resultater vare meget velkomne; de kunde gjengives uden Ophævelser, ligesom de vare meddeelte. Mindre velkommen var den tilfældige Gröde i Læremassen, som indtraadte, naar en Professor forstod sin dobbelte Egenskab saaledes, at han. foruden at holde Forelæsning over Alt, hvad han turde examinere i, ogsaa skulde examinere i Alt, hvad han havde gjennemgaaet paa sine Forelæsninger. Han havde maaskee et Bifag, men fandt det forsömt, det skulde hævdes, det var hans personlige Hovedfag, og nu svulmede Bifaget op til et Hovedfag ogsaa for Studenterne: et Universitetsaar meer eller mindre kom det ikke an paa. Dette var netop en af Fordelene ved den hele Stilling. I en Skole er der Eetaarsclasser med aarlig Afslutning, der er sideordnede Skoler, som afgive en Maalestok, en Bestyrer, som personlig har Indseende med Underviisningen, Disciple, som sidde saa nær, at man kan höre dem sukke, — der har man ikke sin Lærefrihed; men ved Universitetet kan man gjöre sin Vidskab gjældende og gjennem Examen fornemme, om

Disciplene have tilegnet sig den og optaget den i deres Bevidsthed.

Men Studenterne nu? Oprigtig talt: de holdt ikke meget af disse Bifag; heller ikke af Hovedfagene, idetmindste ikke af at höre Forelæsninger over dem. De gik paa Collegier, som Holberg siger, „heller for at gjöre sig kiendt af Lærerne, end for at undervises“; eller det maatte vel være befalet — forresten med frit Valg — at höre et vist Antal Forelæsninger, ligesom det var befalet at holde dem, og saaledes samlede hver Docent en Kreds af Tilhörere, stor eller lille efter Facultetets Betydning. De begyndte, med ungdommelig Begeistring, lyttende, men opdagede snart Nödvendigheden af at skrive, idet Forelæsningerne ikke vare beregnede paa öieblikkelig Belæring, men paa Opbevaring. Nu begyndte de at skrive, for saaledes at blive Eiere af disse Manuscripter for Venner; men de skrev maaskee en daarlig Haand, de misforstode Et og Andet, som ikke ligefrem blev dicteret, i alt Fald erfarede de, at man hos de og de Candidater fra tidligere Aaringer kunde faae velskrevne Collegier at leie, og det var baade den sikkreste og den nemmeste Forsyningsmaade. Naar de nu havde sundet sig herpaa og snarest mulig kom til Hovedsagen, til at lære Collegierne, begyndte de altsaa med at abonnere. Men dette Universitetsbibliothek af Collegiehefter af den og den og den Professor satte dem i en saa febril Bevægelse, at de, efter nogle ildevarslende Anfald af Examensfeberen, paa Forældres og Venners Raad tog sig en Manuducteur, en Slags Privatlærer, som gik Collegierne igjennem lectieviis, löste alle Knuder paa de Vedkommendes Yndlingsmaader, examinerede, repeterede og efter adskillige Aars Privatunderviisning dimitterede dem til Maalet for deres og Familiens Önsker: Embedsexamen. Naar först Universitetet var bleven en Examensanstalt, var der ikke længer Studenter, men Examinander: Professorerne vare deres Haandböger, Manuducteurerne deres

Lærere; man glemte, at Minervas Fugl er en Ugle og ikke en Papegöie.

Og nu Samfundslivet i en saadan Höiskole: „Universitas magistrorum et scholarium“? Det er en stor Vanskelighed at komme i personligt Forhold til Dommerne over sin Velfærd, som have Hævd paa at fordre og bedömme og som dermed raade over Udsigterne paa den fremtidige Livsbane. Er der ingen aandelig Vexelvirkning, stærk og stadig nok til at trænge Tanken herom tilbage, kan man gjerne sees daglig uden at komme hverandre nærmere. Paa den ene Side en Nimbus fra Katheder og Examensbord, som frister til Embedsmine og i höi Grad generer den ligefremme Mand; paa den anden Side Tilbageholdenhed, Frygt for Skinnet af at ville indynde sig, men et skarpt Öie for de svage Sider og Lyst til at dvæle ved dem. Man kunde lægge an paa en fundatsmæssig Fortrolighed, som i sin Tid mellem Privatpræceptor og hans Alumner, der skulde skrive Afhandlinger til ham, forevise deres Collegiehefter etc.: „si quis non volet uti familiaritate alicujus certi Præceptoris, is admonendus et incarcerandus prius, et, si opus fuerit, ex schola tandem et ex urbe ejiciendus erit“ (Christ. III. Fundats). At landsforvise alle de Studenter, der ikke havde Privatpræceptor, var dog noget betænkeligt; Afhandlinger kunde man indföre. Men de vilde blive til Övelser i Retning af skriftlig Embedsexamen. Som saadanne vare de, ikke mindre end Examinatorier, endog almindelig anerkjendte. At forresten Universiteterne med deres akademiske Underviisnings- og Samfundsvæsen ere en „forældet“ Indretning, var lidt efter lidt gaaet op baade for Ældre og Yngre. Mundtlige Disputationer — at sige over videnskabelige Spörgsmaal — gav man sig ikke af med, og de vilde vel ogsaa falde lidt magre, naar alle Medstuderende lærte de samme Sæt Sandheder, kun lidt bedre eller lidt daarligere, efter Hovedets Beskaffenhed. Disputationer for Grad vilde da ophöre af sig selv, eller de

vilde forvandle sig til Festforestillinger. Man faldt maaskee paa den Tanke at gjöre dem overflödige ved en egen Examen for Professor-Aspiranter, slog altsaa en Streg over Studenternes Meddomsret etc. og indförte Pröveforelæsninger over opgivet Emne. Men der kom ingen Aspiranter. Ledige Docentpladser maatte besættes med Ugraduerede, opdagede af Venner eller Lærere og Kongelig udnævnte, men i akademisk Forstand uberettigede til at holde Forelæsninger ved Universitetet (deres övrige Talefrihed ubeskaaret). Kort: ingen Selvarbeiden, ingen Drift til videnskabelig Meddelelse indbyrdes, ingen Maalestok for egne og Andres Adkomster, eller Alt dette i Form af Examenslæsning, Manuduction, Characteerpoints. Om Stammen af Videnskabsmænd og Universitetslærere gik ud fra Roden af og de grublende, granskende Naturer kom til at synke sammen i Forretningslivet eller blive til usunde Safter, var det ikke forunderligt.

Dette er et Phantasibillede eller, om man vil, et Carricaturbillede, nemlig Billedet af den Carricatur: en akademisk Höiskole som Manuductions- og Examensanstalt. Da Virkeligheden aldrig former sig efter en enkelt Tankes Conseqventser, er det ikke umuligt, at en lignende Tilstand kunde indtræde, hvor Examensvæsenet var heldig indrettet, og udeblive, hvor det var nok saa uheldigt. Men af det Lidet, man til enhver Tid indretter eller kunde indrette, som man vil, af det Lidet, der ligger under Lovgivningen, er Examens Ordning det ulige Virksomste saavel til at gjöre Studerefriheden til en Usandhed og en Fare som til at hævde dens Betydning som Livsprincipet for et Universitet.

Til de i det Foregaaende fremsatte Anskuelser om Facultetsstudierne svarer en saadan Ordning af Embedsexamen, at der, næst de staaende Fag og Bifag, med muligst bestemte, nöisomme Fordringer, tillige efter eget Valg opgives et mindre Parti af Videnskaben eller dens Stof, saameget friere og udförligere tilegnet, og at Em-

bedsexamen ikke bliver behandlet som et akademisk Corporationsanliggende. Hvad dette sidste Punkt angaaer, bliver det et Spörgsmaal, hvorvidt det overhoved stemmer med Prövens Hensigt, at Universitetslærerne selv tage Deel i den. Hos os have de hidtil ikke blot taget Deel, men saa at sige besörget det Hele. Det har ikke manglet paa Indsigelser herimod. I forrige Aarhundrede, under de Reformbevægelser, som udgik fra Struensee, udtalte blandt Flere hans höitbegavede Consulent Biskop Gunnerus fra Trondhjem, at denne Form for Examensvæsenet tog Professorerne altfor megen Tid, saa at de ikke kunde blive færdige med deres Cursus, at den förte til Udenadslæren, at han kortsagt ikke lovede Kjöbenhavns Universitet nogen blomstrende Tilstand, för Embedsexaminerne gik over i andre Hænder (den theologiske til Biskoppen og syv af de dueligste Præster i Stiftet, den juridiske til Stiftamtmanden og syv af de lærdeste Jurister o. s. v.): „die mehrsten Professores lieben gar zu sehr ihre Zuhörer, als dasz sie dieselben unpartheyisch genug examiniren sollen, zumahl wenn sie die Collegia gut bezahlt bekommen haben.“ Denne sidste Betragtning, der i sin Tid var ligesaa velbegrundet som nærgaaende, stemmer aldeles ikke med vor Tids Forhold. De övrige ere oftere gjentagne og have ikke ringe Vægt. Navnlig vil det med den nu bestaaende Indretning næsten ikke være at undgaae, at der indtræder en skadelig Vexelvirkning mellem Underviisning og Examen, saa at Professorerne fordre igjen, hvad de selv have givet, altsaa anseet for det Bedste, og Studenterne söge at sikkre sig ved en skolemæssig Collegielæsning. Skolens Princip er det, at den bestemte Lærer og det bestemte Læremiddel repræsenterer Kundskaben, og al velmeent Tale om at have sin Kundskab frigjort fra Læreren og Læremidlet, er paa Skolens Enemærker vildledende; selv ved Universitetet kan den let misforstaaes. Her har den dog, vel forstaaet, sin Sand-

hed, og for saa vidt er det ikke blot for Fölgernes Skyld utilraadeligt, men principstridigt, efter god Skoleorden at lade Lærerne som saadanne holde Examen. Endog blot at see dem som Medlemmer af en blandet Examens-commission, er for den akademiske Höiskole betænkeligt nok. Thi det maa man forudsee: naar de ikke blive principielt udelukkede, ville de være de virksomste Medlemmer. Betragter man imidlertid Sagen ikke fra Universitetets og Studeringens Synspunkt, men fra Statens og Embedsaspiranternes, kan man sikkert ikke önske Universitetets Lærere udelukkede fra en saadan Medvirkning; thi de ville i Reglen være bedst istand til at opfinde og stille Spörgsmaalene, til at forstaae Svarene, til at betrygge en forsvarlig Pröve. Saalænge der gives faste, lönnede Statsembeder eller lignende Stillinger, for hvilke det Offentlige bærer Ansvar, maa Staten have Sikkerhed for, at de Adkomster, den kræver, ere tilstede og, om muligt, hvorvidt de ere tilstede, og de, som beile til at indtræde i dens Tjeneste, have Krav paa at pröves og bedömmes saaledes, at de kunne gjöre deres Adkomster gjældende ligeoverfor Medbeilere. Desuden ville de forberede sig saameget flittigere, jo forsvarligere Pröven bliver, og saaledes har endog Universitetet, som Læreanstalt, sin Nytte af Embedsexamen, svarende til de Offre af Tid og Kraft, den kræver, om Universitetslærerne skulle tage Deel i den. Ikke engang Examenstimerne selv ere ufrugtbare for Docenten, som paa Kathedret har saa ringe Leilighed til at lære af sine Disciple; der har f. Ex. i en Periode som den hegelske været Adskilligt at lære for Docenterne, ved at höre den philosophiske Dialekt ligesom parodieret af de unge Tænkere. Endelig maae vi ikke oversee, at det selv ved en fremmed Examinator er gjörligt, at gaae paa Spor efter, hvorledes han vil spörge og önsker svaret, om det end ikke er saa let som ved Professoren, der siger det i sine Forelæsninger: man hörer efter under Examinationen, for en anden Gangs

Skyld; man underretter sig om, i hvilke Aaringer Examinator selv har lært Encyclopædien eller som Manuducteur gjennemgaaet den for Andre; kommer man derved tilbage til en ældre Slægt af Universitetslærere, blive disse Mænds Forelæsninger til Oracler.

Lad al Slags Haandbogsunderviisning hellere læres hos de samtidige, men lad kun hvemsomhelst examinere deri, blot at der ikke gjöres formeget af den. Enten man seer hen til, hvad der fremmer de Studerendes aandelige Opdragelse, eller hvad Staten tilsigter med, at dens Embedsmænd skulle have gjennemgaaet en videnskabelig Forskole — Eet og det Samme, seet fra to Sider —, gjælder det om, overalt at underordne det, hvori Disciplen nærmest har at sige en Lærers Ord efter, og fremhæve det umiddelbare Kjendskab til Stoffet, hvor han, selv under dets Tydning af Læreren, kom til at bruge sine egne aandelige Sandser og være Medlærer ved sin Underviisning. Men for saa vidt vil det altid gjöre mindre til Sagen, hvem der examinerer. At der foruden en saadan Omsætning i Læremassen, at Selvvirksomheden blev taget mere i Beslag, tillige maatte skee en ikke ubetydelig Indskrænkning i den, er et almindeligt Önske. Der læses flere og flere Aar til Examen, men i de fleste Faculteter blive Charactererne ringere og ringere. Dette har noget Glædelöst og maa i Længden virke slappende paa den akademiske Ungdom.

Alt dette angik de staaende Fordringer, som svare til den fælleds, fagdeelte Underviisning. Bleve disse Fordringer, de fleste Fag igjennem, indskrænkede, og skulde nu, som foreslaaet, Enhver efter eget Valg opgive Et eller Andet, Facultetet vedkommende, som han fortrinsviis havde lagt Vind paa, var det jo ikke Meningen hermed, at en udförligere Forelæsning skulde være hört og lært foruden de kortfattede, men at den Studerende skulde have övet sig paa et selvtaget Arbeide, der særlig passede for hans Lyst og Anlæg og

for hans Leilighed; her blev selve Fagets Docent en fremmed Examinator. Man vil have seet, at Fordringen ingenlunde gaaer ud paa nye Undersögelser, videnskabelige Opdagelser, frie Bearbeidelser af det Givne, saaledes som den kan og bör stilles ved den næste Pröve, naar Nogen efter vel bestaaet Embedsexamen eller Magisterconferents attraaer at disputere for Grad og Ret til engang at optræde som Lærer ved Universitetet. Ved Candidatpröven kan der kun spörges om Discipeldueligheed. Men det er netop ogsaa denne, der bliver fuldstændigere övet og udviklet ved at Enhver i det Fag (eller de indbyrdes Nabofag eller den Deel af Faget), han er bedst oplagt for, stræber at erhverve sig grundigere Indsigt, end man kan forlange af Alle i alle Fag, — hvad enten han nu nærmest er henviist til en Skole for praktisk Iagttagelse eller til Læsning efter Kildeskrifter og Oversættelser af dem, efter en af Videnskabens ledende Forfattere (sjælden de vanskeligste at forstaae), overhoved efter Læremidler, som ikke ere bearbeidede *in usum delphini*. Man kunde imidlertid være enig i, at en saadan Studeren baade er mulig og önskelig i Studenteraarene, ja at den ikke maa undværes, ikke kan erstattes, ikke tör opsættes, og dog være uenig i, at dens Udbytte skulde tages i Betragtning ved Embedsexamen. Blandt Andet bliver det unægtelig vanskeligere at give Hovedcharacteer, naar En overskrider de fælleds Lavmaal i det Historiske, en Anden i det Philosophiske eller Sproglige, En i det Anatomiske, en Anden i det Physiologiske. Vanskeligheden bliver især paafaldende i Modsætning til en Characteerberegning med faste Rubrikker efter Fagene og en Characteer eller et Maximum af Points for hver Rubrik. Men ynder man en saadan Vurderingsmaade, kan man let nok lempe den efter Grundsætningen for frivillige Hovedfag og derved tillige bringe den i Overeensstemmelse med Aand og Ord i Universitetsfundatsen af 1788, at „hvis Nogen i sit Petitum

tilkjendegiver, at han ganske besynderligen haver dyrket en eller anden af Videnskaberne, da skal dette ved Examen paaagtes". Her er Grundsætningen udtalt og indskjærpet. Men afseet fra Lovens Forskrift, — er man förste enig i, at Dueligheden som Kjærligheden til aandeligt Arbeide i höi Grad fremmes ved en fortroligere Omgang med den Videnskab, der efter eget Valg dyrkes „i Besynderlighed", og lægger man an paa, ved Hovedcharacteren at betegne den samlede Duelighedsgrad, saa kan man hverken nægte de Studerende en særlig Pröve i deres frivillige Hovedfag eller undlade ved Bedömmelsen at tage tilsvarende Hensyn til denne Deel af Pröven. Og afseet fra det Conseqvente heri, — der er i Examenstankerne en Conseqvents, som ikke lader sig afvise og som, saalænge Selvstudier blive uændsede, aldrig vil undlade at dysse de videnskabelige Drifter isövn med det spidsborgerlige Omqvæd: „först tage sin Examen og saa studere". Saavel Staten, naar den ikke, for at faae de vordende Embedsmænd opdragede, skaber et kostbart System af Fagskoler for Lectielæren og Seminarier for praktisk Tilstudsen, men — til Lykke for dem og deres Embeder og til Efterligning for Andre, der söge Dannelse, — sender dem til Faculteter i en akademisk Höiskole, som ogsaa Universitetet, naar det bliver sin Grundtanke tro, kan aldrig indrömme, at der er nogen virkelig Modsætning mellem at læse til Examen og at studere. Saavel Staten som Universitetet maa gjöre Indsigelser herimod. Men den eneste Indsigelse, som kan forstaaes, er, ligefrem at optage Selvstudier imellem Examens Fordringer. Derved er Studeringens Grundsætning hjemlet, og fra dette faste Punkt vil den snart trænge videre igjennem og fremkalde en meer eller mindre studerende Examenslæsning i alle Fag. I Modsætning til Lectielæren minder den om, at den akademiske Frihed ogsaa gjælder Videnskabens Dyrkelse; i Modsætning til videnskabe-

lig Morskabslæsning minder den om Forskjellen imellem at modtage Indtryk — det kan ogsaa Dilettanten — og at modne og bevare dem, indtil at kunne gjöre Rede for dem. At Enhver for sig trænger til disse Paamindelser, at de misforstaaes, naar det skal kunne betragtes som noget Udmærket at være Studerende og ikke Dilettant og Lectielæser, at Staten som Universitetet maa afværge en saadan Misforstaaelse og vise Alle den rette Vei, opfordrer til at gjöre Fordringen paa et eller andet friere Selvarbeide til en almindelig Examensfordring, som Enhver skal fyldestgjöre, der ikke, som man brugte i ældre Dage, frivillig „læser til anden eller tredie Characteer". Som Fordringen er stillet i det Foregaaende, hörer den til de mildeste Examensfordringer. For enhver Student er der altid Noget, der falder ham lettest og tiltaler ham meest; dette kan han vælge, og det bliver gjerne endnu lettere, jo udförligere det tages. Han kan dyrke det som videnskabeligt Forstudium og derved foröge Udbyttet, eller han kan stille sit Maal lavere; Omfang som Retning er til en vis Grad ham selv overladt. Trænger han til Raad og Bistand hos en ældre Studerende, vil det blive et Manuductionsforhold i forklaret Skikkelse. For de Allerfleste vil det være nok at raadföre sig med Universitetets Lærere; de ville have Trang og Opfordring dertil; de ville lidt efter lidt lære at betragte Docenten som deres naturlige Hjælper, ikke som den, der binder Byrder, kræver Regnskab og fælder Dom. Om Examensvæsenet kommer til at skille eller til at forbinde Professorer og Studenter, er en af de sikkreste Pröver paa, hvorvidt det er ordnet i Overeensstemmelse med Universitetets Idee.

En Examen fra den nyeste Tid, eller endnu neppe fuldbaaren, have vi i Magisterconferentsen, indrettet efter Studeringens Grundsætning og i flere Henseender oplysende ved Spörgsmaalet om Embedsexaminer, skjöndt den ikke kan tjene til Mönster for dem; thi det frivillige

Hovedfag har ikke alene Overvægten over de andre, men er den Kjerne, hvorom de for hver Enkelt frit skulle forme sig, og da Pröven er nylig indfört, have de Studerende her saameget mindre Tilhold i akademiske Foranstaltninger eller Traditioner. Hvad der savnes ved Magisterconferentsen, er ved de fleste Embedsexaminer overflödig tilstede. I Medcensorerne ved de forskjellige Faculteter have vi længe havt en svag Antydning af Examenscommission. Overhoved mangler det ikke paa Udgangspunkter, naar först hele Spörgsmaalet kommer i Bevægelse.

Forudsat at Embedspröverne afholdes ved Universitetet, ikke paa dets egne, men nærmest paa Statens Vegne, kunde man efter de foregaaende Betragtninger tænke sig de forskjellige videnskabelige Embedspröver saaledes ordnede. For hver af dem valgte Ministeriet en egen Examensbestyrelse. I denne vare Facultetets Lærere, eller dog nogle af dem, faste Medlemmer; andre valgtes udenfor Lærernes Kreds, efter reent personlige Egenskaber, men vare i deres Tid ligesaa faste Medlemmer: at lade Forretningen gaae paa Omgang mellem et stort Antal Bestillingsmænd af tvivlsom Adkomst, er igrunden at gjöre dem fra Meddommere til Vitterlighedsvidner og berede dem samme Vanskjæbne, som paa Thinge er overgaaet de saakaldte Stokkemænd. Enhver Bestyrelse skulde for sit Vedkommende aftale Fordringerne ved Embedsexamen, uafhængig af og uden Præjudits for, hvad Facultetet for sit Vedkommende aftaler om Universitetets Læseplan; thi denne maa til enhver Tid baade kunne udelukke nödvendige Examensfag, med Henviisning til Litteraturen, og udbrede sig over andre med en Frihed, der vilde være uforsvarlig, naar Lærernes Frihed blev til Disciplenes Ufrihed. Examensfordringerne, indrettede paa i alle Fag at indskrænke den megen Viden paa anden Haand og saa bestemt som muligt angivne, maatte bringes til offentlig Kundskab. Den der indstillede

sig til Pröve, skulde i sin Anmeldelse opgive, hvorledes han havde sögt Forberedelse i de forskjellige Fag, og udförligere, hvilket af dem han særlig havde dyrket, i hvad Omfang og med hvilke Hjælpemidler. Ved den skriftlige Deel af Pröven bleve Opgaverne stillede og Arbeiderne bedömte af den samlede Examensbestyrelse eller af de Medlemmer, den paa sine Vegne overdrog dette Hverv, ikke af Facultetets Lærere som saadanne. Spörgsmaal til mundtlig Pröve bleve, hvad de staaende Fælledsfag angaaer, forud at aftale f. Ex. mellem et af de akademiske og et af de fremmede Medlemmer; at Examinationen gaaer ud fra Spörgsmaal, der opgives paa Stedet af en Meddommer, har lidt efter lidt faaet Hævd ved afgjörende Pröver og er her uomgjængelig nödvendigt, ingenlunde af Hensyn til mulig Partiskhed, men som Vitterlighed for, at om end Læreren i Faget kan blive Hörer, saa gjælder det dog aldrig paa Skoleviis om, hvad netop han har lagt mere eller mindre Vægt paa, og tillige som en af de faa Betryggelser imod en overdreven Gaaen i Detail, idet Examinator erindres om, at der er bundet store Byrder og lagt paa Candidatens Skuldre. I det, der skulde opgives som frivilligt Hovedfag, med nöiere Oplysning om Studeremaaden, maatte det være Examinators egen Sag at vælge Spörgsmaal, efter at have gjort sig bekjendt med den Enkeltes selvvalgte Læremidler.

Dette Forslag om Examens Ordning tillader jeg mig at henstille til nærmere Overveielse, i Haab om, at de Betragtninger, hvorpaa det er stöttet, enten ville finde Indgang hos dem, der have Ordningen i deres Haand, eller möde Indsigelse og Modbeviis. Det er ikke noget særlig dansk Anliggende, hvorom der er Tale. At de lærde Skoler faae deres Afgangspröve ordnet efter Grundsætningerne for Skoleunderviisning, kan maaskee regnes mellem de særlige Anliggender; men at Universitetet, til Fortsættelse, faaer Embedsexamen ordnet efter Grund-

sætningerne for akademisk Underviisning, hörer til Fællessagerne i Nordens aandelige Heelstat. Hvad der med Hensyn til de almindelige Grundsætninger kan med Föie önskes eller foreslaaes om Universitetet i Kjöbenhavn og her sættes i Værk, kan ogsaa önskes og foreslaaes om Universitetet i Christiania og noget Lignende om Universiteterne i Lund og Upsala. Gid der maa gaae en stadig Ledning imellem dem alle, foruden den elektriske Traad, som forbinder dem, en Ledning först af indbyrdes Forhandlinger, siden af fælleds Reformer, og snart ogsaa af Studerende, der hidtil have været ligesom vornede til det Sted, hvor de tage Examen, og af Lærerkræfter, som altfor ofte have manglet paa det ene Sted, medens der var Overskud paa det andet. Forelöbig have vi, foruden Telegraphen, et Forbindelsesled i Nordisk Universisets-Tidskrift. Det vil först opfylde sin Bestemmelse, naar Spörgsmaal, der gribe ind i Universitetslivet, ikke blot behandles i Form af Raadslagninger og skriftlige Betænkninger til Consistoriets Archiv, men leilighedsviis og navnlig ogsaa af Universitetslærerne bringes til Forhandling imellem Tidskriftets Læsere.

Latinens Stilling för og nu, især med Hensyn til den theologiske Embedsexamen.

Af Kand. Theol. A. Ingerslev.

I Middelalderen, da Universiteterne stode umiddelbart i Kirkens Tjeneste, da Tilladelsen til at oprette Höiskoler maatte hentes i Rom, og den skolastiske Theologi ansaaes for den höieste af alle Videnskaber, var det en Selvfölge, at det latinske Sprog, Kirkens Tungemaal, ogsaa blev Höiskolernes. Medens Lægmand mekanisk lærte sit *Pater noster* og *Ave Marie*, læste Theologerne Vulgata og Aristoteles i latinsk Oversættelse, og Doktorerne skabte en ny latinsk Literatur. Latin blev Middelalderens Skriftsprog, og Enhver, der vilde regjere i Kirke eller Stat, maatte lære at forstaae og skrive Latin. Selv Fredslutninger og Traktater affattedes i dette Sprog, og vi træffe paa Fyrster f. Ex. Kristian den Anden af Danmark, der, uagtet en forsömt Opdragelse, dog bragte det vidt i Latinen. I Kirken kom imidlertid baade her og i de övrige protestantiske Lande Modersmaalet, der havde været bandlyst siden Gregor den Stores Tid, til sin Ret ved Reformationen, medens det endnu længe var udelukket saavel fra Skolen som fra Höiskolen. Her vedblev man at lægge sig efter Latinen med Tilsidesættelse af andre

Sprog og Videnskaber; selv Græsk, det nye Testaments Grundsprog, fandt kun faa Dyrkere. Medens Frederik den Vise kunde oprette et eget Professorat over den latinske Digter Terents, havde Melankthon, hvis Begavethed og Dygtighed som Lærer var saa anerkjendt, at han stundom samlede henved 2000 Disciple, kun 4 Tilhörere, da han læste over Demosthenes's filippiske Taler. — Tydsklands Universiteter betjente sig af det latinske Sprog ved alle Leiligheder, ved Forelæsninger, ved Övelser, ved Disputationsakter o. s. v., og saavidt jeg veed, var Kristian Thomasius i Halle († 1728) den Förste, der holdt Forelæsninger paa Tydsk. I Skolerne drev man ligeledes paa at tale Latin, thi man betragtede det som de Lærdes egentlige Modersmaal. Först i det forrige Aarhundrede begyndte Modersmaalet at fortrænge Latinen fra Skolen og fra Höiskolen.

Som det gik i Tydskland, saa gik det ogsaa her i Danmark. I Reformationsaarhundredet taaltes kun latinske Skoler, og det i Ordets egentlige Forstand, hvor man kun læste og talte Latin. I Kirkeordinantsen af 1537 befales der, „at udi hver Kjöbsted skal være en latine Skole; — udi hver Kjöbsted skal være alleneste een Skole, og alle hine andre Pugeskoler, som her og der holdes, skulle aflægges," og som Grund til denne besynderlige Foranstaltning anföres, „at latine Skoler fordærves gjerne af de danske og tydske Skoler". Af Lærefag var der egentlig kun eet, Latin, der doceredes baade Morgen, Eftermiddag og Aften. Först i den överste Klasse, den saakaldte femte Lektie, blev det Lærerne tilladt „at forelæse noget Fundament udi Græsk; men dog saa, at det skeer foruden al Afdrag og Forsömmelse udi Latinen." Noget efter indförtes vel Græsk som et fast Underviisningsfag, og man oversatte, idetmindste i enkelte Skoler, fra Græsk paa Dansk, men dette Sidste blev snart afskaffet, og de græske Forfattere gjengaves i latinsk Oversættelse. Læsningen af de latinske Auctores var Skolens

Hovedopgave i det 16de og 17de Aarhundrede. Der taltes kun Latin; selv i Andagtstimerne var Brugen af Modersmaalet forbudt; ved de fælleds Maaltider læstes der til- og frabords i Regelen paa Latin, undtagelsesviis paa Græsk. Onsdag og Löverdag forelæstes Stykker af en latinsk Bibel, lænket til Skolebordet eller Kathedret. Ja ikke engang i Fritimerne paa Legepladsen maatte de Elever, der havde gjennemgaaet Skolens to Begyndelsesklasser, tale Dansk; den, der glemte det og overbevistes om at have ladet danske Ord falde, blev straffet enten med Riis, som paa Herlufsholm og i Odense, eller med en Pengeböde, som i Viborg, hvor Skoleloven af 1575 fastsatte, at den, der forsaae sig ved at tale Dansk, skulde böde to Hvid. I Tidens Löb kom vel flere Underviisningsfag til, men det var ofte med Ulyst, Lærerne foredrog dem, og det synes, som om enkelte Videnskaber maae have ladet sig nöie med at staae opförte paa Timetabellen blandt Skolens Lærefag. Denne Forkjærlighed for Latinen med Tilsidesættelse af andre Fag spores langt frem i Tiden. Som et Exempel blot dette: i Aarene 1732—52 dimitteredes fra Ribe Skole 181; af disse fik kun 8 under „*bene*" i Latin, medens 143 fik Nuller i Geometri*). Enkelte, udrustede med gode Evner og stor Lærelyst, opnaaede allerede i Drengealderen megen Færdighed i det latinske Sprog, og det er en bekjendt Sag, at Griffenfeldt, der blev Student 12 Aar gammel, i de nærmeste Aar efter skrev og forsvarede flere latinske Disputatser. Men paa Undtagelser kan og bör man ikke bygge, og her saameget mindre, som man hörer Datiden klage over, at Mange sendtes til Universitetet „uden at have vel og fuldkommeligen fattet *prima fundamenta grammatices*, endsige gjort nogen temmelig *profectum* udi deres latinske Sprog". Og vil man end ikke gjöre de Ord til

*) See Indbydelses-Skrift (Falsters Biografi) til den offentlige Examen i Ribe Kathedralskole Aar 1828.

sine, Holberg lægger Peer Degn i Munden, „at de, der dengang deponerede, vare Karle, der lode sig rage to Gange om Ugen," saa nödes man dog til at indrömme, at i Forhold til Kundskaberne vare flere af Deponenterne gamle nok, naar de sendtes til Universitetet for at pröves *in præceptis scholasticis* og derhos efter en gammel Ceremoni „bekomme Salt udi Munden og Viin paa Hovedet".

Universitetet lod ikke de Studerende glemme Latinen. Ved Universitetsfesterne, Forelæsningerne, Deklamationerne og Disputationsakterne taltes og hörtes kun Latin, og det er en enkeltstaaende Undtagelse, hvis man træffer paa en dansk Disputats fra det 16de, 17de og 18de Aarhundrede, som Poul Rön's Afhandling om Hans Tausen (1757). Alumnerne paa Kollegierne vare forpligtede til engang om Aaret at skrive og forsvare en latinsk Afhandling; inden fattige Studenter tilstededes Adgang til Kommunitetsbordet, bleve de examinerede af *Ephoro*, der foresatte dem et dansk Thema at vertere paa Latin, „og skulde de nyde det fornemste Sted, som gjorde de bedste Pröver". Under Maaltidet skulde Kommunitetsalumnerne samtale paa Latin over et vist opgivet Thema, og hvad besynderligere var, nogle andre Studenter skulde sidde hos, uden at spise med, blot for at öve sig i at disputere paa Latin. Paa Holbergs Tid vidste „Theologerne at svare paa Latin til de störste *objectiones* og overgik derudi langt fremmede Studenter, af hvilke de derfor höiligen bleve ansete, hvorvel det ikke" — föier Holberg til — „kan negtes, det hænder sig ofte, at Mange faae en Habitude til at tale lidet accurate". Hvorfor ogsaa Studenterne selv gjorde Forskjel paa god Latin og brugelig Klosterlatin. Hvorom Alting er, de Studerende satte höi Priis paa Latinen og saae med Medlidenhed eller Ringeagt ned paa den Ustuderede, der kun talte sit Modersmaal; lærde Folk ombyttede deres danske Navne med latinske, og en Forfatter, der skrev paa Dansk, var kun lidet agtet.

Men efterat Holberg havde viist sine Landsmænd, at der godt kunde skrives paa Dansk, saavel naar man vilde skjemte, som naar man vilde belære, efterat det attende Aarhundredes filantropiske Retning, der vilde popularisere Videnskaben, havde hævdet Brugen af Modersmaalet, det eneste Sprog, Almuesmanden forstod, kom dette omsider ved den nyeste Tids nationale Bevægelser til saa godt som ganske at fortrænge Latinen som Talesprog og Skriftsprog. Man gjorde gjældende, at det stred mod Menneskets hele aandelige Væsen, i Skrift og Tale, at benytte et fremmedt Sprog; thi Naturen synes at have anviist Enhver eet Sprog som eet Födeland.

Kaste vi et Blik paa Skolernes og Universitetets nuværende Tilstand, saa seer Alt ganske anderledes ud end for et Aarhundrede siden. Latintimernes Antal i Skolen er bleven indskrænket og belöber sig omtrent til en syvende Deel af hele Skoletiden, danske Skoleböger have aflöst de latinske Kompendier, og der tales nu ikke længer Latin hverken fra Kathedret eller paa Legepladsen. Ogsaa ved Universitetet har Latinen maattet vige Pladsen saavel ved Forelæsningerne, som ved Embedspröverne, med Undtagelse af den historisk-filologiske Examen, hvor Overhöringen i den græske og romerske Filologi skeer paa Latin. Afhandlingerne for de akademiske Grader staaer det Enhver frit for at skrive enten paa Latin eller Dansk, og ved det mundtlige Forsvar kan Ministeriet indrömme Tilladelse til Benyttelse af Modersmaalet. Priisopgaverne fremsættes saavel paa Dansk som paa Latin, og kunne efter Forfatterens frie Valg besvares i et af Sprogene, dog at Afhandlingen i den klassiske Filologi skal være affattet paa Latin, og Besvarelsen af den æsthetiske Opgave paa Dansk. Til Universitetsfesterne indbydes ved danske Programmer, og Festtalerne holdes ikke længer paa Latin, men i Modersmaalet. — Disse enkelte Træk maae være tilstrækkelige til at vise det latinske Sprogs forskjellige Stilling för og nu.

At studere var i lang Tid omtrent eenstydigt med at studere Theologi; thi skjöndt Universitetet 1537 fik 14 Professorer, hvoraf kun de 3 vare i Theologien, vedblev dog denne Videnskab at være Hovedstudiet. Jura var ikke meget agtet og endnu mindre Lægevidenskaben. Professor Fred. Sneedorff fortæller, „at Andreas Christiani, som blev Professor i Medicinen 1584 og var den Förste, som övede Anatomien her ved Universitetet, opvakte herved saadan en Væmmelse hos Folk, at Ingen vilde spise med ham, og at han for at komme i Selskab med skikkelige Folk maatte afstaae fra sit nyttige Arbeide." Omtrent et Par Aarhundreder efter skriver Holberg, at „imod 100 Theologi neppe fandtes een Medicus eller Jurist". Naar der altsaa ovenfor er sagt, at Datidens theologiske Ungdom nöd stor Anseelse paa Grund af sin Færdighed i Latinen, kommer dette egentlig til at gaae paa alle de Studerende her ved Universitet. Ingen gjaldt for en dygtig Theolog, fordi han var hjemme *in articulis fidei fundamentalibus et lectione biblica*, med mindre han tillige kunde *logice et latine disputare*, og medens Valgsproget blev: *nihil veteri Latio inauditum*, glemte man ofte Theologien over Latinen. Men eftersom det theologiske Studium i Löbet af forrige Aarhundrede skred frem her ved Höiskolen, de gamle Fag, Exegese og Dogmatik, udvidedes, nye kom til, og flere theologiske Værker affattedes i de forskjellige nyere Sprog, vendtes Forholdet om, og Theologien blev Hovedsagen, medens Latinen forsömtes. Man begyndte at indsee, at Latinen var et utilstrækkeligt Meddelelsesmiddel, især hvor man skulde gjengive Begreber, der stamme fra en Tid, da man forlængst havde ophört at tale Romersproget. Dette traadte især frem ved Examensbordet, hvor det stundom næsten var en Umulighed at skjelne imellem, hvad der var Uvidenhed eller Uklarhed i Tankegangen, og hvad der var Mangel paa Færdighed i at skrive og tale det fremmede Sprog. Uagtet denne Erfaring holdt man dog saalænge som muligt paa Latinen,

og det er ligesom nödtvungen og uvillig, at Romersproget har veget Pladsen for Modersmaalet saavel ved Forelæsningerne som ved Examen. Her skal kun omtales det Sidste, hvorledes Latinen lidt efter lidt i de to sidste Decennier er bleven afskaffet ved den theologiske Embedspröve.

Begyndelsen skete ved Resolutionen af 13de Decbr. 1835 (jvfr. Departementstid. for 4de Januar 1850), der fastsatte, at ved den skriftlige Deel af theologisk Examen skulde „af de 6 Specimina i det Höieste de 3, i det Mindste de 2 og i Regelen de exegetiske“ affattes paa Latin, de övrige paa Dansk. Ved den mundtlige Pröve skulde Kandidaterne overhöres i de exegetiske Discipliner og de dertil hörende Bifag paa Latin, i de övrige Fag paa Dansk. Dette var vel et Fremskridt, men paa den anden Side kun en halv Forholdsregel, thi maatte man indrömme, at det ikke var muligt, saalænge hele den theologiske Embedsexamen blev afholdt paa Latin, i nogetsomhelst Fag grundigen at pröve eller retfærdigen at bedömme Kandidaterne, saa kom dette nu i forhöiet Grad til at gjælde om Overhöringen i det gamle og nye Testament; thi jo mindre Anvendelse de Studerende havde for Latinen, desto mindre lagde de sig derefter, og desto mindre saae de sig istand til at optræde som Forfattere i eller före en Samtale paa dette Sprog. Saavel de Studerende som det theologiske Fakultet önskede en Forandring, og efter Fakultetets Forslag blev det da ved Bekjendtgjörelsen af 18de Mai 1847 bestemt, „at saavel den skriftlige som mundtlige Examen skulde afholdes i det danske Sprog, alene med den Undtagelse, at den ene skriftlige Opgave, som Fakultetet dertil fandt meest egnet, skulde besvares paa Latin, ligesom der ogsaa med den exegetiske Pröve blev at forbinde en latinsk Oversættelse af det eller de Afsnit af den hellige Skrift, som dertil opgaves.“ Sagen blev imidlertid ikke længe staaende paa dette Punkt; de Studerende arbeidede paa

at faae Benyttelsen af det latinske Sprog aldeles afskaffet ved den theologiske Embedsexamen og indsendte i dette Öiemed et Andragende, hvori der blev fremhævet, deels at det ikke var til liden Byrde for de Studerende, at de maatte forberede sig paa at kunne gjengive alle de theologiske Discipliner saavel paa Dansk som paa Latin, især efter at det latinske Sprog var opgivet ved alle Forelæsninger og Övelser, deels at den latinske Oversættelse af Skriften i Regelen blev vunden paa den danskes Bekostning. Det theologiske Fakultet bifaldt Afskaffelsen af det latinske Sprog ved Embedsexamen, men tilraadede med det Samme Indförelsen af en Pröve, der kunde garantere de Studerendes Færdighed i den kirkelige Latinitet. For Fremtiden, meente Fakultet, burde da Ingen tilstedes Adgang til Attestats uden at have godtgjort sin Færdighed i at oversætte de latinske Kirkefædre, senere Kirkeskribenter og de symbolske Böger, og Udfaldet af Pröven, som kun de Studerende maatte underkaste sig, der idetmindste i tre Aar havde dyrket det theologiske Studium, skulde anföres i det Vidnesbyrd, som meddeltes efter tilendebragt Embedspröve. Forsaavidt var hele Fakultetet enigt; derimod var der Meningsforskjellighed med Hensyn til, hvorvidt man skulde benytte de ved den theologiske Embedsexamen brugelige Karakterer eller alene *admissus, admissus cum laude* og *non admissus*, hvorvidt Pröven skulde anstilles af det theologiske eller filosofiske Fakultet, samt hvorvidt denne Pröve burde have nogen — omend en ringe — Indflydelse paa Hovedkarakteren ved Embedsexamen, eller Udfaldet af samme alene anföres i Examensvidnesbyrdet. Fakultetets Forslag blev i det Væsentlige tiltraadt af Konsistorium, hvorefter Kirke- og Underviisningsministeriet bestemte, at Pröven skulde indskrænkes til de latinske Kirkefædre, henlægges under det theologiske Fakultet og iövrigt være uden Indflydelse paa Hovedkarakteren ved Embedspröven; ingen Student maatte tilstedes Adgang, med mindre han

i to og et halvt Aar havde studeret Theologi. Ministeriets Resolution af 17de December 1849, der afskaffede Brugen af det latinske Sprog ved theologisk Embedsexamen og indförte en Sprogpröve, bestaaende „i en skriftlig Oversættelse af et opgivet Sted, og i mundtlig Oversættelse af nogle forelagte Steder af de latinske Kirkefædre“, er meddeelt i Tidskriftets 1ste Hefte S. 119.

Siden Oktober 1850 har der efter bestaaet skriftlig Examen indstillet sig 312 Kandidater til den mundtlige Deel af Pröven. Nedenstaaende Skema viser Udfaldet.

	Laudab. et q. egr.	Laudab.	Haud. illaud. I gr.	Haud. illaud. II gr.	Non contemnend.	Immatur.	Kandidaternes Antal
Oktober 1850 . .	»	16	22	13	6	1	58
April 1851	»	13	10	8	2	1	34
Oktober 1851 . .	1	8	7	3	2	»	21
Juni 1852	2	16	7	12	1	»	38
Januar 1853 . . .	»	3	6	2	4	2	17
Juni 1853	»	12	8	4	4	2	30
Januar 1854 . . .	»	6	3	4	1	1	15
Juli 1854.	»	9	6	7	4	2	28
Januar 1855 . . .	»	5	9	2	3	»	19
Juni 1855	»	7	7	17	2	»	33
Januar 1856 . . .	»	8	9	2	»	»	19
Antallet	3	103	94	74	2[illegible]	9	312

Den, der ved den skriftlige Pröve rejiceres, tilstedes ikke Adgang til den mundtlige Deel af Examen.

Der er nu gaaet meer end Tid nok hen, til at der kan have dannet sig en Mening blandt de theologiske Studerende om denne Pröves Hensigtsmæssighed. Og jeg troer ikke at feile meget ved at mene, at de Studerende ikke ere stemte for den; thi deels — hvad der

er en Hovedindvending — opnaae de et forholdsmæssigt ringe Udbytte af den omend korte Tid, de anvende paa at forberede sig dertil, deels kommer Tilfældigheden her til at spille for stor en Rolle, da det ikke, uagtet al Omhu hos Universitetslærerne for at være upartiske, kan undgaaes, at der forelægges den Ene forholdsviis lettere Steder at oversætte end den Anden. Det Mislige heri kan man undgaae, naar der indrömmes de Studerende at opgive visse forud læste Afsnit. I saa Tilfælde kan man med langt större Ret kræve, at Alt, saavel det Vanskeligere som det Lettere, skal kunnes lige godt, eftersom det udgives for læst, og det er en selvtagen Ret, naar Nogen ikke giver sig Stunder til at klare, hvad der er dunkelt, springer de vanskeligere Steder over eller lader sig nöie med halv Besked.

Men for at dömme om Prövens Hensigtsmæssighed, maa man gaae noget nöiere ind paa Sagen. Hvad har Hensigten været med den anordnede Examen i patristisk Latin? Svaret bliver: at sikkre sig en vis Færdighed i Latinen hos de theologiske Studerende. Da et vist Kjendskab til de gamle Sprog er uundværlig for Enhver, der ikke vil være udelukket fra at læse de kirkelige Forfattere i Grundsprogene, har man, efterat Brugen af det latinske Sprog er afskaffet ved theologisk Embedsexamen, ved Oprettelsen af en særegen Sprogpröve villet sikkre sig imod, at de theologiske Studerende aldeles glemte deres Latin; Kjendskabet til det græske Sprog derimod, antog man, holdtes vedlige gjennem Tydningen af det nye Testament. Det er en Sprog-Pröve, man har indrettet, hvis theologiske Stempel alene bestaaer i, at den er indskrænket til kirkelige Skribenter og afholdes af det theologiske Fakultet. Derfor kunde det i sin Tid komme paa Omtale at henlægge Overhöringen til Docenten i den romerske Filologi. Derfor er der heller ikke indrömmet Pröven nogen Indflydelse paa Hovedkarakteren ved theologisk Attestats; det kommer

blot an paa at bestaae: den, der i „patristisk Latin“ faaer *non*, kan ligefuldt tage sin Embedsexamen med *laud. et quid. egregie*, medens derimod den, der ikke kan komme over denne Sprogpröve, slet ikke kan blive theologisk Kandidat. Da man altsaa nærmest har villet sikkre sig, „at den fra Skolen medbragte latinske Sprogfærdighed“ ikke skulde „forfalde“, har man anseet det for tilstrækkeligt, naar de Studerende, jevnsides med deres theologiske Studium, fra Tid til Tid, kursorisk gjennemlæste nogle Brudstykker af Kirkefædrene. Som en Fölge heraf veileder Universitetet heller ikke synderligt de Studerende; der er vel holdt Övelser i at oversætte Brudstykker af Kirkefædrene, men ikke en eneste Forelæsning over noget enkelt kirkeligt Skrift, thi den dybere Indtrængen og Tilegnelse spörges der ikke om, og kan der fornuftigviis ikke blive Tale om, saalænge der stilles den Fordring, at man med ligestor Lethed og Sikkerhed skal kunne bevæge sig overalt i de mange forskjelligartede Skrifter, der falde imellem Tertullian og Gregor den Store. Det eneste Hjælpemiddel, Literaturen har ydet de Studerende, er *fragmenta selecta ex scriptis patrum ecclesiæ* ved J. Hagen og A. Listov. Theologerne maae være Professor Hagen og Pastor Listov Tak skyldige for denne Samling, der indeholder Brudstykker deels af dogmatisk og ethisk, deels af kirkehistorisk Indhold, alle valgte med Sagkundskab og Skjönsomhed; skulde de Studerende selv — hvad der jo ellers vilde være en Nödvendighed, saalænge den nuværende Pröve staaer ved Magt — give sig til at udpille Læsestykker af de forskjellige Kirkefædre, vilde de enten famle i Blinde eller ogsaa aldrig blive færdige dermed. En kursorisk Gjennemlæsning af Hagens og Listovs Bog er derfor ogsaa Theologernes væsentligste Forberedelse til den omtalte Pröve. Som Sagerne nu staae, troer jeg, at i Regelen en flygtig Oversættelse af omtrent 300 Oktav-Sider, der omfatte Brudstykker af ikke mindre end 42 Skrifter, hentede fra 14 for-

skjellige Forfattere, bliver de Studerendes eneste Kjendskab til Kirkefædrene; Enkelte læse endog kun et Par Fragmenter af hver Forfatter. — Dette kan ikke tilfredsstille, thi det lönner ikke den Umage, Forberedelsen kræver, hvad enten man nu tager sig Arbeidet svært eller let.

Da det nærmest er en Sprogpröve, maae vi först spörge om den sproglige Indsigt, der vindes. At der til sproglig Uddannelse hörer baade kursorisk og statarisk Læsning, at de begge maae gaae Haand i Haand, er man forlængst enig om; derom er der ikke længer nogen Tvivl. Dette gjælder baade, naar man skal lære et Sprog, og naar man videre skal uddanne sig deri. Ved kursorisk Læsning tilegner man sig en vis Lethed i at gjennemlöbe og finde sig tilrette i det forhen ikke Læste, men dette vindes som oftest paa Grundighedens Bekostning. Man vinder Hurtighed i at oversee en Periode og en vis Færdighed i, hvor Kundskaberne mangle, at gjette sig frem, men ingen Sikkerhed i ved egen Hjælp at löse de egentlige sproglige Vanskeligheder. Man er fremmed i hele Literaturen, læser alle Forfattere ligegodt, eller, om man vil, lige daarligt, thi det Særegne hos enhver Forfatter, hvad enten man nu seer hen til Ordenes Brug eller Sætningernes Bygning og indbyrdes Forbindelse, det Karakteristiske i Udtryk og Fremstilling — Intet af alt det kommer til at træde frem, medmindre man nöiagtigt gjennemgaaer et större Afsnit af denne Forfatter, og dog kan man först da med Lethed læse og forstaae, naar det Eiendommelige i Stiil og Tone ikke hvert Öieblik holder En tilbage.

Men faae Theologerne da ikke ved Gjennemlæsningen af de mangfoldige Brudstykker et udbredt Kjendskab til den kirkelige Literatur? Skjöndt dette ikke synes ligefrem at være tilsigtet ved den indrettede Sprogpröve, saa kunde man dog ikke med Rette fremföre den Paastand, at Tiden, der blev anvendt til at öve sig i

den kirkelige Latinitet, var spildt, dersom et saadant Resultat virkelig opnaaedes. Men det maa vistnok indrömmes, at man maa opgive enhver Tanke om noget Udbytte for den theologiske Videnskab, saalænge man springer fra det ene Brudstykke til det andet, fra Tertullian til Cyprian og fra Cyprian til Lactantius, fra Spörgsmaalet om det andet Ægteskabs Tilladelighed til Læren om Kirkens Eenhed og derfra atter til Læren om de sidste Ting; thi et saa löst Bekjendtskab til saa mange forskjellige Forfattere og ueensartede Spörgsmaal leder meget let til, at man glemmer det Ene over det Andet, og der erindres ofte ikke stort mere end, hvad der staaer i de kirkehistoriske Læreböger. De Studerende faae heller ikke nogen dybere Interesse for nogetsomhelst Spörgsmaal, thi neppe er Lysten vakt for en Ting, förend man maa bort derfra og tage fat paa en ny. Et vindes der vel for den theologiske Viden, at man lettere husker Bogtitlerne paa de kirkelige Skrifter, hvoraf man har læst Brudstykker, men det er en Bogkundskab, der kan være nyttig for en Bibliothekar, men er lidet frugtbar for en Videnskabsdyrker.

Hovedaarsagen til, at Udbyttet ikke staaer i Forhold til Arbeidet, ligger uden Tvivl i, at Pröven er bleven en Sprogpröve. Thi vel har den som saadan nogen Betydning, idet den ligesom nöder de Studerende til ikke aldeles at lægge Latinen paa Hylden, men et Spörgsmaal er det dog, om den ikke, som en Pröve for Theologer, burde være noget mere — en Pröve, hvor man fordrede Kjendskab til bestemte, opgivne Skrifter. De Studerende have alt ved Skolens Afgangsexamen aflagt Beviis paa deres latinske Sprogfærdighed; det er altsaa ikke saa meget den, man atter skal pröve hos de theologiske Studenter, som deres Evne til paa Grund af den medbragte Sprogkundskab at kunne forstaae en kirkelig Skribent og fölge ham i hans Tankebevægelser. Forberedelsen til den anordnede Pröve burde derfor

ikke nærmest være en Övelse i at forstaae Latin, men en Forfatterlæsning, hvorigjennem de Studerende tillige kom til at leve sig ind i et og andet theologisk Spörgsmaal. Universitetet maatte i saa Tilfælde fastsætte et Minimum, der blev at opgive som læst; man skulde ikke være indskrænket til de egentlige Kirkefædre, men ogsaa kunne opgive latinske Skrifter fra den senere Middelalder, fra Reformationstiden o. s. v.; forresten skulde Valget af Forfatter og Skrift overlades de Studerende, saa at den, der havde overveiende dogmatisk Interesse, kunde vælge Skrifter af dogmatisk Indhold, den, der derimod havde mere Sands for Historie, opgive historiske Forfattere. Dermed var baade Universitetet og de Studerende godt tjente. Universitetet fik, hvad det kunde önske, en Garanti for, at Theologerne kunde læse latinske Kirkelærere i Grundsproget; thi den, der kan sætte sig ind i eet kirkeligt Skrift, ikke blot kan oversætte det og gjöre Rede for Enkelthederne, men ogsaa har opfattet Sammenhængen og seer sig istand til at gjengive denne, har derved godtgjort en vis Modenhed til at forstaae den kirkelige Latinitet, naar der under Forberedelsen levnes ham den Tid og Ro, hans Aandsevner udkræve. De Studerende vandt da ogsaa et rigere Udbytte ved Læsningen af de kirkelige Skribenter; der var da et og andet theologisk Problem, de havde faaet oplyst af Kirkens ledende Forfattere, en og anden historisk Begivenhed, hvorom de havde læst hos Historiens Hjemmelsmænd, og mangen En, der fölte Lyst og Kald, vilde under sit senere Studium dristigen vende tilbage til Kildeskrifterne, for der at hente Svar paa sine videnskabelige Betænkeligheder og Tvivl. Et Kildestudium lönner sig altid og vel ikke mindst ved den Lyst, det vækker til at trænge dybere ind i Videnskaben, hvorimod den udelukkende Læsning af Kompendier let virker enten Ringeagt for sand Videnskabelighed eller en aan-

delig Tilfredshed, der grændser nær til Magelighed og Slövhed.

Naar Overhöringen i den kirkelige Latinitet ikke længer var en Sprogpröve, men en theologisk Kundskabspröve, er det en Selvfölge, at den burde henlægges til den theologiske Examen og have Indflydelse paa Hovedkarakteren. Dette kunde naaes paa en dobbelt Maade, enten ved at oprette et nyt selvstændigt Fag, eller ved at knytte Læsningen af de latinske Forfattere til et af de andre Hovedfag. Ved at danne en ny Disciplin vilde dette Fag komme til at udöve en större Indflydelse paa den theologiske Examen, end man, idetmindste for Öieblikket, kunde önske og tilraade, og desuden löb man Fare for, at det vilde udvide sig lidt efter lidt; thi stillet som et selvstændigt Fag vilde det snart vide at drage en Mængde Hjælpevidenskaber som Arkæologi o. desl. efter sig, og disse Bividenskaber, systematisk og kritisk foredragne, vilde kræve en ikke ringe Deel af den Tid, der burde offres paa selve Tydningen og Tilegnelsen af Forfatterne. Lagde man derimod Overhöringen i den kirkelige Latinitet som et Bifag hen under et af de alt bestaaende Hovedfag, var man uden Tvivl sikkrere paa at undgaae de ovenfor antydede Misligheder; i og for sig synes det naturligst at henlægge Pröven i selve Kirkehistoriens Kildeskrifter til Overhöringen i dette Fag. Hvis man da med Tiden vilde indskrænke det kirkehistoriske Udtog og til Vederlag fordre speciel Indsigt i et og andet Tidsafsnit, kunde man hertil knytte Læsningen af de kirkelige Forfattere i Grundsproget (jvfr. M. G. G. Steenstrup: det theologiske Studium ved vort Universitet, S. 137).

Til Slutning skal jeg blot tilföie, at det ved disse Linier ikke i mindste Maade har været min Hensigt at raade til at lægge en ny Byrde paa de theologiske Studerende, der snarere have formeget end forlidet at bestille.

Gik man derfor nogensinde ind paa den her antydede Omordning, burde det Pensum, der fordredes opgivet som læst, ikke sættes for stort, i ethvert Fald vist ikke större i Omfang end Hagens og Listovs Bog, maaskee endog noget mindre; thi den theologiske Embedspröve falder allerede nu med sine mange Hovedfag og Bifag de Studerende vanskelig nok.

Det statsvidenskabelige Studium ved Kjöbenhavns Universitet.

Af Cand. politices Marius Gad.

En af de Hovedopgaver, som nordisk Universitets Tidsskrift har stillet sig, er at meddele en saavidt muligt fuldstændig Oversigt over Nordens Universitetsforhold, at give Oplysning om den videnskabelige Dannelse og det aandelige Liv, som udgaaer fra Skandinaviens forskjellige Höiskoler, og herfra atter forplanter sig til Folkene. Som vigtige Bidrag i denne Henseende fremstille sig strax for Tanken Meddelelser om de forskjellige Embedsstudier, saaledes som de for Tiden dyrkes ved Universiteterne; thi vel er det fuldkomment sandt, at disse ingenlunde kunne give et fuldstændigt Billede af det hele Universitetsliv og den Videnskabelighed, hvis Grundvold Universiteterne ere, men langt det overveiende Antal af de Studerende vil dog altid deels af Nödvendighed deels af virkelig Interesse kaste sig over et eller andet Embedsstudium, og Maaden, hvorpaa de saakaldte Brödstudier drives, bliver derfor ogsaa for Videnskaben af den meest indgribende Betydning. En Fremstilling af det theologiske Studium ved Kjöbenhavns Universitet er saaledes i det först udkomne Hefte af dette Tidsskrift given af Cand. theol. A. Ingerslev, og lignende Oplysninger om det statsvidenskabelige Studium er det, som jeg har paataget mig at meddele, og som jeg her skal fremstille saa godt og saa omhyggeligt, som mine Kræfter ville tillade det. At Hovedöiemedet er med Troskab og Klarhed at sætte Enhver, der maatte önske det, saa fuldstændigen som muligt ind i de faktiske Forhold, vil være indlysende for enhver af Tidsskriftets Læsere, og mine Bestræbelser ville derfor hovedsageligen være rettede herpaa; Kritikken

vil blive saa godt som udelukket, kun enkelte Steder vil det muligen, for at give et i alle Henseender korrekt og tydeligt Billede, blive nödvendigt at lade min personlige Mening skinne igjennem, men Forslag om noget Nyt eller Motiver til samme ville intetsteds fremkomme.

Der var en Tid, der, om den nu end maa regnes til den forbigangne, dog ikke ligger fjernere, end at vore Fædre have levet i samme, da Hovedbetingelsen for at blive en dygtig Student bestod i at blive en dygtig Latiner. Alle andre Fag, som nu efterhaanden gjöre sig gjældende, saasom de nyere Sprog og Mathematik, for ikke at nævne Naturvidenskaberne, thi om dem var der paa den Tid endnu aldeles ikke Tale, betragtedes som Biting, hvilke Man vel tog med, eftersom det nu engang hed sig, at de skulde læres, men som Man dog i Virkeligheden ikke bröd sig stort om, deels fordi Fordringerne i saa Henseende til examen artium kun vare tarvelige, deels fordi Tiden endnu ikke tilstrækkeligen havde indseet Nytten og Værdien af den mere praktiske og alsidige Fordannelse. Paa en lignende Maade ansaaes det for unyttigt eller i alt-Fald for mindre nödvendigt at give de vordende civile Statsembedsmænd anden theoretisk Uddannelse ved Universitetet, end den reent juridiske, og en dulig juridisk Kandidat var som saadan i Besiddelse af alle de Forkundskaber, der med Rette kunde udkræves til en hvilkensomhelst Ansættelse. Denne Anskuelse er endnu langtfra ganske udryddet, og den var ogsaa tildeels fuldt berettiget, saalænge som det antoges for at være i sin Orden, at den administrative Embedsmand tillige er Dommer, thi i denne sidste Egenskab maa han nödvendigen være i Besiddelse af en saa fuldstændig og grundig Kjendskab til Landets Lov og Ret, at Man til Examen ikke godt kan lægge synderlig Beslag paa hans Tid og Evner til andre og videregaaende Studier. Men efterat det af ei herhen hörende, for en Deel politiske Grunde var bleven erkjendt, at denne Sammenblanding af Administrationen og Dommermyndigheden altid er uhensigtsmæssig, ja endog under visse Eventualiteter höist skadelig og farlig, maatte den Tanke snart opstaae, at der til Uddannelsen af Mænd i saa forskjelligartede Virkekredse ogsaa udkræves forskjellig Forberedelse, naar de skulle blive istand til med lige Dygtighed at rögte hver sit Kald. Det maatte nu blive indlysende, at den reent administrative Embedsmand paa den ene Side kun har liden Anvendelse for en betydelig Deel af den juridiske Viden, som er absolut nödvendig for Dommeren, medens

paa den anden Side Mangelen paa grundig Kundskab i andre Videnskaber, der staae i nöie Forbindelse med hele Statslivets og Samfundets Udvikling, ofte vil blive i höi Grad saavel fölelig for ham selv som mislig for det Embedes Bestyrelse, der anbetroes ham. At saadanne Betragtninger have ligget til Grund for den fra Kirke- og Underviisnings-Ministeriet udgaaede Plakat, hvorved den statsvidenskabelige Examen oprettedes ved Kjöbenhavns Universitet, synes ikke alene klart ifölge Sagens egen Natur, men fremgaaer ogsaa af flere af de i Plakaten brugte Udtryk. Den udkom under 10de August 1848, var grundet i en Kongelig Resolution af 29de Juli s. A. og lyder saaledes:

„Det har behaget Kongen at bestemme:

1) at der ved Kjöbenhavns Universitet indrettes en statsvidenskabelig Examen, ved hvilken bliver at gjöre Rede for: a) politisk Öconomie, derunder indbefattet 1) Videnskabens Historie. 2) Nationalöconomiens Theorie og Politik, under den sidste navnligen Agricultur-Industri- og Handelspolitik, Alt med specielt Hensyn til Fædrelandets Lovgivning og Forhold. 3) Finantsvidenskab. b) Statistik, deels Statistikkens Theorie, deels Fædrelandets Statistik i udförligere Omfang, og deels comparativ Statistik. c) Offentlig Ret, saavel Forfatnings- som Forvaltningsret, og endelig Folkeret. d) Statsvidenskabens Encyclopædie. e) Retsvidenskabens Encyclopædie, saaledes at Kandidaten, foruden et Overblik over hele Retsvidenskaben, har en grundig Kundskab i de Dele af Fædrelandets Lovgivning, som staae nærmest i Forbindelse med Statsadministrationen, navnligen Formuesret, Landboret, Söret, Handelsret og Næringsret. f) Den nyere Tids politiske Historie, navnligen siden den vestphalske Fred. — 2) at det juridiske Facultet ved Universitetet udvides til og gives Navn af „rets- og statsvidenskabeligt Facultet" og at til dette samtlige statsvidenskabelige Forelæsninger med dertil hörende Examen blive at henlægge. — 3) at Adgangen til at underkaste sig denne Examen kun gjöres afhængig af de samme Betingelser, som udfordres for at Man kan underkaste sig de andre academiske Embedsexamina, dog saaledes at den, der har bestaaet den polytechniske Examen eller den ved Plan 27de Febr. 1844 befalede Afgangsexamen ved den Kongelig militaire Höiskole, skal, selv om han ikke er academisk Borger, have Ret til at underkaste sig denne Examen."

Den statsvidenskabelige Examen her ved Universitetet tilhörer saaledes ganske den nyeste Tid; de förste Forelæsninger, som besögtes af Studerende, der med Tiden agtede at underkaste sig samme,

holdtes i Efteraarshalvaaret 1848, og i Sommeren 1852 examineredes de förste Kandidater. Det ligger derfor i Tingenes Natur, at en fast Praxis endnu ikke kan siges bestemt at have uddannet sig, hverken med Hensyn til de Forelæsninger og Övelser, hvortil Universitetet giver Adgang, og til den Pröve, som aflægges af Kandidaten, eller med Hensyn til den Maade, paa hvilken de Studerende dyrke Videnskaben og erhverve sig de nödvendige Kundskaber. Dette gjælder dog navnligen om de egentlig ökonomiske Fag; men disse ere vel ogsaa de, der ligesom give Examen dens særegne Charakteer, og som ved grundigen med Aand og Liv at studeres, skulle hævde dens Anseelse. — Enhver, der er overbeviist om Nytten og Nödvendigheden af, at den i den ovenfor citerede Plakat nævnte politiske Ökonomi med de under samme henförte Underafdelinger dyrkes saaledes ved Universitetet, at ikke alene Statens Embedsmænd blive hjemme i samme, men at ogsaa dens vigtigste Sandheder efterhaanden trænge ind i Folkebevidstheden, maa derfor ansee det for at være af den störste Vigtighed, at det ved Professor Bergsöes Död ledigblevne Professorat besættes med en Mand, som enten alt er, eller om hvem Man i hvert Fald tör forudsætte, at han i Tidens Löb vil blive sit Fag fuldkomment voxen, en sand Videnskabsmand.

Den statsvidenskabelige Examen afholdes ligesom de andre Examina ved Universitetet 2 Gange aarlig, og i Overeensstemmelse med Plakat af 10de August 1848 aflægges af de vordende Kandidater Pröve i fölgende 5 Hoved- og 5 Bidiscipliner, af hvilke de sidste ved Pointberegningen kun gjælde halvt mod de förste:

a) Hoveddiscipliner: 1) Nationalökonomi; 2) Finantsvidenskab; 3) Fædrelandets Statistik; 4) Dansk Statsforfatnings- og Statsforvaltningsret; 5) Dansk Retsencyclopædi. b) Bidiscipliner: 1) statsvidenskabelig Encyclopædi; 2) Statistikkens Theori og sammenlignende Statistik; 3) politisk Historie; 4) almindelig Statsret; 5) Folkeret.

Til Hovedcharakteren Laudabilis hörer mindst 3 Laudab. i Hoved- og 3 Laudab. i Bifagene, samt forövrigt 4 Haud illaud; til Hovedcharakteren Haud illaudabilis udkræves mindst 4 Haud illaud. i Hoved- og 4 Haud illaud. i Bifagene og dertil 2 Non cont; den ringeste Hovedcharakteer Non contemnendus kan opnaaes med 1 Haud illaud. i Hoved- og 1 Haud illaud. i Bifagene, Resten Non cont., men den modtages ligesom ved den fuldstændige juridiske Examen næsten aldrig; Hovedcharakteren Laudabilis atque quidem egregie, der kan erholdes med 3 Laud. præ ceteris i Hoved- og 3 Laud. præ ceteris i Bifagene samt dertil 4 Laudab., er endnu ikke

tildeelt Nogen, og vil altid komme til at höre til de store Sjeldenheder.

Over samtlige 10 Discipliner er der holdt Forelæsninger, over flere af dem endog af forskjellige Universitetslærere, og naar der ikke ved Examensbordet slavisk fordres det Givne og intet Andet, en Feil, som den Examinator, der selv har doceret det Fag, hvori han overhörer Kandidaten, letteligen henfalder til, maa dette sidste altid være behageligt for de Studerende, da den forskjellige Opfattelse og Fremstilling i saa höi en Grad bidrager til at vække den selvstændige Tænkning hos den Læsende, uden hvilken den modtagne Kundskabsmasse ogsaa bliver af saare liden og tvivlsom Værdi. Yderligere Veiledning er i flere Fag given de Viderekomne ved Examinatorier og skriftlige Övelser, af hvilke især de sidste, naar Opgaven den enkelte Gang ikke tages af et saa begrændset Stof, at egentlig Forberedelse kan finde Sted, ere et fortrinligt Middel for de Studerende til ikke alene at lære uden lang Forberedelse at udtrykke deres Tanker i et korrekt og ordnet Foredrag, men ogsaa til rigtigen at vurdere deres egne Kræfter, saavel den Kundskabsmasse, som de have tilegnet sig, som den Evne, de maatte være i Besiddelse af til at beherske og behandle det tilstedeværende Stof.

Blandt de enkelte Fag indtager Nationalökonomien den förste Plads; den er en Videnskab, som, naar den grundigen skal studeres, fordrer meget Arbeide og en sund og skarp Tænkeevne. Intet er lettere end aldeles overfladisk at gjennemlæse en eller flere Böger i denne Retning, saaledes at dog Noget hænger ved, at Man, for at bruge et vulgairt Udtryk, bliver istand til ved given Leilighed ogsaa at snakke med om ökonomiske Forhold, ja endog anvende Kunstudtryk, og dette er vel Grunden til, at saa Mange, skjöndt de ikke engang have bragt det saavidt, at de kunne skue Vanskelighederne, ansee sig berettigede til at höres som Kyndige, naar de give deres Mening tilkjende, og med en vis Ringeagt see ned paa en Videnskab, som de indbilde sig, at Enhver uden stor Uleilighed kan blive Mester i. Men har Man virkeligen den alvorlige Villie at ville skue klart den almene Velstands Natur og Aarsager, at ville gjöre til sin aandelige Eiendom Læren om Frembringelsen, Fordelingen og Forbrugen af Rigdom — ved hvilket Ord da forstaaes samtlige materielle Gjenstande, som ere nödvendige til Livets Ophold, eller tjene til at gjöre samme behageligt — anseer Man det for sin Pligt at efterspore de sande Aarsager til Nutidens store sociale Bröst, og om muligen at bidrage Sit til at udfinde de rette Midler til at raade Bod paa samme, da bliver Opgaven virkelig alvorlig, det bliver da nödvendigt

tidt og ofte at komme tilbage paa de samme Spörgsmaal, at studere ivrigen og at passe nöie paa, at Intet undslipper En. Man vil da snart opdage, at hvad Man i Begyndelsen maaskee ansaae for aldeles ligefremt og trivielt, for Noget, der faldt af sig selv, netop indeholder de vigtigste Sandheder, og skjuler bagved sig Vanskeligheder, der meer og meer knytte sig i en gordisk Knude, hvilken det ikke gaaer an som en Alexander at overhugge. Spörges der nu, om de statsvidenskabelige Studerende hidtil i denne Retning have præsteret, hvad der kunde fordres af dem, da kan jeg ikke fragaae, at Svaret efter min Mening maa blive benægtende. Nationalökonomien er maaskee det Fag, der hidtil forholdsviis er bleven meest forsömt, og det er i saa Henseende höist uheldigt, at den ene Lærestol ved Universitetet i længere Tid har maattet henstaae vakant; thi netop her, hvor passende Læreböger fattes, bliver den af vedkommende Professorer givne Veiledning af saa stor Betydning. Et Gode er det imidlertid, at Forelæsninger over dette Fag ere holdte baade af afdöde Professor Bergsöe og af de nuværende Universitetslærere, Etatsraad David og Professor Kayser, især da de i deres Fremstilling af Videnskaben have viist sig ikke saa lidet forskjellige. — Afdöde Professor Bergsöe, der har foredraget Videnskabens Historie og den nationalökonomiske Politik, samt fik begyndt paa en Forelæsning over den egentlige Theori, tilhörte aabenbart den tydske Skole med dens særegne Maade at ordne og klassificere Stoffet paa; hans Fremstilling havde ikke liden Lighed med den, som findes i den af Professor i Heidelberg Rau udgivne „Lehrbuch der politischen Ökonomi", en Bog, som altid anbefaledes af ham, og som er et ægte tydsk Værk med alle sammes gode og mindre heldige Sider. I hans Nationalökonomiens Politik, der skulde give Regler for Regjeringens Forhold overfor Produktionen i det Hele taget, og specielt overfor de forskjellige Erhvervsgrene, har han temmelig vidtlöftigen behandlet Spörgsmaalet om Overbefolkning, og derhos givet en Fremstilling af Agerdyrknings-, Industri- og Handelspolitikken, Alt, navnligen Agerdyrkningspolitikken, nogenlunde udförligen og med særligt Hensyn til vore egne Forhold. Den holdte Forelæsning over Videnskabens Historie er især deri forskjellig fra A. Blanqui's bekjendte Bog, at Professor Bergsöe temmelig strengt holdt sig til Ordene „Videnskabens Historie", og derfor ikke som Blanqui gaaer ind paa det sociale Livs Udvikling, paa de forskjellige Stadier, som ere gjennemlöbne, inden Menneskeheden er kommet paa sit nuværende Standpunkt. — Etatsraad David og Professor Kayser, der begge have holdt Foredrag over Nationalökonomiens Theori, ere deri

forskjellige fra Professor Bergsöe og indbyrdes afvigende, at den Förste i Fremstillingen nærmest slutter sig til de franske Forfattere, förer en let og livlig Stiil som en Rossi, medens Professor Kayser derimod er engelsk; hans Forelæsninger ere grundige, systematiske og holdte i en videnskabelig, noget filosofisk Form; om end Enkelthederne ikke altid ere meddeelte i det populaire og tiltalende Sprog, som udmærker de Franske, saa samler det Hele sig bedre, og Man er derhos fri for Tydskernes ofte uheldige adsplittende Systematiseren og Grundighed i det Smaa, hvorved letteligen Overblikket og den sande Videnskabelighed tabes. Professor Kaysers Foredrag ere derfor med Rette meget ansete hos hans Tilhörere. — Foruden det paa Forelæsningerne Meddeelte benytte de Studerende Adam Smiths og Says berömte Værker, og de Fleste have desuden hidtil læst Raus ovenomtalte Bog; at Enkelte endvidere have gjort sig bekjendte med endeel andre af de meest fremragende nationalökonomiske Forfattere, kan vel nævnes, men vistnok ikke som noget meget Almindeligt.

I nærmeste Forbindelse med Nationalökonomien staaer Finantsvidenskaben, Læren om Tilveiebringelsen og Anvendelsen af de Midler, der ere nödvendige for Staten til de forskjellige Öiemeds Opnaaelse, som den deels absolut maa, deels nu engang har paataget sig at realisere. Foredrag herover ere holdte baade af Etatsraad David og af Professor Kayser, af den sidste dog blot et kort Omrids, et Slags Excerpt af Videnskaben, men saa fortrinligt, at det af de Studerende almindeligen ansees for at staae höiest af hvad der hidtil fra Kathedret er præsteret af de nævnte statsökonomiske Universitetslærere. Skjöndt de af Etatsraad David holdte Forelæsninger, der nöie, men ingenlunde udelukkende slutte sig til Danmarks nuværende og tidligere Finantsvæsen, ogsaa maa ansees som særdeles tilfredsstillende, savne de Studerende dog endnu et rigtig udförligt, systematisk og i alle Henseender udtömmende Foredrag i denne Retning, og Savnet föles saameget mere, som fremmede Forfattere i Finantsvidenskaben ifölge Sagens Natur næsten altid tage særligt Hensyn til deres eget Lands Forhold, og deres Böger derved mindre passe for danske Læsere; dog denne Green af Videnskabeligheden er endnu saare ung hos os, og Rom blev ikke bygget paa een Dag.

Statistikken er udelukkende foredraget af Professor Kayser; den bestaaer deels i en Fremstilling af Statistikkens Theori og Methode — der giver Reglerne for, hvorledes det statistiske Materiale bör behandles, oplyser de Vanskeligheder, som frembyde sig, og opklarer de Feil, som endnu hyppigen begaaes af statistiske Forfattere og ofte forleder dem til aldeles urigtige Slutninger — deels i en tem-

melig fuldstændig Oplysning om Fædrelandets Forhold og Udvikling, og deels endeligen i en sammenlignende statistisk Oversigt over de Lande, med hvilke vi staae i nær Beröring, eller som ere saa vidt fremme paa Civilisationens og den materielle Udviklings Bane, at de paa en Maade maae tjene os som Mynstere. Det ligger i Statistikkens Natur, og navnligen i Vanskeligheden af at fremskaffe et tilstrækkeligen sikkert og fuldstændigt Materiale, at den hovedsageligen maa holde sig til det Materielle. Befolkningsstatistikken maa derfor nærmest indskrænke sig til at betragte Mennesket som fysisk Væsen og til at undersöge de sociale Forhold, som bestemt lade sig eftervise, kan kun undtagelsesviis og med stor Forsigtighed indlade sig paa egentlig moralske Fænomener. Statistikkens störste Indhold er saaledes ogsaa bleven en Fremstilling af den ökonomiske Udvikling, og deler sig da naturligen i den Deel, som omhandler Urproduktionen — der i vort Fædreland væsenligen ja næsten udelukkende bliver Agerdyrkningsstatistik — i Industri- og i Handelsstatistik, hvortil endnu kommer Finantsstatistik, der giver en Fremstilling af Statens Huusholdning, saaledes som den i Öieblikket er ordnet. Denne sidste Green er ikke medtaget i den sammenlignende Statistik, i hvilken er behandlet vore nordiske Naboriger, Preussen, England, Frankrig og Belgien, da de forskjellige Staters saa höist forskjellige Finantsvæsen gjör Sammenligning i denne Henseende saa at sige umulig, idet ofte store Indtægter og Udgifter, som vedröre Statsöiemed, ikke opföres i Finantslovene, og saaledes skjule sig, idet det langtfra er noget Fixeret, men ikke sjeldent meget forskjelligt, hvad Staterne ansee for sig Vedkommende, og saaledes ofte etsteds store Summer anvendes til, hvad Man andetsteds lader være de Privates eller Kommunernes Sag.

I politisk Historie, der er foredraget af Professor Velschow, er temmelig udförligen gjennemgaaet den nyere Tids Historie efter den westphalske Fred, fra hvilket Tidspunkt det nuværende europæiske Statssystem og den med samme i Forbindelse staaende Omsorg for den saakaldte politiske Ligevægt sikkert fremtræder og gjör sig gjældende. Af Historien för 1648 er ikkun meddeelt en kort sammentrængt Oversigt over de Ideer, som nærmest forud for dette Tidspunkt bevægede de europæiske Nationer, og som danne den nödvendige Forudsætning for den rette Forstaaelse af den daværende Stilling og de efterfölgende Begivenheder i vor, hidtil den meest fremragende, Verdensdeel. Det at give en blot nogenlunde fyldig Fremstilling af det europæiske Statssystems Historie i de sidste 200 Aar bliver i Sandhed ogsaa blot vanskeligt ved Stoffets Rigdom, ved det Meget,

som frembyder sig for Tanken, og hvoraf dog langtfra Alt kan medtages, naar ikke dette Bifag skal voxe op til et uoverkommeligt opus for den samvittighedsfulde Studerende. Paa den anden Side er det ogsaa aabenbart, at noget Andet skal meddeles, end den historiske Skolelærdom, hvori Pröve aflægges, inden Adgangen til Universitetet som Student aabnes, om Man end kunde tænke sig samme gjentaget i et vidtlöftigere og indholdsrigere Omfang; mange Begivenheder, som hidtil optoge en stor Deel af den historiske Viden, maae træde i Baggrunden. Det gjælder nu hovedsageligen om at see Staternes indbyrdes politiske Forhold, at skue de Ideer, som have bevæget Folkene og derved givet enhver Periode i Historien sit særegne Præg; Krigsbegivenhederne til Exempel maae træde tilbage for deres Resultater, Fredslutningerne, Kongerækkerne kunne ikke spille nogen Hovedrolle, denne tilkommer derimod utvivlsomt de forskjellige politiske, sociale, religiöse og nationale Spörgsmaal, som enten alt have faaet deres Lösning eller endnu den Dag idag vente paa samme.

Iblandt de juridiske Discipliner bliver utvivlsomt Dansk Retsencyclopædi den vigtigste og vanskeligste, og efter Nationalökonomien optager dette Fag vistnok forholdsmæssigt den meste Tid for de statsvidenskabelige Studerende. Hensigten med samme er at meddele de vordende Kandidater et Overblik over de vigtigste Dele af Fædrelandets Lovgivning, og at give dem en dybere Indsigt i de Brancher, for hvilke de som tilkommende administrative Embedsmænd ville eller kunne faae særlig Anvendelse. Der er derfor af de tvende Professorer, som herover have holdt Foredrag, Etatsraad Krieger og Professor Gram, foruden en almindelig Indledning, hovedsageligen dvælet ved de tinglige og obligatoriske Retsforhold, og tilföiet en kortfattet sammentrængt Oversigt over Familie- og Arveretten. Denne sidste i en vidtlöftigere Form — saa at alle de forskjellige vigtige Qvæstioner, som kunne opstaae, dröftes — kan kun have Interesse for den egentlige Jurist, hvilket ligeledes gjælder om de for denne saa vigtige Hovedfag, Proces, Kriminalret og Romerret. Det er ogsaa kun ved at kaste saa store og vanskelige juridiske Discipliner overbord, at der bliver Tid til med nogen Grundighed at studere de ovenomtalte i saa nær Forbindelse med hele Statslivet staaende Videnskaber, men det kan ikke nægtes, at Man under Læsningen af Dansk Retsencyclopædi ofte maa föle Savnet af en större og videregaaende juridisk Viden, at det netop, fordi Faget staaer temmelig isoleret, bliver ikke lidet vanskeligt at optage samme in succum et sangvinem.

Fædrelandets Statsforfatningsret, der i Forening med Statsforvaltningsretten udgjör det andet juridiske Hovedfag, er foredraget af vor bekjendte Statsretslærer, Etatsraad Larsen, og har da, foruden en Oversigt over den tidligere Tilstand og den raadgivende Stænderinstitution, især bestaaet i en Fortolkning af den danske Grundlov af 5te Juni 1849. Dennes enkelte Bestemmelser ere gjennemgaaede, Kongens og den överste Regjeringsmagts retslige Stilling er gjort til Gjenstand for Dröftelse, Rigsdagens ɔ: Folkerepræsentationens Myndighed og Forhold til Folket, samt dens Organisation og Sammensætning og de hermed i Forbindelse staaende Spörgsmaal ere blevne klarede, Betydningen er bleven viist af de mange Paragrafer, som sikkre Statsborgernes politiske, religiöse og borgerlige Rettigheder. Hertil er endvidere bleven knyttet en Fremstilling af de forskjellige Statsdeles indbyrdes Stilling og særlige Forhold; men at hele Statsretten maa faae et ganske andet Udseende, naar Forfatningsspörgsmaalet muligen i en nær Fremtid finder sin Afgjörelse, er ifölge Sagens egen Natur indlysende, om det end saa nogenlunde kan bestemmes, som det alt her er antydet, hvad der vil blive Gjenstand for samme. — Professor Vedel har i sin Statsforvaltningsret havt til Opgave, at bestemme den udövende Magts Omraade, dens Forhold til den lovgivende og dömmende Magt og dens egen indre Organisation, hvortil knytter sig en Udvikling af de Retsbestemmelser, som den udövende Magt har at følge, saavel i den indre Forretningsgang som i Forholdet til Borgerne. Herunder er fremdeles meddeelt Læren om Kommunalforfatningen, ligesom en Fremstilling af Nærings- og Handelslovgivningen udgjör en af sammes vigtigste Afsnit. At Statsforvaltningsretten eller med andre Ord den administrative Ret altid maa være af störste Vigtighed for den tilkommende administrative Embedsmand, er indlysende, saameget mere som det for Staten ingenlunde kan være nok, at den enkelte Embedsmand ved Övelse arbeider sig ind i den specielle Bestyrelsesgreen, hvori han maatte blive ansat; hans Virksomhed bliver letteligen til noget Halvt og Skjævt, naar han ikke tillige har et Overblik over den hele Forvaltning.

Folkeretten og den almindelige Statsret er gjennemgaaet af Professor Bornemann paa de samme Forelæsninger, som ere holdte for de juridiske Studerende, og sidstnævnte Disciplin udgjör da den ene Hovedafdeling af Retsfilosofien, der er et af Hovedfagene til den fuldstændig juridiske Examen. — Ved Folkeretten maa her forstaaes den positive europæiske Folkeret ɔ: Indbegrebet af de Retsregler, som efterhaanden have dannet sig mellem de christelige Stater i

Europa i deres forskjellige internationale Forhold, og derfra atter har forplantet sig til den övrige Christenhed, ligesom den mere og mere söger at gjöre sig gjældende i Forholdet til de muhamedanske og andre Stater, med hvilke Europæerne hyppigen træde i Forbindelse. Til Grund for sine Foredrag har Professor Bornemann lagt „Grundrids af den positive Folkeret, til Brug ved Forelæsninger, af Kolderup-Rosenvinge", forhen Professor i Lovkyndighed ved Kjöbenhavns Universitet, men det skrevne Kollegium voxer i Masse langt op over den nævnte Bog, og Bearbeidelsen er saa selvstændig og saa klar og gjennemtænkt, at den med Rette nyder almindelig Anerkjendelse. At den almindelige Statsret, der filosofisk skal klare de samme Spörgsmaal, som i den positive Statsret og tildeels i Forvaltningsretten have faaet deres praktiske Lösning, ofte bliver ikke saa lidet afvigende bedömt, ligger vel for en stor Deel deri, at vi her befinde os paa et Gebeet, hvor forskjellige Synsmaader, begrundede i de forskjellige Individualiteter, have temmelig frit Raaderum.

Slutstenen paa det Hele, det forbindende Led mellem samtlige enkelte Discipliner danner Statsvidenskabens Encyclopædi, der er foredraget af afdöde Professor Bergsöe, og har til Hensigt at klare Statsvidenskabens Natur og Væsen, at vise de forskjellige Discipliners Sammenhæng og indre indbyrdes Forhold, og derfor vel ofte antages for en passende Indledning til Studiet, men vistnok kun retteligen kan forstaaes og saaledes være til sand Nytte for den, der allerede nogenlunde grundigen har gjort sig bekjendt med de enkelte Fag. Professor Bergsöe definerer Statsvidenskaben som „Læren om Statens Natur og Formaal, om Betingelserne for Statsmaalets Realisation og de hensigtsmæssigste Midler til dets Fremme"; Statsformaalet udgjör derfor Udgangspunktet i det af ham givne Kollegium, det dröftes temmelig udförligen, og om samme grupperes Statsvidenskabens enkelte Discipliner, blandt hvilke da atter den saakaldte Politik — eller Læren om de overeensstemmende med Fornuft og Erfaring hensigtsmæssigste Midler til at realisere Statens Formaal — med dens mangfoldige Underafdelinger spiller Hovedrollen og udgjör den betydeligste Deel af det Meddeelte. Af enkelte Studerende er desuden benyttet „Encyclopædie der Staatswissenschaften von F. Bülau, Leipzig 1832".

Til den statsvidenskabelige Examens mundtlige Deel have hidtil 28 Studerende indstillet sig — nogle Enkelte have efter Udfaldet af

den skriftlige Deel trukket sig tilbage — og Resultatet har da været følgende:

	Laud.	Haud ill.	Non cont.	Forl. Exam.	Ialt.
1852:	6	1	1	1	9
1853:	4	3	»	»	7
1854:	2	4	»	3	9
1855:	»	3	»	»	3

At der i 1852 er faldet et forholdsviis saa stort Antal Laud.'er, maa tildeels tilskrives den Omstændighed, at Man förste Gang, Examen afholdtes, ansaae det for Billigt og Nödvendigt at stille mindre Fordringer end senere.

Ovenstaaende Fremstilling er alene stöttet paa min egen Erfaring deels som Student, deels senere som Kandidat. Skulde min Opfattelse være mindre rigtig, da maa jeg meget beklage dette, men kan i saa Henseeude ikke paakalde Læserens velvillige Bedömmelse; kun forsaavidt være det mig tilladt at udbede mig samme, som det ikke altid har været mig muligt at finde Udtryk, der ikke kunne forstaaes paa anden Maade end den tilsigtede; jeg maa derfor reservere mig, at der ikke lægges Mere i mine Ord, end hvad samme nödvendigviis indeholde.

Juli 1855.

Sangerens Hustru.

Af C. Ploug.

Saa lykkelig, som faa blandt Dödelige,
Var Trakiens Sön, Helleniens ældste Skjald;
Ved Strengen, strammet paa Skildpaddens Skal,
Han Drot var vorden udi Toners Rige;
En elsket Brud, en maifrisk, yndig Pige
Han nylig havde hjemfört til sit Tjald;
Han sandsed Glæde kun og drömte Lykke
I Dagens Solglands som i Nattens Skygge.

Og den Natur, som omgav Orpheus' Hytte,
Hans Glæde delte, drömte med hans Dröm:
Naar Strengen bæved, smeltende og öm,
Saa flokked Skovens Dyr sig for at lytte,
Og Örnen daled, Björnen slap sit Bytte,
Og Bækken sagtnede sin viltre Ström,
Og naar bag Lövets Ly sig Parret dulgte,
Et Chor af Nympher jublende dem fulgte.

Som han Naturen, saa hans skjönne Qvinde
Naturens milde Aander til sig drog;
De bedste Blomster hented de til hende
Fra Bjergets Klöft, fra Dalens dunkle Krog,
Hun lærte Krandse dem deraf at binde,
De lærte hende deres tause Sprog;
I maanklar Aften, medens han slog Strengen,
Hun dandsede med Nympherne paa Engen.

Men midt i Livets Nydelse og Glæde
I Baghold ligger lumsk den kolde Död;
I Dandsens Rhythmer som i Druens Glöd
Tilintetgjörelsen er skjult tilstede.
Fra Græsset, som med flygtig Fod de træde,
En giftig Slange sig i Veiret sköd;
Den bed hans unge Hustru dybt i Hælen,
Og bort til Hades' Bolig flygted Sjælen.

Da var hans Lykke som en Boble sprungen,
Henveiret som et Löv for Höstens Blæst;
Da var til Död hans egen Livskraft stungen,
Og haablöst Tungsind Dag og Nat hans Gjæst;
Da fandt ei Læben Toner, Ord ei Tungen,
Stum som en Stötte sad Apollons Præst,
Urört han Lyren lod paa Væggen hænge,
Og tykt faldt Stövet paa de nye Strenge.

Men da hans Röst ei meer Apollon hörte
Og kjendte Grunden, Kilden til hans Qval,
I Gudens Bryst sig Sorg og Medynk rörte.
Ned flux han iled fra Olympens Sal
Og for sin Tjener frem i Drömme förte
Hans döde Viv, hans tabte Ideal,
Saa frisk og levende, saa söd og smilende,
Som dengang ved hans Hjerte hun var hvilende.

Og Eurydike sine Arme strakte
Imod ham, som i Live hun var van,
Og hendes blöde Stemme hvisked sagte:
„Hent mig tilbage fra de Södes Land!"
Bort Synet svandt, men ham til Liv det vakte;
Han fölte Aabenbaringen var sand,
Og tog igjen sin Lyra ned fra Knagen,
Og skred, haabfuld og modig, frem i Dagen.

Frem skred han gjennem alle Hellas' Stæder,
Bleg og alvorlig end, men höi og klar;
I side Folder faldt hans lange Klæder,
Paa Hoften han sin Lyra stöttet bar;

Til Tegn paa Kunstens Kald og Sangens Hæder
En Laurbærgren om Issen slynget var;
Og Folket med Beundring ham betragted,
Men Verdens Dom og Roes han föie agted.

Frem skred han med sit ene Maal i Sinde
Did, hvor i Syd sig ender Hellas' Kyst.
Der staaer et Fjeld, omsust af vrede Vinde,
Mens Havets Bölger brydes mod dets Bryst;
Dybt i dets Fod en Hule er at finde,
Hvor den, der eier nok af Mod og Lyst,
Kan ned i Jordens dunkle Indre stige
Og naae de Dödes gaadefulde Rige.

Han vover det, — thi fast sin Lid han sætter
Til Guders Naade, til Apollons Gunst,
Men fremfor Alting til sin höie Kunst,
Som Seier over Döden ham forjætter.
Ned gjennem Hulens Gab sit Fjed han retter
Igjennem qvalme Taager, giftig Dunst;
For Skyggelivets Rædsler ei han gyser,
Hans Öies Klarhed gjennem Mörket lyser.

Og denne Magt, som hvilede i Blikket,
Paa Underverdnens Vagt sig mærke lod.
Det var, som om Uhyret godt forstod,
Hvad Kald der var i Livet ham beskikket;
Thi logrende kom Kerberos og slikked
Med trende Tunger den Forvovnes Fod;
Og da han naaede Styxes sorte Vover,
Ham Charon uden Vægring satte over.

Nu staaer han altsaa paa den öde Slette,
Hvor Intet lever, ingen Plante groer;
Omkring ham svæve Skyggerne de lette,
Tidt Eurydike han at skimte troer;
Men ei han la'er sig standse eller trætte,
Ei lader han sig lokke fra sit Spor,
För gjennem Dæmringen paa skummel Throne
Han öiner Hades selv og Persephone.

Da standser han og ned for Thronen knæler,
Og griber Strengene med sikker Haand;
Paa stærke Vinger löfter sig hans Aand,
Og Kjærlighedens Kraft hans Röst besjæler,
Og Sprogets Tonefald i Rhythmens Baand
Med Strengelegen liflígt sig formæler.
Mens Taaren ad hans Kind randt, mild og klar,
Qvad Orpheus til det strenge Kongepar:

„Guder, som herske dybt under Jorden,
Hvor vi, som hist i Sollyset födes,
Alle i Dödens Tusmörke mödes
Efter Naturens evige Orden!
Ei er jeg kommen hid for at bryde
Straffen, som piner syndige Sjæle;
Ei er jeg kommen hid for at stjæle
Kundskab om Lönnen, Salige nyde.
Nei, kun min Viv, den faure og fyldige,
Unge, uskyldige,
Hulde og herlige,
Kydske og kjærlige,
Ledte min Fod og bevinger min Röst.

Neppe var Hymens Fakkelskær slukket,
Neppe vort Samlivs straalende Morgen
Gryet, förend Glæden sluktes af Sorgen,
Förend hun segned, dödeligt stukket.
Manden — jeg veed det — modigt skal vente
Ulykkens Slag med opslöftet Pande,
Fast skal i Modgangs Brænding han stande,
Voxende Kraft af Prövelsen hente.
Ak, men min Kjærlighed har overvældet mig,
Fanget og fældet mig;
Sindet opfyldende,
Sandsen fortryllende,
Bort har den smeltet mit Mod og min Kraft.

Hellige Guder! selv har I prövet
Kjærligheds Magt og hyldet dens Vælde.
Eros, o Drot! — saa Frasagn fortælle —
Styred Dit Spand, da Bruden Du röved.

Kjærlighed gav Dig, Dronning Dit Rige;
Kjærlighed vist Din Skæbne bestemte,
Da Du Olymp for Erebos glemte;
Naade da skænk den jordiske Pige!
Kjærlighed saaende, Kjærlighed höstende,
Trofast og tröstende,
Fyrigt oplivende,
Fuldt sig hengivende
Var hun i Livet; — gjengiv hende det!

Ja, ved det Chaos, hvorfra vi stammer,
Ved Eders Riges lydlöse Tomhed,
Ved den Belönning, I skænke Fromhed,
Og ved den Straf, som Gudlöshed rammer,
Giv mig min unge Hustru tilbage!
Det er et Laan kun, hvorom jeg beder;
Sikkert vi begge tilfalde Eder,
Naar vi har naaet de snehvide Dage.
Da skal vi komme, kjærligt omslyngede,
Tæt sammenklyngede;
Alderbetyngede,
Sjæleforyngede,
Evigt vi da skulle lyde Jert Bud.“

Saa sang han. — Gjennem Underverdnens Stilhed
De höie Toner dobbelt stærke löd;
Med dem igjennem Skyggelivet flöd
En Ström af Morgenlys og himmelsk Mildhed;
Sin dunkle Rædsel tabte Grav og Död,
Sin Pine Straffen, Hævnens Magt sin Vildhed;
Fjernt til Elysion trængte Strængens Lyd
Og blanded sig med Salighedens Fryd.

De Sjæle, som med Suk og Klage vanke
Ved Styxes Bredder kraftesløse om,
Fordi en kjærlig Haand ei vilde sanke
De muldne Ben i Gravens Helligdom,
De fölte atter Livets Pulsslag banke,
Det var, som om dets Kraft tilbage kom;
De standsed Sukkene og Klageraabet,
Paa Frelsen og Forlösningen de haabed.

Og Sangens Trolddom de Fordömte letted
Den svare Pine for et Öieblik:
Ei Danaiden meer med Spanden gik,
Thi Karret fyldtes, som om det var tættet;
Og Tantalos sin Hunger fölte mættet,
Sin Læbe qvæget af en Lædskedrik;
Og gamle Sisyphos paa Stenen satte
Sig ned og hviled sine Lemmer matte.

Ixions Hjul ei dreiede sig længer,
Med Lænker gnavende hans Ledemod;
Og Gribben, som i Tityos' Lever flænger,
Sin Brad en föie Stund uændset lod;
Fast groede Klippen, som lösreven hænger
Ud over Phlegyas, atter til sin Rod;
Og Eumeniden selv med Slangehaaret
Stod stille grædende og södt bedaaret.

Men Herskerparret paa den skumle Throne
Sad længe taust og grublende i Sind:
Omsider Sangens Ord og Lyrens Tone
Igjennem Brystets Jernvæg trængte ind,
Omsider strög den stolte Persephone
En trolös Taare fra sin Marmorkind,
Og mild som Gravens Pryd, den hvide Lillie,
Hun aabenbared sin og Hades' Villie.

„Du Dristige, som voved Dig at dölge
„I Dödens Mörke, skjönt Du ei er död,
„Som, ukaldt, dette Riges Taushed bröd
„Med Sangens Flugt og Tonens lette Bölge,
„Af Medynk med Dig og Din Elskovsglöd,
„Din Brud er fri — hun efter Dig skal fölge;
„Men hvis paa Veien op Du seer Dig om,
„Er hun for evigt tabt. — Saa er vor Dom."

Saa talt, og Hades peger, barsk og stum,
Ad Veien, han var kommen, med sit Scepter;
Og Orpheus, rig ved Löftets Glædessum,
Flux giver sig paa Vei med friske Kræfter.

Nu tykkes ringe ham det vide Rum,
Han veed jo, Eurydike fölger efter;
Af Dybets Rædsler nu han Intet seer,
Hans Hjerte jubler, og hans Öie leer.

Men lang er Veien — mange Tanker födes
Paa den, og döe, og fange atter Liv:
„Hvorfor“ — han tænker — „mon det mig forbödes
„At see tilbage paa min egen Viv?
„Hvi tör hun ei af dette Öie mödes,
„För Legeme hun faaer ved Lysets Bliv?
„Hvi tör ei strax den elskelige Skygge
„Forsikkre mig om min gjenvundne Lykke?“

Og Veien led; — men gjennem Skjaldens Hoved
I anden Form den samme Tanke foer:
„Hvo veed, om Hades holder hvad han loved,
„At Eurydike fölge skal mit Spor?
„Vee mig, at ingen Ed jeg kræve voved!
„Hvor ofte har en Gud ei brudt sit Ord?
„Maaskee istedetfor en Jordens Datter
„Jeg bringer hjem kun Underverdnens Latter.

Og Veien led; — men samme Tanker stige
Frem i hans Sjæl igjen med voxet Kraft:
„Maa Dödens Magt for Kjærligheds da vige?
„Kan den gjengive Livet, der er tabt?
„Kan den udstyre Skyggen af min Pige
„Med Hudens Hvidhed og med Blodets Saft?
„Kan den opreise Skjönheds sjunkne Buer,
„Og tænde Tankens Lyn og Öiets Luer?“

Og Veien led; — men han er tung i Sinde;
Thi dybere i Tvivl han sænkes ned:
Hvor er det muligt, at den döde Qvinde
„Bevare kan for mig sin Kjærlighed?
„Alt Jordisk flygted jo fra hendes Minde,
„Da hun betraadte Styxes dunkle Bred;
„Hun Glemsel drukket har af Lethes Vover.
„Ak — hendes Kjærlighed i Graven sover!

„Thi hvad er Kjærlighed? Hvor kan den leve
„Hos den, der selv ei nyder Livets Kaar?
„Ei vil den som en flygtig Taage svæve
„Omkring en Lykke, som den ikke naaer.
„Nei, Nydelse og Gjengjæld maa den kræve,
„Men brat udslukkes, hvor den Intet faaer.
„Den er ei Given blot, men og Modtagen;
„Den Döde faaer kun Suk og Graad og Klagen.“

Hans Vandring nærmer sig nu snart sin Ende,
Han skimter Lyset alt ved Hulens Rand;
Men Tvivlens Luer höit hans Sjæl omspænde,
Sin Tro, sin Tillid ei han værge kan.
Nu vakler Haabet, han har bygt paa hende,
For hvem han nys mod Dödens Gru holdt Stand,
Og Löfter og Forjættelser han vrager,
Og troer kun paa hvad han med Haanden tager.

„Det er umuligt! — Eurydike fölger
„Ei nu sin sorrigfulde Elskers Spor;
„Den kjære Skygge fjernt herfra sig dölger
„Imellem gode Aanders glade Chor.
„Alene skal jeg plöie Livets Bölger,
„Alene træde den forhadte Jord;
„I Döden först jeg skal gjenmöde hende,
„Men ak, da vil hun ei sin Husbond kjende.

„Men hvis det dog var muligt? — Hvis hun svæved
„Med lette Fjed ad Stien bag min Ryg?
„Hvis som en deilig Sommerfugl hun hæved
„Sig om en stakket Stund af Larven styg?
„Hvis snart af Liv og Kjærlighed hun bæved
„I mine Armes Slyngning, glad og tryg?
„Da var min Lykke meer, end Ord kan sige,
„Unaaet, uhört, udrömt af Dödelige.

„Men om det muligt er, — det maa jeg vide.
„Jeg trodser Persephones haarde Bud.
„Hvis Eurydike er her ved min Side,
„Paa stærken Arm jeg bærer bort min Brud.

„Jeg frygter ingen Fare, ingen Gud;
„Med Hades selv jeg tör om hende stride.
„Hvordan min Lod er, maallös Qval og Vee,
„Hvad heller navnlös Fryd — det vil jeg see."

Han seer sig om. — Der staaer den skjönne Qvinde,
Saa bly og bævende, saa söd og öm,
Som hun har stadigt levet i hans Minde,
Som hun har staaet for ham i hans Dröm.
Hun er saa röd af Læbe, frisk af Kinde,
Som Aphrodite steg af Havets Ström;
Og dog er hendes Legem end ei dannet;
Hun er et Taagebilled — intet Andet.

Men det han sandser ei — fremad han iler,
Idet han jubler hendes elskte Navn;
Hun strækker Armene mod ham og smiler,
Men trækker sig tilbage for hans Favn.
Den tomme Luft kun i hans Arme hviler;
Nær Maalet var han blot, men ei i Havn.
Han stormer atter fremad, hed og higende,
Hun smiler og hun vinker, stedse vigende.

Tilbage gjennem Hulens Dyb han skrider
Med Bönner brændende, med Suk og Raab;
Men stedse længer fra ham Skyggen glider,
Og stedse daler dybere hans Haab.
Forgjæves slaaer hans Klage Hulens Sider,
Forgjæves faaer hans Angest Taarers Daab;
Snart er bag Underverdnens Port hun svunden,
Og Veien for ham spærrer Helvedhunden.

Forgjæves styrter han til Jord bedövet,
Forgjæves venter han en Uge lang,
Forgjæves reiser han sig, dybt bedrövet,
Og aander ud sin Smerte i sin Sang;
Det er, som var hans Kunst sin Magt berövet,
Som Lyren havde tabt sin Trylleklang;
Thi lukt er Hades' Rige for hans Klage;
Hans Hustru vender ikke meer tilbage.

Hans Kraft var brudt, hans Hjertes Sangbund sprunget,
Tabt Livets Midtpunkt og dets Ligevægt.
Om han sin Sorg og Længsel har besunget,
Om Smerten dulmed, og hans Saar blev lægt,
Om han til glade Lyd har Strengen tvunget —
Har ingen af dem naaet en sildig Slægt.
Kun Sagnet om ham toner os imöde,
Hans Musas Börn — de ere alle döde.

Men han, som kaaret var ved Guders Gunst
Til Herredömmet udi Toners Rige,
Som dristig magted ved sin höie Kunst
Ud over Livets Grændseskjel at stige, —
Hvi maatte fra det nære Maal han vige?
Hvi seired over Döden han omsonst?
Hvi maatte for sin Attraaes ringe Bröde
Med lange Qvaler, bittre Nag han böde?

Fordi han troede ei paa Kjærligheden,
At ogsaa den har over Döden Magt,
At ogsaa den har Lod i Evigheden,
At Graven ikke söndre kan dens Pagt;
Fordi han satte Tvivl for Tro isteden,
Og derved spildte Offret, som var bragt;
Fordi sin egen Fölelse han svigted,
Og kasted bort det Maal, hvortil han sigted.

Fordi han tvivled, om den elskte Qvinde
Hinsides Graven elsked ham endnu,
Om han, der hende bar i trofast Minde,
End leved i den blege Skygges Hu;
Fordi han tvivled — var det blot et Nu —
Om hende i sit Spor han vilde finde,
Og troede kun paa legemlige Baand
Men ei paa det, der binder Aand til Aand.

Saa tvivl da ei, men tro, hver Mand og Mö,
Som elske end den Dag idag hinanden!
Tro, Kjærligheden naaer ud over Randen
Af dette Liv, og ei med det skal döe!

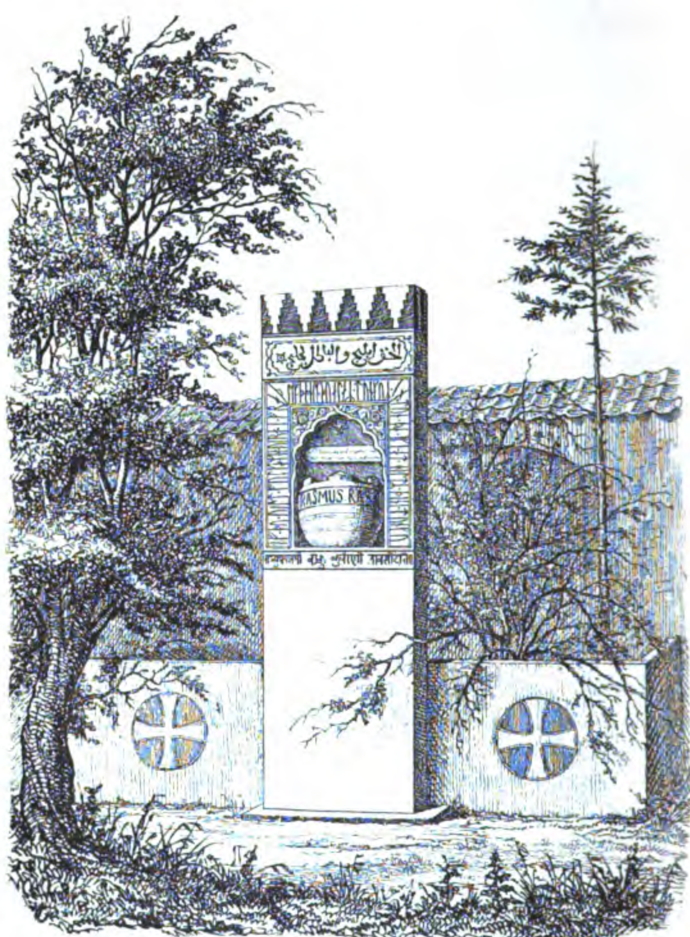
Tro, at den er et Evighedens Frö,
Som blomstrer förnt, naar Sjælen er opstanden,
Et bedre Livs, et Salighedens Pant!
Det varsler Sagnet om, — og det er sandt.

Der er et Samliv ogsaa efter Döden,
En Sjælenes Forening, stærk og ren,
Som ikke brydes af ved Gravens Sten;
Der er en Atterkommen og Gjenfödеn
I Aand og Sandhed, ei af Kjöd og Ben,
En Bod for Savnet og en Tröst i Nöden —
Men den, som kun vil troe hvad han kan see,
Staaer tröstеslös, som Orpheus, *i* sin Vee.

Gravmælet over Rask.

(Meddeelt af Prof. M. Hammerich.)

Til de faa nordiske Forfatternavne, der, uagtet den hidtilværende akademiske som litterære Afspærring, tör antages for kjendte og ærede ved alle fire Universiteter, hörer Rasks Navn. Den Retning, han fulgte, giver ham særlig Adkomst dertil. Allerede i Skoleaarene lagde han Grunden til sit fortrolige Kjendskab til Nordens Oldsprog og övede sine videnskabelige Kræfter ved at lære det uden anden Ordbog og Sproglære, end den, han selv uddrog ved Hjælp af en Oversættelse. Siden fandt han Leilighed til at besöge Sverrig, Norge og Island for at udvide sine Iagttagelser over Folk og Sprog, især Sprogene, hvis gradvise Udvikling af det fælleds Oldsprog havde været en stadig Gjenstand for hans Granskninger. Da han foretog sin Reise til Persien og Indien, var det hans Tanke at forfölge Forfædrenes Spor, endnu för Indvandringen til Europa, og opsöge de beslægtede Sprog- og Folkestammer, en Tanke, der under sin videre Uddannelse förte til en Sammenstilling og Ordning af alle de ældre og nyere Sprog, han havde vidst at tilegne sig; man har nævnet 55 Sprog, hvis Bygning han beskrev, eller hvis Classemærker han kortelig angav, med en Naturforskers Nöiagtighed. Ligesom han var gaaet ud fra de nordiske Sprog, var det altid hans kjæreste Arbeide at stille disse i et klarere Lys, udgive og fortolke Skrifterne af den gamle Litteratur, fremstille Sprogbygningen, rense Modersmaalet for fremmede Tilsætninger og bringe Orden i dets Retskrivning; de Grundsætninger, han her opstillede og som mödte saa hæftig Modstand, have fremkaldt en Gjæring, der lidt efter lidt vil kunne fjerne unödvendige Afvigelser mellem Nabosprogene. Uagtet Venners og Velynderes Forestillinger skrev han sine lærde Afhandlinger paa Modersmaalet, naar de ikke undtagelsesviis vare særlig beregnede paa en fremmed Læsekreds. Men hvad der endnu mere end Emnerne og Sproget knytter Rasks Virksomhed til den Udvikling af Videnskaben, som er at vente, naar Norden ligesom Tydskland, England og Frankrig bliver et selvstændigt Led af det dannede Europa, er hans Drift og Evne til altid at löse sine Opgaver paa den simpleste Maade og hans jevne, klare, kortfattede Fremstilling, som navnlig staaer i Modsætning til den tydske Videnskabelighed og til hvad der hos os har dannet sig efter dette vort nærmeste Forbillede.

Rask ligger begravet paa Assistents-Kirkegaard, Frue Sogn, ved Muren Nr. 24. Hans Gravmæle, som sees afbildet i ovenstaaende Chemitypi, blev i det forløbne Aar omgivet med et Steenhegn; det er fredet paa hundrede Aar.

I November 1839 udstedte daværende Underbibliothekar P. G. Thorsen og Cand. N. L. Westergaard en Indbydelse til Rasks Venner og Disciple om at reise ham et Gravminde. Paa et senere afholdt Möde blev det overdraget Indbyderne og Mag. M. Hammerich at lade Indbydelsen udgaae ogsaa til Sverrig, Norge og Island

og i sin Tid at fremlægge en Tegning og Plan med Overslag. Efter Westergaards Afreise til Udlandet, traadte Cand. K. Gíslason i hans Sted. Gravmælet blev opreist i Juli 1842.

Den architektoniske Anordning skyldes Prof. Bindesböll. Indskrifterne, som ved Indhold og Bogstavtegn skulde minde om Sprogforskeren, ere fölgende:

Sanskrit: नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कुर्वाणो नावसीदति॥
ɔ: *Der gives ingen Ven, som kan lignes med Arbeide; den som arbeider, gaaer ikke tilgrunde.* (Af Bhartriharis Tankesprog, Nítiçat. 74.)

Arabisk: الحق ابلج والباطل لجلج*
ɔ: *Sandheden er klar, men det Falske er dunkelt.* (Af Meidani's Ordsprog, ved Freytag I. 369.)

Oldnordisk, med Runer: ᛁᚠ · ᚦᚢ · ᚢᛁᛚᛏ · ᚠᚢᛚᚴᚬᛘᛁᚿ · ᚢᛁᚱᛆ · ᛁ · ᚠᚱᚬᚦᛚᛁᚴ · ᚦᛆ · ᚿᛁᛘ · ᚦᚢ · ᛆᛚᛆᛦ · ᛏᚢᚿᚴᚢᛦ · ᛁᚿ · ᛏᚢᚿ · ᚦᚬ · ᛁᚴᛁ · ᛆᛏ · ᚼᛁᛚᛏᛦ · ᚦᛁᚿᛁ · ᛏᚢᚿᚴᚢ ·
ɔ: *Vil du være fuldkommen i Kundskab, da lær alle Tungemaal, men glem dog ikke dit eget!* (Kongesp. Udg. S. 23.)

Dansk, i Facsimile: Sit Fædreneland skylder man alt hvad man kan udrette. (Af et Brev fra Rask i Anledning af en Kaldelse til Edinborg, hvilken han afslog.)

Paa Urnen, omgivet af disse Indskrifter, læses:

RASMUS RASK.

FØDT I BRÆNDEKILDE D. 22. NOVBR. 1787.
DØD I KØBENHAVN D. 14. NOVBR. 1832.

Hos de fleste Betragtere ville Indskrifterne kun ved de fremmede Bogstavtegn vække en Forestilling om deres Betydning. Men hvad Alle forstaae, er de Ord, der læses i hans egen Haandskrift:

Sit Fædreneland skylder man
alt hvad man kan udrette.

Anmeldelse af nye Skrifter.

Amtmandens Döttre. En Fortælling. To Dele. Christiania. **Johan Dahl.** 1855.

Denne Roman er vistnok en af de mærkeligste Frembringelser, som den unge norske Literatur i den sidste Tid har at opvise. Ikke blot fordi en indenlandsk Roman endnu hos os er en stor Sjældenhed, men fordi denne Fortælling virkelig baade med Hensyn til Stof og Form bærer et Originalitetens Præg, der vilde have sikkret den Opmærksomhed selv i en langt större og mere udviklet Literatur, end den norske. Skjöndt tilstrækkelig anmeldt og bedömt i forskjellige norske Blade og Tidsskrifter, har den dog, saavidt vides, endnu ikke været omtalt i noget svensk eller dansk Blad, og man har derfor troet, at en kort Anmeldelse deraf ikke vilde være uden Interesse for dette Tidsskrifts svenske og danske Læsere.

Forf. til „Amtmandens Döttre" har, som man af Titelen vil have seet, ikke navngivet sig, men selv om det ikke af Bogens indre Kriterier paa hver Side fremgik, at dens Forf. hörer til det kvindelige Kjön, er det dog ogsaa paa anden Maade tilstrækkeligt bekjendt, at denne kvindelige Forfatter er den samme Dame, som for flere Aar tilbage bragte os de to nydelige Smaanoveller: „Kongsgaard" og „Et Gjensyn", der stode at læse i tvende af P. C. Asbjörnsen udgivne Nytaarsböger. Allerede dengang vakte hine Smaafortællinger store Forhaabninger om, at deres Forf., der syntes at besidde en sjælden fin Iagttagelsesevne forenet med megen Friskhed og Skjönhedssands, maatte i Tidens Fylde kunne levere större Arbeider af megen Betydenhed for Romanfaget. Disse Forhaabninger har Forf. nu ved „Amtmandens Döttre" unægteligt ogsaa opfyldt, skjöndt vistnok ikke ganske paa en saa behagelig eller ublandet

skjön Maade, som mange af hendes literære Venner kunde önsket eller tænkt sig. Thi det var sandelig ikke nogen blid, afglattet, tornefri Kunstnovelle, blot beregnet paa at forskaffe Læseren et Par Timers æsthetisk Nydelse, Forf. dennegang bragte. Det var megetmere en skarp Tendentsroman, tydeligt lagt an paa at afdække formeentlige Bröst og Mangler i Samfunds- og Selskabslivets dybeste Grundlag, Forholdet mellem Mand og Kvinde. Altsaa et nyt Indlæg i den moderne, men saa ukvindelige Sag om Kvindens Emancipation, vil man vel her sige, og derfor betragte Bogen med den samme Ulyst, hvormed man vilde modtage et nyt Exemplar af Clara Raphael- og Bloomer-Literaturen. Men derved vilde man dog gjöre Forf. til „Amtmandens Döttre" temmelig Uret. Vel sandt, hendes Bogs Slægtskab med hine excentriske Damers Skrifter kan vel ikke nægtes, men det er det samme Slægtskab, som undertiden kan findes mellem Skjönhed og Hæslighed, mellem en fint og nobelt udfört Tegning og et grovt Carricaturbillede. Trods det, at Bogen er skrevet med Overbeviisningens, ja med Lidenskabens Styrke, gaaer der dog gjennem den hele Fremstilling en Tone af Finhed og kvindelig Gratie. Det er ikke Kvindens Emancipation i dette Begrebs hele Udstrækning, det er den kvindelige Kjærligheds Emancipation, som Forf. i „Amtmandens Döttre" ivrer for. Der paastaaes, at enhver ægte, dyb Kjærlighed hos Kvinden — til en Mand — bör, fordi hun ogsaa er et Menneske, have Ret til at give sig en Form, og komme til uhindret Udvikling for Livslykken, naar den kun holder sig indenfor de lovlige, det vil da efter Forf.'s Mening sige Gratiens Grændser. Og da nu denne Maxime sjældent eller aldrig kommer til Anvendelse i Samfundslivet, saa paastaaes videre, at Fölgerne deraf næsten altid for Kvinden bliver Fornegtelse af hendes naturlige Fölelser, ulykkelige og kjærlighedslöse Ægteskaber, eller tröstesløs Eensomhed. Disse Fölger er det da, som i Amtmandens Döttre gjennem de forskjelligste, men i den samme Livs-Forfeilelse altid ligeartede Kvindeskjæbner föres os for Öine. Den egentlige Heltinde i Romanen er Sophie, Amtmandens yngste Datter, en höist begavet og elskværdig Personlighed, der, efterat hendes ældre Söstre en efter anden ere faldne som Offre for Fölelsetvangen og de beklemmende Omgivelsers Indvirkninger, selv nu tilsidst kjæmper modigt og kraftigt, först mod sin vaagnende Kjærlighed til Cold (Romanens noget flaue Helt), og dernæst for denne sin Kjærligheds Udvikling til varig Livslykke. Men selv Sophie, denne begavede, dybtfölende, kraftige Kvinde, der virkelig allerede er kommet saavidt i Kjærlighedens Emancipation, at hun selv — rigtignok paa en naturlig og gratiøs

Maade — giver Elskeren det förste Ord — selv hun maa dog — da hun ved en temmelig vilkaarlig hidfört Misforstaaelse er bragt til Tvivl om sin Elskede — til Slutning bukke under for Omgivelsernes og Fordommenes Magt — selv hun bringes til at give Slip paa sin Elskede, paa sin Livslykke, og ender med at nedsynke til et almindeligt Fornuftægteskab med en halvgammel Enkemand, der har fem Börn.

Omtrent saaledes vil Forf., saavidt skjönnes, have opfattet Hovedemnet for sin Fortælling, medens tillige derom grupperer sig en Mængde Charakterer og Episoder, som dog alle mere eller mindre skulle hjælpe til at belyse den fortrykte Tilstand, hvori de unge Kvinder i vore Selskabsforholde siges at befinde sig med Hensyn til deres Hjertesanliggender, og til at udmale den af saadan Tvang og Fornegtelse senere fölgende huuslige Elendighed. Man vil allerede af dette korte Recit have seet, at Værkets hele Udvikling ender med en skjærende Dissonants, og dette kunde heller ikke godt blive anderledes, saalænge Forf. ikke selv har villet eller formaaet at anslaae de Strænge, der give Menneskelivets — altsaa ogsaa Kvindelivets dybeste Grundharmonie, som ikke er af denne Verden. Men det er jo kun den jordiske Kjærligheds Tilfredsstillelse, det er med andre Ord kun Lykke og Nydelse i dette Liv, Forf. sætter som det Maal, hvortil hun anseer sine Medsöstre berettigede at naae, og over hvis Vanskeliggjörelse for Kvindekjönnet hendes Bog er et eneste Klageskrig. Der er hos Forf. ikke Tale om at fortsætte Veien til Kjærlighedens Udspring, for der at naae den eneste sande Frigjörelse for Aand og Hjerte. — Forf. skildrer med gribende Træk mange Skyggesider af Kvindernes Liv, som hun finder det i vore Samfundsforholde, og vi tör ikke nægte, at disse Skildringer ofte ere sande, men vi haabe dog, at de fordetmeste ere Undtagelser, saadanne som de altid maa findes i det ufuldkomne Menneskeselskab. Vor Forf. gjør imidlertid disse Undtagelser til Regel, og giver dog ingen Løsning af Problemet. Intet forsonende Element gaaer igjennem Forf.'s Skildringer. I den Kreds, hun fremstiller for os, gaae de bedste og ædleste Kræfter under et almindeligt og ofte indbildt Tryk; Forf. lader ikke til at ville see eller erkjende, at der ikke godt kan opstilles nogen eensartet eller almindelig Norm for Menneskenes Livsudvikling, „men at Enhver, det være Mand eller Kvinde, faaer söge efter bedste Evne enkeltviis at gjennemkjæmpe sin Existens overeensstemmende med Guds Villie, og, troende paa denne, dog under ethvert Tryk sikker paa at finde een Vei aaben til Kjærlighedens Frelse".

Medens vi saaledes ikke kunne billige den Livsanskuelse, som vil gjöre sig gjældende gjennem denne Roman, maa vi dog paa den anden Side erkjende, at hint fortvivlede Stof er behandlet med en Dygtighed, en Varme og et Talent, der ikke höre til de almindelige. Der findes i denne Roman en Række af de mest forskjellige Charakterer, saa sande, levende og træffende, at man troer at kunne gjenkjende de Fleste fra det virkelige Liv. Dertil kommer Skildringer af den norske Natur, baade i dens storartede Vildhed og i dens blide Yndefuldhed, Natur- og Folkelivskildringer, der kunne sættes ved Siden af det Bedste i denne Genre. Man behöver kun at læse Sæterreisen i förste Deel, og Beskrivelsen af Landlivet paa Præstegaarden i anden Deel, for at erkjende, at Forf. er en Mester i at bringe Liv og poetisk Sandhed ind i sine Malerier. Forf.'s Sprog er vel ikke altid korrekt, men bestandigt friskt og kjækt betegnende, medens det til samme Tid dog ikke savner en vis kvindelig Lethed og Elegants. Tæller man nu Alt Dette sammen, saa udkommer derved en Sum af Tiltrækningsmidler, som bevirke, at selv den Læser, der stödes mest ved Romanens Tendents, alligevel i den maa finde en særdeles underholdende ja ofte henrivende Lecture. Har han begyndt paa Bogen, saa kunne vi indestaae ham for, at han ikke formaaer at lægge den bort, för den er læst tilende. Det er sandt, han vil da af det Hele maaskee have et mindre velgjörende Indtryk tilbage, men han vil da saameget mere forene sig med os i Önsket om, at det maa gives Forf. til „Amtmandens Döttre" snart at kunne anvende sine store Midler i en dem ganske værdig Sags Tjeneste.

Christiania, i Februar 1856.

A. M.

Ludvig Holbergs Comedier, udgivne for det Holbergske Samfund af **F. L. Liebenberg.** 1—8 Bind, 190 Ark, stor 8vo. Kjöbenhavn 1846—1854. (Priis: 8 Rdlr., for tiltrædende Medlemmer 6 Rdlr. Commissionair: Den Gyldendalske Boglade.)

Formaalet for denne Textudgave af Holbergs Comedier er „at levere en i alle Enkeltheder historisk tro og critisk sandru Copie af Comediernes Hovedudgave af 1731 (1753, 1754), ledsaget af en fuldkommen nöiagtig Fortegnelse over alle dens (ikke reent orthographiske) Afvigelser fra denne Hovedudgave samt fra de tidligere af 1723—25 (1745, 46)". Den afholder sig derfor, som det hedder i Fortalen, „strængt fra enhver, om end nok saa ringe Vilkaarlighed, navnlig fra alle saadanne Forandringer, der skulle have til Hensigt

enten at at lempe Udtrykket efter vor Tids Sprogbrug, eller at skabe en konstig Conformitet i Sprogformen", og adskiller sig fornemmelig derved fra alle de foregaaende Udgaver, af hvilke alene afdöde A. E. Boyes har nogen critisk Fortjeneste, som dog sættes i Skygge ved dens Upaalidelighed i Henseende til de vilkaarligt snart beholdte, snart forkastede forældede Ordformer. At Hr. Liebenbergs Udgave ogsaa ved mange heldige Conjecturer har bragt den critiske Restitution af Originaludgavernes ofte til Meningslöshed forstyrrede Text betydelig videre end A. E. Boyes, kunde let godtgjöres ved Exempler, dersom Rummet her tillod det. Orthographien er den samme, der er gjennemgaaende i Holbergs Skrifter fra hans sidste, correcteste sextenaarige Skribentperiode, og Udg. siger derom i Fortalen: „Den Erkjendelse maa nu vel antages for at være trængt aldeles igjennem hos det store Publikum: at en Forfatters Orthographie bör være Udgiveren ligesaa hellig som hans hele övrige Sprogform; thi en efter nyere Skrivebrug lempet Omskrivning af et ældre Skrift, der desuden meget let og næsten uundgaaeligt medförer Brud paa selve Ordformerne, frembringer en Disharmonie mellem Sprogformen og dens synlige Dragt, som maa saare den dannede Læsers historiske Sands og desorientere den mindre Dannedes Opfattelse af Skriftets övrige forældede sproglige Phænomener. Men en saadan Omskrivning maa betragtes som dobbelt urimelig ved en Forfatter, hvis Orthographie er saa lidet forældet som Holbergs, der med största Lethed kan læses af Enhver". Udgavens typographiske Udstyrelse er elegant, i gammeldags Stiil, og den store, tydelige Skrift den selvsamme, der findes i det allerförste Bind af Holbergs Comedier af 1723.

X.

Danske Skrifter, vedkommende den nordiske Historie og udgivne i det sidste Aarstid.

I de senere Aar udgaves flere, saare vigtige historiske Kildesamlinger og paa Kilderne grundede Bearbeidelser af Historien, ogsaa i det Aar, som lige nu er forbi, er der arbeidet i samme Retning.

Blandt Kildesamlinger og Udgaver af Kildeskrifter nævne vi fölgende:

Af Danske Magazins 3die Række er en Deel af 5te Bind udkommet.

Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv er fortsat med 1ste Binds 3die, 4de Hefte. Heri findes bl. A. Fortsættelsen af den Samling af Dronning Dorotheas Breve, navnlig til

Medlemmer af den kongelige Familie, som tidligere var paabegyndt; Brevene indeholde værdifulde Bidrag til Historien. Endvidere er en Samling begyndt af Christian den tredies Breve til ansete tydske Reformatorer, samt det höist interessante, nylig fundne Brudstykke af en Codex af Saxo meddeelt med Bemærkninger af Professor Kall-Rasmussen.

T. A. Becker har udgivet et Hefte af de ældste danske Archivregistraturers andet Bind.

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie har ved C. E. Secher fortsat Udgaven af Povel Eliæsens danske Skrifter; den sidste Levering slutter Athanasius „Om Psalterens Kraft" og leverer Svaret paa Malmöbogen; hermed er förste Bind færdigt.

Det nordiske Litteratursamfund har fortsat Udgaven af Grágás ved V. Finsen og ligeledes Udgaven af Færöiske Kvæder ved V. U. Hammershaimb; den sidstnævnte Udgiver, der altid har udmærket sig ved Forkjærlighed for sine Födeöers Sagn og Sange og en nöie Kundskab til disse, er nylig ansat som Præst deroppe og saaledes kommet paa et Sted, hvor man tör vente sig de heldigste Frugter af hans Samlerflid.

Pastor Grundtvig har syslet med en ny Udgave af sin Oversættelse af Saxes Danmarks-Krönike.

P. G. Thorsen har udgivet Stadsretter for Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Haderslev med den samme Omhyggelighed, hvormed han tidligere har besörget Udgaver af flere af vore gamle Love. Bogen, der er udkommet efter Foranstaltning af det slesvigske Ministerium, har faaet forhöiet Værd ved de mange historiske Oplysninger, Indledningen meddeler.

Præsidenten i den slesvigske Apellationsret C. L. E. Stemanns interessante Værk, Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17ten Jahrhundert, er en af de gode Frugter fra Slesvigs reorganiserede Embedsstand. Det indeholder en Samling Domme, som paa eengang godtgjöre, at Retspleien i Nordslesvig dengang endnu foregik paa Dansk, og at hele Slesvigs Retstilstand hvilede paa det gammeldanske Grundlag, et Grundlag, som havde bevaret mangen Oldtidslov, efterat den var forsvundet i Kongeriget.

I noget fjernere Forbindelse med Historien staae S. Grundtvigs „Gamle danske Minder i Folkemunde", en Samling Sagn og Æventyr, der har oplevet anden Udgave.

Den fordeelagtig bekjendte, flittige og nöiagtige T. H. Erslew vedbliver med at udgive Supplement til et almindeligt Forfatterlexikon for Danmark.

Blandt Bearbeidelserne af Partier af dansk Historie nævne vi fölgende:

Af den danske historiske Forenings nyt historisk Tidsskrift er 6te Bind paabegyndt.

B. Petersens historiske Beretning om de dansk-vestindiske Öer er, hvad Titelbladet allerede angiver, væsenlig grundet paa engelske Kilder.

De danske Domkapitler för Reformationen ved L. Helveg, udgivet for den philosophiske Doktorgrad. Man har hidtil ikke havt nogen særskilt Behandling af dette Æmne, og en saadan er fölgelig Historikeren kjærkommen; Forfatteren, der iövrigt meest har holdt sig til trykte Kilder, har her leveret et godt Forstudium til den danske Kirkes Historie i Middelalderen, af hvilken man med Tiden kan vente en Skildring fra hans Haand.

L. Helveg, den danske Kirkes Historie efter Reformationen, 2den Deel, udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Hermed er dette Værk afsluttet, der gaaer lige ned til Aar 1836 og udfylder et Hul i vor Litteratur. Forfatteren har betjent sig baade af trykte og utrykte Kilder, over hvilke sidste en Fortegnelse er meddeelt; da hans Gjenstand hidtil ikke har været behandlet med synderlig Grundighed, har han seet sig istand til, at give en Mængde nye Oplysninger. Hans fortællende Stiil er livlig, hvorfor han ogsaa har fundet en saa gunstig Modtagelse, at en ny Udgave af Værket forberedes.

Af N. M. Petersens med Rette skattede Danmarks Historie i Hedenold, anden Udgave, er 3die Bind udkommet, og saaledes denne nye Udgave bragt til Ende. Det kan ikke feile, at Værket nu vil finde talrige Læsere, efterat Sandsen for Fædrenelandets Historie er vakt med det friere politiske Liv.

N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie, 3die Binds 1ste Hefte, udgivet af den danske historiske Forening. Bindet er en Fortsættelse af det, tidligere her i Tidsskriftet omtalte, vigtige historiske Arbeide, udført i samme Aand som de foregaaende Bind. Det indeholder Theologiens, Philologiens og de strengere Videnskabers Historie i Tidsrummet fra 1560—1710, som Forfatteren benævner: det lærde Tidsrum. Den egenlige Text giver den fornödne almindelige Karakteristik af Skribenter og deres Værker og er, ved at være trykt med större Typer, let at adskille fra Anmærkningerne, der iövrigt gaae i Flugt med den, men meest give sig af med det mere Specielle. Blandt det meget

Nye, Værket indeholder, ville vi til Exempel fremhæve Partiet om Niels Stensen.

Fr. Hammerich, Danmark under Adelsvælden, udgivet af Folkeskriftselskabet, 1ste og 2det Bind. Dette Værk, som, grundet paa Studium af trykte og utrykte Kilder, leverer en Danmarkshistorie, der er bestemt for en mere udbredt Læsekreds, indeholder en Skildring af Folk og Rige under Frederik den 1stes, Christian den 3dies og Frederik den 2dens Regjering.

A. Fabricius's illustrerede Danmarkshistorie, som er blevet færdig under Aarets Löb, er en letlæselig Bog, der har vundet Interesse; Forfatteren driver det dog somme Tider vel vidt i, at udskrive Andres Arbeider.

H. Rördam har efter Kilderne behandlet de danske og norske Studenters Deeltagelse i Kjöbenhavns Forsvar mod Karl Gustav; Bogen er tidligere anmeldt her i Tidsskriftet.

L. J. Flamands Christian den Syvendes Hof er et Arbeide i denne Forfatters sædvanlige Stiil, ligesom hans Fyen, Jylland og Slesvig.

Af J. J. Espotins for en rum Tid siden begyndte Íslands árbækur í söguformi er 12te Deel udkommet.

Fru M. Bojesens Reise igjennem Danmark, der tillige indeholder udförlige Fortællinger af Danmarkshistorien, er et for Ungdommen skrevet Arbeide.

T. A. Becker og Richardt fortsætte Udgaven af Prospecter af danske Herregaarde, der har Interesse navnlig for Historien af vort Aristokrati.

E. H. Hagerup, Præst i Angel, har ved sine Bemærkninger om Sprogforholdene i Angel leveret et værdifuldt Bidrag til Danskens Historie i Slesvig og godtgjort, at den angelske Sprogart, just fordi den har været uden Forbindelse med vor Litteratur, bevarer en Tone i Ordforraad og Vendinger, der er mere olddansk, end vore fleste andre Almuedialekter.

F. H.

Akademiske Meddelelser.

---

1. Antallet af de Studerende, som efter bestaaet Afgangsprøve ved Skolerne eller Adgangsprøve ved Universitetet have ladet sig indskrive som akademiske Borgere i Aaret 1855, er 140; af disse have 6 erholdt „Förste Karakter med Udmærkelse", 63 förste, 66 anden og 5 tredie Karakter.

Den theologiske Embedsexamen er i Aarets Löb absolveret af 40 (12: laud.; 20: h. ill. Imi gr.; 7: h. ill. IIdi gr.; 1: non cont.); den juridiske af 37 (15: laud.; 21: h. ill.; 1: non cont.); den statsvidenskabelige af 3, som alle erholdt h. ill.; den medicinske af 24 (17: laud.; 6: h. ill. Imi gr.; 1: h. ill. IIdi gr.); den filologisk-historiske af 6 (3: laud.; 3: h. ill.); den polytekniske af 5 (2: laud.; 3: h. ill.).

2. Den 11te September forsvarede Kand. Theol. *L. Helveg* sin for den filosofiske Doktorgrad skrevne Afhandling: „de danske Domkapitler, deres Oprindelse, Indretning og Virksomhed för Reformationen"; paa Embedsvegne opponerede Professorerne *Velschow* og *Schiern*, af Tilhörerne Professor theol. *Hagen*. Ved denne Leilighed blev for förste Gang Modersmaalet benyttet ved en offentlig Disputationsakt.

3. Ved Kjöbenhavns Universitet og den polytekniske Læreanstalt er der i Efteraars-Halvaaret 1855 afholdt fölgende Forelæsninger og Övelser (Timeantallet er beregnet ugeviis):

Det theologiske Fakultet.

Dr. H. N. Clausen: (efter en indledende Anvisning til det theologiske Studium) Gjennemgaaelse af Jesu Taler hos Matthæus i samtalende Form (1 Time); den kristelige Troeslæres *første* Deel (5 Timer). — Dr. C. E. Scharling: Veiledning til Evangeliernes Fortolkning, i Forbindelse med Oplysning af vigtigere og vanskeligere Punkter i den evangeliske Historie (2 Timer); Fortolkning af Johannis Aabenbaring (4 Timer); skriftlige theologiske Övelser (2 Timer). — Christen Hermansen: den *første* Deel af Indledningen til det gamle Testament (3 Timer); den første Deel af *første* Mosebog (3 Timer). — Lic. J. Fr. Hagen: Fortolkning af Pauli Brev til Galaterne (2 Timer):

Fortsættelse og Fuldendelse af Middelalderens Kirkehistorie (4 Timer); Examinatorium over Kirkehistorien (2 Timer). — Lic. Joh. A. Bornemann: Religionsfilosofi (3 Timer); kristelig Ethik (3 Timer).

Pastoralseminariet.

Dr. Balthasar Münter: Veiledning i at katekisere (2 Timer). — A. L. Casse, Dr. juris: Kirkeret (2 Timer). — Dr. J. H. Paulli: Foredrag over den kristelige Homiletik i Forbindelse med homiletiske Övelser.

Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet.

J. E. Larsen: praktiske Övelser (2 Timer); positiv Statsret (4 Timer); Examinatorium over en Deel af den danske Retshistorie (4 Timer). — Lic. Fr. Chr. Bornemann; den danske Kriminalrets specielle Deel (4 Timer); den danske Kriminalrets almindelige Deel (6 Timer); Examinatorium over den danske Arveret (2 til 3 Timer). — F. T. J. Gram: den förste Part af den obligatoriske Rets specielle Deel (4 Timer); den danske Obligationsrets almindelige Deel (4 Timer). — C. J. Kayser, Dr. Med.: Danmarks Statistik (3 Timer); den nationaloekonomiske Politik (2 Timer). — P. A. Vedel: Statsforvaltningsret (2 Timer); Kirkeret (4 Timer). — A. Aagesen: den romerske Tingsret og Obligationsret (4 Timer); Examinatorium over den danske Tingsret (3 Timer). — Lic. Andr. Fred. Krieger: den slesvigske Kriminalproces (4 Timer). — H. M. Velschow, Dr. phil.: det europæiske Statssystems Historie efter den westphalske Fred. — C. N. David, Dr. phil.: Finantsvidenskaben. — Dr. Th. R. Schütze: Romerrettens almindelige Deel (4 Timer); den slesvigske Kriminalrets specielle Deel (2 Timer); den slesvigske Kirkeret (2 Timer); skriftlige Øvelser, afvexlende i slesvigsk Ret og Romerret.

Det lægevidenskabelige Fakultet.

Dr. O. L. Bang: den specielle Therapi (4 Timer); Examinatorier. — Dr. D. F. Eschricht: den almindelige Fysiologi og de dyriske Livsyttringer; Udsigt over Anatomiens, Fysiologiens og de beslægtede Videnskabers Literatur — Dr. C. Otto: Forelæsninger og Examinatorier i den legale Medicin (3 Timer); Fremviisning af og Examinatorium i den farmakologiske Samling (2 Timer); mediko-legale Övelser (1 Time). — Dr. S. A. W. Stein: kirurgiske Operationer (3 Timer); den kirurgiske Anatomi (2 Timer); Examinatorier. — Dr. C. E. Levy: Læren om de uregelmæssige Fødsler og deres Behandling (3 Timer); Explorationsövelser paa Svangre; leder Övelserne i den stationaire og ambulatoriske Klinik. — Dr. A. G. Sommer: den almindelige Therapi (2 Timer); foreviser saavel friske som i Universitetets Museum opbevarede anatomisk-pathologiske Præparater (3 Timer) — Dr. C. E. Fenger: den medicinske Klinik paa Frederiks Hospital (daglig i 2 Morgentimer); Forelæsninger over pathologisk Anatomi. — Dr. A. Buntzen: den kirurgiske Klinik paa Frederiks Hospital (hver Morgen); kliniske Foredrag og Övelser samt Operationer (6 Timer). — I. Ibsen: Baandlæren (3 Timer); Sandseorganerne; den almindelige Anatomi (2 Timer); leder de offentlige Dissektionsövelser (daglig 3 Timer). — Saxtorph: de almindelige kirurgiske Sygdomme (2 Timer); Oftalmologi (2 Timer). — Dr. S. M. Trier: veileder de Studerende i at kjende og behandle indvortes Sygdomme (1 Time daglig i Maanederne Oktober, November, December). — S. E. Larsen: kliniske Foredrag over forskjellige kirurgiske Sygdomstilfælde, kroniske Hudsygdomme og Syfilis (2 Timer). — Dr. M. Christensen: veileder de Studerende i diagnostisk og therapeutisk Henseende (12 Timer); gjennemgaaer i praktisk Retning Lægemidlernes Form- og Virkningslære (2 Timer).

Det filosofiske Fakultet.

Dr. E. C. Werlauff: (fritagen for at holde Forelæsninger som Senior). — Dr. C. F. Sibbern: udvalgte Kapitler af Logiken (2 Timer); de første Afdelinger af Psychologien (3 Timer); Examinatorium (1 Time); Betragtninger over Mennesket som Frihedsvæsen (2 Timer). — Dr. F. C. Petersen: Æskylos' Tragoedie Eumeniderne (3 Timer); skriftlige Övelser (2 Timer hveranden Uge). — Dr. J. N. Madvig: enky-

klopædiske Forelæsninger over det klassisk-filologiske Studium (4 Timer); Övelser for de filologiske Studerende i Fortolkning af en af den romerske Sølvalders Skribenter (2 Timer). — Chr. Molbech: Foredrag over den nyere danske Literaturs Historie og Kritik, fra Holberg indtil vore Dage. — Dr. H. M. Velschow: det europæiske Statssystems Historie i de sidstforløbne 60 Aar (5 Timer). — Lic. R. Nielsen: den filosofiske Propædeutik (3 Timer); Examinatorium (1 Time). — N. L. Westergaard: Fortolkning af Bhattikávya (2 Timer); Begyndelsesgrundene i Sanskrit (2 Timer). — N. M. Petersen: den danske Literaturs Historie i det attende Aarhundrede (2 Timer); skriftlige Øvelser i Modersmaalet. — Dr. J. L. Ussing: Plauti Mostellaria (3 Timer); Gjennemlæsning af Noget af Plato med de filologiske Studerende (2 Timer). — Dr. J. C. Hauch: Forelæsninger over det Holbergske Skuespil (2 Timer). — Dr. F. E. Schiern: det danske Riges Historie fra den franske Julirevolution 1830 til Februarrevolutionen 1848 (2 Timer). — Dr. A. F. Mehren: nogle Afsnit af Hariris Maqámer (2 Timer); Beidhâwis Commentar til den første Sura af Koranen (1 Time). Begyndelsesgrundene i det arabiske Sprog (2 Timer). — Dr. C. F. Allen: de nordiske Rigers Historie under den oldenborgske Stammes Regjering indtil Christiern den Andens Fordrivelse (2 Timer). — K. Gislason: et Afsnit af Skáldskaparmál (2 Timer); Gjennemgang af en let Saga med Begyndere (1 Time). — L. Oppermann: den tydske Literaturs Historie i det 16de og förste Halvdeel af det 17de Aarhundrede (2 Timer). — V. Bjerring: det franske Sprogs Orthoëpi (1 Time); franske Skriveövelser (2 Timer). — G. Stephens: Forelæsninger over Old-Engelsk (Anglo-Saxisk), over Knuts Dooms (2 Timer); Forelæsninger over Shakespeares Dramer (2 Timer); Övelse i at tale Engelsk (3 Timer); Forelæsninger over John Milton, Politikeren, Prosaisten og Digteren (1 Time). J. J. A. Worsaae: Udsigt over de danske Oldtidsminder (2 Timer).

Det mathematisk-naturvidenskabelige Fakultet.

Dr. G. Forchhammer: Danmarks endnu vedblivende geognostiske Dannelser (1 Time); Krystallografien (2 Timer). — Dr. C. Ramus: Theorien af Massers Tiltrækning og andre derpaa støttede Afsnit af analytisk Mekanik (3 Timer). — Dr. E. A. Scharling: Læren om Stökiometri og de vigtigste Sætninger af den almindelige theoretiske Kemi (2 Timer): Forelæsninger over de for Læger og Farmaceuter vigtigste Stoffers Kemi (3 Timer); kemiske Övelser (18 Timer). — J. J. S. Steenstrup: Oversigt over Bløddyrrækkens og Hvirveldyrenes Bygning og Naturhistorie (3 Timer): Zoologiske Repetitioner (2 Timer); Veiledning i Museet for Studerende (4 Timer): Gjennemgang af enkelte zoologiske Emner. — F. M. Liebmann: Læren om Planternes ydre Organer (5 Timer til medio Oktober); Planternes indre Bygning og Funktioner (3 Timer fra medio Oktober); botaniske Exkursioner (1 Gang ugentlig). — C. V. Holten: Fysikens Hovedsætninger (3 Timer); den kemiske Fysik (3 Timer). J. C. Schiödte: Övelser i Leddyrenes Naturhistorie (5 Timer).

Den polytekniske Læreanstalt.

Dr. G. Forchhammer: Krystallografi (2 Timer); Danmarks endnu vedblivende geognostiske Dannelser (1 Time); kemiske Övelser (12 Timer). — L. S. Kellner, Oberstlieutenant: den deskriptive Geometri (4 Timer). — Dr. C. Ramus: Algebra og Funktionslære, samt derefter analytisk Geometri (6 Timer); Examinatorium (1 Time). Examinatorier for de ældre Examinander (2 Timer). — J. F. C. E. Wilkens: Forelæsninger over den mekaniske Teknologi (9 Timer). — C. G. Hummel: Foredrag over Maskinlære (8 Timer); Tegneövelser (9 Timer). — Dr. E. A. Scharling: den almindelige Kemi (4 Timer); kemiske Övelser (12 Timer). — C. V. Holten: den kemiske Fysik (4 Timer); den mekaniske Fysik (4 Timer). — Dr. A. Steen: Algebra og Funktionslæren (4 Timer). — B. S. Jörgensen: Forelæsninger over Agerdyrkningsredskaberne (3 Timer). — Mekanikus H. Paulsen: leder Övelserne i Værkstederne.

4. Efter Indbydelse af nogle ældre og yngre Filologer stiftedes Oktober 1854 et filologisk-historisk Selskab. Medlemmerne samles

hver 14de Dag, og der holdes længere eller kortere Foredrag, hvortil Emnerne tages deels fra den græske, latinske og islandske Filologi, deels fra den gamle Historie; sædvanlig diskuteres der over Foredraget. Tillige holdes de vigtigere udenlandske filologiske Tidskrifter. — Ogsaa blandt Theologerne have mindre Kredse jevnlige Sammenkomster med det Formaal, gjennem mundtlig Samtale at komme til en klarere Tilegnelse af den under Studiet vundne Kundskab. — Det er en Selvfölge, at, saafremt saadanne Selskaber skulle have nogen Betydning for de Enkelte, de ikke kunne tælle mange Medlemmer.

5. Tvende Gange i det forlöbne Aar have större Studentermöder været afholdte, den første Gang i Februar Maaned, foranlediget ved Rygtet om Kand. medicinæ – forhenværende Underlæge i den slesvig-holstenske Hær — *Meyer's* mulige Ansættelse som Universitetslærer, et Rygte, der i Studenterverdenen som i flere offentlige Blade fremkaldte en ikke ringe Opposition. Da det oplystes, at der for Öieblikket ikke var Tale om nogen saadan Ansættelse, fandt Forsamlingen ikke Anledning til at foretage noget videre Skridt. — Paa det andet större Möde, i Oktober Maaned, opfordredes de Studerende til at underskrive et Andragende til Kultusministeriet, om at Oplysninger maatte meddeles betræffende Hr. Prof. juris *Schütze's* Forhold til og Deeltagelse i det slesvig-holstenske Oprör, Forhold, der gjentagne Gange vare blevne fremdragne for Offentligheden af Kand. *P. Schiörring* og Kand. *J. Holten*. Andragendet, der indsendtes med henved 200 Underskrifter, er ikke blevet besvaret.

Studenterforeningen. (Meddeelt först i Oktober 1855 af det daværende Seniorat.) I det forlöbne Aar har Medlemmernes Antal i Gjennemsnit været 400 maanedlig. Vinteren, der naturligviis er den egentlige Sammenholdstid, har frembudt stor Afvexling i Underholdningen.

Det aarlige Rusgilde holdtes den 7de Oktober. I de sidste Aar er det blevet Skik at indlede dette Gilde med en „storartet" Cantate, der iaar fremtraadte i saa godt som ny Skikkelse til P. Heises af Liv og Lune sprudlende Musik. I förste Afdeling (af C. Hostrup) hörer man endnu Skoledrengene læse over paa deres „Kragemaal". En Solstraale, der kiger ind ad Vinduet og vil forföre Drengene til at drage ud i den grönne Skov, trækker idelig deres Tanker fra Bogen og giver Rektor nok at bestille; tilsidst lader han Gardinet rulle ned; Solstraalen gaaer. — I Kvartetter og Chor besynges nu den unge, livsglade Students nye Tilværelse, og han indbydes til Studenter-

foreningen. I anden Afdeling (af C. Richardt) præsenteres alle Foreningens Mærkværdigheder, der sukkes i klagende Recitativ over at „Bygningen" endnu ligger i Maanen, og endelig udnævnes Russen fra nu af til „virkelig Rus".

Tre slesvigske Studenter, de förste der efter de danske Skolers Gjenoprettelse i Hertugdömmet dimitteredes til Kjöbenhavns Universitet, deeltoge i Gildet som Gjæster.

Den 21de Oktober höitideligholdtes Carl Plougs 25aarige Studenterjubilæum, der havde samlet Mange af hans ældre og yngre Venner. C. Hostrup udbragte Skaalen for Ham, der i en Aarrække havde været det danske Studenterlivs rette Bærer og Styrer. Rigsdagen var samme Dag bleven oplöst, og dette gav naturligviis Festen for ham, Frihedens og Nationalitetens Forkæmper, forhöiet Livlighed og bevæget Stemning.

Paa Hoftheatret opförtes i Novbr. (d. 19de og 23de) „Middagsmad i Larsbjörnstræde, Lystspil med Plader i 3 Akter" (af C. M. Wengel) og en tragisk Vaudeville i 1 Akt (af C. Hostrup): „Medgift og Modgift". Handlingen var arrangeret saaledes, at Publikum mod Slutningen spillede med, idet adskillige Stemmer opponerede mod at Elskerinden tog sig af Dage ved Gift, og Striden endte först, da Opponenterne hentedes op paa Scenen. Forestillingen indlededes med en Ouverture (musikalsk Spög af Mozart), der udförtes af beskjæggede og langlokkede Virtuoser, som spillede paa Stokke, Lysestager, Tobakspiber, de respective Maver etc., alt som en Klarinet, Flöite, Bas skulde efterlignes.

De sædvanlige Pölse- og Julegilder afholdtes den 9de og 29de December. Vore „bildende Talenter" havde smykket Salen med et Portrætgalleri af Foreningens „berömte Mænd" og med dristige Skizzer, hvortil Stoffet var hentet fra Dagsbegivenhederne.

Efter gammel Skik feiredes den 18de Januar af en talrig Forsamling Ældre og Yngre. Hele 6 Sange vare forfattede i Anledning af Dagen, Taler og fleerstemmige Viser vexlede livligt efter hverandre og en munter Stemning herskede blandt Deeltagerne.

Fastelavnsmandag (den 19de Februar) indbödes Medlemmerne til som „Velyndere, Forældre, Barnepiger og Elever" at overvære Aarspröven i Sekretair Snabels og Frues Drenge- og Pigeinstitut. Sekretæren havde i denne Anledning udgivet et fuldstændigt Skoleprogram, der begyndte med en lærd og dybsindig Afhandling: Om Bænkene i et Institut bör staae paalangs eller paatvers. Examinationen, der foretoges i Historie, Geografi, Tydsk, Religion, Sang og Gymnastik, gav gode Pröver paa den fortrinlige Læremethode og

Elevernes Opvakthed. Efter „hans Höivelbaarenhed" Skolepatronens gribende Slutningstale uddeeltes Belönninger, og en barnlig Festsang blev afsungen. Ballet tog nu sin Begyndelse og afløstes atter senere af et livligt Sold, hvor begge Kjön kappedes om at hjembære Prisen for Talerbegavelse.

I Casino var den 22de Marts foranstaltet et stort Carneval, hvortil Alle, indförte af et Medlem af Foreningen, havde Adgang. Lokalet, der ved Arkitekt Hetschs kunstneriske Medvirken blev særdeles smagfuldt dekoreret, var næsten overfyldt af Masker. Paa Scenen fremstilledes „Ægirs Gjæstebud", ved hvilket bekjendte kjöbenhavnske Personligheder mödte som nordiske Guder og Gudinder. Senere opförtes en ny italiensk Opera (musica del maestro signor Giovannini: C. Hansen), en ypperlig musikalsk Parodi, hvilken med fuldstændig tragisk Apparat af Duel, Fængsel, Vanvid, Dödsdom og Tilgivelse, der selvfölgelig kommer for silde, kun varede i et Qvarteer; paa et omdragende Marionettheater foredroges Mester Jakels Viderværdigheder og en stor Berider-Pantomime: Kjærlighed i Balaklava, hvori Lord Raglan, Mr. Peto, General Czwrpl m. Fl. skulde optræde, stod anmeldt i det uddeelte Program, men röde Contraplakater underrettede ud paa Natten Folk om, at „de svævende Fredsunderhandlinger gjorde Opförelsen af denne Ballet fortiden utilraadelig", og at man derfor i dens Sted vilde give den berömte Dyreballet: Vandmöllen i Apenninerne eller Amors Triumf. — Keiser Soulouque og hans Hofstat beærede Selskabet med sin Nærværelse; Sangforeningen afsang fleerstemmige Chorsange. Efter Indbydelse herfra havde 30 Lundensere glædet os med Lövtet om at deeltage i vort Carneval, men desværre hindrede den strænge Vinter dem i at komme over Sundet. Denne Aftens Indtægt, 1800 Rdlr., tilfaldt Bygningsfondet, der nu udgjör en Capital af 21,000 Rdlr.

Saisonen sluttedes med Opförelsen af „Feriegjæsterne" og „Familietvist" (af C. Hostrup), der spilledes 3 Gange for fuldt Huus, den 29de April, 2den og 10de Mai.

Det er en Selvfölge, at Studenterforeningen en corps tog Deel i Fakkeltoget til Kongen (18de December) og i Grundlovsfesten (5te Juni).

I Vinterens Löb er der holdt 4 Foredrag: af Etatsraad Forchhammer (3die Februar) om Havet, af cand. med. & chir. E. Holst om Stemmens og Sprogets Dannelse (17de Februar), af Prof. Holten om Mangel paa Farvesands (10de Marts) og af cand. ph. Reinau om de i de sidste Aarhundreder gjorte Forsög paa at opklare Forholdet mellem Sjæl og Legeme (14de April). „En Forestilling paa

et Privattheater" af en Anonym foredroges den 16de December; endelig har Hr. Mantzius oplæst flere af Holbergs Comedier, og hans sjeldne deklamatoriske Talent og rige Lune har stedse samlet en talrig Tilhörerkreds ved disse Leiligheder.

Bibliotheket, der tæller omtrent 10,000 Bind, er foruden ved Indkjöb blevet forögət ved betydelige og kostbare Gaver fra Studentersamfundet i Christiania og „Studentcorpsen" i Upsala Udlaanet er ualmindelig stærkt, idet der aarlig skeer næsten ligesaamange Udlaan som Bibliotheket tæller Bind.

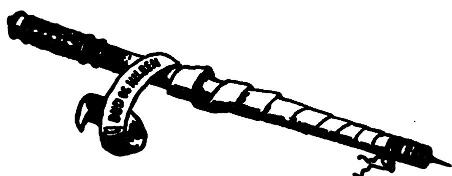
Sangforeningen bestaaer af 120 Medlemmer, af hvilke dog en Deel ere Ældre, som ikke mere deeltage i Möderne. 3 Musikdirektörer (Prof. Hartmann, Kammermusikus C. Hansen og Cand. ph. P. Heise) lede Övelserne, der ugentlig holdes i Studenterforeningens Sal. I de sidste Aar har Sangforeningen virket til Indtægt navnlig for den paatænkte Bygning og til den Ende givet Concerter deels i Kjöbenhavn, deels i forskjellige Byer i Sjælland; i Sommeren 1854 besögtes saaledes Ringsted, Sorö og Nestved, i Sommeren 1855 Frederiksborg. Disse Udflugter have baaret rigelige Frugter baade for den gode Sag og for Sangforeningens Medlemmer, der ikke let ville glemme den venlige og gjæstfrie Modtagelse, de fandt.

INDHOLD AF ANDEN AARGANGS FÖRSTE HEFTE.

Side.

*Bedre To end Een, men trelöben Snor
rives ikke lettelig sönder.*

Salomo. Præd. 4, 9. 12.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

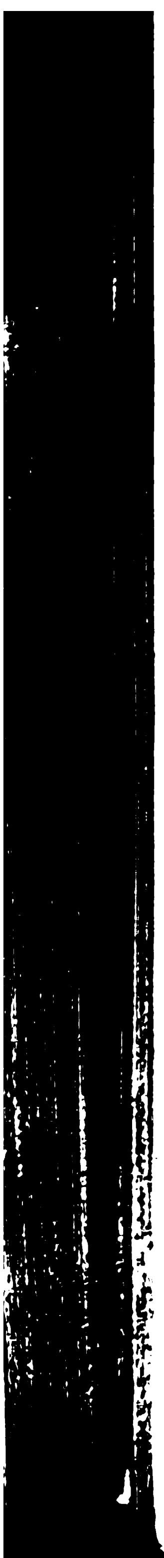
ANDRA ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE,

UTGIFVET AF G. LJUNGGREN.

1856.

LUND.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET.

Skapelsens åldrar.

Af Professor H. M. Melin.

Att verldssystemet, af hvilket i en föregående afhandling meddelats en öfversigt, icke med ens framgått fullfärdigt ur Skaparens hand, är både från vetenskapens och uppenbarelsens ståndpunkt upphöjdt öfver allt tvifvel. Skapelsehistorien i Genesis befinner sig så vida icke i strid med det som den vetenskapliga undersökningen gifver vid handen. Men vid en i det enskilta anställd jemförelse hafva svårigheter yppat sig, hvilkas lösning tagit stora och utmärkta vetenskapliga krafter i anspråk. Bland theologer hafva i synnerhet *Tholuck* och *Kurtz* i detta ämne författat skrifter af högsta förtjenst. Den sistnämndes "Bibel und Astronomie" har gjort sin rund kring hela den bildade verlden. Men just denna högeligen angenäma och läsvärda bok, med hvars religiösa verldsåskådning jag till min glädje finner mig hafva på det närmaste sammanträffat i ett af mig redan före bekantskapen med det Kurtziska arbetet utgifvet akademiskt program, har i sjelfva verket lemnat det så länge omtvistade problemet olöst, i det den skjuter ifrån sig sjelfva den fråga, som borde besvaras. Den stannar nemligen vid det negativa resultatet, att Skriftens skapelsehistoria icke är eller kan vara i strid med vetenskapens, emedan den ena icke handlar om samma sak, som den andra. Jordens egentliga urhistoria, om hvilken den geologiska vetenskapen upplyser, förlägges nemligen

emellan 1:sta och 2:dra versarne i den mosaiska skapelseurkunden, så att det chaos, som i vs. 2 omtalas, skulle vara att anse såsom följden af en förstöring, som öfvergått jorden på grund af ett syndafall i den högre andeverlden, hvarefter en förnyelse af den genom englarnes fall förderfvade jorden skulle hafva försiggått under loppet af de sex skapelsedagarne, af hvilka de tre sista skulle vara vanliga dagar af 24 timmar, de tre första åter dagar af obestämd längd, men dock alla sex omfatta en helt kort tidrymd omedelbart före menniskans skapelse. Men den bibliska skapelsehistoriens högtidlighet gör dock på hvarje fördomsfri betraktare det intrycket, att här måste vara fråga om den egentliga verldsskapelsen. Det sublima: Varde ljus! tillåter icke att tänka på något annat. Om onda andar och deras inblandning i skapelseverket talar den heliga urkunden icke ett ord. Deremot skildrar den på det mest åskådliga sätt en fortgående skapelseplan, som förer sitt verk framåt steg för steg, till dess det är fullkomnadt. Om det kan visas, att vetenskapens och uppenbarelsens skapelsehistoria, ur denna synpunkt betraktade, till alla delar sammanträffa, så är med detsamma en positiv öfverensstämmelse dem emellan ådagalagd. Närvarande afhandling, som stöder sig på den vetenskapliga forskningens nyaste resultater, åsyftar att ställa detta vigtiga förhållande i ljuset.

Betrakta vi först den ordning, i hvilken *det organiska lifvet* utvecklat sig på jorden, så sönderfaller organismernas urhistoria i trenne stora perioder, den *primära*, *secundära* och *tertiära*, eller det organiska lifvets urtid, medeltid och nyare tid. Innan vi gå att framlägga det för hvar och en af dessa organisationsperioder karakteristiska, blifver det först af nöden att meddela en allmän öfversigt af de naturliga gränserna för dessa perioder.

Den *primära* perioden af organismernas historia utsträcker sig öfver alla de neptuniska aflagringar, som ligga emellan *cambriska systemet* och *brokiga sandstenen*. På ur- eller

grundgraniten, som utgör den egentliga bottnen för all fast materia, hvaraf jordens skal består, hade nemligen, sedan denna botten i tidernas längd uppnått den afkylningsgrad, som gjorde det möjligt för det från atmosferen utfällda vattnet att qvarstanna, utan att genast åter uppgå i ånga, de första stratifierade bergmassor bildat sig, de *metamorphiska*, först gneiss och derefter glimmerskiffersystemet. Huruvida dessa bergarters ombildning till krystalliniska bör tillskrifvas plutonisk eller neptunisk inverkan, derom äro geologerna ännu icke ense. Det ofvannämnda cambriska systemet är det första sedimentära jordhvarf, som följer på de metamorphiska bergarterna. Det kallas äfven *azoiska* gruppen, emedan det saknar organiska qvarlefvor. Vattnets temperatur hade ännu icke sjunkit tillräckligt djupt under kokpunkten, för att medgifva uppkomsten af organiskt lif, åtminstone af djurorganismer. Dessa uppträda först med den del af öfvergångs- eller gråvackeformationen, som kallas *siluriska systemet*, i hvars nedersta afdelning, af somliga geologer hänförd till öfra delen af cambriska systemet, de första koraller, blandade med hafsvexter, visa sig.

Med det siluriska systemet begynner således först med säkerhet det organiska lifvets historia på vår planet. Före detsamma ligger en omätligt lång tidrymd, under hvilken de *oorganiska* krafterna voro verksamma för grundläggningen af den byggnad, som skulle blifva de lefvande varelsernas framtida hem.

På det siluriska systemet följer det *devoniska*, en i England företrädesvis utbildad, ända till 10,000 fot mäktig, aflagring af omvexlande kalk-, ler- och sandstensbildningar af mörkt rödbrun färg, som föranledt benämningen *Old red* (äldre röda sandstenen). Med detta jordhvarf afslutas öfvergångsformationen, hvars schichter sammanlagde hafva en mäktighet af 12—20000 fot. Efter Murchisons föredöme är numera benämningen *paläozoiska gruppen* antagen för denna första och äldsta afdelning af de primära petrefactförande jordhvarfven.

Den andra och medlersta afdelningen af dessa primära schichter utgöres af den *stora stenkolsformationen*, hvartill hör 1) *bergkalken* eller *kolkalken*, af 900 fots mäktighet, bildande underlaget för 2) *kolflötserna*, som ligga öfver hvarandra i en mängd lager, stundom ända till 100 och derutöfver, hvart och ett åtskildt från det andra genom ett lager af skifferlera eller af kolsandsten. Dessa emellan kollagren inbäddade vexlande hvarf af kolskiffer och sandsten utgöra den betydligaste delen af det kolförande jordhvarfvet, under det hvarje enskilt kollager omvexlar i tjocklek från några få linier ända till 50 fot, men vanligen håller blott 4—6 fot. I norra England uppgår totalmäktigheten af stenkolsformationen, bergkalken inberäknad, till 3,000 fot.

Tredje och sista afdelningen af den stenvandlingsförande primära formationen utgöres af det *permska systemet*, innefattande, nedifrån uppåt räknadt, 1) *yngre röda sandstenen* (rothes Todtliegendes), en grofkornig, med en rödaktig lera sammankittad sandsten, af 2600 fots mäktighet; 2) *kopparskiffer* eller *bituminös mergelskiffer*, en blandning af lera och kalk, rik på kopparmalm, af obetydlig mäktighet, men märkvärdig genom den mängd af fossila fiskar, som deri ligga begrafne, hvilka blifvit dödade af de giftiga dunster, som åtföljde kopparmalmens utkastning ur jordens inre genom ett submarint vulkanutbrott; 3) *zechsten*, ett 250 fot mäktigt kalkstenshvarf, med åtföljande massor af *dolomit* (magnesiakalksten) och *gips* (svafvelsyrad kalk). Med zechstenen afslutas den af Werner så benämnda *äldre flötsformationen*, hvilken han räknade från och med stenkolsgruppen med uteslutande af bergkalken, som af honom hänfördes till öfra delen af öfvergångsformationen. Mera passande sammanslås nu den Wernerska petrificatförande öfvergångs- samt äldre flötsformationen under den gemensamma rubriken: *primär försteningsförande formation*, hvilken, såsom vi hafva sett, omfattar 3:ne afdelningar: I) Paläozoiska gruppen: a) siluriska systemet; b) devoniska systemet. II) Stenkolsformationen:

a) bergkalken; b) kolflötserna. III) Permska systemet: a) yngre röda sandstenen; b) kopparskiffer och zechsten.

Secundärformationen innefattar likaledes 3:ne afdelningar: I) *Trias-gruppen:* a) *brokiga sandstenen*, 600—1000 fot mäktig; b) *musselkalk* med *saltflötser*, 600—800 fot; c) *Keuper*, med omvexlande lager af mergel och sandsten, 900—1000 fot. II) *Juraformationen*, äfvenledes med 3 underafdelningar, alla bestående af omvexlande lager af lera, sandsten och kalksten, som i lika ordning följa på hvarandra: a) *Lias*, af 500—1000 fot; b) *oolith* eller *jurakalk*, af betydlig, men icke uppgifven mäktighet, likasom c) *öfre oolithen*, med den på fossilier rika lithographiska skiffern vid Solenhofen samt Stonesfieldskiffern. III) *Kritformationen*, innefattande: a) *Weald-bildningen*, 800—1000 fot; b) *grönsanden*, 400—500 fot; c) *krita*, 600—1000 fot.

Tertiärformationen slutligen innefattar 3 afdelningar, äldre, medlersta och yngre, eller, enligt den efter Deshayes antagna terminologien, *eocena*, *miocena* och *pliocena* tertiärperioden, af hvilka dock de två sista numera heldre sammanslås till en enda.

Om man, efter öfverskådandet af den här i korthet tecknade skådeplatsen för det organiska lifvet på vår jord, gör sig den frågan, hvad det då egentligen är, som med hänseende till de organiska lifsformerna skiljer de tre här ofvan nämnda stora verldsperioderna ifrån hvarandra, så är det för hvar och en af dessa verldsåldrar specifikt utmärkande af en så i ögonen fallande karakter, att man icke ett enda ögonblick kan vara i förlägenhet om svaret. Då man nemligen afdrager det för alla dessa perioder gemensamma, fastän icke identiska, den här af lägre organismer, af koraller och stenliljor, af musslor och snäckor, af crustaceer och fiskar, som befolka en mer eller mindre vidsträckt vattenöcken, så återstår för hvarje period något alldeles eget, som icke har något på långt när motsvarande hos den andra, och detta är för primärperioden dess *flora*, om hvilken stenkolsflötserna bära vittne, för secundärperioden dess fauna af jättelika *am-*

phibier, för tertiärperioden dess fauna af *däggdjur*, bland hvilka de stora pachydermerna i synnerhet tilldraga sig uppmärksamheten. Dessa stora organisationsgrupper gifva den tydligaste föreställning om en skapelseplan, som i en series af verldsåldrar utbildar jorden med dess invånare från den ena fullkomligheten till den andra, och denna successiva utveckling från en lägre art af fullkomlighet till en högre och högsta ligger klart för ögonen i de geologiska formationerna, när man öfverskådar dem i stort. Ty det visar sig uppenbart, när man jemför organisationen i den ena perioden såsom ett helt med den näst följande och föregående, att sådana den organiska naturens afdelningar, som i en äldre period uppnått sin högsta utveckling, sedermera alldeles utdött, eller bibehållit sig blott i usla rester, hvaremot högre organiserade klasser och ordningar efter dem uppstigit till herraväldet. Equiseternas mäktiga slägt har vikit för tamarinden och platanen och lefver sjelf numera blott ett tynande lif i några knappt märkbara öfverlefvor. Det var en tid, då bland djuren amphibier voro skapelsens herrar. En följande verldsålder visar dessa herrskare dethroniserade, och däggdjur rådande i deras ställe. Och sist hafva både dessa och hela djurverlden erhållit sin öfverman och beherrskare i menniskan. Här är således en fortgående utvecklingsföljd nedifrån uppåt, just densamma som i bibelns skapelsehistoria med så oöfverträfflig klarhet är beskrifven. Det förhåller sig nemligen med den fortskridande organisationsplanen i skapelsen både enligt skriften och erfarenheten icke så, att de högre organismerna i tidernas lopp utvecklat sig ur de lägre, så att de directa afkomlingarne af en fisk efterhand skulle hafva förvandlat sig till däggdjur, eller så att menniskan skulle härstamma i rakt nedstigande led från en korallpolyp (ty i sådant fall inser man icke, hvarföre ej alla koralldjur, fiskar, amphibier och däggdjur försvunnit och samtligen förvandlats till menniskor), utan en generation af högre ordning, som i näst föregående period icke funnits till om icke mot slutet af densamma liksom förebildad i svaga och sporadiska förete-

elser, framträder i nästföljande period såsom en rikt utbildad sjelfständig grupp af organiska väsen, som på intet sätt står till den förra i något förhållande af härstamning, utan har kommit till såsom ett nytt och fullkomligare led icke utur, utan utom och uppöfver det föregående lägre och ofullkomligare. "I jordens historia förekomma inga successiva öfvergångar af den ena formationens djurformer i den andras, utan de nya formerna uppträda plötsligt och på en gång, så att hela den generation, som tillhör en viss period, visar sig och försvinner med ens" (Pfaff, Schöpfungsgeschichte s. 611).

Med afseende på det för hvarje verldsålder karakteristiska visar sig således en fullkomlig samstämmighet emellan den naturvetenskapliga och den bibliska skapelsehistorien — en öfverensstämmelse, som än vidare förhöjes vid betraktande deraf, att den geologiska primärformationen, i likhet med bibelns *tredje* skapelsedag, delar sig i 2:ne afdelningar, en *præorganisk*, under hvilken de äldsta neptuniska jordhvarfvens materialier, bortspolade från de förvittrade granitklipporna, aflagrades i de första hafsbassinerna; och en *organisk*, den *petrefaktförande* primärformationen. Den sednare har den förra till sin nödvändiga förutsättning. Ty graniten i och för sig är absolut ofruktbar; sjelfva lafvarne kunna icke lefva på en yta af granit, med mindre den är i någon mån förvittrad. Men förvittring är icke möjlig utan luft och vatten. Funnes icke luft och vatten på vår planet, så skulle han förete samma utseende som *månen*, en torr och skrofflig yta med omvexlande bergåsar, kraterer, vulkaniska bergskeglor och stelnade lavaströmmar — en ljudlös och liflös öcken, der mineralriket ensamt herskade i all sin dystra och stela prakt, men intet grässtrå klädde marken och intet djur rörde sig, icke ens en mask krälade i stoftet. Man kan icke undra derpå, att en och annan theolog, t. ex. Lange, anser månen för ett fängelse, i hvars djupa vulkankraterer de fördömdas andar hållas fångne. Åtminstone har man svårt att föreställa sig på månen andra invånare, än antingen okroppsliga, eller också allsinga. Ty att der på den döda och ödsliga sten–

massan, med sina milsdjupa hålor, af hvilka de vid polarbergens fot belägna äro höljda i ett evigt mörker, under det ett evigt solsken spelar omkring bergstopparne derofvanför — att der skulle kunna finnas vexter och djur och menniskor med kött och blod, är lika så osannolikt, som det tvertom är sannolikt, att planeten Mars, på hvilken man kan se länderna och hafven och den för vårsolens strålar bortsmältande snön, är fullkomligt lik vår jord, har ett vext- och djurrike, likartadt med vårt, och måhända äfven menniskor, organiserade på samma sätt som vi. Anmärkas bör dock härvid, att den på physiska grunder stödda sannolikheten, att månen icke är bebodd, motväges af den ethiska verldsbetraktelsen, som väntar af Skaparens vishet, att alla hans verk uppfylla de möjligast högsta ändamål. Men också menas med det ofvan sagda intet annat, än att vi, med hänseende till månens physiska egenheter, allsicke kunna göra oss något begrepp om arten af de *sinneväsen*, som der skulle kunna hafva sin bostad, då vi deremot om invånare på planeten Mars med största lätthet kunna bilda oss en föreställning.

Om man kunde aflyfta alla de neptuniska jordhvarf, som utbreda sig öfver vår jords yta, skulle man finna granitbottnen derinunder höjd och sänkt och sönderklyftad ungefär på samma sätt som månytan. Man skulle se ett naket skelett och ingenting vidare. Hos månen kom det aldrig längre än till skelettet, men beklädnaden uteblef, och det tvifvelsutan derföre att månens metalliska beståndsdelar helt och hållet absorberade alla gaserna, med hvilka de ingingo chemiska föreningar i fast form, så att der icke blef något öfverskott för bildandet af en atmosfer. Månen har dessutom en så ringa tyngdkraft i jemförelse med jorden, att han väl knappt hade kunnat qvarhålla en atmosfer, äfven om en sådan uppkommit, utan måst gifva den till pris åt jordens öfverväldigande attraction. Men helt annorlunda tillgick det med jorden, som af Skaparen var bestämd till boningsplats för sådana sinneväsen, för hvilka luft och vatten äro oundgängliga lifsvilkor. Sedan den glödheta grundgraniten afsvalnat så vidt,

att de atmosferiska vattnen kunde utfälla sig på den granitiska jordytan och fylla dess ojemnheter, blefvo de från urhafvet uppstickande granithällarne genom luftens och vattnets förenade och rastlösa anfall utsatte för en oafbrutet fortgående förvittring, genom hvilken granitens qvartskrystaller söndersmulades till sand, dess glimmer och fältspath upplöstes till finslammad lera (den vanliga graniten består, som bekant, af qvarts, fältspath och glimmer, af hvilka qvartsen är ren kiseljord, fältspath och glimmer äro dubbelsalter af kiselsyrad lerjord och kiselsyradt kali, men så att glimmern innehåller 4 gånger mera lerjord och $^1/_3$ mera kiseljord, än fältspathen), hva[illegible]de sålunda lösgjorda fina sand- och lerpartiklarne af vågorna bortfördes och aflagrades på hafsbottnen, under det kalken från förvittrade kalksilicater, såsom hornblende, labrador o. a. utfällde sig ur hafsvattnet i mån som den öfverskjutande kolsyran bortvek, genom hvilken den hölls upplöst. På detta sätt bildade sig de äldsta sedimentära aflagringarne, genom hvilka jordmånen bereddes för ett blifvande vext- och djurrike.

Är vextriket äldre än djurriket? Eller hafva de begge uppkommit liktidigt? En del geologer förmena det sednare på den grunden, att vext- och djurlemningar finnas tillsammans redan i de äldsta petrificatförande jordhvarfven. Men om enligt andras försäkran den svarta färgen af den lerskiffer, som ligger nederst i cambriska formationen och är känd under namn af tafvelskiffer, härrör från fint sönderdeladt kol, som häntyder på vegetabiliska ämnen, och ännu mer om diamanten, som finnes inbäddad i en metamorphisk bergart itakolumit (ett slags glimmerskiffer) skulle, såsom det antages af Liebig, vara en produkt af ruttnande vextämnen, så följer häraf, att vexter måste hafva funnits många årtusenden förr än de jordhvarf aflagrades, som innehålla vext- och djurlemningar blandade om hvarandra. Först efter den nämnda lerskiffern förekomma kalklager, de första kalkfällningarne i urhafvet, hvilka genom sin blandning med talkjord visa sig vara utfällda ur hafsvattnet, icke genom korallpoly-

per, som ej afsätta talkjord, utan snarare af vexter, som genom sin förbrukning af kolsyra allraförst föranledt hafsvattnet att släppa ifrån sig en del af sin kolsyrade kalk. Ingenting kan vara vissare, än att hafsvexter, *alger*, varit de första organismerna på jorden. Dessa måste hafva frodats yppigt i urhafvets vatten, då detta ännu var så hett, att intet djur kunde uthärda deri ett enda ögonblick, och mycket länge måste det hafva dröjt, innan vattnets temperatur aftagit så mycket, att de lägsta djurformerna, de korallbildande och liljeformiga radiaterna, som mera likna vexter än djur, der kunde uppkomma och utbreda sig. I de samlingar af varmt vatten, som bilda sig från heta källor, såsom Geisern på Island, Carlsbad o. fl. vexa alger till stor myckenhet, hvilket kan tjena till förklaring på det ofvan sagda. Att det finnes så få tydliga aftryck af alger, äfvensom af lafvar och mossor, i de äldsta så väl som i de följande formationerna, härrör från dessa vexters fina cellulösa byggnad, som gjorde dem i hög grad lättförstörliga. Helt annat var förhållandet med zoophyterna, med dessa polyper, som byggde de väldiga korallbankar, mot hvilka menniskans största verk försvinna till ett intet, och dessa beundransvärdt prydliga krinoideer med sina lilje-, tulpan- eller bägarformiga kalkbyggnader, hvilkas materialier, äfvensom korallernas, hemtades från den i hafsvattnet upplösta kolsyrade kalken, som af dessa smådjur under tidernas lopp alltmer, i synnerhet efter stenkolsperioden, i oerhörda qvantiteter afsattes.

Men vextrikets prioritet i förhållande till djurriket beror icke så mycket derpå, att tilläfventyrs ett och annat sekel eller årtusende förflutit mellan den första vextens och det första djurets uppkomst. Denna skillnad i ålder betyder icke mycket, der man har att mäta tiden med hundratusenden af år. Af större vigt är den prioritet, som tillkommer vextriket under jordens urtid i förhållande till de följande verldsåldrarne. Under primärformationens hela tidehvarf var atmosferens beskaffenhet i lika hög grad tjenlig för vexterna, som otjenlig för de högre djuren. Aldrig har vextlifvet ut-

vecklat en så förvånande energi, som när den överld, af hvilken allt fast land på den tiden utgjordes, var öfverhöljd med skogar af jättelika kryptogamvexter, beslägtade med de numera blott i dverglika former förekommande lummermossorna *(lycopodia)*, skafgräsen *(equiseta)* och ormbunkarne *(filices)*, hvilka sistnämnde äro de enda, som hafva några trädlika arter nu för tiden. I oceanen lefde några få fiskslägten, af någon förvandtskap med nutidens hajar och störar, af groteska och vidunderliga former, såsom den tungt pansarklädde och sköldbeväpnade *cephalaspis*, och andra liknade ödlor (sauroidfiskar). Redan före dem hade uppträdt den i siluriska formationen så talrika crustacé-familjen *trilobiterna*, märkvärdiga kräftartade leddjur med tydligt bibehållna synorganer, som visa, att ljusets förhållande till ögat var i denna aflägsna urtid detsamma som i våra dagar. Jemte trilobiterna, och redan före dem, lefde på urhafvets botten talrika *conchylier*, slutande sig till djurrikets lägsta klass, de förutnämnda *stråldjuren*, i hvilka vext- och djurorganisationen liksom ännu tvekar att skiljas åt och beträda hvar sin olika väg. Så finna vi alltså djurrikets alla fyra hufvudklasser, *radiata, mollusca, articulata* och *vertebrata* redan under primärformationen hafva sina representanter; men många årtusenden af denna verldsålder hade förgått, innan organisationen förmådde höja sig till den lägsta vertebratafdelningen, fiskarne, och sedan från dessa till den närmast högre, som börjar raden af de *luftandande* ryggradsdjuren, neml. amphibierna, af hvilka den yngre öfvergångs- och äldre flötsformationen har att uppvisa några ytterst sällsynta spår, uti hvilka man finner liksom ett förspel till secundärperiodens jättelika saurier. Namnen *telerpeton, archegosaurus* och *proterosaurus* beteckna de uräldsta typerna för dessa sällsamma reptilier, som först i medlersta secundärformationen uppnådde sitt maximum, och hvilka genom ett ofullkomligare respirationssystem voro i stånd att uthärda en luft, i hvilken varmblodiga vertebrater genast skulle hafva blifvit förqväfde.

Huru beskaffad var då den atmosfer, som tillbakahöll det

högre organiska lifvet, men i utmärktaste grad gynnade det lägre? Ingenting är genom så många från olika håll sammanstämmande omständigheter bestyrkt, som det factum, att luften i denna urgamla tidsålder var försedd med en utomordentlig rikedom på *kolsyregas*, ett förhållande, som i förening med den öfver hela jordytan rådande fuktiga värmen måste hafva varit ytterst fördelaktigt för *vegetationen*. Man känner redan icke mindre än 300 arter af ormbunkar från stenkolsformationen, oberäknadt mer än 50 arter lycopodiaceer af slägtena *lepidodendron*, *stigmaria*, *sigillaria* med flera dylika resliga trädslag, som nu för tiden representeras endast af småvexta mossor — och hvilka pygmeer äro icke vår tids equiseter emot stenkolsformationens högvexta equisetaceer. Jemte kryptogamvexter förekomma äfven phanerogama monokotyledoner (gräs, liljeväxter och palmer) och dikotyledoner med nakna frön (cykadeer och coniferer). *Ormbunkarne* voro dock under primärperioden den herrskande vextfamiljen, och det är de, som gifva åt denna verldsålder sin egendomliga karakter. På fuktiga öar i den heta zonen vexa ännu i dag trädartade ormbunkar, men de stå enstaka och bilda icke täta skogar, såsom i urtiden, och de försvinna dessutom till ett intet i jemförelse med de förras kolossala former och mångfald i arter. Af urtidsormbunkarnes många slägten, såsom *pecopteris*, *neuropteris*, *sphenopteris*, *cyclopteris* o. fl. har det förstnämnda ensamt icke mindre än 80 hittills kända arter. Då man vet, att nu lefvande arborescenta ormbunkar behöfva för sin fortkomst å ena sidan en mycket hög medeltemperatur, å andra sidan en mycket fuktig atmosfer, så kan man häraf med säkerhet sluta till jordens beskaffenhet på den tid, då trädartade equiseter, lycopodier och ormbunkar i mängd frodades på hennes yta. Temperaturen måste till och med hafva varit högre, än den nu är emellan vändkretsarne, det kan man sluta dels af den ofantliga storlek, som de nämnda akotyledona vexterna uppnådde, dels af den hastighet, med hvilken efter de ofta påkommande öfversvämningarne nya skogar bildade sig på de

jordlager, som öfverhöljt de gamla, och slutligen äfven af de då vexande ormbunkarnes oerhörda rikedom på arter. Då man vidare vet, att all vextlighet väsentligen beror af tillgången dels på kolsyrehaltigt vatten, som uppsuges genom vexternas rötter, dels på kolsyregas, som genom bladen upptages ur luften, så följer härutaf, att en mycket yppig och kraftig vegetation betingas icke blott af en fuktig atmosfer, utan äfven af en sådan, som har öfverflöd på kolsyra. Men just en sådan med varma vattenångor uppfylld och med kolsyra mättad luftkrets måste man ovilkorligt antaga i denna jordens urtid, hvarom den utförliga och slående bevisningen må läsas hos Burmeister Geschichte der Schöpfung s. 159, der det visas, huru de mäktiga sedimentära lagren af kolsyrad kalk bildade sig i samma mån som den fria kolsyran i vattnet så väl som i luften förbrukades af vexterna, af simmande fucoideer i hafvet, af de stora ormbunksskogarne på landet, och huru vexterna sålunda banade väg för och alltjemt underhjelpte korallpolypernas och molluskernas flitiga arbete med afsättande af kolsyrad kalk. Men en så beskaffad med kolsyra öfvermättad *) atmosfer, anmärker samme naturkunnige (s. 143), blifver högst menlig för de luftandande djuren, och det desto mer, ju mera utvecklad deras respirationsprocess är, och häraf förklaras ganska lätt den dåvarande bristen på högre organisade, varmblodiga landdjur. Endast amphibier skulle ännu kunna trifvas i en sådan atmosfer, men foglar och däggdjur icke. För de i vattnet lefvande och lägre djuren var inverkningen af en sådan atmosfer mindre skadlig, dels emedan respirationen icke spelar en så betydande rol hos dessa ofullkomligare organismer, dels emedan kolsyran kännes mindre i vattnet, än när hon med luften intränger i respirationsorganerna, hvarförutan dessa varelser torde hafva uppkommit först sedan atmosferen genom

*) Man har genom en temligen säker beräkning utrönt, att atmosferen på den tiden var 34 gånger tyngre, än den nuvarande, och innehöll 850 gånger mer kolsyra, än denna. Pfaff, s. 604.

stora massor af vegetabilier blifvit mera renad. Huru sann denna anmärkning är, torde jemväl synas deraf, att icke ens amphibier uppträda förr än i primärperiodens senare tider, och det äfven då högst sparsamt, äfvensom deraf, att sjelfva fiskarne genom sin tjocka pansarbeklädnad, som utan tvifvel var beräknad på att motstå tryckningen af en hög vattenmassa, tyckas hafva varit hänviste till ett ansenligare djup, der de bättre kunde undgå den förderfliga inflytelsen af luftens qväfvande kolsyrehalt i de till atmosferen gränsande vattenlagren. Det är helt visst en naturtrogen skildring, som af Burmeister (s. 355) uppdrages med följande ord: "En yppig rikedom af groteska vextformer betäckte det äldsta fastlandet. Intet däggdjur bebodde dessa skogar, ingen fogel kretsade omkring trädens kronor, ljudlös låg hela skapelsen i morgonslummer, ty ingen röstbegåfvad varelse hade ännu framträngt ur jordens moderssköte. Stumma vatteninvånare, till största delen saknande all snabbare rörelseförmåga, i snäckegång framskridande eller helt och hållet hvilande, omgåfvo dessa äldsta öar; och om verkligen en smygande ödla lefde i dessa busksnår, så måste hon lyssna omkring sig och mödosamt ur hafvet uppfiska sin näring. Ty hon var, så synes det, den enda större inbyggaren på dessa skogbeklädda öar i det oöfverskådliga verldshafvet".

Efter denna framställning torde det icke vara svårt att inse den fullkomliga samstämmigheten mellan naturvetenskap och uppenbarelse i frågan om *tredje skapelsedagens* verk. Så mycket påtagligare är öfverensstämmelsen, som denna verldsdag i den heliga urkunden innefattar tvenne afdelningar: 1) uppkomsten af motsättningen mellan haf och land, 2) det nybildade fastlandets beklädnad med vegetation. Den förra motsvarar, såsom förut är nämndt, första afdelningen af primärformationen, under hvilken genom urgranitens söndersmulning och aflagring jordmånen bereddes för det kommande vextriket; den andra motsvarar primärformationens senare afdelning, den petrificatförande, under loppet hvaraf den genom granitens förvittring beredda och genom pluto-

niska krafter ur vattendjupet uppdrifna fruktbärande jordmånen, en verld af fuktiga och varma öar, betäckte sig med den yppiga vextlighet, hvilken i sin ordning genom att ur luften uppsuga den öfverflödiga kolsyran förberedde de högre organismernas framträdande. Vi vilja blott i förbigående nämna, huru denna äldsta vegetation, som aldrig sedermera haft sin like i oerhörd productionskraft, låter oss bemärka den gudomliga plan, som syftar på det kommande menniskoslägtet. Skaparen ville bygga ett hus åt sitt eget slägte, och så ville han äfven hafva den boningen försedd med nödiga förråder, som skulle räcka till i årtusenden. Så nedlade han bland mycket annat i det husets underjordiska förvaringsrum dessa ofantliga kolförråd, hvilkas vigt för den menskliga culturen först i våra dagar börjat blifva rätt uppenbar. Denna praktiska synpunkt är förträffligt utförd i Bucklands Bridgewaterafhandling, till hvilken vi alltså hänvisa, och vi skynda nu att föra till slut historien om det organiska lifvets utveckling på vår jord.

Secundärformationen är perioden för de stora amphibiernas högsta utveckling. Denna formation börjar med triasgruppen, enligt andra redan med permska systemet, och dessa tvenne afdelningar, som icke hafva något synnerligt utmärkande, bilda också i sjelfva verket liksom ett öfvergångsstadium mellan de i geologiskt afseende så utmärkta stora stenkolsformationen å ena och juraformationen å andra sidan, och de kunna derföre gerna sammanslås och anses motsvara fjerde skapelsedagen, hvarom längre fram. Men med juraformationens första afdelning, den så kallade *Lias*, öppnar sig på en gång en helt ny och underbar verld. Hafssnäckor, stora som vagnshjul, t. ex. *Ammonites Bucklandi*, äro redan egnade att ingifva förvåning, men denna stegras till sin höjd vid anblicken af dessa förfärliga hafsreptilier, *Enaliosaurien*, som vida öfvergå allt hvad den djerfvaste inbillning förmår dikta om drakar och andra fabelaktiga vidunder. Hvem har icke genom beskrifningar och afbildningar fått någon kunskap om de stora hafsödlor, som höra till slägtena *ich-*

thyosaurus och *plesiosaurus*, hvilka med hufvudkarakteren af ödlor förenade karakteren af fiskar, emedan de hade simmfenor, och af cetaceer, emedan de födde lefvande ungar, hvarpå man erhållit ett öfverraskande bevis genom fyndet af en fossil ichthyosaur med en till hälften framfödd unge, som blifvit dödad tillika med modren, då denna i dödsångsten vid en af de då ofta påkommande naturrevolutioner ville afbörda sig sitt foster. Hos plesiosauren är särskilt märkvärdig halsens utomordentliga längd. En ödla med halsen af en svan är något högst eget. Man förberedes derigenom att vänta sig ödlor, som höja sig öfver det våta elementet och simma i luften likt foglar. Och denna väntan blifver icke heller bedragen. Redan i Lias, men mest i öfre juraformationen har man funnit ända till 16 arter af *pterodaktyler*, flygande ödlor, med skinnvingar som flädermössen, men med svans och hufvud af ödla. I secundärformationens sista hufvudafdelning, som börjar med den om tillvaron af fast land vittnande Weald-gruppen och slutar med den egentliga kritformationen, finner man de första spåren af verkliga *foglar*, tillika med en mängd stora landödlor, mosasaurus, megalosaurus, hylæosaurus, iguanodon, den sistnämnda enligt Mantell, som först upptäckt densamma, ända till 70 fot lång.

Under secundärformationen var hela jorden nästan intet annat än en vattenöcken. Dermed öfverensstämmer också karakteren af dess fauna, som just svarar emot ett sådant sakernas tillstånd, der den jemvigt mellan haf och land, som af ädlare djurformer förutsättes, ännu saknades. Det tyckes hafva funnits mindre land, åtminstone mindre fruktbart land, under denna jordens medeltid, än under primärperioden. Stenkolsflötser förekomma väl, men så obetydliga och af så dålig beskaffenhet, att deras bearbetning ej lönar mödan. De ofantliga urskogarne af kärlkryptogamer hade försvunnit. Men på det land, som emellanåt höjde sig ur djupet, för att återigen sjunka, uppträdde jemte kryptogamer äfven ett större antal phanerogama vexter, liliaceer, palmer, cykadeer, coniferer, slutligen äfven några få högre dikotyledoner. Tem-

peraturen var ännu tropisk öfver hela jorden. I den trakt, der nu England ligger, uppsteg en större ö under den tid, som förflöt mellan jura- och kritformationen. Den hade samma klimat, som de Moluckiska Kryddöarne nu för tiden. De förstenade stubbarne af fordna träd stå der ännu i rader på samma ställe, der de för myriader år sedan vexte. Detta Atlantis sjönk med tiden tillbaka i det djup, hvarutur det uppstigit, och bildade sedan i lång tid bottnen af den vidsträckta ocean, der kritan aflagrade sig. Alltså slutade jordens medeltid, såsom den börjat, med de stora vattnens herravälde, sedan den likväl sett en nyare verldsålder förutförkunnad genom de första foglarnes uppkomst. Det är förvånande, hvad allt detta stämmer öfverens med *femte* skapelsedagens verk. Äfven der uppträda foglar i sista rummet, men främsta platsen intages af vattnen med deras invånare, de stora hafsvidundren (thanninim) och det öfriga "lefvande som krälar i vattnet", hvartill hör icke blott fiskar, utan ock de lägre vattendjuren, äfven de mikroskopiska infusionsdjuren, som i denna period voro af stor betydenhet, emedan hela bergmassor af kolsyrad kalk bestå af skalen efter sådana. Kritan är till stor del en product af idel infusorier, dels kalkskaliga foraminiferer, dels kiselskaliga bacillarier, hvilka sistnämnda, af somliga räknade till vexter, torde hafva lemnat stoffet till de i kritan inbäddade flintlagren.

Med *tertiärperioden* förändras skådeplatsen helt och hållet. I stället för spridda öar och ögrupper utbreda sig vidsträckta continenter med stora vikar och inhaf, genom hvilkas successiva förminskning det fasta landet tillvexer och närmar sig allt mera sin nuvarande gestalt. Europas continent var betäckt med stora skogar af barr- och löfträd, de förra förnämligast i dess östligare trakter, der talrika coniferer af de utdöda slägtena *retinodendron, megadendron, taxodium,* särdeles *pinites succifer,* hafva utsipprat den kåda, som i sitt fossila tillstånd är känd under det verldsberömda namnet af *bernsten* eller *elektron.* Från dessa och andra vegetabilier härröra de mest i Sachsen och Böhmen förekommande lag-

ren af *brunkol*, som vid den chemiska förvandlingen i jorden till en del öfvergått till bergolja, nafta och asfalt. I vestern af Europas fastland höjde sig resliga palmer öfver myrten- och lagerlundar, och det amerikanska tulpanträdet och den indiska bomullsbusken lefde på Frankrikes jord tillsammans med poppel, vide, al, lind, kastanie m. fl. (likväl af andra arter än de nu lefvande), hvaraf således följer, att alla de nuvarande klimatens åtskilda flora var sammanblandad, med andra ord: den nuvarande åtskillnaden i zoner hade ännu icke inträdt, utan ett likformigt klimat rådde öfver hela jorden, dock måhända icke fullt så varmt i norden af Europa, som under secundärperioden, utan ett sådant, som kan jemföras med *det varmare subtropiska* nu för tiden. Till samma resultat kommer man vid betraktande af tertiärperiodens fauna. För att icke nämna tertiärbildningens äldsta och för nutiden främmande tapirartade pachydermer af slägtena *palæotherium*, *lophiodon*, *anoplotherium*, som finnas aflagrade nederst i Pariser- och Londonerbäcknen, hvilka den tiden bildade djupt ingående vikar af krithafvet, i hvilka de nämnda och flera andra landdäggdjur blifvit nedspolade af större i dessa vikar utmynnande floder, finnas i de yngre tertiärhvarfven otaliga qvarlefvor af elefanter, noshörningar och andra pachydermer, hvilka, med undantag af det utdöda elefantlika slägtet *mastodon* (och de ännu sällsammare megatheriderna, samt dinotherium, sivatherium m. fl.), höra till samma slägten, som nutidens så benämnda djur, fastän arterna äro andra, och jemte dessa och många andra vextätande djur, såsom giraffer, hästar, oxar, hjortar, likaledes af andra arter än de nu lefvande, förekommer en motsvarande mängd af rofdjur, i synnerhet björnar och hyänor. Ur den berömda Gailenreuthergrottan i Bajern har man efterhand framdragit benen af minst 1000 individer, af hvilka 800 tillhöra *ursus spelæus*, 60 *ursus arctoides* och 10 *ursus priscus*, och bland de öfriga finnas jemte vargar och hyänor äfven spår af lejon eller tigrar (Burm. s. 522). Den namnkunniga Kirkdalesgrottan i grefskapet York innehåller företrädesvis ben af hyänor, jemte

splittrade och gnagade ben af hästar, oxar, hjortar, hvilka de i grottan boende hyänorna ditsläpat. Men andra grottor finnas, som innehålla de hopgyttrade benen af idel vextätande djur, af hästar, noshörningar, hjortar, och då dessa djur icke gerna uppehålla sig i hålor, så måste man antaga, att de der sökt en tillflykt undan den frambrusande vattenfloden, eller också att de från den närbelägna trakt, der de hade sitt hem, blifvit af samma flod ditsvämmade. De i sådana hålor funna djur äro mestadels större, än deras nu lefvande samslägtingar. Af nutidens rofdjur är isbjörnen det största, men den antediluvianska grottbjörnen var ännu betydligt större, och den tidens hyäna var äfvenledes mycket större än den nu lefvande. Deremot tyckas de tertiära elefanterna icke just hafva varit mycket större, än de nu lefvande, men tertiäråldrens noshörningar och flodhästar voro, allt efter de olika arterna, dels större, dels mindre, än nutidens. Dessa samma pachydermer hade den tiden en längre och tätare hårbeklädnad, hvaraf man velat sluta till ett mindre varmt klimat i deras hemort, samt att i den yngsta tertiärtiden, då elefanter lefde här i norden, äfven de nuvarande zonåtskillnaderna varit fullständigt utbildade; men häremot anmärker Burmeister (Gesch. d. Schöpf. s. 524), att ännu i dag mycket tätludna djur lefva i den tropiska zonen, samt att de nordiska rofdjuren icke just äro mera hårbeklädda, än de tropiska. I samma afseende yttrar sig Nöggerath i sin commentar till Cuvier (s. 242): "De antediluvianska elefanternas och rhinocerolernas pelsverk bevisar icke, att dessa utdöda species varit organiserade för ett kallt klimat. Huru många djur med tät och stark hårvext lefva icke i de heta luftstrecken! Hvarföre skulle icke i den på yppiga former af alla slag så rika fornverlden äfven ett elefant- och rhinocerosspecies med tjockt pelsverk kunnat finnas i ett hett klimat? Den allmänna utbredningen af mammuthben i alla verldstrakter, men mest i nord- och sydpolens isregioner, gifver en stor öfvervigt åt den meningen, att mammuthdjuret också lefvat öfverallt, men att dess öfverlefvor bibehållit sig bäst i de nuvarande polariska klimaten".

Denna biomständighet med hårbeklädnaden torde således icke mycket betyda till motvägande af så många andra vigtiga bevis, genom hvilka det synes vara satt utom allt tvifvel, att Europa, Asien och Amerika till och med i den yttersta norden haft ett mycket varmt klimat ännu i tertiärperiodens sista tid.

Men här vid tertiäråldrens yttersta gräns öfverraskas man på en gång af ett högst oväntadt fenomen. Frost och is är något, hvartill i jordens hela föregående historia icke finnes det ringaste spår. Och nu likväl med ens ser man sig försatt på ett svallande haf med berg af vatten, som frysa ända till botten och bilda en bergformation af ett nytt mineral, kalladt is. Att dessa uttryck icke äro öfverdrifna, torde bäst bevisas deraf, att det i högsta norden af Asien och Amerika finnes väldiga bergmassor af klar och fast is, som innesluter en otrolig mängd tänder och ben af mammuth och rhinoceros. Dessa elfenbensförande ishvarf äro beklädda med ett tunnt lager af mylla, på hvilken det yppigaste gräs vexer, och ur en sådan gräsbevext isklippa vid Lenaflodens mynning var det som i början af detta sekel den fornverldselefant utsmälte, hvars kött var så väl bibehållet, att hundar och rofdjur åto det. Mest utvecklad eller snarare mest känd är denna isformation i trakterna af Behringssundet, der den upptäcktes af Kotzebue och hans följeslagare vid deras undersökning af Nordamerika omkring Kotzebuesundet på den kuststräcka, som ligger midtemot ön Chamisso vid 66° 15′ 36″ n. b. Man fann der en del af den 100 fot höga kusten nedrasad och såg med förundran, att det inre af berget utgjordes af en enda sammanhänganda ismassa. Så långt ögat kunde nå, bestod hela kusten emellan den sandiga hafsstranden och det aflägsnare granitberget af sådan med mossa och gräs rikt beklädd uris. På isen ligger ett tunnt lager af blåaktig lera, 2 till 3 tum tjock, och omedelbart deruppå ligger en torfartad mylla knappt 1 fot högt, och på denna är en vegetation alldeles lika med den på alluviallandet af uppsvämmad sand och lera i samma trakt. Inbyggarne bryta

en mängd fossilt elfenben ur denna af renaste is bestående bergart, och Kotzebues följeslagare behöfde blott hugga till med en jernstång, för att genast få fram en betydlig mängd elfenben. Men sådana ishvarf stå i intet förhållande till dessa polarnejders nuvarande klimat. Der bildas i polarhafvet numera ingen annan is, än som årligen smälter bort igen. Allt utvisar, att den afkylning af polerna, som gaf upphofvet åt den elfenbensförande isformationen, måste hafva varit plötslig och ögonblickligen dödat de elefanter och noshörningar, som lefde i dessa polartrakter, när den vattenflod kom, hvilken spolade tillsammans de på marken kringströdda djurbenen och derpå vid sitt hastiga tillfrysande inbalsamerade dem. Men den naturrevolution, som i Siberiens och Nordamerikas polarregioner frambragte neptuniska hvarf af oförgänglig uris, synes på andra ställen hafva gifvit upphof åt glacierer af mera förgänglig natur. Åtminstone antaga berömda naturkunnige, att de från Skandinaviens berg lösryckta klippblock och rullstenar, som ligga utspridde öfver norra Tysklands sandslätter och som äfven funnit väg till England, Holland och djupt i sydost ända ned mot Kaukasus, härröra från glacierer, som aflöst dem från urbergen i vår nord, hvarefter de såsom erratiska block blifvit kringförda på simmande isstycken till en mindre del öfver Nordsjön, men för det mesta öfver Östersjön, som den tiden hade en vida större utsträckning, än nu. Under en temligen lång tid måste denna aflagring af rullstenar öfver krithafvets botten hafva fortgått, att döma af deras oerhörda mängd. Men visserligen kan det hafva gått hastigt nog, i fall den vanliga meningen vore grundad, hvilken ännu i Alex. v. Humboldt har en försvarare, att en våldsam vattenöfversvämning eller flera sådana förorsakat rullstensfenomenet, en åsigt, som äfven synes vinna stöd af de mycket omtalta refflorna på de Svenska bergen, hvilka refflor, gående i rigtningen från nno till ssv, tyda på en häftig gnidning af våldsamt framsläpade stenar och grus, och det snarare genom en norrifrån kommande vattenflod, än genom glacierer, eftersom de sålunda refflade bergen äro på nordsidan afrun-

dade, men på sydsidan, hvilken legat i lä, och öfver hvilken vattnet störtat sig i kastlinie, bibehållits i sitt ursprungliga skråfliga skick. Härmed må förhålla sig huru som helst, det synes dock visst, att en köldperiod bildat öfvergången mellan den urtid, i hvilken inga zonåtskillnader funnos, och den nutid, i hvilken de finnas. Differentieringen i zoner sättes af de naturkunnige i nära samband med stora landmassors upplyftningar öfver hafvets niveau. Men landupplyftningar af större betydenhet förekomma först under tertiäråldren, och den bergupplyftande plutoniska verksamheten i jordens inre tillvexer i kraft, ju närmare man kommer vår nuvarande tid. Harzberget i Tyskland är ett af de äldsta berg på jorden, men det är också ett af de minsta till höjd och utsträckning. De Andiska Cordillererna äro den yngsta bergskedjan på jorden, men de genomlöpa en sträcka af lika längd med jordens hela diameter, och deras högsta spetsar stiga mer än 20000 fot öfver hafsytan. Himalajakedjans högsta spetsar gå 6000 fot högre, men i utsträckning står den långt tillbaka för Anderna. Dock är den näst dessa den betydligaste af alla, och torde äfven till åldren vara den närmast föregående.

Den yngsta bergsupplyftningen i Europa är den af Alperna, först af de vestliga, hvilken inträffat efter den medlersta eller den s. k. miocena tertiäråldren, emedan den dithörande molassen är af Alpkedjan genombruten och försatt i en lutande ställning, hvaremot pliocenhvarfven (utgörande den s. k. subapennin-formationen) ligga horisontelt och följaktligen hafva aflagrat sig, sedan bergskedjan redan hade uppstigit; derefter af de östliga Alperna, hvilkas upplyftning infaller emellan subapennin- och diluvialformationen, således på sjelfva öfvergången till diluvialåldren. Ungefär samtidigt med de yngsta Alperna synes Himalajakedjan hafva frambrutit ur djupet. Utan tvifvel står rullstensfenomenet och den förutnämnda elfenbensförande isformationen i samband med dessa tilldragelser. Genom den temperatursjunkning och de öfversvämningar, som i följd af dessa jordytans upplyftningar inträffade, fann den gamla tidsåldren med sin tropiska

vext- och djurverld sitt slut, och den nuvarande zonåtskillnaden inleddes. En paus inträdde, som fortfor i några sekler, kanske i ett eller annat årtusende, hvarefter ett nytt vext- och djurrike, lämpadt efter förändrade naturförhållanden, aflöste det gamla, som till en del återupplefde i likartade, men mera harmoniska former, och kort derefter framstod menniskan, i hvilken all det organiska lifvets fullkomlighet är sammanfattad, och tog den fullt inredda jorden i besittning. Detta är det som åsyftas i den Jehovistiska skapelseurkunden i 2:dra cap. af Genesis, hvilket är att anse som ett supplement till 6:te skapelsedagens korta och allmänna beskrifning i Elohimsurkunden.

Åter ett och annat årtusende förgick. Då inträffade den sista stora omhvälfningen, från hvilken de nuvarande menskliga samhällena datera sitt ursprung. De naturkunnige veta omtala en diluvialperiod före den närvarande verldsåldren; men de tvifla på tillvaron af ett antediluvianskt menniskoslägte, eftersom man icke kunnat finna några fossila menniskoben, som med säkerhet kunna hänföras till en antediluviansk tid. Hvad mena de då med antediluviansk? I detta afseende har stor förvirring åstadkommits genom den alldeles oriktiga förvexlingen af det noachiska diluvium med det geologiska. Det förra var af kort varaktighet, det började och slutade inom ett år; det sednare fortgick i lång tid, det bildar icke, såsom det noachiska, en epoch i menniskoslägtets historia, utan en period i jordens historia *före* menniskoslägtets uppkomst. Diluvialperioden afslutar tertiäråldren, den utgör en bred gränseskillnad emellan tertiärbildningens yngsta led, subapenninformationen, och den nu pågående alluvialformationen, inom hvilken det första menniskoparets skapelse infaller och 1656 år senare den noachiska floden. Då således de naturkunnige förneka tillvaron af ett antediluvianskt menniskoslägte, så är det ganska orätt af theologerna, att protestera deremot, ty de förre säga ju dermed egentligen intet annat, än att det icke har funnits något præadamitiskt menniskoslägte, och detta är ju alldeles enligt med

den heliga Skrift, som icke heller vet af några menniskor före Adam. Det är en fullkomligt afgjord sak, att den organiska verld, som nu existerar och har existerat så länge menniskor funnits, visserligen är helt nära beslägtad med den yngsta tertiäråldrens, diluvialperioden inberäknad, men icke densamma. Den är öfverhufvud, och med afräkning af en del lägre organismer, *specifikt* derifrån åtskild. Det är en helt ny uppsättning, som omgifver menniskan, och sjelf var hon icke till dessförinnan. När den Mammuth (*elephas primigenius*) lefde, hvars döda kropp för några få år sedan igenfanns, hade ännu aldrig någon menniskofot trampat på denna jord. Detta skedde först sedan diluvialperiodens köld och vattenflöden undanröjt den före alluvialåldren tillvarande organiska skapelsen och banat väg för den nästföljande, den med menniskoslägtet samlefvande. Men å andra sidan är icke heller naturforskaren berättigad att förneka det yngre och hastigt öfvergående diluvium, som enligt Skriften inträffat inemot 17 sekler efter den första menniskans skapelse och dödat hela Adams slägt med undantag af en enda familj, bestående af 8 personer. Jordytans förändringar kunna endast efter mycket långa perioder blifva märkbara; men nu är tiden från Adam till Noach, ja ända till oss, alltför kort, för att medgifva tillförlitliga slutsatser från geologiska iakttagelser. Här måste äfven naturforskningen böja sig för en annan auctoritet, för historien. Det kan omöjligt vara en tillfällighet, att folkens äldsta sagominnen hänföra sig alla till en och samma utgångspunkt för det nuvarande menniskoslägtets historia, till en allmän öfversvämning. Hvarföre skulle, der alla andra fornminnen förbleknat, just detta ensamt hafva bibehållit sig i sin ursprungliga friskhet och renhet? Det trogna och likstämmiga bevarandet af en för hela slägtet gemensam hågkomst hänvisar med tvingande nödvändighet till något sjelfupplefvadt, till en naturrevolution, hvilken genom sin storhet måste hafva gjort ett alltför djupt intryck på det efter floden förnyade menniskoslägtets stamföräldrar, för att någonsin kunna utplånas ur deras och deras efterverlds erinring. Den

Mosaiska berättelsen om floden är ung i jemförelse med den ursaga, från hvilken hon sjelf är hemtad. Med Noachiderna utbredde sig sagan om floden till alla verldstrakter långt förr än den fattades i skrift af Hebreernas lagstiftare. Från Hinduer och Chineser till Mexikaner och andra Amerikas urfolk, öfverallt finna vi samma flodsaga, med en något olika nationel ombildning i biomständigheter, men ändå i grunddragen densamma och lätt att åtskilja från de flodsagor, som hafva den Mosaiska urkunden till sin källa.

Det kan således endast vara de naturliga vilkoren för, samt beskaffenheten och omfånget af en sådan öfversvämning, hvarom naturforskningen ännu kan och bör hafva en röst, men sjelfva factum torde af ingen naturkunskap med någon giltig grund kunna bestridas. Detta medgifves också af sansade och opartiska naturkunnige, såsom af *Pfaff* (Schöpfungsgeschichte, 1855). Denne anför visserligen flera vigtiga grunder emot möjligheten af en hela jorden betäckande vattenflod, af hvilka den mest betydande torde vara den, som åberopar de på de slocknade vulkanerna i Auvergne befintliga mycket lösa och luckra askkeglor, hvilka, såsom de af lavaströmmarne inneslutna djurbenen bevisa, tillkommit under tertiärperioden, således före menniskans skapelse, och hvilka till följe af sin lösa beskaffenhet omöjligt skulle hafva kunnat motstå påtryckningen af en flödande vattenmassa, hvaraf alltså synes, att syndaflodens vatten icke upphunnit vestra Europa. Men deremot finner han inga physikaliska svårigheter ligga i vägen för en partiel öfversvämning i den del af Asien, der det äldsta menniskoslägtet bodde. Nu kunde man väl till stöd för en allmän verldsflod anföra det kända förhållande, att en stor mängd ben af antediluvianska djur finnas högt uppe på de högsta bergen, på Himalaja, på Montblanc, på Anderna, ända upp vid gränsen af den eviga snön, hvaraf man alltså skulle kunna sluta, att dessa djur blifvit ditsvämmade af en flod, som öfvertäckt alla höga berg på hela jorden; men dessa bevis äro icke tillräckliga, ty de nämnda djuren äro antediluvianska i geologisk, men icke i historisk mening, de

tillhöra tertiärtiden och diluvialperioden, och de trakter, som nu stiga högt öfver snögränsen, voro lågländer på den tid då dessa djur lefde, och djurens ben hafva tillika med den mark, på hvilken de ligga, blifvit upplyftade till sin nuvarande höjd, när Himalaja, Alperna och Cordillererna genom plutonisk kraft uppdrefvos ur jordens inre. Nu veta vi likväl tillika, att de högsta bergen också äro de yngsta, vi veta, att Alperna och Himalaja uppstigit först vid tertiäråldrens slut, och Cordillererna ännu senare. Skulle det då icke kunna antagas, att Andiska bergskedjans upplyftning står i sammanhang med den noachiska floden? När Andernas väldiga bergmassa frambröt ur jordens sköte, så förlorade oceanen sin jemvigt, dess vågor stego i himmelens sky och kastade sig öfver det fasta landet. "Det stora djupets källor uppbrusto", säger Skriften. Men det stora djupet är verldshafvet, och uppbristandet af dess källor kan icke säga annat, än att hafsbottnen upplyftades, hvilket endast kunnat ske genom den underjordiska kraft, som ännu i jordbäfningen påminner om sin hotande närvaro. Den långa rad af flammande vulkaner som bekransar Cordillerernas högsta tinnar, hvad är det väl annat än en efterverkning af den oerhörda kraft, hvarmed den plutoniska massan allraförst uppdrefs ur jordens glödande innandöme? Huru stor denna kraft varit, det kan man äfven bedöma derutaf, att granitkedjan med ett så häftigt våld brutit igenom de neptuniska jordhvarfven, att dessa icke blott blifvit rubbade ur sitt horisontala läge och ställda på sned, utan äfven här och der blifvit uppresta vertikalt, ja till och med blifvit kastade öfverända, så att det äldsta primärhvarfvet kommit att ligga öfverst och det yngsta tertiära nederst, och således bergarternas ursprungliga lagringsföljd blifvit uppnedvänd. Till stöd för den hypothes, hvilken vi här tillåtit oss framställa, kunna vi åberopa den utmärkte Franske geognosten *Elie de Beaumont*, som anser bergskedjornas upplyftning för en plötsligt inträdande ytterst häftig reaction af jordens inre mot dess yttre, hvilken liktidigt måste hafva träffat en stor del af jorden. De Engelska och Tyska geo-

logerna vilja dock icke gå in på Beaumonts åsigt i denna del, utan antaga heldre, att bergskedjorna uppstigit långsamt, ungefär på samma sätt som Sverige eller rättare hela den Skandinaviska halfön långsamt höjer sig med omkring 3 fot i medeltal på århundradet. Men huru vilja då de, som bekämpa Beaumonts mening, försvara sitt eget af iakttagelserna bestyrkta påstående, att hvarje period i jordens historia är skarpt afskild från den andra, så att hela den generation af djurformer, som tillhör den ena formationen, plötsligt och med ens försvinner, när den nästföljande vidtager? Likaså är det svårt att förstå, hvaraf det kommer sig, att de vulkaniska askkeglorna i Auvergne, som äro så löst sammanhängande, att de vid minsta vattenflöde skulle bortsköljas, ändå i så många årtusenden hafva trotsat de från luften nedfallande regnskurarne; ty Frankrike är väl ändå icke ett Ægypten, der det aldrig regnar. Om detta vilja vi likväl icke tvista — möjligen är den vulkaniska askan så porös, att den insuger regnvattnet och sålunda gör det oskadligt — utan vi åtnöja oss tills vidare med de naturkunniges medgifvande af det historiska diluviets möjlighet såsom en partiel vattenflod, häruti instämmande med en af vår kyrkas förnämste orthodoxa theologer i närvarande tid, *Fr. Delitzsch*, som i sin commentar öfver Genesis yttrar sig sålunda: "Låt också vara, att geologien förmådde stegra bevisen emot flodens absoluta allmännelighet ända till ovederläggligt öfvertygande kraft, så hafva vi ingen apologetisk förpligtelse att bejaka det motsatta såsom en trossats. Skriftens utsago fordrar flodens allmännelighet i viss mening, men icke i hvarje mening, den fordrar flodens allmännelighet för jorden såsom bebodd, men icke för jorden såsom sådan. Ty Skriften har intet interesse i flodens allmännelighet i och för sig, utan blott i allmänneligheten af den derigenom verkställda dom. Att med undantag af en enda familj hela det dåvarande menniskoslägtet tillika med djurverlden i dess omgifning förgicks, detta och endast detta är skriftutsago". Men en sådan för den då bebodda jorden allmän, fastän med afseende på jorden i det hela partiel flod

möter allsinga svårigheter från naturforskningens sida. När det en gång blifver möjligt att anställa noggranna undersökningar i Armenien och dess grannländer, der det äldsta menniskoslägtet haft sitt hemvist och det noachiska diluvium sitt egentliga område, så är det väl icke alldeles omöjligt, att man der skall finna spår af menniskor och djur, som förgåtts i floden, men mycket sannolikt är det just icke; ty då man betänker, huru ytterst långsamt ett floddelta tillvexer under loppet af årtusenden, så kan man icke vänta, att en enda inom ett år afslutad öfversvämning, huru betydande som helst, kunnat lemna efter sig någon afsats af gyttja, som icke långt för detta blifvit genom atmosferisk inverkan utplånad, och så kan man icke heller vänta att påträffa benen af de i syndafloden förgångna menniskorna och djuren, då dessa icke kunnat blifva öfverhöljda af tjocka jordlager, såsom de i urtiden begrafna djuren, utan legat tillgängliga för luftens syre och följaktligen längesedan måste hafva blifvit genom förruttnelsen upplösta (jfr. Pfaff s. 659).

Sedan vi nu följt det organiska lifvets utveckling på jorden och visat, huru naturvetenskap och uppenbarelse angående detta ämne befinna sig i fullkomlig öfverensstämmelse, hvilken blott något litet fördunklas vid den menskliga tillvarelsens äldsta forntid, der naturvetenskapen sjelf förlorar den Ariadnestråd, som gifvit en så säker ledning genom de förmenskliga tidehvarfven — ty jordens aflägsna urtid är vida bättre känd, än den oss närmast liggande, den som omedelbart föregår och efterföljer menniskoslägtets uppträdande — gå vi nu tillbaka till en likadan jemförande framställning af de *oorganiska krafternas* verksamhet vid jordbildningen.

Det har icke sällan väckt en viss medlidsam undran, att skapelseurkundens författare gifvit *solen* sin plats i *fjerde* skapelsedagen, men vexterna redan i den tredje, hvaraf det alltså ville synas, som om han tänkt sig den äldsta vegetationen oberoende af solen. Till stillande af denna undran må vara nog att anföra följande ställe ur vetenskapens skapelsehistoria. "Stenkolsformationen består af kalksten, ler-

hvarf och sandsten, som hafva kollagren emellan sig, hvilka upprepas med dem i flerfaldig, till och med hundrafaldig omvexling och nedan så väl som ofvan begränsas af det ena eller andra sedimentets massor. Emedlertid är deruti ingen allmän öfverensstämmelse; än äro mäktiga, mest hvita kalkstenar det liggande, medan ljustfärgade sandstenar och mörk skiffer omvexla med kolflötserna, såsom vanligt är i södra England; än vexellagra samma kalkstenar omedelbart med kalkflötserna, såsom i norra England, *på Spetsbergen, Björnön och Nova Zembla, orter, på hvilka nyare forskningar hafva uppvisat den vidsträckta utbredningen af ett liktidigt uppkommet, mäktigt, de sydligare kolbäcknen i ålder öfverträffande kolrevier*" (Burmeister, Gesch. d. Schöpfung s. 230). Alltså mäktiga och vidt utbredda kolflötser, eller, med andra ord, en yppig och vidt utbredd vegetation af tropiska skogar, för hvilka nutidens varmaste sol icke skulle vara varm nog, i de högsta polarländerna, der solen under 4 till 6 månader om året allsicke går upp öfver horisonten, och under den öfriga delen af året kastar sina strålar så snedt, att de knappt förmå locka fram ett grässtrå! Vi hafva här framför oss en solklar verklighet, inför hvilken den mest förstockade tviflare måste gifva sig besegrad och tillstå, att den bibliska skapelseurkunden med största sanning låtit den äldsta vegetationen på vår jord hafva varit fullkomligt *oberoende af solen.* Detta följer dessutom af hela den föregående framställningen af det organiska lifvets historia, som visar, att jorden i denna sin urtid hade öfverallt ett likformigt fuktigt-varmt klimat. Samma tropiska vext- och djurslag förekomma i ett och samma neptuniska jordhvarf, hvar som helst det må vara beläget, i Australien eller Nordamerika, i Peru eller Siberien, vid polerna eller vid æqvatorn, och ett yngre jordhvarf har väl andra species eller genera än det äldre, men dock sinsemellan desamma liktidigt och öfverallt. Härmed förfaller äfven hypothesen om en förändring af jordaxelns läge, ett antagande, som dessutom på det bestämdaste vederlägges genom jordens polarafplattning, som bevisar, att jordaxelns läge varit oför-

ändradt allt sedan vår planets yta befann sig i smältflytande tillstånd. Åtskillnaden i zoner förskrifver sig, så till sägandes, först från i går. Genom den sista stora omhvälfningen, som hör till menniskans verldsålder, har den regelbundna vexlingen af årstiderna blifvit stadgad för alltid, och vegetationen beror nu lika uteslutande af solen, som den i urtiden berodde af den från tillståndet af glödhetta småningom afsvalnande planetens egen värmeutstrålning från de glödande massorna i dess inre. Af denna kraftiga värmekälla upphettades atmosferen till en betydlig höjd, och en med varma vattenångor uppfylld starkt kolsyrehaltig luft kringflödade jordklotet på alla sidor och frambragte öfverallt en likformig yppig vextlighet; ty jordens värmestrålande kraft måste ju tydligen under dåvarande förhållanden hafva varit på alla breddgrader en och densamma.

Men vexterna behöfva icke blott värma och fuktighet, utan äfven ljus, invänder man. Det är sant, och skapelsehistorien lärer ju också, att det fanns *ljus* (ór) långt förr än solen blifvit tillredd att vara *ljusförare* (maór). Solens fasta kropp är mörk, såsom planeternas. Den omgifves af en luftartad atmosfer, i hvilken på en höjd af 70 till 80 mil lätta moln bilda sig. Men ofvanför molnatmosferen, på 5—600 mils. afstånd, befinner sig en ljusatmosfer, en photosfer, genom hvars tidtals sig öppnande och åter tillslutande remnor (solfläckarne) vexling af dag och natt blifver möjlig äfven på solkroppen. Men nu hafva planeterna i begynnelsen varit integrerande delar af solmassan, och sedan de aflöst sig derifrån, måste de dock i lång tid hafva behållit sin ursprungliga solnatur (ty delen kunde ju ej strax hafva blifvit olikartad med det hela, hvarifrån han afsöndrat sig), och af denna solnatur hafva de ännu qvar en liten återstod, i synnerhet de aflägsnare planeterna, hvilka lysa med en flera gånger starkare glans, än de rätteligen borde enligt lagen för ljusintensitetens aftagande med tillvexten af afståndens qvadrater. Alla omständigheter utvisa, att solen först i en mycket sen tid fullständigt inträdt i utöfningen af sin envåldsmakt såsom

ljusets innehafvare och utdelare, efter att småningom hafva nästan helt och hållet bemäktigat sig den ljusframbringande kraften, som i början var fördelad på alla medlemmarne af solens stat. I verldsrymden finnas tusentals sjelflysande planeter, ja det finnes äfven sådana solariskt lysande verldskroppar, som hvälfva sig omkring en mörk centralkropp. Lägger man nu härtill, att stjernhimmelen har att uppvisa icke så få föränderliga stjernor, hvilkas ljusstyrka periodiskt oscillerar emellan ett maximum och ett minimum, hvilket sistnämnda hos somliga är lika med noll eller fullkomlig osynlighet, så saknar man icke analogier, som styrka möjligheten af både ljus och ljusvexling på ytan af vår planet, innan han förlorade sin solariska natur och blef äfven i detta afseendet en vasall åt solen.

Vi äro nu förberedde att öfvergå till sjelfva urbegynnelserna, eller till det som man kallat jordens *mythiska* tid, en i så måtto mindre lämplig benämning, som den af *Leibnitz* grundlagda och af *Kant* å ena samt den berömde mathematikern *Laplace* å andra sidan genomförda theorien för jordbildningen utbredt öfver detta ämne ett klarare ljus, än många af våra så kallade historiska sanningar kunna berömma sig af. Innan vi gå att framlägga denna snillrika theori, som tillvunnit sig det allmännaste och varaktigaste bifall, böra vi förutskicka några ord angående rätta uppfattningen af de första versarne i den mosaiska skapelseurkunden.

Den första versen är en öfverskrift, som summariskt sammanfattar hela skapelseverket så, att det tillika hänföres till en bestämd grundåskådning angående förhållandet mellan verlden och dess absoluta orsak. Den lärer, att hela denna synliga verld är i tidens begynnelse genom Guds allsmäktiga kraft skapad af intet, af det absoluta intet, så att af det som icke var blifvit detta allt som är. Med "himmel och jord" menas icke ensamt urmaterien, verldsgrundämnena, hvarom särskilt talas i 2:dra versen, utan dermed förstås denna ordnade verld, denna *kosmos*, som vi nu se öfver oss och omkring oss. Detta verldssystem, så lärer den helige författa-

ren, denna *universitas rerum*, som i all sin storhet och skönhet utbreder sig för vår beundrande blick, är både till grundämnena och deras sammansättning ett verk af Guds skapande och ordnande kraft och vishet. Han allena är evig, men verlden har haft en begynnelse, och det en af Guds fria, personliga vilja betingad. Han är icke en blott verldsarchitekt, som till ett helt sammanfogat en af honom förefunnen, med honom samevig och af honom oberoende urmateria, utan han är verldsskapare och verldsordnare tillika.

Men när Gud ville en ändlig verld, så ville han också dess successiva utveckling i tiden. Ty tid och verld äro motsvarighetsbegrepp. Det ena kan icke tänkas utan det andra. Ett verldssystem, som med ens liksom genom ett trollslag framstår fullfärdigt, strider lika mycket mot Gudsideen och mot verldsideen. Tid är intet annat än den fortlöpande kedjan af tingens förändringar, och det vore förunderligt, om det timliga skulle sakna karakteren af timlighet, således vara annat än det är. Man kunde lätt komma på den tankan, att Gud och verld äro ett, om man på den sednare finge öfverflytta oföränderlighetens attribut. Gud är den absolut fullkomlige, och derföre den oföränderlige; men verlden är perfectibel. Är hon nu detta, så måste hon ock hafva genomlupit en följd af förändringar, genom hvilka hon blifvit hvad hon för närvarande är, och då man icke har anledning förmoda det högsta verldsändamålet redan vara uppnådt, så har hon ännu en framtid sig föresatt, till hvilken vi hänvisas af uppenbarelsens lära om de yttersta tingen. Men skapelsens historia ser icke framåt, utan tillbaka, icke till tingens yttersta mål, utan till deras upprinnelse. Hon vill beskrifva den följd af förändringar, den utvecklingsgång, genom hvilken det synliga verldsalltet efterhand utbildat sig till sitt närvarande skick. Den egentliga skapelsehistorien måste således börja med skildringen af det utvecklingsförmögna rudimentet till en ordnad verld, med sjelfva den första materien, då det ju är denna, som skall danas till ett verldssystem. Att denna första materia sjelf förut icke fanns, men blef till genom en omedel-

bar verkning af Allmakten, det är en trossats, som af skapelsehistorien förutsättes. Med denna första materia hade verlden existens, men ännu icke form. Den var ett chaos. Tingens atomer voro likformigt utspridda i rymden, blandade om hvarandra och likväl utan inbördes förbindelse, ett oändligen fint fördeladt fluidum, som icke flöt, en gränslös, hvilande ocean af stel enformighet, och ett ogenomträngligt mörker betäckte det orörliga djupet. Men öfver det kalla och liflösa urdjupet rufvade Guds Ande, uppfyllande det med den gudomliga skaparkraftens lifsvärma, och det vaknande lifvets första uppenbarelse var ljus. Med ljusets uppträdande begynte de tillförene för hvarandra likgiltiga atomernas ömsesidiga förbindelse och vexelverkan. De elektro-chemiska krafternas verksamhet tog sin början, och dermed tillika individualiseringen af det döda allmänna, af den åtskillnadslösa chaotiska urmaterien. De två första skapelseacterna framställa just denna alltmer tilltagande individualisering. På *första* skapelsedagen söndrade sig den vidt utbredda verldsdimman i en otalig mängd smärre lysande urdimmor, som förtätade sig mer och mer omkring hvar sin kärna eller attractionsmedelpunkt, och hvarje sådan lysande nebula bildade embryonet af ett solsystem. På *andra* skapelsedagen bildade sig genom fortgående förtätning de särskilta verldskropparne i solsystemet, hvilka afsöndrat sig från den gemensamma solnebulan på samma sätt som denna afsöndrat sig från verldsnebulan. Men nu är det tid, att låta vetenskapen framlägga sin theori öfver detta ämne.

Den af *Kant* till en del efter Leibnitz uppställda theorien för jordbildningen (Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels. Königsb. 1755) har *Laplace*, oberoende af sin föregångare, vidare utfört (Exposé du système du monde. Paris 1796). Den store mathematikern leddes af den öfverensstämmande rigtningen af alla rörelser i vårt solsystem till den öfvertygelsen, att en så likartad verkning nödvändigt måste härröra från en och samma orsak. Han antog derföre, att hela vårt solsystem i sin första begynnelse utgjorde

en enda ofantlig dunstkula, som småningom förtätades inåt, så att der bildade sig omkring medelpunkten en alltmer tillvexande kärna för hela dunstmassan. Erhöll denna kärna genom någon yttre kraft, måhända genom attractionen af längre bort belägna likartade kärnor, en rörelse omkring sin axel, så måste hela den gasmateria, som omgaf kärnan, efterhand taga del i denna rörelse, följaktligen hela det gasformiga klotet eller solnebulan rotera omkring den gemensamma axeln. I början långsam, blef denna roterande rörelse, i mån som massan alltmer förtätades och volumen i samma förhållande förminskades, allt snabbare och snabbare, och så måste då äfven nödvändigtvis dunstkulans form mer och mer blifva vid polerna afplattad, spheroidisk, närmande sig gestalten af en lins, emedan de öfre dunsthvarfven vid equatorn genom den hastigare omsvängningen utsvällde och fingo en allt starkare benägenhet att frånskilja sig. När det så fortgick, måste det slutligen komma derhän, att attractionskraften hos dunstmassans kärna icke längre förmådde motväga centrifugalkraften hos peripherien, och då aflöste sig från denna æquatorialperipheri ett ringformigt bälte, hvilket, sedan det lösryckt sig från solnebulan, sammanvecklade sig till ett dunstklot med dubbel rörelse, den ena omkring sin axel, den andra omkring den stora centralnebulan, från hvilken det blifvit bortslungadt. Detta klot antog snart formen af en spheroid eller afplattad lins af samma orsak, som moderklotet antagit en sådan, och denna nybildade spheroid blef rudimentet till den äldsta planeten (*Neptunus*, eller om der skulle finnas någon ännu aflägsnare). Emedlertid hade centralnebulan; genom denna betydande förminskning fått en ännu hastigare omsvängning. Då upprepades samma fenomen efter någon tid. Centrifugalkraften hos det peripheriska dunsthvarfvet öfvervann kärnans attractionskraft, och en ny gördel aflöste sig, hvilken på samma sätt som den förra hoprullade sig och blef den andra planeten, *Uranus*. På samma sätt aflöste sig efter hvarandra *Saturnus* och *Jupiter*. Den derpå följande dunstgördeln sönderbrast på flera ställen och formade sig till

en mängd smärre dunstklot, som alla på temligen lika afstånd från centralnebulan framrullade med samma dubbla rörelse, som de förut afskiljda mycket stora planetembryonerna. Dessa smärre dunstspheroider utgjorde rudimenterna till de många mellan Jupiter och Mars befintliga småplaneterna. Sist aflöste sig från solnebulan på bestämda mellantider de dunstbälten, som formade sig till de medelstora undre planeterna, *Mars*, *Tellus*, *Venus*, *Mercurius*. Men sedan den sistnämnda planeten afskiljt sig från centralnebulan, hade denna efter så många lidna förluster blifvit så utmattad, att hon icke förmådde frambringa flera planeter. Nu ändtligen var motsatsen mellan den centrala solen och de peripheriska planeterna för alltid fastställd, solsystemet alltså i denna del fulländadt. Men planeterna hade emedlertid genomgått nya utvecklingsstadier. I dessa peripheriska dunstklot uppstod återigen tendensen till gördelbildning, när de voro till omfånget tillräckligt stora, så att deras æquatorialpartiklars centrifugalkraft kunde vinna öfverhand öfver deras kärnas attraction. Planeterna afsöndrade ringbälten efter samma lag, som verkat deras egen lösgöring från solmassan; dessa dunstformiga ringar hoprullade sig till klot och bildade planeternas *månar*. De smärre planeterna kunde icke åstadkomma någon gördelbildning, af de medelstora hade endast vår jord tillräcklig kraft till en sådan, men också blott till en enda, medan de största afsatte flera gördlar öfver hvarandra, af hvilka somliga ännu i dag icke hafva format sig till månar, såsom t. ex. Saturni flerdubbla ring. Hade nemligen alla delarne i det aflösta dunstbältet lika täthet, så kunde det bibehålla sig i den ursprungliga formen af en ring, men hade *en* punkt i ringmassan en dynamisk öfvervigt, så måste hon sammandraga sig till ett klot, och funnos der *flere* sådana öfvervägande punkter, så måste ringen brista sönder och forma sig till lika så många särskilta klot, som der funnos attraherande medelpunkter. Alla tre möjligheterna hafva förverkligat sig, äfven den sista, om hvilken Laplace cj kunde något veta af

erfarenhet, enär ingen af de små planeterna mellan Mars och Jupiter då ännu var känd.

Med denna theori öfverensstämmer det fullkomligt, att de öfre planeterna hafva en vida ringare täthet, än de undre, emedan till följe af den tillvexande förtätningen i centralnebulan de först afsöndrade öfre dunstgördlarne måste hafva bestått af lättare materier, än de undre, som sist aflöste sig. Af samma orsak är också månens materia lättare än jordens — dess specifika vigt förhåller sig till jordens som 5 till 9 —. På kometerna hade Laplace icke fästat afseende. Men i denna del har theorien blifvit fullständiggjord af *Mädler* på följande sätt: Icke alla delar af urmassan hade förmåga att undergå en så oerhörd förtätning, och de afskilde sig derföre helt och hållet i sitt oförtätade skick, så snart de blefvo frigjorda genom planetmassornas afsöndring; och då detta frånskiljande egde rum icke blott i æquatorialtrakterna, utan i alla trakter af urmassan, så uppkommo de mest skiljaktiga lutningar och excentriciteter, sådana som vi hafva för ögonen i kometbanorna.

Vidare har Laplace med stillatigande förbigått det allraförsta urtillståndet, då solnebulan sjelf ännu icke fanns till såsom för sig bestående. Men det följer otvunget af sjelfva theorien, att grundmaterien för vårt solsystem måste hafva afsöndrat sig från en för hela verldssystemet gemensam urmateria. Vetenskapen har fullföljt den Kant–Laplaceska theorien både till dess förutsättning och följd sålunda:

Verldsrymden var ursprungligen på ett homogent sätt uppfylld med högst fint sönderdelade dunstformiga ämnen, hvilka just på grund af denna fina fördelning ännu icke reagerade på hvarandra. Man har beräknat, att åttiotusenmilliondelen af ett gran fast tellurisk materia upptagit en kubikmil, då beståndsdelarne af vårt solsystem likformigt uppfyllde det spheriska rum, som begränsas af Uranusbanan; men i en sådan grad af förtunning voro ännu inga chemiska inverkningar af ämnena på hvarandra möjliga. Allt stod stilla och orörligt i chaotisk blandning, till dess någorstädes ge-

nom första attraction af massa anlaget var gifvit till en differens i materien och dermed till en verkan af de differenta beståndsdelarne på hvarandra. Sådana concentrationer skedde väl liktidigt på oändligt många punkter i verldsrymden. Men hvarje concentration af materie förorsakade nödvändigtvis temperaturåtskillnader, ty med förtätningen af hvarje materielt ämne är frigöring af värme förenad. I kraft af denna värme blefvo de första sig samlande massorna icke genast fasta, utan de förblefvo i ett mjukt eller flytande, till och med glödande tillstånd, och af sådana glödande massor bestodo utan tvifvel de första kärnorna af det ur sin dunstformiga fördelning sig utbildande verldsalltet. Chaos med sin ursprungliga likhet i form var också till materien indifferent, till dess täthetsåtskillnader inträdde, hvilka utgjorde grundvilkoret för upphörandet af indifferensen och för de ur sina bojor lossade ämnenas ömsesidiga inverkningar efter de uti dem inneboende physikaliska och chemiska egenskaper. Nu först, då värme och ljus, dessa oskiljaktiga följeslagare åt höga temperaturer, utstrålade från den concentrerade materien, drog denna kärna till sig de finare ämnena, uppväckte i dem genom båda agentierna chemiska frändskaper, och bildade från den stunden en lysande fackla, hvilken tjente som tilldragningspunkt för de lättare ljuslösa dunsterna, i det den skickade genom de dittills mörka rymderna af verldsalltet sina första, om också svaga, strålar. Och så långt dessa räckte med sina chemiska verkningar, så långt räckte äfven kärnans attractionskraft; genom begge afsöndrades gasrummet i detta system från de närmast belägna kärnornas rum, och bestämdes den gräns, inom hvilken de fulländade verldskropparne ännu i dag löpa sina banor.

Emot denna af Burmeister uppställda theori uppstår blott den betänkligheten, att den icke lemnar någon förklaring angående det egentliga *ljuset*, som för närvarande strålar till oss från solen, och som väl måste hafva varit ett helt annat, än det från en glödande metallisk kärna härflytande, om hvilket man kan tvifla, att det förmådde genomtränga det tjocka

dunsthöljet, så att detta fick utseendet af en lysande fackla. Det är vida mer sannolikt, att hela verldsnebulan var sjelflysande, likasom hvarje derifrån afsöndrad solnebula, samt att detta egna ljus, som icke hade något att skaffa med glödningsfenomenet i centern, utan berodde af en ljusuppväckande kraft i verldsethern, utstrålade från hvarje särskilt solsystems dunstmassa, tills det efter dennas afsöndring i skilda massor sammandrog sig omkring centralkroppen, såsom i vårt solsystem, eller bibehöll sig omkring två eller flera till samma system hörande klot, såsom i dubbelstjernornas och de flerdubbla stjernornas systemer. Så länge den första atomiskt sönderdelade materien var i egentlig mening chaotisk, orörlig, var den också mörk; ty etherhafvet var i hvila, det fanns intet, som satte dess vågor i rörelse till frambringande af ljus. Men det gudomliga skaparordet sände sin ljungande blixt in i chaos, och från den stunden strömmade ljus från hvarje den minsta partikel af urmaterien, hvilken också strax började den rörelse till sammanslutning, som i det föregående är beskrifven såsom en förtätning omkring vissa punkter af dynamisk öfvervigt. Hvad som gaf dessa punkter denna öfvervigt, som gjorde dem till attractionsmedelpunkter för hvar sin region af den ursprungligen homogena verldsmaterien, det kan ingen vetenskap utgrunda. Det första i allt är för mensklig forskning, huru djupt den än må intränga i naturens hemligheter, för alltid otillgängligt. Det är ett under. Gud sade: Varde! och det vardt. Ett tyst medgifvande häraf finna vi äfven hos den ofvannämnde naturkunnige, då han (s. 144) på den frågan, hvad det väl kan hafva varit för ämnen, som bildat den första kärnan, samt huruvida denna kärna strax i början måste ega sin senare beskaffenhet, svarar, att man synes hafva rätt att förneka frågans andra del, och i afseende på den förra vill lemna derhän, huruvida de första kärnbildande förtätningarne af materia bestodo endast af metalliska dunster, eller redan af fasta metallmassor, i det han åtnöjer sig med det resultatet, att de i en viss period säkert vordo och voro droppbartflytande. Det sista förnekar

ingen, åtminstone i frågan om jorden, hvars metalliska kärna ännu i denna dag befinner sig i glödande fluss, men det är ett vigtigt medgifvande, att det måhända så ej alltid varit, att jordkärnan väl äfven kunnat vara i ett annat aggregationstillstånd — och hvad ligger väl härvid närmare, än det elastiskt flytande, det gasformiga? Ingenting hindrar, att ju icke sjelfva de metalliska ämnena vid sin första af urljusets påverkning föranledda befrielse från det atomiska sammanhangslösa urtillståndet kunnat samla sig omkring den dynamiska medelpunkten i formen af ett expansivt fluidum, som först sedermera vid ytterligare förtätning öfvergått till ett droppbart, ett smältflytande. Måhända befinner sig solkärnan i kraft af en högre temperatur i ett sådant expansivt flytande tillstånd, och jag vet icke om ej ett sådant antagande kan förklara det sällsamma factum, som egentligen ensamt synes ligga i vägen för den Laplaceska theorien, det nemligen, att solens massa är 4 gånger mindre tät, än jordens, och ungefär lika med Jupiters, då likväl efter nämnda theori solen borde vara den tätaste verldskroppen i solsystemet, eftersom de tyngsta materierna borde hafva sjunkit mot solnebulans medelpunkt. Solens tyngdkraft är nära 28 $^1/_2$ gånger större än jordens, så att en kropp, som hos oss väger knappt 4 skålpund, skulle der väga en centner, och fallhastigheten mot solytan kommer upp emot hastigheten af en afskjuten kanonkula, så att för en varelse med samma kroppsbyggnad, som vi, ett språng från en tufva skulle der medföra samma följd, som hos oss ett språng från det högsta torn, och vi skulle der icke utan största möda kunna lyfta foten från marken, med fara att få den krossad då den åter sattes ned, och till förrättandet af våra vanligaste arbeten skulle erfordras en muskelkraft, sådan som fabeln tillägger titaner och cykloper (Mädler Astr. s. 117). Men oaktadt denna oerhörda tyngdkraft är solens fasta materia så lös och lätt, att den i täthet 4 gånger öfverträffas af jordens. Skulle väl detta annorlunda kunna förklaras, än genom den utvidgande kraften af en värme, som från ytan tillvexer nedåt och på ett visst djup

blifver så stor, att den icke tillåter några metalliska ämnen blifva smältflytande, utan tvingar dem att stanna i gasform, hvarigenom alltså omkring solmedelpunkten har uppkommit ett stort spheriskt rum, som väl icke är ett tomrum, men ändå uppfylldt af intet annat än tunna, starkt expanderade gaser. Hos jordklotet, hvars diameter är så obetydlig i jemförelse med solens, kunde i medelpunkten en så hög värme icke länge bibehålla sig, utan det expansiva tillståndet öfvergick snart till ett droppbartflytande, som egentligen utgör första afkylningsgraden. Den meningen, som någon gång blifvit yttrad, icke blott på skämt, såsom i Klims underjordiska resa, utan äfven på fullt naturhistoriskt allvar, att jorden inuti är ihålig, är af Mädler (l. c. sid. 81) så grundligt vederlagd, att den icke mer kan komma upp. Ty då jordskalets medeltäthet utgör $2,_7$ (vattnets specifika vigt antagen som enhet), men hela jordens medeltäthet utgör $5,_{68}$, så är det solklart, att tätheten åt medelpunkten till måste belöpa sig till vida mer än $5,_{68}$, om jorden *i det hela* skall hafva $5,_{68}$. De enda oss bekanta kroppar af större specifik vigt än $5,_{68}$ äro metallerna i gediget tillstånd, men sådana finnas i jordens kiselskal till alltför ringa mängd, för att på något märkbart sätt kunna bidraga till dettas större täthet. De måste således fylla jordens inre, som vid sjelfva medelpunkten omöjligt kan hafva mindre täthet, än platina, den tyngsta af alla kända metaller, mer än 21 gånger tyngre än vattnet. Man kan med säkerhet antaga, att jordens glödande smältflytande inre utgöres till största delen af *reguliniskt jern*, och allra-innerst af de tyngsta metallerna, guld och platina, eller af andra ännu tyngre, som ej äro eller kunna blifva kända, emedan de kokande rörelserna i djupet, som stänkt några droppar af de andra metallerna upp till ytan af vår jord, icke mäktat hit uppstänka något af dessa tunga ämnen.

Det från solkroppens ringa täthet hemtade inkastet mot theorien af Laplace, det enda, som med något skäl skulle kunna ställas emot densamma, torde således vara undanröjdt. En hypothes, som i likhet med denna på ett så enkelt och

åskådligt sätt förklarar solsystemets alla physiska förhållanden, måste, om någon, kunna anses komma sanningen så nära som möjligt, och den behöfver till sitt ytterligare stöd icke så synnerligen det bevis, som visst nog skulle vara afgörande, hvilket man velat hemta från tillvaron af verldsöar, som ännu äro i chaotiskt tillstånd. Efter den äldre Herschels observationer på nebulosorna hade den meningen mer och mer vunnit insteg, att en del af dessa lysande töcken, som motstått de starkaste teleskopers upplösande kraft, äro i sjelfva verket oupplösliga, äro verkliga chaotiska urtöcken, som i tidernas längd utbilda sig till stjernsystemer af samma natur som den stjerncomplex, hvars yttre gräns betecknas af vår vintergata. Men sedan Lord Rosse på Parsonstown vid Dublin med sitt jätteteleskop lyckats upplösa många sådana stjerntöcken, som förut ansetts oupplösliga, har man börjat tvifla på tillvaron af verkliga verldsdimmor, och den yngre Herschel har rent af yttrat den öfvertygelsen, att det bland de tusentals astraltöcknen icke finnes något enda, som ej skulle låta upplösa sig i stjernor, om man dertill kunde finna nog starka teleskoper, med ett ord, att det icke är någon verklig skillnad emellan astraltöcken och stjernhopar. De planetariska stjerntöcknen, så kallade, emedan de likna en svagt lysande planetskifva, äro de enda, som ännu gifva något stöd åt den förra meningen, emedan icke ens det nämnda jätteteleskopet kunnat upplösa något enda af de till denna klass hörande töcken. Framtiden skall utvisa, huruvida något astraltöcken af detta slag låter upplösa sig vid användande af en större teleskopisk kraft, än den största hittills kända, och lyckas detta med blott ett enda sådant töcken, så är frågan afgjord till förmån för den yngre Herschels åsigt. Det finnes då i skapelsen intet ofulländadt, intet chaotiskt, utan skapelsehvilan på sjunde dagen måste då anses gälla icke blott för vårt stjernsystem, utan för verldsalltet i hela dess vidd med alla dess tusen sinom tusen vintergator.

Vi hafva nu följt den Laplaceska theorien ända upp till dess högsta förutsättningar. Återstår att taga i betraktande

dess consequenser. Förflytta vi oss nemligen i tankarne längre ned i tiden, till den tid, då vår jord afsöndrat sig från solnebulan, för att fullfölja sin individuella utveckling, så voro till en början alla hennes beståndsdelar i dunstformigt tillstånd. Men snart bildade sig i dess medelpunkt en fastare kärna, kring hvilken förtätningen alltjemt fortgick. De tyngre ämnena, de metalliska, sjönko mot denna medelpunkt, öfvergingo från dunstformigt till droppbartflytande tillstånd, och bildade den glödande, smältflytande jordkärnan, hvilken, genom att draga till sig likartade delar, förstorade sig efterhand, till dess hon vunnit ett sådant omfång, att hon förmådde draga till sig de lättare ämnena i dunstkretsen och förvandla denna till ett sjelfständigt klot. Från detta ögonblick sväfvade jordklotet i verldsrymden, en kometartad massa, hvars ännu ringa peripheri var omgifven af en ofantlig dunstkrets, som räckte långt bortom månens nuvarande bana. I denna jordens uräldsta atmosfer, från hvars æquatorialperipheri det ringbälte, hvaraf månen bildades, med tiden aflöste sig på sätt som förut är nämndt, trängde sig hvarjehanda gaser om hvarandra, i synnerhet de permanenta, syre, qväfve och väte. Den glödande kärnan föranledde snart en antändning af vätet, som med syre förenade sig till vatten, hvilket likväl icke förmådde utfälla sig på den glödheta kärnan, utan sväfvade som vattengas i de öfre rummen tillsammans med de andra gasarterna. Öfver den smältflytande metalliska jordkärnan utbredde sig efterhand de betydligt lättare halfmetallerna, som utgöra jordarternas och alkaliernas baser, och hvilka i följd af sin starka frändskap till syret absorberade stora qvantiteter af detsamma (man antager att syret utgör minst $^1/_3$ af hela den fasta jordskorpans vigt). I smält tillstånd sänkte de oxiderade halfmetallerna sig nedåt och utbredde sig som en mantel öfver den likaledes smältflytande metallkärnan. Denna mantel, som numera utgör sjelfva den fasta jordskorpan, och som ytterst långsamt afsvalnade till fast form, består till största delen af kiseljord, 70 procent, dernäst af lerjord, 16 procent af det hela, utomdess 5 till 6 procent kali,

hälften så mycket natron, för öfrigt af talkjord, kalkjord, jernoxid, manganoxid och de andra mindre ofta förekommande jordarterna och metalloxiderna. Hufvudmassan utgöres af granit och dernäst af gneiss, som begge äro blandningar af två *silicater* eller kiselsyrade salter, fältspath och glimmer, mellan hvilka ren kiseljord eller qvarts afsatt sig som tredje beståndsdel. Vid långsam afsvalning under högt atmosfertryck antog massan krystallinisk form och hindrades att blifva lavaartad, såsom basalter och andra äldre och nyare vulkaniska produkter. Man har beräknat den tid, som behöfts för jordytans afsvalning från 2,000° Cels., vid hvilken temperaturgrad alla silicater äro smälta, till 353 millioner år, och tiden från stenkolsåldren till närvarande tid till 1,300,000 år, af hvilka tal det sistnämnda är funnet efter två af hvarandra oberoende olika beräkningsmethoder, men det förra är alldeles otillförlitligt, dock icke heller just att anse såsom alltför öfverdrifvet, då man betänker, att enligt Mädlers beräkning de med starka teleskoper ännu upplösliga stjerntöcknen utanför vårt astralsystem äro så långt aflägsna, att ljuset, som löper med en hastighet af 42,000 geogr. mil i secunden, behöfver 30 millioner år, för att ifrån dem hinna fram till oss, hvaraf följer, att dessa "äldsta vittnen om materiens tillvaro" hafva varit fullfärdiga stjernsystemer sedan minst trettio millioner år tillbaka, och man har ingen anledning tro, att vårt stjernsystem skulle vara yngre än de andra.

Under det den smältflytande silicatmanteln långsamt stelnade utifrån inåt, sammankrympte han sig med detsamma och brast i djupa remnor, genom hvilka den smältande massan derinunder trängde sig upp och i sin ordning stelnade. Ju mera afkylningen tilltog, desto häftigare blef sammandragningen och den deraf förorsakade tryckningen på de underliggande i smältningstillstånd befintliga massorna, som med dånet af åskor och under häftiga skakningar bröto fram genom de öppnade vidtuppgapande svalgen, skjöto deras kanter upp med sig och sålunda förorsakade ojemnheter på granitytan, hvilka i allt större proportion tilltogo, till dess den

plutoniska processen var i sina hufvudsaker fulländad, och den neptuniska tog sin början. Det dröjde länge, innan hafvet kunde finna herberge på den sålunda bildade fasta jordytan. Detta kunde icke ske förr än jordens silicatmantel, som äfven i sitt stelnade skick var ganska het, afsvalnat till inemot vattnets kokpunkt. Dessförinnan var allt vatten såsom ånga samladt i luftkretsen, hvarifrån det oupphörligt sänkte sig ned mot jordskalet, hvars hetta lika ofta dref det tillbaka till de öfre rummen. Men de i luften sväfvande heta vattenångorna, hvilkas frätande och upplösande kraft var i högsta måtto förstärkt genom de skarpa syror, som dermed voro blandade, verkställde med stor framgång det första förvittrings- och nivelleringsarbetet på det skråfliga silicatskalet, hvars uppstående kanter alltjemt anföllos och bortfrättes af de nedrusande vattnen, som derjemte genom sitt oafbrutna upp- och nedstigande verksamt underhjelpte jordmantelns afkylning. Slutligen var hela jordskorpan betäckt af ett hett, kokande, fräsande urhaf, som städse tillvexte genom de från luften nedströmmande störtregnen. Det starka atmosfertrycket gjorde, att vattenångorna kunde blifva droppbartflytande vid en temperatur, som öfversteg kokpunkten, men ju mer vatten utfällde sig ur luften, desto mer minskades atmosfertrycket, och det måste derföre hafva förflutit en mycket lång tid, innan allt vatten i luftrymden kunde blifva droppbartflytande. Man kan med säkerhet antaga, att detta icke skedde förr än temperaturen i hela det gasfyllda rummet öfver den fasta jorden hade sjunkit under 100 °C., och först ifrån denna tidpunkt daterar sig atmosferens senare beskaffenhet. Då först var *andra* skapelsedagens verk fullbordadt. Det blef en skillnad emellan de oceaniska och de atmosferiska vattnen, mellan vattnet under och öfver fästet eller skyhimmelen. På tredje skapelsedagen samlade sig vattnen under fästet i sina förvaringsrum, i jordytans fördjupningar, hvilka enligt nyaste mätningar i Atlantiska hafvet på sina ställen gå ända till 43,000 fot, ett djup, som nära dubbelt öfverstiger de högsta bergstopparnes höjd. Så stora djup funnos icke i den äldsta

tiden, då de plutoniska krafterna verkade mera allmänt och likformigt, de tillhöra en senare tidsålder, då dessa underjordiska krafter verkade mera localt, men också just derföre mera intensivt.

Vid en slutlig öfverblick på den anställda jemförelsen finna vi, att naturvetenskap och uppenbarelse gifva följande öfverensstämmande skildring af skapelsens utvecklingsgång.

Först var chaos, den mörka och formlösa urmaterien. Denna började utgå ur sitt bundna, orörliga och åtskillnadslösa tillstånd genom inverkningen af den kraft, som frambragte *ljuset*. Med ljuset inträdde strax den formbildande verksamheten i universum. I den likformigt utbredda lysande verldsdimman uppstodo oändligt många attractionsmedelpunkter, hvilka efterhand drogo till sig all den omgifvande materia, som låg inom området af deras tilldragningskraft, och på detta sätt afsöndrade sig särskilta lysande verldstöcken från den ursprungliga allmänna verldsnebulan. De sålunda uppkomna verldstöcknen, så väl de större (astraltöcknen), som de mindre (soltöcknen) lemnade emellan sig mörka mellanrum, af hvilka naturligtvis de, som åtskilde astraltöcknen, voro mångfaldigt större, än de, som åtskilde de olika soltöcknen inom hvarje särskilt astralsystem, likasom återigen afståndet mellan soltöcknen inom ett och samma astralsystem många gånger öfverträffade afstånden mellan de dunstklot, som under skapelseverkets fortgång lösryckte sig från hvarje särskilt solnebula. Så skilde sig ljuset från mörkret på *första skapelsedagen*. — Vid den fortgående förtätning, af hvilken all daning af enskilta verldskroppar inom hvarje särskilt system berodde, kom det i tidens längd derhän med vår jord, att hennes fasta kärna befanns afslutad i motsättning mot den henne omgifvande gasformiga *atmosferen*, sedan nemligen det omkring jordens metalliska inre kringsvepta granitskalet afsvalnat så vidt, att oceanens ur luftkretsen utfällda vattenmassa kunde qvarstanna på dess yta, så att det blef en skillnad mellan de expansivt flytande vattnen i luftkretsen och de droppbart flytande vattnen på den fasta jordytan un-

der skyhimmelen. Denna åtskillnad fullbordade sig under loppet af *andra skapelsedagen.* — Genom plutonisk kraft lade sig den fasta jordskorpan i veck, så att det uppkom en motsättning mellan haf och land. I de nybildade hafsbassinerna aflagrade sig de äldsta neptuniska jordhvarfven genom förvittring och bortspolning af de ur hafvet uppstickande granithällarne, och den på sådant sätt beredda fruktbara jordmånen lyftades här och der genom de alltjemt arbetande plutoniska krafterna upp ur hafsdjupet och bildade en överld, som beklädde sig med den yppigaste vegetation, underhållen af jordvärman allena, utan tillhjelp af solen. Inom denna verldsålder, *tredje skapelsedagen,* faller *primärformationen* till och med stora stenkolsbildningen. — Under tiden hade de öfriga verldskropparne i vårt astralsystem icke heller stannat efter jorden i sin egendomliga utbildning. Solen, månen och stjernorna framträda på *fjerde skapelsedagen* så beskaffade, att deras individuella utveckling måste anses nära nog afslutad i jemförelse med det förra töckenlika tillståndet, om än de himmelska ljusens bestämmelse att vara tidmätare, och i synnerhet solens reglerande inflytelse på årstiderna, i den heliga urkunden anticiperad, först under menniskans verldsålder blef fullkomligt förverkligad. — Öfver *secundärformationens (femte skapelsedagens)* vattenöknar, befolkade af fiskar och amphibier, lyste solen och stjernorna förgäfves, äfven om jordens atmosfer skulle hafva varit nog genomskinlig, att fullkomligt genomsläppa deras strålar, hvilket kan betviflas; jorden var ännu af solen oberoende, värma och fuktighet hade hon i öfverflöd, af den förra långt mer än solen kunde gifva, och af det ljus, som solen ännu icke dragit till sig, hade hon väl ännu tillräckligt för sina invånares behof. — Det är möjligt, att solen lyste genom en ren och klar luft öfver de med präktiga skogar öfverhöljda continenter, som befolkades af högre varmblodiga däggdjur under *tertiäråldren (sjette skapelsedagens* förra afdelning); men det är visst, att jordens egna värma ännu under denna sena tidsålder var så stor, att den gjorde solvärman helt och hållet öfverflödig. Då inträf-

fade plötsligt en oerhörd köld och förhärjande öfversvämningar, som i grund förstörde allt det yppiga lif, som dittills frodats på jordens yta. Men på ruinerna af den fordna verlden uppstod en ny, hvilken icke i likhet med den förra hade för sig och sina förnuftlösa invånare nog af sig sjelf, utan hemtade sin fruktbarhet och skönhet från den högt strålande solen, på samma sätt som menniskan, jordens sistfödda barn, skulle vara fästad vid sin moder blott så mycket, att hon derunder aldrig förlorade blicken för den himmel, som hvälfver sig öfver hennes hufvud.

Rydaholmsalnen och dess Likare.

Af Professor C. J. D. Hill.

Inledning.

Då genom Kongl. Maj:ts nådiga stadga om (ett nytt system af) mått och vigt af den 31 Jan. 1855 en förändring härutinnan i vissa afseenden inträder och efter 1862 skall sättas i full verkställighet, kan det ej vara ur vägen att kasta en återblick på de förhållanden som förut egt rum, samt efterse, om det gamla systemet var så sin död värdt, att intet moment deraf förtjente bibehållas, eller om ej något annat fanns, som varit värdt, att i ett eller annat afseende mera beaktas, och om ej äfven derom gäller reglen: *de mortuis nihil nisi bene.*

En sådan återblick är äfven af vigt för kännedomen af äldre kulturförhållanden i norden, för att se om man med någon särdeles noggrannhet vårdade sig om ett rigtigare bestämmande af måttens lagliga storlek, så att derigenom allom rätt skedde. I sjelfva måttens fordna storlek, så vidt den kan numera uppdagas, torde ock finnas spår af deras hemtande från annat land, och således af då gällande handelsförhållanden och umgänge med andra nationer.

I allmänhet synes det väl vara likgiltigt, huru stor längd, yta eller rymd man antager för enhet för hvardera slaget storheter, att dermed mäta alla andra (geometriska) storheter; men egentligen är enheten ej så alldeles arbiträr, som det straxt vill synas, utan måste den först vara af en unge-

färlig storlek, svarande mot dem som skola mätas, (hvarföre man t. ex. ej angifver himlakropparnes inbördes afstånd i tum eller säger 10,000 linier kläde i stället för 50 alnar), att man ej må behöfva alltför stora tal, att uttrycka deras storlek; och vidare måste hufvudenheten vara af en måttlig och lagom storlek, att den blir lätt handterlig. Denna egenskap felas verkligen den nya franska längd-enheten, emedan den är alltför stor, att man beqvämligen kan tydligt vid bägge ändarne se, om man mäter riktigt. Deremot eger 1 fot den i hög grad, (1 Svensk eller 1 Fransk fot) och äfvenså alnen, till och med $1^1/_4$ Sv. aln (= 5 qvarter), den äfven, åtminstone så länge ej en desto noggrannare mätning åstundas, är brukbar, såsom vid mått af kläden och annat tyg, som medgifver någon sträckning, vid hvilken mätning man anser foten för kort. Ehuru derföre man kan förmoda alla längdmått vara af något när samma storlek, så är det dock ej sannolikt, att mått af olika ursprung skola vara nästan precis lika stora. Tvärtom, när sådant inträffar och särdeles, om äfven delningen i sorter är densamma, är det bra sannolikt, att ursprunget är detsamma, fastän öfverensstämmelsen ej är fullkomlig, emedan vid ofta skeende successif copiering, små fel blifvit begångna, som slutligen något kunnat hopa sig. — Vid en för flera decennier sedan anställd undersökning kom jag till det resultat, att Svenska foten var så föga större än den gamla Romerska, att skillnaden kunde på sagda sätt förklaras och jag smickrade mig med, att vi här hade denne bättre bibehållen än till och med i de länder, som förr lydt under det stora Romerska väldet. Äfven fann jag Romerska unset nära lika med 2 lod vict. vigt, fast dess bestämning är underkastad några svårigheter. När man dessutom känner, att Romerska måtten liksom deras lagar, voro ett lån från Athén eller från Solon, hvars mått och vigt till rätt bruk återställdes efter de 30 Tyranners fördrifvande, så blir det af så mycket större intresse, att ega några af dessa urmått i behåll eller åtminstone att kunna återfinna deras ursprungliga storhet och gissa till deras bestämningsgrund. Det syntes

mig derföre märkvärdigt, om vi ännu här i norden skulle ega denna namnkunnige Vises mått i behåll. Jag kände då ännu ej hvad befattning Stjernhjelm haft med vårt måttsystem, och till och med ännu synes mig detta ej tillfredsställande utredt, särdeles som hans skrifter härom och beräkningar ej blifvit vederbörligen samlade och utgifne. Har han först på annat sätt så nära återfunnit Romerska fotens rätta storlek och sedan bestämt den Sv. i likhet dermed, eller har han blott bibehållit den urgamla Svenska eller Stockholmska och huru gammal är denna? Har han äfven så förfarit med vigten? Eller var Rydaholmsalnen lika med 2 Romerska fot? Huru stor var annars den Romerska foten? Hvarifrån förskref den sig? Låg något i naturen till grund för dess bestämning? Dessa och dylika frågor synas ej kunna besvaras förr, än man återfinner flere hithörande acter, manuscripter af Stjernhjelm o. s. v., hvilka möjligen ännu finnas i något af hufvudstadens archiver, och nogare forskat i de Romerska och Grekiska antiqviteterne. Emellertid anser jag mig böra nu lemna det lilla bidrag till längdmåttens historia, som jag redan samlat, öfverlemnande åt skickligare hand att fullteckna densamma; samt skall dervid söka besvara en del af nämnde frågor.

Ämnets afhandling här är väl så mycket mera på sin plats, som det är vigtigt att de Skandiska folken åtminstone lära känna hvarandras måttsystemer, om de ej kunna förlika sig om ett enda gemensamt, hvilket för en lättad inbördes communication och deras deraf följande industriella förkofran vore högst önskligt; särdeles kunde frågan härom vara värdig committéens för de unionella förhållandens reglerande egna uppmärksamhet. Något förslag i detta hänseendet torde till slut få meddelas. Meningen med denna uppsats är derföre ock, att framkalla liknande upplysningar om de befryndade staternes äldre och nyare måttsystemer, äfvensom att uppmana de landsmän, som hafva tid och tillfälle att framdraga äldre handlingar, som kunna tjena till upplysning i denna vigtiga del af Nordens archæologi, att äfven lemna sina

bidrag, tillägg och rättelser till hvad här stundom blott mera outredt kunnat antydas.

Då Romarne länge herrskade vidt och bredt, icke allenast öfver största delen af Europa, utan äfven öfver Asien och Africa, är det att förmoda, det de öfverallt infört sitt måttsystem åtminstone i beskattningsväg, äfvensom att det derifrån genom handelsberöring fortplantats till angränsande folk, hvilka anses ännu varit så vilda, att de ej egt något eget system. Deremot synes det besynnerligt att, det oaktadt, nu eller åtminstone ej för så länge sedan, i de flesta länder och till och med städer i samma land, så högst olika mått, mål och vigt förefinnas, att de fleste både längdemått och vigter rätt betydligt afvika från de Romerska, att ej tala om mynten, som af allehanda orsaker äro och varit mycken förändring underkastade. Nämnde olikhet är så stor och så varierande, att man ej vetat hvar eller huru man skulle återfinna de gamla måtten, eller snarare, att börja med, hvar och en trodde sig ega dem i sitt eget land. Så t. ex. trodde Budæus Franska foten och unset vara det Romerska, Snellius den Rhenländska foten, Stjernhjelm den Svenska vara = den Romerska, Cumberland m. fl. ansågo den Engelska foten vara lika med den Grekiska och Yarden = κυβιτος o. s. v.

Men jag skall hafva äran visa, det andra orter finnas, hvilkas mått komma så nära dessa hittills förlorade, att vi der kunna anse dem vara nästan alldeles i behåll; och att det är möjligt restituera de gamla urmåtten, hvilka man ansett förlorade, samt förklara deras naturliga betydelse och bestämning.

Men hvad de äldre svenska måttförhållanderne angår — ända till nära Wasatiden, så har jag föga att meddela, ej heller hafva många af våra antiqvarier lemnat några fullständiga bearbetningar, hvaraf jag haft särdeles nytta. T. ex. ur Loccenii antiqvitates kan hemtas nästan ingenting, blott något ur hans Lexicon Juris. Jag har derföre måst se mig om på åtskillige håll.

Då dock det icke hört till mina studier, att noga genomgå de gamla landskapslagarne, eller att leta i en mängd archiver, eller att samla allt som rörer öfrige måttslag och vigterne, anser jag för tidigt att nu meddela det lilla jag kunnat samla, utan får härmedelst anmoda dem, som varit i tillfälle att inhemta kännedom af de flere hithörande skrifter och acter, snart meddela de upplysningar de kunna vara i besittning af eller hafva lättare tillfälle än jag att inhemta.

För närvarande måste jag i anseende till bristande tid och utrymme inskränka mig till de *nyare Svenska längdemåtten*, särdeles Rydaholmsalnen och dess lagliga likare, lemnande tills vidare å sido de äldre, hvarom jag kunnat skaffa mig någon kännedom, och hvilkas storlek jag åtminstone ungefär tror mig kunna angifva, såsom rast, stång, famn, aln, fiät, näfve och munda-aln, hvilken sednare förekommer i Öst-Göthalagen, men hvars storlek ej kan tillfredsställande förklaras utan att något litet ändra läsarten. Äfven känner jag Isländarnes sticka och qvardhi, äfvensom Norska skovalen; men nogare skall Isländska alnen finnas på en Kyrkovägg vid Isländska tingsvallen, men hvilkens noga mått jag ingenstädes sett angifvet. Finns likaledes någon annan Svensk äldre aln någorstädes utstucken, än den å Rydaholms kyrkodörr? — Jag afhandlar här helst och blott *längdemåtten* för det närvarande, emedan af dem nödvändigt följer förklaringen af ytemåtten och rymdemåtten samt äfven, under ett visst antagande, af vigten. Så t. ex. har Anders Suneson lemnat en sådan beskrifning af ett skånskt rymdemål, som kallas *tolfmynning*, att dess volum (och äfven den äldre skånska skeppans, om man vet huru många sådana hon innehöll) kan beräknas, blott man vet huru stor hans tum eller aln var, om den t. ex. var lika med Rydaholmsalnen, såsom jag af flere skäl har anledning att tro. Vi börja derföre med

Rydaholms-alnen.

Enligt flere gällande stadgar skulle den vara lika med den Stockholmska och således nära nog lika med den ännu

allmänt brukliga Svenska, hvilken derföre skulle vara ganska gammal, helst, enligt Celsius, Rydaholmsalnen redan begagnats i slutet af 13:de seklet, ja i närmare 6 $^1/_2$ — ja kanske snarare i 7 $^1/_2$ sekel, såsom jag sedermera vill försöka visa, — om vi nemligen förutsätta giltigheten af lagarnes föreskrift, att den Svenska alnen skall vara lika med den å Rydaholms kyrkodörr upphängda och fästade. Ty enligt ett meddelande af Prof. o. Ridd. Schlyter skall i Riksarkivet finnas ett "kort svar på Smålänningarnes klagomål d. 24 Juni 1582", der det heter "Om vigt och mål de klaga öfver, vill Kongl. Maj:t nådigst låta göra den Förordning, att hela Småland härefter skall blifva vid samma mål och vigt".

Vid Riksdagen 1604 uppdrogs åt Konungen, att med Råds Råde förordna om mått, mål och vigt samt "att dem så rätta, som kunde vara gagneligt och drägligt", och i Konung Carl IX:s i anledning deraf utfärdade mandater af den 13 Januari och 7 Maj 1605, stadgas 1) att alnen skulle vara lika med Rydaholmsalnen, "efter som beslutet hafver varit" (hvilket väl således var äldre;) 2) att Besmanet rättas efter Örebro besman, som var 5 marker drygare än Stockholms, och göras af jern, på det att det "ej så snart förfalskas som de träbisman, som härtill äro brukade vordne", samt 3) att Tunnan och Spannen borde rättas efter Örebros, och 4) att ett visst mål och en viss vigt till hvar Landsända borde förskickas, samt en edsvuren karl tillsättas, som rättade all mål och vigt derefter — eller enligt sistnämnde stadgande, då en enda ej kunde hinna med allt, att "i alla städer vissa edsvurne smeder tillsättas, som samma besmanner och alnar göra". Härmed var då ett vigtigt och kraftigt steg taget till införande af enhet och likhet af all slags mål och vigt i hela riket *);

*) Man hade väl försökt något sådant förr, men utan att taga tillräckliga mått och steg, för att riktigt genomföra reformen. Så bjöd Vexiöstadgan 1414: "Ingen hafve annan vigt, besman, skeppa eller aln, än uti riket finnas", hvarigenom tydligen blott antagande och bruket af än flere utländska förebygges. Gustaf I bjöd ock 1540 $^9/_4$ och 1555 $^{20}/_5$, att "enlige mått, aln och vigt brukas och hafvas skall", men utan

och ehuru genom några sednare stadganden en onödig ändring och mångfaldigande af vigtslagen företogs, så har mig veterligen ingen laglig ändring af längdemålet egt rum, utan upprepas ännu i en förordning af 1733 likheten af Sv. alnen med Rydaholms. Uti Kongl. Placatet om mått och vigt af den 10 Mars 1665 klagas dock, att "mot Gustaf Adolfs landtmäteri-ordning" (hvilken mig veterligen ingenstädes finnes kungjord, åtminstone ej i Stjernmans Econ. Samlingar) "har snart hvar refvekarl mätt efter sin särdeles stång, hvarigenom en stor olikhet och ovisshet är uppvuxen", hvarföre de ej må bruka någon ref eller stång, som ej är "delt efter Stockholms fot", (i 2 qvarter = 10 dec. tum?), och tillika inskärpes att "i hela riket skulle vara en och enahanda aln", och den lika med "Ryholms-aln, hvilken ock i jern å Stockholms Rådhusdörr finnes". Enligt dessa föreskrifter må icke en Landtmätare i Småland justera efter Ryholmsaln och en i Upland efter Stockholms, och äro icke bägges alnar lika lagliga och giltiga? men hvarifrån då den befintliga olikheten? — Om ej ifrån de bägge nämnde lagliga grundmålens olikhet, ifall en sådan förefanns? Men en sådan synes man ej ega laglig rätt att antaga. I mina äldre forskningar utgick jag ock från den förutsatta likheten, och som jag fann den brukliga foten ganska nära lik den Romerska efter en mängd från olika håll och synpuncter tämligen öfverensstämmande uppgifter, så syntes mig det skulle vara särdeles märkvärdigt, om vi här i Sverige hade den Rom. foten i behåll, sedan den gått förlorad i de länder som lydt under det stora Romerska riket. Jag ställde derföre på en af våra utmärktare archæologer den frågan, om af befintliga acter kunde bevisas Rydaholmsalnens höga ålder, eller dess sannolika införingstid utrönas, men har ännu ej fått något tillfredsställande svar. Dess förutnämnda lagliga likhet med Stockholmsalnen kunde jag naturligtvis ej

---

att närmare bestämma hvarmed de skulle vara lika; han synes hafva inskränkt sig till att lemna uppbördsmännen en "skatte-bisman", hvarmed de i särskilta orter befintliga befunnos enligt Hallenberg ganska olika.

annat än förutsätta, helst jag ingenstädes i tryck sett den bestridd, hvarföre det högligen förvånade mig, att i Vetenskaps-Academiens öfversigt för 1854 finna den uppgift, att enligt en i landtmäteri-contoret förvarad copia skulle den *vara* "2,9 dec. lin. eller 1,45 procent större än den nu gällande". Jag anställde derföre nogare förfrågningar, men har fått det svar, att någon sådan copia ej på det uppgifna stället är befintlig eller i mannaminne funnits.

Genom Prostén D:r Wieselgren skaffade jag mig en copia af den på Rydaholms kyrkodörr ännu befintliga, hvilken såsom "tillförlitlig", och med försäkran att den var "noga" jag erhöll från v. Pastor Palm i November 1854. Men som denna copia var å carduspapper, hvars sammandragning eller utvidgning genom luftens fuktighets-tillstånd jag befarade, och äfven de särskilta qvarteren sins emellan voro ganska olika, begärde och erhöll jag från Prosten Bexell en copia i trä, hvilken väl i det hela och i de fleste puncter öfverensstämde med den förra, dock qvarstodo i vissa afseenden ännu några skrupler, hvarföre jag ställde 1855 ett *bref* till den sistnämde, hvarur följande utdrag må anföras:

. . . "emedlertid får jag på det högsta tacka för dessa copior, hvilka komma att förvaras i Academiens math. Instrumentsamling. Mellan dem eger dock någon skiljaktighet rum, hvarom jag torde få utbedja mig någon upplysning. Först är den i papper något kortare, än den i trä, hvilket dock väl måste förklaras af papperets hoptorkning. En annan skiljaktighet är, att tvärstrecken, som skilja qvarteren åt, äro å träcopian, ganska sneda mot alnens längd, särdeles det eller de vid 1:a qvarteret, hvilket jag anser vara närmast det vridna handtaget. Jag tar mig friheten härhos bifoga en copia deraf i oljadt papper, på det Herr Prosten genom blott påläggning må med lätthet kunna controllera dess riktighet, eller i vidrigt fall derå med en pennknif kunna i hvardera kanten göra inskärningar svarande dels mot midten af jernalnens skåror, dels mot dess kanter. För tydlighet skull bifogas en teckning i $^1/_4$ scala af sjelfva alnen på längd (och $^1/_2$ i bredd)

"på en annan föga oljad papperslapp. Hufvudfrågan är derföre, om skårorne aα och bβ (se p. 59), som begränsa 1:a qv:t, hafva den snedhet mot längden, som å oljade pappersremsan är aftecknad, äfvensom om skåran dδ mellan 3:e och 4:e qvarteret är så sned, som midtpå samma teckning synes. Den förra frågan är särdeles vigtig, då deraf till en ej ringa del beror alnens längd. Dermed sammanhänger den, om det är något synligt spår, att den högra eller venstra kanten (när man håller i handtaget och sträcker alnen framåt, med skårorna uppåt) företrädesvis blifvit brukade. I hvardera af dessa fall, med den tecknade snedheten, blir Rydaholmsalnen antingen c. $^1/_8$ eller c. $^1/_4$ verktum längre än den nuvarande; eller ifall intetdera är gifvet, skulle det vara omöjligt, att angifva den förras storlek på nogare än $^1/_{12}$ tum, då bägge kanterne äro så mycket olika, eller kanske något mera! — Vidare är frågan, om qvarteren dels sins-emellan dels i de bägge kanterne äro så mycket skiljaktiga, som copiorne visa, och som å samma oljade lapp, hvad träcopian angår, synes. Märkligt är att 2:dra qvarteret är c. $^1/_2$ tum kortare än det 1:a, eller något mera ($^1/_2$ och $^1/_{20}$ v. tum); min mening är ej att jäfva copiornas sammanstämmande uppgift i detta fall, blott att få ett vitsord derom". . . .

Hvarpå mig benäget svarades:

. . . "Af Rydaholmsalnen skickar jag nu en pappersremsa som blifvit lagd på och viken om alnen, och qvarterstecknen dervid i papperet intryckta. För större säkerhet äro alla qvarter med tillhjelp af cirkelmått noga uttagne och hvarför sig afklippte efter den snedhet skiljemärkena hafva på sjelfva alnen. Man har aldrig tviflat, att icke denna aln är den urgamla, som alltid hängt på kyrkdörrren, ehuru inga gamla handlingar derom finnas på stället. Mig synes sjelfva den mindre regelmässigheten tala för dess ålderdom. Sannolikt var halfalnsmärket det primitiva bestämda, och de öfrige begge berott på smedens godtycke. Skårorna äro icke filade och säkerligen inhuggne i det varma jernet, ty man tycker sig märka någon utböjning åt sidan der skåran befinner sig". . . .

På nämnde sätt erhöll jag således 4 copior af "Rydaholmsalnen", hvilka kunna begagnas såsom lika många mätningar, eller snarare 3 gånger 4 af hvarje qvarter, då jag särskilt uppmätt hvardera kanten (V. K. och H. K.) och midten (M.) af hvarje qvarter, och äfvenså af hela alnen, hvarigenom erhölls från copian

af	card.ppr	bokträ	hvitt ppr	vaxppr	medium af tre	medium af alla tio	diff.
	ab=	VK= 5,26	5,235	5,21	5,235		
1:a qvart:t=	5,255	M= 5,265	5,24	5,24	5,248	5,2505	
	αβ=	HK= 5,28	5,26	5,26	5,267		
							—0,157
	bc=	VK= 4,795	4,80	4,83	4,808		
2:a qvart:t=	4,77-	M= 4,80	4,79	4,795	4,795	4,7935	
	βγ=	HK= 4,83	4,77	4,76	4,787		
							0,3295
	cd=	VK= 5,12	5,12	5,115	5,118		
3:e qvart:t=	5,17	M= 5,11	5,12	5,12	5,117	5,1230	
	γδ=	HK= 5,11	5,12	5,125	5,118		
							—0,0837
	de=	VK= 5,04	5,06	5.04	5,047		
4:e qvart:t=	4,98	M= 5,05	5,055	5,033	5,046	5,0393	
	δε=	HK= 5,06	5,045	5,03	5,045		
		VK=20,215	20,215	20,195	20,208		
Summa	20,175	M=20,215	20,205	20,183	20,206	20,2063	
		HK=20,28	20,195		20,217		
		VK=20,22					
hela aln =	20,15	M=20,23	20,17	20,17	20,185		
		HK=20,26					

(VK=venstra, HK=högra kanten, M=medellinien.)

Såsom medium af alla dessa 45 mätningarne fås således ett Ryholms qvarter=$^1/_4$.20,2063=5,05016 decimaltum och *Ryholmsalnen*=20,206 dec. tum=24,263 verktum eller nära $^1/_4$ verktum eller *en procent större än den nuvarande alnen*, eller än dubbla den fot, hvarmed jag mätt, hvilken är en vanlig landtmätarescala af messing, som jag funnit öfverensstämmande med en justerares profmått och med hvilken jag funnit en af Gambey förfärdigad metre=3,3684 fot (när scalan och metern är 15$^1/_2$ grad varm). Märkligt är att Rydaholms alnen är ganska nära=6 decimeter, som göra 20,21 dec. tum; finge man antaga en sådan äldre gradmätning och måttbestämning, som den nya Franska, så skulle man tro, att meningen med Rydaholmsalnen varit att uttrycka 6 decime-

ter eller 6 hundradels milliondelar af meridianqvadranten (=0,6 meter); äfvensom, i fall Svenska foten vore, såsom den enligt lag länge bort vara, = $^1/_2$ Rydaholmsalnen, och det vore i fråga att nu sätta den i enkelt förhållande till Franska måttet, så skedde det ganska säkert genom att bestämma den till = 3 decimeter, liksom numera Badiska foten, o. $^1/_2$ Hessiska alnen samt en del Schveitziska blifvit *). Härvid får jag dock erinra att papperscopiorna, mot hvad de visade vid deras första erhållande, numera befinnas något mindre än 0,6 m., nemligen cardusp. $^1/_2$, hvitt p. 1 och den vaxade 2 millim. mindre eller = 0,5995 m., 0,599 m. & 0,598 m., af hvilka den förstnämde är nästan precis = 1 Turins aln (raso) som är = 0,59939 m.; deremot är träcopian midtpå så nära =6 dm., att man blott behöfver förflytta mätningen knappt en half linea närmare venstra kanten, för att få precis 0,6 m. Men för öfrigt äro skårorna å Rydaholmsalnen så breda ($1^1/_2$ à $2^1/_2$ mm.) och sneda (1° à 5°), att någon precisare mätning knappt är möjlig. Jag har så mycket som möjligt mätt efter deras midt. Då härtill kommer den ansenliga skillnaden mellan qvarteren, särdeles det 1:a och 2:a, hvilken bestiger sig till 0,457 dec. tum, eller öfver $^1/_2$ verkt. (=0,548 vt.), så måste man förvånas, att en så beskaffad aln kunnat blifva antagen och så länge gått för *Riksaln*, hvilket ej vittnar särdeles fördelaktigt om förfädrens noggrannhet, eller åtminstone om de Bönders, som på Riksdagarne 1581 och 1604 äskade dess antagande. (För att göra denna olikhet märkbar bifogas hosgående teckning, der fig. O föreställer Rydaholmsalnen i $^1/_4$-dels scala på längden och $^1/_2$ på bred-

---

*) Med den nu varande nästan oförändrad kunde man ock sätta Svenska foten = 0,297 meter eller 1 procent mindre än den Badiska (=0,3.1,01=0,303), då tvärtom 1 meter blefve = 3 och 0,367 Sv. fot nästan precis eller med ett omärkbart relativt fel (af 1 milliondel). Inga andra tal i närheten reciprocera så enkelt, utan att tagas vida större. En annan enkel bestämning vore att sätta 3 Sv. fot = 89 centim., hvarigenom foten minskades blott ungefär så mycket, som Cammarcollegii fot är mindre än Landtmäteri-Contorets.

1
2
3

den, samt fig. 1, 2, 3 & 4 de särskilta qvarteren i naturlig storlek på längden, men i $^1/_2$ scala till bredden.) Eller var meningen kanske, att hvarje qvarter skulle föreställa hvar sitt utländska, och hvad fot svarade deremot? 1) Rotterdams, 2) Francfurts a. M., 3) Eichstädts eller kanske Englands, 4) Wiens. Men en sådan finess är knappt trolig. — Huru kunde då Stockholms aln blifva så olika Rydaholms? om den af denna var en copia, kunde man tagit mer än $^1/_2$ tum fel? Sådant är väl otroligt. Huru då förklara skillnaden? Möjligen på det sätt D:r Bexell nämner, att man nöjt sig med att copiera de 2 nedre qvarteren (3:e & 4:e), eller då dessa ge en väl dryg fot (=10,1623 dec. t.), snarare de 2 öfre (1 & 2 qv.) som ge en drägligare (10,044 dt.), eller troligast de 3 nedre (2, 3, 4), hvilka ihop ge en arm = 14,9558 dt., och en fot = 9,9705 dect., eller snarare deras högre kant (H. K.), som ger å träcopian likaledes precis 3 qvarter och deraf en fot likastor som den nuvarande foten. Möjligen var Stockholmsalnen redan länge förut befintlig, och man ignorerade dess afvikelse från Rydaholmsalnen? — Men huru gammal är Rydaholmsalnen? Troligen, på stället, så gammal som kyrkan derstädes, eller från Sv. Grathes tid, som der ville anlägga en stad, (kanske en hufvudstad?) men den förskrifver sig troligen annorstädes ifrån. Hvad vittnar den om sig sjelf? Dess hälft eller Rydaholmsfoten = 1,0103 Sv. f. = 132,955 (à 133) Franska ligner faller emellan Ansbachs verkfuss (=132,92) och Badens och några Schveitziska Cantoners (=132,98); men då Historien känner Svenska utflyttningar till de sistnämnde, kunde Rydaholmsfoten medföljt en dit. Men då Ryholmsfoten gerna kan anses precis = 1,01 Sv. fot à 131,6 Fr. l., så blir den snarare = 132,916 Fr. l., som är precis 11 gamla Franska tum, så vida enligt de la Hire den Fr. foten förr (före 1668) varit 1 linea längre än i sednare tider. Då det nu mångstädes varit öfligt, att sätta 11 tum = 1 baufuss *), så kan således

*) Till detta bruk kunna vi ej anföra annat sannolikt skäl, än att,

Rydaholmsfoten anses = 1 äldre Fransk baufuss.

Detta gaf mig anledning att söka den närmare, nemligen å Lunds Domkyrka, i stället för att vandra till Schweitz, eller åtminstone till Holstein, hvars fot är blott något mindre (den är neml. = 132,3 Fr. lin. = $^1/_7$ linne-Canna i Rom). Jag har derföre uppmätt några delar af Lunds Domkyrka, särdeles de som syntes bäst bibehållna och uråldriga, och fann t. ex.

Syd-Vestra chorpelarn *) på ena sidan 3 a. $8^{11}/_{16}$ vt.
den andra 3 a. $9^3/_4$

Syd-Östra d:o på bägge sidor 3 a. $8^7/_8$

Nord-Östra d:o är ett par tum större och den Nord-Vestra ett par tum mindre, ge derföre något afvikande resultat.

Birgers pelare längd = 8 a. $2^3/_4$ t.
bredd = 4 a. $19^5/_8$ t.

Sättas de förstnämnde pelarne = 3 a' 8 t' = $3^1/_3$ a', så fås derifrån den obekanta alnen a' = 24,206 vt.
24,425
bis 24,2625

och medium af alla 4 målen=24,2892 verk.t., (=24.1,01205) hvilket blott är en omärkbar del större (än 6 decim. = 24,252 vt.) än Rydaholmsalnen, hvilken derföre kan anses redan blifvit använd vid Lunds Domkyrkas anläggning eller

då Architecten beställt en sandsten af 1 fots höjd, har han velat använda $^1/_2$ tum på hvardera sidan till dess jämnhuggning, och möjligen påräknat någon jemkning med fogan. Också kunde grunden vara Geometrisk, i det i stället för en finare fotens indelning, byggmästaren begagnade både stadens fot och sin samfält, för att af bägge gemensamt få en sådan behöflig finare indelning, alldeles såsom Astronomerne begagna den så kallade nonien. Äro bägge delade i 12 tum, som vi kunna teckna b och s, så är 12 b = 11 s, således b = $^{11}/_{12}$ s, s—b = $^1/_{12}$ s = en linea, fast blott tummen äro utstuckna. Nonien vore på så sätt vid längdmålning urgammal, och alldeles enlig med Euclidis proportionslära.

*) Efteråt under ombyggnad.

omkring år 1100. Sättes åter Birgers pelares bredd = 4 a 18 t' = $9^1/_2$ f, samt dess längd = 8 a', så fås häraf dess aln a' = 24,343 vt och 24,344 verktum med en märkvärdig öfverensstämmelse. Men den byggdes omkring 1500, så att då alnen varit en liten hårsmån större.

Då Cölns Domkyrka är en af Europas äldsta byggnader, och dess ritningar äro i behåll, af hvilka en med scala, så har man der ett gammalt mått i behåll, som dock ej är Romerska foten af 130 lignes, såsom Boisserée påstår, utan en *Romersk baufuss* af 11 unciæ, till hvilken *Cölnerfoten* kommer nära.

Men nu till Rydaholmsalnens förmenta *likare*.

Stockholms- och Stjernhjelmsaln

kunna väl anses sins emellan lika, fast salig Öfverdirektör Wallmark säger att den förra är lika med den nu gällande alnen, hvilken, såsom vi snart skola se, är en hårsmån mindre än Stjernhjelms.

Vi hafva redan anfört, att Rydaholmsalnen brukats i Skåne 1100 såsom byggnadsaln, och troligen långt förr, samt 1582 blifvit anbefalld för hela Småland, samt 1605 för hela Sverige, fast den ej synes i s. k. Uplandet hafva kommit i särdeles bruk, då troligen åtminstone der justering efter Stockholmsaln egt rum. Raam i sin Örtuga dele-bok (Strengnäs 1670. 8:o) säger, att både alnen och Tunnan 1604 blifvit förhöjde, men ej huru mycket. Detta kan dock förklaras så, att han haft afseende på Rydaholmsalnen och känt, att den var större än Stockholmsalnen, hvilket vi visat vara c. $^1/_4$ verktum; möjligen har man ock förut hållit sig vid ett slags medelvärde af naturliga famnen, hvilket väl är något mindre än den nuvarande, fast obetydligt, troligen circa 1 tum. I Danmark tog man en "fuldkommen (= storvext?) mans" famn, och fick så der en något större aln.

Vi anse derföre, att öfre Sverige begagnat en något mindre aln, än Rydaholms, och att dess likare funnits i Stockholm eller å dess Rådhus. Men var den der uråldrig, var

den dit förflyttad från Upsala, var den Odins aln? — Detta är frågor, som jag önskade af våra antiqvarier och historici få besvarade. Vår store Gustaf II Adolf, som så väl sträckte sin omsorg till allt annat, skall äfven gifvit föreskrifter angående Svenska alnens rätta storlek, hvilka möjligen finnas i dess landtmäteriordningar (af 1621? och 1629), men hvilka mig veterligen ej äro tryckta. Uti Konung Gustaf Adolfs ordinance för kopparbergsmännen d. 31 Mars 1627 talas om den "*nya alnen*", i hvilken storleken af ett lass eller stafrum grufve-ved bestämmas, (att det neml. bör vara = 3.3.$^{5}/_{4}$ cub. aln). Stjernhjelm, uti ett i Upsala förvaradt manuscript, som det vore önskligt att i sin helhet se tryckt, skall berätta att Gustaf II Adolf befallt, att *den Svenska foten skall vara lika med den gamla Romerska* — kanske blott muntligen till Stjernhjelm eller någon annan? — Eller i nämnde landtm. ordningar? Vid Riksdagen 1638 stadgades om Rymdemålet, att det skulle rättas efter Stockholms, men i beslutet synas intet spår af dess bestämmande med tillhjelp af alnen; icke heller uti Instruction för Riksgardien 1661 finnes något stadgande i detta afseende, blott att han skulle justera efter 1638 års Riksdagsbeslut, och förre Kgl. förordningar, samt de "*likare*, som på en eller annan ort kunna vara i behåll", m. m. Först i placat 1665 d. 10 Mars om mått och vigt, stadgas åter om alnens likhet med Ryholms, på sätt redan förut nämdt är, och ålägges Cammar-Collegium att "låta författa modeller af aln, kanna (= $^{54}/_{56}$ af den äldre), kappa, $^{1}/_{2}$ & 1 spann, $^{1}/_{2}$ & 1 Tunna, som skickas till alla provinser och städer, härader och socknar", och "en viss person förordnas, att alla andra efter dem inrätta och med kronomärke stämpla". Redan då synes Stjernhjelm haft sin hand med i frågan, hvilket skönjes — dels af Instructionen 1667 d. 19 April för Jör. W. Low, att under Krigs-Rådet Stjernhjelms direction låta gjuta likare af lispund och skålpund med kronomärke och årtal, att lefrera i vissa archiver, samt att sjelf i Stockholm och i städerne genom tvenne substituter justera mått, mål och vigt samt för öfrigt rätta sig efter Krigs-Rådets befall-

ning — och dels af de profmått denna redan förut (1664), förfärdigat, samt öfverlemnat och dedicerat till några medlemmar af förmyndare-regeringen, nemligen till Amiral Grefve G. O. Stenbock, hvilka i anförde öfversigt p. 96 finnas beskrifne, och dels till Riksdrotzet, hvilka sednare finnas å härvarande mathematiska instrumentkammare, bland hvilka kannan har följande inskrift på 2 sidor:

"Illustr.^{mo} *D* ^{no}
D^{no} PETRO BRAHE,
comiti de Visingsöö &c.
Regni Svethiæ Drotzeto &c.
offert
Humill.
Anno 1664. G. Stjernhjelm

CANTHARUS
STOKHOLMENSIS
håller i vatten
100 unc.
55300 aes.
Anno 1664.
N:o 1. G. Stjernhjelm."

Dock finns ej c) (Quartarius N:o IV), utan i stället ett med

"IV. Quart. Stokholm.
IV Lib. Rom.
100 lod Stok.
A:o 1664.
N:o II Georg Stjernhjelm."

men b) har: $^{1}/_{2}$ stop
II Qvart. Stok.
II Lib. Rom.
50 lod Stok.
N:o III . . . . &c.

e) har blott inskriften: "Sextarius Romanus XX ℥ Rom. . .
G. Stjernhjelm."

Dessutom finnas här två kärl med N:o V, nemligen utom d) "Qvintal &c., äfven detta:

"Quartula. 1 ort.
$^{1}/_{4}$ Quartarii Stok.
3 unc. Rom.
1728. aes. ▽.
Anno 1664.
N:o V. G. S."

Alla dessa mål äro af cubisk form. Då nu 1 kanna — $=100$ dec. cub. tum $= 0{,}1$ f^{3}, så synes för bestämmande af Stjernhjelms fot blott vara nödigt, att mäta ett af dem, helst något af de större med kändt mål. Kannan är dock dertill mindre brukbar, emedan derå förr i bottnen fanns en stor

bukla, hvarigenom dess rymlighet blef eller befanns för stor; sedan den försigtigt blifvit utplattad, befanns dock kannan nästan väl liten i anseende till de öfriga. Stopet synes tjenligare och äfven *halfstopet.* Det sednare befanns precis lika med $^2/_3$ af (Gambeys) litre, hvadan Stjernhjelms fot $= \varphi =$ $= 0{,}1$ metre $\times \sqrt[3]{^{80}/_3} = 0{,}2987603$ metre eller öfver $^1/_2$ (circa $^3/_5$) procent större den nu varande. Väl mycket! Hans *stop* behöfde deremot ökas med 1,135 c. dt. för att göra $^4/_3$ litres; således 51,135 cub. toll $= {^4/_3}.0{,}001$ cub. metre, och en "toll" (d. ä. hans decimaltum) $= \sqrt[3]{\frac{0{,}2\,.\,m}{(6.51{,}135)}} =$ $= 0{,}2968$ decim., och foten lika många metre. Mätt på annat sätt befanns stopet $= 1{,}3134$ litre, och således 1 c. toll $= 0{,}026268\,.\,\overline{0{,}1\ m}^3$, och 1 toll $= 0{,}2972$ d.m.; såsom medium af bägge blir 1 St. fot $= 0{,}2970$ metre. *Kannan* befanns $= 2{,}6244$ litre, och således deraf foten $= 0{,}29717$ m. Dessa mål komma nästan alla öfverens om att Stjernhjelms fot är något större än den vanliga, som högst blir $=$ $= 0{,}29691$ metre, då man allmänligen sätter 1 metre något större än 3,368 Sv. fot. (Wallmark fann större olikheter vid Stenbockska Exemplaren, hvilka sannolikt ej äro så väl bibehållna, som de Braheska). Såsom ett medium af alla 4 mätningarne kunna vi antaga 0,2975 m. (eller minst 0,297 m). Härvid bör dock anmärkas, att mätningarne till vinnande af rätt bestämning gjordes på det sättet, att kärlen ställdes horizontelt samt påfylldes bräddfulla, dock utan råga, utan blott så, att vattenytan öfverallt var plan. Att så borde ske, slöt jag deraf, att måtten ej voro försedda med någon så kallad pel, om man ej derföre vill anse ett hak i brädden på N:o II (IV Quart. Stokh. &c. =) stopet, men hvilket ock kan tillfälligtvis sedermera blifvit gjordt genom någon stöt. (Om de öfrigas innehåll framdeles vid rymdemålens afhandlande; då det ock kan blifva tillfälle att se, hurudan fot deras dimensioner återge.)

Då kärlens öfverkant ej bildade ett riktigt plan, antingen

detta fel varit ursprungligt eller sedermera tillkommit, och det dock var antagligt att de skulle vara cubiska, mätte jag deras horizontela dimensioner, t. ex. *stopet*; med inscriptionen mig tillvänd fanns (i Sv. lin. å min Landtmäteri-scala)

högra sidan . . . =	3,6951 l.	främre sidan . . . =	3,6784
venstra . . . . . =	3,6677	bakre . . . . =	3,6936
midt emellan . . =	3,7087	deras mellanlin. . =	3,7155
med. af de 2 förra =	3,6814	linier	3,6860
dubbla medellinien =	7,4174		7,4310
medium af dessa 3 =	3,6993		3,7057

hvilkas product = 13,7086 = basen, och antages höjden varit = deras med. = 3,7025, så fås stopet = 50,756 cub. toll i stället för = 50, eller $1\frac{1}{2}$ procent för mycket, eller Stjernhjelms fot blir så = 1,00504 å min scala.

Stopets höjd är dock för närvarande öfverhufvud blott 3,66, somligstädes 3,67, hvarföre stopet nu = 50,17 eller högst = 50,31 c. toll, såvidt rymden genom linear-mätning vid sidorne kan utrönas; — hvadan foten = 1,0031 à 1,0011. Kannans dimensioner funnos något olika (4,60 till 4,67 toll), dock var höjden på titelsidan nära den riktiga (4,64 t. = = för 4,6416).

I samlingen härstädes finnes också Carls Staf ("Carl Staf") med "*linea Carolina*" och de flere dithörande lineer, nästan alldeles sådan, som den beskrifves i Adelig öfnings 1:a Tom (Sth. 1696). Den bär intet namn, men är sannolikt af Stjernhjelm eller gjord under hans inseende. Derå märka vi

"Linea { Arithm. . . pes { Stockh. 10 / Roman. 12 } poll. " { = 0,2969 metre / = 0,29695 m. }
Chordarum . . . . .

vid 16° à $16\frac{1}{4}$° Cels. Likvisst äro ändpuncterne så grofva, att längden ej skarpt kan angifvas.

På samma staf finnes å ena kanten ett hak, som är ifrån ändan aflägsnat = 0,59495 m. och från strecket näst ändan = 0,59486 m. Mellan detta streck och ett närmast haket är = 0,59478 m. Möjligen har meningen med detta hak varit att angifva längden af den *äldre Stockholms-alnen*, hvilken nu genom Stjernhjelm kom att ersättas af en gammal Romersk.

Vid samma kant finnas ock 3 smärre hak eller skåror, som synas angifvit samma alns qvarter. Deras inbördes afstånd äro något ringa olika, egentligen 1:a qvarteret (åt handtaget till), som är väl knappt, om man ej mäter drygast efter skåran, hvaremot det 4:e eller yttersta är nästan lika mycket längre, när det mätes till ändan, såsom man måste göra, då den ej der har något hak.

På så sätt blir hela alnen = 20,02 dt. (eller 20,05) = = 2.1,0012 fot = ^{m}0,5947 à 0°. Tillika anmärkes att strecket eller skåran mellan 1:a och 2:a qvarteret är mycket längre än de öfriga bägge; hvilket derföre synes antyda att de 3 yttersta qvarteren utgjort en cubitus (= 15,03 dec. t.). Härtill finner jag full anledning deraf, att 1:a qvarteret å samma kant är deladt i 4 delar, som naturligtvis äro dubbla digiti. Å samma staf finnes ock något, som mera omedelbart ger begrepp om der använda längdmål, nemligen: "Latera mensurarum Svethicarum", hvilka jag ock uppmätt, såsom "måhltunna" = 17,825 toll, spann = 14,10 t., $^{1}/_{2}$ spann = 11,21 t., fjerding = 8,891 t., kappe = 5,577 t, kanna = 4,66 t, stop = 3,677 t., af hvilka särdeles det första vittnar om en större aln (= 1,0037), då Tunnans sida nu blott är = 17,758 t. (= $\sqrt[3]{5,6}$); hvaremot en del af de mindre målen ge en för liten, (särdeles kappen och stopet), och än mindre skulle deras sidor utfallit, om vi mätt ifrån den grofva ändpuncten i stället för ändstrecket der bredvid. Anledning att så mäta har jag haft deraf, att ett af de minsta målen är det för 1 uns eller "motte" (= maasslein?) der mellan puncterne blott är 0,99 toll eller dec. tum, då det är vetterligt att Stjernhjelm ansett ett cubiktum vatten böra väga ett uns.

Genom att taga ett medium af dessa och föregående mätningar skulle vi kunna finna *Stjernhjelms aln* noga, men detta är mindre behöfligt, då vi kunna anföra tvänne berömda mäns vitsord. Det ena är af Astronomen Picard, som af Professor Spole fått en accurat aln, och i Mem. de l'Ac. R. T. VI anger Sv. foten = 131,65 Fr. lignes. Den andre är

Prof. Elvius, som funnit samma längd på den i Ups. Bibliot. förvarade, med Stjernhjelms vapen märkta, "archetypus pedis Svethici" af messing. *Stjernhjelms aln* blir således = 263,3 Fr. lignes, och Stockholms äldre, i fall hon är den å Carls staf utstuckne, = 263,33 Fr. lignes eller nästan lika stor som den förra, då på den tiden en jemförelse mellan längder nogare än till 4:e siffran troligen ej gjordes *).

Men då Stjernhjelm uppenbart velat ställa sig Konung Gustaf Adolfs föreskrift till efterrättelse, blir det nödigt att taga kännedom om

Några äldre utländska fotmått.

a) *Romerska foten.*

Då vi sett, att Gustaf II Adolf och Stjernhjelm velat göra den Svenska foten lika med den gamla *Romerska foten*, blir det frågan huru stor denna varit, eller åtminstone hvad man visste om den på deras tid, och hvilken dess bestämning de ansågo för den rätta, (eller om denne verkligen redan förefanns i den Stockholmska?). Historien om de svårigheter och det besvär man haft, att uppsöka den förlorade foten, visar, huru nödvändigt det är att skaffa en naturlig och säker bestämning af sina grundmått, på det att, i fall deras lagliga hufvudlikare gå förlorade, man måtte kunna återställa dem. Romarne trodde det vara nog, att utstaka en normalfot i Capitolium, hvarföre den kallades pes Capitolinus, men

*) Fast Stjernhjelmska alnen väl egentligen först genom Kgl. Förordningen 1665 $^{10}/_{3}$ eller snarare först genom instructionen för Low 1667 $^{19}/_{4}$, der denne i 5:te mom. bjudes i öfrigt ställa sig Stjernhjelms befallningar till efterrättelse, blef den lagliga och allmänt antagna, (helst i den förstnämnde blott nämnes "Ryholms aln"), så skall jag dock visa att den varit känd och bruklig, eller en dermed nästan lika (=131,64 l.), redan före 1652, och troligen långt förut, åtminstone från Gustaf Adolfs tid och kanske från unionstiden, — när jag längre fram kommer att tala om den gamla Seeländska alnen och den Rhenländska foten. Möjligen var den förut brukliga ingen annan än den Stockholmska, hvilken således varit en hårsmån mindre än den i texten derför antagna, — och möjligen uråldrig?

äfven monetalis, emedan man genom den också ville bestämma myntens storlek. Men den var ej der i säkerhet. Ty Jovis Capitolini tempel afbrann flere gånger, såsom A. U. 671 under bellum civile, så A. U. 823 vid Vitellianernes stormning, och snart åter kort efter Vespasiani död, samt slutligen, sedan Domitianus präktigt återuppbyggt detsamma, har det efteråt fallit med det Romerska väldet, sedan det länge blifvit sköfladt både af den ena och den andre (till och med af Theodosii familj). Efter hvarje brand återställde man väl foten och Congien, men det kunde nog ej ske utan efter mindre exacta copior, hvarföre man eger befara att de undergått någon förändring. Derföre är ej underligt, om de mått man i Classiska Jorden återfunnit, ej sins emellan öfverensstämde. Deraf svårigheterne att afgöra, hvilken som var den rätta.

Jag har redan i inledningen nämt, huru hvar och en lärd i sitt lands mål trodde sig ega de Romerska.

För att bestämma den rätta pes Capitolinus, har man gått flere vägar. Att börja med fick man ett ungefärligt begrepp om den genom att mäta sin egna fot, eller snarare längd och taga en 6:te del af längden; så mätte man flere gamla byggnader och förutsatte att dess dimensioner voro gjorda efter hela fottal. Man fann dock så något olika resultat, från 132 till 130,3 lignes, som Raper anser härröra från olika tider, så att Rom. foten var = 131,1 l. före Titus, och 130,4 l. under Severus och Diocletianus. Många tro sig funnit 131 lignes. Men voro Rom. Architecterne så noga? Eller funno de ens nödvändigt att hålla sig vid hela tal? Intetdera sättet syntes derföre kunna blifva noggrannt. Bättre trodde man sig komma tillväga genom att mäta afstånden mellan de orter, hvilkas distancer hos Classiska auctorer finnas uppgifne. På så sätt fann Cassini Rom. f. = 132,45 fr. l., Delisle = 131,35 l., Gosselin = 131,34 l. Cassinis tal stämmer märkligt med Cenalis's, om denne, såsom troligt, mätt med gamla franska lineer, i hvilket fall pes porfyreus blir = 132,415 lignes (eller 132,56 med de la Hires reduction). Det samma nära (= 132,418) fann Hase af undra

conen på Vespasianska congien. Delisle anmärker, att man bör räkna 75 millia passuum på 1°, för att förlika de Gamles Geogr. uppgifter med nyare observationer, således 90.75000 Pass. = 1 mill. metr., och Passus = 1,48148 m. & pes= = 0,2963 m. = 131,35 lignes. Ortdistancerne ge annars mycket olika resultat, emedan de gamla sällan kände dem efter verkliga mätningar (utom der å vägarne milstenar voro uppsatte efter verklig mätning), utan efter dagsresor till sjös eller lands, hvilka de uppskattade olika efter omständigheterne. Herodot anser en dags segling = 700 stadier, en nattsegling = 600 stadier; en dagsresa till lands = 200 à 180 stadier. Dessutom voro vägarne ej i rak linea. Stundom kan dock orternas distans varit mätt astronomiskt, och deraf distansen beräknad — efter en gammal regel, enligt hvilken en grad = 1111 stadier, och en qvadrant = 100000 st. Men dessa stadier voro ej de vanliga, utan Geografiska och = = 100 metres blott. Då Romarne likvisst uppmätt många vägar i Italien och en från Alperne ända till Cadix, så synes sättet med ortdistanser ganska brukbart, särdeles på de sträckor der ännu spår af de gamla Romerska vägarne förefunnos. Man har ock begagnat några sådane och deraf funnit en Rom. fot = 130,3 à 130,6 lignes, men kanske väl liten, då sannolikt de gamlas vägar ej gingo i rät linea, med undantag af Gracchi (A. U. 632 = 120 f. Ch. st.), hvilka enligt Plutarch skola varit alldeles raka. Den så återfunna Romerska foten var väl sådan som den af deras agrimensores begagnades, men utfaller troligen väl kort, emedan de ej lade stängerna i rät linea eller använde gamla nötta stänger. Mera ljus trodde man sig ernå, när man fann *grafvårdar*, på hvilka en fot fanns utstucken. Porcius framdrog först Cossutii, sedermera påträffade Philander Statilii i Janiculum och fann dess fot lika med Cossutii. Den förra (sednare?) var illa indelad och grof, samt blott anbragt såsom zirat, så att man ej kunde lita på den. Dess upptäckt gaf dock anledning att söka flera likadana monumenter, eller gamla i jorden dolda mått. Man fann å Aebutii grafvård en fot = 131,5 lignes (131,8 l.: Fabretti).

Pætus fann flere gamla tumstockar: a) en fyrkantig af koppar af en gåspennas tjocklek från porta momentana, liksom Statilii indelt i ℥ och digiti samt a') en annan, Fulvii Ursini, dermed alldeles lika lång, b) en af malm, indelad i unciæ & digiti samt sextulæ, samt c) en, tillhörig Marius Delphinus, hvilken sednare gör å Pæti Planche 0,961 Sv. fot, der den nya Romerska palmo $=$ 0,741 Sv. fot $=$ 97,5 lignes i stället för 99 l., hvarföre väl Rom. foten enligt Pætus blir $=$ 0,965 Sv. fot ($=$ bra liten). Pætus anger a) $^1/_7$ ℥ kortare men b) (nona unciæ p. $=$) $^1/_9$ ℥ längre än "marmoriis (Statilii & Cossutii) fot, eller b) $^1/_3$ ℥ seu duella längre än a), (skulle väl vara $^1/_4$ ℥, då $^1/_7 + ^1/_9 = ^{16}/_{63} = 1:(4 - ^1/_{16})$, men då $^1/_3$ uttryckes på 2 ense sätt och äfvenså $^1/_7$, så är det väl *nona* som måste rättas till qvinta), att a) blir $=$ statilii $(1 + \frac{1}{5} \cdot \frac{1}{12})$, eller b) lika stor med den Philander fann på *porfyrpelarn* i 12 apostlars kyrka med inskriften *ΠΟΔ.Θ*, hvilka 9 fot befunnos för små att vara Grekiska, utan ansågos af honom och Marian för Romerska, då väl någon Grek i Rom gjort denna pelare. Men c) fann Pætus $^4/_3$ scrupel längre än de "3 föregående" (de 2, neml. a & a'?), hvilka bägge (meum & Fulvii) Pætus "omnium litteratorum ... assensu" anser för den enda rätta.

Pætus låt inhugga (med inskrift: "curante L. Pæto") den af sig funna foten a) äfvensom den Grekiska på "capitolium" (Vaticanen?), men som man var mycket flitig att copiera den, blefvo ändstrecken snart så utvidgade, att man ej kunde inse dess rätta längd. — *Cenalis* fick af Porcius en Rom. fot, "passim Romæ sculptum & pictum", som han fann sådan att "Pes parisinus $=$ P. Rom. $+$ 1 poll. $+$ $^1/_6$ digit." *) $=$ $=$ 1 $^3/_{32}$ p. Rom., således Pes Rom. $=$ $^{32}/_{35}$ p. Paris. $=$ $=$ 131,66 franska lignes, eller precis $=$ $^3/_4$ af Herodots Cubitus ($=$ ett slags Geogr. spann) enligt Freret.

Det är uppenbart med denna, som Stjernhjelms fot är

---

*) En del författare ha missförstått dessa ord, men vårt tal är det rätta.

lika, eller skulle vara lika. (Samma längd är ock = $^{10}/_{11}$ af Gamla franska foten, om denne var = 144,826 lignes.) Också skall Stjernhjelm i den lärda Scheffers Bibliothek funnit en "pes Rom. posteriorum temporum", som skall varit lika med den å porfyrpelarn, och hvilken han funnit alldeles lika med den Svenska foten (väl den äldre Stockholmska?), men hvilken Pætus förkastat, emedan han funnit tvänne mindre sins emellan alldeles lika pedes Rom.

Pætus fann äfven en annan öfverensstämmelse af sin mindre, nemligen med den fot, som man kunde härleda af den s. k. Farnesiska *Congius*, äfven med anledning af inskriften kallad Vespasiani. Han fann den, full med vatten, väga så mycket, att dettas vigt blef = 9 libr. $6^1/_2$ ℥ "nostri temporis" eller "quibus hodie (1573 Romæ?) utimur", men enligt inskriften (P. X) och kända lagar skulle detta väga 10 ant. Rom. libræ, samt enligt Silii plebiscitum utgöra $^1/_8$ Rom. cub. fot. "Qvadrantal vini 80 pondo siet, congius vini X" &c. (Mera härom vid rymdemål och vigt, hvilka det mera rörer.) Häraf beräknar Pætus samma längd af pes Rom. som förut.

Men enligt sednare forskare skall Pæti fot vara för liten. Nämde congius har sysselsatt många, hvaraf de flesta troligen funnit en väl lång fot, och ej alltid så noga sammanstämmande uppgifter. Villalpandus fann så Rom. f. = 133,86 fr. l. eller = $^{65}/_{48}$ af palmo domus Conservatorum Capitolii, såvida nemligen denna är den Palmo Rom. Archit. som Picard och Auzout funno = 98,85 fr. l.; hvilka dock ange Villalpandi pes blott = 133 $^4/_{15}$ lignes. (Han sjelf uttrycker sig också på ett annat sätt, som ej stämmer med det förra, då deraf skulle följa pes Rom. ant. = $^{47}/_{36}$ palmo; som ger p. Rom. = 129,054 fr. l. blott. Har han så blott velat ange ett par gränser? Eller bör hans sistnämda uttryck rättas så att p. R. blir = $^{49}/_{36}$ palmo = 134,55 Fr. l., hvarigenom hans uppgift blir än mera för stor?

Med all sin pomp och ståt synes han mig ej förfarit särdeles noga. Savot criticerar också med skäl hans väg-

ningssätt. Auzout och Picard funno af congien 132,6 lignes. I sednare tider har Hase och Beigel funnit 133,14 l. af den till Dresden på ett obekant sätt förflyttade Farnesiska Congien, samt af en bronz-sextarie Rom. foten = 134,06 Par. lignes.

Men då congien var af ålder anfrätt samt sprucken, hvilka hål och sprickor först med vax och kitt samt fernissa måste tillsmetas och tätas, och då congien saknade pel, (så att man ej kunde se, när den var lagom full), så kan den ej ge särdeles noggrannt resultat, helst man af den i alla fall får ett för litet mått (= $^1/_2$ fot), och af sextarien ett än mindre, hvarpå ett litet begånget fel genom mångfaldigande snart blir betydligt. — I stället för vattnets har man velat använda gamla *myntens* vigt. Stjernhjelm går också tillväga på detta sätt. Han antar att en Romersk denarius väger $^1/_{96}$ libra Romana samt = 72 Troiska gran eller Holländska as, och beräknar deraf Rom. foten = $\sqrt[3]{\text{amfora}}$ = $\sqrt[3]{552960 \text{ Tr. as i vatten}}$ = sin Svenska fot. Men enligt Eisenschmid väger en denarius = 65 Parisergran, nära, fast ej precis, = 72 as; felet anses dock af Elvius så litet, att det ej verkar på cubikrotens 3 första siffror, med hvilka Stjernhjelm åtnöjde sig. Vi kunde visserligen efter sednare tiders, såsom man inbillar sig, noggrannare bestämning af de gamle myntens vigt, beräkna likaledes ett noggrannare värde af Romerska foten; men vi anse det ej mödan lönt, då vi vete att Romarne ej voro så noggranne, aldraminst vid vägningar, hvartill de sannolikt hvarken egde tillräckligt noggranna instrumenter eller kanske ej ens tillräcklig statisk insigt att desamma pröfva samt rätt använda *). — Ännu i dag händer det ju i sjelfva England, att nyss slagna mynt betydligt skilja i vigt; hvad ej då med Romerska mynt, som under snart tjogtals sekler genomvandrat mångfaldiga händer? Dessutom känna vi ej så noga deras myntlagar, och veta ej, om bredvid dem etablerat sig

*) Härvid är nog att erinra, att enligt Savot m. fl. Romarnes våg hade runda tappar, hvarföre på 100 lb. måste tilläggas 8 lb. "ad inclinationem examinis".

ett underhaltigt currentmynt, sådant som ännu finnas i de flesta länder? Och för öfrigt är det ej om vatten, utan om *vin*, som den Siliska lagen talar, och dettas dåvarande specifika vigt är obekant.

Man har ock af återfunna *vigter* velat beräkna foten. De pålitligaste dertill vore väl de i Herculanum funna, hvilka per medium ge X libræ = 3258,75 gramm, hvadan $(^1/_2 \text{ R. f.})^3 =$ = 3258,75 centim.[3] och Rom. foten = 0,296515 metre = = 131,445 lignes, hvilket tal måste något ökas, emedan vägningen ej är gjord vid 0° utan kanske snarare omkring 20°. Men här återstår tviflet om en noggrannare vägning hos Romrarne och om vinets specif. vigt. Redan Eisenschmid gick till väga på detta sätt. Af en funnen gammal Romerskt libra, som vägde 6240 Par. gran, beräknade han Rom. foten lika med 132,45 lignes, alldeles såsom medlet af Cassini ortdistancer ger. — Men man har sedermera funnit en massa af ganska olika vigter, mellan hvilka valet är svårt.

Men huru då återfinna det precisa måttet af Romerska foten eller *pes monetalis*, (hvilket sednare namn dock kunde tilldelas den från myntens vigt bestämda, eller kanske borde den heta *pes* monetæ *currentis*)?

Till de sätt vi redan anfört och för hvilka vi något redogjort, (fast på långt när ej fullständigt, hvilket skulle fört till för stor vidlyftighet och inledt oss i åtskillige kritiska granskningar) kunna vi lägga ännu ett, som nästan alldeles intet eller föga blifvit begagnadt, det nämligen af ännu i bruk varande mått, som af det Romerska sannolikt haft sitt ursprung. Sedan nemligen de föregående undersökningarne visat, att den ligger mellan 134 lignes och 130, eller 131 (af myntbestämningen skulle man af redan anförda grunder kunna antaga 131 eller 131,15 såsom ett minimum), så bör man tillse hvilka ännu befintliga mått falla deremellan, och af deras mer eller mindre öfverensstämmande uppgifter söka utröna den *sannolika längden af den gamla Romerska foten.* Härvid böra naturligtvis hufvudsakligen de länder och orter få rösträtt, som fordom lydt under Romerska väldet, särdeles,

om man har sig bekant att deras mått äro urgamla, eller åtminstone äldre än Pæti tid (1573), då möjligen derefter någon ort lämpat sitt mått efter hans bestämning. Men icke allenast de mått, som falla mellan sagda gränser, utan äfven de, hvilkas del ($^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$) falla deremellan, äro användbara och äfven de med ett enkelt brukligt förhållande, särdeles det af 2:3 eller 3:4, helst det fordom var allmänt öfligt att begagna både fot och cubitus (= 1 $^1/_2$ fot), eller fot och spann (dodrans, Spithama = $^3/_4$ fot = $^1/_2$ cubitus). Ja äfven några andra mera lika förhållanden måste komma under betraktning, ända till det kända mellan Romerska och Grekiska foten (= 24:25), och särdeles synes mig architecternes vana att reducera i förhållandet 11:12 böra och kunna i nödfall användas. Reduction 5:6 förekommer ej så sällan, förmodligen emedan man tagit 10 unciæ till en ny fot, för att få ett decimalsystem, men sedermera för svårigheten att tredela återgått till duodecimalsystemet. Af samma skäl herrskar förhållandet 24:25.

Då dock en del författare trott sig kunna bestämma Romerska foten så, att dess längd faller något utom nyssnämnde gränser, ansåg jag mig först något böra utsträcka dessa, nemligen först till 129 l. och 135 $^1/_2$ l., som äro de veterligen vidaste gränsorna. Medium af 67 deremellan fallande omedelbart gifna fotmått (utan någon annan af förenämnde reductioner än från aln till fot) befanns = 132,09; och nästan detsamma (eller 132,086) erhölls af 50 stycken tagne mellan 129,5 och 134 l. Inskränka vi gränserne ytterligare till 130,6 och 132,51, så få vi Romerska foten = 131,42 Franska lignes; nemligen af

a) äldre måttstockar:

Pæti pes capitol.	130,7
Statilii	131,1
Cossutii	131,5
Æbutii	131,5
Pes Congialis (Picard)	132,6
från Parthenon	131,33
mynt-fot	131,15
medium =	131,41

b) nyare

Palmo de Malta (l. Münchens f.)	132,47
$^4/_3$ palmo Rom.	131,8
$^1/_2$ bracca di Lucca	130,75
$^1/_4$ aune de Lyon	131,07
— — — des merciers	131,7
— — — des drapiers	131,4
Augsburgs fot	131,3
Prag, $^1/_2$ aln	130,95
medium =	131,43

Dock vidhäftar någon osäkerhet ännu det fundna medeltalet, då i föregående beräkning ingår ett eller annat tal, som kanske ej är antikt. Vi se dock att 132 lignes eller 11 franska tum är en fot, hvarom månge orter kunna förena sig samt att 131,42 lignes måste vara nära det rätta värdet. Vore nu Romerska foten yngre än den franska, så kunde man anse den förre såsom ett slags baufuss till den sednare, om denna tages i dess nuvarande förkortade längd; — men detta är vetterligen en stor anachronism. Tvärtom bör man väl vänta att den Franska foten härleder sig af den Romerska och vore = 1 Rom. fot + 1 tum, och således den Rom. = $^{12}/_{13}$ Franska fot = 132,923 lignes (eller till och med = 133,69 lignes efter det äldre värdet), men det slår ej heller väl till. Medium af bägge dessa tal är = 133,456 = jemt en linea mer än Cassinis & Eisenschmidts. Sätter man åter den Franska = 1 fot + 1 digitus, så blir Romerska foten alltför stor (= $^{16}/_{17}$ fr. f. = 135,53 l. eller 136,31 lignes, som är närmare den Grekiska). Likvisst om vi antaga Cenalis fot, så blir den Franska en tiondedel längre eller = 11 Romerska decimaltum, men några sådana tum känner ej historien. Den *franska* foten tyckes derföre hafva annat ursprung, såsom vi skola se, från Araberne (i Spanien?).

Men huru då närmare bestämma den Romerska foten? Pålitligast böra väl de mått vara, som man funnit i Herculanum, och hvilka förvaras i Bourbonska museum. Medium af 3 bronzmått är 130,85 lignes, men som de voro tämligen anfrätta, är detta tal väl litet. Deremot är derstädes en annan bronzfot = 131,348 lignes och af en half elfenbensfot fås = 131,304 lignes, medium af bägge dessa är = 131,326

Par. lignes eller 0,29625 metre, och stämmer väl med Grekiska foten samt den Kongl. Persiska (eller gamla Babyloniska), hvilken sednare länge qvarhållit sig i Syrien och Egypten. Det är nemligen länge medgifvit, att den Romerska foten var $^{24}/_{25}$ af den förra *) och $^{5}/_{6}$ af den sednare. Om vi derföre kunna visa att den Grekiska foten var 136,8 lignes och den Kgl. persiska = 157,77 fr. lignes, så få vi Romer-

---

*) Enligt uppgifter af Plinius och Polybius m. fl. Då den förra säger, att 1 stadium = 600 Gr. f. = 625 R. f., så blir 1 Grek. f. = = $^{25}/_{24}$ Rom. f., och då deraf åtminstone följer, att 1 stad. < 626 R. f. och > 624, ja väl > 625, så blir Grek. foten < ($^{25}/_{24}$ + $^{1}/_{600}$) Rom. foten samt > ($^{25}/_{24}$ — $^{1}/_{600}$) R. fot. Enligt Plutarch skall stadien varit föga > $^{1}/_{8}$ mil eller > 625 R. fot, således väl 625 och ett bråk, eller högst = 626 R. fot, och således den Grek. foten snarare det förra än det sednare. Sätta vi den = 625 $^{1}/_{2}$ fot, så blir Rom. foten = 131,18 lignes, = myntens. Man får ock en dermed nära öfverensstämmande uppgift från Rymdmålens. Enligt Cleopatra var nemligen 1 medimnus = 2 *αμφορευς* = 108 Rom. Sextarier, och således 1 *αμφορευς* eller Grek. Cubik. f. = $^{9}/_{8}$ Rom. Cub. f., hvadan Grek. f. = Rom. f. $\times \sqrt[3]{9/8}$ = = Rom. f. $^{25}/_{24}$ (1 — $^{1}/_{626}$), och Rom. foten = Gr. f. $\times$ $^{24}/_{25}$ (1 + $^{1}/_{625}$) (= 131,538 fr. lignes). Härvid bör dock anmärkas, att om rymdemålet varit det hufvudsakliga och exacta, så hade roten och således längdemålet kunnat mycket nogare uttryckas med $^{26}/_{25}$ och stadien med 624. Ty $\sqrt[3]{(9:8)}$ = 1,040042. Boeckh tror sig kunna visa, att Grek. fot : Rom. f. = $\sqrt[3]{10:9}$ = 1 : 0,96549 d. ä. nära = 29 : 28, men då skulle stadiet bli nära = 620,69 Rom. fot. Så mycket kunna Roms agrimensorer aldrig mätt fel, och hade de efter forntidens vana uteslutit det pos. bråket, så skulle de ha angifvet 1 stad. = 620 R. fot, och således Grekiska foten till den Romerska snarare såsom = 31 : 30 än 25 : 24. Härmed undergräfves ett af hans grund-antaganden, och dermed ramlar en god del af hvad han derpå byggt. Grundfelet är, att han alltför mycket litar på vigten af de bibehållna gamla mynten och på de gamlas vägningar, hvilka vi redan visat ej voro noggranna och än ytterligare kunna visa, om så äskas. Till och med af den lista på många funna Rom. vigter, han meddelat p. 170—188, kan man hämta bevis i detta afseendet, då vigter justerade af samma præfectus urbis differera inbördes öfver 2 procent.

ska foten af den förra = 131,328 lignes (eller nästan alldeles lika med den bäst bibehållna från Herculanum) och af den sednare = 131,472; hvilka bägge tal äro nära öfverensstämmande. Medium af bägge är: 1 Rom. fot = 131,40 lignes, eller nästan detsamma som vi förut funnit af dels gamla och dels nya mål.

b) *Grekiska (attiska) foten.*

Om den har man väl anställt lika mångfaldiga som vidlyftiga undersökningar, men vi kunna derom vara kortare, då vi tro oss ega bestämda och säkrare uppgifter att åberopa. Att börja med är dock nödvändigt, att af den kända ungefärliga längden af Romerska foten härleda en ungefärlig af den Grekiska, eller någorlunda pålitliga gränsor derföre. Då dessa för den förra äro funna = 130,5 och 132 franska linier, så bli de sednare = 135,94 och 137,5 lignes.

När Perserne intagit Acropolis och brändt Parthenon, låt Pericles i dettas ställe under Phidiæ uppsigt bygga ett praktfullt tempel, som kallades (ἑκατονπεδον =) det hundrafotige, hvaraf ännu ruiner äro i behåll. Flere antiqvarier hafva med noggrannhet och omsorg undersökt dessa, samt mätt dess hufvudsakliga dimensioner. Le Roy fann dess fris = 94 pieds 10 pouces = 100.136,6 lignes Paris., James Stuart kringlöpande öfversta trappstegets sidor = 101 foot 1,7 inches : 227 foot 7,05 inch. = 100 : 225, hvaraf han slöt att en attisk fot = 12,137 inches = 136,7 lignes fr. Genom en med största noggrannhet tagen mätning fann Ingeniören Focherol fundamentet till frontispicen precis = 95 fr. fot; och då det af namnet antydda ändamålet var, att förvara längden af Grekiska foten och således detta fundament måste anses = 100 sådane, så blir hvarje att. fot = 0,95 fr. f. = 136,8 lignes, hvarifrån de förutnämnde mätningar obetydligt afvika, men då denna synes vara den noggrannaste och tagen af den bäst bibehållna delen, ega vi anse den såsom den rätta, helst den tvärtom noga stämmer med en af de i Herculanem funna Rom. fotmåtten.

Då detta så är, så kunna vi anse Grekiska foten hafva varit oförändrad i 5 secler och troligen ännu längre, både förut ända från Solons tid, och äfven sedermera, efter Herculani undergång, ända till långt in i Grekiska Kejsartiden och till och med Turkarnes. Det är bekant att Carl den store vexlade med Grekiska Kejsaren ambassader, äfvensom att han reglerade det franska måttsystemet, hvaraf ännu i nyaste tider en vigtsats om 50 ℔ (la pile de Charles M.) var i behåll, och om hans *cubitus* eller toise vete vi, att Freher (de statura Caroli Magni 1612) fann i Pfalsgrefvens Cabinet en stång med denna inskrift: "Carlus Imp. jussit cubitum istum facere juxta mensuram suam", hvars längd Freret anger = 6 $^1/_4$ Rhenl. (eller Leydens) fot. Hela stången var naturligtvis en Toise, och dess sjettedel eller 1 $^1/_{24}$ rhenl. fot = 1 pied des maçons eller de Charles Magne. Men det är ej vetterligt, hvart denna stång sedermera tagit vägen, om och hvar den finnes i behåll? — Han må då erhållit den Grekiska foten, eller snarare en stång om 20 Gr. fot, men af någon jemförelse med förut befintlige fransk fot, eller af annan anledning, delat den i 19 fr. fot? — Eller har han erhållit en Grekisk fot med en tillsatt digitus med finare indelning och ansett alltsammans för en (Fr.) fot, hvarigenom tvärtom således befinnes den Gr. foten = $^{16}/_{17}$ äldre Fr. fot = 136,31 (eller = 136,47, om den var förr = 145 lignes) men med 144 utfaller den alltför liten = 135,52 lignes. Luitprand, som var sändebud hos Kejs. Phocas i X seclet har troligen från Constantinopel hemfört sitt mått, som ännu i Turin går för dess fot och befinnes = 227,7 Fr. l. (eller snarare = 127,4 enligt Auzout). Tage vi $^3/_5$ häraf, så återfå vi en Grekisk fot = 136,62 fr. lignes (eller 136,44), ganska nära eller obetydligt mindre än den af det märkvärdiga monumentet härledda. Men enligt Chelii vanligen noggrannare uppgift är 1 pied Liprando = 227,75 lignes, hvadan fås 1 Grekisk fot = 136,65 lignes eller föga mindre än på föregående sätt. På Mariæ kyrkan i Culm finnes en gammal Ruthe, som Korsriddarne skola ditfört, och hvilken Eytelwein

fann = 13,77 rhenl. fot = 1 Ruthe, hvaraf $^1/_{14}$ gör = = 136,84 fr. ligne = nästan precis 1 Grek. fot från Parthenon. Dessutom finna vi nyare fast ej lika noggranna spår af Gr. foten eller snarare Grek. cubitus eller πηχυς (= piken) uti flere vidt skilda länders ännu brukliga mått. Denne blir nemligen = 205,2 fr. lignes (= pik, πηχυς). Men en Algirs Covado eller korta pik = 207 l., 1 Linnepik i Tunis = = 209,7 l., 1 Covado i Bengalen = 210,8 l., $^4/_3$ cobito i Canton = 210,67 l. 1 Cobido i Sorate = 209,75 l., 1 Covitz i Calicut = 202,7 l.; $^2/_3$ af én Turkisk draà eller siden-pik = 203,1, hvilka alla hålla sig nära den Grekiska eller troligen fordna Babyloniska eller Chaldaiska. Deras medium är 207,67 fr. lignes *), och ha de väl tillkommit genom någon småningom skeende ökning under ett så långt tidernas lopp.

Likasom med Romerska foten kunna vi af ännu befintliga mått också bestämma eller pröfva den Grekiska. Sjelfva dess längd är dock mindre i behåll än den eller de deraf bestämda (nu anförda) armar (Cubiti). De som komma honom sjelf närmast äro $^6/_5$ Turinerfot = 136,52 lignes.

$^1/_2$ ylle aln i Thurgau	136,55	
$^1/_2$ Polsk aln (ny?)	136,75	(Kruse)
1 Berliner fot	137,30	
medium =	136,78	(nära = 136,8).

Men Grekerna hade 3 slags armar (cubiti, κυβιτος); när nemligen foten = 16 dactyli (finger) = 136,8 lignes,

så var πυγμη	= 18 d.	=	153,9 lignes.
πυγων	= 20 d.	=	171,0 lignes.
πηχυς	= 24 d.	=	205,2 lignes.

Vi ha redan förut afhandlat de πηχυς nära kommande pik (ehuru flere kunde fås genom att taga $^2/_3$ af de flere

*) Taga vi $^2/_3$ af pik Stambuli i Kairo (= 300,11 l.) och i Alexandria (= 301,75 lignes) med i beräkningen, så utfaller detta medium mindre = 206,1 lignes, — i stället äro de Asiatiska väl dryga och borde rättare uteslutas ur beräkningen.

längdemått, som äro föga öfver 300 lignes). Till πυγων kommer nära hälften af en i Kairo bruklig byggnadspik (= pik mehendasch = 2.170 lignes), och än närmare en stenhuggarepik derstädes (= 2.170,67 lignes) och några få flere. Till pygmé-armen (= Grekernes minsta arm = πυγμη) nalkas $^1/_2$ Bremeraln eller $^7/_6$ Svenska fot eller mitt halfva steg (= 153,53 l.) och precis $^1/_2$ sidenaln i Antwerpen, Brüssel och Ghent, och ganska nära (= 154 lignes) 1 fot i Venedig, Verona, samt en större half aln i Cöln samt ej fullt så nära $^1/_4$ linne-aln i Rouen (= 154,2 lignes). Deremot är en $^1/_2$ Brabanteraln fullt 1 linea större än 1 πυγμη. Enligt Kruse är en Polsk aln = 273,5 Fr. l. och dess hälft således = nästan precis lika med 1 Grek. fot (= 136,75 lignes). Den förskrifver sig nog också från Korsriddarne, eller har den med handlen anländt från Grekland?

Vi ha derföre fullt skäl, att sätta den Grekiska foten = 136,8 lignes eller = $^{19}/_{20}$ (nya) pied Royal de Paris. En bekräftelse härpå skola vi finna dels i Philhetæriska foten, dels i dess utrönta Vetenskapliga betydelse, då den befinnes utgöra ett naturmått.

c) *Den Babyloniska armen (cubitus)*

skall vara lika med den större Egyptiska eller Kongliga eller Filetæriska armen, hvilken Herodot och äfven Lucians scholiast säga vara 3 dactyler längre än den Grekiska. Men ingendera säger, om det var Grekiska eller Babyloniska dactyler, som utgjorde skillnaden. Då vi dock ungefär känna den Rom. foten (= 131,3) och veta af Heron, att den Filetæriska var $^1/_5$ del längre, så måste den vara nära nog = = 157,6 lignes och den motsvarande armen = 236,4, hvilket är nog för att afgöra frågan. Då nu den Bab. armen indelades i 7 palmer och 28 dactyler, så blir hvar Babyl. dactylus = 8,44 lignes, 3 dactyler = 25,3 l., och således Grek. armen (236,4—25,3 =)211,1 lignes = alltför stor. Det måste således varit 3 Grek. dactyler, hvilka göra = 25,65 lignes, som lagde till πηχυς = 205,2 ge en Bab. arm = 230,85 lignes. Härvid är dock att anmärka, det Plinius (6:26) vid beskrif-

ningen af Babylons storlek säger: "in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore qvam nostra", hvarföre han således gör Babylons fot : Rom. fot = 19:16 och således anser den förra = 155,95 eller c. 156 lignes, samt Babyloniska armen = c. 234 lignes, eller något större än föregående.

Men Babylonska armen finnes i behåll i Ægypten. Kanske de första, som funno sig nödsakade, att använda ett säkert och oföränderligt alnmått, voro Egyptierne, som behöfde det, för att åter rätt utstaka åkergränserne efter Nilens öfversvämningar, och de använde dertill den så kallade *Nilmätaren* i Mekiah (nära Cairo) eller i Roudah. Den sednare skall enligt en kubisk inskrift vara af år 211 Hedshra eller före Anno 827. Den i Elephantine med Grekisk inskrift (från Ptolomæarnes tid) ger en eg. eller Bab. arm = 527 mm. = 233,62 lignes eller nära det vi från Plinii ord härledde, och med den öfverensstämma ett par af Drovetti nära Memfis funna alnar, som ge 524,26 mm. = 232,4 l. Men då den i Roudah ger vida mer (239,4 l.), ehuru lik den numera i Kairo brukliga s. k. pikmekiah (= 239,69 l.), och den i Elefantine tydligen är den äldsta, måste vi hålla oss till denna. Dess motsvarande fot är = 155,75 l. och $^{16}/_{19}$ häraf = = 131,14 lignes = Rom. foten (särdeles sådan man af myntvägningar erhållit den). Men $^{5}/_{6}$ deraf = 131,48 lignes. Men då väl hvarken Herodots eller Plinii tal äro alldeles exacta, utan det ena ger för mycket, det andra för litet, är säkrast hålla oss till medlet deraf, hvarigenom vi få *Rom. foten* = 131,31 lignes. Vi kunna ock taga medium af Elefantines och Roudahs arm = 236,65 lignes för den rätta Babyloniska armen; hvilket synes vara det enda rätta eller 236,66 l., då Freret fann på en af Armeniska handelsmän begagnad Turkisk aln den derå utstuckna shah-arschin eller Kgl. alnen = 355 lignes, hvilken han ansåg för den Hashemiska armen, men den är tydligen hälften längre, då dess $^{2}/_{3}$ gör = 236,67 fr. lignes och således = den Babyloniska armen; och 2) Bernard fann i Marufides manuscript en aftecknad (såsom han trodde) Haschemisk aln = 28,9 inches =

= 325,4 lignes, men hvilken längd tydligen är = 33 Babyl. digiti = 1 $^{3}/_{8}$ Babyl. arm, hvilken tvärtom deraf blir = 236,65 fr. lignes, och således alldeles lik förutnämnde medel; hvartill hör en Bab. fot = 157,76 lignes. Om nu Plinii beskrifning ej är originel, utan en öfversättning från Grekiskan och derföre hans 3 digiti ej andre än Herodots 3 *δακτυλοι*, så blir häraf en Rom. fot = 131,47 lignes, såsom vi förut angåfvo, men kanske väl dryg?

En frimurarehemlighet:
Den Vetenskapliga betydelse af några förut nämnde äldre mått.

En de förstnämnde mera (än många nu brukliga) värdig pröfningsfråga vore, hvad sköna proportioner begagnade Phidias vid Parthenons återuppbyggande och hvad betydde det af honom begagnade måttet? Item: hurudan var prof. Ezechiels aln, hvarmed templet återuppbyggdes? Hade dessa mått ej en djupare betydelse? = Man har länge än här än der talat om att *naturmåttet* är förloradt, och att man derföre ännu far vilse i dess labyrinth. Ja det kan till och med medgifvas, att det funnits och kanske ännu finnes, men att man förlorat kännedomen derom, eller åtminstone länge ej vetat, om det någonstädes finnes och hvar? — Vi skola nu visa, att Grekiska foten hade en djupare betydelse, som troligen var hämtad från än aflägsnare tider. Vi vete att 100 Gr. fot kallas ett *plethron*. Denna påstå vi är = *1 secund* af *jordytan*. Då nemligen 1 meridiangrad enligt nyaste och bästa mätningar per medium är = 57009 Toises och en Grekisk fot = 0,95 fr. f., och således 1 plethron = 95 fr. fot, så blir 1° eller 3600" = 6. $^{57009}/_{95}$ plethra eller 1" = = $^{57009}/_{57000}$ pl. = 1,00015 plethron eller, då vi af de gamles mätningar, som ej veterligen begagnade microscop eller thermometer, ej ega rätt fordra mer än 4 exacta siffror, så var *precis 1 Grek. plethron = 1 secund på jordytan*, (eller bör numera så anses) och *meridianqvadranten* lika många plethra, som den innehåller secunder, nemligen = 90.60.60 =

= 324000 plethra, eller = 54000 Olymp. stadier, och hela omkretsen = 216000 stadier. Då Grekernes kände jordmätningar härifrån betydligt afvika (särdeles Eratosthenis och Posidonii), är det klart, att förenämde noggranna resultat måste vara vunnit genom någon äldre, troligen af Chalderne verkställd, jordmätning, hvarom kännedomen i öfrigt gått förlorad. Den enda, hvaraf så stor noggrannhet kunde väntas, vore Hipparch, men han är vida yngre än Phidias. Man finner ock häraf, huru öfverflödigt det var, att införa ett alldeles nytt längdemått i Frankrike, då man der redan egde en fot, som stod i ganska enkelt förhållande (det af 20 : 19) till ett naturmått, som redan af uråldriga tider var kändt och begagnadt. Det hade blott bort vara frågan att uppspana och utröna dess uråldriga betydelse, och ville man nödvändigt göra någon förändring, så hade den väl enklast bort göras så, att man infört en pied Grec (eller pied republicain!) som varit = $^{19}/_{20}$ af den brukliga Pariserfoten, samt indela den decimaliskt, då man ansåg bruket af decimaler så nödvändigt. Vigten kunde bibehållits oförändrad, då den redan egde en dyadisk indelning, hvilken lätt och exact göres till decimalisk*). Men som vi redan anmärkt, att talet $^{19}/_{20}$

*) Det var blott under revolutionsyran, då allt gammalt skulle utrotas, (les loix & les coutumes, ... la France eut la gloire de les envelopper dans une destruction commune, heter det redan 1788 i Memoires de l'Ac. Roy.) som man trodde sig kunna genom ett penndrag afskaffa alla gamla, om än så goda bruk och lagar. Vetenskaps-Academien skulle hafva sin egen förtjenst deraf, derigenom att derur nedsattes 5 särskilda commissioner, en till trignometrisk mätning, en till bas-mätning, en till pendelförsök, en till vattnets vägning och en för att undersöka alla förut befintliga mått och vigter. Det nya systemet trodde man skulle, blott derigenom att det var decimaliskt, lätt kunna uttränga det gamla, utan att någon enda gammal enhet bibehölls; men saken hämnade sig sjelf dermed, att det nya, oaktadt sina ovedersägliga förtjenster, ej på $\frac{1}{2}$ sekel kunde vinna insteg och ernå ett allmännare antagande. — Hade strax ett fullständigt utarbetadt system framlagts, skulle det troligtvis ej så lätt vunnit sanction, då derigenom svårigheterne vid öfvergången varit för hvar och en märkbara.

ej syntes vara ursprungligt, kunna vi lemna en annan sannolik uppkomst af Fr. toisen, — och den kanske mera Historisk, då dess väg öfver Spanien ligger närmare. Vi veta nemligen, att Almamuns astronomer funno en grad i öknen Senjar = 56 $^1/_3$ à 56 $^2/_3$ Ar. mil à 4000 cubiti eller à 6000 fot, och då de gåfvo det sednare talet företräde, kunna vi deråt lemna så mycket större vigt, att per medium 1° blir = 56,6 Ar. mil eller 56600 Toise, om vi anse nämde fot tills vidare för franska, men troligen gamla franska, som göra i nyare $^1/_{172}$ mera, och således 1° = 56930 Toises, hvilket nästan alldeles stämmer med den gradlängd vid 33° 18′, (eller ungefär nämde ökens latitud), som följer af Prof. Svanbergs tabell, hvilken der ger 1° = 56903,5 Toises. Märkligt är också att ännu i Cairo brukas en så kallad pik beledi, hvars hälft är = 128 fr. lignes = $^8/_9$ franska fot, hvilken hälft möjligen är en gammal Arabisk fot (= $^2/_3$ Cabda?), som indelades i 16 delar (kirat) eller finger, hvaraf 18 således utgjort = 1 Pariserfot. Det är derföre ganska troligt och möjligt, att den Franska äldre toisen erhållits af Araberne i Spanien och varit = 4 Arabiska Almamuns (eller svarta) pik; — och utletes tvärtom häraf storleken af denna, som man haft så svårt att få reda på, äfvensom af de öfriga Arabiska måtten, hvilkas förhållande till denna Bernard angifvit, samt af den Hebraiska.

I stället föreslogs blott i allmänna ordalag ett *system med naturlig enhet*, "qui pût meriter d'être adopté par toutes les nations", — den dock redan der förefanns (ja, äfven till vigten, såsom vi strax skola se.) — Också är det eget, att dessa nya mått lättare komma i enkelt förhållande till en del utländska än till något af de inhemska. — Hos oss har man väl ej gått så radicalt, dock styckevis tillväga, med förtigande af vissa blifvande svåra olägenheter. Särdeles har med skäl blifvit anmärkt det felaktiga i afskaffandet af vissa rymde-mål (Tunnan, fjerdingen och kappen) samt *verktummet*. De förra skall man snart finna sig nödsakad taga till nåder igen för redighet och lättnad vid uppbörden äfvensom i handel; det sednare kan och bör man ej frånröfva alla handtverkare och med den deras lilla Math. kunskap.

Det var detta sätt som först föll mig in, men då det dock syntes mig betänkligt, att öfverge en Romersk eller Grekisk härkomst af de franska måtten, som Carl den store införde, och hvilka han möjligen directe från Grekland erhöll, och då någon närmare reda på hans Cubitus, än den Freret lemnat, ej kunde vinnas, betraktade jag det franska skålpundet, och fann att en Grekisk cubikfot vatten ($= \pi^3$) vägde nästan precis 60 sådane, så att de göra ett slags *talent* (ægineisk?). Derföre sättande tvärtom $\pi^3 = 60$ *tt.* poids de marc, erhålles häraf Grekiska foten $= \pi =$ 136,772 fr. lignes (nästan alldeles lik den förut erhållna Gr., och med den Polska) och häraf den Romerska foten = 131,301 fr. l. = Augsburgs. Om nu denna fot (π) är bestämd genom en uråldrig noggrann jordmätning, så måste den egt rum på ett ställe, der $1^{\circ} =$ 111072 metres, och således der latituden var = omkring $42\,^7/_8\,^{\circ}$. Bodde icke der det af många anade "peuple sage"? — Men om, såsom troligt, på 1000 år la pile de Charle-magne undergått någon nötning, så torde de så erhållna tal tåla någon ökning och såmedelst komma närmare de förut på annat sätt erhållna. Eller torde dessa tåla en obetydlig minskning af 5:te siffran, som i alla fall af anförda skäl är något osäker. — Då likvisst så den Franska vigten (poids de marc) funnits vara af sannolikt Grekiskt ursprung, och äfven åtminstone ett eller annat Arabiskt mått, t. ex. den s. k. svarta alnen troligen också är det, så är vår mening ej, att förneka Franska fotens Grekiska härkomst, och särdeles den gamla Franskas (hvad skäl man hade att 1668 minska denna, och efter hvad regel, känner jag ej). Också befinnes den nästan precis $= {}^{18}/_{17}$ Gr. fot, eller tvärtom den Grek. foten $= {}^{17}/_{18}$ gammal Fr. fot = 136,78 Fr. lignes; och såvida någon bestämning af 5:e siffran är möjlig, skulle vi anse den böra blifva den nu anförda, eller Grek. foten = 136,793 Fr. lignes, om vi taga medium af de flere erhållna nästan lika värdena. Med detta värde blir ett plethron = 13679 lignes, en jordgrad = 3600" = 3600 plethra = 56996 fr. Toises (de Perou), som enligt Svanberg är gradlängden vid

$43^1/_8$ °, eller nära samma ställe, som här förut. Men nära 45° (=0, q 5) har meridiangraden sin medellängd eller är = 111111 metres = 1111 urstadier, hvarom Aristoteles berättar, att den afgifvit urmåttet för Asien och väl också för Grekland, som derifrån hemtat sitt. Sätter man derföre denne lika med 3600 plethra, så kan man återfinna detta urmått, förutsatt att äldsta mätningen afsett meridian-qvadranten och att anförde värde är en medelgrad, och således fås deraf 1 plethron = 30,864 metre = 136,82 fr. lignes. Men någon särdeles noggrann måttbestämning genom mätning af meridiangrader synes ej möjlig, då den för så noggrann ansedda Franska enligt Bessel felar på $^1/_{7386}$ del! Hvarföre 5:te siffran i sista värdet bör utstrykas. Ty 5:te siffran ändras med värmen; så t. ex. om en messingsaln vid vanlig rum-värme (16 $^2/_3$°) är = 131,65 l., så blir den vid fryspunkten blott = 131,61 lignes.

Betydelse af Romerska foten

och således äfven af den *Svenska*, såvidt den enligt vår store Konungs beslut dermed skall vara lika, följer häraf. Den bör nemligen vara sådan, att en secund af meridian blir = 101 $^1/_6$ fot = 1250 v.t., och 1° = 10,417 = 10 $^5/_{12}$ Svenska mil. Men den Svenska blir så något mindre än den Stjernhjelmska, nemligen = $^8/_{27}$ metre = 131,347 fr. linier, hvilket kommer ganska nära Gosselins Geografiska bestämning af Romerska foten *). Vid ännu gällande reglering af år 1739 minskade man den Svenska väl något, men ej tillräckligt. — Deremot kan man ge åt Svenska foten eller snarare verktummet, en annan också naturlig betydelse. Den nemligen, att om vi kalla 10 verktum för ett spann, så äro 4 spann eller *40 verktum* pendellängden för 1 stjernsecund, som är en ganska constant tids-enhet. Med denna lätt allmänt antagliga betydelse af en

*) Häraf följer naturligtvis också storleken af Romerska libran, hvilken också kan bestämmas af den förut funna Talenten, på hvilka bägge vägar den tämligen öfverensstämmande finnes = 24 $^1/_2$ lod v. v. Hvarom mera en annan gång.

spann, vinner man också fördelen af decimalräkningen och äfven den att *vigten* kan enkelt definieras, nemligen så, att en spannscylinder vatten, (d. ä. som håller ett spann i höjd och diameter) väger jemt 28 ℔. v. v., särdeles om foten blott ändras en ringa hårsmån. Men är det tillåtet i någon mån ändra den Svenska alnen? Ja, visserligen; ty enligt den sednaste författningen skall längde-måttets enhet bli den nu gällande foten. Men hvilken är denna? Ingen annan än den 1739 bestämda, eller snarare någon af de då bestämda, hvilka voro flere så kallade *likare* (d. ä. lagliga profmått för f. el. alnen), som förvaras flerstädes, såsom i Landtmäteri-kontoret, Kammar- och Bergs-kollegium, Riksarchivet, Räntekammarn o. s. v. Men vid en för circa tre decennier sedan officielt företagen undersökning befunnos de två förstnämde skilja sins emellan med circa $^1/_4$ promille (eller nogare $^1/_{4170}$-del af alnens hela längd); och hade undersökningen utsträckts till de öfrige, så skulle troligtvis än större afvikelser befunnits ega rum, helst man 1739 veterligen ej gjorde afseende på temperaturskilnaderne. A. Celsius använde landtmäteri-contorets likare för att uppmäta en del utländska mått, och fann dervid 1 fr. fot (pied de chat.) = 1,0943 Sv. f., hvaraf tvärtom följer att denna likare, efter hvilken väl alla alnar sedermera blifvit justerade, ger 1 Sv. fot = 131,591 fr. lin., och således något mindre än Stjernhjelms. Af hans likaledes företagna mätning af Engelska yarden, jemförd med Birds, följer en nära fast ej fullt likastor Sv. fot (= 131,583 lignes). Nyligen har väl en ny dyrbar Rikslikare blifvit förfärdigad, men med hvilken af de förra den är gjord lika, har jag ingenstädes kunnat få-reda på. Uti en afhandling af Littman (1844) säges väl att "måttet (hvilket?) blifvit bestämdt å Dollondska skalan" men ej till hvad längd eller i likhet med hvilket annat. Hvad är det då? Skall alnen, såsom det i Vet. Akad. Handl. 1825 säges, vara "sådan som hon af Ekström blifvit bestämd"? Men hvad magt hade Ekström dertill? Den är åtminstone ganska problematisk. Der lägges väl sedermera den uppgiften till grund, att 1 Toise = 1,0941 famnar, och

således 1 Sv. fot = 131,615 lignes eller något större än efter Landtmäteri-kontorets likare. Men denna uppgift tillhör också Mallet, hvars auctorité lika väl kan jäfvas.

Då således det precisa måttet af den nya likaren ännu ej är vetterligen utredt, så låt oss efterse, hvad fotlängd vi af våra här förut gjorda antaganden erhålla:

1) Först således sätta vi en stjerntids sexagesimal-secunds pendellängd i Stockholm = 4 spann, och finna deraf, om vi lägga nya författningens vilkor i öfrigt till grund, men använda Ivory's formel och det af Celsius funna värdet på 1 inche (= 1,0269 v.t.), en sådan pendel-längd = 40,0001 verktum, som vi ega sätta = 40 nya eller snarare oförändrade tum, samt 1 spann = 10 verktum efter Landtmäteri-kontorets likare.

2) Om vi deremot sätta vattnets vigt i en spanns cylinder = 28 ℔. v.v., och antaga med anledning af bästa profvägningarne, att 1 *Sk℔.* = 20 *L℔.* = 170 Chilogramme, så finna vi 1 Sv. fot = 131,633 fr. lin., eller nästan alldeles lika stor som den var (= 131,64) före 1652 och kanske långt förr, och troligen innan Stjernhjelm fick någon befattning dermed, hvilket väl inträffade först under eller strax efter Carl X:s regering *). Då vi således vunnit en naturlig bestämning af måttens bägge hufvudenheter, den för längden och för vigten, så kan derpå byggas ett *naturligt måttsystem för hela Norden*, hvilket kunde få heta *Skandiskt?*

På dessa grunder kan byggas ett

Skandiskt måttsystem.

Uti detta blifva således

1) *Längde-måtten:* prick, streck, tum, spann, stång, ked &c. efter decimalisk indelning, och hufvud-enheten = spann

---

*) Denna foten är väl något större än 12 nyssnämde verktum, men såvida ℔. tillika skall vara myntvigt, kan det vara skäl att minska detta något (utan att ändra talet 28), så att en Norsk och en Svensk Specie bli till inre halt och värde lika; hvilket är så mycket nödvändigare, som de bära och fortfarande komma att bära samma Konungs bild och namn.

= pendellängden för $^1/_2$ stjernsecund (efter sexagesimalindelningen) i tomrum vid Stockholms hafsyta (Observatorii Lat. 59° 20′ 36″).

2) Ytemått = qvadrater och äfven kretsar på de nyssnämde, såsom 1 spanns krets = s© = en cirkel med 1 spanns diameter (nära = 78,54 qvadrattum = 100 kretstum, — hvilka äro behöfliga vid många techniska beräkningar såsom vid ångmaschiner &c.)

3) *Rymdemått* = cuber och äfven cylindrar med nämde längdemått i 3 dimensioner; såsom 1 spanns cylinder = cylinder af 1 spanns höjd och diameter, = 1 $^1/_2$ spanns sfer (d. ä. sfer eller kula af 1 spanns diameter).

Anm. Redan 1828 antydde jag i min då utgifna Logarithmtabell en alns-cylinder med tecknet a©a, der a© betydde kretsalnen och a höjden = 1 aln; den är blott c. $^1/_4$ procent mindre än en rågad tunna eller 63 kannor, och kan således äfven denna få en vetenskaplig definition (äfvensom fjerdingen = 1 fots cylinder) med en ringa eftergift af circa $^1/_6$ kanna, särdeles om någon laglig vigt af spanmålen bestämdes, så att t. ex. en rågad kappe råg borde väga = 8 ℔. v. v. och således 1 Tunna = 288 ℔. = 14 L℔. 8 ℔. = = 14,4 L℔.

4) Vigterne bli ett ℔. med dess decimaliska öfver- och underafdelningar, eller också 1 sten eller 1 storpund = 28 ℔. v. v. = vigten i tomrum af rent vatten vid dess största täthet, som fyller en spanns cylinder.

Anm. 1) Medicinalvigten bör väl bibehållas sådan den är, och kan då libran definieras såsom varande vigten af 1 cubik decimaltum Qvicksilfver.

Anm. 2) Myntvigten borde väl rätteligen blifva den nu så vidsträckt brukta Cölner-marken, som med en ringa modification kunde sättas i enkelt förhållande till victualievigten, så att den t. ex. blef $^{11}/_{20}$ ℔. v. v. eller 55 ort.

5) Mynt-enheten (= 1 Riksmyntdaler = 1 Rdr Rgld = = 10 ort = 100 ören) sådan, att 37 stycken slås af ne Cölnermark fint silfver (eller också 1000 R. af 27 ℔ Cöln.).

Kapital, Kredit och Ränta!

Af Professor J. M. Agardh.

Då svenska staten, för utförande af ett stort produktift företag, upptagit ett statslån, således beträdt en förut obeträdd bana, och derigenom fått hvad man på handelsspråket kallar affärer, torde en utredning af de begrepp, som inom affärsverlden spela den förnämsta och mest framstående rolen, ej sakna sitt intresse, åtminstone för tidskriftens svenske läsare, och närvarande lilla upsats har för ändamål att, såvidt det ligger inom författarens förmåga, åskådligt och lättfattligt framställa desamma både hvar för sig och i förhållande till hvarandra.

1. Menniskan skiljer sig från djuret derigenom att hon arbetar eller producerar utöfver hvad som är nödvändigt för uppehållandet af hennes fysiska tillvaro. Djuret, så framt det ej tvingas af menniskan, inskränker sitt arbete till detta, jagar och fiskar blott när hungern inställer sig, och bygger sitt bo, efter en en gång för alla utstakad plan, jemnt så stort som erfordras för inrymmande af dess afföda. Menniskan deremot, sedan hon höjt sig öfver det djuriska- eller natur-tillståndet, är ouphörligen sysselsatt att skapa och förnya. Hvarje dag ser nya verk framträda, i hvilka hon fortlefver ännu efter århundraden sedan hon sjelf förmultnat i jorden. Egyptens pyramider och Indiens tempel-

grottor gå längre tillbaka i tiden än den historiska tideräkningens säkra æra.

Dessa arbetets eller produktionens öfverskotter öfver konsumtionen äro hvad man vanligen förstår med *kapital* i en allmännare mening. Vi taga det här i en ännu allmännare och inbegripa derunder allt hvad som för menniskan har något *värde*, i den betydelse statsekonomien ger åt detta ord. Värde, i denna betydelse, har allt hvad som genom arbete är åstadkommet och som tillfredsställer ett begär hos menniskan. Båda dessa bestämningar äro lika nödvändiga, ty en vara eller ett föremål, som ej tillfredsställer något begär hos menniskan, har ej något värde, äfven om på dess frambringande det största arbete blifvit nedlagdt, och tvärtom hafva, åtminstone under vanliga förhållanden, sådana ämnen, hvilka för menniskan äro de alldranödvändigaste och sjelfva grundvilkoren för hennes fysiska välbefinnande, såsom luften, vattnet, solens ljus m. m., icke något värde i detta ords statsekonomiska betydelse, emedan naturen, utan något menniskans biträde, i öfverflöd frambringar dem för intet. Jorden sjelf, så högt dess värde i våra dagar än blifvit, har fått sitt värde hufvudsakligen genom det arbete menniskan under årtusenden deri nedlagt; bortom civilisationens gränser, på andra sidan området för menniskans arbete, mellan Lapplands fjellar och i Nordamerikas ödemarker, kan den ännu i dag erhållas för intet. Men i samma mån civilisationen med sitt arbete rycker nära intill eller inkräktar på detta område, i samma mån får äfven jorden derinom värde, och ju närmare den i allmänhet ligger sjelfva brännpunkterna för menniskans arbete desto högre värde har den äfven; de tunneland, hvilka ligga nära intill sjelfva gården, hafva ett högre värde, det är, ge med samma arbete större afkastning än de, hvilka ligga mera aflägsna; den jord, som ligger i grannskapet af en stor stad, en kanal, en jernväg eller något annat större menniskans arbete, har af samma grund ett högt värde. Arbetet är väl ej nedlagdt i sjelfva jorden, men det är nedlagdt

i dess grannskap, och det är grannskapet med detta arbete, som förhöjer värdet.

2. Arbetet skapar sålunda kapitalet; kapitalet å sin sida underhåller och underlättar arbetet.

Om jag antager att jag med 9 dagars arbete kan åstadkomma eller producera så mycket som jag behöfver för att lefva af under 10, så är jag naturligtvis hvar tionde dag befriad från omsorgerna för mitt uppehälle. Använder jag då dessa för lifvets uppehållande icke nödvändiga arbetsdagar på tillverkande af ett medel eller ett redskap, hvarigenom det arbete jag valt till mitt lifs sysselsättning underlättas, så kan jag måhända, när detta redskap hinner blifva färdigt, på 8 dagar producera lika mycket som jag förut producerade på 9. Jag sättes sålunda derigenom i tillfälle att använda hvar femte i stället för hvar tionde dag på medlen för mitt arbetes underlättande; jag kan sålunda börja sysselsätta mig med uttänkande och utarbetande af ett maskineri eller ett medel, hvars utförande fordrar ett större arbete, men som, en gång färdigt, ytterligare underlättar detsamma. Dessa arbetet underlättande medel gå i arf till mina efterkommande, hvilkas arbets- eller produktionskraft, redan från början förstärkt lika mycket som min då jag slutade, sålunda kan åstadkomma medel, hvarigenom arbetet eller produktionen ytterligare underlättas. På detta sätt vexer kapitalet och med detta menniskans produktionsstyrka år efter år, slägte efter slägte; det förlänar henne nu denna nästan till det underbara gränsande kraft, hvarmed hon förmår lägga sina vägar under flodernas bädd, mellan klippornas afgrunder, och i ett ögonblick meddela sina tankar från den ena ändan af jorden till den andra.

3. Man inser lätt att det är en skillnad mellan de arbetets produkter eller det kapital, som produceras på de 9 dagarne, och det som produceras på den tionde. Det första är nödvändigt för uppehållande af arbetarens fysiska tillvaro; det sednare lägger ett plus i produktif kraft till denna tillvaro. Det förra försvinner, det sednare förblifver. Denna skillnad är för förklaringen af en mängd företeelser inom

samhällslifvet, der kapitalet spelar en sådan framstående rol, serdeles vigtig att lägga märke till, och statsekonomien har äfven, alltsedan Adam Smiths tid, framhållit denna skillnad. Denne store författare kallar den förra arten kapital *cirkulerande* eller *rörligt*, den sednare *fast*, och dessa benämningar, huru oegentliga de än äro, ha sedan dess vunnit burskap och bibehållit sig.

Till det rörliga kapitalet hänföra vi alla sådana arbetets produkter, hvilka mera omedelbart äro ämnade till menniskans underhåll. Till det fasta alla sådana produktionens öfverskotter, hvilka hafva produktionen sjelf till närmaste föremål. Dit höra redskap af alla slag, på jordbruket nedlagda förbättringar för att förhöja jordens naturliga fruktbarhet, vägar, kommunikationsanstalter i allmänhet, byggnader och den till utseendet mest rörliga af arbetets produkter, myntet eller penningen, o. s. v. Kunskapen sjelf, en produkt af förgångna århundradens erfarenhet och menniskosnillets mest lysande skapelser, utgör på en gång samtidens dyrbaraste fasta kapital och mäktigaste häfstång för produktionen.

Med hänseende till denna de båda arternas af kapital olika bestämmelse skulle vi, såsom mera betecknande, för vår del för dem vilja föreslå benämningarne *konsumtions-* och *produktions-*kapital, det kapital som *underhåller* och det som *underlättar* arbetet.

Af det rörliga eller konsumtionskapitalet underhålles samhällskroppen, med det fasta eller produktionskapitalet tilltager han i materiel styrka och förkofran. Det rörliga kapitalet förhåller sig till det fasta som den i menniskokroppen cirkulerande blodmassan förhåller sig till kroppens fasta beståndsdelar. Blodets cirkulation är vilkoret för individens lif; att det under denna cirkulation afsätter något i fast form betingar hans tillvext och fysiska utveckling. Det rörliga kapitalet håller samhällskroppens alla armar i arbete och verksamhet; det fasta potentierar dessa armars förmåga att producera. Menniskan i naturtillståndet har nästan endast rörligt

kapital; kan hon på 9 dagar producera hvad hon kan lefva af under 10, så använder hon den tionde dagen att i maklighet förtära de 9 dagarnes öfverskott. Vildens produktionsförmåga står derföre i dag på samma punkt som för tusende år tillbaka. De civiliserade samhällenas är ofantligen mycket större nu än för hundrade år sedan, större det år som är än det som nyss förflutit. Hvad som för produktionen är omöjligt i dag att åstadkomma kan bli möjligt 50 år härefter. Det är det fasta kapitalets tillvext under mellantiden, som förvandlar denna omöjlighet till möjlighet. Kapitalet vexer på samma sätt som folkmängden. Millioner födas hvarje år, men millioner af redan födde dö äfven årligen, och folkmängden tilltager endast med skillnaden mellan födde och döde. Millioner i kapital produceras årligen men millioner af redan varande kapital konsumeras under samma tid, och samhällskroppens produktiva styrka, eller det fasta kapitalet, vexer endast med de producerade millionernas öfverskott öfver de konsumerade. Kapitalets tillvext är vilkoret för folkmängdens; utan det fasta kapital förgångna slägten lemnat i arf skulle det närvarande slägtet ej kunna lifnära sig på jorden.

4. På jemvigten mellan det rörliga och det fasta kapitalet hvilar både den enskilta och den allmänna hushållningens framgång och förkofran. Störes denna jemvigt uppstå brytningar och skakningar i samhällskroppens inre, liksom stormarne upstå i atmosferen. Hvarje fast kapital fordrar nemligen ett motsvarande rörligt för att kunna hållas i produktif verksamhet. Det röliga kapitalet håller det fasta i arbete; det utgör så att säga den olja, som underlättar rörelsen hos alla de otaliga maskiner och redskap, hvaraf det fasta utgöres. Tryter denna olja arbeta dessa maskiner trögare och afstanna slutligen alldeles; är den till öfverflöd för handen, förrinner den onödigtvis. Producerar jag sålunda för litet af denna olja försvagas min arbetskraft; producerar jag deraf för mycket förspiller jag en del af denna kraft utan ändamål. Använder jag, för att hålla oss till det valda

exemplet, mera än hvar tionde dag på produktionen af fast kapital, så kommer jag att sakna föda en eller annan dag, min arbetskraft försvagas häraf och kan helt och hållet tillintetgöras; använder jag mindre får jag ett öfverflöd af konsumtionskapital, som är mig till ingen nytta och som, under den tid det ligger obegagnadt, är underkastadt tillfällighetens alla förstörelser. Den enskilta såväl som den allmänna finanslärans hemlighet ligger således till en stor del uti att kunna beräkna och afväga det rätta förhållandet mellan det rörliga och det fasta kapitalet.

Om jag antager att jag eger ett fast kapital, en egendom, en fabriksrörelse eller dylikt af t. ex. 100,000 R:drs värde, så fordras, för att hålla detta fasta kapital, denna egendom, denna näring i produktif verksamhet, ett rörligt kapital motsvarande kostnaderna för mina arbetares, mina dragares, mina redskaps underhåll under den tid, som åtgår innan jag kan bringa, hvad jag producerar, på marknaden. Under antagande att detta underhåll uppgår t. ex. till 5000 R:dr, så är besittningen af eller dispositionen öfver dessa 5000 R:dr vilkoret för att de 100,000 Rd:r skola kunna lemna någon afkastning, och för att alltjemnt kunna fortsätta min produktion måste jag, hvarje gång mina produkter bli färdiga till försäljning, hafva tillbaka hela det rörliga kapital, som under tiden för deras frambringande konsumerats. Jag måste sålunda ha tillbaka mina 5000 R:dr för att nästa år eller under nästa produktionsskifte hålla mitt fasta kapital i verksamhet. Genom att återfå dessa 5,000 R:dr har likväl mitt fasta kapital af 100,000 R:drs värde ännu icke sjelf afkastat något. Endast hvad det afkastar utöfver 5,000 R:dr, eller utöfver hvad man kallar brukningskostnaden, är afkastningen eller behållningen af detta; men besittningen af de 5,000 R:dr är dock, som man ser, det nödvändiga vilkoret för att de 100,000 R:dr skola *kunna* lemna någon afkastning.

5. Här uppkommer nu en annan skillnad mellan de båda arterna kapital. Det rörliga kapitalet måste ersättas producenten helt och hållet när han har sin produktion färdig, men

af hvad han nedlagt i fast återfår han vid hvarje produktionsskifte blott en mindre del i form af afkastning, utdelning eller ränta. Använder jag sålunda ett kapital af 5,000 R:dr på arbetares, dragares m. m. underhåll, och producerar med dessa arbetare och dragare rörligt kapital, så bör jag, när de produkter, för hvilkas frambringande dessa arbetare och dragare blifvit använde, försäljas, återfå hela detta kapital; nedlägger jag åter dessa 5,000 R:dr i fast kapital, på nyodlingar, på anskaffande af ett dyrbart maskineri, hvarmed min produktion underlättas, eller dylikt, så återfår jag, i den förhöjda afkastning min näring lemnar mig, endast småningom under flera år det utlagda beloppet.

Olika näringar fordra mycket olika tid, innan produkterna kunna bringas på marknaden och innan sålunda det rörliga kapital, som blifvit användt på deras frambringande, åter kan ersättas producenten. Ingen näring fordrar i detta fall i allmänhet så lång tid som åkerbruket. I Sverige förflyter vanligen öfver ett år mellan det kornet om hösten lägges i jorden och tiden då den deraf upspirande skörden kan bringas på marknaden. Så lång tid måste sålunda åkerbrukaren ligga i förskott med det rörliga kapital, som för hans egendoms brukande erfordras. Fabrikanten deremot, t. ex. den af kläde, behöfver för förädlingen af sitt råämne, ullen, högst en tid af 3 månader, och på denna tid kan han sålunda omsätta sitt rörliga kapital. Denna skillnad i produktionstid är vigtig att lägga märke till, särdeles inom den del af lagstiftningen, som ligger inom penningerörelsens område. Den företeelse, som brydt och bryr både våra statsmän och våra affärsmän, den nemligen, att ingen inrikes vexelrörelse hos oss vill slå rot och trifvas, bör enligt vårt förmenande till stor del af denna skillnad förklaras. Man kopierar utlandets bästa vexelstadgar, riksbanken utfäster ett premium af en procent för vexelbelånaren, man förer till vexelrörelsens förmån ett ordentligt krig mot de hos oss vanliga såkallade omsättningslånen, och detta allt oaktadt vill ingen vexelrörelse inom vårt land upblomstra. Orsaken är ingen

annan än den, att man med allt detta dock icke kan åstadkomma det omöjliga, icke kan få kornet att vexa hastigare i den svenska jorden, och sålänge man ännu ej hunnit dit, så länge det rörliga kapital, som erfordras för drifvande af svenska folkets hufvudnäringar, åkerbruket och jernhandteringen, ej kan omsättas på den korta tid, som är löpningstiden för en vexel, så länge skall vexelrörelsen inom dessa båda samhällsklasser ej blifva annat än en fremmande och hinderlig utvext. Omsättningslånen hafva för landtmannen och jernproducenten den olägenhet, att de hvart halfår i stället för hvart helår skola förnyas, men denna olägenhet afhjelpes ej dermed, att man sätter andra i stället, hvilka hvar tredje månad skola omsättas. Man skall derigenom endast tvinga producenterna att vigilera sitt rörliga kapital 3 gånger under produktionstiden i stället för en, och vingleriet skall endast tilltaga. Inrätta deremot i hvarje stad en bank, där hvarje landtman af känd redbarhet kan få en kredit, på hvilken han under produktionstiden kan draga, så har penningelagstiftningen gjort hvad den kunnat för undanrödjande af det öfverklagade vingleriet, hvilket den nu till en stor del sjelf upammar, då den tvingar honom att förnya eller omsätta sina lån på kortare tid än som är förenlig med den rörelse han drifver. Hvarje landtman söker i sjelfva verket skaffa sig en sådan kredit, och då han ej kan få den i någon bank, så vänder han sig till köpmannen, som beviljar den, likväl endast mot vilkor, att han till honom skall försälja den färdiga produkten; producenten blir sålunda beroende af köpmannen och kan ej mera afyttra sin vara där den kan betinga sig högsta priset.

6. Det är nämdt, att ett af vilkoren för såväl den enskilta som allmänna hushållningens framgång och förkofran ligger i ett afpassadt och rigtigt förhållande mellan det rörliga och det fasta kapitalet. Man inser nemligen lätt, att om jag förvandlar något af de 5,000 R:dr, hvilka erfordras i och för min rörelses drifvande, i fast form eller, som är detsamma, använder något deraf på förbättringar eller utvidgningar af

min rörelse, så kan jag ej mera med tillräcklig kraft drifva näringen, som sålunda i min hand ej lemnar den tillbörliga afkastningen. Äfven om de förbättringar jag vidtagit i och för sig äro ändamålsenliga, blifva de dock för mig förlustbringande, så framt de skedt på bekostnad af det rörliga kapital, som erfordras för egendomens eller näringens behöriga skötande, och följden blir att jag nödgas öfverlåta egendomen eller rörelsen åt en annan, som eger eller kan disponera öfver det för rörelsens behöriga drifvande nödiga rörliga kapitalet. Under alldra lyckligaste förhållanden förlorar jag vid denna öfverlåtelse eller försäljning ej annat än vinsten eller frukterna af mitt nedlagda arbete, hvilken vinst tillfaller den nye köparen. Vill jag sjelf skörda vinsten af mitt arbete är det således, som man ser, af största vigt att tillse, att de kostnader jag nedlägger i och för utvidgande af min rörelse icke endast i och för sig äro ändamålsenliga och vinstgifvande, utan äfven att de äro vinstgifvande för mig, d. ä. stå i förhållande till *mina* tillgångar. Hvad man i dagligt tal kallar "slå sig för vidlyftigt ut" är just en sådan för häftig och illa beräknad förvandling af rörligt kapital i fast, hvilken både är, har varit och blir orsaken till mångens ekonomiska obestånd.

Hvad som här gäller för den enskilte gäller äfven för det allmänna. Äfven staten, om den omedelbart inlåter sig på produktiva företag, kan slå sig för vidlyftigt ut. Äfven den kan, af denna eller andra anledningar, förvandla en för stor del af det rörliga kapitalet i fast. Men staten har, då den omedelbart träder up som producent, derjemte en förbindelse, som icke besvärar den enskilte, den nemligen att tillse, att den ej genom sitt upträdande griper störande in i den enskiltes hushållning, och leder det rörliga kapitalet från de naturliga strömfåror, hvari den enskilta företagsamheten ledt det, i mindre naturliga och sålunda mindre vinstgifvande. Med staten, som liksom jätten i fabeln träder up med hundrade armar, förmår nemligen den enskilte, som endast kan träda up med två, ej uthålla täflan.

Förvandlar staten genom sitt omedelbara upträdande för stor del af det rörliga kapitalet, eller mera än dettas öfverskotter, i fast form, så upstår brist på rörligt eller konsumtionskapital; hvad som fattas måste hemtas från aflägsnare trakter, där tillgång finnes, det stiger sålunda i pris, och den rörelse eller egendom, som för sitt skötande förut fordrade ett rörligt kapital af t. ex. 5,000 R:dr värde, fordrar måhända nu ett dylikt kapital af 6000 R:drs värde. Mången näringsidkare bringas härigenom på obestånd, och omhvälfningar i förmögenhetsförhållanderna blifva häraf en följd. Huru det rörliga kapitalet, genom en sådan dess hastiga förvandling i fast, stiger i pris är lätt att föreställa sig, och för att välja ett exempel, som ej ligger långt borta, så antag att staten företager byggandet af en jernväg, hvars utförande fordrar en tid af 4 år och 4,000 arbetare årligen. Dessa 4,000 arbetare förvandlas under de 4 åren från producenter af rörligt kapital till producenter af fast, eller från producenter, i detta ords inskränktare betydelse, till konsumenter. Den öfriga befolkningen måste under de 4 åren producera icke allenast hvad den sjelf förbrukar utan äfven hvad dessa 4,000 konsumera. Den har 4,000 par armar mindre sysselsatta med produktion af rörligt kapital. Följden häraf blir, att det rörliga kapitalet, som ej i vanligt öfverflöd kan utbjudas på marknaden, skall stiga i pris, och mången förut lönande näring skall till följe af denna prisstegring hotas med undergång. Ett exempel på en prisstegring, fastän till större delen af annan anledning, i det rörliga kapitalet hafva vi under våra ögon. Det pågående kriget*) har förvandlat en icke obetydlig del af Europas befolkning från producenter till konsumenter. Det rörliga kapitalet kan ej produceras i samma mängd som förut; det har till följe häraf stigit i pris icke blott i de krigförande staterna, utan äfven i de, som med dessa stå i handelsförbindelser. Den större konsumtion kriget i och för sig förorsakar, de på många ställen samti–

*) Upsatsen skrefs i Januari månad innevarande år.

digt företagna jernvägsarbetena hafva äfven verkat i samma rigtning, och prisstegringen tillfölje af dessa samverkande orsaker är ganska känbar; den har tryckt och trycker en stor del af de näringar och yrken, som äro sysselsatta med producerande af fast kapital, eller de näringar och yrken, som företrädesvis drifvas i städerna; särdeles märkbar är denna tryckning på embetsmannaklassen, som, om dessa förhållanden länge skola fortfara, utan att det allmänna träder bemedlande emellan, på ett betänkligt sätt hotas. Embetsmannen, krigaren och tänkaren äro nemligen, och detta skola vi längre ned i ett annat sammanhang klarare ådagalägga, äfven de producenter och lika nödvändiga länkar i produktionens stora kedja, som de mera i ögonnen fallande.

7. Det är sålunda endast det rörliga kapitalets öfverskotter, hvilka böra förvandlas i fast form. Men huru beräkna dessa öfverskotter? I den enskiltes hushållning är denna beräkning snart gjord, ty hvad min rörelse inbringar mig utöfver brukningskostnaden och utöfver hvad jag för mitt och min familjs underhåll behöfver äro dessa öfverskotter, är min vinst för året, som jag sålunda både kan och bör förvandla i fast kapital. Summan af alla enskiltes sålunda beräknade öfverskotter eller vinst är hela nationens vinst eller nationalförmögenhetens tillvext under året. Denna, men endast denna, bör under vanliga och normala förhållanden förvandlas i fast kapital. Huru likväl beräkna denna vinst, i händelse staten sjelf vill träda up och verkställa denna förvandling? En sådan beräkning förutsätter kännedom af alla enskiltes, från den simple daglönarens till millionärens, öfverskotter för året, och hvar hemta en sådan kännedom? I England, där statistiken är vida mera utbildad än hos oss, ha vi sett försök gjorda, att upgöra denna beräkning, och Wilson, redaktören af statsekonomiens vigtigaste organ i våra dagar, tidskriften *Economist*, anser engelska nationalförmögenhetens tillvext under de år, som närmast föregingo år 1845, icke kunna upskattas lägre än till 65 millioner sterling årligen (Econ. 4 Oct. 1845). Huru

vansklig och föga pålitlig en sådan upskattning alltid måste blifva ligger likväl i dagen.

Det gifves likväl inom det materiella området en visare, som väl ej anger nationalförmögenhetens tillvext, men som dock, hvad som för det ändamål vi här afse är tillräckligt, anger förhållandet mellan det rörliga och det fasta kapitalet, och genast slår an så snart detta förhållande märkbarare förändras. Denna visare är hvad man kallar *ränta*. Räntan, penningräntan beror nemligen ytterst af det rörliga kapitalet; det fasta utöfvar derpå intet inflytande. En höjning eller sänkning i räntan ger sålunda tillkänna en rubbning i förhållandet mellan det rörliga och det fasta kapitalet. Räntan faller när tillgången på rörligt kapital ökas, den stiger i motsatta fallet. Så snart en producent slår sig hvad man kallar för vidlyftigt ut, d. v. s. förvandlar en för stor del af sitt rörliga kapital i fast, blir han mer eller mindre i brist på det förra, och måste, för att fylla denna brist, låna penningar, som äro det medel hvarmed han kan skaffa sig det bristande rörliga kapitalet; ju större bristen är, ju mera tvingande blir hans behof af penningar, och han måste på hvad vilkor eller till hvad ränta som heldst anskaffa sig dessa; har nu en stor del af ett lands producenter, eller staten sjelf, på detta sätt slagit sig för vidlyftigt ut, så uppkommer hvad man kallar en penningekris, tillkännagifven af ett starkt räntans stigande. Öfverflödar deremot det rörliga kapitalet, så faller räntan. För att kunna i hela sitt sammanhang öfverse detta, fordras likväl att klart hafva uppfattat myntets eller penningens förrättning inom samhällskroppen, hvaråt vi sålunda först måste egna en kort utveckling.

8. Myntet, riksdalern, skillingen, öret är den godtyckliga måttstock man valt för att utmärka den egenskap hos en vara eller ett föremål, som man kallar dess värde, på samma sätt som t. ex. famnen, alnen, foten, hvilka man alla inbegriper under ett gemensamt namn längdemätare, äro de måttstockar man valt för att angifva den varans egenskap, som man kallar dess längd. Ämnena hvaraf måttstockarne

för värdet, eller mynten, företrädesvis förfärdigas, äro de så kallade ädla metallerna, guld och silfver, hvilka mera än alla andra kända ämnen besitta de egenskaper, som måttstockar i allmänhet böra ega. Derigenom att guldet och silfret blifvit de ämnen, hvilka alla folk företrädesvis begagna till värdemätare, hafva de tillika blifvit de allmänna medlarne vid alla utbyten af värden. Det är nemligen klart, att hvar och en, som eger ett öfverflöd af en vara, skall, om han endast fäster sig vid värdet, söka så fort som möjligt få utbyta värdet af detta öfverflöd i den öfverallt erkända värdemätaren, mot hvilken han när och hvar som heldst kan bjuda öfver ett motsvarande värde i hvilken vara han i det kommande kan behöfva, heldre än att behålla detta värde i den gifna varan, hvars värde är mera beroende af tid och rum; på samma sätt som hvar och en, som uteslutande fästar afseende på någon annan varans egenskap, t. ex. dess längd, heldre skall taga den af staten krönta alnen framför hvarje annan längd af en aln, hvars rigtighet och tillförlitlighet, när egaren vill begagna den, kan ifrågasättas och sålunda blifva föremål för tvist.

Med myntet öfvergick sålunda bytet till handel, d. v. s. i stället för att byta vara mot vara köper och säljer jag dem. Denna bytets, genom myntet bemedlade, öfvergång till handel var ett ofantligt steg framåt, och utaf alla de medel, menniskosnillet för produktionens underlättande frambragt, har måhända intet på densamma utöfvat ett mägtigare inflytande än myntet. Svårigheterna, att genom byte erhålla hvad man önskar, bli serdeles i ögonen fallande, då man besinnar att, för att byte skall kunna ega rum, det ej är tillräckligt, att en annan har ett öfverflöd af den produkt eller den vara jag behöfver, utan att dertill äfven fordras, att jag på samma gång har öfverskott af just den vara han behöfver. Föreställa vi oss blott tre personer A, B, och C, hvilka producera hvar sin vara, A t. ex. kläde, B jern och C koppar, och antaga att A behöfver jern, B koppar samt C kläde, så är det icke möjligt för hvarken A, B eller C, att mot den vara han sjelf

producerar omedelbart tillbyta sig den han behöfver. Vänder sig nemligen A till B, som producerar jern, så får A till svar att han visserligen kan erhålla jern, men endast emot att han skaffar B koppar, och vänder han sig till C, så har C icke något jern att aflåta; samma blir förhållandet om B vänder sig till C. Något utbyte, hvarigenom hvar och en kan erhålla hvad han behöfver, kan icke ske förr än endera A, B eller C utbytt öfverskottet af sin produktion mot en vara, hvaraf han ej har behof, men mot hvilken han på slump måste förutsätta, att han lättare än mot sin egen kan erhålla hvad han behöfver. Skall ett sådant utbyte ske mellan flera personer, så ser man lätt huru många otaliga byten man kan nödgas företaga, innan man slutligen lyckas förskaffa sig den vara, för hvilken man omedelbart kan tillbyta sig den man behöfver. Man kan jemföra varornas eller värdenas omsättning genom omedelbart byte med det sällskapsspel, där spelarne erhålla hvardera fyra kort med den upgift, att spelarne böra byta korten sig emellan så länge tills hvar och en erhåller 4 kort af samma slag. Äro deltagarne i spelet flere, så nödgas man byta otaliga gånger, innan det träffar sig så, att hvar och en erhåller de kort han behöfver. Utser eller antager man deremot ett särskilt kort till medlare mellan alla de andra, så att hvarje spelare, som är innehafvare af detta kort, genast och utan omvägar mot detsamma kan tillbyta sig ett annat som han behöfver, så erhålla samtlige spelarne inom kort de kort de åstunda, blott genom att låta medlaren gå från den ene till den andre. Samma förrättning af bytesmedlare fullgör myntet, eller myntet är det medel, hvarigenom hvar och en på enklaste sätt förskaffar sig den vara hvaraf han har behof. Hvilken häfstång myntet som bytesmedlare är för produktionen och af hvilken betydelse det derigenom blifvit och är för civilisationen, är lätt att inse, och de gamle ansågo derföre äfven gudarne sjelfve såsom myntets uppfinnare.

Myntet är för värdenas öfverflyttande från man till man, hvad vägarne äro för deras öfverflyttande från ställe till ställe;

det är det maskineri, det medel, hvarmed jag på lättaste och beqvämaste sätt kan förskaffa mig hvad jag behöfver. Det utgör liksom vägarne en del af ett lands fasta kapital, eller är, med andra ord, ett produktionens medel, icke något dess ändamål. I det så kallade merkantilsystemet sattes myntet som ändamål i stället för medel, och man ansåg en persons eller en stats rikedom och magt ligga i dess större eller mindre förråd af de ädla metaller hvaraf mynten tillverkas. Detta system har numera allmänt blifvit öfvergifvet; den nyare statsekonomien lär tvertom, att den stat eller den individ, som underhåller ett större förråd af klingande mynt eller penningar än han för sin rörelse behöfver, förslösar en del af sin produktiva kraft lika onyttigt som den, hvilken underhåller vägar i en trakt, som af ingen menniska befares.

9. Det är redan ofvan anmärkt att skilnaden mellan fast och rörligt kapital äfven ligger deri, att det rörliga kapitalet måste ersättas egaren helt och hållet när han säljer sina produkter, då han af det fasta endast kan påräkna att, vid hvarje produktionsskiftes slut, i form af utdelning eller afkastning återfå en viss del. Om jag eger ett fast kapital, t. ex. en qvarn, så måste bruket eller begagnandet af denna qvarn lemna mig en viss fördel, och denna fördel utgör den utdelning eller afkastning qvarnen ger. Öfverlåter jag bruket af min qvarn åt någon annan, så betingar jag mig i afkastning eller, som man äfven kallar det, arrende ett belopp, som är beroende dels af den fördel jag sjelf skulle hemta af qvarnens begagnande, dels af det förtroende jag hyser till brukarens vilja och förmåga, att vårda och akta mitt kapital. Ju större förtroende i detta fall ju billigare vilkor och tvertom.

Den utdelning eller afkastning jag har af den del af mitt fasta kapital, som utgöres af penningar, har fått ett särskildt namn, och kallas *ränta.* Afkastningen af penningar eller räntan är, liksom afkastningen af hvarje annat fast kapital, normalt beroende af den större eller mindre fördel deras begagnande bereder mig, men när de utlånas eller öfverlemnas åt någon annan till begagnande, spelar den andra faktorn eller

förtroendet en vida större rol, än vid öfverlåtelsen af den klass af fast kapital, hvartill den nyss såsom exempel valda qvarnen hörer. Orsaken till denna skilnad ligger i den omständigbet, att penningen, tillfölje af sin rörliga natur, blir den persons egendom, som innehar den. När jag sålunda lånar ut mina penningar, så afhänder jag mig icke endast, såsom vid öfverlemnandet af sådant fast kapital, som består uti t. ex. en qvarn, ett jordbruk, ett hus eller dylikt, blotta brukningsrätten utan äfven sjelfva eganderätten under brukningstiden. Jag befarar sålunda, såsom i förra fallet, icke endast, att förlora afkastningen af mitt fasta kapital utan kapitalet sjelf, i händelse brukaren är vårdslös och oordentlig. Förtroendet spelar sålunda vid utlåningen af penningar och i allmänhet vid utlåningen af sådant fast kapital, hvartill besittningen genom blotta innehafvandet anses styrkt, en vida mera betydande rol än vid utlåningen af sådant fast kapital, hvartill eganderätten på särskilt af borgerliga lagarne föreskrifvet sätt måste styrkas, och förtroendet har äfven i detta fall fått ett eget namn och kallas *kredit*. Denna konventionella, af samhällslagarne framkallade skillnad i det fasta kapitalet spelar en icke ovigtig rol inom penningetheoriens område, hvarvid vi likväl icke nu kunna uppehålla oss, utan inskränka oss blott här till att erinra att, i öfverensstämmelse med den terminologi vi föreslagit, den ena delen af det fasta kapitalet borde kallas *fast produktionskapital*, den andra *löst*, hvarigenom det förra sålunda komme att inbegripa hvad man i dagligt tal förstår med fast kapital.

10. Krediten, eller det förtroende en person eller ett samhälle eger, är ett stort och mägtigt produktionens medel, och utgör sålunda en del af denne persons eller detta samhälles fasta kapital. Krediten lemnar äfven, när den begagnas, såsom hvarje annat fast kapital, sin innehafvare en viss afkastning. Begagnar jag min kredit sjelf, så ligger afkastningen i den vinst jag af den produktion, hvartill krediten lemnar mig medlen, kan bereda mig; öfverlåter jag den åt en annan, ligger den i den vedergällning denne lemnar för

begagnandet af min kredit. Vår såkallade bankovinst, som årligen uppgår till halfannan million R:dr Rksm., utgöres för det mesta af räntan på de 30 millioner R:dr i sedlar, riksbanken, utan motsvarande metallisk kassa, endast på sin kredit utgifver. Vi säga, "för det mesta", emedan i bankovinsten äfven ingår räntan på bankens af kapitaliserad vinst bildade grundfond. Privatbankernas årliga utdelning utgöres på samma sätt af den vinst de hafva på sin kredit; denna kredit är likväl här till hufvudsaklig del en skänk af staten, då den förbundit sig, att genom sina tjenstemän kontrollera och öfvervaka deras operationer, ty utan ett sådant statens åtagande skulle deras kredit på långt när ej vara densamme, och deras sedlar skulle hvarken löpa långt eller länge. Mot privatbanksystemet i dess närvarande form kan, så framt man anser staten rik nog, att för intet bortskänka en del af sin kredit, ej vara något annat att erinra, än att staten icke låter alla sina samhällsmedlemmar vederfaras samma rätt, sålunda icke skänker alla, hvilka upfylla banklagens föreskrifter, samma kredit. Den svenske jordbrukarens kredit var för 20 år tillbaka icke tillräcklig att skaffa honom de medel, som voro nödvändiga för hans jordbruks drifvande med tillräcklig styrka. Jordbrukarne ingingo då solidariskt ansvarige föreningar, hypotheksföreningar, och erhöllo på detta sätt alla tillsammans den kredit, som fattades hvar och en särskilt. Den vedergällning en köpman eller bankier betingar sig för det han tillåter en annan begagna sig af hans kredit, genom att på denna utställa en vexel, är på samma sätt den vinst han drager af sin kredit.

Krediten har på detta sätt skapat sitt eget mynt, som man kallar kreditmynt, och som hufvudsakligen utgöres af banksedlar och vexlar. Sedlar och vexlar äro nemligen i grunden icke något annat än krediten utmyntad på papper. Sedlarne äro i allmänhet det fasta produktions-kapitalets representanter, äro krediten på detta; vexlarne representera konsumtions- och det lösa produktions-kapitalet. Det förra är varaktigt, och eganderätten dertill har jag genom sedeln i

min hand, de sednare båda slagen mera förgängliga, och genom vexeln är någon eganderätt till ett visst bestämdt kapital mig icke tillförsäkrad; en sedel löper sålunda tills han blir utnött, och endast den ursprunglige utgifvaren är derföre ansvarig; en vexel tillåtes sällan löpa längre än 3 månader och hvarje särskilt innehafvare måste derå teckna sitt namn, hvarigenom han för densamme gör sig ansvarig, eller ansvarig för, att ett kapital, som i värde motsvarar det hvarpå vexeln är utgifven, verkligen finnes till.

Kreditmyntet har i grunden samma egenskaper och fullgör samma förrättningar som det klingande myntet, och den vida större delen af verldens affärer upgöras nu med detta mynt. Kreditmyntet ersätter det metalliska, utan att kunna göra detta öfverflödigt. Det metalliska förhåller sig till kreditmyntet ungefär som likaren för andra måttstockar förhåller sig till de efter denne likare förfärdigade i dagligt bruk varande kopior. Förloras likarne upstår en allmän osäkerhet rörande den verkliga storlek kopiorna borde ha; försvinner det metalliska myntet i ett land upstår samma osäkerhet rörande värdet af dess kreditmynt; det kan sålunda icke mera begagnas som värdemätare och derigenom ej heller till bytesmedlare.

Författarne tvista om huruvida krediten kan skapa kapitaler, samt huruvida sedlar och vexlar böra få namn af mynt. Det skulle föra för långt från vårt ämne, om vi här skulle uptaga och närmare belysa dessa frågor. För tillfället må, hvad den första frågan angår, det anförda vara nog, för att ådagalägga, att krediten sjelf är ett kapital, i den betydelse vi tagit detta ord, och att den således äfven kan skapa kapitaler, och hvad den andra frågan vidkommer vilja vi blott i förbigående anmärka att, så länge man ännu icke gifvit en bestämning af begreppet värde, som i sig inrymmer myntet men utesluter sedeln, vi för vår del antaga dem i sina väsendtliga egenskaper sammanfalla. När man påstår att myntet har sitt eget inneboende värde, som sedeln icke har, således talar om värde såsom om en naturlig i och med va-

ran sjelf existerande egenskap, så förefaller det oss, som om man ej gjort sig klar reda för begreppet värde. (Jfr. t. ex. Coquelin Krediten och Bankväsendet p. 37.) Det klingande myntet är hufvudmannen, kreditmyntet dess ombud; det förra är sjelf ett fast kapital, det andra representerar endast ett sådant; representanten, så länge han verkligen är representant, utöfvar hufvudmannens alla förrättningar och har alla dess rättigheter, men utan hufvudman ingen representant, utan metalliskt mynt ingen kredit och således intet kreditmynt.

11. Krediten verkar som vi sett på räntan, och de tillfälliga vexlingarne i denna hafva alltid sin grund i kreditens större eller mindre spänstighet för tillfället; krediten producerar så att säga den olja, som underlättar den produktiva verksamheten hos den delen af det fasta kapitalet, som består i penningar. Ju ymnigare denna olja produceras, ju verksammare krediten således är, desto lättare löpa penningarne man och man emellan, desto mindre kraft fordras för att hålla dem i rörelse, desto lägre blir räntan. Tryter oljan blir rörelsen trögare, och kraften som erfordras för att underhålla den måste vara större, räntan stiger. Man skulle med afseende härpå kunna likna räntan vid den kraft, som erfordras för att hålla penningarne i rörelse, eller göra dem produktiva. I Sverige, där räntan af lagarne är tvingad inom ett bestämdt maximum, ser man ej kreditens verkningar på densamma så tydligt; men i länder, där penninge-innehafvaren har samma frihet, att med brukaren af detta hans kapital upgöra de vilkor, hvarunder han vill öfverlemna det, som i vårt land är honom medgifven vid uppgörande af öfverlåtelser utaf annat fast kapital, är kreditens inflytande på räntan högst märkbar. I England, där räntan, hvad alla handelspapper angår, är fri, kan den, till följe af förändringar i krediten, under samma år vexla flera procent, och år 1847 sprang den från 2 $^1/_2$ procent, hvari den stod vid årets början, up ända till 8 procent mot årets slut.

Huru omsorgsfullt hvarje producent bör söka bevara sin

kredit och söka undanrödja allt, som kan verka störande på densamme, följer af kreditens stora betydelse för produktionen. Med krediten i ett land står sjelfva lagstiftningen för krediten i oskiljaktigt sammanhang, och man kan måhända på bristerna i denna till en del skrifva den höga räntan i vårt land. Säkert är, att de såkallade tysta förmånsrätterna utöfva på krediten hos oss ett högst menligt och störande inflytande, och ingenting skulle måhända i närvarande stund ge en större lyftning åt vår materiella utveckling än en ändamålsenlig lagstiftning, hvarigenom dessa förmånsrätter kunde afskaffas. Krediten är, för att begagna en annan jemförelse, häfstången, penningen underlaget och produktionen lasten. Försvagas krediten blir häfstången kortare och dess verkan sålunda mindre, rycker man underlaget undan blir verkan ingen.

Krediten utgör sålunda en del af ett lands eller en persons fasta kapital. Men hvarje fast kapital fordrar ett motsvarande rörligt för att hållas i produktif verksamhet; ju större tillgång på rörligt kapital, ju lättare löpa det fasta kapitalets alla hjul. Det stora produktionens maskineri, som man kallar kredit, arbetar sålunda trögare, när det rörliga kapitalet, som är oljan i maskineriet, börjar tryta, räntan stiger; när oljan börjar rinna ymnigare löpa hjulen lättare och räntan faller. Vexlingarne i räntan bero således ingalunda af den större eller mindre tillgången på klingande mynt, utan endast af lättheten hvarmed det cirkulerar, således af kreditens större eller mindre spänstighet under olika tidpunkter. Den större eller mindre relativa tillgången på klingande mynt är icke kreditens orsak utan dess verkan; när krediten är störd gömmer nemligen hvar och en som är egare af mynt derpå, det utbjudes sålunda i ringare mängd på marknaden; när krediten stiger släpper hvar och en det lättare från sig, det synes sålunda vara i större myckenhet för handen.

12. Vi kunna nu återvända till den punkt hvarifrån vi utgingo, den att närmare förklara det rörliga kapitalets inflytande på krediten och derigenom på räntan.

Jordens fasta kapital är i allmänhet stadt i en ouphörlig tillvext, och de tillfälliga förminskningar deri, som förorsakas af eldens härjningar, af jordbäfningar, öfversvämningar, krig och dylikt, äro jemförelsevis små och obetydliga, och utöfva ej något märkbart inflytande på krediten i stort. Helt annorlunda är förhållandet med det rörliga kapitalet; en felslagen skörd, som liktidigt kan sträcka sig öfver stora delar af jorden, ett allmänt krig, som kan förvandla millioner menniskor från idoga producenter till tärande konsumenter, stora produktiva företag, hvilka under utförandet hafva samma verkan, göra tillgången på rörligt kapital serdeles vexlande. Denna vexling verkar å sin sida på krediten och derigenom på räntan.

För att fatta detta det rörliga kapitalets inverkan på krediten, måste vi särskilt betrakta de båda stora hufvudklasser, af hvilka det civiliserade samhället utgöres. Alla menniskor, som arbeta, äro producenter, i detta ords vidsträcktare och egentliga betydelse; lättingen ensamt är uteslutande konsument. Men producenternas stora och allmänna klass sönderfaller i 2 hufvudafdelningar med ganska olika intressen, i producenter af rörligt och producenter af fast kapital. Till första klassens producenter höra åkerbrukaren, odlaren af bomull, vin, socker, kaffe, thé, olja, och öfverhufvud alla, hvilka mera omedelbart äro sysselsatta med att aftvinga jorden sina produkter. Till producenterna af fast kapital höra tänkaren, embetsmannen, krigaren, eller alla de, hvilka i dagligt tal vanligen kallas konsumenter, vidare köpmannen, handtverkaren, fabrikanten och i allmänhet alla, som äro sysselsatta i de vanligen så kallade industriella yrkena. Dessa äro nemligen samtlige mer eller mindre direkt sysselsatta med uttänkande, bevarande eller tillverkande af medel för produktionens underlättande, och tänkaren, krigaren och embetsmannen utgöra med afseende härpå, såsom vi redan nämndt, lika vigtiga länkar i produktionens stora kedja, som de mera i ögonen fallande. Produktionen står till Newtons och Berzelii tankekraft i större förbindelser än till mekanikerns sinn-

rikaste maskiner, hvilka blott äro en användning af de genom denna tankekraft afslöjade naturlagarne.

Den förra klassen producenter föder och underhåller den sednare, som derföre lemnar i utbyte alla de särskilta medlen för produktionens underlättande, hvilka bestå i säkerhet, lagar och alla de redskap den förra behöfver. Den ena klassen har konsumtionen till närmaste ändamål för sin produktion, den andra produktionen sjelf; till den ena höra i allmänhet producenterna af råämnen, till den sednare dessa råämnens förädlare.

Bristen på rörligt kapital eller, om man här så vill, på råämne verkar tryckande och förlamande på alla dem, som företrädesvis äro råämnenas förbrukare, sålunda på producenterna af fast kapital, men deremot icke så på dessa ämnens producenter, ty för bristen få de full och ofta riklig ersättning i det högre värde deras produktion genom sjelfva bristen får. Till följe af den minskade tillgången på rörligt kapital stiger detta i pris; hvarje egare af annat fast kapital, än det hvars afkastning stiger i värde, finner svårighet vid att skaffa sig det konsumtionskapital han behöfver för att hålla sitt fasta kapital i produktif verksamhet, han nödgas anstränga sin kredit, den brister slutligen, bankrutt inträffar, maskinernas hjul stanna och tusentals menniskor förvandlas på en gång från idoga arbetare till brödlösa tiggare. Hos oss ser man ej dessa verkningar i stort, emedan hos oss producenterna af fast kapital äro relatift få och obetydliga, men i de starkt industri-idkande länderna, där städernas befolkning är lika stor som eller talrikare än landets, äro dessa verkningar både i ögonen fallande och våldsamma; de i England ofta återkommande arbetare-sammangaddningarne äro mer eller mindre direkt föranledda af brist på rörligt kapital. Vi lefva för närvarande under en period, då det rörliga kapitalet, tillfölje af kriget, den medelmåttiga skörden och de stora jernvägsarbetena, ej öfverflödar, och vi se äfven huru hela embetsmannayrket, huru städernas handtverkare häraf

tryckas; arbetare oroligheterna i flera af våra städer förliden höst hade sin grund i det rörliga kapitalets höga pris.

Annorlunda gestalta sig förhållanderna när det rörliga kapitalet, tillfölje af ovanligt ymniga skördar, öfverflödar. Första klassens producenter, eller sjelfva öfverflödets egare, blifva märkligt nog i detta fall de lidande; då nemligen öfverflödet endast med svårighet och blott under kortare tid kan förvaras, faller priset på rörligt kapital i starkare förhållande än tillgångarne ökas, producenterna tryckas och digna så att säga under sitt eget öfverflöd. Man påstår derföre äfven, att de rika producenterne af indiska öarnes dyrbara kryddor under gynnsammare år med flit förstöra en del af skörden, för att på detta sätt motverka dessa kryddors hastiga fallande i pris. Skörden var i Skåne förlidet år *under* medelmåttan; år 1844 var den måhända på motsvarande areal 50 om ej 100 procent rikare, och dock var förra året ett gynnsammare år för skånska landtmannen än år 1844. Förklaringen härtill ligger i den omständighet, att tunnan råg förliden höst betaltes med 24 R:dr, år 1844 med knapt 9. *Värdet* af landtmannens *öfverskotter* var således mindre år 1844 än år 1855. Producenterna af fast kapital få under år med ymniga skördar sitt rörliga kapital till billigt pris, deras kredit stiger och räntan faller både tillfölje häraf och deraf, att man icke i hast kan finna utvägar att i fast förvandla det opåräknade öfverflödet af rörligt kapital. Penningemarknaden saknar lif och blir hvad man på handelsspråket kallar *flau*. Detta räntans fallande motverkas likväl af den minskade krediten hos producenterna af rörligt kapital, och denna motverkan kan bli så stark att, där dessa utgöra den öfvervägande delen, detta öfverflöd har ett allmänt räntans stigande till följd, särdeles om detta öfverflöd har varit närmast föregånget af en ovanligt stor brist eller af ett ovanligt högt pris.

Brist och öfverflöd hafva således till en del samma verkan, ehuru denna verkan träffar olika samhällsklasser. Bristen faller tungt på den egentliga industrien eller på råämnenas förädlare, öfverflödet på dessa ämnens producenter.

England t. ex. lider i förra fallet, och det första år, som lemnar en allmänt rik skörd, blir ett kritiskt år för Sverige eller egentligen för egarne och förpaktarne af svenska jorden. År 1844 var ett sådant år och mången erindrar sig måhända ännu dess verkningar. Bristen trycker alltid de såkallade arbetande klasserna i samhället, hvarunder vi förstå alla, som icke ega annat kapital än sina båda armar; pauperismen gör under sådana år stora framsteg; deremot må dessa klasser väl under år med rika och ymniga skördar. I intet land är priset på det rörliga kapitalet högre än i England; i intet land går det djupaste armod så i bredd med den kolossalaste rikedom som i detta.

14. Men, skall man här likväl helt säkert fråga, står ej penningetillgången och räntan till hvarandra i något förhållande? Kan man icke, för att hålla oss till eget land, göra den erfarenhet, att räntan hos oss visar benägenhet att falla eller stiga alltefter som silfverplantsarne i riksbankens hvalf ökas eller minskas? Gick ej räntan allmänt ned till 5 procent år 1847, då bankens metalliska kassa var den största den intilldess varit sedan realisationen, gick den ej åter up då denna kassa under påföljande året betydligen förminskades? Visar ej räntan nu en allmän benägenhet att åter falla och sammanfaller ej detta med tillvaron af den största metalliska kassa banken någonsin egt? Den större eller mindre tillgången på metalliskt mynt måste sålunda utöfva något inflytande på räntan, och läran, att räntan endast är beroende af det rörliga kapitalet, håller sålunda här ej profvet?

Med några ord böra vi besvara dessa och dylika inkast.

Det är redan nämndt att myntet, till följe deraf att det blifvit antaget som medlare vid alla utbyten af värden, blifvit den vara, i hvilken hvar och en, som har ett tillfälligt öfverflöd, heldst förvandlar detta öfverflöd, emedan han genom denna förvandling lättast och beqvämast både kan förvara detsamma och i det kommande åter förvandla det i den vara han då behöfver. Här måste man noga lägga märke till att, genom detta det rörliga kapitalets förvandling uti eller

utbyte mot mynt, detta kapital hvarken försvinner eller förtäres, utan att det ännu är till som rörligt. Ett är nemligen att förvandla rörligt kapital i förut icke befintligt fast, ett annat att endast utbyta det mot redan förhandenvarande; genom den förra operationen förtäres och försvinner det rörliga kapitalet, genom den sednare byter det endast egare. Större delen af det rörliga kapitalets öfverskotter, hvilka jag utbyter mot mynt, har jag för afsigt att åter förvandla i rörligt, och utbytet afser hufvudsakligen att lättare och säkrare på detta sätt kunna förvara dessa öfverskotter. Genom förvandlingen till redan förhandenvarande mynt förflyttas det rörliga kapitalet endast till ett annat ställe, under en annan lås, men med myntet i hand kan jag, när jag vill, åter öppna denna lås, kan jag öppna hvarje magasin hvari rörligt kapital förvaras. Myntet är så att säga den dosa hvari rörligt kapital med största besparing af rum kan förvaras, och det kan i detta afseende liknas vid de hermetiskt tillslutna kärl, hvilka i dess mest concentrerade form innesluta provianten för de seglare, hvilkas destinationsort ligger på andra sidan civilisationens gränsor, där bruket af mynt ej är kändt. Hvad dessa kärl äro för den, som befinner sig utom dessa gränsor, det äro mynten för den, som befinner sig inom desamma. Den förre öppnar en dosa och finner deri medlen för sitt uppehälle, den sednare vexlar ett mynt och finner dessa medel öfverallt. Myntet kan från denna synpunkt betraktas som det rörliga kapitalets beqvämaste förvaringsrum. För 30 år tillbaka försåg sig hvarje långväga resande inom vårt land med en ganska voluminös matsäck; myntet är numera den talisman, hvarmed äfven hos oss rörligt kapital när och hvar som helst kan framtrollas; det är det rörliga kapitalet i fast form, den frusna vätska, som behofvet af rörligt kapital genast uptinar och förvandlar i rörlig form.

En större eller mindre andel i det redan förhandenvarande klingande myntet utvisar sålunda en större eller mindre förmåga att kunna bjuda öfver rörligt kapital, således en

större eller mindre tillgång på detta kapital, och häraf dess medelbara inflytande på räntan.

15. Räntans normala belopp är sålunda beroende af den större eller mindre fördel, hvarmed rörligt kapital förvandlas i fast, dess tillfälliga vexlingar af kreditens större eller mindre styrka. På krediten verkar åter det rörliga kapitalet, och krediten kan man i allmänhet antaga vara störst, när detta är i sitt normala tillstånd, hvarken ovanligt ymnigt eller ovanligt sparsamt, ty så gripa de särskilta hjulen i produktionens stora maskineri numera in uti hvarandra, att hela maskineriet arbetar trögare, om något enda hjul hårdare pressas, äfven om de andra derigenom komma att gå lättare. Räntan står högt i Sverige emedan, till följe af den svenska jordens jemförelsevis låga kultur, rörligt kapital med mera fördel hos oss förvandlas i fast än i många andra länder; detta är äfven orsaken till att utländningar, i hvilkas hemland räntan är lägre, söka få sina penningar förvandlade i svensk jord för att derigenom bereda sig en högre afkastning af sina penningar än de kunna få i eget land. Samma är orsaken till den höga räntan i Amerika. Räntan visar nu, då metalliska kassan i vår bank upgår till 50 millioner R:dr, ej samma benägenhet att falla som den gjorde för 8 år sedan, då denna kassa endast uppgick till två tredjedelar af detta belopp, emedan rörligt kapital, till följe af det höga pris hvari svenska produktionens alster för närvarande stå och under några år stått, med större fördel förvandlas i fast än då. Detta har lifvat företagsamhetsandan och gjort efterfrågan på penningar, oaktadt den jemförelsevis stora tillgången på desamma, stark. Härvid får likväl ej förbises, att vår närvarande stora metalliska kassa ej utgör en i samma förhållande stor andel af verldens metalliska myntmassa, som den skulle utgjort år 1847, innan ännu Californiens och Australiens guld var bragt på verldsmarknaden. Det är nemligen det relativa och icke det absoluta förrådet af metalliskt mynt, som utvisar den större eller mindre tillgången på rörligt kapital, och som sålunda verkar på räntan. Det absoluta öfverflödet verkar på

priserna. De massor af guld, Californiens och Australiens pionnierer kastat i verldshandeln, ha höjt priserna men hafva icke inverkat på räntan; de hafva i detta fall haft samma verkan som i metalliskt mynt icke convertibla sedlar hafva; utsläppes deraf ett stort belopp falla de i värde eller, som är detsamma, alla varor, hvilkas värde uttryckes i dessa sedlar, stiga i pris. De i Ryssland under kriget utsläppta sedelmassorna ha minskat dessa sedlars värde, men vi skulle knapt förmoda att räntan till följe häraf det ringaste fallit. Samma var förhållandet med assignaterna under franska revolutionen, samma med sedelvärdets successiva fallande hos oss före 1830 års realisation.

16. Sådana som vi nu beskrifvit dem skall man i allmänhet finna verkningarne af den större eller mindre tillgången på rörligt kapital vara. Brist på rörligt kapital blir likväl förderflig och tryckande hufvudsakligen endast i den mån krediten deraf träffas, ty sådan är menniskans energie, sådana hennes hjelpmedel i våra dagar, att, ligger hon icke under för misstroende, fruktan eller någon annan af de själens affektioner, hvilka verka förlamande på hennes handlingar, hon snart ersätter de tillfälliga brister, hvilka förorsakas vare sig af hennes egna härjningar eller af naturens mindre bevågenhet. Man ser exempel härpå i den hastighet hvarmed ett land, som blifvit hemsökt af en allt förhärjande fiende, efter återvunnit lugn åter repar sig. Ett eller annat år äro tillräckliga att igensopa härjningarnes alla spår.

Ingenting höjer menniskans energie mera, ingenting potentierar hennes förmåga att producera mera än det förtroende hon hyser till sig sjelf och till sina medmenniskor, och krediten, vi upprepa det ännu en gång, är i detta hänseende ett af produktionens väldigaste häftyg. Det torde i detta sammanhang icke sakna sitt intresse att se ett faktiskt exempel på kreditens magt, och vi vilja med afseende härpå efter engelska källor lemna en beskrifning på den sednaste handels- och penningkrisen i England år 1847, och på de mått och steg man vidtog för att återställa förtroendet, serdeles som denna

beskrifning i mera än ett hänseende kan belysa de allmänna satser vi ofvan framställt.

I förbigående vilja vi nämna att denna kris, med hvilken, enligt en engelsk författares vittnesbörd, (*Stuart Mill, Principles of Political Economy)*, "få af de föregående handelskriserna kunna i styrka jemföras och som ingen af dem öfverträffat", framkallades af den i England dåliga spannemålsskörden detta år, af den lika dåliga skörden på ett annat nödvändigt råämne för Englands produktion, nemligen på bomull i Norra Amerika, båda föregångna af ett ohejdadt det rörliga kapitalets fixerande i jernvägsföretag. Båda Husen, Öfver- och Underhuset nedsatte, såsom bruket är i England, kommittéer för att undersöka och afgifva berättelse om orsakerna till denna kris, och ur den af Öfverhusets kommitté afgifna berättelsen anföra vi följande ställe:

"En hastig och exempellös efterfrågan af utländsk säd, härledd från brist öfver hela det förenade riket i många grenar af åkerbrukets alster, sammanföll med lika exempellöst utsträckta spekulationer, förorsakade af lättheten att erhålla kredit och af en låg ränta. Verkningarne af dessa öfverspekulationer i många grenar af handeln träffade särskilt de stora jernvägsföretagen, för hvilka förbindelser dagligen förföllo till betalning, utan motsvarande tillgångar att inlösa dessa förbindelser, så framt man ej ville rycka kapitalet från andra dess bestämmelser och användningar. Sådana voro till stor del anledningarne till krisen, under hvilken flere af de svagare handelsfirmorna genast gingo under och som skakade äfven de alldra starkaste. Till dessa anledningar kan läggas ett liktidigt stigande i priset på bomull och, med afseende på de hus, hvilka voro sysselsatte i ost- och vest-indiska handeln, ett plötsligt och vidsträckt fall i priset på socker, hvarigenom värdet af deras lättast realiserbara valutor undergick en stor förminskning".

I den utaf guvernören och viceguvernören öfver Englands banken samtidigt afgifna berättelsen beskrifves krisen vidare på följande sätt:

"Bankrutterna inverkade på krediten, och flera Londonerfirmor af högt anseende inställde sina betalningar. Hastigt på hvarandra följde bankrutterna af Kungliga banken i Liverpool, Liverpooler bankkompaniet, Norra och Södra Wales kompaniet, flere privatbanker och Newcastles bankförening, åtföljde af ett skakande angrepp (a tremendous run) på Northumberlands och Durhams distriktbank. På dessa olyckor följde oro och en nästan total tillintetgörelse af krediten. Londons bankierer och vexeldiskontörer vägrade att lemna sina kunder de vanliga försträckningarne och tvingade derigenom hvar och en, som behöfde hjelp, att vända sig till Englands banken. Myntet gömdes och hölls tillbaka i ofantliga massor, så stora att, oaktadt sedlar och klingande mynt voro utlemnade till 4 eller 5 millioner större belopp i Oktober än i Augusti, allmänt klagades öfver brist på penningar. Krediten var så helt och hållet förstörd, att hus, som handlade på aflägsna orter och som skötte sina affärer med sin kredit, derigenom att de förnyade sina vexelaccepter när de gamla förföllo till betalning, ej längre voro i stånd att honorera sina förbindelser, utan tvungos att inställa sina betalningar. Sådan var sakernas ställning omedelbart före regeringens skrifvelse i Oktober".

Engelska regeringen kunde naturligtvis icke blifva en likgiltig åskådare af de olyckor, hvilka hemsökte och hotade landet. Ministrarne afläto då den märkliga här antydda skrifvelsen till Englands banken, hvarigenom bankstyrelsen bemyndigades att, om förhållanderna dertill skulle föranleda, öfverskrida sjelfva banklagens föreskrifter. Skrifvelsen, som är undertecknad af förste lorden af skattkammaren och af skattkammarkansleren, är af följande innehåll:

Downingstreet d. 25 Okt. 1847.

Gentlemen:

"Hennes majestäts regering har med det djupaste bekymmer sett den förlägenhet hvari landets kommersiella intressen under några veckor råkat, och sett att denna förlä-

genhet förvärrats genom bristen på det förtroende, som för handelns vanliga gång är så nödvändigt.

"Regeringen har hyst den förhoppning, att den tygel, som blifvit lagd på spekulationerna, att öfverflyttningen af kapital från andra länder, att införseln af guld, och att det förtroende, som kännedomen af dessa omständigheter bordt väntas hafva ingifvit, skulle hafva aflägsnat det herrskande misstroendet.

"Den har blifvit styrkt i denna förväntan genom det hastiga upphörandet af ett dylikt misstroende sistlidne April månad.

"Dessa förhoppningar hafva emedlertid gådt om intet, och hennes majestäts regering har kommit till den öfvertygelse att tiden vore inne, då den genom någon utomordentlig men öfvergående åtgärd borde försöka återställa förtroendet inom de kommersiella och industriidkande klasserna *).

"I detta afseende vill regeringen för Englands bankens direktion föreslå, att den under den förhandenvarande nöden må föröka beloppet af sina diskonteringar och försträckningar på godkända säkerheter; men på det verkan af denna åtgärd må stanna inom tillbörliga gränsor föreslår regeringen derjemte att den bör åtföljas af en hög ränta.

"Under närvarande förhållanden vill regeringen ej anbefalla en lägre ränta än 8 procent.

"Skulle den här föreslagna åtgärden leda till någon öfverträdelse af den gällande banklagen, så är hennes majestäts regering beredd att inför nästa parlament framlägga en frikännelsebill. Den öfverlemnar åt direktionens egen urskiljning att så fort som möjligt inskränka beloppet af bankens sedlar, i händelse någon utomordentlig sedelutgifning utöfver de i lagen stadgade gränsor skulle komma att ega rum.

*) Vi anmärka att, ehuru krisen till stor del var framkallad af den dåliga spannemålsskörden, ej med ett ord omtalas, att den åkerbrukande delen af befolkningen på något sätt led. Krisen träffade, i full öfverensstämmelse med de åsigter vi ofvan framställt, endast producenterna af fast kapital.

"Hennes majestäts regering är icke omedveten af de olyckor, hvilka kunna blifva en följd af hvarje afvikelse från den lag, som satt landets penningrörelse på en så fast grund; men den hyser den tillit att, under närvarande förhållanden, de åtgärder den här föreslagit kunna med trygghet antagas, utan att lagens förnämsta stadganden och dess vitala grund, banksedelns convertibilitet, skola rubbas.

J. Russell.

Charles Wood."

Englands bankens svar på denna skrifvelse innehålles i följande protokollsutdrag:

"Vid Englands bankens direktions sammanträde måndadagen den 25 Oktober 1847: Resolverades:

"1. Direktionen antager det förslag, som blifvit framställdt i en från förste lorden af skattkammaren och skattkammarkansleren ankommen skrifvelse, daterad denna dag och ställd till guvernören och viceguvernören öfver Englands banken, hvilken just nu blifvit läst.

"2. Lägsta räntan på diskonterade vexlar, som ej hafva längre löpningstid än 95 dagar, fastställes till 8 procent.

"3. Mot en ränta af 8 procent skola försträckningar lemnas på vexlar, fondpapper, skattkammarobligationer och andra godkända säkerheter, i summor, som ej understiga 2000 pund, för en tid som af guvernörerna bestämmes".

Verkan af den föreslagna och af banken utförda åtgärden kan man bedömma af följande regeringens skrifvelse en månad derefter:

Downingstreet d. 23 November 1847.

Gentlemen:

"Hennes majestäts regering har med det djupaste deltagande åsett förtroendets återupplifvande steg för steg inom de kommersiella klasserna.

"Den har den tillfredsställelsen att tro, att de åtgärder, som Englands banken på dess inrådan vidtagit, bidragit att

åstadkomma denna verkan, under det de icke ledt till någon öfverträdelse af banklagen.

"Det visar sig af de räkenskaper ni meddelat, att Englands bankens reservfond under någon tid varit i jemn tillvext och nu uppgår till 5 millioner pund. Denna tillvext har till stor del uppkommit derigenom att banksedlarne och det klingande myntet åter ingådt i banken.

"Metalliska kassan öfverstiger 10 millioner pund, och handelsställningen lofvar ännu vidare införsel af de ädla metallerna.

"Allmänhetens kännedom af dessa förhållanden kan antagas ännu vidare öka förtroendet.

"Under sådana förhållanden synes det hennes majestäts regering som det ändamål, som skrifvelsen af den 25 Oktober åsyftade, fullständigt blifvit upnådt, och att det således är obehöfligt att längre anse denna skrifvelse hafva gällande kraft.

J. Russell.
Charles Wood."

För att fatta betydelsen af de här föreslagna åtgärderna måste man känna den grund på hvilken Englands banken är fotad. Denna bank, som en engelsk författare kallar verldens mägtigaste maskineri för produktionen, hvilar på väsendtligen samma grund som den svenska eller, rättare sagdt, den engelska togs år 1844 till mönster för den svenska. Banklagen föreskrifver nemligen för båda det maximum hvarutöfver de ej få sträcka sin kredit. För svenska banken är detta maximum fastställdt till 30 millioner Rdr Rksm., för Englands banken är det satt till 14 millioner pund, omkring 250 millioner Rdr. Genom regeringens ofvan meddelade skrifvelse tog regeringen på sitt ansvar, i händelse banken anlitade sin kredit utöfver dessa 14 millioner pund, och denna var för tillfället så stark, att denna tillåtelse var tillräcklig att återställa förtroendet, utan att det föreskrifna maximum behöfde öfverträdas. Blotta medvetandet att hvar och en, som hade säkerhet, kunde erhålla försträckningar i banken, var för än-

damålet tillräckligt, och de försträckningar banken på grund af den gifna friheten lemnade voro jemförelsevis obetydliga och upgingo ej till 2 millioner pund. Ensamt medvetandet, att de af lagen upresta artificiella skrankor för bankens kredit voro nedtagne, återställde i en sådan hast förtroendet man och man emellan. Man kan äfven häraf se af hvilken vigt och betydelse en stor och mägtig centralbank i kritiska tider är. Alla smärre banker, som icke gingo under, hade nog att göra med att sjelfve hålla sig uppe, den ensamt var stark nog att beherrska stormen.

16. Vi hafva något omständligare redogjort för denna våldsamma kris, äfven af den anledning, att man deraf kan se huru lätt reda bringas i oredan, blott man trycker på de verkande fjedrarne. Hufvudsaken vid detta tillfälle låg uti att kunna bedömma Englands bankens kredit. Hade denna varit svagare, regering och allmänhet ej hyst förtroende till insigterna och urskiljningen hos dem, som utgjorde denna banks styrelse, så hade åtgärden kunat leda till, att äfven denna bank blifvit nödsakad stänga sin lucka, och villervallan hade blifvit fullständig.

Äfven hos oss kan den för närvarande högt uppjagade spekulationsandan särdeles i handel med jord efterföljas af en kris; må man då vara lika lycklig, som man år 1847 var i England, att genom väl beräknade åtgärder från det allmännas sida mildra den enskilta olyckan.

En blick på de statsekonomiska resultaterna af Riksdagen 1853—54.

Af Professor **Th. Rabenius.**

Svenska representationens sammansättning har inom landet ofta varit föremål för såväl bittert tadel som sansade anmärkningar, och jemväl någon gång väckt främlingens förvåning, då han i dess former ej återfunnit de grundsatser, efter hvilka, enligt en nyare statstheorie, folkrepresentationen bör vara bildad för att uppfylla sitt ändamål, och af hvilka de i en sednare tid bildade författningar äfven i väsendtlig mån lånat sina drag. Man har emot den Svenska representationen anmärkt långsamheten och vidlyftigheten vid förhandlingarne, talrika medborgares uteslutande från delaktighet i representationen, och slutligen, såsom dess kanske väsendtligaste brist, en alltför stor vigt inrymd åt intressen, hvilka icke kunde numera anses berättigade till en sådan betydenhet. Till denna sednare anmärkning har man trott sig ega så mycket mera fog, som grundlagen inrymt dessa särskilda intressen, som representeras af de fyra Stånden, veto emot hvarandra, så att, om ett speciellt ståndsintresse skulle befinnas stå i strid emot de öfriga ståndens, eller emot landets allmänna, en jemkning blott kunde ske genom en frivillig eftergift af det ifrågavarande ståndet, hvilken i ett sådant fall svårligen vore att förvänta; och utan en sådan vore hvarje dylik förändring på laglig väg omöjlig. Uppstod således en gång en dylik

fråga, hvars lösning ej längre kunde uppskjutas; kräfde landets välförstådda intresse verkligen en uppoffring af ett särskildt stånds rättigheter; så egde i många fall representationen icke makt att genomföra en sådan förändring, utan valet stod endast öppet emellan en uppoffring af landets allmänna väl eller af lagliga formers helgd — ett val, hvilket, det måtte sedan stanna vid det ena eller andra alternativet, vore till sin utgång alltid att beklaga.

De fall, som vi här haft i sigte, angå egentligen de så kallade privilegiifrågorna; och, om man undantager frågan om representations-förändringen, torde väl knappast numera någon privilegiifråga vara af den natur att framkalla en sådan brytning, som vi nyss ofvanföre föreställt oss. Men, i alla fall, representationsfrågan, och dess utgång vid den ena riksdagen efter den andra, har varit tillräcklig att hos mången rättänkande fosterlandsvän grundlägga ett djupt tvifvel på möjligheten att med Riksdagen, sådan dess sammansättning nu är, kunna åstadkomma något till landets verkliga båtnad; och detta tvifvel har ökats ännu mera, som följderna af Ståndens veto emot hvarandra gjort sig gällande i vida större utsträckning än blott i privilegiifrågor. Till följe af temligen naturliga skäl hafva nemligen de båda högre Stånden slutit sig tillsamman och fullföljt samma riktning i sina beslut; till följe af de politiska partiernas gestaltande hafva icke blott representationsfrågan, utan jemväl en mängd lagfrågor och nästan alla beskattningsfrågor antagit charakteren af partifrågor, och då Adeln och Presteståndet slutit sig tillsamman såsom ett parti och Borgare och Bönder i de flesta frågor gjort detsamma, samt det ligger i sakens natur, att hvad som yrkas af ett politiskt parti skall röna motstånd hos det andra, så har på detta sätt många vigtiga frågor förfallit, anslagsfrågorna ofta blifvit afgjorda i förstärkt Utskott, Riksdagens verksamhet blifvit förlamad och representationen, genom sin oförmåga till allt annat än att votera skatter, sjunkit i landets ögon och måhända äfven förlorat tron på sin egen lifaktighet.

Sådan ungefärligen var charakteren af Riksdagarne en tid bortåt, och vi anmärka den här, för att desto tydligare kunna framhålla det utmärkande i den sistförflutna, rörande hvars verksamhet vi vilja lemna en redogörelse i allmänna drag. Det var klart att det parti, som fordrar en hastigare förändring i statslifvets former, och som synnerligen ansåg det svenska i flera punkter påkalla en sådan, skulle, till följe af Riksdagarnes resultater alldeles förtvifla om den nuvarande representationens förmåga att lösa sin uppgift; men å den andra sidan fann äfven det parti, som önskade allsingen eller blott en ytterst långsam förändring af det bestående, i Riksdagens sammansättning den borgerliga ordningens och säkerhetens palladium. — Vi skrifva ej en politisk trosbekännelse, hvars innehåll skulle vara den allmänhet, för hvilken dessa rader äro ämnade, fullkomligt likgiltigt, och tänka således ej förklara hvilketdera partiets åsigter om Riksdagens förmåga att uppfylla sin bestämmelse voro bäst grundade; men den anmärkningen kunna vi ej undertrycka, att den sednaste Riksdagen visat en annan charakter än de föregående, och således gjort, eller bordt göra, en icke obetydlig förändring i det ena partiets farhågor eller det andras förhoppningar.

Det lyckades densamma att lösa frågor, af hvilka några varit i århundraden, andra åtminstone i årtionden, förberedda och afhandlade; och om också ej allt hvad Riksdagen åstadkommit är af en genomgripande natur, så har den likväl genom många af sina beslut sökt att ställa svenska folket i jemnbredd med Europas kulturfolk, och i ett eller annat af dessa beslut uttalat verkliga principer. Riksdagen har befordrat ej blott det, om hvars gagnelighet meningarne ej äro delade, ehuru till dess verkställande fordras kunskap om det nyttiga och förmåga af uppoffring, utan äfven i sådana frågor, der fördomar och intressen äro mäktiga, tagit den väg, som länge anvisats af vetenskapen, men ännu blifvit beträdd blott af ett eller annat folk. Det är detta som vi vilja kalla ett erkännande af nya principer, emedan i de frågor vi här

hafva i sigte — beskattningen och tullfrågorna — enskilda intressen äro så mäktiga och åsigterna så stridiga, att det verkligen fordrades en öfvertygelsens makt, för att genom dem bryta en ny väg. Detta tyckes oss gifva tillkänna att, om också Riksdagens sammansättning kan tänkas vida ändamålsenligare, den, med sina nuvarande former, likväl ej är fullkomligt oförmögen att svara till sin bestämmelse. Svenska Riksdagen har dock, sådan dess sammansättning nu är, räddat fäderneslandet; det var 1809, när envåldet, i förening med olyckliga yttre omständigheter, bragt Riket på branten af sin undergång. Det var under känslan af de stora olyckor, hvilka då hotade fäderneslandet, som Ständerna glömde sina enskilda intressen, gingo hvarandra till mötes med ömsesidiga uppoffringar, underkastade nästan alla förhållanden sin undersökning, för att genom tidsenliga förändringar skaffa Riket styrka, och slutligen grundade det statsskick, hvilket, om ock dess enda förtjenst vore att det förskonat fäderneslandet från de hvälfningar, som skakat andra länder, gifvit 1809 års lagstiftare ett icke ringa anspråk på fäderneslandets tacksamhet.

Det var här en någorlunda lika företeelse, som visade sig i Preussen efter 1807; äfven der bragte det maktlösa tillstånd, hvari ett olyckligt krig försatt landet, regeringen att söka undanrödja gamla förhållanden, hvilka hindrade en fri utveckling af landets krafter; och känslan af en stor olycka undanröjde hvarje betänklighet, som kanske under ett mindre öfverväldigande intryck, vunnit mera afseende. Ehuru Preussiska regeringen ej tog steget fullt ut, genom att skänka sitt folk en fri författning, så visar dock Preussens kraftiga utveckling, efter de stora krigens slut, förträffligheten af det skick, hvari staten genom den nya lagstiftningen inträdde; och fastän den anda, som ledde 1809 års lagstiftare, snart försvann, så hade de dock förvärfvat åt svenska folket tvenne dyrbara rättigheter, hvilka många af Europas mest civiliserade folk ännu ej lyckats förskaffa sig — sjelfbeskattningsrätt och delaktighet i lagstiftningen. Det är väl sannt

att Svenska representationen förut egt dessa rättigheter, men till följe af sin sammansättning ej lyckats skydda dem mot ingrepp från konungamaktens sida, hvilka ingrepp sannolikt aldrig haft någon framgång, om ej Stånden af enskilda intressen låtit förmå sig att uppoffra landets allmänna. Men dervid får man väl taga i betraktande tidernas skick. Mycket var möjligt för halftannat eller ett halft sekel sedan, hvilket ej är det i dag; mycket saknade för sekler sedan allt värde, hvilket i dag ej kan skattas nog högt; om tiden beröfvar saker deras värde, så skänker han sådant ock. De sista sjuttio åren hafva med sina theorier och hvälfningar framkallat en revision af de politiska begreppen om förhållandet mellan konung och folk, från hvars inflytande väl ingendera kunnat hålla sig fullkomligt fri, och, genom en tilltagande politisk bildning, spridd i samma mån som den allmänna bildningen, lärt båda att respektera hvarandras ömsesidiga rättigheter, af hvilkas helgd statens trygghet och framåtskridande bero.

Vi tro derföre att såväl konungamakten å sin sida till en stor del förlorat lusten att utvidga, som representationen å sin insett pligten, att värna sina i lagen en gång bestämda rättigheter. Det synes väl, enligt den sednaste tidens erfarenhet, som om regeringarne icke hade lust att respektera sina folks författningar; men denna anmärkning gäller endast de länder, der täta revolutioner betagit lagen dess helgd, och man besinne tillika att ingenting så som detta förstör allt hvad offentlig moral heter. Der lagen en lång följd af år fått ostörd bestå har den äfven ingifvit en slags omedveten vördnad, hvilken utgör ett icke overksamt skydd för densamma; som blotta utöfvandet kan förvärfva en rättighet, så meddelar detsamma en redan förvärfvad ökad helgd. Att Svenska riksdagen skulle åt konungamakten vilja uppoffra någon af sina grundlagsenliga rättigheter, finna vi högst osannolikt, ehuru vi ej alldeles vilja förneka möjligheten deraf. Ty likasom de ofrälse Stånden tvenne gånger af hat emot Adeln åt konungamakten uppoff-

rat Ständernas rättigheter, så synes det tänkbart att de båda högre Stånden, hellre än att vika för de båda lägres anspråk, öfverlemna sin makt åt Konungen, när den mot motståndarne ej längre kan hållas. Men vi tro att såväl den allmänna politiska bildningen som äfven konungamaktens hofsamhet skola skydda för en sådan öfverdrift af ståndssplitet, och att båda dessa omständigheter från ståndsrepresentationen afhålla en fara, emot hvilken den kanske icke inom sig sjelf bär någon fullkomlig säkerhet.

Vi jemförde nyss Preussiska regeringens verksamhet efter 1807, med Svenska Riksdagens 1809. Deraf synes oss tvenne saker bevisas, ifall något bevis för dem behöfdes. Först, att en enväldig regering kan mer än väl införa tidsenliga reformer i sitt land; för det andra, att en bristfällig representation kan mer än väl häfda landets intressen. Hvar finnes receptet för den bästa statsförfattning? — och, om man trott sig finna, samt samvetsgrannt begagnat det, har väl kuren lyckats? Huru många sådana, efter den strängaste theorie tillskurna, författningar hafva ej stannat blott på papperet? — Vittne derom Frankrikes, Spaniens och äfven Tysklands historia! Och på den andra sidan, hvilka saker hafva ej åstadkommits med den Engelska författningen, hvilken väl ingalunda kan tjena till något mönster efter reformbillens genomförande, och väl ännu mindre före detsamma? Och om vi hos ett eller annat folk sett författningar i demokratisk anda införas, rotfästa sig, välstånd och kraft utveckla sig under deras inflytande; har väl detta varit författningens eller folkets förtjenst? Och, om det förra varit händelsen, hvarföre hafva då ej likartade frukter framkallats i andra länder af likartade åtgärder?

Väl icke allt, men det mesta, det aldramesta beror på andan, som ger författningens former lif och betydelse. Vi sade icke allt, emedan former finnas sådana att intet lif, ingen anda i dem kan bo. Men å andra sidan kan äfven en kraftig anda gifva ett mäktigt lif åt ofullkomliga former eller utbilda dessa så, att de bättre mot-

nu är. Emot dessa båda kan väl ett tiotal af Riksdagar sättas, vid hvilka ståndssöndringen förlamat all verksamhet; dermed bevisas endast att riksdagens sammansättning kunde vara bättre, hvilket vi ej hafva förnekat, icke att något godt med densamma omöjligen kan uträttas. Huruvida åter den politiska bildningen stigit så högt att derigenom vunnits någon sannolik garantie för ståndssplitets upphörande och en allmännare uppfattning af frågorna, torde väl likaledes vara tvifvel underkastadt; men förf. kan dock ej, på grund af erfarenheten från den sist förflutna riksdagen, för sig dölja den öfvertygelsen att, när de egentliga tvistefrågorna, isynnerhet representationsfrågan, ej komma före och alltför mycket splittra sinnena, riksdagen har både vilja och förmåga att åstadkomma hvarjehanda godt. En afgörande slutsats vore naturligtvis, efter en enda riksdags erfarenhet, förhastad; men det vill dock synas så, och detta så mycket mera, som det tyckes ligga till en viss grad i sakens natur.

Emellertid, om vi ej alltför mycket misstaga oss, har den svenska riksdagens sammansättning och de resultater, som deraf blifvit en följd, någon gång väckt våra Skandinaviska stamförvandters uppmärksamhet och framkallat omdömen, som ej alltid utfallit till bifall för vårt statsskick. Både Norge och Danmark hafva författningar, bildade i sednare tiden, på demokratisk grundval, och båda hafva under dessa författningar raskt omskapat sina gamla förhållanden och gifvit ny fart åt landets utveckling. Det vore ej så förunderligt om, under dessa förhållanden, vårt representationssätt icke skulle mötas af beundran i dessa länder. Utan att vilja nedsätta den tillgifvenhet Norrmän och Danskar egna sina författningar, erinra vi dock att i Norge finnes ett parti, som ej anser den Norska författningen lemna intelligensen nog stort inflytande, och att i Danmark dess unga konstitution varit utsatt för en fara från regeringens sida, som väl aldrig skulle kunna hota Svenska författningen. (Det är, synes oss, *värdet af att ega en gammal författning.*) Och för att tillika visa, det hvarjehanda till det allmännas båtnad kan åstadkommas

med denna föråldrade författning, vilja vi nu lemna en öfversigt af några af den sist förflutna riksdagens åtgärder, hvilka synas oss nog vigtiga både att i och för sig sjelfva påkalla våra grannars uppmärksamhet och såväl hos dem, som hos en och annan Svensk läsare, lända till förändrad åsigt af vårt Riksdagsväsende, dess förmåga att vårda landets angelägenheter samt landets utveckling under detsamma, hvarjemte denna öfversigt skall bereda en blick i våra offentliga förhållanden, hvilken vi hoppas icke skall vara en eller annan läsare ovälkommen.

Vid Riksdagens öppnande kunde Konungen för Ständerna uppvisa ett i Riksgäldskontoret befintligt öfverskott af inkomsterna utöfver utgifterna af tre millioner, och då dertill lades det för 1852, hvilket blott kunde approximativt bestämmas till 450,000 Rdr, förefanns en oberäknad tillgång af nära tre och en half million. Men dessa nya tillgångar blefvo ock till en stor del tagna i beräkning för de nya anslag, hvarom konungen hos ständerna gjorde framställning. I propositionen om Statsverkets tillstånd och behof den 16 Nov. 1853 föreslog Konungen förhöjningar på alla hufvudtitlarne, med undantag af den första, innefattande Hof- och Slottsstaterna. Svenska Riksstaten delas, såsom bekant är, i en ordinarie och en extraordinarie statsreglering, hvarvid till den förra hänföras de utgifter som äro beräknade att blifva beständiga, till den sednare de, som gifvas en gång för alla eller under vissa år till utgifter, som anses vara af tillfällig natur och med tiden upphöra; endast utgifter af förra slaget uppföras under hufvudtitlar. Största summan af de af Konungen begärda anslagen föll på de till extraordinarie statsregleringen hörande utgifter, och af dessa åter togs största beloppet i anspråk af ändamål hörande till försvarsverket. Den summa, som för sistnämnde ändamål begärdes, uppgick till nära tre och en half million, eller mera än fjerdedelen af den ordinarie budgeten. Konungen förklarade sig "visserligen finna behofven stora, men att de vexande statsinkomsterna, samt de under fredens lugn, handelns och näringarnes tillvext

samlade ansenliga tillgångar, skulle lemna tillräckliga medel för deras afhjelpande". Hvad särskildt angick anslagen till försvarsverket, så fann Konungen ett skäl till deras begärande i den redan då med en brytning mellan Stormakterna hotande Orientaliska frågan, hvars följder ingen kunde förutse, men väl att de lätteligen skulle kunna komma att beröra Sveriges intressen. Ständerna gingo ock med beredvillighet Konungens framställningar till mötes, och knappast har väl, utan att landets sjelfständighet varit omedelbart hotad, någon Riksdag beviljat större bidrag till försvarsverket än denna. Med undantag af ett par hundra tusende Riksdaler erhöll Konungen alla de anslag till försvarsverket, hvilka han i sin proposition begärt, uppgående, om man beräknar förhöjningarne på ordinarie statsregleringen, till öfver tre och en half million. Då största beloppet af dessa anslag fördes på extra statsregleringen, så utgöra de ej någon beständig förhöjning af krigsbudgeten, utan äro beräknade att utgå till nästa statsreglering.

Men ej nog med dessa anslag. De fredliga utsigterna mörknade allt mer och mer och fredsbrottet mellan Vestmakterna och Ryssland kunde anses vara afgjordt. För att redan vid stridens början hafva sin position bestämd afgaf, såsom bekant är, Konungen en förklaring att de förenade Rikena skulle komma att förblifva neutrala i den stundande striden, hvilken förklaring äfven af Danmark biträddes. Men fastän sålunda Sverige syntes åtminstone icke för det första komma att taga någon del i kriget, dess ära och lidanden, så ansåg man att ej ens dess neutrala ställning kunde upprätthållas utan nya uppoffringar för försvarsverket. För upprätthållande af neutraliteten begärde nemligen Konungen ett särskildt kreditiv att utgå oberoende af de i 63 §. Regerings Formen omförmälda summor. Beloppet var ej obetydligt; det utgjorde två och en half million och beviljades af Ständerna utan nedsättning. Af detta kreditiv lyftades under Riksdagens lopp en summa af 900,000 Rdr. Lägger man härtill att af de kreditivsummor, som enligt 63 §

R. F. skola anvisas för krig eller andra oförutsedda händelser, den ena, hvilken Konungen efter Stats-Rådets hörande får lyfta, bestämdes till två och en half million ifrån att vid föregående Riksdag vara bestämd till en million, och att af detta belopp två millioner skulle få användas till Rikets försvar, således en ytterligare tillgång, hvilken Konungen utan ny bevillning af Ständerna kan till nämnda ändamål disponera, att det andra i samma § omnämnda kreditiv, hvilket blott får lyftas vid infallande krig och sedan Ständerna blifvit sammankallade, fastställdes till samma belopp som förut, eller två millioner; lägger man dessa summor till de öfriga, så måste man medgifva att Ständerna, när de ansett behofvet påkalla, ej skytt uppoffringar att sätta försvarsverket i det skick regeringen äskat för att möta möjliga händelser, samt att de på ett ganska afgörande sätt bekräftat Konungens, vid början af Riksdagen uttalade förhoppning, "att handla såsom värdiga målsmän för ett folk, hvars hjeltemod och alltuppoffrande fosterlandskänsla med oförgätliga drag inristat Svenska namnet i verldens mest frejdade häfder". Om ett krig utbrutit hade Ständerna sedan slutet af 1853 till försvarsverkets iordningsställande satt till regeringens disposition en summa af tio millioner!

Vi hafva varit något vidlyftiga i framställningen af de anslag, som gåfvos åt försvarsverket. Detta är, såsom bekant, en af de punkter, på hvilka anslagsbeviljande församlingar pläga vara svårast att komma till rätta med. Men om något tvifvel funnits rörande Svenska Ständernas beredvillighet att åtaga sig de bördor, som fordras för upprätthållande af fosterlandets sjelfständighet, så synes det böra af deras nyssnämnda förfaringssätt så fullkomligt skingras, att det snarare lemnade rum för misstankan att Ständerna icke nog betänksamt handhade Statens tillgångar, en misstanka, som likväl ej kan uppstå vid betraktande af den allmänna politiska ställningen, när dessa medel beviljades; och, således, sedt både från den ena och andra sidan, synas Ständerna i denna punkt hafva väl uppfyllt sitt kall. Och oaktadt dessa rikliga anslag till försvarsverket, skedde ej någon minskning i an-

ten öfver de inom nämnde distrikter belägna hemman. Sedan fråga om kopparräntans nedsättning med två tredjedelar af dess belopp eller till $^1/_{30}$:del af tillverkningen tid efter annan blifvit väckt, men något afgörande beslut i frågan ej fattadt, föreslog Konungen beviljande af nämnde nedsättning i kopparräntan emot upphörande af alla bergslagets friheter; hvartill Ständerna gåfvo obetingadt bifall. Beslutet, som endast innefattade ett uppdrag åt Konungen att på nämnde vilkor ingå en öfverenskommelse med bergslaget om upphörande af dess förmåner, har ej ännu blifvit verkställdt, men kommer utan fråga dertill, och vittnar lika mycket om regeringens som representationens vilja att nedbryta lemningarne efter det gamla privilegii- och undantagssystemet, samt införa rättvisa, likformighet och reda i de allmänna bördornas utgörande.

Ett stort steg framåt i samma riktning togs äfven genom *Skatteförenklingens* slutliga genomförande och reglerande af de frågor, som dermed stodo i sammanhang, en åtgärd hvilken ensam vore tillräcklig att förvärfva denna Riksdag märkvärdighet, enär vid densamma, och denna gång som vi hoppas för beständigt, en fråga blifvit afgjord, hvilken i nära hundrafemtio år varit föremål för öfverläggning och vexlande beslut. Det torde icke vara utan sin svårighet att bibringa den med ämnet obekante en rätt insigt om frågans beskaffenhet, och aldraminst så, att hans intresse tages för densamma någorlunda i anspråk; men för att visa hvilket framsteg dess lösning innebar, vilja vi våga en så noggrann redogörelse, som utan en alltför tröttande vidlyftighet kan lemnas, öfvertygade att denna uppsats ej finner andra läsare än dem som intressera sig för sjelfva saken, och att för dem en någorlunda utförlig framställning ej är ovälkommen.

Åtgärden angick en förenkling af skatterna och en förändring af sättet för deras utgörande. I denna omfattning sträckte den sig hufvudsakligen blott till den s. k. oprivilegierade jorden, d. v. s. krono- och skattehemmanen. De skatter som, tid efter annan åtagna, hvilade på denna jord,

innefattades under tvenne benämningar: jordeboks- och mantalsränta. De voro, till aldrastörsta delen, bestämda till persedlar in natura, såsom spanmål, hö, kött, fisk, jern, dagsverken m. m. och kunde antingen lösas efter ett årligen faststäldt pris, eller ock, i vissa fall, uppsägas till leverering in natura. Som dessa skatter tillkommit på en tid, då kommunikationerna och varuomsättningen voro högst ringa, och kronans behof stora, så att hon till deras fyllande nödgades taga hvad hon kunde få, så hade de kommit att bestå af de produkter hvarje landsort lemnat och utgjorde det mest omvexlande proflager af landets produkter, hvarom man kan få en föreställning, då man besinnar att jordeboksräntan utgick med 295 särskilda titlar och mantalsräntan utgjordes efter 155 särskilda beräkningsgrunder. Men ej nog dermed. En mängd verk och inrättningar, samt en stor del af tjenstemännen, bland andra hela indelta arméens befäl, hade rätt att sjelfva af de skattskyldiga uppbära sina, af dessa räntor anvisade, löner. Med denna rätt följde och den att uppsäga räntorna till leverering in natura, en rätt, som medförde skyldighet å de skattdragandes sida att forsla den uppsagda räntepersedlen en viss sträcka, och gjorde detta uppbördssätt ganska tryckande. Detta är det i Sverige välbekanta indelta löningssättet, i sjelfva verket medeltidens länsväsende, och till sitt ursprung som sin character fullkomligt tillhörande medeltiden. För tjenstemännen egde detta löningssätt sina fördelar; när lönen egentligen var bestämd i persedlar in natura, voro de försäkrade emot alla olägenheter af penningarnes vexlande värde, och för att undgå forslingsskyldigheten kunde det ofta hända, att den skattdragande betalte dessa persedlar något högre än de i sjelfva verket voro värda.

Olägenheterna af räntornas många titlar hade tidigt nog låtit känna sig. Carl XII, hvilken icke skydde genomgripande åtgärder, hade vid slutet af sin regering befallt att räntorna skulle förvandlas till penningar, efter medium af 10 års markegång, dock att militiæ-indelningen förblef orubbad. Åtgärden, hvilken bragtes till verkställighet, blef dock ej af

lång varaktighet, utan allt återgick efter Carl XII:s död till det gamla. På 1730 och 1740-talen skedde ånyo försök med räntornas förvandling till penningar, och denna gång äfven med inbegrepp af de indelta; men åtgärden blef äfven nu af ganska kort varaktighet. Försöket strandade på indelningshafvarnes obenägenhet emot denna förändring med uppbördssättet af deras löner. Sedan ärendet under tiden nästan fullkomligt hvilat, upptogs det ånyo vid 1809 års Riksdag och var derefter ett föremål för öfverläggning vid nästan alla de följande Riksdagarne. Vid 1844-45 års Riksdag ingingo Ständerna med en skrifvelse till Konungen angående förändringar i sättet för hemmansräntornas utgörande, indelta räntornas samt kronotiondens indragande m. m. samt anhöllo att till nästa Riksdag få emottaga en proposition i ämnet. Med anledning häraf nedsatte Konungen i början af året 1846 en komité, som afgaf ett med stor sakkännedom och grundlighet utarbetadt förslag såväl till räntornas förenkling som till förändring af det indelta löningssättet. I förra hänseendet hade komiteen afgifvit ett alternativt förslag, att alla räntor skulle förvandlas antingen till en penningeränta eller till spanmål och smör; i sednare hänseendet, att alla indelningar skulle indragas till statsverket och tjenstemännen erhålla kontanta penningelöner. I sin proposition till Ständerna vid 1848 års Riksdag upptog Konungen, hvad ränteförenklingen angick, det sistnämnda alternativet, men fann betänklighet vid att föreslå indelningarnes indragande; och då Ständerna ej gåfvo sitt bifall till den första af de nämnda åtgärderna, blef äfven ingenting rörande den sednare beslutadt, utan allt stannade i sitt gamla skick. Men saken hade gått för långt att kunna afstanna; tidernas skick var sådant att frågan, en gång allvarsamt väckt, ej kunde förfalla, och derföre begärde flere af Stånden att Konungen till den följande Riksdagen måtte afgifva förnyad proposition i ämnet. Så skedde; denna gång antogo Ständerna Konungens proposition till dess hufvudgrunder, men ansågo att de skattskyldige borde öfver en och annan punkt höras,

hvarföre det definitiva beslutet uppsköts till sista Riksdagen, då saken ändtligen blef bragt till ända.

Förändringen, sade vi, bestod dels i en förenkling af skatterna, dels i förändring af uppbördssättet. Den förra skedde så, att bland den mängd persedlar, som utgingo såsom räntor i hvarje län, urskiljdes en eller annan af de allmännaste under namn af hufvudränta och bibehölls såsom persedelränta på hemmanen; alla andra räntor förvandlades till en fix penningeskatt efter medium af 20 års markegång. Hvad förändringen af uppbördssättet beträffar, så försvann, såväl för kronans behållna, som för de indelta, räntor uppsägningsrätten och indelningshafvare förpligtades att taga lösen efter medlet af 10 års markegång. Framsteget låg således ej i någon minskning af skatternas belopp, i ett jemnande af de allmänna bördorna; det låg endast i förändringen af skatternas form och i uppbördssättet, men båda voro så olämpliga att en förändring af dem verkligen kunde anses som en lindring. Att det indelta löningssättet verkligen kunde öka skatternas belopp, hafva vi i det föregående anmärkt. Mångfalden af skattetitlar, de brutna tal, hvarmed de utgingo, gjorde all kontroll omöjlig och många räntors tendens att stiga hade ej obetydligt ökat skatternas tyngd; allt olägenheter, hvilka genom den skedda förändringen blifvit undanröjda. Ärendets behandling kunde äfven förete en eller annan märkvärdighet från den inre riksdagshistorien, samt icke otydligt ådagalägga en vexande betydenhet hos Borgare- och Bondestånden. Men en redogörelse derför ligger ej inom gränsorna för förevarande uppsats.

Likasom med nyss omtalade åtgärder en länge ventilerad fråga blef afgjord, så inträdde äfven vid denna Riksdag *tull-lagstiftningen* i ett nytt skick, hvars införande redan länge varit yrkadt än af Regeringen, än af Ständerna, men icke förr än nu lyckats tillvinna sig bådas sammanstämmande bifall. Likasom förändringen med grundskatterna ej sträckte sig så långt som måhända mången önskade, men i alla fall innebar en ej obetydlig förbättring, så stannade ock måhända

reformen i tullagstiftningen efter mångas fordringar, men ledde lagstiftningen i alla fall in på en annan bana, hvilken den numera svårligen kan öfvergifva, och man bör dervid isynnerhet taga i betraktande att vid öfvergången från ett strängare till ett liberalare tullsystem försigtighet är en af frihandelns varmaste försvarare erkänd grundsats, samt att hofsamhet i reformer i allmänhet äro en borgen för deras bestånd.

Alltsedan 1739 hade Svenska tullagstiftningen antagit det fullt utbildade prohibitivsystemet. Det var naturligt att man genom ett sådant skulle söka gifva den då uppblomstrande näringsfliten ett skydd, hvarförutan den sannolikt icke kunnat uppkomma eller bestå, så mycket mera som sådant stod i fullkomlig öfverensstämmelse med den tidens theorie om förmögenhetens uppkomst. Men äfven långt efter sedan denna theorie blifvit vederlagd, qvarstod prohibitivsystemet i sin fulla styrka. 1816 års Tulltaxa räknade ej mindre än 192 införselförbud. Men dermed var också kulminationen uppnådd. Vid 1823 års Riksdag inträffade en vändpunkt, i det Ständerna för sin del då beslöto förbudens borttagande ur taxan, samt medgåfvo en allmän frihet att emot afpassad tull införa främmande varor. Det skäl som förmådde Ständerna till detta beslut var önskan dels att öka tullintraderna, dels att hämma det vidt utsträckta lurendrägeriet. Såsom bevis på huru litet förbuden förmådde hämma införseln af de varor, som voro föremål för dem, anförde Ständerna att dessa varor öfverallt funnos, såldes och nyttjades, och huru tanklöst man gick till väga vid taxans affattande upplystes deraf, att vissa artiklar som voro till bruk anbefallde, men icke kunde tillverkas inom landet, likväl voro förbudne till införsel, hvarföre det nödvändiga behofvet måste genom olofiig införsel fyllas.

Ständernas beslut vann ej fullbordan i hela dess utsträckning; men i 1824 års Tulltaxa blef dock förbudens antal betydligt reduceradt. Vid de närmast följande Riksdagarne upptogs väl icke 1823 års beslut; men att opinionen började allt mera vända sig emot förbudssystemet, ådagalades såväl deraf, att det ena förbudet efter det andra bort-

togs, samt att den 1839 nedsatta s. k. Tullkomitéen föreslog samtliga förbudens borttagande, en åsigt, hvilken af regeringen biträddes i dess proposition om tullen vid 1840 års Riksdag. Ständerna erkände visserligen grundsatsens riktighet, men ansågo dock ej tiden vara kommen till samtliga förbudens borttagande, ehuru visserligen ett och annat fick taga afträde ur tariffen. Samma utgång fick saken vid 1848 års Riksdag; äfven då föreslog regeringen förbudens borttagande, men Ständerna funno betänkligheter dervid. Vid den nu förflutna riksdagen är det visserligen Ständerna, som tagit initiativet till reformen i tullagstiftningen, och att regeringen ej gjort det denna gången kan väl svårligen tillskrifvas någon dess obenägenhet för densamma, då den redan tvenne gånger sökt leda lagstiftningen in på ett friare system.

Hvad nu beträffar de förändringar, hvarigenom denna Riksdag blifvit inom tullagstiftningen epokgörande, så bestodo de först och främst i samtliga in- och utförselförbudens borttagande, med undantag blott för bränvin och vissa slag af konjak och krut bland de förra och malm bland de sednare. Vissa andra artiklar förbjödos väl i tulltaxan till in- och utförsel, men hafva efter 1855 års utgång blifvit frigifna. Deribland äfven tackjern, hvars utförsel, genom Kungörelse d. 19 Dec. 1855 blifvit tillåten, hvarigenom denna så länge afhandlade åtgärd trädt i verket, till vederläggande eller bekräftande af de många och stora farhågor dermed äro förenade.

Att i öfrigt gifva en charakteristik af de förändringar, som tulltaxan underkastades, torde icke vara utan sina svårigheter, emedan hvarken Bevillningsutskottet eller Stånden synas hafva handlat efter någon allmän princip, eller såsom den i allmänhet högsta tullsats, tagit någon viss procent af värdet. Bevillningsutskottet förklarade att det till grund för de af detsamma föreslagna tullsatser antagit sådana belopp, hvilka icke utgjorde förbud, utan gjorde en verklig handel med alla varor möjlig, i förhoppning att derigenom täflan med utländska producenter skulle åstadkommas, hvilket vore den bästa sporre för de inhemska näringarnes uppblomstring, ett antagande

hvartill Utskottet fann fullkomligt skäl genom de resultater, som visat sig i afseende på socker- och porslinsfabrikationen, sedan förbuden på dessa näringars produkter blifvit upphäfda. Men då Utskottet sålunda ville uppkalla de Svenska näringarne till täflan med de utländska ansåg det, såsom billigt, att äfven de hinder borde undanrödjas som försvårade de Svenska näringarnes ställning i en sådan täflan. Dessa hinder, såvidt de berodde på tullagstiftningen, trodde Utskottet vara att söka i de höga tullafgifter, som hvilade på artiklar, hörande till näringsidkarens lefnadskostnad och materialierna för hans handtering. Att i möjligaste måtto lindra dessa afgifter var en annan grundsats, hvilken Utskottet förklarade sig vid upprättande af tulltaxeförslaget hafva följt. Båda dessa grunder blefvo äfven af Ständerna godkända och tullsatserna affattade i enlighet dermed. Afgifterna nedsattes på närmare 200 artiklar. Bland dessa träffades *fartyg*, *koppar*, *kopparskrot*, *kreatur*, *lin*, ohäckladt, *mais*, *redskap* och *machiner* samt *ångpannor* af de största nedsättningarne, uppgående från 75 till 80 procent af de förra tullsatserna. De vid införsel tullfria artiklarne ökades med 10, hvaribland *färgämnen* och *ull*, förutom flere sorter *trädvaror*. Åtskilliga af dessa artiklar utgöra råämnen för fabriker; på andra reducerades tullen med 66 $^2/_3$ och 50 pcnt. Anmärkningsvärdast i visst hänseende torde nedsättningen af tullen å en mängd jerneffekter vara, uppgående till 66 $^2/_3$, 50, 33 $^1/_3$ och 25 pcnt, emedan den träffade en näringsgren, hvars idkare alltid förstått att väl bevaka sitt intresse, men hvilka denna gång ej ens förmått bibehålla utförselförbudet af tackjern. Likaså träffades de så länge skyddade väfverierna, ej blott af införselförbudens upphäfvande, utan af åtskilliga nedsättningar, uppgående till 40 och 33 $^1/_3$ pcnt; den särskildt så väl omhägnade ylleväfnadsmanufakturen måste äfven gå i mistning af sitt införselförbud och se tullen på en eller annan af sina tillverkningar nedsatt, t. ex. *filtar* och *mattor*, med 33 $^1/_3$ pcnt. Huru svårt emellertid idkarne af en skyddad näring hafva att uppgifva denna förmån visas deraf, att, om vi ej bedraga oss,

en deputation från Norrköping hos Konungen anhållit om förbudets förlängande; en begäran, hvilken dock, såvidt vi känna, icke lyckats vinna bifall.

Det nu anförda torde vara tillräckligt att visa huru Ständerna tillämpat den första af de båda nyss omnämnde grundsatserna: möjliggörandet af en lofgifven handel och täflan med utländningen. Man har anmärkt, att nedsättningarne varit för detta ändamål alltför obetydliga, så att många tullsatser ännu verka såsom förbud, att värdena ej blifvit noggrannt beräknade, o. s. v. Anmärkningarne ega måhända sin rigtighet; men det ovedersägliga är, att en högst betydlig mängd tullsatser blifvit nedsatta, samt att tullagstiftningen tagit ett större steg till frihandel än den någonsin förr det gjort. Må man för det öfriga afbida tiden! — Det återstår att med några exempel visa huruledes den andra grundsatsen blifvit fullföljd. Vi hafva redan anmärkt, att bland de nämnda artiklarne åtskilliga äro att anse såsom råämnen för fabrikater, andra åter, såsom redskap, machiner, jerneffekter, äro åtminstone vigtiga hjelpemedel. Flera andra exempel skulle kunna tilläggas, men vi vilja ej trötta läsaren med alltför stor vidlyftighet; blott det må anmärkas att på *garn*, ett halffabrikat, som utgör råämnet för spinnerierna, nedsattes tullen för ull- och linnegarn med 50 pcnt, för ofärgadt bomullsgarn med 25 pcnt. Men för att bereda Svenska näringsidkarne förmåga att ingå i täflan med de utländska ansågo Ständerna, att tullen ej blott på råämnen och materialier borde nedsättas, utan äfven på de artiklar, som ingingo i fabrikantens lefnadskostnad. Derföre nedsattes tullen på *fisk* med 50 pcnt, en nedsättning så mycket betydligare, som största mängden af denna vara kommer från Norge och således inkommer för half tull, så mycket mera välgörande, som den utgör ett af den fattigaste klassens vigtigaste födoämnen, på *fläsk* med 33 $^1/_3$ pcnt, på *kreatur* 75 pcnt, på *salt* 50 pcnt, på *sirup* 33 $^1/_3$ pcnt, på *smör* 50 pcnt o. s. v.

Dessa allmänna anmärkningar må tjena till en, om ock ofullständig, charakteristik af den nya æra, hvari Svenska

tullagstiftningen med den sista Riksdagen inträdt. Förändringen synes oss i många hänseenden vigtig, om den ock ej varit så genomgripande, som många önskat det, och framför allt vigtig deri, att både Konung och Ständer nu förenat sig om en ny princip för tullagstiftningen. Denna princip, en gång erkänd, skall sannolikt ej kunna frånträdas; dertill öfverensstämmer den alltför mycket med vetenskapens resultater, flertalets af nationen fördel, näringarnes sanna förkofran, och, rätt handhafd, finansernas blomstring. Dessutom finnes ännu ett skäl att lyckönska sig till denna förändrings inträdande i Sverige; och det är, att den nu beträdda banan skall kunna leda oss till en tullförening med Norge, ett mål, hvars vinnande genom den skedda reformen visserligen ej var främmande för Ständerna, när de fattade sitt beslut, och sedan dess blifvit ännu mera beredt genom tillsättandet af en komité för att afgifva förslag om åtgärder till ytterligare lättnad af handeln och sjöfarten mellan de förenade Rikena.

En annan fråga, vigtig för landets förnämsta näring, ännu vigtigare för finanserna och aldra vigtigast för folkets moralitet, blef äfven på ett, såsom vi hoppas, i alla tre hänseendena lyckligt sätt löst under Riksdagen. Denna fråga var *bränvinsfrågan*. Uppmärksamheten hade redan länge varit rigtad på den stora bränvinskonsumtionens skadliga verkningar, nykterhetssällskaper blifvit stiftade och enskilda män med stor ifver uppträdt emot bränvinet, dess tillverkning och förbrukning. Det är äfven bekant, hvilka förfärliga följder för folkets både moraliska och fysiska tillstånd man trott sig kunna härleda från det omåttliga bränvinssupandet. Mycket derutaf var sannt, om också det åtföljdes af någon öfverdrift, isynnerhet var bränvinet en källa till en mängd förbrytelser; men onekligt var äfven att bränvinssupandet aftagit, om det dock alltid ännu bedrefs i en beklagansvärd grad. Märkvärdigt nog, att man under den föregående, lifliga striden mot bränvinet likväl ej, såvidt vi kunna påminna oss, uppfunnit det medel, som nu yrkats till hämmande af bränvinsproduktionen, nemligen varans fördyrande.

Någon tid före Riksdagen, ett år omkring, började emot bränvinet en agitation, väckt genom brochurer och tidningar, sedan fortsatt genom hushållssällskaper och sockennämnder, hvars föremål var att söka få bränvinskonsumtionen hämmad genom högre skatt på tillverkningen, och, då husbehofsbränningen redan länge varit ansedd såsom en synnerlig orsak till den öfverflödiga förbrukningen, bränvins-tillverkningen skild från egande af jord, samt drifven endast i större fabriker. Rättigheten att bränna till husbehof hade af ålder varit förenad med eganderätt till jord. Från detta förhållande hade undantag egt rum blott under tvenne korta perioder. Det ena under Carl XII:s tid, då genom K. Br. 29 Sept. 1718 förordnades, att all husbehofsbränning såväl i städerna som på landet skulle upphöra och bränvinstillverkningen bedrifvas vid större brännerier, som privilegierades för vissa distrikter. Men detta egde ej länge bestånd. Redan följande året återfingo bönderna bränvinspannorna. Vi hafva anmärkt detta, emedan det är ganska märkvärdigt att i tvenne af Riksdagens vigtigaste åtgärder spåra första försöken från Carl XII:s regering. Det andra undantaget skedde genom Gustaf III:s olyckliga försök att göra bränvinsbränningen till ett regale, hvilket räckte från 1775—1787.

Till följe af denna agitation inkommo till regeringen massor af petitioner om proposition till Ständerna rörande en förändring af bränvinslagstiftningen i nu antydda rigtning, och, sedan Ständerna sammanträdt, väcktes äfven af enskilda riksdagsmän motioner i samma syftning. Regeringen afgaf ock en proposition till Ständerna, men den befanns icke vara fullt tillfredsställande i anseende till det undseende, som deri visades de mindre pannorna. Det var klart, att om det afsedda ändamålet — bränvinsförbrukningens minskande — skulle vinnas på den angifna vägen, så var ej annat än att sätta skatten så hög, att tillverkningen endast kunde med fördel drifvas i stora fabriker, der kontroll å den verkliga, och ej blott efter pannerymden beräknade, tillverkningen kunde ega rum, då man tillika kunde bestämma ett maximibelopp för densamma i

hvarje bränneri; tillät man de smärre pannorna och förminskad skatt å deras tillverkning, så blef ändamålet alltid förfeladt. Detta var äfven den tanke, som ledde Ständernas beslut; och om äfven de smärre pannorna bibehöllos, så skedde det utom all fråga blott för att förmedla öfvergången från det gamla till det nya; och genom att underkasta dem samma skatt som de stora brännerierna var deras dom i sjelfva verket beseglad. Oaktadt ett temligen lifligt motstånd hos Adeln och isynnerhet hos Bönderna blef bränvinslagstiftningen fullkomligen reformerad.

Grunddragen af den nya lagstiftningen äro följande. Rättigheten att tillverka bränvin på landet eller i stad tillkommer hvar och en, som är berättigad att drifva fabriksrörelse eller eger eller innehar i mantal satt jord. Men derifrån äro dock uteslutna vissa personer på grund af deras embete, de må innehafva jord af hvad beskaffenhet som helst, äfvensom bränvinsbränning ej får idkas å viss jord, den må innehafvas af hvilken person som helst. Tillverkningen får ske dels i *större* bränneri, der redskap af hvad storlek och beskaffenhet som helst får nyttjas, men den minsta tillverkningen ej får understiga 300 knr om dygnet, den största ej understiga 1000 knr, dels i *mindre*, der bränvin får tillverkas endast med enkel, omedelbarligen med eld drifven redskap, och der pannans rymd ej får vara mindre än 12, ej större än 20 knr. Bränvinstillverkning i mindre bränneri får endast utöfvas af den, som eger eller innehar i mantal satt eller särskildt skattlagd jord. Vid större bränneri kontrolleras tillverkningen af särskildt tillsatte personer, vid mindre är den beräknad till ett visst belopp af pannans rymd. Tiden för bränning är tvenne månader, men kan af Konungen ytterligare inskränkas. Skatten är 16 sk. bco af hvarje kanna. En särskild lag bestämmer rättigheten till försäljning af bränvin och andra spirituösa drycker. Försäljning af bränvin kan ske såsom utskänkning, då huru litet belopp som helst får försäljas, såsom utminutering, då minsta beloppet är en half kanna; i andra fall får ej mindre qvantitet för-

säljas än 15 kannor. För utskänkning betales en skatt af 12 sk., för utminutering af 8 sk. bco på hvarje kanna. Af afgiften för minutering och utskänkning insättes $^1/_5$ iränteriet för Länets Hushållningssällskaps räkning, de öfriga $^4/_5$ tillfalla, der de utgå i stad, staden, och på landet fördelas de på socknarne efter deras folkmängd. — Verkningarne af den nya lagstiftningen hafva redan under det första året, den varit i verksamhet, i allo bekräftat de förhoppningar man fästat vid densamma. Af generalsammandraget öfver anmälningarne till bränvinsbränning för 1855 finner man, att i stället för 36 millioner knr, hvartill Ständerna beräknade den årliga tillverkningen under den förra lagstiftningen, anmälningar skett för blott 9 millioner, att således tillverkningen nedgått med tre fjerdedelar, hvarjemte småbränneriernas antal minskats med 90 prcnt. Man kan således taga för gifvet, att småbrännerierna skola med tiden alldeles försvinna, enär det redan af första årets erfarenhet visar sig, att deras antal så högst betydligt sjunkit *).

Redan vid föregående Riksdag hade motioner blifvit väckta om införande af ett *medelporto* för den inrikes brefvexlingen, men Ständerna hade inskränkt sig att begära, det ett på tillförlitliga beräkningar grundadt förslag till den ifrågaställda förändringen måtte uppgöras och proposition i ämnet meddelas dem vid deras följande sammanträde. På grund af denna framställning fingo Ständerna äfven emottaga en Kongl. proposition, hvari föreslogs införande af ett rayonporto, utgörande 4 sk. bco för bref, befordrade på en sträcka af 20 mil, och 6 sk. bco för bref, som gingo längre. Skälet, hvarföre regeringen bestämde sig för ett rayonporto, var att den, genom fastställande af ett enda likformigt porto af 4 sk., fruktade en alltför stor minskning i det bidrag postverket lemnade Staten. Bevillningsutskottet, som först handlade ärendet, afstyrkte införande af ett rayonporto, såsom icke af behofvet påkalladt eller beredande tillräckligt stor beqvämlig-

*) Uppgiften är hemtad ur Post- och Inrikes-Tidningar 6 Dec. 1855.

het vid brefvexlingen, men ansåg lika med regeringen, att Statsverket ej kunde undvara de från postverket inflytande bidrag, hvarföre Utskottet ej heller kunde förorda införandet af ett medelporto, utan föreslog i stället bibehållandet af det gamla systemet.

Nu kunde det visserligen på goda skäl sättas i fråga om postverket vore en sådan anstalt, att Staten deraf borde draga någon direkt penningevinst, om det icke snarare, äfven med uppoffring af det bidrag det lemnat Statsverket, borde inrättas på det för allmänheten beqvämligaste sätt; men det visade sig vid frågans närmare utredande, att, äfven med införande af ett 4 skill:s medelporto, postverket fortfarande skulle lemna ett öfverskott öfver kostnaderna. De beräkningar, efter hvilka man kommit till ett motsatt resultat, voro nemligen grundade på brefvexlingen, sådan den var 1851; men efter denna tid hade brefvens antal så betydligt tillväxt, att, med införande af ett 4 sk. medelporto, postverket fortfarande skulle kunna lemna ett betydligt bidrag till Statsverket och det utan att taga i beräkning den ytterligare tillökning af brefvens antal, hvilken blef en otvifvelaktig följd af medelportots införande. Efter denna frågans utredning beslöto Ständerna införandet af ett likformigt medelporto af 4 skill. bco för den inrikes brefvexlingen, och detta utan afseende på den minskning af postverkets bidrag till Statsverket, som deraf kunde blifva en följd, emedan de, i sammanhang med antagandet af medelportot, bestämde, att postmedlen hädanefter skulle uteslutande användas för postverkets behof, till postanstalternas bättre ordnande, samt att åt postföringen meddela större hastighet och säkerhet; ett beslut, hvilket synes vara lika mycket föranledt af en rätt uppfattning af postverkets bestämmelse, som medgifvet af Svenska Statsverkets närvarande lyckliga ställning.

Denna Riksdag medförde äfven *decimalsystemets* antagande i Sverige såväl för Rikets mynt, som för mått, mål och vigt, och ordnade de dermed sammanhang egande ämnen. Sverige egde, som bekant är, trenne slags mynt, riks–

gäld, banco och specie. I stället för dessa infördes nu blott ett enda, kalladt *riksdaler riksmynt*, och såsom räkneenhet bestämdes riksdalern riksgäld, mot hvilken sålunda en riksdaler riksmynt hädanefter kommer att svara. Riksdalern hade förut varit delad i 48 skillingar, men blef nu, vid decimalsystemets införande, delad i 100 *Öre*, och den förra benämningen skillingar kommer således att försvinna. I afseende på myntets skrot och korn skedde ingen förändring, — utan tvifvel ett verksamt medel att lätta införandet af det nya systemet — endast benämningen och enhetens indelning ombyttes. Vid tillämpningen af decimalsystemet på mått, mål och vigt bibehöll man äfven de gamla enheterna. För längdmåttet utgör *foten* enhet, delad i 10 *tum*, och hvarje tum i 10 *linier*, för ytmåttet *quadratfoten*, med samma underafdelningar, och för rymdmåttet *kubikfoten*, delad i 10 *kannor* eller 1000 *kubiktum*. Af foten utgöra *stång* och *ref* multipler, den förra innefattande 10 fot, den sednare 10 stänger; motsvarande bestämmelser finnas äfven för rymdmåtten. Utöfver de nu bestämda måtten bibehölls endast milen, utgörande såsom förut 36,000 fot. Alnen, hvilken var den förut gällande enheten för längdmåttet, försvann, men, då den innefattade jemt 2 fot, är egentligen ingen ny enhet införd; deremot måste den gamla tunnan försvinna, emedan dess inpassande i det nya systemet icke lät sig göra, då den innehöll dels 48 dels 56 kannor, alltefter som den tjenade till mått för våta eller torra varor. Sverige hade en synnerlig rikedom af särskilda vigtbestämningar; man hade medicinalvigt, viktualievigt, metallvigt, bergsvigt, uppstadsvigt, m. m. Af dessa qvarstår blott medicinalvigten, dock endast att på apotheken väga medikamenter efter läkares recepter; för all annan vigt är numera *skålpundet* ($^1/_{20}$ af ett pund viktualievigt) enheten, fördelad i 100 *ort* och hvarje ort i 100 *korn*. Multipler af skålpundet äro *centnern* om 100 skålpund och *nylästen* om 100 centner. — Man finner sålunda att i det nya Svenska systemet foten ligger till grund för längd-, yt- och rymdmåtten. Tyngdmåttet står väl ej i något enklare förhållande

till dessa, men myntenheten är åter bestämd i förhållande till detta, i så måtto nemligen, att riksdalern riksmynt utgör $^1/_{50}$ af ett skålpund myntsilfver. Ehuru man sålunda för enheterna bibehöll de förut gällande mått, saknar systemet likväl ej vetenskaplig grund, ty foten utgör en viss del af pendellängden, bestämd under vissa gifna omständigheter, och skålpundet likaledes en viss del af en kubikfot rent vatten vid dess högsta täthet. Då man känner, att det så berömda metersystemet icke är eller knappast kan vara fullt pålitligt till sin vetenskapliga grundval, så kan man svårligen klandra, att icke detta system följdes vid den nu skedda förändringen. Den enda fördelen deraf skulle hafva varit att Svenska mått-, mål- och vigt-systemet blifvit lika med åtskilliga andra länders; men denna fördel synes i icke obetydlig grad motvägas af den olägenhet, som bestämmandet af nya enheter skulle utöfvat på en mängd förhållanden, en olägenhet, hvilken, om ock öfvergående, varit kännbar kanske för generationer.

Så vigtiga än åtskilliga af de beslut voro, för hvilka vi ofvanför redogjort, så stå de dock, i afseende på inflytandet till utveckling af landets materiella krafter, tillbaka för ett, hvilket ännu återstår oss att nämna. Detta var beslutet om *anläggande af jernvägar* på Statens bekostnad. Vigten af goda kommunikationsanstalter i ett land har länge varit insedd, lika länge åtminstone som man varit öfvertygad om sanningen af Adam Smiths sats, att arbetsfördelningen är beroende af marknadens utsträckning; och det torde väl numera få tagas för gifvet, att intet land, som saknar de snabbaste, säkraste, och, med hänsyn till dessa egenskaper, de billigaste kommunikationsanstalter, jernvägarne, kan gifva åt sina materiella krafter den utveckling, hvaraf de på industriens nuvarande ståndpunkt äro mäktiga, eller ens försöka att bibehålla sin relativa ställning till de nationer, som redan tillegnat sig dessa vigtiga förbindelsemedel. Det är dock klart, att ett lands naturliga beskaffenhet och ekonomiska ställning kunna lägga större eller mindre hinder i vägen för dessa fö-

retag, och man kunde på visst sätt säga, att ju mera ett land är i behof af dylika anstalter, desto mindre eger det förmåga att utföra dem. Der industrien ännu är föga utvecklad, der befolkningen är glest spridd öfver stora landsträckor, antingen afskurna genom naturliga hinder eller icke förbundna genom segelbara floder, der behöfvas dessa medel bäst att lyfta den svaga näringsfliten, att genom befolkningens sammanförande åstadkomma den förökade samverkan i arbetet, som så väsendtligt ökar dess produktivitet; men på samma gång saknas, just till följe af näringsflitens låga ståndpunkt, de kapitaler, som äro nödvändiga för att sätta dessa företag i verket. Det torde väl på goda grunder kunna sättas i fråga, om ej ett system af goda farvägar, genomkorsande ett land i alla riktningar, är lika dyrbart som en eller annan jernväg, anlagd i en viss hufvudriktning; men de förra äro seklers verk, den sednare erfordrar utläggning af ett stort kapital på en gång eller under jemförelsevis kort tid, och då de förra i ett fattigt land kunna, utan synnerlig uppoffring, anläggas af de besparingar den årliga produktionen lemnar, kan det sednare företaget der svårligen åstadkommas utan ett alltför stort ingrepp i det för industriens fortfarande underhållande bestämda kapitalet.

För ett tiotal af år sedan ansåg man Sverige vara i denna belägenhet. Man ansåg att dess industrie väl behöfde dessa hjelpemedel, men att ringheten af dess kapitaler, glesheten af dess befolkning, utsträckningen samt beskaffenhet af dess område gjorde hvarje tanke derpå omöjlig. Väl egde Sverige ett ganska fullständigt system af farvägar, i vissa landsorter af ypperlig beskaffenhet; men detta hade tillkommit under århundraden och underhölls genom årliga dagsverken, hvilkas utgörande blifvit en vana, och var derföre måhända mindre känbart. Väl hade Sverige förmått utföra ett stort kanalisationsföretag; men hvad var kostnaden för Göta Kanal i jemförelse med kostnaden för ett jernvägssystem! Man var således med undergifvenhet besluten att lemna sig efter i folkens industriella täflan. Det var en olycka, men en olycka

af samma slag, som att ej hela Sveriges jord var så fruktbar som Skåne, dess himmel ej så mild som Andalusiens. Förtjensten af att hafva brutit denna fördom tillkommer i viss mån Grefve A. E. von Rosen. Svårligen kan man tillerkänna Grefve von Rosen samma förtjenst i afseende på jernvägarne, som tillkommer Grefve Platen i afseende på Göta Kanal. Nationens insigt uti och intresse för värdet af goda kommunikationsanstalter är vida större nu, än för fyratio år sedan, hvarför de svårigheter Grefve Rosen haft att bekämpa kunna antagas varit mindre än dem, som uppställdes för utförandet af Göta Kanal. Men icke desto mindre synes Grefve Rosen ega anspråk på tacksamhet för det nit han egnade åt saken, för den uppmärksamhet han förvärfvade åt densamma, och framför allt för undanrödjande af åtskilliga fördomar, som voro förbundna med densamma, bland andra den, att de lokala hindren för jernvägar voro större i Sverige än i andra länder.

Det är från 1845 som planerna för jernvägar i Sverige egentligen äro att datera. Nämnde år hemkom Grefve Rosen från England, der han lyckats intressera åtskilliga kapitalister för dessa företag här i landet, framlade sina planer för regeringen och erhöll den 27 Nov. samma år Konungens resolution, att under en tid af 20 år få bilda bolag af in- och utländske män till utförande af jernvägar genom de söder om Dalelfven belägna landskap, hvilka jernvägar, enligt Grefve Rosens system, skulle bestå af tvenne hufvudbanor, båda utgående från Stockholm, den ena i vestlig riktning med Göteborg till slutpunkt, den andra åt söder till Ystad, jemte lämpliga bibanor, af hvilka de vigtigaste voro en från Stockholm till Gefle, en annan från Göteborgsbanan genom Småland och Skåne till Malmö. Grefve Rosen började sina undersökningar på sträckningen mellan Stockholm och Upsala; men, inseende vigten af att i främsta rummet genom jernvägar söka förbindelse mellan Sveriges förnämsta vattendrag, öfvergaf han sin förstnämnda plan, och lät anställa undersökningar på sträckan mellan Örebro och Hults lastageplats vid Venern. Genom

anläggande af en jernväg mellan dessa båda orter, skulle man vinna en förbindelse mellan Hjelmaren och Venern, och således lätta kommunikationen mellan Stockholm och Göteborg, till dess hela linien mellan dessa båda orter blifvit färdig. Företaget vann varmt understöd af åtskilliga egendomsegare i trakten. Sedermera blef, under loppet af 1847, under ledning af en Engelsk ingeniör hela sträckan mellan Göteborg och Stockholm undersökt. Resultatet deraf visade, att lokalen erbjöd inga väsendtliga hinder, kostnadsförslag upprättades m. m. och allt bereddes så, att ärendet kunde underställas de 1847 sammanträdande Ständerna. Jernvägsfrågan blef dock ej föremål för någon omfattande pröfning af Ständerna. Genom ett af de sista besluten vid Riksdagen blef dock Ständernas garantie af fyra procent å anläggningssumman beviljad för en jernväg mellan Örebro och Hult för en tid af 15 år, äfvensom ett lån af statsmedel medgafs för anläggning af en jernväg mellan Sjöändans lastageplats och Christinehamn.

Något vidare skedde ej vid denna Riksdag, men vid den följande (1850—51) erhöll frågan redan större omfattning. Undersökningar hade nemligen skett i flere riktningar, såsom från Nora till Örebro, från Fahlun till Gefle, från Norbergs grufvor till sjön Åmänningen m. fl. Under den 28 Dec. 1848 hade äfven oktroj blifvit utfärdad för det bolag, som kunde komma att bilda sig till utförande af den nämnde jernvägen mellan Örebro och Hult. Något sådant kom dock ej till stånd, hufvudsakligen derföre, att efter 1848 års rörelser Engelska kapitalister dels funno betänkligheter att placera sina penningar i främmande länder, dels inom Brittiska väldet fingo nya tillfällen dertill, enär just vid denna tid Engelska regeringen genom anbud af högst fördelaktiga vilkor började uppmuntra till anläggande af de Ostindiska jernvägarne.

Men företaget förföll ej derföre, utan blef ånyo upptaget i större omfattning och under fördelaktigare vilkor. Då det till en början ansetts fördelaktigt, att, till lättande af rörelsen mellan Stockholm och Göteborg, sammanbinda Venern med Hjelmaren, insåg man snart, att en ännu kortare förbindelse

mellan Rikets båda förnämsta städer kunde vinnas genom att gifva jernvägen en föga betydlig utsträckning, så att den, i stället för att sluta vid Örebro, leddes till Köping, hvarigenom Venern förenades med Mälaren. Till detta nya och större jernvägsföretag hade Grefve Rosen, som allt fortfarande stod i spetsen derför, lyckats förskaffa sig understöd af tvenne Engelska hus, hvilka erbjödo något olika vilkor. Ständerna beslöto denna gång, att, om ett bolag bildade sig för anläggande af jernväg mellan Hult och Köping, Svenska staten, under en tid af 40 år, garanterade detta bolag en inkomst af fem procent å anläggningskapitalet, hvilket, enligt kostnadsförslaget, beräknades till 5 millioner, emot vilkor, att banan jemte alla byggnader och all materiel vid nämnde tids slut tillföll Staten, samt att bolaget bildade sig och började arbetet inom slutet af 1852 och så fortskyndade detsamma, att banan kunde för allmänna rörelsen öppnas före 1855 års utgång. Sedan en af Konungen tillsatt Komité verkställt ytterligare undersökningar, bildade sig ett bolag, som erhöll ny oktroj den 13 November 1852, hvarefter arbetet, ehuru endast pro forma, började innan utgången af år 1852. Det andra af de af Ständerna uppställda vilkor var således uppfylldt, och arbetet fortsattes med allvar sedermera under följande år. Huruvida det tredje vilkoret blifvit uppfylldt få vi nedanför tillfälle att anmärka.

Vid denna Riksdag visade Ständerna sitt intresse för jernvägsföretagen ej allenast genom att erbjuda förmånligare vilkor för den nu i större utsträckning föreslagna jernvägen från Venern, utan den redan förut genom undersökningar förberedda jernvägsanläggningen mellan Nora och Örebro erhöll äfven understöd från Statens sida dels genom ett kontant anslag, dels genom beviljande af ett lån, båda tillsammans uppgående till hälften af den föreslagna anläggningssumman.

Under 1851 och följande år hade äfven åtskilliga mindre jernvägar, beräknade för hästkraft, kommit till stånd eller blifvit påbörjade. De äro anlagda i bergslagen för att lätta

forslingen af deras tunga produkter. Dessa jernvägar anlades äfven med bidrag af allmänna medel, hvilka dock anvisades till utgående såsom lån af den under Konungens disposition ställda Handels- och Sjöfartsfonden. Af dessa mindre jernvägar, hvilka nu, till en början, ej erhöllo något bidrag från Ständerna, var blott en beräknad för lokomotiv, neml. den från Norbergs grufvor till sjön Åmänningen, hvarifrån vattenkommunikation fortgår till Mälaren genom Strömsholms kanal.

Erfarenheten hade emellertid ådagalagt, att, om äfven det enskilda intresset för jernvägsföretagen var ganska lifligt, knappt någon enda jernvägsanläggning kunde komma till stånd utan understöd från Statens sida. Äfven till de små hästbanorna i bergslagen hade lån erhållits af allmänna medel. Det syntes sålunda kunna tagas för gifvet, att minst något större jernvägsföretag kunde fullbordas utan mer eller mindre direkt medverkan från Statens sida. När Staten sålunda i alla fall fick bekosta jernbanornas anläggning, så syntes det bästa vara, att Staten tog hela ärendet i sin hand för att derigenom vinna tillräcklig garantie för dess ändamålsenliga utförande, och att det Allmänna verkligen bereddes de fördelar af dessa företag, hvilka det, till följe af bidragen till desamma, hade rätt att vänta. Ledd af dessa åsigter anbefallde Konungen Chefen för Topografiska corpsen att anställa undersökningar och sedermera inkomma med förslag till stamjernbanor. Detta förslag var ungefär detsamma som Grefve Rosens. En hufvudbana skulle gå i sträckning från Göteborg till Stockholm, öfver Alingsås, Örebro och Vesterås, till hvilken tvenne grenbanor borde ansluta sig, en från Stockholm till Gefle, en annan från någon punkt på banan gå öfver Christinehamn och Carlstad till Norge. Den andra hufvudbanan borde från Stockholm gå söderut, dela sig vid Linköping och med sin ena arm gå till Carlshamn såsom slutpunkt, med den andra öfver Jönköping till Malmö. Kostnaden för dessa banor anslogs till något öfver 47 millioner. Till de 1853 sammanträdande Ständerna afgaf Konungen en

proposition i ämnet, hvars hufvudsakliga innehåll var, att stambanor hädanefter utfördes genom Statens försorg och på dess bekostnad, samt att de derföre nödiga medel anskaffades medelst upplåning på räntebärande obligationer. Ständerna godkände förslaget, men antogo blott tvenne hufvudbanor, den ena från Göteborg till Stockholm, den andra från någon af Skånes hamnar till Jönköping, och bestämde tillika, att arbetet på den förra skulle börja vid Göteborg, på den sednare vid Malmö. Till utförande af dessa banor anslogo Ständerna till en början 4 millioner för Göteborgsbanan och en million för den södra, hvilka medel, såvida de ej kunde beredas af förhandenvarande disponibla tillgångar, skulle anskaffas genom upplåning emot 4 proc. årlig ränta. Arbetet på dessa banor började äfven under sommaren 1855 och har betydligt fortskridit, så att en eller annan mil redan detta år torde kunna öppnas för trafiken.

Men oaktadt hufvudbanornas utförande sålunda öfvertogs af Staten, hvilken derigenom blef belastad med betydliga utgifter, så lyckades det ändock att vinna offentligt understöd för åtskilliga andra dylika företag. Det bolag, som bildat sig för anläggning af jernvägen mellan Norbergs grufvor och Åmänningen, hade, till följe af bristfälliga beräkningar öfver kostnaderna, nödsakats ingifva sin cessionsansökan. För att emellertid hela företaget ej skulle öfvergifvas och derigenom den redan nedlagda kostnaden gå förlorad, ansågo Ständerna, på derom från regeringens sida gjord framställning, att ett ytterligare understöd af allmänna medel (bolaget hade förut erhållit ett lån från Handels- och Sjöfartsfonden) borde beviljas. Detta bestod i ett lån af 100,000 Rdr, såvida ett nytt bolag bildades före den 1 April 1855, hvilket såväl förvärfvade eganderätten till de redan verkställda arbetena, som ock öfvertog ansvarighet af de förbindelser, som ålogo det förra bolaget. Och sedan ett nytt bolag på dessa vilkor kommit till stånd, äro sannolikt arbetena på denna bana ånyo upptagna.

Men utom detta äldre företag blefvo äfven tvenne andra,

det ena af ganska betydlig utsträckning, understödda med lån af allmänna medel. Det ena var anläggandet af en jernbana för hästkraft af halfannan mils längd mellan sjöarne Wessman och Norra Barken inom Stora Kopparbergs Län, till hvilket beviljades ett lån af 133,333 Rdr 16 sk. bco. Det andra, större, var för en jernväg för lokomotiv mellan Fahlun och Gefle. Dalarne, en af Sveriges största och folkrikaste provinser, saknade alla andra debouchéer, än dem den dyra landttransporten kunde bereda. Väl genomströmmas provinsen af Dalelfven; men denna är ej segelbar. Frågor om anläggning af kanaler inom denna provins hade väl uppstått, men fördelarne deraf icke ansetts motsvara kostnaderna. När tanken på jernvägar i Sverige uppstod, riktades uppmärksamheten redan tidigt åt Dalarne, för hvilka en sådan anläggning uppenbarligen var högst påkallad. Ett dubbelt intresse gjorde sig gällande i denna fråga. Å ena sidan sträfvade Vesterås att få jernvägen dragen i sydlig riktning, då den kommit att genomskära det bördiga Vestmanland; å den andra sidan skulle, genom dess ledning till Gefle, en omedelbar kommunikation med hafvet vinnas. När nu frågan kom till Ständerna, beslöto sig dessa för den sednare banan, dels emedan kostnaden för denna bana var mindre än för den åt Vesterås, dels emedan de varor, som ansågos komma att föras på jernvägen, voro sådana som berodde på in- och utförsel från och till utlandet, hvarföre det var af vigt att vinna en så gin förbindelse med hafvet som möjligt. Utförandet af denna bana, hvilken ej betraktades såsom stambana, ansågs böra ske genom ett enskildt bolag, och det understöd Ständerna beviljade bestod blott af ett lån uppgående till 1,600,000 Rdr. Arbetet på denna bana är i full gång.

Det är således på fem särskilda ställen i Riket, der arbete fortgår på banor för lokomotiv; den sjette banan är färdig. För öfversigtens skull angifva vi dem här på ett ställe. Den första är *vestra stambanan.* Denna börjar vid Göteborg, går öfver Jonsered och Ingared utmed sjöarne Aspen, Floda och Säflången till Alingsås, derifrån den skall sträcka sig öf-

ver Tarsled in i Skaraborgs Län, och sedan fortgå öfver Floby, vester om Falköping, öfver Thorbjörnstorp och Stenstorp, öster om Sköfde, öfver Mo och Valla framgå till Göta Kanal, hvilken den skär vid Gasstorp, hvarefter den vidare framdrages förbi Slätte, öster om Hofva till Valaholm, den yttersta punkten, som hittills blifvit bestämd för banans sträckning i öster. Under innevarande sommar kommer arbetet på denna bana att bedrifvas på en sträcka af 9 mil. — Den andra banan är *södra stambanan*, der arbetet pågår som bäst mellan Malmö och Lund och jemväl ett stycke norr om sistnämnde stad. Det är föreslaget att banan norr om Lund skall framdragas öfver Håsta, Örtofta och Ellinge, utmed Ringsjöns vestra strand, öfver Ormanäs till Sjunnerup, norr om Ringsjön; men vi känna ej om detta förslag vunnit Regeringens sanktion. — Den tredje banan är den mellan *Fahlun och Gefle*. Banan går i vestlig riktning från Gefle öfver Forsbacka, Jädran, Storvik och Robertsholm inåt Dalarne; bankanläggningen torde i år blifva färdig på en sträcka af 3 $^{3}/_{4}$ mil, och, om arbetet får fortgå som hittills, hela banan kunna öppnas under sommaren 1858. — Den fjerde är banan från *Norbergs grufvor till Åmänningen*. Ett nytt bolag har bildat sig till arbetets återupptagande. Huru långt arbetet fortskridit, är oss obekant; 1853 var dock omkring en tredjedel af banan färdig. — Den femte är *Köping-Hult*-banan. Arbetets fortgång på denna bana kunna vi ej heller angifva. Det har till följe af de förluster, som tillskyndats bolaget genom den bekante Sadleirs bedrägerier, till en tid blifvit inställdt; men beslut om dess återupptagande lärer nyligen blifvit fattadt. — Den sjette banan är *Nora-Ervalla*. Denna är under detta år öppnad för allmänna rörelsen. Riktningen af denna bana har under arbetets fortgång blifvit förändrad, i det att den icke vid Örebro, utan vid Ervalla, vester om Örebro, sammanträffar med Köping-Hult-banan.

Dessa äro de i statsekonomiskt afseende vigtigaste åtgärderna vid den sistförflutna Riksdagen. De äro hvarken få eller obetydliga. Men äfven i andra hänseenden visade sig

Riksdagens verksamhet. Dit höra: hvilande förslag om utvidgande af representationsrätten inom borgareståndet, om inrättande af ett ecclesiastik-kollegium, förändring af lagstiftningen för stöld och rån, afskaffandet af kyrkoplikten, antagandet af en ny grufvestadga, beslut om inrättande af ett statistiskt embetsverk m. m. En närmare redogörelse för innehållet af dessa beslut vore måhända ej utan vigt till belysande af Riksdagens verksamhet. Men vi våga ej för en sådan taga läsarens uppmärksamhet i anspråk, då denna uppsats, inom sitt trånga omfång, måhända redan öfverskridit sina tillbörliga gränsor. Men vi vänta ej andra läsare än de, som intressera sig för ämnet sjelft, och för dem kan, enligt den förhoppning vi redan uttalat, en närmare utredning af frågorna ej vara ovälkommen. Hvad vi med denna uppsats velat åsyfta, är: först, en öfversigt af Riksdagens verksamhet inom ett visst område; för det andra, såsom resultat deraf, fästa uppmärksamheten på att Svenska Riksdagen, äfven med sin nuvarande sammansättning, icke helt och hållet saknar förmåga att åstadkomma åtskilliga nyttiga reformer. Vilkoren derför hafva vi ansett ligga dels i uteblifvandet af de egentliga partiefrågornas behandling, dels i en vexande politisk bildning. Måtte den sednare stiga så högt att ett blifvande Riksmöte visar, att Riksdagen äfven eger förmåga att, på ett ändamålsenligt sätt, reformera sig sjelf; det vore måhända den önskvärdaste reformen af alla.

Anmälanden af nya Skrifter.

Thomas Kingos Aandelige Sjunge-Chor, paany udgivet tilligemed Oplysninger om Text og Udgaver af **M. Hammerich** og **G. Rode**. (238 sidor 8:o got.)

Det er vistnok i sin orden, at psalmer til kirkebrug eller overhovedet til kristelig opbyggelse efterhånden må undergå fornyelse og lempelse efter tidens trang og smag, og da især efter tidens språg. Men ved siden ad denne indrömmelse till det praktiske behov må det fastholdes lige så fuldt at være i sin orden, at de udmærkede frembringelser på dette som på ethvert andet felt af literaturen bör være tilgængelige og både kunne og skulle nydes i deres oprindelige form.

Den danske psalmeliteratur ejer nu vistnok intet enkelt værk af en enkelt forfatter, der i historisk betydning overgår den förste större samling af originale psalmer af den förste store originale psalmedigter; og dette betydningsfulde værk er det da, som her fremtræder i en skikkelse, der er både det og vor tid værdig. Dette er den ikke blot ved det udmærket tækkelige udstyr, der i en forædlet form gengiver os endog det oprindelige ydre udseende, men især ved den dertil svarende sjeldne omhu, hvormed teksten helt igennem er behandlet. Den nye udgave af "sjungekoret" fortjener derfor at opstilles som et mönster på en i ydre og indre henseende værdig behandling af fortidens klassiske værker.

Det er vel så, at vi dybt må beklage, at den flid, den smag og den kritik, som her er anvendt, endnu ikke er bleven værker af en endnu langt mere indgribende betydning til del; men dette bör ikke göre os uskönsomme for det gode eksempel, som her gives, og som man vel tör håbe også som sådant vil bære frugt. Ikke heller tör der hentes nogen invending mod det foreliggende arbejde derfra, at det dog kun omfatter den mindste del af Kingos psalmer; ti det historiske hensyn sker netop allerbedst fyldest ved, at forfatteren her repræsenteres ved det historisk betydningsfuldeste, i sig afsluttede, mindre hele.

Den foretagne möjsommelige sammenligning af de mange forskellige, ombyggelig sammensankede, oprindelige udgaver, hvis resultater udgiverne have vidst at sammentrænge på det lille rum af 13 sider, har vel sin störste betydning derved, at den er foretagen; men allerede dette er af ikke ringe betydning, især ligeover for en forfatter som Kingo, hvor læseren ofte standser foran et usædvanligt og uhört, tit vel endog et nyskabt og enestående ord eller udtryk, som ellers let vilde blive anset for en trykfejl, når man ikke fölte sig sikkret herimod ved den forudgangne kritik og derfor så sig henvist til en nöjere prövelse af det påfaldende udtryk, der da også i regelen vil findes forklarligt, om end ikke altid forsvarligt. Det skal dog hermed ikke være sagt, at den foretagne sammenligning og anvendte tekstkritik alene skulde have givet det negative resultat: at der intet videre var at vænte af en tilbagevenden til kilderne. Et positivt udbytte er ialfald det, der har bestemt udgiverne til at lægge netop den udgave af 1686 — af hvilken intet eksemplar har været at finde i Danmark, og som man derfor har måttet hente fra Norge — til grund for den nye udgave; og også i adskillige enkeltheder vil læseren direkte nyde godt af den anstillede sammenligning og den derpå stöttede ombyggelige tekstbehandling.

Om der end altid må blive en mulighed tilbage for, att udgg. dog ikke i alle tilfælde have truffet det rette valg*), så vil læseren dog her, ved den hele måde, hvorpå udgaven er besörget, og hvorom de medfölgende "oplysninger" give fornöden underretning, föle sig så tilstrækkelig betrygget i henseende til tekstens tilforladelighed, at han med ro kan hengive sig til nydelsen eller studiet af det foreliggende værk; han vil i alfald være langt bedre faren, end om han havde en hvilkensomhelst enkelt af de oprindelige udgaver for sig. Det er ikke desto mindre en selvfölge, at det vil være enhver kommende udgivers pligt at tage ethvert af de i den foreliggende udgave for dens vedkommende afgjorte spörgsmål under fornyet overvejelse, og han vil da i så henseende finde sit arbejd væsenlig lettet ved det efterlignelseværdige eksempel, som udgg. have givet ved til Köbenhavns universitets-bibliotek at skænke den fuldstændige beskrivelse af den foretagne kollationering.

S. G.

*) Anmælderen ved dog kun at anföre et tilfælde, hvor han er i tvivl om rigtigheden af det trufne valg, nemlig s. 19 (1 A. Sg. 10, 7):

"At mig Satan ey skal vinde
Udi sövne som en Træl,"

i hvilket tilfælde læsemåden "binde", som den ældste udgave har, hvor alle de senere have "vinde", synes naturligst at passe ind i den anvendte lignelse: "som en Træl".

Zendavesta or the Religious Books of the Zoroastrians edited and translated with a Dictionary, Grammar &c. by **N. L. Westergaard.** Vol. I. The Zend Texts. Copenhagen 1852—54. 4:to.

Saa værdifulde de Efterretninger end ere, der om Persien ere komne til os gjennem græske og romerske Forfattere, saa ere de dog ganske utilstrækkelige til at give et nogenlunde fyldigt Billede af dette Lands Oldtidsforhold. I Landet selv har en ugunstig Skjæbne hvilet over Folkets gamle Minder. Hvor tarveligt det Udbytte er, som de indenlandske Kilder fra nyere Tid afgive, fremgaaer af Th. Hyde's Forsög (1700) paa efter disse at fremstille de gamle Perseres Religion. Det var derfor en lykkelig Tanke, der i Midten af forrige Aarhundrede drev Franskmanden Anqvetil Duperron til i Ostindien, blandt Efterkommerne af hine Persere, der ikke vilde böie sig under det muhamedanske Aag, at efterspore de bevarede Levninger af Kildeskrifterne til Zoroasters Lære. Ogsaa blev hans Oversættelse af Zendavesta, der udkom 1771, modtagen med levende Interesse og gav Anledning til en varm Strid om Originalens Ægthed; om selve Oversættelsens Beskaffenhed og dens Forhold til Originalen kunde der, efter Tidens Vilkaar, endnu ikke dömmes. Imidlertid blev Adgangen aabnet til Indsigt i Sanskritsproget og den indiske Oldtid; dette var en nödvendig Betingelse for Forstaaelsen af Zendavestas Grundtext, dermed blev det klart, at Anquetil ikke havde forstaaet og ikke havde oversat fra det Sprog, som man efter hans Exempel, skjöndt urigtigt, har kaldet Zend. Det var vor berömte Landsmand Rask, der i sin Afhandling om Zendsprogets og Zendavestas Ælde og Ægthed (1826) beviste dette og tillige lagde en Grundvold till Zendstudiet, som det dog ikke förundtes ham selv at bygge videre paa. Undersögelsen fortsattes af den udmærkede franske Orientalist Eugène Burnouf, og har allerede fört til betydelige Resultater. Til disse Forarbeider stötter sig den i Overskriften nævnte Udgave af Prof. Westergaard, den förste samlede og critiske Udgave og, hvad den störste Del af Indholdet angaaer, overhovedet den förste Udgave af Zendavesta*). I det kjöbenhavnske Universitetsbibliotheks rige Samling af oldiranske Haandskrifter, der af Rask blev hjembragt fra Ostindien og som væsentligt knytter hans Navn til disse Studier, findes de ældste Haandskrifter, der existere; kun i London haves et enkelt ligesaa gammelt, der

*) Prof. Spiegel i Erlangen har noget tidligere begyndt en samlet Udgave, der imidlertid endnu er ufuldendt; den omfatter tillige Pehlevi-Oversættelsen, hvilken Prof. Westergaard har bebudet at ville udgive i Forbindelse med andre Stykker, i et særskilt Bind. En tydsk Oversættelse med Anmærkninger har Prof. Spiegel paabegyndt samtidigt med Udgaven.

ligesom det tilsvarende kjöbenhavnske omtrent er fra Aaret 1323, medens det ældste Haandskrift, der nu for Tiden kjendes i Ostindien, er fra 1617. Det er derfor især den kjöbenhavnske Haandskriftsamling, der ligger till Grund for denne Udgave. Det foreliggende förste Bind indeholder alle Zendtexterne, eller dog alt hvad der af disse har nogen Betydning, tilligemed en Fortale, hvori Udgiveren, efter en critisk Beskrivelse af Haandskrifterne, fremsætter Resultatet af sine Undersögelser om Zendavestas Oprindelse og senere Historie. Zendavesta, siger han, er ligesaa lidt som Vedahymnerne eller Eddasangene et Værk af en enkelt Mand, være sig Zoroaster eller en af hans Disciple; men ifölge forskjellige Antydninger maa den tilhöre en Tid, da Mediens og Persiens allerede tidligt vidt og bredt berömte Navne vare ubekjendte i Zoroasters Hjemstavn, Bactrien, altsaa en Tid, der ligger forud for Cyrus, som erobrede Bactrien, maaske endog forud for Dejoces, som först samlede de mediske Stammer til et Folk. Han finder det derfor ganske rimeligt, at Zoroaster allerede i det fjerde Aarhundrede f. Chr., da han förste Gang nævnes af græske Forfattere, kan have tilhört en fjern Forntid. Fra samme Tid skrive sig i det Væsentlige Originalerne til den Samling af Fragmenter, som man kalder Zendavesta. Efter en Række af stormfulde Aarhundreder, i hvilke meget var gaaet tabt, bleve disse Levninger samlede og ordnede, sandsynligviis paa de förste Sassaniders Tid. At restituere denne sassanidiske Text saa godt som de forhaandenværende Hjælpemidler tillade, er den Opgave, Udgiveren har sat sig, eftersom et fuldstændigt Kjendskab til denne er nödvendigt for det næste Skridt til Forstaaelsen af Zoroasters Lære i sin oprindelige Skikkelse, nemlig at udsöndre Fragmenterne fra den sassanidiske Ramme og derpaa at ordne den paany efter deres Natur og Character. — Andet Bind skal indeholde en Ordbog og en Sproglære over begge Zend-Dialecterne, sammenlignede med det oldpersiske Söstersprog i Achæmenidernes Indskrifter; tilligemed en Fremstilling af den iranske Sprogclasses Forhold til de beslægtede Sprog og dens Historie indtil Nutiden. I tredie Bind vil fölge en Oversættelse af Zendavesta, hvortil der vil blive föiet en Fremstilling af Zendfolkets religiöse og borgerlige Liv, saaledes som det fremtræder i Zendavesta, og en Udsigt over de iranske Folkeslags Historie indtil Islams Seir. — Af Forfatterens bekjendte Skarpsindighed tör man haabe, at dette Værk, naar det engang foreligger fuldstændigt, vil have fört vort Kjendskab til Irans Oldtid et betydeligt Skridt fremad. T.

Om den anden eller den Sakiske Art af Akhæmenidernes Kileskrift. Af **N. L. Westergaard.** Kjöbenhavn 1854. 4:to. (Særskilt aftrykt af Videnskabernes Selskabs Skrifter).

Blandt de mange Triumpher, som Videnskaben i den nyere Tid har feiret, indtager Dechiffreringen af de achæmenidiske Indskrifter en fremtrædende Plads. Medens den saakaldte Kileskrift endnu for et halvt Aarhundrede siden var saa ubekjendt, at det fra en enkelt Side endog kunde paastaaes, at det var Ornamenter, ikke Skrift, man her havde for sig, saa er det allerede nu lykkedes med Sikkerhed at læse og i alt Væsentligt ogsaa at forstaae de af disse Indskrifter, som ere affattede i den ved Tegnenes Antal og Form simpleste Skriftart. Med ganske faa Undtagelser fremvise nemlig alle i Persien fundne Kileindskrifter tre forskjellige Skriftarter, anbragte ved Siden af hinanden, der ere lette at skjelne, og i hvilke allerede vor Landsmand Fr. Münter (1802) saae en Bogstav–, en Stavelse– og en Ordskrift. Alle have de det tillfælles, at det stadigt tilbagevendende Element i hvert Tegn er en Figur, der ligner en Kile, sjeldnere en Vinkel, der selv synes at være dannet af to Kiler. Fra den förste og simpleste Skriftart maatte alle Dechifferingsforsög naturligen udgaae. Efterat O. Tychsen og Fr. Münter omtrent samtidigt havde udfundet, at en skraaliggende Kile her var brugt som Skjelnemærke mellem de enkelte Ord, og den sidstnævnte tillige havde gjættet Betydningen af den Samling af Kiletegn, der udtrykte Ordet Konge, lykkedes det G. F. Grotefend at opdage Navnene Hystaspes, Darius og Xerxes og derved at udfinde den virkelige eller omtrentlige Betydning af henimod en Trediedel af de 37 Tegn, som denne Skriftart indeholder. Æren for det næste egentlige Fremskridt tilkommer Rask (1826), som kun i Forbigaaende beskjæftigede sig med denne Undersögelse, men, understöttet af sit Kjendskab til Zendsproget, opdagede Betydningen af et Par hyppigt forekommende Tegn, hvorved Achæmenidernes Navn kom tilsyne, tilligemed en characteristisk Böiningsform, der godtgjorde Sprogets hidtil ukjendelige Slægtskab med Zend og Sanskrit. Rask forfulgte ikke videre det fundne Spor, og dog var det netop dette, der förte hans Efterfölgere til langt större Opdagelser. Ti Aar senere vare Burnouf i Paris og Nordmanden Lassen i Bonn, der samtidigt men uafhængigt af hinanden havde optaget Undersögelsen paany, istand til at bestemme Betydningen af de fleste Tegn og at give et anskueligt Billede af Sprogets Character. Endelig hjembragte vor Landsmand Westergaard fra sin Reise i Asien 1844 Afskrifter af samtlige achæmenidiske Indskrifter i Persepolis; de oldpersiske overlod han til Lassen, som kort efter offentliggjorde og fortolkede dem. Med Rawlinson indtraadte omsider England, og paa en glimrende Maade,

i Rækken af de övrige Arbeidere. Denne havde under et længere Ophold i Persien afskrevet den meget vidtlöftige Indskrift ved Behistan og de to mindre paa Alvand ved Hamadan, havde i disse to sidste opdaget de samme Navne, der gave Grotefend Nöglen til Hemmeligheden, og var allerede skredet betydligt frem, inden han blev bekjendt med Undersögelsens Standpunkt i Europa. Da han senere optog dette Æmne til fornyet Undersögelse og offentliggjorde sine Resultater, var han langt forud for alle sine Forgjængere, og Dechiffreringen kunde ansees for fuldendt. I denne förste Skriftart er Sproget nærmest beslægtet med det nordiranske Zendsprog og derfor med Rette henfört til det vestlige Iran, navnlig til Persien. En dansk Oversættelse af Behistan-Indskriften har Prof. Westergaard meddelt i Dansk Tidsskrift Bd. I.

Til Dechiffreringen af den anden Art af Kileskrift er Begyndelsen gjort af Prof. Westergaard 1844. Han kaldte denne Art medisk, et Navn, der allerede tidligere var brugt af andre, men gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at Meder og Perser efter Oldtidens Vidnesbyrd maa have talt næsten samme Sprog, medens det lidet, der kunde læses i den anden Skriftart, tydede hen paa et fra det oldpersiske aldeles forskjelligt Sprog. Han gik ud fra den Forudsætning, at Skriften, skjöndt Stavelseskrift, ikke havde Tegn for andre Stavelser end de aldeles simple, der bestaae af en Consonant med en fölgende Vocal, og kun undtagelsesvis for saadanne, der bestaae af en Vocal med en fölgende Consonant. Dette förste Forsög vandt megen Anerkjendelse og lagdes til Grund for en fornyet Undersögelse af Fr. de Saulcy, der dog ikke naaede synderligt videre. Et Fremskridt gjordes af Englænderen Hincks ved at antage, at Skriften ogsaa indeholdt Stavelser af to Consonanter med en Vocal til Midtlyd. Rawlinson overlod de Aftryk, han havde taget af Behistan-Indskriften til E. Norris, som derpaa byggede et nyt Dechiffrerings-forsög. Han har blandt Andet den Fortjeneste aldeles at have brudt med det tidligere anvendte Navn medisk og de dertil knyttede Forestillinger. Prof. Westergaard, som i Stoffets betydelige Forögelse ved Offentliggjörelsen af Behistan-Indskriften har fundet Anledning til atter at optage denne Undersögelse i sin Helhed, fölger ham heri, kun at han istedenfor skythisk, som Rawlinson og Norris have foreslaaet, bruger Navnet sakisk, som efter persisk Sprogbrug var enstydigt med skythisk hos Grækerne. Sproget henhörer nemlig utvivlsomt til den Æt, som Rask kaldte den skythiske i Modsætning til den japetiske og den semitiske, og medens disse Indskrifter som blotte Oversættelser af de hosstaaende oldpersiske kun for saavidt give et umiddelbart historisk Udbytte, som de ikke sjelden tjene til at udfylde den beskadigede eller ödelagte persiske Text, saa ere de derimod i lingu-

istisk Henseende af den höieste Vigtighed, da de give et Billede af et skythisk Sprog, der er to tusinde Aar ældre end nogetsomhelst andet vi kjende af denne Sprograce. Paa den anden Side afgiver Skriften væsentlige Bidrag til Udtydning af den beslægtede tredie Skriftart og gjennem denne af de i Skrift og Sprog næsten identiske Indskrifter fra Assyrien og Babylonien, der ved Layard og Botta ere bragte for Dagens Lys. — Efter et Omrids af Dechiffreringens Historie giver Forfatteren en Fortegnelse over de Egennavne og andre overensstemmende Ord, der ligge til Grund for Dechiffreringen af den sakiske Skrifart, og gjennemgaaer derpaa hvert enkelt Tegn. Medens han i sin tidligere Afhandling havde opstillet 80 Tegn som sikkre og 12 som tvivlsomme, kjender man nu 109 Tegn, deriblandt 6 af ukjendt Betydning og 2 tillige af usikker Form; af det udfundne Stavelsesystem kan sluttes, at der endnu ere 10 eller 11 Stavelser, hvis Tegn ikke kjendes. Af disse 109 Tegn gjenfindes 6 i den oldpersiske Skrift, men paa en enkelt Undtagelse nær i höist forskjellig Betydning; noget nærmere er Slægtskabet med den assyrisk-babylonske Skrift. — En Undersögelse af Sproget i de sakiske Indskrifter agter Forfatteren at gjöre til Gjenstand for en fölgende Afhandling. **T.**

Dhammapadam. Ex tribus codicibus Hauniensibus palice edidit, latine vertit, excerptis ex commentario palico notisque illustravit **V. Tausböll.** Hauniæ 1855. 8:o.

Dette Værk er et af de förste Skridt til at gjöre en Litteratur almentilgjængelig, hvis Omfang er meget betydeligt. Naar man har nævnet Turnour's Udgave af Mahavanso (1837) og de mindre Stykker, som Spiegel har udgivet (Kammarakyam 1841 og Anecdota Palica 1845), da er omtrent Alt sagt, hvad der hidtil var præsteret i denne Retning. Og dog er Buddhismen — thi det er et af dens Kildeskrifter, der her foreligger — ikke, som Parsismen i vore Dage, indskrænket til at være faa Tusinders Religion; den tæller maaske flere Bekjendere end Christendommen, i alt Fald flest næst efter denne og neppe under en Fjerdedel af hele Menneskeheden. Oprindelig fremtraadt som en Reformation af Brahmanismen, viser den sig i vore Dage i to Forgreninger, en nordlig og en sydlig, denne paa Ceylon og i Bagindien, hin i Tibet, China o. s. v. Den nordlige Gren læser sine hellige Skrifter paa Sanskrit, den sydlige paa Pali, en yngre Dialect af Sanskrit. Undersögelsen om Forholdet mellem begge Grene er ikke mere end begyndt, og meget er endnu ubekjendt; kun dette kan allerede nu ansees for omtrent afgjort, at den sydlige Buddhisme i det Hele taget er den ældste,

og at Nordens buddhistiske Sanskritlitteratur snarere er en Oversættelse eller Omarbeidelse af Sydens Palilitteratur end omvendt. Til Kundskab om denne sidste findes ingensteds i Europa saa rige Hjælpemidler som i Kjöbenhavn (i det Kgl. Bibliothek), og de skyldes Rask, hvis Navn saaledes atter möder os her. Hr Tausböll har i sin Udgave af Dhammapadam for förste Gang offentliggjort et af Buddhismens hellige Skrifter i sin Helhed. Det er en Samling af versificerede Sententser, der i singhalesisk Oversættelse allerede tidligere havde vakt Opmærksomhed blandt engelske Missionærer paa Ceylon. Saaledes kalder Knighton den "a code of morality, and a list of precepts which, for pureness, excellence and wisdom, is only second to that of the Divine lawgiver himself", og Spence Hardy siger om den: "A collection might be made from the precepts of this work, that in the purity of its ethics could scarcely be eqvalled from any other heathen author." Udgiverens Valg faldt derfor först paa denne Bog, af hvilken der heldigvis i Kjöbenhavn findes tre Exemplarer, det ene med en vidtlöftig Commentar. Den ved Hjælp af disse fastsatte Text giver vel paa sine Steder Anledning til Tvivl om Læsemaadens Rigtighed, men da flere af disse tvivlsomme Vers findes i andre gamle Skrifter netop i samme Form, saa antager Udgiveren, at denne Text alligevel er den i den sydlige buddhistiske Kirke reciperede, og sandsynligvis den samme som Mahindo efter det 3:die buddhistiske Concilium (Aar 246 f. Chr.) bragte til Ceylon. Denne Text har Udgiveren oversat paa Latin og oplyst med Anmærkninger, der især angaae den endnu lidet bekjendte Sprogform. Hertil er der föiet udförlige Excerpter af den i det ene Haandskrift indeholdte Commentar, i det Væsentlige en Samling af Legender, der berette, hvorledes Buddha af en eller anden Tildragelse tog Anledning til at fortælle de vedkommende Personers Historie i en foregaaende Tilværelse og som Fortællingens Moral tilföiede den Sentents der skal oplyses. Disse Legender, der ere yngre end Texten, men dog af en anseelig Alder, da de allerede i det femte Aarhundrede efter Chr. skulle være oversatte fra Singhalesisk paa Pali, ere ikke den mindst interessante Del af Hr Tausbölls Arbeide; de give ikke blot vigtige Oplysninger om Buddhismen, om dens Lære og dens ældste Historie, men de ere tillige en rig Kilde til Kundskab om hele det offentlige og private Liv i det gamle Indien. — At Udgiveren istedenfor en indisk Skriftart har valgt europæisk Skrift, fortjener Bifald og Efterligning.

T.

Svenska Run-urkunder, utgifne af **R. Dybeck.** 1—3 Häft., Stockholm 1855—56; 34 ss., 27 planch., stor 8:o. Pris 6 R:dr B:ko tillsammans.

Man skulle med fog kunna kalla den närvarande tiden för nationaliteternas eller den till allt klarare enhetsmedvetande uppvaknande folkkänslans tidsålder; ty uti ingen föregående har folkslägtskapen framträdt med så bestämda fordringar på att varda hörd och erkänd såsom indelningsgrund vid riksgränsornas ordnande. Med ett ord: i nutiden ter sig en mer än någonsin liflig sträfvan hos närskylda, men våldsamt åtskilda, stammar att sluta sig tillsammans, samt en nästan lika stor benägenhet hos icke, eller föga, beslägtade att slita sig ifrån hvarandra. En naturlig följd af detta tvefalda sträfvande är, att folken hafva börjat att med allt större allvar och nöje fördjupa sig i undersökningar om sin egen forntid, för att lära känna sitt rätta grundväsende, och således hvad som rätteligen tillhör dem såsom folk eller icke. Då nu intet är så afgörande i frågan om folkens närmare eller fjärmare skyldskap som språket, så har också den vaknade enhetshogen företrädesvis riktat sina bemödanden på att efter den långa trädesliggningen uppbryta och odla detta fält.

Bland de bildade folken har Sveriges ingalunda varit det sista att egna sina krafter åt detta slags forskning, om äfven arbetets egentliga mål först småningom kunnat framträda för tanken med fullkomlig klarhet. Ledde af denna anda hafva Skandinaviens språk- och häfdaforskare med större och mindre nit och framgång sökt att uppdaga, reda och upplysa vår stams fornminnen. Men den redan tidigt inträffade tresplittringen har icke kunnat undgå att dervid stundom medföra en viss ensidighet, så att man i hvardera landet sökt att draga så många strån som möjligt till sin lilla stack, äfven om de lika ofta blifvit hemtade å grannens åker som å ens egen. Och ehuru visserligen det arbete, som mera uteslutande egnades åt ett särskildt folk, var i högsta måtto prisvärdt, när det leddes af ett ärligt och fördomsfritt sinne och understöddes af kunskaper och tankereda; så lär likväl ingen kunna underskatta eller finna mindre berättigadt det slags forskning, som sysselsätter sig med upplysandet af vår äldsta gemensamma forntid, eller åtminstone de tidsskeden, som i möjligaste mon närma sig Nordens enhetsålder. Och det finnes äfven sinnen, som känna sig med den starkaste makt dragna just åt detta håll; de ledas dervid utan tvifvel till en del af den öfvertygelsen, att den Nordiska folkstammen endast i samma mon kan ega utsigt till någon sjelfständig framtid, som han i nöd och lust sluter sig tillsammans med förtroende och hopp. Ty så säges i Håvamålen:

Den tallen torkar,
som vid torpetståndar,
han värm's ej af bark, ej barr;
så är med den man,
som ingen älskar —
hvi skall han länge lefva?

Det är derföre som man med så mycken ifver uppsökt och med så stor omsorg utgifvit våra äldsta språkminnen. Af sådana är det förnämligast Island och Norge, hvilka af forno ega de mest betydande, samt Danmark, som i tryck gjort de flesta tillgängliga för verlden. Danmark och Sverige ega väl af handskrifna äldre språkqvarlefvor ganska litet, men lyckligtvis dock tillräckligt, för att, i förening med andra bevis, fullt berättiga till det antagandet, att Norden vid historiens begynnelse utgjorde en enhet, såväl i afseende på språk och gudadyrkan, som i viss mon på den tidens samhällsinrättningar; — en enhet, som ej var mindre verklig derföre, att vissa olikheter och icke obetydliga skiftningar af hvarjehanda slag tillika förefunnos. Men skiljaktigheterna utvisade då icke gränsen mellan riken och folk i nutidens mening, utan mellan fylken, härad eller landskap. Det var nämnligen först senare som det hela började utbilda sig till trenne skilda enheter: — och likväl, huru föga skilda äro de icke än i dag!

Sverige är, såsom nyss antyddes, ganska fattigt på egentliga fornböcker å skinn eller papper, när landskapslagarne undantagas. Likväl är det bland de tre Nordiska landen i ett fall det rikaste på språkminnen, och det af det allra fornaste slag, nämnligen på runristningar. Men då dessa inskrifter nästan uteslutande träffas på stora och rått tillhuggna grafstenar, så faller det af sig sjelft, att de i det hela hvarken kunna vara särdeles talrika, eller ega ett rikt och omvexlande innehåll. Men fåordiga och innehållsknappa som de äro, äro de likväl af den allra högsta vigt för forskaren, i ty att de visa honom det Nordiska språket i dess fornast kända skepnad, samt från en tid, när det nästan utan skiftning var enahanda öfver hela vårt folkområde. Och då Sverige inom sina landamären städse egt det största antalet af runminnesmärken, så borde man äfven här med största ifver vinnlägga sig om att omsorgsfullt uppleta, beskrifva och tid efter annan utgifva dessa språkskatter. Det kan också sägas, att man sysslat med detta arbete mer än halftredje århundrade, ehuru, ty värr, ofta med allt för långa mellanskof, under hvilka en mängd af dessa svårt skyddade qvarlefvor från länge sedan flydda åldrar blifvit förstörda, till obotlig skada för forskningen.

Det var Sveriges folkkäre och vetenskapsälskande konungar Gustaf II Adolf och Carl XI, som hos oss först och kraftigast hafva lagt å daga sin nitälskan för runforskningen, genom det understöd de gåfvo vår äldste runlärde Joh. Bureus och Hadorph till runstenars uppletande och afritande. Desses och andres samlingar af detta slag blefvo likväl icke till ett helt sammanordnade och utgifna, förr än vid midten af det följande århundradet, då Göranssons Bautil 1750 utkom, innehållande mer än 1150 i trä skurna afbildningar af runstenar, som nästan uteslutande tillhörde de gamla Svenska landskapen. Och ändteligen utkommo 1833 (och i Svenskt Diplomat. II. 1, 1834) Liljegrens Run-Urkunder, upptagande eller omnämnande alla då kända Nordiska runinskrifter, så väl inom Sverige som derutom. Men desse och alle efterföljande runforskare hafva likväl under denna långa tid icke kunnat uppspana all de runinskrifter, som på deras tid ännu funnos till. Många sådana hafva således blifvit förbigångna och oantecknade, en och annan uppgräfves ännu här och der ur jorden eller hittas i gamla murar och grundvalar; och af dessa oantecknade krossas årligen en mängd af murarens knoster eller begrafves åter, kanske för århundraden, under nyuppväxande byggnader. Och ehuru lagar finnas, som bjuda dessa och alla andra fornminnens fredande, så blifva dock slika påbud i längden vanmäktiga, så länge icke kännedomen om dessa minnesmärkens verkliga värde och stora vigt för den fosterländska forskningen hunnit blifva så utbredd, att han kan sägas vara lefvande bland allmänheten; m. e. o. så länge icke dessa dyrbara minnen från fordom timma hållas i så mycken vördnad af fattig och rik, hög och låg, att de tillåtas stå orubbade, åtminstone tills de hinna blifva undersökta och pålitligt aftecknade.

Det är derföre glädjande för hvarje vän af Nordisk vetenskap, att Hr Richard Dybeck, en af vårt lands mest utmärkte och trognaste fornforskare, blifvit i tillfälle att börja utgifva en samling af hittills rent af okända eller förut mindre noggrannt beskrifna runinskrifter, eller Svenska Runurkunder, såsom titeln lyder. I de hittills utkomna tre häftena framställas på 27 väl utförda stentrycksplancher (af hvilka 4 äro af dubbel storlek) 22 hela, eller nära nog hela, runstenar, samt stycken af 10 andre, således tillhopa 32 stycken. De äro alle från Södermanland, och bland dem finnas allenast tvänne, N:o 22 och 32 (Liljegr. 836, 927), som äro upptagne i Liljegrens Runurkunder. Alle de öfrige hafva således hittills varit okände, utom det att fyra af dem (N:o 4—6 och 22) ett år förut blifvit offentliggjorda uti en min afhand-

ling (Nyfunna Svenska Runinskrifter), införd i Annaler for nord. Oldkynd. og Hist. 1852, ss. 207—48, tabb. VIII—XI *).

Utgifvaren är, genom sina många redan utgifna skrifter, fördelaktigt känd och högt värderad för den osvikliga trofasthet och varma kärlek, med hvilka han städse nitälskat för allt fosterländskt, och för allt som hos folket lefver anmärkningsvärdt och skönt i saga, sång och toner, samt för den framgång, med hvilken han behandlat sina ämnen. Denna kärleksfulla pålitlighet förnekar sig icke uti förevarande arbete, då han gjort sig den berömvärda mödan att till grund för hvarje planch lägga en afkalkering i naturlig storlek af sjelfva runstenen, hvilken sedan i förminskning blifvit öfverflyttad på en ritning och sist på planchen. Man har således här en fullkomligt natursann afbildning i sammandrag af föremålet, hvilken städse moste ega ett mycket större värde, än äfven den noggrannaste teckning på fri hand, åtminstone när otydligheter och bristfälligheter uti inskrifterna förefinnas — hvilket, ty värr, just oftast är händelsen med runristningar. Med hvarje afteckning följer en beskrifning, hvilken, utom sjelfva inskriften, med särskildt fästad uppmärksamhet på tvifvelaktiga ställen deri, äfven i korthet angifver minnesmärkets läge i förhållande till bygden, till landåsar, dalgångar, vattendrag, samt till gamla och nya vägar eller stigar. Och det blefve synnerligen välkommet, om Utgifvaren allt framgent komme att upptaga de sägner, som ännu stundom fästa sig vid dessa minneshällar.

Till ett arbete såsom detta tarfvas icke obetydliga medel, och utgifvandet hade väl derföre svårligen kunnat komma till stånd, om icke Regeringen med upplyst frikostighet dertill lemnade ett allmänt anslag. Hvarje fornvän lär derföre säkert dela den önskan, att denna medverkan till arbetets fortgång måtte fortfara lika länge som Utgifvaren kan finna nya runstenar att afteckna, eller äldre af någon vigt att rätta. Han lär också redan hafva funnit omkring 100 hittills nästan okände runstenar, — och det hufvudsakligen allenast inom ett par Mälarelandskap.

Carl Säve.

*) Denna afhandling skrefs 1852 och stödjer sig i denna del på de afteckningar utaf de då nyss funna, men af mig aldrig sedda, runstenar, som mig till utgifning lemnades af två unge fornälskare. Det är derföre naturligt nog, att ett så öfvadt öga, som Utgifvarens, skulle finna ett och annat att rätta uti dessa första afteckningar, hvilka dock icke skolat sakna ett värde, ifall olyckan velat, att stenarne blifvit förstörde, innan bättre afritningar kommit att göras.

Svensk litteratur, föranledd af den anbefallda Måttförändringen.

Sedan Kgl. Maj:ts förordning härom utkom (d. 31 Jan. och 3 Febr. 1855) har en hel litteratur uppstått, och tyckas flere ansett vara härpå "etwas zu verdienen". Inalles har jag framför mig icke mindre än 23 stycken rörande detta ämne eller derpå inrättade intresse-tabeller (af Götrek, Torngren, Sondén, Meijer), med begagnande af de mest olika formater och vidder, äfvensom titlar. Men det kan vara nog att anföra författarne eller, vid de anonyme, förläggarne. På denna nya bana täfla nemligen Helander med 4, Dahl, Engholm och Götrek med hvardera 2:ne, Andersson, Busch, Fredriksson, Hofman, Salenius, Sondén, Torngren, Warenberg och Öhman med hvar sin, samt förläggarne eller boktryckarne Beckman, Marcus, Meijer och Widén också med hvar sin skrift. Den gemensamma hufvudfrågan är att förändra de gamla måtten och mynten i nya (och således i decimalbråk af hufvudenheterna t. ex. 12 sk. till 0,25 = 25 ören) eller tvärtom; en och annan inskränker sig blott till mynt (Andersson, Busch, Götrek, Widén), eller mynt och en eller annan vanligare förekommande måttsort.

Det hela blir en eller flere så kallade tariffer eller multipel-tabeller af vissa reductions-tal, de der ganska väl kunna ersättas af en större multiplications-tabell (t. ex. product-tabell för Ginräkning, tryckt i Lund 1851), och några få reglor, såsom när ett visst antal (n) ören skola förvandlas i skilling, så behöfver man blott multiplicera 0,48 skill. med n eller i sistnämnde tabell slår upp producten, såsom när n = 37, ger densamma genast 17,76 sk. d. ä. 17 skill. och 0,76 skilling d. ä. $^{76}/_{100}$ sk. eller 9 runst., om $^{1}/_{100}$ skilling åsidosättes; emedan 0,75 sk. = $^{75}/_{100}$ sk. = $^{3}/_{4}$ skill. = $^{3}/_{4}$ af 12 runstycken. Äfvenså om n ort skola göras till lod, multipliceras n med 0,32. För den motsatta reduction divideras naturligtvis med tillhjelp af samma tabell. Härvid böra dock några reglor för decimalbråk vara bekanta, hvilka utom i vanliga räkneböcker också meddelas af flere bland de förut nämnde författarne. Men det är ej nödigt, att här vidare redogöra för allas skrifter, utan vilja vi blott nämna något om dem af A. Helander (Ingeniör vid Kgl. Gen. Landtm. Contoret), som synes föregått alla de andre och utförligast behandlat sitt ämne.

Han har utgifvit:

1) Handbok för mynt, mått och vigt (4:o 1 R:dr B:ko), hvari meddelas, utom ett capitel om Decimalbråk och 4 om de särskilta måttslagen jemte utdrag af Kgl. Maj:ts författningar derom, 42 Tabeller, af hvilka de 4 sista ange jemförelser mellan utländska och svenska mått och mynt.

2) Tabeller, utvisande ytmåtts förvandling (i 22 Tab. 8:o 24 sk. b:ko).
3) Tabeller för ytmåttet &c. (8:o 32 sk. st.), hvilken sednare är lik 2), men innehåller dessutom 3 tabeller för fullständig förvandling af nya ytemåtten uti gamla. (Bägge dessa äro närmast beräknade för Landtmätare).
4) Prisutvisning för nya mått och vigter (till bestämda priser å än de äldre än de nyare mått och vigtslagen, t. ex. hvad vissa kubikfot kosta, när Tunnan betales med 3 R:dr 8 sk., o. s. v.) (16:o 1 R:dr Banko).

Till Helanders tabeller äro Öhmans räknereglor &c. (8:o 12 sk. bko) lämpade.

Nyaste handbok för köpmän (hos Marcus 16:o 8 sk. bko) anger en del utländska mått och mynt i nya Svenska utan noggrannhet (t. ex. 1 Riksbankdaler = 2 R:dr, 1 franc = 23 sk. bko o. s. v.) — Billiga äro Engholms Jemförelsetabeller &c. (36 sidor, 16:o, 12 sk. Rmt, 2:a uppl.), innehållande, utom en del enklare reductioner, de nya författningarne i temligen fullständiga utdrag, men med uteslutande af de vetenskapliga måttbestämningarne. Dock begås p. 16 sq. det fel, att 1 dec.-linea anses = 1,2 verkl. i stället för = 1,44 verklin., hvarföre de nedersta tabellerne på p. 16 & 17 äro odugliga, men i stället kunna de p. 28—31 förekommande användas. — Götreks nyaste myntbok, fast den blott kostar 6 sk. Rmt, är den dyraste af dem alla, då den blott utgör $\frac{1}{4}$ ark, sammanviket till 32 sidor; således efter 24 sk. arket. Den meddelar blott mynt-reductionen. C. J. H.

Akademiska Underrättelser.

Lunds Universitet.

Lärarepersonalen d. 1:sta Juni 1856. Ord. professorer 22, e. o. prof. 1, ord. adjuncter 12, e. o. adj. 2, docenter 18, exercitiemästare 4. S:a 59.

Antalet af vid Universitetet studerande Ungdom uppgick höstterminen 1855 till 419 samt vårtermin 1856, enligt katalogen, till 418, men om dertill räknas de efter katalogens tryckning anlända, blir antalet nära 450.

Examenstagande under akademiska året 1855—56. Hofrätts-examen undergingo 9, cancelli-examen 4, cameral-examen 4, theoretisk theologisk examen 14, practisk theologisk 20, medic.-licentiat-examen 4, medic.-candidat ex. 7, philos. cand. examen 31, med. philos. cand. examen 7 och studentexamen 138, af hvilka sednare hälften eller 69 varit dimitterade från offentligt läroverk, och den andra hälften dels från enskilta läroverk dels af enskilta lärare.

Promotion. Den 31 Maj 1856 promoverades af utsedde promotor, eloq. prof. J. G. Ek, till philosophiæ magistrar nedanstående 36 ph. candidater, sedan de utgifvit och försvarat härunder upptagna afhandlingar. Af Smålands Nation: Carl Höglind (Propheten Amos, öfversättning med inledning, 17 s. 8:o); P. O. Wiberg (Ciceros tal till försvar för S. Roscius Amerinus, öfversättning, 80 s. 8:o). Af Skånska nationen: W. J. G. Sundén (Rolands-sången, 23 s. 8:o); J. Hagerlöf (Om Grönby pastorat i Skåne, 70 s. 8:o); G. A. Nordlindh (Kriton, dialog af Platon, öfvers., 22 s. 8:o); J. J. Ruhe (Pindaros' Segersånger. Olympia, öfvers., 39 s. 8:o); G. B. Nedström (Om Kejsarinnan Catharina I:s af Ryssland härkomst, 16 s. 8:o); O. Pehrsson (Några anteckningar öfver åkerbruket i Tommarps socken, 19 s. 8:o); P. O. Glimstedt (första boken af Diophanti Arithmetica. Algebraisk öfversättning, 22 s. 8:o); N. O. J. Nilsson (Elegier af Albius Tibullus: Boken Delia, öfvers., 29 s. 8:o); N. Ehrnberg (Ad carmina quædam Qu. Horatii Flacci Annotationes criticæ, 18 s. 8:o); H. Ohlsson Hintze

(Öfversigt af romerska folktribunatets historia intill första puniska kriget, 39 s. 8:o); J. S. Bruzelius (Euthyphron, dialog af Platon, öfvers., 25 s. 8:o); J. A. Holmgren (Om ödet, af Marcus Tullius Cicero: de 12 första kapitlen, öfvers., 16 s. 8:o); G. R. Nordström (Menexenos, dialog af Platon, öfvers., 22 s. 8:o); V. Billing (Sveriges förvecklingar med utländska Magter i anledning af 1772 års revolution, 24 s. 8:o); M. B. Holmgren (Om Gudarnas natur, af Marcus T. Cicero: första bokens 8 första kapitel, öfvers., 16 s. 8:o); E. J. O. Berlin (Kort beskrifning öfver Skånes Däggdjur, 21 s. 8:o); J. F. Berlin (Ion, dialog af Platon, öfvers., 20 s. 8:o); G. E. Westergren (Catullus och Lesbia, 30 s. 8:o); N. O. A. Ohlsson Gadde (Om stora Råby och Bjellerups socknar i Skåne, 20 s. 8:o); C. F. Berling (Bidrag till besvarandet af frågan: Har Lunds klimat under sista seklet undergått någon förändring, 43 s. 4:o); J. L. Stenberg (Beräkning af Dilogarithmiska functionen $\int_0^x \frac{dx}{x} L(1 + 2x \operatorname{Cos} \varphi + x^2) = D^{\varphi} x$, 18 s. 4:o); O. Andersson (E Libro Ibn Kuteibæ Ahadith el-Imame vel Sijase inscripto excerpta e manuscripto arabico latine conversa, pars 2:da, 16 s. 4:o); N. F. Nilsson (Plinii den yngres bref till Tacitus, öfvers., 23 s. 8:o); A. M. Andersson (Plinii den yngres bref, 2:dra Boken, öfvers., 27 s. 8:o); A. Pettersson (E Libro Ibn Kuteibæ Ahadith el-Imame vel Sijase inscripto excerpta e manuscripto arabico latine conversa, pars prima, 16 s. 4:o); H. O. Wieselgren (Hemliga krigskonseljen på Haga 1788, 27 s. 8:o). Af Blekingska nationen: H. E. Christierson (Kritias, dialog af Platon, öfvers., 20 s. 8:o); C. G. Cervin (Bidrag till bestämmande af Lunds Observatorii Longitud, 12 s. 4:o). Af Götheborgs nation: M. F. Hallström (Om Cycloidcurvorna, 20 s. 8:o); M. Ullman (Huru kan en tidsenlig upplaga af Bellman åstadkommas, fullt motsvarande såväl Svenska folket som dess skald, 23 s. 8:o); C. C. L. Leidesdorff (Pomponii Melæ Jordbeskrifning, öfversatt och jemförd med geographiska och ethnographiska uppgifter från Antikens öfriga författare. Första delen, innehållande den allmänna öfversigten af verldsdelarna, 31 s. 8:o); F. O. B. Swahn (Kritiska anmärkningar vid J. H. Fichtes ethiska grundsatser, 19 s. 8:o). Af Calmare nation: H. F. Hultman (Lysias åminnelsetal öfver de vid Korinth fallna Athenare, öfvers., 16 s. 8:o); Sv. Sandberg (Några anteckningar om Schellings Philosophi, 18 s. 8:o). — Hedersrummen vid promotionen innehades af L. Stenberg, Sk. och J. Hagerlöf, Sk.

Utnämnde. Till professor i historia adjunkten i historia vid Upsala universitet, mag. W. Swedelius d. 18 April 1856. — Till Chemie ad-

junkt chem. docenten C. W. Blomstrand d. 18 Mars s. å. — Till professor i practisk philosophie ph. adjuncten Axel Nyblæus d. 23 Maj s. å. — Till procanceller vid Lunds Akademi och biskop öfver Lunds stift Domprosten i Götheborg m. m., Th. D:r Joh. Henr. Thomander d. 6 Juni s. å.

Afsked på egen begäran beviljadt Zoologie professorn, kommendören af Nordstjerne- och Dannebrogs-orden m. m. Sv. Nilsson; likaledes på egen begäran e. o. professoren Abraham Cronholm från dess innehafda adjunktur i historia.

Befordrade utom universitetet: Theol. docenten Sam. Heurlin till pastor i Quidinge och Sönnarslöfs pastorat af Lunds stift och Theol. docenten W. Skarstedt till pastor i Solberga pastorat af Götheborgs stift.

Offentliga föreläsningar H. T. 1855 och V. T. 1856.

Theologiska faculteten. Prof. H. M. Melin: Joh. Evangelium (2 tim.), Profeten Jesaias (2 tim.) — Prof. A. N. Sundberg: Moraltheologi (4 tim.) — Adj. prosten W. Flensburg: Lutherska kyrkans historia från 16:de seklets slut (4 tim.) — Adj. prosten Olbers: Casuistik (4 tim.)

Juridiska faculteten. Prof. Fr. Schrevelius: valda ställen ur romerska rätten, som sprida ljus öfver fäderneslandets civilrätt (4 tim.) — Prof. Chr. Naumann: statsrätt med särskilt afseende fästadt på Sveriges grundlagar (4 tim.) och privatim processrätten. — Prof. O. M. Th. Rabenius: ekonomisk lagfarenhet (4 tim.) — Adj. Ph. Humbla: Missgerningsbalken i allmänna lagen (3 tim.) och "Jordæbalker" i gamla Uplandslagen (4 tim.)

Medicinska faculteten. Prof. Pramberg: förlossningskonstens pathologie och therapie (4 tim.) — Prof. N. H. Lovén: pathologie (2 tim.) och forensisk medicin (2 tim.) — Prof. P. E. Gellerstedt: under höstterminen skiftesvis de inre sjukdomarnas clinik och methoden att physicaliskt undersöka dem, samt under vårterminen skiftesvis de inre sjukdomarnas clinik och allmän therapi (4 tim.) — Prof. C. Fr. Naumann: h. t. speciell physiologie och v. t. descriptiv anatomi (4 tim.) — E. O. Prof. A. S. Bruzelius: kliniska föreläsningar i chirurgi och förlossningskonst (2 tim.) — Adj. Fr. Wahlgren: allmän anatomi (2 tim.)

Philosophiska faculteten. Prof. C. G. Brunius: Homeri Odyssé (4 tim.) — Prof. L. Westman: Philosophiens historia (4 tim.) — Prof. C. J. Hill: h. t. den högre analysen, v. t. plan och sferisk trigonometrie (4 tim.) — Prof. Sv. Nilsson: Ornithologie (4 tim.) — Prof. A. Ekelund: läran om ljudet och ljuset (4 tim.) — Prof. J. G. Ek: Plauti "Rudens" (2 tim.) Ciceros "de Oratore" (2 tim.), samt sedan Plauti "Trinummus" (2 tim.) och Ciceros "Quæstiones Tusculanæ" (2 tim.) — Prof. N. J. Berlin: chemi (2 tim.) och pharmacologie (2 tim.) — Prof. C. J. Tornberg: Genesis (2 tim.) Ibn el Athirs krönika (2 tim.) — Prof. J. G. Agardh: växternas naturliga familjer (4 tim.) — Adj. P. S. Munck af Rosenschöld: elektricitet (2 tim.) — Adj. A. G. Dahlbom: insekternas naturliga familjer (2 tim.) — Adj. M. Cederschöld: Thucydides (2 tim.) — Adj. O. Lindfors: latinska skrif- och tal-öfningar (2 tim.) — Adj. J. N. Granlund: allmän arithmetik (2 tim.) — Adj. A. Nyblæus: Ethik (4 tim.) — Adj. Ax. Möller: beräknande af planeternas speciella perturbationer (4 tim.) — Doc. G. Ljunggren:

Esthetiska systemerna (2 tim.) Göthes "Reinecke Fuchs" (2 tim.) — Doc. N. A. Tengberg: partistriderna efter Carl XII:s död (4 tim.)

Nordiska Studentmötet 1856. Ehuru tilldragelserna under detta möte redan äro genom tidningspressen bekantgjorda för allmänheten, och ehuru man från Christiania har att förvänta en utförlig officiel berättelse derom, kan dock icke "Nordisk Universitets-Tidskrift" med tystnad förbigå detta möte, om ock den måste inskränka sig till att blott framhålla de vigtigare hufvudpunkterna.

Sedan Köpenhamn 1845 och Christiania 1851 och 1852 varit mötesplatser för nordens studenter, återstod att äfven göra ett svenskt universitet, äfven göra Sveriges hufvudstad till skådeplats för en af dessa fester, om hvilka Sveriges och Noriges Konung yttrade, att de "hade en större betydelse än ögonblickets trefnad", det återstod för svenskarne att i deras eget hem återgälda den i Danmark och Norige åtnjutna storartade gästfrihet. — Upsalastudenterna inbjödo redan 1852 de öfriga universiteternas ungdom till möte i Upsala under något af de nästföljande åren, men de vigtiga politiska händelser, som timade på kontinenten, utträngde tanken på studentmöten; och först i år, sedan allt åter blifvit lugnt, förnyades inbjudningen. Norrmännen, 234 till antalet, förhyrde ångfartyget "Ganger Rolf" och erbjödo 30 Lundastudenter och 35 Danskar plats derå; Danskarne, 234 till antalet, förhyrde kronoångfartyget "Hekla" och lemnade der plats åt de öfriga Lundastudenterna, till antalet 94. Hela antalet af resande studenter utgjorde sålunda 583. Måndagen d. 9:de Juni kl. 8 ½ f. m. sammanträffade alla de resande å Malmö redd, och kl. 10 f. m. afgingo de derifrån. Tisdagen kl. 8 f. m. ankrade "Ganger Rolf" och kl. 9 f. m. "Hekla" å Calmars redd, der en deputation inbjöd de resande att landstiga. Sedan stadens märkvärdigheter blifvit tagna i skärskådande, fördes studenterna till Rostads park, der en frukost var anordnad och der skålar druckos, föreslagna af lagman Palme, kammarjunkare Kullberg, mag:a Dahlström, borgmäst. Frick, lector Borelius m. fl., besvarade af stud. G. Rode, prof. Welhaven, adj. Blomstrand, cand. Ploug och past. Möller. Kl. 3 e. m. skedde afresan från Calmar och kl. ½ 6 lupo fartygen in uti Stockholms skärgård. Vid Dalarö mötte en deputation från Upsala, och en mil från Waxholm kom ett ångfartyg med Stockholms kommittén och dess sångförening de resande till mötes. Färden genom skärgården var festlig; flera ångbåtar med Stockholmsboar hade lupit ut; från landtställena utmed stränderna saluterades, hurrades och viftades. Efter landstigningen i Stockholm kl. ½ 3 begåfvo sig samtliga de resande genom en otalig men-

niskomassa till kungliga slottet, der, sedan folksången blifvit afsjungen och ett skallande lefve uppstämdt för Konung Oscar och den kungliga familjen, Konungen trädde ut på borggården, åtföljd af prins August, helsade gästerna välkomna och angaf i några få ord den synpunkt, ur hvilken dessa studentmöten rättligen böra betraktas. På Börssalen var af Stockholms invånare en frukost anordnad för studenterna; vid deras inträde uppstämde den utmärkta Bricoll-chören en helsningssång och Stockholms justitie borgmästare, Holm, bjöd studenterna välkomna till Sveriges hufvudstad. Men länge fingo de icke der uppehålla sig, ty ännu samma dag skulle resan ske till Upsala. Kl. 5 bröto de upp och gingo ombord på 3:ne ångbåtar, hvilka kl. 6 e. m. lemnade Riddarholmshamnen. Herrlig var färden öfver den tjusande Mälaren, men än herrligare, än mera hänförande var ögonblicket för ankomsten till Upsala. Under stark kanonad från slottet och hurrarop från Fyrisåns stränder fällde ångfartygen ankare nära bryggan kl. ½ 2 på natten; på högra stranden hade studentbeväringen i full parad bildat en vidsträckt, mot ån öppen fyrkant, utefter hvars sidor nationsfanorna svajade, och till venster utom fyrkanten stodo i djupa leder Upsala studentkorps, sångföreningen och värdarne; venstra stranden med dess grönskande park var trots den sena timman öfverfylld af damer, hvilka äfven intagit den midtemot ångbåtarne liggande bågformiga bron; öfver det hela spridde den ljusa nordiska sommarnatten ett underbart förtrollande skimmer. Sedan gästerna fort nog blifvit öfverlemnade åt sina värdar, gick tåget till Odins lund, der från öfversta trappsteget till Gustaf Adolfs Obelisk Upsalastudenternas anförare, Es. Edquist, framförde välkomsthelsningen. Då han vid slutet af sitt tal nedkallade himmelens välsignelse öfver detta möte, varsnade man i öster de första strimmorna af den uppgående solen.

Under följande dagen, Thorsdagen d. 12:te, användes förmiddagen för att bese samlingarne m. m. Kl. 2 e. m. samlades alla i Odinslund, der prof. Böttiger å de talrikt tillstädesvarande damernas vägnar med ett versifieradt föredrag öfverlemnade till Norrmännen en af Upsala damer broderad fana, lik de fanor, som vid Christiania-mötet 1851 och 1852 af Christianias damer blifvit förärade de tre nordiska universiteternas ungdom. Stud. Gjertsen emottog fanan och frambar sina kamraters tacksägelse. Derefter begåfvo sig de samlade till Botaniska trädgården, i hvars skuggrika alléer 41 bord voro uppdukade, vid hvilka med en beundransvärd raskhet och ordning middag serverades åt de 1400 deltagarne i festen. Efter middagens slut infunno sig damer, af hvilka omkring 2000 voro tillstädes. Talen inleddes af Elias Friis, som utbragte välkomst-skålen och med en ynglings värma skildrade ynglin-

garnas sträfvan, utpekade deras mål och lyste öfver dem de gamles välsignelse; hvarefter etatsrådet Hauch uttalade några hjertliga varningsord, påminnande om, att under dessa dagars underbara lek ligger ett djupt allvar, och manande de unga att värna om de skatter, som våren skänkt dem, så att enthusiasmen icke måtte afkylas, då den tryckande och tunga tid kommer, så att de blifva sig sjelfva, sin ungdom och sitt hopp trogna. Derefter vidtogo de särskilta skålarna i följande ordning: landshöfding v. Kræmer för Nordens konungar, prof. Carlsson för Christiania universitet, besvarad af prof. Welhawen, doc. Y. Sahlin för Köpenhamns universitet, besvarad af stud. V. Rode, prof. Friis för Lunds universitet, besvarad af doc. G. Ljunggren, Cand. Sander för Helsingfors universitet, besvarad af en närvarande Finne, hr. E. v. Quandten, doc. Säve för Island, besvarad af d:r Grimur Thomsen, och mag. Grafström för qvinnan. Vid hvarje skål afsjöngos och utdelades för tillfället författade versar af olika skalder. Kring kl. 11 e. m. afslöts festen.

Fredags f. m. begåfvo sig alla deltagarne i mötet ut till Upsala högar. Denna de gamla fädernas thingsplats, der lagman Thorgny fordom med kraft och djerfhet fört Sveafolkets talan, var utsedd till egentliga mötesplatsen för Nordens ungdom, och de här tillbragta ögonblick utgjorde kanske medel- och glans-punkten af Upsala-festerna. Här uppträdde Prof. Swedelius, och, sedan han uttalat ett "favete linguis", i det han påminnte om ställets och ögonblickets betydelsefulla storhet, samt gjort uppmärksam på huru här forntid och framtid stämt möte och huru nu efter tjugo sekler Ynglingathinget stod på den forntida Ynglingaättens thingshög, kastade han en blick tillbaka på de generationer, som före oss hafva kämpat, lidit, sträfvat och förgåtts; han skildrade det djupa mörker, som stundom lägrat sig öfver Skandinavien, men påpekade, att Skandinavien dock under ödets slag och tidens stormar blifvit beståndande, emedan der alltid funnits en fond af mannakraft och duglighet, som tidens tand förgäfves hade frätt, emedan det under alla onda tider dock gått en åder af sann bildning, menskligt vett och dygd igenom Skandinaviens historia. Derefter vände han blicken framåt mot Skandinaviens framtid, önskande, att ock vårt lefnadsverk må varda sådant, att den framtid, som skall bevara det nutida Skandinaviens minnen, ej måtte finna ett sämre, utan ett ännu bättre Skandinavien, än det, som vi fått af våra fäder. Men skulle vi kunna hoppas en sådan framtid, så måste vi bevara de dygder, som försäkra folkens lif och lycka, och i alla lifvets förhållanden tänka först och främst på våra pligter och först derefter på våra rättigheter och det allramest i våra förbindelser med hvarandra, så att Skandinaviens folk gifver det ena det andra dess

falla rätt — heller litet mera än litet mindre — men icke fordra för mycket af hvarandra och icke räkna noga på småsaker; han tömde hornet för Skandinaviens forntida minnen och framtida hopp. — Derefter uppträdde norrmannen G. A. Krogh och uppställde som praktiska mål, för hvilka man borde verka: 1) Erkännandet af kunskapen i det nordiska grundspråket och dess litteratur såsom en nödvändig beståndsdel af den skandinaviske studentens humanistiska bildning, samt upptagandet af dessa ämnen bland de för alla studenter gemensamma, som äro föremål för den philosophiska examen, hvilken i olika former finnes vid de fyra universiteten. 2:o Upprättandet af lärostolar vid hvar och en af våra högskolor för de lefvande skandinaviska språken och deras litteratur, såväl i deras sjelfständighet som i deras inbördes förbindelse. 3:o Stiftandet af vetenskapliga premier, gemensamma för samtlige skandinaviska universiteterna, samt stipendier vid hvart och ett af dessa för studenter från de öfrige. Som särskilt önskan tillade han: de nordiska språkens frigörande från den härskara af främmande ord, som nu herrskar inom dess område och som begagnas till uttryck för våra dagliga handlingar, för våra bästa tankar, som namn för våra fosterländska stiftelser. Instämmande rop uttryckte lifligt bifall till dessa framställningar, och talaren slutade med en skål för de Nordiska språkens frihet, kraft och heder. — Slutligen uppsteg dansken Carl Ploug och uttalade sin glädje öfver hvad som under dessa sista 13 åren blifvit uträttadt för den nordiska enhetstanken; men ansåg, att, om man ville det den skulle blifva full verklighet, så skulle den också inskrifvas i lagar och erkännas af den yttre verlden, med ett ord, blifva en politisk union. Om denna unions innehåll och ändamålsenligaste beskaffenhet ville talaren icke orda, endast det höll han på, att den måtte byggas på full inre frihet och sjelfständighet för etthvart särskilt af de tre folken. Han ansåg sig dock böra fästa uppmärksamheten på alla de faror, för hvilka en politisk union är utsatt, derest den icke äfven är en dynastisk, och uttalade derföre såsom sin enskilta öfvertygelse, att unionsstaten skulle vara en ärftlig monarki och anförtros en national dynasti, en öfvertygelse, hvilken han icke väntade, icke ens önskade att alla skulle biträda, en öfvertygelse, vid hvars uttalande han ingalunda uppträdde såsom en den der vill rasera thronerna, utan som sin konungs trogne undersåtare och en konstitutionell man, som står på lagens grund och icke kan, icke vill stå på någon annan, men han hoppades, att tillfälle i en framtid skulle erbjuda sig, då, utan att åsidosätta tractater, utan att kränka lagar, en dynastisk enhet i norden kunde tillvägabringas i enighet och fred. Han föreslog derpå en skål för Nordens politiska enhet, hvilken emottogs med allmänt jubel. —

Efter återvändandet till Upsala och sedan gästerna hos sina värdar intagit middag, sammanträdde bestyrelserna för samtliga de fyra nordiska studentcorpserna på rådhuset till öfverläggningar; det vid sammanträdet förda protokoll meddelas här nedan. På aftonen gafs bal i den smakfullt dekorerade och rikt upplysta festivitetssalen å Carolina Rediviva.

Lördagsmorgon samlades alla de resande med deras värdar kl. 9 f. m. till afsked på Carolina Rediviva. Professor Boeck inbjöd till naturforskarmötet i Christiania och öfverste Hazelius, såsom ledamot af Stockholms bestyrelse, bad de resande vara välkomna till hufvudstaden, past. Möller uttalade den allmänna hänförelsen öfver den i Upsala åtnjutna gästvänlighet och kärlek, hvarpå kand. Ingerslev tolkade danskarnes, adj. Blomstrand lundastudenternas och kand. Krogh norrmännens tacksägelser. Afskedssånger utdelades och slutligen uttalade Upsaliensernas ordförande, Es. Edqvist, afskedsordet till de resande. Under ett ymnigt blomsterregn anträddes tåget till fartygen. Under hurrarop, som aldrig tycktes vilja upphöra, afseglade studentgästerna och anlände till Stockholm kl. 8 e. m., sedan de ett par timmar uppehållit sig på Skokloster för att bese slottet och dess samlingar samt intaga några förfriskningar.

I Stockholm hade stadens invånare öppnat sina boningar för studenterna. Hans Majestät Konungen hade antecknat sig som värd för 25 studenter. Vid Riddarholmsbron emottogos de resande af sina värdar eller vicevärdar och fördes af dem till de bestämda qvarteren. En stor mängd Upsalastudenter hade af Stockholmarne blifvit inbjudna och blefvo likaledes inqvarterade i familjerna. Söndagen den 15 skedde på f. m. utfärder till Stockholms undersköna omgifningar, och på e. m. voro de resande inviterade till goutér å Drottningholm af H. M. Konungen. Kl. 3 e. m. afgingo de på 3:ne ångfartyg, ställda till deras disposition af den höge värden. Vid framkomsten till Drottningholm, hvarest en folkskara af nära 30,000 menniskor hvimlade, tågade de upp till slottet, der audiens genast lemnades bestyrelserna för tåget, för tillfället anförde af norrmannen, kand. J. Vogt, som frambar de resandes vördnadsbetygelser för Konungen. Konungen svarade nådigt och uttalade sig i samma anda, som vid ankomsten å borggården, hvarpå de särskilta bestyrelsemedlemmarna blefvo honom föreställda. Derefter begåfvo sig Konungen, drottningen, prins August och prinsessan Eugenie till Konungens audiensrum, der hela samlingen af gäster fick defilera förbi D. M. och K. H. Konungen förde sjelf sina gäster till måltiden, som var serverad i öfra våningen; i det galleri, der han sjelf spisade, befunno sig på tillsägelse äfven de särskilt inbjudne, Danska ministern, Norska

statsråderna, samt studentbestyrelserna. Efter slutad måltid föreslog H. M. Konungen i varma ordalag en skål för H. M. Konungen af Danmark, för hvilken skål etatsrådet Hauch tackade; hvarpå Cand. C. Ploug, såsom för tillfället utsedd till ordförande för samtliga de resande studenterna, frambar deras tacksägelser i ett vältaligt föredrag, som vi beklaga att ej utrymmet medgifver oss att införa. H. M. föreslog sedan en skål för den skandinaviska ungdomen; en skål, hvilken så väl som skålen för Danmarks konung han förnyade i en af de andra salarna. Det var vid ett af dessa tillfällen, som han yttrade de med omätligt jubel hälsade, minnesvärda orden: "Hädanefter är krig Skandinaviska bröder emellan omöjligt. Detta oryggliga beslut står med outplånliga drag inristadt i de tvänne nordiska konungarnas hjertan, i de trenne Skandinaviska folkens bröst". Danska ministern samt prof. Retzius talade äfven till Konungen, och studenterna från Christiania och Lund uppvaktade med versar. Sedan begaf sig skaran af gäster ut i parken och till Kina lustslott, der äfven Konungen infann sig och helsades med sång. Efter återkomsten till slottet gaf Konungen audiens åt de närvarande medlemmarne af Redaktionen för "Nordisk Universitets-Tidskrift", och underhöll sig länge med dem om tidskriftens ändamål och om medlen att tillvägabringa en allt innerligare litterär förbindelse emellan de tre nordiska rikena. Kl. omkring 9 e. m. slutade denna i allo kungliga fest, och i vestibulen tog H. M. afsked af sina gäster samt åsåg sedan med den öfriga kgl. familjen från en balkong deras embarkering och afresa, vid hvilket tillfälle de ungas hänförelse öfver deras kungliga värds nedlåtande och hjertligt vänliga sätt att bemöta dem gaf sig oförställdt luft i enthusiastiska hurrarop.

Måndagen den 16 användes förmiddagen att bese samlingarna, kgl. Slottet, Riddarholmskyrkan m. m., och på e. m. hade Stockholms stads invånare anordnat en fest på Hasselbacken, en af Djurgårdens vackraste och minnesrikaste punkter. Kring kl. 4 e. m. började festen. Arrangementerna voro storartade, och så väl i restaurationens stora salar, som under tält i det gröna voro matbord uppställda. Efter slutad måltid hälsades gästerna af justitieborgmästaren Holm, hvarpå öfverste Hazelius föreslog en skål för Konungen af Danmark, etatsrådet Hauch för Konung Oscar och kandidat Krogh för vicekonungen af Norge. Rådman Weser föreslog en skål för Nordens Enighet (versar af Sätherberg); magister Sohlman för Köpenhamns universitet, (versar af A. Andersson), besvarad af prof. M. Hammerich; prof. A. Retzius för Kristiania universitet (tvenne sånger utdelades), besvarad af kand. Holfeldt; mag. A. Staaff för Lunds Universitet (versar af Talis Qualis), besvarad af adj. W. Blomstrand; rektor Siljeström

för Upsala universitet (versar af Nybom), besvarad af doc. Y. Sahlin; sekreterare Améen för Helsingfors universitet (versar af Carlén), besvarad af hr. E. v. Quandten; prof. Malmsten för vetenskapens framtid i norden, hvarvid uttalades önskan om ett universitet i Sveriges hufvudstad; hr Aug. Blanche för qvinnan i norden, och slutligen handl. Brinck för gästernas lyckliga hemresa (versar af Carlén). Ännu en mängd versar afsjöngos och utdelades. Först kl. 10 e. m. afslutades festen.

Tisdagen d. 17:de skedde afresan från Stockholm. De norska studenterna samlades kl. 11—12 f. m. på Gustaf Adolfs torg och framför den store konungens staty afsjöngo de en af Welhaven författad sång för Sverges minnen. Sedan der äfven danska och svenska studenter stött till, begåfvo de sig samtliga till kgl. Slottets inre borggård, der folksången afsjöngs och H. M. Konungen nedträdde i studenternas krets, för att af dem taga det sista farväl. Embarkeringen skedde från Skeppsholmen, hvars stränder likasom Kastellholmens voro betäckta af menniskor, som under hurrarop, svängande hattar och viftande med näsdukar, togo afsked af de unga resande och tillvinkade dem "lycka på färden". Kl. $^3/_4$ 2 satte sig ångfartygen i gång, under seglingen genom skärgården helsade med lika lifligt, om icke lifligare deltagande än vid ankomsten. Kl. 7 f. m. följande dagen ankommo de till Wisby och blefvo genom pråmar ilandsatta. Värdarna inbjödo stora skaror till frukost i sina hem och visade dem kring i några af de märkligaste tempelruinerna. Kl. 11 f. m. samlades alla i Nicolai ruin, der välkomstskålen framfördes af borgmästaren Matthiesen, en skål för Danmark föreslogs af gymnasii-adjunkten A. Sundberg, en för Norge af lektor Söderberg, en för Lund af kollega Gustafsson och afskedsskålen af rektor C. J. Bergman. Å de resandes vägnar talade Carl Ploug, norrmannen C. G. Hansson och adj. Blomstrand från Lund. Redan kl. $^1/_2$ 1 skedde uppbrottet; alla beklagade, att tiden icke tillät dem dröja längre i denna minnesrika stad.

Thorsdagen d. 19:de kl. 5 e. m. ankrade båda ångfartygen å Malmö redd, der ångfartyget "Halland" afhemtade de Lundensiske deltagarne i resan. Norrmännen följde med Danskarne till Köpenhamn, der de inträffade samma afton omkring kl. 8 och emottogos af en otalig menniskoskara. Följande dagen voro Norrmännen och de i Studentmötet deltagande Danskarne af Danmarks Konung inbjudna till en fest å lustslottet Eremitaget. Köpenhamns invånare ställde sina ekipager till de resandes tjenst. På samma plats, der de nordiska studenterna 1845 voro samlade, voro under det täta löftaket långa bord dukade, omgifna af rika dekorationer. Öfverhofmarskalken Levetzau, som vid tillfäl-

let såsom värd representerade Konungen, bjöd gästerna välkomna, hvarpå prof. Welhaven svarade med en skål för konung Fredrik VII. Öfverhofmarskalken föreslog derpå en skål för Konung Oscar och en för vicekonungen af Norrige. Cultusministern Hall föreslog de nordiska universiteternas skål, och prof. Madvig särskilt en skål för Christiania universitet, hvarpå kand. Krogh tackade med en skål för Danmark. De samlade öfverraskades derpå af H. M. Konungens ankomst, som helsade främlingarne välkomna och föreslog en skål för sin käre och dyrbare vän, Konungen af Sverige och Norige. Kand. C. Ploug tackade derpå Konungen för det han möjliggjort studenttåget genom att till studenternas rådighet ställa ett kungligt fartyg, samt framförde H. M. Konungens af Sverige och Norige helsningar till Konung Fredrik, en helsning, som de danska studenterna varit stolta att höra, derföre att den bragtes Konung Fredrik i förbindelse med hans folk; han slutade med ett "lefve för Nordens kungliga brödrapar", en skål på hvilken Konungen tackade, förklarande, att nordens nuvarande regenter vore ense derom, att utan folkets kärlek kunde ingen konung i norden regera. Sedan H. M. aflägsnat sig, föreslogos och druckos ännu åtskilliga andra skålar. Från Eremitaget reste studenterna till Tivoli, der samma afton en fest för dem var anordnad af Köpenhamns borgare, och der vid en sexa i cirkus tal höllos af Christensen, Grundtvig, Clausen, prof. Monrad från Norge m. fl.

Lördagen d. 21:ste afgick "Ganger Rolf" från Köpenhamn och anlände Söndagen d. 22:e kl. 9 på aftonen till Kristiania, der dagen derpå en fest för de norska Upsalafararna var anordnad i Studenterlunden. Der infann sig äfven Norges vicekonung och uttalade sin glädje öfver studenternas lyckliga färd, gladde sig öfver att hans försäkran till dem vid afresan, att de i Sverge skulle blifva väl emottagna, gått i fullbordan, och förklarade, att de kunde vara förvissade om, att hans kungliga fader skulle hålla de ord han vid gästbesöket uttalat, samt slutade med att uttrycka sitt hopp om de skönaste frukter för framtiden af detta nordiska ungdomsmöte.

Med uttalande af vårt lifliga instämmande i dessa förhoppningar afsluta vi denna sammanträngda redogörelse för detta det största nordiska studentmöte. Vi hafva af lätt insedda skäl, icke kunnat redogöra för alla de tal, som blifvit hållna — omkring 120 till antalet —, icke heller kunnat aftrycka några af de, omkring 40, afsjungna och utdelade sångerna.

Som slutord införa vi tvenne korta utdrag af det tal, uti hvilket prof. Welhaven vid hemkomsten inför sina landsmän redogjorde för resan:

"Det Hele", yttrade han, "er som en vidunderlig Dröm; og vil nogen lægge stor Vægt paa dette Udtryk, da lad ham betænke, at der gives sande Drömme, erindre hvad en gammel Sanger har sagt, at der er Drömme, som komme fra den överste Gud, betydningsfulde, löfterige. Men her er usigelig Mere end Dröm." — — —

"Tusinde akademiske Ynglinger fra disse Riger have nu med hverandre delt den store Forhaabning. — Hvor ere de Alle om nogle Aar? Adsprette i alvorlig Virken over det ganske Norden. Maatte Enhver af dem bidrage sit til Samklangen mellem Folkene! Men til Eder især, mine unge Reisefæller, henvender jeg Ordet" — ett ord, som med liten förändring kan ställas till alla deltagarne i resan — "i vore deltagende Landsmæns Kreds. Bevarer disse Indtryk, saa at deres fulde Kraft kan fölge med Eder, naar J drage ind mellem Fjeldene till Eders Livsgjerning; fremmer det nordiske Broderskabs Væxt i Byer og Bygder, og slipper ei den Forvisning, at det forenede Norden skal aabne större og lysere Baner for Norges kommende Slægter".

Protocoll, hållet vid den allmänna Sammankomsten mellan Köpenhamns, Christiania, Lunds och Upsala Bestyrelser vid Skandinaviska Student-Mötet i Upsala d. 13 Juni 1856.

§. 1.

Då med det nu pågående Mötet i Upsala en omgång af Student-Möten kunde anses slutad, och man i allmänhet var enig om den tanken, att de Studentmöten, som hädanefter kunde komma att hållas, icke borde inrättas efter alldeles samma plan, som hittills varit vanligt, ansåg man sig rörande kommande Möten böra yttra följande åsigter:

att de måtte inrättas med mera enkelhet än hittills och med så låga omkostnader som möjligt;

att tiden under Mötena måtte hufvudsakligen egnas åt det enskilda umgänget och enskilda bekantskapers knytande och befästande, och icke såsom hittills alltför mycket upptagas af större allmänna festligheter;

att åt Student-Mötena hädanefter bör gifvas, förutom den betydelse de redan ega, äfven en vetenskaplig karakter;

att tidsafståndet emellan Mötena icke bör vara större, än att de inträffa hvarje 5:te år, och icke mindre, än att de återkomma hvarje 3:dje år; samt

att inbjudning till kommande Möten bör utsändas före medlet af Mars månad det år, då Mötet är ämnadt att hållas.

§. 2.

Beslöts, att uti nästkommande häfte af Nordisk Universitets-Tidskrift skulle den här ofvan uttalade gemensamma mening införas, äfvensom en kort berättelse om nu pågående Möte. — Derjemte yttrade dock samtlige Bestyrelserna den önskan,

att deltagarne i Mötet från Christiania måtte genom sin Bestyrelse, i likhet med hvad under föregående Student-Möten skett, så snart möjligt är utgifva en utförligare berättelse om ifrågavarande Möte.

§. 3.

Framställde Cand. C. Ploug och Lector F. Th. Blomstrand den önskan, att nästa Allmänna Student-Möte måtte hållas i Köpenhamn och Lund.

Ut supra

In fidem
Victor Björnström.

Granskadt och erkändt
Esaias Edqvist,
Ordförande vid sammankomsten.

Upsala i Juli 1856.

Akademiska Föreningen i Lund har dels genom af dess styrelse vidtagna ändamålsenliga finansiella åtgärder, dels genom den välvilja och frikostighet, hvarmed den allt fortfarande af allmänheten omfattas, lyckats betydligt förbättra sin ekonomiska ställning. Dess verksamhet har fortgått i enlighet med den under föregående år utstakade planen. — Den 1:ste December 1855 firade den sin 25:te årsdag. Vid middagstiden

gafs kanonsalut med 25 skott, hvarpå folksången afsjöngs å Lundagård, samt åtskilliga nummer utfördes af regementsmusiken. På aftonen var hela byggnaden illuminerad, och öfver ingången var anbragt en transparent med H. M. Konungens namnchiffer. Å solennitetssalen var bal anställd, der skålar druckos för Konungen, medlemmarne af det kungliga huset, för Academiska Föreningens välgång samt för dess beskyddare, välgörare och vänner. Samma dag stiftades det första stipendiet vid denna inrättning. Prof. N. H. Lovén, som sjelf är en af Föreningens stiftare och öfver 20 år såsom ordförande ledt dess angelägenheter, lemnade 1854 sin ordförandebefattning, vid hvilket tillfälle Föreningens Deputerade beslöto, att hans porträtt skulle anskaffas och upphängas i Föreningens lokal. Prof. Lovén afböjde dock detta förslag och erbjöd sig att till den af studentkorpsen för porträttets anskaffande sammanskjutna summan, 200 R:dr B:ko, lägga af egna medel 300 R:dr B:ko, hvilka summor sedan skulle förenas med en under hans vård bildad fond, stor 500 R:dr B:ko, hvarigenom en stipendiifond uppkomme, af hvilken räntan skulle hvartannat år tilldelas den Akad. Föreningens ordinarie ledamot, som under tiden utmärkt sig medelst inom Föreningen hållna föredrag eller ock i allmänhet ådagalagt utmärkt välförhållande i studier eller sedligt sträfvande. — Bland dem, som under årets lopp visat sig frikostiga mot denna inrättning, förtjena företrädesvis att nämnas öfverste-kammarjunkare baron Gyllenkrook och rectorn vid härvarande Kathedralskola G. M. Sommelius.

Den 30:de November 1855 firade Akad. Föreningen den årliga minnesfesten öfver Carl XII, dervid docenten Lysander uti ett tal tolkade hjeltekonungens nationella betydelse.

Den årliga nordiska festen firades af Lunds studenter d. 9:de Febr. Studenterna hade talrikt infunnit sig, och i festen deltogo många äldre och yngre lärare äfvensom flera af Lunds borgerskap. Föreningens solennitetssal var smakfullt dekorerad och på talarestolens framsida var anbragt en af ek och lager omkransad sköld, å hvilken lästes utmärktare, under förlidne årets lopp aflidne Skandinavers namn. De vid dessa fester öfliga skålar druckos, beledsagade af sånger och hurrarop.

De yngre lärarne vid Lunds universitet hafva på sednare tider haft månadtliga sammankomster, dels till åstadkommande af närmare bekantskap och förtroligare umgänge dem emellan, dels ock för att vara hvarandra till lättnad och hjelp uti det gemensamma arbetet i vetenskapens tjenst. Den sista fredagen uti hvarje månad under lästerminerna är bestämd för sammanträdet, och aftonen upptages dels af samtal och förtroligt glam, dels under åhörande af något föredrag, hållet af en bland medlemmarne,

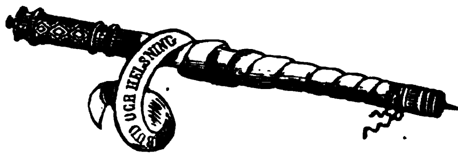
och hvilket ofta ger anledning till liflig discussion. Så har adj. Wahlgren redogjort för blodcirculationen, doc. Dubb framställt Grimms åsigter om språkens ursprung, doc. N. Bruzelius meddelat resultaterna af en antiquarisk resa i Norra Skåne och Halland, doc. Ljunggren hållit föredrag öfver folksägnerna med företrädesvis fästadt afseende på de skånska folksägnernas karakter, doc. Lysander skildrat staden Pola i archeologiskt hänseende och doc. Areschoug uppläst anteckningar under en resa i Schweitz.

Rättelse. Sid. 68 rad. 22 samt sid. 69 raderna 5 och 33 står: Tausböll läs: Fausböll.

INNEHÅLL AF ANDRA ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE.

Samæn ær bröþræ bo bæzt.

Uplands Lagen. Ærfþæ B. XI: 2.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

ANDEN AARGANG, TREDIE HEFTE.

UDGIVET AF G. A. KROHG.

1856.

CHRISTIANIA.

TRYKT HOS CARL C. WERNER & CO.

De Danske Heder og deres Dannelse,

af J. B. Barth, Cand. jur.

(Sluttet fra 1ste Binds 3die Hefte.)

Ahl.

a. Dens Forekomst og Udbredning.

Den under Navn af Ahl bekjendte sorte eller sortebrune faste Masse, som i sandige Hedeegne i en halv til een Fod tykke Lag stedviis udbreder sig under Overfladen, er ikke, som Mange forestille sig, en saadan stadig Ledsager af Hedeformationen, at den kan ansees som et til denne væsentligt Medhenhörende eller som dermed nödvendig forbunden. Vel forekommer Ahlen kun i Hedeegnene, og hvor den engang er tilstede, forhindrer den, som det synes, enhver af sig selv indtrædende Forbedring af det overliggende Jordlag, hvorfor dette stedse kun viser sig med de perennerende Heders Charakteer. Men det er kun en forholdsviis ringe Deel af Hederne, hvor den forekommer, og selv de, der i Aarhundreder ikke have forandret deres Udseende, have langt flere og större Strækninger, under hvilke ingen Ahl findes, end saadanne, med hvilke Dette er Tilfældet. Navnet Ahlheden, hvormed man pleier at betegne det af Heder med den sletteste Beskaffenhed indtagne, tildeels noget ophöiede Bælte, der fra Nord mod Syd strækker sig midt igjennem Jylland og en Deel af Slesvig, maa derfor ikke opfattes saaledes,

som om man der overalt vilde stöde paa Ahl. Vistnok træffer man paa denne Hedestrækning hyppigere og mere sammenhængende Ahllag, end paa de övrige Heder, og forsaavidt er Navnet berettiget. Alligevel er det dog ogsaa af „Ahlheden" kun den mindste Deel, idethöieste maaskee en Trediepart, der virkelig er ahlholdig.

I de i vor Classification af Hederne som No. 3 og 4 betegnede findes ingen Ahl, der, som ovenfor antydet, kun antræffes i de med den under No. 1 og 2 beskrevne Charakteer. Hvor en Hedestrækning viser endog kun ubetydelige Spor af en anden end den rene Lyngvegetation, der kan man være temmelig sikker paa ingen Ahl at antræffe under saadanne. Paa den anden Side er det heller ikke givet, at den netop maa forekomme under saadanne, hvis Udseende antyder en paafaldende slet Beskaffenhed; ofte mangler den nemlig ogsaa der. I Lüneburg ansaa man allerede en enkelt Blaabærbusk*), (Vaccinium Myrtillus), eller en Bregne**), (Polypodium, Pteris), som et ubedrageligt Kjendetegn paa, at Grunden var fri for Ahl. Af Ovenstaaende fremgaaer det, at Ahlens Forhaandenværen, ligesom allerede anfört, ialfald under de nuværende Forholde tilintetgjör enhver Mulighed i Jordbunden af at frembringe en bedre Vegetation. Denne dens ufordeelagtige Indflydelse paa Vegetationen er höist paafaldende. I en til foromtalte englignende Feldt paa Beftoft Hede grændsende Strækning af en Beskaffenhed, der nærmede sig dettes, aftegnede forskjellige hist og her i samme udlöbende ubetydelige, ofte kun nogle Alen brede Ahlunderlag sig saa skarpt mod de saadanne ikke indeholdende Omgivelser ved den fuldkomne rene Lyngvegetation, hvormed de over samme sig befindende Dele af Overfladen vare bedækkede, at de derved viste sig ligesom smaa Öer og Landtunger i den forresten med Hvenegræs rigt blandede Hede.

---

*) Turde vel være formeget sagt.

**) Disse fordre iövrigt en ikke daarlig Jordbund.

Det saa her ellers meget ligt ud til, at disse Smaapartier eller Flække af Ahl kun ere Levninger af tidligere mere sammenhængende Ahllag, der saaledes under visse Omstændigheder synes at kunne forsvinde, navnligen naar de, som her er Tilfældet, vexle med Strækninger, som efterhaanden gaae over i en bedre Tilstand og, som da ved den i dem sig stadigere og rigeligere ansamlende Fugtighed i Forening med den större Mængde Kulsyre, den fordeelagtigere Luftvexel, kort ved deres Forvittringer og Oplösningen overhovedet befordrende Egenskaber meget vel kunne tænkes, ja maa tænkes at yttre en oplösende Virkning paa Ræenderne af de til dem stödende Ahllag, som paa denne Maade successivt indskrænkes til et mindre og mindre Rum. Saaledes har man jo ogsaa bemærket en lignende fordeelagtig Indflydelse af den i de ved Ahlens Gjennembrydning i paralelle Grave, naar disse ikke ere for brede, indtraadte Forbedring af Jorden ogsaa paa de mellemliggende, ikke gjennembrudte Ahlstrimler. Ved at see den nævnte Localitet kan man næsten ikke tvivle paa, at en saadan Formindskelse af Ahlen virkelig har fundet Sted. Iövrigt er Maaden, hvorpaa Ahllagene udbrede sig under Overfladen, höist forskjellig og uregelmæssig. Snart strække de sig uden Afbrydelse bredt hen under samme, dannende större sammenhængende Partier, snart löbe de ud i smale, ofte kun nogle faa Favne brede, ikke sjelden næsten paralelle Striber, almindeligviis med bredere, mindre hyppig, som det synes, med smalere Mellemrum. Undertiden synes disse Strimler ogsaa som Radier eller stjerneformigt, dog fuldkommen uregelmæssigt, i forskjellige Retninger at udgaae ligesom fra et fælleds Centrum. Have disse saaledes fra hverandre adskildte Ahllag maaskee engang været sammenhængende? Vi komme senere tilbage hertil.

Ahlen ligger almindeligviis temmelig overfladisk. Oftest antræffes den i en Dybde, der varierer mellem 1 og 2 Fod. Det hænder ogsaa, ihvorvel sjelden, at man allerede 8 Tommer under Overfladen stöder paa Ahl. Derimod er det of-

tere Tilfældet, at den ligger dybere end 2 Fod, indtil 4 Fod, som vel er den störste Dybde, hvori Ahl forekommer. Ikke mindre forskjellig er selve Ahllagenes Tykkelse, der vel i Regelen kan ansættes til at udgjöre en 5 à 7 Tommer, men iövrigt vexler ligefra 3 til 12 Tommer, ja derover. Ahlens Leining er forresten fölgende: Nærmest under den i sin överste Deel af Rodfilt gjennemvævede og derfor mere sammenhængende, længer nede derimod lösere og usammenhængende Hedehumus ligger et Lag af Sand, der, blottet for enhver mineralsk Bestanddeel, i sig selv er fuldkommen reent og hvidt, men formedelst iblandede Humusdele fremtræder med en blygraa Farve, med Hensyn hvortil det i Tydskland kaldes Blysand, (Bleisand), en Benævnelse, hvoraf ogsaa vi for Kortheds Skyld ville betjene os. Hiin Mangel paa farvende Bestanddele i Blysandet kan man allerede med blotte Öine erkjende af de enkelte Sandkorn. Tydeligst viser den sig dog ved en simpel mekanisk Fraskillelse (ved Slemmen) af den i samme pulverformigt fordeelte Hedehumus, da det bare Sand bliver ufarvet tilbage. Dette Blysand, der, som dets Sammensætning allerede antyder, ikke blot er totalt ufrugtbart, men endog, som det af Erfaringen bekræftes, ved sine frie Syrer (Kilde- og Kildesatssyre) positivt skadeligt for Planterne, og som overalt paa Hederne, hvor disse ikke have en saameget desto bedre Beskaffenhed, — ligemeget om de ere ahlholdige eller ikke, — danner det nærmeste Underlag for Hedehumusen, gaaer der, hvor ingen Ahl findes, enten umiddelbart og hurtigen eller igjennem et Lag af hvidt Sand, der ingen Humusdele indeholder, mere successivt over i den efter sin större eller ringere Jernholdighed stærkere eller svagere rustguult, stundom ganske teglsteenrödt farvede Sand, som derefter uforandret fortsætter sig i Dybden indtil det afbrydes af det fastere leerholdige Lag. Er Hededannelsen endnu ikke fuldendt, saa har det överstliggende Sand ikke faaet Tid til at affarve sig saaledes, at det der kan optræde med det for det egentlige Blysand charakteristiske Udseende og den samme ledsagende Ufrugtbarhed. Ligesaa vil, naar

en Hedestrækning har forbedret sig saavidt, at den staaer paa Overgangen til naturlig Engmark, Blysandet — forsaavidt ikke Sandet, hvad der ogsaa i Hedeegnene stundom forekommer, er saa leerholdigt, at det aldrig har fremtraadt som egentligt Blysand, — igjen ved senere iblandede frugtbargjörende Bestanddele have tabt sin Charakteer som saadant. Dette om Blysandet, der danner en væsentlig Bestanddeel af Hedeformationen, og hvis Tilværelse, som vi i det Fölgende skulle see, formentlig skyldes tvende forskjellige Aarsager, idet det ikke alene paa den antydede Maade har dannet og fremdeles danner sig paa Heden selv, men ogsaa maa antages, forsaavidt dets ene Bestanddeel Sandet angaaer, andetstedsfra, nemlig som Flyvesand at have leiret sig over en stor Deel af de Strækninger, som det nu bedækker. Paa de Steder nu, hvor Ahl forekommer, ligger denne oftest umiddelbart under selve Blysandet, fra hvilket den dog ogsaa, omendskjöndt mindre hyppig, er adskildt ved et da forholdsviis tyndt Lag af enten hvidt eller farvet Sand. Oventil begrændser Ahlen sig saavel med Hensyn til sin Farve som Haardhed temmelig skarpt mod det den bedækkende Jordlag. I Retningen mod Dybet gaaer den derimod oftest mere successivt over i det farvede Sand, idet baade dens Haardhed först lidt efter lidt taber sig, og i Forbindelse hermed ogsaa dens sorte Farve efterhaanden gjennem de forskjellige Nuancer af Bruunsort til Bruunt og Guult smelte sammen med Sandets. Jo sortere Ahlen er, desto haardere er den nemlig ogsaa, og desto mere fremtræder den som ægte Ahl med de denne eiendommelige Egenskaber og Forholde. Jo mere derimod dens Form gaaer over i Rustguult, desto nærmere er den sin Oplösning, hvorved den endelig fuldstændig forvandles til almindelig farvet ɔ: jernholdigt Sand. Ligesom i eet og det samme Ahllag gjör ogsaa i Ahlens Forekomst paa de forskjellige Dele af Hederne enhver af de antydede Nuancer i dens Fasthed sig bemærkelige, saa at det om mange Hedestrækninger gjælder, at der under dem kun findes Antydninger til Ahl, idet denne da kun ved en noget större

Consistens adskiller sig fra det underliggende Sand, neppe engang ved en ubetydeligt mörkere Farve. Efter saaledes at have udtalt os om Ahlens Forekomst og Udbredning, gaae vi over til at omhandle dens

b. Sammensætning, Beskaffenhed m. M.

Ahlen (Tydskernes Ortstein) er efter sin, dens Egenskaber som saadan constituerende, chemiske Sammensætning ikke Det, hvorfor den almindeligviis ansees, nemlig en af phosphorsuurt Jernoxydul*) conglutineret Sandmasse. Resultaterne og Sammenligningen af endeel af mig foretagne Analyser saavel af Ahl som af den Hedernes Undergrund dannende farvede Sand havde allerede overbeviist mig om, at Ahlens Fasthed og övrige Egenskaber ikke hidröre fra de iblandede Jernforbindelser men fra de i samme rigeligt forhaandenværende organiske (humöse) Substanser, da jeg i Amtsberetningen over Tydske Forst- og Landmænds Forsamling i Hannover, September 1852, udgivet i Hannover 1853, Side 88 læste fölgende Bemærkninger af v. Honstedt til Eille, hvilke her i Oversættelse indtages in extenso.

„Först maa jeg gjöre opmærksom paa, at Ahl og Sump-„ertz**) ingenlunde ere identiske Stoffe, omendskjöndt begge „alene paa Grund af deres uigjennemtrængelige Beskaffenhed „blive Culturvexterne skadelige. Ahlen er et sort eller sor-„tebruunt Jordlag fra 4 til 12 Tommers Mægtighed, som i „en Dybde af 1 til 4 Fod og derover forekommer i Under-„grunden af Sandjord. Den chemiske Analyse viser, at dette „haarde Jordlag hovedsagelig bestaaer af grovkornet Qvarts-„sand, deraf indeholdende over 90 Procent, hvilket ved „iblandet Humus, omtrent 4 Procent, er sammenkittet til en „fast Masse. Foruden de nævnte Stoffe indeholder Ahl kun

*) Jern forbundet med mindre Suurstof, nemlig 1 Deel Jern med 1 Deel Suurstof, medens Jernoxyd bestaaer af 2 Dele Jern forbundet med 3 Dele Suurstof.

**) Tydsk: „Raseneisenstein“, Norsk, Myrmalm, Myrjern.

„Spor af Jern, Kalk, Gibs, Alunjord, Kogsalt, Lais &c. I „Luften oplöser Ahlen sig til en ikke ufrugtbar Jordart. „Sumpertzen bestaaer derimod af 70 til 90 Procent Jern „forbundet med Kisel og Alunjord, forhærdes i Luften og „bliver saa fast, at den kan blive benyttet til Byggesteen. „Omendskjöndt letflydende egner Sumpertzen sig dog ikke „til Smeltning, fordi det deraf vundne Jern som Fölge af „dets Gehalt af phosphorsuurt Jern er skjört. Sumpertzen er „meest udbredt i de sumpige Lavninger af Sandegnene; den „opstaaer, naar kulsyreholdigt Vand, som indeholder Jern „oplöst, i Luften taber sin Kulsyregehalt*). Jernet bund- „falder da af Vandet i Form af et guult Slam som Jernox- „ydhydrat, afleirer sig paa Bunden af Sumpene og gaaer, „naar ved Sommerheden Sumpenes Vand fordunster, fra den „hydratiske Tilstand over i en fast, forenende sig med de „tidligere Bundfald af Jernoxyd. Ahlen findes derimod aldrig „i de sumpige Lavninger eller i fugtig Sand, men i Under- „grunden af törre Sandheder; den indeholder som bemærket „kun et Spor af Jern og bestaaer af Qvartssand, ved Humus „sammenkittet til en haard Masse. Ahlen er en i Fortiden over- „sandet (af Flyvesand bedækket) Hedenarv (Hedetörv) som „under Trykket af det overliggende Sand sammenföiede sig „til en tæt Masse. Ahl og Sumpertz virke kun mekanisk, „ikke chemisk skadelig paa Culturvexterne, hvisaarsag Gjen- „nembrydning eller Bortskaffen er den eneste anvendelige „Culturforholdsregel til Forbedring af de Jordarter, i hvis „Undergruus hine uigjennemtrængelige Lag befinde sig.“

Dette er det eneste Sted, hvor jeg har kunnet finde udtalt en fra den almindelig falske afvigende Erklæring om Ahlens chemiske Sammensætning og dens Forskjellighed fra

*) Naar Vandet i Jorden er bleven mættet med Kulsyre, mister det igjen endeel af samme, naar det ved at komme i Berörelse med Luften udsættes for den mindste Bevægelse. Vandet absorberer vel selv Kulsyre fra Luften, men ad denne Vei kun en ubetydelig Deel.

Forf. Anm.

Sumpertzen, med hvilken den ellers overalt slaaes sammen. I denne tilvante Antagelse af Begges Identitet maa formeentlig ogsaa Grunden söges til, at man ialmindelighed har værdiget Ahlen saa liden Opmærksomhed i Sammenligning med den formedelst sin store Jernholdighed technisk vigtigere Sumpertz og uden nærmere Undersögelse overfört paa hiin, hvad der kun gjælder denne. For at see hiin feilagtige Antagelse betræffende Ahlens constituerende Bestanddele og dens Forvexling med Sumpertzen udtalt, behöver man ikke at gaae længer end til Side 207 i ovenciterede Skrift, hvor det i Discussionen over Ahljorden og dens Cultur hedder:

„Mühry beder om först nærmere at fastsætte Begrebet „Ahl. Hartig*) holder Dette ligeledes for hensigtmæssigt. „Ifölge hans Mening er Ahlen i det Væsentlige Kisel, con„glutineret ved Bestanddelene af Sumpertzen, altsaa ved „kulsure og phosphorsure Jernsalte. Burchardt**) foreslaaer „en demonstratio ad oculos af de fra forskjellige Egne ind„sendte og i Sectionslokalet udlagte Ahlpröver. Besigtigelsen „deraf bekræfter ovenstaaende Definition, idet disse Pröver „tydelig antyde Kiselens Forhaandenværen som Hovedbe„standdel, ligesom deres specifiske Vægt og den mellem „Okkerguult og Bruunt spillende Farve***) Tilstedeværelsen „af Jernforbindelser som conglutinerende Bestanddele, hvorhos „det a priori kan antages, at Bestanddelene af disse Jern„forbindelser ere identiske med de i den sig under lignende „Omstændigheder dannende Sumpertz.“

Ligeledes kan t. Ex. eftersees Krutzch, Bodenkunde, Dresden og Leipzig 1842, Side 89—90; Pfeils kritiske Blätter, 18de Binds 2det Hefte, Side 177—178, hvor det tillige forudsættes, at Ahlen til sin Dannelse behöver et

*) Doctor Th. Hartig i Braunschweig.

**) Hannoversk Oberforstrath.

***) Der behöves kun Spor af Jernoxyd for at meddele Sandet den gule Farve.

Forf. Anm.

Leerlag, paa hvilket det af Vandet oplöste Jern kan afsætte sig, hvad der vistnok for den sig i Moserne dannende Sumpertzes Vedkommende er rigtigt, men derimod ikke med Hensyn til den egentlige Ahl, hvorom dog sammesteds, som af det om den omhandlede Formations Forekomst nærmere Anförte fremgaaer, alene er Tale. Idetmindste har i Danmark Ahlen fast overålt kun den almindelig löse farvede Sand nærmest under sig, hvilket ogsaa harmonerer med den i foranstaaende (v. Honsteds) Erklæring antagne Dannelsesmaade af samme, som hidrörende fra oversandet Hedehumus. See endvidere: Sprengels Bodenkunde, Leipzig 1844, Side 104—105; B. Cottas Leitfaden der Geognosie, Dresden und Leipzig 1849, Side 244; samt Dr. Senfts Lehrbuch der Bodenkunde, Jena 1847, Side 79—80, hvor det om den af ham som „Raseneisenstein" ɔ: Sumpertz betegnede Formation siges, at den findes „1) i Törv- og Sumpegne, 2) i Sand- og Hedeegne," hvorefter nu om dens Beskaffenhed og Dannelse alt Det anföres, som alene gjælder for den i Moserne sig afsættende Sumpertz. Thi denne sidste forekommer aldrig i Sand- og Hedeegnene (udenfor de enkelte sumpige Steder i samme). Der findes alene Ahlen, og denne er fra Sumpertzen saa forskjellig som næsten en geognostisk Formation kan være det fra en anden. Dette vare da Exempler nok, som jeg til Overflod let kunde foröge med flere. Saaledes har man overalt, uden at have undersögt og lært at kjende den egentlige Ahl, forvexlet denne med Sumpertzen. For yderligere at godtgjöre begges Forskjellighed og til Bekræftelse af Rigtigheden af v. Honstedts Angivelse af Ahlens Sammensætning, saavelsom til nærmere Bedömmelse af dens Beskaffenhed ialmindelighed, hidsættes en Analyse af et fra Beflofl Hede medbragt Stykke Ahl, der gav mig fölgende Resultater:

I 100 Dele glödet Substants fandtes:

I Vand löselige	*Chlornatrium	Spor

*) Kjökkensalt.

I Syre löse-lige	Kali	Spor	
	Jern	2,54	(deels bundet til Phosphorsyre, deels som Jernoxydhydrat).
	Leerjord	2,66	
	Kalk	Spor	(phosphorsurt).
	Talkjord.	0	
	Phosphorsyre . . .	0,15.	
	Svovlsyre	0	
	Kulsyre	Spor	
I Vand og Syre ulö-selige	Kiselsyre omtrent .	94,35	(som Qvartssand).

Af organiske Substantser indeholdt samme Ahlpröve omtrent 6 Procent (egentlig 5,82) i Form af 1) uoplöselige Humusstoffe, (Gein og Humin), hvoraf dog kun forholdsviis höist ubetydeligt. 2) Gein-Humin- og Ulminsyre, der udgjorde Hovedmassen, samt 3) Kilde- og Kildesatssyre, hvoraf især den förste var forhaanden i en forholdsviis ikke ubetydelig Mængde.

Det undersögte Ahlstykke hörte ifölge sin Haardhed og sorte Farve til den ægteste, meest characteristiske Ahl. Lignende Resultater erholdtes ogsaa ved Undersögelsen af en guul Ahlpröve, der havde ligget saa længe ovenpaa Jorden, at dens mörke Farve ganske var forsvunden, — kun med den Forskjel, at samme blot indeholdt en ubetydelig Deel organisk Substants. Paa samme Maade, som sidstnævnte forholdt sig ogsaa noget sammesteds i Undergrunden paa et Sted, hvor ingen Ahl var, taget stærkt rödfarvet lös og fiin Sand, der endog viste sig noget rigere paa Jern og Phosphorsyre. Endelig stemmede ogsaa en fra Egnen ved Ringkjöbing i Overfladen af nogle af Vinden blottede Lavninger hentet Sandpröve i det Væsentlige overeens med foregaaende; dog var denne rigere paa Leerjord og noget mindre jern-

holdig, ligesom den ogsaa indeholdt mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{2}$ Procent Talkjord og henved 1 Procent organiske Bestanddele.

Naar hensees til, at det farvede Sand saaledes som det almindeligviis forekommer i de lavtliggende Sandegne, ofte, uden derfor synligen at tabe sin Löshed, indeholder 4 til 5, stundom endog 6 Procent Jern i de samme Forbindelser, hvori det forekommer i Ahlen, nemlig deels som Jernoxydhydrat, deels bundet til Phosphorsyre, medens ovenstaaende Ahlanalyse kun gav $2\frac{1}{2}$ Procent, saa er det vel klart, at Ahlens Haardhed og Consistens ikke kan hidröre fra de i samme forhaandenværende Jernforbindelser, med Hensyn til hvilke den i intet Væsentligt adskiller sig fra det den omgivende Sand. Thi omendskjöndt det ikke er uantageligt, at det til Phosphorsyre bundne Jern, paa Grund af de organiske Substantsers desoxyderende (suurstofberövende) Virkning paa Jernoxydsaltene, i Ahlen mere er tilstede som Jernoxydul, i det farvede Sand derimod mere som Jernoxyd, og indrömmet tillige, at det phosphorsure Jernoxydul afgiver et bedre Bindemiddel, end det phosphorsure Jernoxyd, saa er i ethvert Fald den hele forhaandenværende Mængde af phosphorsuurt Jernoxydul altfor ubetydelig (i foranstaaende Tilfælde $\frac{1}{2}$ Procent) til desformedelst at kunne komme i Betragtning ved Afgjörelsen af Spörgsmaalet om Ahlens Dannelsesmaade. Ganske anderledes forholder det sig i saa Henseende med Sumpertzen, der hovedsagelig bestaaer alene af Jernforbindelser, som udgjöre indtil 90 Dele af dens Masse. Det er bekjendt nok, at Ahlen ved at bringes op paa Overfladen og udsættes for Luftens Paavirkning i Löbet af 1 til 3 Aar, efter dens större eller mindre Fasthed, efterhaanden taber sin dunkle Farve og samtidig dermed sin Haardhed og Sammenhæng indtil den omsider forvittrer til et ikke ufrugtbart Sand. Dette har man da forklaret sig saaledes, at den som i stor Mængde forhaandenværende forudsatte, for Vegetationen skadelige og Ahlen dens sorte Farve og Consistents meddelende Jernoxydulforbindelse ved af Luften at optage mere Suurstof forvandler sig til det guulfarvede, ikke bindende og Plantelivet

mere gavnlige end skadelige Jernoxyd. Foruden at denne Forklaringsmaade, som stöttet til en umotiveret Forudsætning om Ahlens Sammensætning, allerede paa Grund af det om denne Forudsætnings Urigtighed Anförte viser sig som uholdbar, bemærkes hertil ogsaa, at det ikke kan ansees afgjort, at Jernoxydul virkelig besidder Vegetationen skadelige Egenskaber (see Anmærkningen Side 27 i 1 Aarg 3 H.). Ellers forholder det sig vistnok saa, at det forhaandenværende Jernoxydul i Luften oxyderer sig til Oxyd og derunder forandrer sin sortagtige Farve til rustguul. Men Dette er for uvæsentligt til at komme i Betragtning ved Forklaringen af de ved Ahlens Opbringen paa Overfladen indtrædende Phænomener.

Derimod hidröre disse ikke mindre end Ahlens Dannelse, dens Egenskaber og Beskaffenhed fra de i samme indeholdte organiske Stoffe, hvorpaa den iflge det Foranförte er saa rig. Dette skulle vi noget nærmere oplyse. Den i det farvede Sand forhaandenværende Fugtighed er, om end noksaa ringe, dog tilstrækkelig til at meddele de deri overalt fiint fordeelte Humusdele Egenskaben af et Bindemiddel. Deraf Ahlens Consistents. Disse vilde i ethvert Fald ligeledes give Ahlen den sorte Farve, om endog intet Jernoxydul hertil medvirkede. Da de i Ahlen formedelst den lange Tid, hvori de i denne have været indleiede, befinde sig i en yderst fiint fordeelt Tilstand og allerede ere saavidt decomponerede, at der kun er eet Trin igjen til deres fuldkomne Oplösning, blive de, naar Ahlen ved at bringes op paa Overfladen udsættes for Luftens Paavirkning, af de derunder virksomme sædvanlige Agentier fuldstændig oplöste og forsvinde. Derved falder Ahlens Sandmasse, hvis forhen fyldte Mellemrum nu blive tomme, fra hverandre. Under Humusdelenes Oplösning dannes Kulsyre og Ammoniak, (eller Salpetersyre), der, om endog kun for en liden Deel, idet det her ialmindelighed vil mangle paa Stoffe, der ved at fastholde dem kunne forebygge deres Forflygtigelse, komme de forhaandenværende Planter til Nytte. Heri ligger formeentlig Hovedaarsagen til den sig oplösende Ahls erfaringsmæssig beviste större Frugt-

barhed, — hvor ringe denne forresten i sig selv er, — forsaavidt den ellers i saa Henseende virkelig har Noget forud for det övrige farvede Sand, med hvilket den saavel qvalitativt som qvantitativt har anorganiske Bestanddele fælleds.

Spörgsmaalet om Ahlens chemiske Skadelighed, der af Mange benægtes, maa ogsaa ved det Foranförte ansees bekræftende afgjort. Denne beroer imidlertid, som allerede paapeget, ikke paa Tilstedeværelsen af den ringe Mængde phosphorsuurt Jernoxydul, et desuden i Vand uoplöseligt Salt, men paa den i Ahlen, som paaviist, forhaandenværende Kilde- og Kildesatssyre, aldenstund disse Syrer selv maa ansees som for de ædlere Væxter positiv skadelige. Ved Ahlens Henliggen paa Overfladen ophörer den ogsaa i denne Henseende at virke ufordeelagtigt, idet de nævnte Syrer oplöses og forsvinde. Siden vi ere komne ind paa at tale om Ahlens Skadelighed, ville vi her meddetsamme tilföie, hvad vi derom have at bemærke: Fremdeles hindrer Ahlen ved sin Tæthed 1) Undergrundsfugtigheden fra at stige opad og saaledes successivt at komme Planterne tilgode; 2) det ovenfra kommende Vand*) fra at synke nedigjennem sig. Derved foranlediges, især hvor Ahlen ligger noget overfladisk, en saameget hurtigere og fuldstændigere Fordunstning af dette, hvorunder det ovenliggende Jordlag saalænge holder sig raat og koldt, men derefter ogsaa, i Forbindelse med Afspærringen af Undergrundsfugtigheden, sættes i den endnu fordærveligere Tilstand af skarp Udtörren, hvis Virkninger paa Plantelivet desuden forhöies ved den fra Ahlens Uigjennemtrængelighed for Varmestraalerne, der af denne reflecteres, hidrörende for stærke Opvarmen af det ovenliggende Lag. Endnu skadeligere end ethvert af disse Tilfælde i og for sig selv ere, blive de det imidlertid ved den af dem foranledigede större Temperaturvexel, idet Intet virker saa undertrykkende paa

*) Nemlig naar det har regnet for stærkt og for vedholdende til at det har kunnet fordunste, förend det har formaaet at trænge sig ned igjennem Hedenarven.

Vegetationen som denne. Saaledes bliver den sterile Beskaffenhed af det sig over Ahlen befindende Plantedække let forklarlig; og det er ikke blot de större og dyberegaaende, men ogsaa de smaa og deres Rödder i Overfladen udbredende Planter, som lide under de skadelige Indvirkninger af samme.

For Trævegetationen ligger dog den væsentligste Hindring, den frembyder, i den reent mekaniske Modstand, den sætter mod Röddernes Indtrængen i Jorden, hvorved disse afspærres fra det underliggende farvede Sand som det eneste her forhaandenværende Jordlag, der er istand til at byde de nöisommere Træarter et nogenlunde tilstrækkeligt Forraad af uorganiske Næringsstoffe. — Det eneste overalt som saadant anseede og overalt anvendte Middel til at bringe den Jord, hvorunder Ahl befinder sig, i en for Menneskene brugbar Tilstand og aflokke den en nyttig og Grunden selv forbedrende Vegetation er derfor at bryde Ahlen op, hvorved man da meddetsamme kan henlægge den i mindre Stykker paa Overfladen for at forvittre. Dog vil man i Danmark, hvor saa store Strækninger gives, der, som foranfört, först og fremst maae tages under Cultur, endnu i lang Tid kunne spare sig denne kostbare og möisomme Operation, da et saa stort Værk som det at forvandle Hederne til Skov i ethvert Fald ikke paa een Gang overalt paa Hederne vil kunne sættes i Udförelse.

c. Ahlens Dannelse.

Ved Afgjörelsen af Spörgsmaalet om, hvad der vel har foranlediget Ahldannelsen, maa först den almindelige Forklaringsmaade, ifölge hvilken denne Formation opstaaer som Bundfald af det i kulsyreholdigt Vand oplöste Jern, som grundet i et fuldkomment Ubekjendtskab til den egentlige Ahls Natur og dens Forvexling med Sumpertzen, udenvidere forkastes, ligesom det allerede tilstrækkelig vil have givet sig af det Foregaaende. Med Hensyn til, at Ahlen, som det har viist sig, intet Andet er end et af Humusdele conglutineret Lag af det almindelige, Undergrunden i Hedeegnene dannende, farvede Sand, lade sig kun to Maader tænke, paa

hvilke den kan antages at være opstaaet, nemlig enten derved, som i foranstaaende v. Honstedts Erklæring anfört, at en tidligere Hedevegetation er bleven bedækket med Flyvesand, eller derved, at de finere Dele af den nu forhaandenværende Hedehumus efterhaanden med det nedsynkende Regnvand ere förte ned i det överste Lag af det farvede Sand, hvis större Sammenhæng har forhindret dem fra at synke endnu dybere, saa at de der have ophobet sig. Denne Forklaringsmaade er den, som, naar man först er bleven bekjendt med Ahlens Sammensætning, naturligst og först paatrænger sig; og at en saadan Proces virkelig finder Sted, kan sees af Blysandet, hvis noget grovere og mindre decomponerede Humusdele, der tiltage i Mængde jo nærmere man kommer den egentlige Hedetorv, i Retningen fra samme derimod aftage, saaledes tydelig vise sig at hidröre fra denne, og ikke fra ældre dybere liggende Humuslag, fra hvilken de fölgeligen ere trængte ned i Sandet. Ahlen vilde da være at betragte som en simpel Fortsættelse af Blysandet, i hvilket sidste Humusdelene kun formedelst dettes fuldkomne Mangel paa Fugtighed og andre mere bindende Bestanddele ikke kunde forene sig med Sandet til en sammenhængende og fast Masse, medens de i det farvede Sand nedtrængende, paa Grund af dettes til en vis Grad modsatte Egenskaber i Forbindelse med det större Tryk fraoven, hvorfor de der ere udsatte, lettere dermed kunde kitte sig sammen. — Alligevel kan Ahldannelsen ikke godt antages paa denne Maade at være gaaet for sig, eftersom den da baade maatte være almindeligere end den er, og Ahllagene selv være mindre uregelmæssige og afbrudte, ligesom det ogsaa modsiges af disses dertil for skarpe Begrændsning mod det ovenliggende Blysand saavelsom af den foromtalte Omstændighed, at de ofte ere adskilte fra dette ved et Lag af hvidt eller farvet Sand, hvori ingen Humusdele ere indeholdte.

Saaledes bliver da kun hiin i den v. Honstedtske Erklæring udtalte Forklaringsmaade af Ahldannelsen tilbage, og da vi desuden i denne have en allerede banet Sti for os,

skulde vi ikke engang have opholdt os med at anföre den anden, naar vi ikke havde troet ved at fremhæve den som den ene af tvende contradictoriske Modsætninger og derefter godtgjöre dens formeentlige Ugyldighed, at stille den anden i et saameget klarere Lys og gjöre den saameget antageligere. Thi man falder jo just ikke saa ligetil paa, at Ahllagene ere urgamle, af Flyvesand begravede Heder. For den nærmere Betragtning viser imidlertid denne Maade at forklare sig deres Oprindelse paa, foruden den Bestyrkelse, den vinder for sig i den andens Uantagelighed, som fuldkommen adæqvat med sin Gjenstand. Dermed stemmer nemlig saavel den forskjellige Dybde, hvori Ahllagene antræffes, og den varierende Tykkelse af disse selv, tvende paa foranförte Maade ligeledes mindre forklarlige Omstændigheder, som ogsaa Ahlens forholdsviis saa skarpe Begrændsning mod det overliggende Lag og dens hyppige Adskillelse fra Blysandet ved ikke humusblandet Sand. Dermed stemmer ogsaa dens nedadtil mere successive Aftagen og Overgang i det farvede Sand, i hvilken Henseende den forholder sig ganske som den almindelige Hedenarv, hvis Humusdele ogsaa saaledes successivt tabe sig i Blysandet. At Ahlen alligevel ikke idetmindste i sin överste Deel indeholder endnu flere Humusdele, kan heller ikke være anderledes, eftersom i Tidens Længde og navnlig i den förste Tid efter Oversandningen, förend endnu et nyt Plantedække havde dannet sig, det överstliggende rene Lag af Hedehumus endelig maa have oplöst sig og paa sædvanlig Maade være forsvundet. Det er ikke at betvivle, at den samme Oplösningsproces endnu den Dag i Dag fortsætter sig med de i Ahllagene endnu forhaandenværende Humusdele, og at Ahlen saaledes af sig selv gaaer sin endelige Oplösning imöde, ligesom denne paa mange Steder, hvor nu kun Spor af Ahl findes, allerede synes at være indtraadt eller idetmindste nær forhaanden. Men paa en saadan Forsvinden af Ahlen kunde man vente i Aartusinder, og det er kun paa enkelte Steder, som til Ex. paa ovenomtalte Parti af Beftofts Hede, hvor dens Oplösning tillige understöttes af de i det den om-

givende bedre Jordsmon virksomme Kræfter, at den synes at kunne gaae fremad med noget raskere Skridt. Med en saadan deelviis allerede indtraadt Forsvinden af Ahlen hænger ogsaa den for Nærværende stedfindende Uregelmæssighed i dens Forekomst paa det nöieste sammen. Thi heller ikke den her fremstillede Theorie om Ahlens Opstaaen tilsteder at antage denne store Uregelmæssighed som oprindelig eller samtidig med selve Ahldannelsen, der maa have været mere jevn og sammenhængende. Naar vi derimod have anseet den afbrudte og sönderrevne Form af Ahllagene som uforeenlig med den först opstillede Forklaringsmaade af deres Tilbliven, saa ligger Dette deri, at en saadan Dannelsesmaade ikke kunde henföres til et eller visse bestemte Tidsafsnit, men maatte tænkes uafbrudt og fremdeles at fortsætte sig, i hvilket Tilfælde Ahllagene nödvendigviis ikke alene maatte blive regelmæssigere og mere sammenhængende, men ogsaa maatte vedligeholde sig i en saadan Form. Alt Dette tilfölge, og i Betragtning af, at den her nærmere udviklede, i forancitererede Skrift udtalte Theorie om Ahldannelsen heller ikke med Hensyn til noget af de andre ved Ahlen og paa Hederne stedfindende Forholde stöder paa nogen Anstödssteen, har den saa Meget for sig, at der vel ikke kan reises nogen grundet Tvivl om, at den jo udtaler, hvad der virkelig har fundet Sted. At gaae dybere ind i Sagen, at ville udforske, om Ahldannelse tilhörer een eller flere ved mellemliggende Tidsrum afbrudte Perioder, hvilke Forholde, der under disse have gjort sig gjældende, og navnligen, hvorvidt Ahlen kan antages at have dannet sig, efterat de nuværende Hedestrækninger havde bedækket sig med Skov eller om den overalt har været ældre end denne, — vilde derimod formeentlig være en frugteslös Bestræbelse og maa ialfald være Geologerne forbeholdt, der mere kunne raade over de dertil fornödne Forudsætninger, ligesom det ogsaa ligger udenfor Forstmandens egentlige Gebeet, paa hvilket vi ogsaa hidtil alene have bevæget os, og som vi heller ikke ere competente til at forlade.

Hvis det siden meer end et halvt Seculum fortsatte Arbeide med at binde Sandklitterne paa Jyllands Vestkyst medeet ophörte, saa at disse igjen bleve flygtige og deres af Stormen oprevne Sandmasser vedholdende kunde sprede sig ind over de nu med Hedevegetationen bedækkede Pletter, vilde Ahldannelsen udentvivl atter træde i Virksomhed. Og saaledes er der heller Intet til Hinder for at antage, at den ogsaa tildeels kan have fundet Sted i en Periode, da Jylland allerede var bevoxet med Skov, men da, vel at mærke, ikke paa de dermed bedækkede Steder, idet Skoven er det af alle virksomste Middel til at afholde Flyvesanden, men kun der, hvor Skoven allerede igjen var udryddet og hvor de derved frembragte Aabninger tilstedede Flyvesanden Adgang. Dette have vi dog kun villet antyde som en blot Mulighed, idet vi herom som sagt Intet hverken kunne eller ville afgjöre. I ethvert Fald antyder Beskaffenheden af Ahllagene, at idetmindste mange af disse maa være ældre end enhver Udryddelse af Skoven, da de synes at maatte have behövet en endnu længere Tid for at overgaae i den Tilstand, hvori de for Nærværende befinde sig.

Idet vi saaledes ville antage, at Ahldannelsen ialfald i sin Almindelighed tilhörer en Periode, da de nuværende Hedestrækninger endnu ikke havde bedækket sig med Skov, skulle vi til Slutning undersöge, hvorvidt det er rimeligt, at denne tildeels har udbredt sig ogsaa over de ahlholdige Strækninger. Og Dette kunne vi, saa fiendtlig Ahlen end, som i det Foregaaende udviklet, viser sig mod enhver ædlere Vegetation, alligevel ikke andet end antage. Thi Betingelserne derfor vare engang andre og gunstigere, end de for Nærværende ere. — De Midler, hvoraf Naturen oprindeligviis har betjent sig for at fremkalde Skov paa de Steder, hvis Overflade var modnet for samme, ere og ville vel stedse vedblive at være os fremmede. De vare engang andre end nu, da den kun kjender det ene: ved Frö af allerede forhaandenværende Modertræer, hvorfor ingen Skov længere af sig selv kan opkomme der, hvor disse mangle. Men i hiin förste

Tid*) voxede Skoven, Gud veed hvorledes, og med en egen Kraft og bredte sig ud overalt, hvor den ifölge de plantephysiologiske Love kun fandt Betingelserne for sin Forekomst og Fortbestaaen. Dog satte i de sandige Hedeegne (thi i disse har Hedevegetationen stedse gaaet forud for Skoven) Ahllagene den for det Förste en Skranke, og bleve som nögne Aabninger liggende midt imellem den dem overalt omringende Skov, af hvis Rænder de umiddelbart begrændsedes. Imidlertid ophobede sig under de tætsluttede Trækroner et rigt Lag af frugtbar Muldjord, som tillige holdt Fugtigheden i Jorden. Denne meddeelte sig ogsaa til de tilgrænsende Rænder af Ahlhederne og forhindredes af den omkringstaaende Skov, som beskyttede mod de udtörrende Vinde og mod Solens for stærke Indvirkning, saavelsom af de fra Skovens Rand ogsaa udover den nærmeste Deel af de skovbare Vidder faldende og samme bedækkende humusdannende Blade og Naale fra at fordunste med den Hurtighed, hvormed det ellers vilde skee og nu virkelig skeer. Derved befordredes paa Hederænderne Dannelsen af den milde Humus, der, paa Grund af Skovens Nærhed mindre udsat for at forflygtige, stedse erholdt nye Tilskud af denne ikke mindre end af det sig paa samme indfindende Græsdække og de af den Mængde Frö, som Skoven kastede omkring i sin Nærhed, opvoxende Træplanter. Disse sidste henvisnede vel, saalænge det frugtbare Leie, hvori de havde spiret, endnu var grundt og de humöse Stoffe endnu ikke havde virket forbedrende paa det underliggende Jordlag, allerede i en ung Alder, men erstattedes uophörlig af nye, som, idet de stedse fandt bedre og bedre Betingelser for deres fortsatte Vegeteren, hvilke de selv kraftigst bidroge til at berede sig, naaede en höiere og höiere Alder, en stedse större og kraftigere Væxt. Thi see vi ikke selv paa den nögne Klippegrund, naar denne kun har et vist Forraad af egentlig Muldjord, de kraftigste Træer at

*) Förste Tid nemlig for den nuværende Jordperiodes Skovvegetation.

skyde iveiret, bredende deres Rödder horizontalt ud i det frugtbare Jordlag istedetfor, som hvor Grunden tilsteder det, at drive dem ned mod Dybden. Nu finder man i en Urskov aldrig fuldkommen rene Bestande. Stedse forekomme der forskjellige Træarter blandede mellem hverandre, hver især benyttende det Standpunkt, der bedst passer sig for den, og derfor fortrængende de andre, for hvilke det mindre egner sig. Og saaledes ville ogsaa de Træer, der i den fladgrundige Ahlbund fandt den mindste Hindring, være de, der have coloniceret sig paa denne, og navnligen den i saa Henseende nöisomme, sine Rödder fladt udbredende Gran. Paa denne Maade har da Humusdannelsen og Skoven Haand i Haand, gjensidigt betingende hinanden, fra Rænderne af de blotliggende Ahlheder langsomt men sikkert udbredt sig ogsaa over disse, indskrænkende dem inden et mindre og mindre Rum. Det er herved ikke vor Mening at ville paastaae, at saaledes samtlige Ahlheder, — ihvorvel ogsaa Det er muligt, — engang have været bedækkede med Skov, ligesaalidt som, at denne der har været saa frodig og kraftfuld som, hvor dens Rödder uhindret have kunnet fölge deres naturlige Tilböielighed til at voxe mere i Dybden, end Ahlen tilsteder. Hvor denne, som liggende meget overfladisk, fremböd de störste Vanskeligheder, havde den skildrede fremadskridende Proces maaskee endnu ikke naaet hen, da Menneskene satte den en Grændse, og maaskee den heller aldrig vilde have udstrakt sig over deslige Partier, förend Ahlen der var forsvunden. Vi mene ialdfald ved Ovenstaaende at have paaviist, hvor ugrundet den Antagelse vilde være, at samtlige Ahlheder, fordi de nu vise en mod al bedre Vegetation saa fiendtlig Characteer, ogsaa stedse maa have frembudt et saa nögent Udseende, et saa ufrugtbart Jordsmon som nu, da det med Skovens Udryddelse paa hele det danske Fastland*) ikke

*) De smaa Skovpartier paa Jyllands Östkyst og Danmarks störste Skov complex, Silkeborg Skov mellem Skanderborg og Viborg ere kun at betragte som Örkenens Oaser og komme i nærværende Forbindelse aldeles ikke i Betragtning.

vides, hvorfra den deres Forbedring i af Menneskene paaregnelige og paaviselige Tidsrum indledede Virksomhed ialmindelighed skulde komme fra (ialmindelighed: thi en saadan af sig selv indtrædende Forbedring er som en reen Undtagelse for enkelte Heders Vedkommende i det Foregaaende godtgjort virkelig at finde Sted, omendskjöndt ogsaa der Skoven af Mangel paa Frötræer formeentlig stedse vil mangle).

Foranstaaende Fremstilling af Maaden, hvorpaa selv Ahlhederne kunne have bedækket sig med Skov, er ingen Phantasieanskuelse; vi have heri ingenlunde ladet Indbildningskraften löbe af med os, som var det os saameget om at gjöre, at Skoven engang sammenhængende havde udbredt sig tillige over disse Strækninger, for saa at have den Glæde at kunne beskylde Menneskene for ved de Voldshandlinger, vi engang ere vante til at see dem begaae imod Skoven, at have foranlediget Blotlæggelsen ogsaa af de egentlige Ahlheder; vi have ganske nögtern og hensynslöst kun simpelthen fulgt den Anviisning, Naturen selv giver os til at udforske den i dens Maade at virke paa under de givne Omstændigheder, kun ligefrem paa Papiret eftergjort hvad den under lignende Forholde, som de ovenbeskrevne, i Virkeligheden selv gjör for vore Öine. Kunne vi vel betvivle, at i hiin Tid, da endnu ingen Öx havde begyndt at gjöre det lyst mellem Træerne og Urskoven med den den egne Kraft til at medindslutte i sine sammenhængende Complexer enhver Plet, som den kun paa nogen Maade kunde afvinde en ringe Frugtbarhed, bedækkede Landene, — kunne vi da vel betvivle, at den ogsaa der, hvor Ahlen udbreder sine uigjennemtrængelige Lag, ved de Midler, der som paaviist, staae den til Tjeneste, idetmindste tildeels har vidst at bekæmpe ogsaa denne Vanskelighed, og at saaledes en större eller mindre Deel af de nuværende Ahlheder, ialfald de, hvor Ahlen ligger dybere, engang ligesom de övrige Hedestrækninger have været skovbevoxede. — Men vi behöve ikke at indskrænke os til den blotte Theoretiseren; der gives Steder, som endnu vise, at Ahlen ikke stedse har dannet en absolut uovervin-

delig Hindring for Skovens Udbredelse. Vi maae her igjen udbede os Rum for et Citat af tilnævnte Hanoverske Forhandlingsskrift, hvor forskjellige i Tydsklands Hedeegne ansatte Forstmænd udtale deres Erfaringer om Skovculturen paa Ahlgrund, og hvor det Side 228 i Chefen for Forstinspectionen Osfriesland, Mührys Referat hedder:

„Hyppig optræder den jernholdige Sand og fornemmelig „ogsaa Ahlen sporadisk midt imellem de meest udmærkede „ikke alene Naaletræ- men ogsaa Ege- og Bögebestande i „Stamskovene*). Fordetmeste forraade sig disse Steder ved „den tidlige Vantrivsel og selv Afdöen af Træerne, navnlig „af Egene, saavelsom ogsaa hyppig ved Mangel af al Under„væxt. Der, hvor Overfladen ligger noget höit viser sig „endog Lyng“.

Af den her omhandlede slette Beskaffenhed af den paa Ahlgrunden staaende Skov kunne vi ikke slutte os til en lignende i hine fjerne Tider, da Naturen udelukkende var overladt til sig selv. Dog er det sandsynligt, at Skoven paa saadanne Steder hverken naaede den Alder eller Störrelse som der, hvor ingen Ahl var, men i ethvert Fald reproducerede den sig der ogsaa stedse af sig selv, hvad der nu ikke mere saaledes er Tilfældet. — Saa er det da vist, at ogsaa de egentlige Ahlheder for en större eller mindre Deel have været skovbevoxede, og den i det Foregaaende gjorte Begrændsning i vor Paastand om, at Hededannelsen alene maa tilskrives Menneskenes ufornuftige Huusholdning med Skoven, viser sig saaledes mindre omfattende, end det ved förste Öiekast kunde synes, idet ogsaa Ahlhedernes nærværende sörgelige Tilstand tildeels, om ikke ganske, hidrörer fra deres ödelæggende Haand.

---

*) Det er de ikke af Menneskehænder opelskede, fra Urskoven nedstammende Skove.

Forf. Anm.

Tharand, i August 1854.

Om den poetiske Sandhed og det poetiske Skin

eller

om Stoffet, Formen og det ideale Indhold i Poesien.

(Af C. Hauch).

Der gives tvende Betragtningsmaader af æsthetiske Frembringelser, der synes at modsige hinanden indbyrdes, imidlertid maa de dog vel, hvis de virkelig begge ere berettigede, kunne forenes. Ifölge den ene Betragtningsmaade skal Poesien indeholde den dybeste Sandhed, ifölge den anden skal den före os ind i en Verden, der staaer over det sædvanlige Liv, i hvilket Kunstens Skikkelser i deres ideale Fuldendelse ikke höre hjemme, og til hvis reale Existens de forholde sig som blotte Skinvæsener, skjöndt dette Skin paa den anden Side ligner en Afglands af en höiere Tilværelse, hvilket vel er det, der har givet Schelling Anledning til at sige, at Kunsten griber og fastholder Gjenstanden i det Moment, hvori den fremdeles i Evigheden skal vedblive at være.

Betragte vi nu först den ene Side af Sagen, og holde os til den Sætning, at Poesien skal optage Sandheden i sig, saa komme vi forelöbig til at skjelne mellem den indre Sandhed og den udvortes Virkelighed; thi om denne sidste er det vel indlysende, at det ikke er den, der skal give Poesien dens væsentlige Indhold. Selv Aristoteles, uagtet han forlanger, at Kunsten skal være mimetisk, og uagtet han

baade i sin Poetik og andensteds gaaer strængt empirisk til Værks, kan dog neppe have meent, at Kunsten blot skal efterligne den udvortes Virkelighed. Dette viser han jo allerede ved at fordre Begrændsning af Kunsten, ved at betragte Ideen som det ordnende Princip i det Skjönne, samt ved ligefrem at paastaae, at Poesien er mere philosophisk end Historien, eftersom denne skildrer hvad der har, Poesien hvad der kunde have tildraget sig; ligeledes ved sin Bestemmelse af Tragoedien som en fuldstændig (d. e. en i sig selv afsluttet) Handling, der udföres i et forædlet Sprog, der tillige bevæger sig afvexlende efter Digtets forskjellige Bestanddele, o. s. v. Herved hæver han allerede Kunsten langt ud over Hverdagslivet, og förer den op i en friere Sphære, hvor man aander lettere end i den lave jordiske Luft, og hvori der ikke kan være Tale om nogen slavisk Copie af den ydre Virkelighed.

Denne Sætning, at Poesien ingenlunde bör binde sig til den blotte udvortes Virkelighed, bliver endnu klarere, naar vi, (hvad dog kun her ifölge det Heles Plan i Korthed og i Forbigaaende kan skee) kaste et Blik paa nogle af de andre Kunster, der alle med Hensyn til det ganske Almindelige ere undergivne de samme Love, som Poesien, eftersom de jo alle udspringe af den samme Rod. I Architekturen og i Musiken er det aabenbart, at der ikke kan være Tale om nogen Efterligning af den ydre Virkelighed, eftersom den Virkelighed, som disse Kunster skulde efterligne, aldeles ikke existerer. Men selv i Maleriet og i Billedhuggerkunsten, hvis Fremstillinger kunde synes at komme Virkeligheden nærmere, er dog denne Tilnærmelse paa mange Maader begrændset. Saaledes vil vel Ingen, der har et nogenlunde aabent Öie for de Betingelser, hvorpaa Virkningen her beroer, nære den mindste Tvivl om, at den fulde konkrete Natursandhed aldeles ikke i disse Kunster kunde gjengives, uden at tilintetgjöre denne Virkning, og uden at drage dem ligened fra det Skjönnes Verden i den yderste Hæslighed. Naar Naturskjönheden skal holdes fast empirisk, siger en af de grun-

digste nyere Æsthetikere, eller naar en Gjenstand skal opfattes i sin fulde Liighed med Naturen, da vil det Hele virke spögelseagtig og gruopvækkende; thi da mærker man netop allerstærkest Mangelen af Naturens Liv, saaledes f. Ex. i Voxfigurer og endnu mere i Automater, hvor Virkeligheden skal efterlignes selv i sine udvortes Bevægelser. Ligeledes frembringer det en höist uheldig Virkning, naar et udvortes Lys skal anvendes i Malerier istedetfor det, som Maleren burde anbringe deri, thi da sprænges Delene i Kunstens Hele ligesom fra hverandre, og den raa Natur synes da med plumpe Födder at söndertræde Kunstværket.

Men selv om vi blive staaende indenfor Poesiens Enemærker, uden at tage Hensyn til de andre Kunster, saa behöver jeg vel neppe at gjentage, hvad der alt længst er bekjendt, og vel ogsaa oftere har været udtalt, og hvad der desuden alt fölger af, hvad der ovenfor er udviklet, at den egentlige Natursandhed i al sin ydre Detail her hverken kan tilsigtes eller gives. Selv om vi ville see bort fra Versformen og den rhythmiske Bevægelse, og holde os udelukkende til de poetiske Kunstværker, hvori Stilen er ubunden, til Romanen altsaa, til Novellen og Fortællingen, saa vil den blotte Komposition, Gruppering og Sammenstilling, den architektonishe Forbindelse af den uendelige Detail til en höiere Eenhed, tilligemed den Fordring, at al Tilfældighed, der kunde formörke eller forstyrre Indtrykket af det Hele, skal udslettes, alt dette, siger jeg, vil være mere end tilstrækkeligt for at vise, at vi her ved den blotte og detaillerede Naturcopie aldeles ikke kunne gjengive det over det betyngende Stof hævede og i sig selv afsluttede Billede, som Kunsten fordrer.

Endnu mere iöinefaldende vil dette blive, naar vi henvende vor Opmærksomhed paa den dramatiske Poesie og paa dens Fremstilling, thi her vilde jo den fulde Efterligning af den udvortes Natur hvert Öieblik forstyrres ikke blot ved de övrige Betingelser for Fremstillingen, men endog ved Tilskuerens egen Nærværelse, hvis han ikke forstod at abstrahere herfra, for frivillig ved Phantasiens Hjælp at hengive

sig til en Illusion, som han dog paa samme Tid vel veed og er sig bevidst at være en Illusion. Derfor er der vel neppe Noget, der röber en raaere Naturalisme, og et större Ubekjendtskab med Dramaets egentlige Væsen, end den ængstelige Stræben efter en fuldkommen Costümrigtighed, med al den smaalige Detail, som Moden til en vis Tid foreskriver, eller efter at udelukke Monologerne, eller efter i Syngestykker at motivere Sangen, o. s. v. Det Förste, der da her var at gjöre, hvis Virkeligheden skulde gjengives fuldstændig, vilde da blive, dersom Scenen var henlagt i et Værelse, at sörge for en fjerde Væg, der var vendt imod Tilskuerne, hvorved da disse tillige vilde beröves enhver Mulighed til at see Fremstillingen.

Jeg skulde ikke have dvælet saalænge ved denne Gjenstand, om hvilken jeg vel kunde forudsætte, at de fleste fornuftige Mennesker vare enige med mig, hvis jeg ikke ansaa det for nödvendigt, naar Talen er om den Sandhed, der bör finde Sted i Poesien, selv hos den mere flygtige Læser, at fjerne enhver Mistanke om, at der her fandt nogen Forvexling Sted mellem hiin Sandhed og den ydre tilfældige Virkelighed.

Desuden tör man vel ogsaa paastaae, at Virkelighed og Sandhed selv i det almindelige Liv ere saa langt fra at congruere, at de snarere meget ofte staae i modsat Forhold indbyrdes. Det er ofte vigtigt for den Enkelte, at Andre ikke skulle skue ham ind i Hjertet; der ere vel hundrede Grunde, for at han, under de forskjellige og vexlende Livsforhold, ikke kan ville dette; istedenfor bestandig at give sig, som han er, söger han derfor meget tidt at skjule sit sande Ansigt. Thi han önsker ikke og kan ikke önske, at selv hans Omgivning skal kjende alle hans Planer, alle de Tanker, Længsler og Begjerligheder, der röre sig i Dybet af hans Sjæl. Jeg skal ikke her dvæle ved, at der undertiden gives Afgrunde i Menneskets Bryst, som han ikke engang selv har Lyst til at betragte, langt mindre kan han da önske, at Andre kulle kaste noget Blik derned. Men det er ikke blot den

Slette, den Rænkefulde, der önsker at skjule Dybderne i sit Indre, selv den forholdsviis Uskyldige, den Ærlige kan have Hemmeligheder, som han ikke vil betroe til Alle. Selv i den Alleroprigtigstes Sjæl er der Noget, der sætter en Grændse for denne Oprigtighed, der er en Helligdom, hvor maaskee netop det Allervigtigste ligger bevaret, og som han ikke kan og ikke bör blotte for enhver Tilskuer.

Nu er det vistnok sandt, at Mangfoldige her gaae langt videre, end de burde gaae, ja der er endog opfundet et heelt conventionelt Sprog, som er af den Beskaffenhed, at Mennesker kunne tale hele Timer sammen, uden at den Ene faaer det mindste at vide om, hvad der boer i den Andens Indre. Menneskene ere blevne saa vante til at afspise hverandre med almindelige Floskler, at man undertiden kan före en lang Samtale med en Mand, uden at opdage (hvad der dog ellers er vanskeligere at skjule) enten han er dum eller klog. Naar man saaledes seer Menneskene smykke sig med fremmede Fjædre, og hörer de mange laante Talemaader, da kan man fristes til at gjöre det samme Spörgsmaal, som hiin Indianer gjorde til en Dame, der var klædt saaledes, som den Rokokostiil fordrede, der herskede under Ludvig den femtende, da han med Forundring over hendes höie Frisur og hendes stive Fiskebeenskjörter o. s. v. udraabte: „Er det da Altsammen virkelig Dig selv?"

Dette er en af de Ulykker og Forbandelser, der hvile over vort cultiverede Selskab, at en stor Deel af den ydre Virkelighed tidt vorder en Lögn, og at den tidt fornægtes af det, der boer i vort Indre. Ligesom Masker gaae de fleste Mennesker forbi hverandre, de tale med hverandre, uden at den Ene forstaaer, og tidt uden at han bryder sig det mindste om, hvad der boer i den Andens Indre, som han dog med Interesse og Deeltagelse synes at underholde sig med. Den ydre Virkelighed, der her falder sammen med det ydre Skin, lægger sig som et Slör over den indre Sandhed. Kun den naive Barndomsalder, og Enkelte, der endnu bevare denne Barnlighed i sildigere Aar, staae som Undtagelser fra denne

Regel; og uagtet det vel er muligt, at der gaves uskyldigere Tider, i hvilke Talen nærmede sig til at være et sandt Udtryk af det, der boer i Menneskets Indre, saa kan man dog neppe sige, at dette finder Sted i vort forstilte Selskabsliv, hvor det vel ikke engang er saa usædvanligt, at den indre Sandhed og den ydre Virkelighed staae i fuldkommen Modsætning til hinanden.

Som Undskyldning for den moderne Tid kan man dog sige, at en altfor stor Oprigtighed ligefrem kunde virke forstyrrende og oplösende paa Forhold, som det er en Pligt at værne om, thi den selskabelige Omgang er tillige en Kunst, og den forudsætter en Harmonie, hvori de altfor skærende Dissonancer ikke godt kunne taales. Der er meget i vort indbyrdes Samliv, der bör undgaaes ikke blot for vor egen, men ogsaa for Andres Skyld; og det vilde snarere være Tegn paa Raahed, Skadefrohed, Mangel af Opdragelse, end paa sand Oprigtighed, hvis man her uden Skaansel vilde drage det frem, der til ingen Nytte maatte saare og forbittre Andre; man vilde da kun altfor ofte med plumpe Fingre sönderrive Forhold, der burde beröres med varsom Haand, og der, naar de först engang vare sönderrevne, ikke saa let kunde fastknyttes igjen.

Men naar nu dette forholder sig saa, da synes Digteren at være ilde bestedt; thi han skal fremstille Sandheden, og Sandheden ligger ligesom skjult i en bundlös Brönd, den er flygtet til Sjælens inderste Dybder, hvor den næsten har tabt sin Stemme; og jo höiere Culturen stiger, jo bedre Mennesket lærer den Kunst bag almindelige Talemaader at beslöre, hvad der boer i dets Indre, desto vanskeligere synes ogsaa Digterens Stilling at blive, desto omhyggeligere synes den Natur, som han fornemmelig skal fremstille, at skjule sig for hans Öie.

Imidlertid gives der dog endnu aabne og naive Menneskenaturer, der af og til med Djærvhed udtale, hvad der boer i deres Sjæle, selv om Forholdene forhindre, at dette til alle Tider kan skee. Hertil kan föies, at Sandheden har

visse Tegn og Mærker, der ofte uvilkaarlig komme tilsyne, og som den, der har Öie derfor, ikke let kan miskjende; der gives Udbrud, der ikke altid kunne tilbageholdes, og der tidt i ubevogtede Öieblikke komme for Dagen selv i de Tilfælde, hvori Vedkommende allerivrigst önske at skjule dem. Dette skeer som oftest kun öieblikkelig, ligesom ved et Lynglimt, der atter i næste Moment udslukkes. Men et saadant Lynglimt, om det ogsaa er sammentrængt til et eneste Punkt, er dog tilstrækkeligt for at oplyse den hele Omegn. Paa slige Glimt maa derfor Digteren især være opmærksom, og det er han ogsaa, han ledes nemlig dertil ved et Naturinstinkt, saasandt som han ellers er kaldet til at være Digter (idetmindste i objectiv Forstand); thi han aner da vel, at det er en heel indre Verden, der saaledes i det korte Moment ved et pludseligt Lysglimt vil aabenbare sig for ham. Og selv om den nu i næste Öieblik igjen nedsænkes i Mörket, saa har han dog seet Noget deraf og optaget det i sit Indre; der er det nu blevet hans usynlige Eiendom, for atter maaske efter lang Tid at opstaae af Sjælens Dyb og at vorde synligt paany, og for da at give et væsentligt Indhold (Gehalt*) til det, han skal fremstille.

Vi bemærkede nylig, hvorledes Digteren ved et Slags Naturinstinkt ledtes til at henvende sit Blik paa de Momenter, hvori det, der ellers er dybt skjult i det Indre, pludselig kommer frem, vi kunne föie til, at han ogsaa har en skarpere Sands for slige Momenter, end de fleste andre Mennesker. Dette er vel langtfra den eneste, men dog en af de förste Betingelser for hans Digterkald. Har han ikke dette aandelige Syn, saa kan han være vis paa, at han, idetmindste

*) Jeg beder om Undskyldning for, at jeg i det Fölgende oftere maa bruge det fremmede Ord „Gehalt“, hvor ilde det end i vort Sprog klinger, thi vi have ingen anden Benævnelse, som vi kunne sætte i dets Sted; det udtrykker saaledes noget langt mere end hvad vi forstaae ved Indhold, thi det antyder tillige den Vægt og Værdi, som Indholdet bör have.

som episk eller dramatisk Digter, ikke vil bringe det vidt, og at han neppe er skabt eller kaldet hertil. Thi ligesom den, der er födt til Charaktermaler, sjelden vil gaae nogen charakteristisk Gruppe forbi, uden at han levende, inderlig, og paa en ganske anden Maade end de, der ikke ere kaldede til hans Gjerning, vil anskue deres Bevægelse, deres forandrede Stillinger, de forskjellige Menneskers Ansigtstræk, deres Minespil, og den Leeg af Lys og Farve, der ledsager alt dette, saaledes gaaer det ogsaa med Digteren, kun at hans Syn er mere aandeligt. Ogsaa han vil da inderligt og levende anskue, hvad der foregaaer omkring ham, han vil lytte til hvert charakteristisk Ord, til hver Yttring, der kommer frem af Sjælens Dyb, til hvert Udbrud af Lidenskab, og hvis han ogsaa har Sands for det Komiske, til hver lunefuld Vending i de Samtaler, han hörer, han vil have et skarpt Öie for alle de Latterligheder, ved hvilke Menneskene, uden at ane det, give sig hen til Stof for hans tilkommende Fremstillingelser. Alt dette vil han hurtigt og uvilkaarligt faae Syn paa. Saaledes vil Verden udfolde sig for ham som en Række af Billeder, som han ligesom legende optager i sin Sjæl. Mangt et Ord, som de fleste andre enten ikke höre eller ikke agte paa, vil for ham være ligesom et Frö, hvoraf en rig Blomsterverden engang skal fremspire. Men saaledes som Digteren paavirkes af andre Mennesker, saaledes vil han ogsaa paavirkes af den övrige Natur, ved hvert Skridt vil der aabne sig en ny Verden, en ny Række af Billeder for ham. Saaledes vil han lidt efter lidt samle sig en stor, ja en uendelig Rigdom, som han selv udenfor Begeistringens Öieblikke ikke engang ret kjender, og som han neppe veed af, at han eier, för den Time kommer, hvori han skal bruge den, da först vil det aabenbare sig, hvilke hemmelige Skatte han bevarer i sit Indre.

Men denne Kunst at see besidder dog hverken Digteren, Maleren eller andre Kunstnere som noget Udelukkende, der alene tilkommer dem. Tværtimod hvor der findes en frisk og ægte menneskelig Natur, der endnu ikke saaledes har

levet sig ind i Abstraktionens Verden, at det Oprindelige hos ham er gaaet til Grunde, der vil dette Blik ogsaa findes. De vilde Nationer, de egentlige Naturfolk, see endnu ganske med samme Öie, hvormed Digteren seer, og uvilkaarlig faaer ogsaa deres Tale, deres Beretninger om hvad de have oplevet, en Friskhed og en Farveglands, der tidt minder om Poesiens Fremstillinger. Men selv under vore cultiverede Forhold gives der endnu Enkelte, som derfor dog endnu ikke ere kaldede til Kunstnere, der have bevaret dette oprindelige skarpe Blik. Af og til findes det hos opvakte Börn og hos Qvinder, thi disse fjerne sig sjeldnere saa meget fra deres oprindelige Natur, som vi, der saa tidt ere tvungne til at leve i Abstraktionens Eensidighed. En dybsindig Philosoph skuer vel langt bedre i det Fjerne, men som Jean Paul siger, hans Blik gaaer almindelig ligesom en Lysstraale gjennem et formörket Kammer i lige Linie, uden at oplyse hvad der ligger til Siderne. Hvis Qvinderne endnu have bevaret noget af deres Naturfriskhed, da forstaae de som oftest langt bedre af Tegn, Blik og Minespil og halve Ord at opfatte, hvad der ligger i det Indre, end selv de skarpsindigste Philosopher, skjöndt disse iövrigt have naaet en langt höiere Udvikling. Denne friske og levende Natursands er det nu, som Digteren ligeledes maa besidde. Forskjellen mellem ham og den Vilde er i denne Henseende kun den, at han ikke taber denne Sands midt i Dannelsens Verden, ja at han tager den uskadt med sig, selv om han er nödt til, som han i vor Tid maa, hvis han ikke vil undvære en stor Deel af den Dannelse, han behöver; selv om han er nödt til, siger jeg, undertiden at hefte sit Öie paa den abstrakte Side af den menneskelige Kundskab. Men saasnart han igjen skal virke som Digter, saa maa den abstrakte Verden holdes borte, da maa han skue klart og levende med Barnets, den Vildes og den naturfriske Qvindes Blik.

Og dog er dette endnu Begyndelsen; thi Barnet og den Vilde, og de Qvinder, der endnu leve nærmere ved den oprindelige Tilstand, kunne vel see, men derfor have de dog

endnu ingen rette Digtersyner, ja de blive som oftest staaende i Indbildningskraftens og i Drömmens Rige, hvori Synerne ere Herrer over dem, og hvor de endnu ikke saaledes ere luttrede, som den höiere og virkelig skabende Phantasie fordrer.

Ved Hjelp af det, som nu Digteren saaledes har oplevet, gjennemgaaet og anskuet, ved Hjelp af det, han saaledes har optaget i sig af Naturen, Historien og den ham omgivende Menneskeverden, vil han da lidt efter lidt, som sagt, vinde en stor og usædvanlig Rigdom. Dette er den indre Gehalt, hvoraf hans poetiske Skabninger senere skulle nære sig; og jo mere han i denne Retning har været Digter, jo mere han har været istand til at see og til at optage i sig af det store omgivende Verdensliv, desto större vil ogsaa denne Rigdom (denne indre Gehalt) blive, som han stille og hemmelig, og ofte sig selv uafvidende gjemmer i sit Bryst. Forresten behöver jeg vel neppe, ifölge hvad der tidligere er udviklet, at föie til, at Digteren endnu mindre end Maleren kan lade sig nöie med Anskuelsen af det blot ydre Billede; tvertimod er det Indre fornemmelig for ham det Vigtigste; ja han maa saaledes have gjennemskuet Gjenstandene i deres Dyb, som om han besad Nöglen til deres sande Væsen, han maa ligesom have skuet dem ind i Hjertet og lyttet til Hjerteslaget baade i Naturen og i Menneskets Bryst. Men dette kan (jf. det Foregaaende) ingenlunde skee paa Abstraktionens Vei, thi denne kan jo ikke naae det Indre, för Hjerteslaget allerede er standset, og för Hjertet selv er dödt; det maa tværtimod skee ved et Slags Aabenbarelse, med andre Ord ved en Digteranskuelse, hvori det Ydre og Indre paa engang er tilstede, og viser sig i sin fulde levende Eenhed. At imidlertid det, som Digteren paa andre Veie udenfor Anskuelse har erhvervet og tilegnet sig, ogsaa kan være ham til stor Hjælp, skal ikke negtes, men dette virker dog kun paa anden Haand, og er ikke saaledes ubetinget nödvendigt or Productionen som det egentlige Digterblik.

At det ydre Billede, og altsaa for saavidt ogsaa den ydre

Virkelighed, ligeledes maa optages som Moment i Anskuelsen, fölger naturligviis af sig selv. Blandt andet er dette ogsaa af stor Betydning med Hensyn til den komiske Digtning, thi her gjælder det jo især om at faae klart Syn paa det Brud, der finder Sted mellem det, som Charakteren i sit Indre og i sit Væsen er, og det, som den udvortes vil gjelde for at være. Men ogsaa i den alvorlige Poesie er det höist nödvendigt, at begge Modsætninger ere tilstede, baade det ydre Billede, den ydre Handling, og det til Grund Liggende i den menneskelige Sjæl; thi hvis det Sidste, det Sjælelige, manglede, da vilde jo ogsaa det Udtryk, den Frihed mangle, uden hvilke det ydre Billed, kun som dödt, den ydre Handling kun som skilt fra sit Livsprincip, kunde opfattes af Digteren; hvis det udvortes Synlige manglede, da kunde intet Billede opstaae, thi det Sjælelige, for sig alene betragtet, giver intet Billede, det maa först begrændses af Legemsverdenen for at give det.

Jeg har hidtil kun talt om den Anskuelse, der vender sig udad imod Verden, men vi maa ikke glemme, at Digteren ogsaa kan vende sit Blik indad imod sig selv; thi ogsaa her vil han finde en uendelig (skjönt mere i Dybden gaaende) Natur, et uendeligt Fölelsesliv, hvori den ydre Verden finder sin Gjenklang. Her er det, ligesom han hörte Toner, der vækkes ved hvad han udvortes har oplevet, og der tillige gjenlyde inderligere og fuldere fra Sjælens mægtige Resonansbund, (hvorved det ogsaa er af stor Vigtighed, at denne Resonansbund skal være reen og velbygget). Al den lyriske Fylde har her sin Kilde og sit egentlige Udspring. Og dog er det ingenlunde noget fra det ydre aldeles Forskjelligt, vi indvortes opfatte, men vi lære kun her at anskue det Ydre under et andet Forhold og i den eiendommelige Belysning, der udgaaer fra Midtpunktet af vor egen Tilværelse. Ved at henvende Blikket paa os selv og paa vort eget Indre, lære vi inderligere at forstaae og at opfatte Verden, skjöndt vi dog ikke kunne undgaa at see den i det Farvespil, hvori Alt ifölge vort eiendommelige Væ-

sen og ifölge vort subjective Standpunkt maa bryde sig. Ved at henvende Blikket paa den ydre Verden lære vi fuldstændigere, klarere, mere fordomsfrit at forstaae os selv. Den ene af disse Anskuelser er ligesom Supplementet til den anden, og ingen af dem kan undværes, hvis vi skulle tilegne os Livet og optage det i os i dets rette Udstrækning, og tillige med al den Kraft og Inderlighed, der er nedlagt i vor eiendommelige Natur.

Men naar nu Öiet saaledes er blevet det fulde Organ, som det fra förſt af var bestemt til at være, naar Sjælen saaledes baade levende har forstaaet at tilegne sig Sandheden, og tillige med Inderlighed har opfattet den i sine Dybder, da maa dette klare Blik og denne Inderlighed, som det synes, ogsaa af sig selv före Digteren nærmere til Naturen og Menneskeheden. Thi hvoraf kommer det vel, at vi saa ligegyldige höre en Beretning om de Tusinde, der ere faldne i et Feltslag, eller læse statistiske Tabeller, der give en Udsigt over de mangfoldige Offere, som Sygdomme hvert Aar bortrive, medens dog den Enkelte, hvis Ulykke vi selv see og opleve, vækker en saa levende Deeltagelse hos os. Det kommer naturligviis deraf, at hine Beretninger og Tabeller ingen virkelig Fremstilling give, men at de blive staaende ved det abstrakte Störrelsesforhold og ligesom forvandle Menneskene til Tal. Det Individuelle, det Personlige, altsaa den sande Anskuelse, den sande Inderlighed, er her aldeles tilintetgjort; saaledes kunne da selv Mennesker med det mildeste, varmeste Hjerte for deres Brödres Ulykker læse Sligt, uden at bevæges derved eller synderlig at bryde sig derom. — „Men dette er ogsaa ganske godt," vil man vel svare, „thi hvorledes kunde vi holde ud at leve, hvis vi saaledes bestandig skulde gribes og rystes af al den Ulykke, der foregaaer selv paa de fjerneste Steder, hvor dog ingen Hjelp fra vor Side er mulig? Vilde da ikke vore Sjæle hensygne og maatte vi ikke gaae til Grunde i al denne unyttige Deeltagelse, ligesom vore Legemer maatte gaae til Grunde, hvis ingen ydre Hud bedækkede dem, saa at de nögne Nerveen-

der bævede ved den mindste Beröring, og i hvert Sekund vaktes til en uendelig Smerte"? Dette tör jeg heller ikke ganske benegte; men det vilde dog heller ikke være godt, hvis den levende Deeltagelse saaledes forsvandt af den Enkeltes Indre, at den hele Menneskeverden, der bevæger sig omkring ham, ikke for ham blev stort Andet end en Samling af slige abstrakte Störrelser og Talvæsener, som vi ovenfor omtalte. Og dertil kunde det dog tilsidst komme, hvis hans Blik ikke trængte dybere ind, end til dette falske Skin, som vi tidt give Navn af Virkelighed, til denne ydre og usunde Tilværelse, hvori Menneskene ligesom beslörede, og med tillukket Indre, glide hverandre forbi. Det er altsaa meget vigtigt, at der gives Nogle, der kunne fastholde hiin levende Anskuelse, hiin Inderlighed i Fölelsen, for at de siden kunne vække dem igjen hos Andre. Men dette skeer jo virkelig, naar en Digter, hvis Sjæl er fyldt med slige Anskuelser, lader dem gaae over i sit Kunstværk; det er da ligesom han udrev en enkelt Gruppe af en stor Mængde, for i en afsluttet Handling at stille os den nærmere, mere individuelt og i faste, bestemte Omrids for Öie. Saaledes bliver Digteren istand til at vise os disse eiendommelige Skabninger og Charakteerbilleder, denne dybe Grund i det menneskelige Væsen, denne konkrete Livsfylde, disse Glæder og Sorger og bittre Lidelser i Menneskets Bryst, og tillige den höie Kraft, hvormed han undertiden bekæmper dem, kort al denne Uendelighed, der ofte skjuler sig under et ringe Udvortes, og som Mængden med sin slöve Sands kun sjelden aner eller tænker paa, men som dog ligefuldt er tilstede, og som, naar den opfattes og fremstilles af en dybere Digteraand, tillige frembringer en uendelig Resonans i Sjælens Klangbund. Paa denne Maade svinger Digteren sin Tryllestav over os, han tvinger os til at slutte Venskab med de Mennesker, han fremstiller, til at glæde os ved deres Lykke, til at sörge med dem i deres Smerte. Paa den anden Side bliver han ogsaa istand til at oplukke Dybder, hvis Forfærdelighed det overfladiske Blik heller ikke har fattet, han lærer derved

Mennesket at gyse for sig selv, og at frygte de Afgrunde, hvori endog de mægtigste Naturer kunne fortabes; og der, hvis vi ikke vogte os for de farlige Veie, der före dertil, tilsidst kunne aabne sig under vore egne Födder. Saaledes staaer Poesiens Genius, idet den oplukker de Dybder, hvori den af Virkeligheden skjulte og ligesom overbyggede Sandhed boer, vækkende og tillige advarende ved Menneskets Side. Vi lære da tillige at indsee, hvorfor vi saa tidt mangle Deeltagelse for Andre, og hvad der er Grunden til, at der undertiden lægger sig ligesom en Iisskorpe om vort Bryst, der kjöler vort Hjerte for den omgivende Verden.

Thi Meningen er naturligviis ikke her, at vi skulle græde vellystige æsthetiske Taarer over digtede Personers Skjebne, medens vi ere ligegyldige for de virkelige Ulykker i Verden. Tværtimod, vi skulle gjennem Kunsten föres tilbage til Naturen, for atter, hvis det er muligt, at gjenvinde det Blik og det varme Hjerteslag, vi ved en eensidig Cultur have tabt, og uden hvilke selv den höieste Cultur taber en stor Deel af sin Værdi. I denne Henseende kunne vi gjerne sige, at ethvert Digterværk skal have en Tendens, men vel at mærke, denne Tendens kommer ikke udvendig fra derved, at Digteren nedsætter sin Fremstilling til Middel for noget Andet, men den kommer fra det Indre og udspringer fra Digtet selv, uden at Digteren har gjort Andet end at give Fremstillingen dens fulde Sandhed, og hver Charakteer og hver Enkelthed, ligesaavel som det Hele, den Ret, der tilkommer dem. Og hvis man nu atter vil indvende, at den Indflydelse, Poesien saaledes faaer, dog kun er stofartet, saa kunne vi ogsaa gjerne indrömme dette, idet vi ikke desmindre fastholde den Sætning, at en saadan Indflydelse (ved Siden af den rene Fremstilling, der er en Betingelse for hvert ægte Kunstværk) dog er af alt for stor Vigtighed, til at den bör betragtes med Ringeagt, som Noget, der er den høiere Kunst uværdigt.

Jeg maa bede at undskylde, at jeg allerede paa dette Sted, hvor vi egentlig kun skulde sysselsætte os med Anskuelsen, har afhandlet nogle af de Virkninger, som först

det fulde paa Anskuelsen byggede Kunstværk skal frembringe. Jeg indrömmer gjerne, at dette kan kaldes en Anticipation, og dog syntes mig, at disse Bemærkninger paa en temmelig naturlig Maade knyttede sig fast til det Foregaaende, saa jeg vanskelig i dette korte Foredrag kunde give dem nogen anden Plads. Jeg skal dog nu igjen vende tilbage paa min Vei for at betragte den indre Virksomhed hos Digteren.

Uagtet nu dennes Anskuelse i det förste Öieblik kunde sammenlignes med Barnets, med den Vildes, eller med de Qvinders, der ere blevne deres oprindelige Natur troe, saa nærme vi os dog nu til det höiere Stadium, hvor det Hele tager en anden Retning, og hvor denne Lighed igjen forsvinder. Thi hos den Vilde, hos Qvinden og Barnet opbevares Billederne, som alt ovenfor er bemærket, i Indbildningskraftens Dyb, og de maae nu som oftest bestandig blive der, og ville kun sjelden voxe og udvikle sig eller indgaae nogen organisk Forbindelse indbyrdes; hos Digteren derimod ere de först kun at betragte som Begyndelsen til Noget, der siden skal udvikle sig, og de vente her, indsluttede i Sjælens Indre, paa en höiere Fuldendelse. Digteren skal rigtignok i visse Maader gjengive Sandheden, og denne skal danne det egentlige, dybere Indhold (Gehalt) i hans Digt, men denne Sandhed bör tillige, saa selsomt det ogsaa kan klinge, være endnu sandere end det, han har skuet i Livets Dybder. I det enkelte Menneske nemlig og i Naturen overhovedet kommer dog kun sjelden Alt frem i den Fylde, hvori det under lykkelige Omstændigheder maaskee kunde komme frem; Naturen er ligesom en Skov fuld af Træer, hvor Solen ikke kan finde Vei overalt, hvori de enkelte Stammer staae halvt beskyggede og desuden indskrænkede, trængte og trykte af deres Omgivning, og hvori de derfor ikke kunne naae deres fulde Udvikling. Og dog er der selv i den lavere Natur noget Indvortes, der stræber efter denne Udvikling, der henpeger derpaa, der gjerne vilde hæve sig i sin fulde Væxt og brede sig i sin fulde Rigdom, og naae den Herlighed og Fuldendelse, hvortil den iboende Naturtanke eller Idee hen-

peger. Dette skeer dog saagodtsom aldrig, en eller anden Mangel vil der næsten bestandig spores, eftersom der hviler et Tryk, en Trængsel over Naturen og Menneskelivet, der sjelden tillader det. Men hvis ikke desmindre en Naturgjenstand virkelig ved et forunderligt Sammentræf af Omstændigheder skulde synes at have naaet denne fulde og usædvanlige Udvikling, saa vilde dog Livets Forkrænkelighed staae ved Siden af, saa at denne Fuldendelse kun blev indskrænket til et kort Moment. Hvad der iövrigt gjelder om den lavere Natur i denne Henseende, det gjelder endnu stærkere med Hensyn til Mennesket, thi jo höiere et Væsen er stillet, desto vanskeligere ville alle de mangfoldige Omstændigheder træffe sammen, der betinge dets fulde Udvikling. Det, der imidlertid ikke kan skee udvortes, i Livets bestandig vexlende Ström, det bör skee indvortes af Digteren i Kunstens Rige ved Ideens uendelige Magt; thi han skal ikke blot opfatte Naturbilledet og Charakteerbilledet i sit Indre, men han skal tillige udarbeide og udvide det, saa det bliver, hvad det henpeger til, og hvad det dog, som sagt, i den trykkende ydre Omgivning næsten aldrig naaer; og först i denne udviklede og forhöiede Tilstand skal han nu atter i sit Digt skjenke det til Udenverdenen. Uden Tvivl er det ogsaa dette, Solger mener, naar han i sin Lære om Phantasien, ved at omtale den sandselige Udförelse, paaviser, at Kunstneren gjengiver Begrebet i hver enkelt Naturgjenstand fuldstændigere, end det skeer i den ydre Verden, hvilket han netop bevirker ved at gaae ud over den almindelige Natur; dog er det vel ikke saa ganske rigtigt, at Solger blot omtaler dette med Hensyn til en enkelt Retning i Phantasien, thi overalt, hvor der er Tale om en poetisk Fremstilling, bör noget Lignende skee.

Saaledes kan det vel paastaaes, at Digteren gjengiver Sandheden, men han giver dog tillige noget Mere, Noget, der, som ovenfor blev bemærket, er sandere end den sædvanlige Sandhed. Men denne Sandhed bliver da netop derved ikke ganske congruent med den, han har opfattet og skuet i

Livets Dyb, det er den, kan man sige, og det er dog ikke ganske den; det er mere den Sandhed, hvortil Livet stræber og henpeger, end den, det virkelig naaer, hvilken Digteren skal fremstille; han skal udfolde den mægtigere, han skal gjengive den i en Conseqvens, Dybde og Sammenhæng, og i en udviklet Fylde, som Verden ikke saaledes för kjendte.

Men Digteren föler sig tillige kaldet til et andet Slags Virksomhed, hvorved han endnu mere fjerner sig fra den blotte Natureflerligning, han giver ikke blot sine Digtersyner en höiere Fylde, sine Charakterer en dybere Conseqvens og Sammenhæng og en friere Udvikling, end den tilsvarende Natur- og Menneskeverden i Livet viser, men han sammenfatter dem desuden i en ny organisk Eenhed; han forbinder dem nemlig med en eller anden Totalanskuelse, der nu skal danne Centrum for hans Digtning, og omdanner den til en Heelhed med dette Totalbillede, til en i sig selv afsluttet og afrundet Verden, der paa denne Maade, saaledes indvortes forbunden, aldrig för har været seet, skjöndt det Væsentlige deri er det, som bestandig er, eller rettere det, som bestandig stræber at vorde; med andre Ord det dybere, sig bestandig udviklende Indhold i den Verden, der omgiver ham, og der afspeiler sig i hans eget Bryst.

Ligesom et Huulspeil, der opfatter og samler Solstraalerne, ikke saaledes, som de ere, naar de have spredt sig i mangfoldige Retninger, men i en höiere Intensitet, saa at de sammentrænges i eet Brændpunkt, i eet enkelt Solbillede, klarere, kraftigere, end de ellers vise sig; ligesom et saadant Huulspeil gjengiver Lyset, saaledes gjengiver ogsaa Digteren Sandheden. Iövrigt maa det heller ikke glemmes, at hiint Solbillede, hvor virksomt og sammentrængt det end kan synes, dog ingen virkelig og materiel Tilværelse har, men kun er et Skinbillede; ogsaa dette finder sin Anvendelse paa den Kunstverden, Digteren fremstiller.

Her have vi da naaet det Standpunkt, hvori hiin Paastand, at Digteren skal fremstille Sandheden (hvor rigtig den end i en vis Henseende kan være), synes at slaae over i sin

Modsætning; thi vel gjengiver han Sandheden dybt og inderligt, men han opfatter den tillige og kaster den tilbage i et Skinbillede, der i denne Sammentrængthed og Klarhed aldrig har havt og aldrig vil faae noget fuldelig Tilsvarende i den ydre Verden.

Maaskee vil det bedre lykkes mig at oplyse, hvad her er sagt, naar jeg stötter mig til den Beretning, Goethe*) giver om de Forhold, under hvilke hans berömteste Ungdomsværk „Werthers Leiden" blev til. Allerede tidligere havde han seet sig om i mange Retninger, og optaget mangfoldige levende og dybe Indtryk, mangfoldige Livsbilleder i sin Sjæl. Meget af det, som i Werther senere kom frem, havde han debatteret og betragtet fra flere Sider i Samtale med forskjellige imaginaire Personer, som han ved Hjælp af sin levende Indbildningskraft tidt vidste at fremkalde, og som han da anskuede, ligesom om de vare nærværende (ogsaa i senere Aar brugte Goethe tidt det Udtryk om sig selv, naar han digtede, at han talede med Aanderne). Den Livslede, der i hans Ungdom var en Modesygdom, og der tildeels ligger til Grund for Werthers Charakteer, havde Goethe selv gjennemgaaet, Kjærlighedens bittre Skuffelser havde han fölt, Tidens utaalmodige Stræben havde han deelt. Den dybe Kraft og den dunkle Colorit i den engelske Poesie havde fyldt hans Sjæl med store men tilige mörke og melancholske Billeder. Ossian med sine blege Skildringer af en forsvundden Herlighed, med sin svundne Helteverden, med sine henvisnede Jomfruer havde fyldt hans Sjæl med sine dæmrende Maanskinssyner. Men alle disse mange Anskuelser og Digtertanker, der vare i Bevægelse og ligesom kæmpede i hans Indre, havde dog endnu ikke samlet og formet sig til noget egentligt Kunstbillede.

Da erfor han pludseligt, at den unge Jerusalem havde skudt sig selv, fordi han fölte sig overvældet af en ulykkelig Lidenskab, som han ikke troede at kunne betvinge. Dette

*) Aus meinem Leben, dreizehntes Buch.

gav Goethe, som han selv udtrykker sig, et beskueligt Billede, der smeltede sammen med, hvad der var mödt ham i hans eget Liv, thi, vel at mærke, ogsaa han havde lidt af en Lidenskab, der ganske lignede den, der blev Aarsag til den unge Jerusalems Död. Nu var Planen til Werther funden. Alt, hvad Digteren i denne Retning havde levet og tænkt og gjennemgaaet, selv hvad han under sine Vildfarelser havde lidt, Alt, hvad han havde skuet og tilegnet sig, forsaavidt det lod sig forene med hiint Hovedbillede, det skjöd nu sammen ligesom en chemisk Oplösning, naar en Krystal skal dannes, eller, som Goethe ogsaa siger, ligesom Vandet i en Skaal, naar det staaer paa Nippet til at fryse, og nu ved en ringe Rystelse pludseligt forvandles til Iis. Saaledes forvandledes det, han havde anskuet og oplevet, til en digterisk Heelhed, og saaledes opstod dette vidunderlige Kunstværk, der dengang virkede med en uhyre Kraft over hele Tydskland, og der, hvormeget end Kritiken har indvendt derimod, dog neppe nogensinde vil forfeile sin Virkning paa det menneskelige Hjerte.

Dette Afsnit af Goethes Levnetsbeskrivelse, hvori han har gjort sig selv og sin egen Digtervirksomhed i et af de vigtigste Momenter til Gjenstand for sin Betragtning, er maaskee det bedste Bidrag til Besvarelsen af den Opgave, der her sysselsætter os, som i Literaturen nogensinde er givet. Flere Betingelser, om de ogsaa paa mange Maader afvige fra dem, af hvilke Goethe blev paavirket, maa dog bestandig forudsættes, naar et betydeligt Digterværk skal blive til. En lykkelig og skarp Opfatningsgave maa i forveien have været virksom, mangfoldige Livsbilleder, en rig og dyb Gehalt maa være samlet i det Indre. Nu kommer en Totalanskuelse til, ligegodt om denne er hentet fra Eventyrets, fra Sagnets eller fra Historiens Verden, eller fra Noget, Digteren selv har gjennemlevet, naar han blot föler sig inderlig greben deraf. Denne forbinder sig da, som ovenfor er bemærket, med alt det i Digterens Indre, der kan give Kraft og Rigdom dertil. Hovedtanken, som danner Midtpunktet i Totalbilledet (Hoved-

ideen i det Hele) bortstöder nu det, der ikke passer for den, alt det Betyngende, Formörkende, Tilfældige, der kunde forstyrre eller svække Hovedindtrykket, Alt, hvad der, hvis det fik Lov at raade, saaledes som det raader i den ydre Natur, vilde splitte det Hele ad, og være til Hinder for den organiserende Magt. Kun det, der tjener og kan underordne sig under Organismen, og være den til Gavn og til Fremme, bliver indlemmet deri. Saaledes finder da Sandheden og Livets dybeste Kraft, der ellers bestandig i Stövets Verden maa kæmpe med Forgængelighed og trykkes af den tunge Virkelighed, nu en höiere Sphære, hvori de omsider kunne tilegne sig den for dem meest passende Form, for at de saaledes i luttret Skikkelse kunne vorde skjenkede tilbage til Verden. Hiin Sphære er det, man har givet Navn af Skjönhedens eller Idealitetens Verden. Maaskee burde det sidste Navn foretrækkes, thi i de tragiske og end mere i de komiske Fremstillinger synes Benævnelsen Skjönhed (efter den almindelige Sprogbrug), ikke altid at være ganske passende, men at det Ideale, der er den herskende Magt i Kunstværket, fuldkommen skal gjennemföres deri, saa at det ikke blot indvortes og hemmeligt er tilstede, men saa at det bliver synligt selv i det Heles yderste Omkreds, derom kan der vel neppe være nogen Tvivl. — Men til en saadan Organisme, hvori en væsentlig Deel af den Herlighed, der i Livet kun kommer tilsyne som adsplittede Glimt, er samlet i en eneste lysende Flamme, findes intet ganske Tilsvarende i den almindelige Virkelighedens Verden, og det kan derfor gjerne kaldes et reent og luttret Skin, ligesom Solbilledet i Brændspeilet ogsaa maa kaldes et Skin, skjöndt Lysets og Klarhedens Aand (der jo hos Grækerne blev betragtet som Digtningens Gud, men og tillige som Guden, af hvis Mund Sandheden udgik) har nedlagt al sin Kraft deri.

Naar vi da i Korthed ville fremstille de Hovedbetingelser, der maae være tilstede, for at et ægte Digterværk skal opstaae, saa er der et tredobbelt Forhold, der tiltrækker sig vor Opmærksomhed. Först maae vi tage Hensyn til det egent-

lige Stof, det udvortes Givne, der ligger til Grund for Hovedanskuelsen. Dernæst maae vi betragte den saakaldte Gehalt, eller det höiere Indhold, der meddeler Digtet sin Rigdom og sin Sandhed. Endelig maa vi hefte vort Blik paa Formen, der, naar den er, hvad den bör være, ikke er Andet end Udtrykket for Ideens organiserende Kraft, ved hvis Hjelp den forbinder sig med det beslægtede Indhold, og tillige bortstöder det, der kunde være til Hinder for det Heles Eenhed og for at det ideale Indhold fuldelig kan blive synligt deri. Det ydre Stof, (der rigtignok, skjöndt det danner Grundvolden for Kunstværket, skal beseires og luttres igjennem Formen, som igjen bör være Ideens Tjener), det höiere ideale Indhold, hvori Hovedideen danner Midtpunktet, og endelig den nylig omtalte fremmede Kraft, der, forsaavidt den betinger Udförelsen i den ydre Verden, tillige viser sig technisk virksom: alle disse tre Magter maae, hver paa sin Viis, bidrage dertil, naar et Kunstværk skal opstaae; og hvis der mangler Noget paa en af Siderne, hvis de Fordringer, som hver af disse Magter stille til Digteren, ikke fuldelig og som sig bör ere blevne tilfredsstillede, da vil hans Digterværk bestandig bære Mærker deraf og meer eller mindre lide derunder.

Og dog skeer det kun altfor tidt, at disse tre Betingelser for Kunstværket ikke ganske staae i det rigtige indbyrdes Forhold; som Fölge deraf opstaaer der Kunstfrembringelser, der ere meer eller mindre mangelfulde. Ganske udelukkende kan dog aldrig det ene af disse Momenter være tilstede, thi da vilde der neppe fremkomme noget Kunstværk, men dog kan et af dem saaledes være overveiende, at de andre for en stor Deel tabe den Indflydelse, de bör have. Naar saaledes Stoffet har Overhaand, da bliver Digteren, som Vischer bemærker „stærk i Natursandhed, men fattig i Idealitet*)“;

*) Jf. Vischers Aesthetik 2ter Th., 2te Abtheilung § 406. Med Hensyn til, hvad her er fremsat angaaende den lavere Anskuelses Overvægt, og ligeledes i næste Afsnit om Talentet som den formende

og eftersom den höiere Magt, der gjennem Formen skulde rense Stoffet og fjerne den forstyrrende, den fordunklende og betyngende Virkelighed derfra, kun i ringe Grad har gjort sig gjeldende, vil det Hele dog hverken indeholde den dybere Sandhed eller være samlet til den organiske, fra Stoffet luttrede Eenhed, som Kunsten fordrer. I flere engelske Romaner, hvori der findes en stor Naturtroskab, vil denne Stoftyngde forenet med Mangel af dybere Gehalt let kunne paavises.

Talentet er, som sagt, naar det forener sig med Geniet, netop Udtrykket for den Magt, hvormed dette betvinger Stoffet, og gjör dette til Bærer af det rige Indhold, hvormed det er opfyldt. Naar nu dette Talent mere eensidig er tilstede, da viser det sig, som reen Formvirksomhed, og da synes den Lethed, hvormed det behandler Stoffet, endnu at voxe, men da staaer det tillige fjernt fra Geniets uendelige Gehalt, og den indre Kjerne i dets Frembringelser vil da kun være ringe. Da opstaaer den uendelige Ziirlighed, Fiinhed og Glathed, den aldeles afrundede Correcthed, som Geniet sjelden i den Grad opnaaer, da frembringes disse kunstig sammenslyngede Filegranarbeider i Literaturen, de nydelige Bagateller, hvori den glatte og udarbeidede Sprogform, de lette Vendinger, de behændige Spring skulle erstatte Geniets malmfulde Röst; da træde med andre Ord Kunststykker istedenfor Kunst, og de vorde da ogsaa i de Tider, hvor Talentet i sin Eensidighed har Herredömmet, anpriste som Noget, der egentlig röber en bedre Smag end de gamle Kunstværker. Det eensidige Talent synes meget let og uden

Kraft, har jeg for en stor Deel stöttet mig til Vischers Værk, hvori den hele Lære om Kunstnerens indre Virken med stor Grundighed er udviklet. Ogsaa paa andre Steder, hvor jeg ellers er gaaet min egen Vei, har jeg dog af og til anvendt hans Fremstilling som Correctiv mod de Eensidigheder, som man vanskelig undgaaer, naar man ikke har sammenholdt sine egne Meninger med de Mænds, der staae paa Videnskabens höieste Spidse.

synderlig Anstrængelse at naae den Höide, hvortil Geniet först efter alvorlige Kampe og Gjæringsprocesser arbeider sig op; Talentet er meget hurtig færdigt, thi det er let at bringe sin Eiendom i Orden, naar den kun bestaaer af faae og lette Gjeustande, men det er meget vanskeligere derimod og fordrer en lang Tid, naar der er en heel Verden, der skal ordnes. Det er meget vanskeligere, har Oehlenschläger engang sagt, at styre et stort Linieskib end at styre en lille Baad. Grunden, hvorfor Talentet saa hurtig kan naae en stor Höide, er vel især den, at det ikke har synderlig Meget at bære. De Billeder, som Talentet i Kunsten fremstiller, synes, naar man flygtig betragter dem, ikke udvortes at mangle noget; deres Glathed, Fiinhed og Regelmæssighed falde strax paa en behagelig Maade i Öinene, men seer man nöiere til, saa vil man som oftest opdage, at de betydelige, sjælfulde, charakteristiske Træk næsten aldeles ikke ere komne frem.

Den dybere Gehalt kan ikke godt være tilstede, uden Anskuelse og Indbildningskraft, thi ellers vilde jo den rige Verden ikke kunne optages i Sjælen, hvori dog denne Gehalt bestaaer. Derimod kan det formende Talent i Sammenligning med den indre Fylde være ringe. Naar dette er Tilfældet, da opstaaer der Frembringelser, der indeholde en stor Dybde, en uendelig Rigdom, ja, eftersom Alt, hvad der ligger i Sjælen, uden at hindres af nogen strengere Form, her kan komme frem, saa ville de endog ofte synes rigere end de Værker, som det fuldendte Genie udarbeider, men denne Rigdom falder ligesom fra sig selv i mange Stykker, hvori dog det ædlere Metal bestandig skinner igjennem. Ikke desmindre vorder denne Mangfoldighed, formedelst sin Mangel paa dybere Sammenhæng, ofte trættende; selv det Allerbedste virker ikke saaledes, som det vilde have virket, hvis det havde været sammenarbeidet med hvad der passede dertil i en organisk Eenhed. Og dog, naar det af og til lykkes Digteren at blive Herre over Noget af sin uendelige Rigdom og for en Deel at forme den, da opstaaer der storartede Fragmenter til

Kunstværker, der ingenlunde staae tilbage selv for det, som det fuldstændige Genie frembringer. Men midt under den Beundring, som disse Fragmenter vække hos os, föle vi dog med Smerte, at al denne Herlighed kun er Stykværk. Denne Overvægt af den rige Gehalt er vel sjelden hos Nogen kommen saaledes frem, som hos Jean Paul, hvis Rigdom var saa overvældende, at det syntes umuligt for noget formende Talent at samle og magte den, og saaledes spredte den sig til alle Sider. Derfor har Jean Paul skjænket os uendelig mange dybe Tanker, Ideer og Billeder og gode Skildringer af det Enkelte, og selv ypperlige Charakteertegninger, men uagtet den store Mængde han har skrevet, er det dog kun saare sjeldent og undtagelsesviis, at han har udfört noget, der nærmer sig til at være et fuldendt Kunstværk.

Der gives vel endnu flere Eensidigheder, hvori Digteren kan være hildet, men min indskrænkede Plan tillader mig ikke denne Gang at dvæle derved; det var kun min Hensigt her at henpege til de feilagtige Retninger, der nærmest hang sammen ved hine tre Momenter, hvoraf ethvert Digterværk betinges.

Man har paastaaet, at det kun er ved Hjelp af den fuldendte Form, at et Kunstværk finder Vei til Efterverdenen. Heri kan man ogsaa have Ret, naar man lægger til, at Formen först da bliver ret fuldendt, naar den vorder et gjennemsigtigt og klart Udtryk for en uendelig indre Herlighed. Paa den anden Side paastaaer Schiller, at en Digters Fuldkommenhed fornemmelig beroer paa den rige Gehalt, han indslutter i sit Indre, og som han tillige nedlægger i sit Værk. Ogsaa dette er sandt, naar man kun lægger til, hvad Schiller vist ogsaa ifölge, hvad han andensteds har udtalt, vil indrömme, at denne Gehalt dog aldrig kan udfolde sig som den bör, för den tillige har fundet sit fulde Udtryk i Formen. Kampen imellem Form og Gehalt strækker sig iövrigt ogsaa i vor Literatur langt op igjennem Tiderne. Men enhver Kamp, der föres imellem Magter, der, uagtet deres Eensidighed, dog ogsaa have et berettiget Moment, hentyder jo bestandig paa en tilkommende Anerkjendelse og paa Forening i Fremtiden.

Hvor höit man iövrigt vil stille Formen (og naar den fremtræder som Udtryk for Geniets uendelige Rigdom, da bör den ogsaa stilles höit), saa kan den dog ikke indtage den allerhöieste Plads, thi den skal være Ideens Tjener, men en Tjener kan ikke stilles over sin Herre. Selv hos de gamle Folkeslag maatte dog den skjönne Form brydes, ikke blot fordi Kunsten var sunken fra sin tidligere Höide, thi selv om dette ikke havde været Tilfældet, saa maatte dog den skjönne Form være bleven brudt; der var nemlig kommen en dybere Gehalt ind i Verden, som nu ogsaa i Kunstens og Poesiens Rige fordrede en udvidet og med den stemmende Formvirksomhed.

Men denne Formvirksomhed har endnu ikke ganske naaet sit Maal; thi uagtet den nyere Tid kan opvise mægtige Aander, f. Ex. Shakspeare, der hvad Dybden og den indre Sandhed angaaer, vel endnu staaer over de antike Digtere, saa har dog heller ikke Shakspeare saaledes kunnet gjennemarbeide den uendelige Gehalt, der var ham given, at Formen hos ham blev saa klar og gjennemsigtig, som den var hos Grækerne i deres bedste Dage. Ja hvis vi blot ville betragte denne Side hos ham, og see bort fra den uendelige Rigdom og den forbausende Sandhed i hans Fremstillinger, saa tör vi ikke negte, at der (fornemmelig dog i hans Dramaer af anden Orden) findes Feil og Uregelmæssigheder (f. Ex. den Ordspilsjagt, som han ikke saa sjelden paa sine Stykkers Bekostning gav efter for), der ikke tillod ham at give Formen en saa stor Fuldendelse, at den ganske svarede til Ideens Fordringer. Hos Goethe er Formen rigtignok gjennemsigtigere, men til Gjengjeld gaaer han kun sjelden saa dybt som Shakspeare. Og hvor hans Composition virkelig er af dybere Art, som f. Ex. i Faust, der svigter Formen af og til for ham.

Talentet har Ret, naar det tilraaber Geniet, at det sande Mesterskab ikke naaes, för det har vundet fuld Raadighed over Formen, thi Formen er jo netop Betingelsen for Ideens Udtræden i den rensede ydre Skikkelse, og deri

bestaaer det Skjönnes Væsen. Men Geniet har ogsaa Ret, naar det tilraaber det eensidige Talent: „Du har Skallen og ikke Kjærnen, de Billeder du former, have flade og ubetydelige Træk; hvad nytter det, at Du bestandig former, naar Din Sjæl er tom, og Du ikke besidder Noget, der er værdt at forme? Men hvis Du virkelig havde en dyb og uendelig Verden i dit Indre, for hvilken Du vilde finde et Udtryk, da maatte Du udvikle en ny og höiere Formvirksomhed, thi den gamle, som Du til Dato har brugt, vilde da neppe slaae til, og det mægtige Indhold vilde snart sprænge det skjöre og svage Kar.“

Kun naar Formen vorder Udtrykket for den fulde Gehalt, da först vorder den Tegnet og Stempelet paa Kunstens Fuldendelse. Men hvis det vil være egenraadigt og troer at kunne undvære den höiere Gehalt, da taber det tilsidst sin Betydning og synker ned til at blive en blot ydre Politur, der endog kan anvendes til Kunstens Fordærvelse, naar den vil give det et Skin af Værd, som i sig selv ingen Værdi har. Men selv naar Formen virkelig har været, hvad den bör være, naar den er traadt i Geniets Tjeneste, og er bleven dettes fulde Udtryk, da kan det dog skee, at den fra Geniet udgaaende Skole vedligeholder den, efterat den guddommelige Gnist længst er udslukt. Saaledes kan der komme en staaende Form igjennem Tiderne, saaledes kan der være et Slags Kunst tilstede, uden at denne udöves af det egentlige Genie, og der kun holder sig oppe ved Erindringen og Traditionen. Paa saadan Maade var det, at Billedhugger- og Bygningskunsten endnu vedligeholdt sig under de romerske Keisere, men det var dog kun et Efterskjær af Liv; Kunstens Tempel stod endnu tilbage og mindede om forsvundne herligere Tider, men den Guddom, der engang boede deri, var dog for længe siden bortflygtet derfra.

Om Samfunds- og Statsforholdenes Indflydelse

paa

de skandinaviske Nationers Visedigtning

i Middelalderen

(Af C. Rosenberg.)

Jo nærmere man lærer de tre nordiske Nationers Visedigtning i Middelalderen at kjende, jo flere nye Bidrag, der opdages i de forskjellige Lande, og jo lettere Sammenligningen bliver ved nye og udförligere Udgaver end dem, man tidligere var i Besiddelse af, desto klarere bliver det i denne Digtning liggende Vidnesbyrd ikke blot om disse Folks nære Frændskab, men om deres Fælledskab i aandelig Udvikling i Middelalderen. Hvormegen Ret man imidlertid har, naar man betragter de danske, svenske og norske Viser som Dele af eet Hele, idet ikke blot mangfoldige af disse Sange ere fælleds Eiendom, men ogsaa deres poetiske Charakteer i Hovedsagen er den samme, saa blive dog ved en nærmere Betragtning visse betydningsfulde Forskjelligheder kjendelige, idet navnlig visse Grupper af Viser ere tilstede hos et af Folkene, som mangle hos et andet, og de Visearter, ja endogsaa de enkelte Viser, som de alle tre have tilfælleds, hos hvert fremtræde med et eiendommeligt Præg. Maa man nu end for en stor Deel tilskrive den for hvert Folk særegne Nuancering af den nordiske Nationalcharakteer efter Landenes forskjellige naturlige

Beskaffenhed disse Forskjelligheder, saa kan man dog ikke finde nogen udtömmende Forklaring af de omtalte Phænomener, naar man ikke tager Hensyn til Særegenhederne i de tre Landes Samfunds- og Statsudvikling. For nöiere at fatte det her antydede Forhold, maa man imidlertid ogsaa see, hvorledes Eensartetheden i de skandinaviske Nationers Poesie ligeledes svarer til Eensartetheden i de politiske og sociale Forhold i de Perioder, i hvilke Digtningen blev til. Det er derfor Hensigten med disse Blade at forsöge paa at eftervise hine Forholds Indflydelse paa den nordiske Poesies Tilblivelse i det Hele, samt paa dens Uddannelse med de Eiendommeligheder i Indhold og Form, hvorved de tre Nationers Viser adskille sig fra hverandre. Jo vigtigere i vore Dage de sociale og politiske Spörgsmaal ere, desto mere Interesse maa det have at see, hvorledes deres Lösning i en forbigangen Tid har betinget hiin Tids aandelige Liv, hvis klareste og meest levende Udtryk altid Poesien er.

1.

Den almindeligste Betingelse for, at en for en Tidsalder eiendommelig Digtning skal fremblomstre, er, at Samfunds- og Statstilstanden ikke blot muliggjör, men ogsaa befordrer den Idees Indgriben i Livet, som under Civilisationens Fremskriden er det forædlende Princip i vedkommende Tidsalders Liv. Forholdet kunde nærmere betegnes saaledes: Ingen Poesie kan blomstre, uden hvor en ny Idee gjör sig gjældende, d. v. s. hvor Menneskene begynde at faae Öinene op for det Betydningsfulde og Skjönne, det, som Grækerne vilde kalde det Guddommelige, ved en Side af Livet, der hidtil var upaaagtet. En saadan Idee vil da altid virke som Civilisationsmagt; den vil söge at gjennemtrænge og forandre det virkelige Livs Forhold og före Menneskene frem fra en lavere til en höiere Tilstand. En fuldstændig Omdannelse af de bestaaende Forhold i Ideens Medför er nu aldrig mulig; andre Ideer, Fordomme, som man kunde kalde Ligene af Ideer, modstridende materielle Interesser og endelig Slövhed ville altid

lægge Hindringer i Veien. Men medens Tidsideen i Virkeligheden kjæmper med og standses af al denne Modstand, griber den Phantasien, som overspringende Endelighedens Skranker skaber Billeder af hiin fuldkomment til Ideen svarende Tilstand, der i Virkeligheden var umuligt. Disse Billeder ere Tidsalderens Poesie. Skjöndt saaledes Digtningen altid skaber et Ideal af Virkeligheden og forsaavidt gaaer forud for den, er det imidlertid indlysende, at, naar Ideen slet ikke udretter Noget i sin Kamp for at omdanne Virkeligheden, naar Modstanden er saa haard, at der intet Haab levnes om nogen Seir engang i Tiden, saa vil ogsaa Modet og Lysten til at beskjæftige Phantasien med den forsvinde. Naar derfor ikke Samfunds- og Statsforholdene udvikle sig saaledes, at de i det Mindste aabne en Udsigt til Ideens endelige Seir, vil Digtningen blive en Umulighed.

Anvende vi disse almindelige Betragtninger paa Europa i Middelalderen, saa sees det, at Tidens Idee var Ridderlighedsideen, at den sociale Betingelse for dens Indgriben i Livet og Magt til at befrugte Phantasien var Feudalaristokratiets Udvikling.

Allerede ved umiddelbar Betragtning viser det sig, at Ridderlighedsideen kun kunde blive herskende i Menneskenes Tænkemaade under en aristokratisk Tilstand. At vove sit Liv i physisk Kamp for de Værgelöse, for Kirken og Troen, for Qvinden, man elsker, og for den Mand, man har svoret Troskab, er en Tanke, der kun kunde blive begeistrende for en Stand, hvis Hovedbestemmelse og Hovedidræt var Krigen; men en saadan Stand er altid et Aristokratie, idet dens Existents forudsætter, at baade det materielle og aandelige Arbeide er overladt til andre Klasser, der da udelukkende ere beskjæftigede dermed. Kjendemærket paa den demokratiske Tilstand er derimod netop, at alle Samfundsklasser arbeide og existere ved Arbeidsproductets Ombytning; skal her Krigslysten vaagne, maa den gribe Alle, men det kan den kun, naar Krigen viser sig som et Foretagende til Alles Fordeel, naar den er politisk Forsvars- eller vel ogsaa Erobringskrig.

En nærmere Betragtning af Europas Tilstand ved Mid-

delalderens Begyndelse — hvorved maa forstaaes hele Perioden mellem Folkevandringen og Korstogene — viser imidlertid ogsaa, baade at Ridderlighedsideen netop var det Civilisationsprincip, hvortil Menneskene trængte, og at Adelens Udvikling var Betingelsen for dens Indgriben i Livet. Der var hos de Bestanddele, hvoraf Europas Nationer efter det romerske Riges Fald kom til at bestaae, to væsentlige Hindringer for alt aandeligt Liv og Fremgang i Civilisation, nemlig hos de romaniserede Befolkninger Trællesind, hos de barbariske, hovedsagelig gothiske, Stammer, Raahed. Uden Lyst til Frihed, til ved egen Kraft og af egen Hu at udrette noget Stort i Verden, er ethvert Opsving i Tænkemaaden, enhver ædel Bedrift i Stat, Videnskab og Kunst, ja tilsidst selv materiel Driftighed en Umulighed; men det er bekjendt, hvorledes al Tanke om Selvregjering og Selvvirksomhed under det lange militairt-despotiske Keiserdömme var forsvunden hos det romerske Riges Befolkning. Friheds- og Selvstændighedsfölelsen var i höieste Maal tilstede hos Barbarerne, men de manglede al Forestilling om, at Menneskene ikke have Friheden som et höieste Maal, eller som et Middel for den Enkeltes Egoisme, at den förs faaer sandt Værd, naar Kræfterne frivilligt benyttes til at fremme Formaal, der have almeenmenneskelig Betydning. Den Religion, som oprindelig var udsprungen af hiin Frihedsfölelse og var bleven dens poetiske Udtryk, havde tabt sin Magt, og selv i det skandinaviske Norden, hvor den var bleven meest udviklet og havde holdt sig længst, var den allerede, förend Christendommen naaede saavidt, bleven Gjenstand enten for Tvivl, ja Spot, eller for en cras og dum Overtro. Det hedenske ideelle Liv var gaaet tilgrunde i en almindelig Raahed. Skulde noget nyt aandeligt Liv komme frem, maatte Romanerne lære at elske Friheden, Gotherne frivilligt at stille deres frie Kraft i Menneskehedens Tjeneste: begge Dele skete, idet Ridderlighedsideen blev det aandelige Livsprincip, og kunde kun skee ved denne. For Romanerne var den religiöse den eneste aandelige Interesse, som bevægede Men-

neskene: derfor maatte den nye Tidsidee optage Begeistringen for Troen og Kirken i sig som Moment, hvis den skulde gribe disse Folkeslag; hos Gotherne var Krigen den eneste Bedrift, som var den frie Mand værdig: derfor maatte Tidsideen gjöre den physiske Kamp til Udtrykket for den religiöse Begeistring. Der var imidlertid for begge Bestanddele ogsaa i andre Retninger Spirer tilstede til aandeligt Liv, der först i Ridderlighedsideen kunde faae deres fulde Udvikling. Der var nemlig med Hensyn til Familieforholdene hos Gotherne en Bevidsthed om Qvindens Betydning, som den græskromerske Oldtid manglede. Elskoven var hos dem ikke en Magt, kun skikket til at forskjönne det nærværende Liv; den var en mægtig Lidenskab, der baade kunde tilintetgjöre det jordiske Livs Fred og som oftest fremstilledes med denne Virkning, men som til Gjengjæld bar Sjælen höit op over alle lave Interesser, over al smaalig Frygt og Kummer til et evigt Liv. Sigrun reder Seng for sin Mands Gjenfærd i hans Gravhöi og hviler hos ham, „den Levende hos den Döde"; Brynhild volder i Fortvivlelse over, at hendes Kjærlighed er bleven krænket, den Elskedes Död, men fölger ham og byder de Efterlevende at give dem begge et saadant Ligfölge, „at Valhals Porte ikke skulle slaae i paa Heltens Hæle;" Gudruns Fugle synge ikke af Sympathi med hendes Elskovslykke, men af Glæde, da hendes Sorg faaer Luft i Taarer, og Halvparten af de Slagne hörer Freia til. Hos Romanerne manglede denne Fölelse for Elskovens ideelle Betydning som naturlig Lidenskab; men idet Christendommen havde lært dem at agte Qvinden, der ogsaa var, „Medarving til Livet," for Mandens Lige, havde den forberedt dem til at fatte den naturlige Fölelses ideelle Berettigelse, der mægtigst bevæger Manden til at opoffre sig for en Anden. — Med Hensyn til de politiske Forhold var ligeledes Bevidstheden om Krigerens Troskabspligt mod Herren rodfæstet og levende hos Gotherne, medens noget tilsvarende manglede hos Romanerne, blandt hvilke selv Erindringen om Oldtidens Heltekjærlighed til den fædrene Stad var udslettet; men hos

dem var igjen Ærefrygten for Religionen levende, og derfor maatte de, saasnart Christendommen var bleven udbredt blandt Barbarerne, saasnart Troskabspligten, idet den knyttedes ved en religiös Handling, Lehnseden, var bleven en religiös Pligt, fatte den og agte den.

Kirken, Qvinden og Kongen bleve saaledes i de nye Samfund, som opstode deels i de romanske Lande ved Erobring, deels i de germaniske og skandinaviske ved en jevn Udvikling, de tre Hovedgjenstande for Menneskenes Interesse, Motiverne til Bevægelse og Kamp; men denne kunde kun blive physisk. Krigen for dens egen Skyld, den heroiske Kamp, som man kunde kalde den til Forskjel fra den ridderlige og politiske, havde været de gothiske Stammers Hovedbesjæftigelse; at de, hvad-enten de som Erobrere bleve det herskende Folk i et romansk Land eller bleve hjemme, paa eengang skulde glemme denne Lidenskab, var utænkeligt; det var allerede et stort Fremskridt, at den vilde Krigslyst traadte i höiere Formaals Tjeneste. For at dette skulde skee, for at Æren, der hidtil kun havde bestaaet i den störst mulige Foragt for Döden, tillige skulde blive sat i at vove Livet for disse höiere Formaals Skyld, med andre Ord for at Ridderlighedsideen skulde blive herskende aandelig Magt, maatte Samfundet være aristokratisk. Dette laae ikke blot deri, at den gik ud paa at begeistre Menneskene for en physisk Kamp, men ogsaa deri, at kun en Adel, kun en mindre, en udvalgt, socialt og politisk bedre stillet Deel af Nationerne kunde tænkes modtagelig for de Tanker, der laae i Ridderlighedsideen. Hvad de romanske Nationer angaae, er det klart, at de forkuede Italienere, Iberer og Galler ikke af sig selv kunde fatte den nye Idee: det var her de indtrængte Stammers Opgave, medens de som en Erobringsadel beherskede det övrige Folk og nöde Frugten af dets Arbeide, at være de förste i Begeistring for den nye aandelige Magt. Hvad de germaniske og navnlig de skandinaviske Folk angaaer, saa var det her ikke at vente, at Tanken om en Kamp for höiere Formaal end reent egoistiske, den Enkeltes Frihed, Anseelse og Rigdom, kunde blive

almindelig, saalænge Folket kun udgjorde een Stand, om end dennes Stilling forsaavidt var aristokratisk, som det grovere Arbeide udförtes af Trælle. Der kunde under en saadan Samfundstilstand kun tænkes en fælleds Interesse, den at opretholde Enhvers personlige Frihed mod et hvilketsomhelst Indgreb udenfra og Overgreb fra Samfundets Overhoved; den Maade, hvorpaa Thorgny Lagmand hos Snorre modsætter sin Stilling som fri Bonde mod deres, der havde „tignarnafn"*), ligesom ogsaa Benedikts Adfærd og Tale til Bönderne, da de angribe Knud den Hellige,**) ere betegnende for Bondeadelens Forhold til Kongen og til de Spirer til en Lehnsadel, som laae i den kongelige Hird. Disse Spirer maatte udvikles; de Mænds Antal, som personligt ved Troskabslöftet vare knyttede til Kongen, maatte blive saa stort, at de bleve den eneherskende Stand i Landet, for at der kunde blive en Klasse til, der, om man saa maa sige, havde Raad til for en Deel at tilsidesætte sine egoistiske Interesser, for at bruge sit Sværd i höiere Magters Tjeneste.

I hele Europa var saaledes en Lehnsadels Udvikling Betingelsen for, at Ridderlighedsideen kunde blive herskende i Livet. Förend den imidlertid kunde befrugte Phantasien og saaledes sætte aandelig Blomst, maatte en ydre Bevægelse komme til, der kunde gjöre det vitterligt, at Samfundene virkelig vare omdannede i Ideens Medför. Denne Bevægelse var Korstogene. Da den hedenske Verden i det 11te og 12te Aarhundrede paa alle Punkter truede Christenheden, da Syd- og Mellemeuropas Folk med Franker og Normanner i Spidsen droge til det hellige Land, da de Danskes Kampe begyndte med Venderne, de Svenskes med Finnerne og senere med Russerne, medens de tydske Riddere bekrigede og omvendte Preussere, Curer og Liver, da sloge alle de Tanker, som skjulte havde arbeidet i Nationerne, ud i Handling, da blev Riddervæsenet til som et anskueligt, i den virkelige Verden

*) Saga af Olafi hinom Helga, Cap. 79.
**) Knytlinga Saga Cap. 58.

bestaaende Udtryk for den aandelige Stræben, og da begyndte Middelalderens Poesie at blomstre.

Man vil nu her kunne gjöre det Spörgsmaal: gjælder virkelig den opstillede Sætning, at Lehnsaristokratiets Udvikling og de hellige Krige vare Betingelsen for den middelalderlige Digtnings Flor, for alle Europas Nationer, og navnlig for de skandinaviske? Kan det for det förste antages som vist, at ingen af vore Viser ere ældre end Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede? thi först i denne Periode blev Lehnsadelen til. Findes der dernæst ikke Viser, der ikke blot med Hensyn til Stoffet, men ogsaa med Hensyn til den i dem sig röbende Livsopfattelse tilhöre den Tingenes Orden, som gik forud for Riddertiden? Have endelig ei Nordmændene, hos hvem dog Ridderaristokratiet aldrig betydeligt udvikledes, hos hvem den fra den hedenske Oldtid arvede Samfundstilstand i det væsentlige vedblev til henimod Unionen, have de ikke en Poesie fra Middelalderen, der ikke blot i Form og almindeligt Indhold ganske ligner den svenske og danske, men som endogsaa for en stor Deel bestaaer af de selvsamme Frembringelser, som den sidstnævnte?

Det kan nu ikke nægtes, at den opstillede Sætnings Rigtighed langt klarere falder i Öinene hos de romanske Nationer, hvor Landets Adel bestod af indtrængte gothiske Stammer, der enten tilintetgjorde den hos de beseirede Befolkninger levende poetiske Tradition, som Tilfældet var i Italien, Spanien og Sydfrankrig, eller benyttede den som Stof til en Ridderpoesie, som Tilfældet var med Franker og Normanner baade i Frankrig og England med Hensyn til Arthurromanerne; der paa den anden Side for största Delen glemte deres Minder fra den heroiske Vandrings- og Kamptid, for at knytte Digtningen til Nationalminder, tilhörende den christne Tid, som Tilfældet var med Franker og Normanner med Hensyn til de til Carlssagnene hörende chansons de geste og romans, og som endelig i Minder fra den græske Oldtid, navnlig om Trojanerkrigen og Alexander, fandt nyt Stof til

en Ridderpoesie. Hvor ingen Erobring, ingen voldsom Conflikt mellem forskjellige Racer dannede en bestemt Grændse mellem den gamle og den nye Tid; hvor de for denne eiendommelige Samfunds- og Statsforhold udviklede sig jevnt af dem, der tilhörte Hedenskabets Dage, der kunde det ikke være Andet, end at mange Sagn fra disse maatte bevares og gaae over i de yngre Slægters Bevidsthed, at mange Forestillinger om Menneskenes Forhold til Naturen, der hörte hjemme i den oprindelige hedenske Phantasieopfattelse, maatte holde sig, medens i det Hele Christendommen viste dette Forhold i et andet Lys. Vi finde da ogsaa i vore Viser to betydelige Grupper, hvis Stof saaledes tilhörer de forbigangne Tiders Heltesagn og mythiske Forestillinger, i hvilke Tænkemaaden viser hen til en Slægt, for hvilken Kampen for Frændehævnens, for Anseelsens og Byttets Skyld var det Höieste, og som befolkede Naturen med en Skare mægtige Væsener. Men hvor langt tilbage i Tiden end Kjæmpevisens og Tryllevisens Stof ligger, saa tör det dog vel paastaaes, at begge Grupper i den Skikkelse, hvori vi kjende dem og hvori de have holdt sig levende hos Almuen lige til vore Dage, tilhöre en Tid, da allerede Lehnsaristokratiet og Riddervæsenet vare i Udvikling i Danmark og Sverrig.

Det förste Kjendemærke er disse Visers Form og poetiske Charakteer, idet allerede her, skjöndt i mindre Grad end i de andre Viser fra Middelalderen, den historiske og navnlig Riddervisen, de episke Bestanddele ere blevne Momenter i et poetisk Hele, der ligesaameget vil gjöre et lyrisk, som et episk Indtryk. For den heroiske Tidsalder er det Handlingen, Bedriften det kommer an paa; og de handlende Personers Stemning har kun Betydning som Motiv for denne; de forsvundne Sange, hvis Stof vi finde i de omtalte Viser, have sikkert havt denne episke Charakteer: i den nuværende Skikkelse gaaer Digtet imidlertid ud paa at fremkalde en vis Stemning hos Tilhörerne og benytter dertil som Middel de besungne Begivenheder; det lyriske Moment er traadt selvstændigt ud ved Siden af det episke. Saaledes har, for at

nævne et Exempel, Digteren af Visen om Svend Vonved, utvivlsomt een af de ældste Viser, en Sang, der næsten reent afspeiler den heroiske Tids tungsindige Vildhed, Higen efter Bedrift og dunkle Trang til Klarhed, ikke nöiedes med at lade selve Fortællingen gjöre sit poetiske Indtryk, men strax fra Begyndelsen udtalt den Stemning, hvori den vilde efterlade Tilhörerne, i det anelsesfulde Omqvæd: „See dig ud, Svend Vonved!"* At nu det lyriske Elements selvstændige Fremtræden i Forbindelse med det episke er et Træk ved vore Viser, som staaer i Forbindelse med Riddertidens Samfunds- og Statstilstand, skal senere vises; men det er da klart, at Oldsagnene ikke kunde have faaet den episk-lyriske Form, hvori vi finde dem i Kjæmpe- og Tryllevisen, uden en Paavirkning af hiin samme Samfunds- og Statstilstand.

Det er dernæst et Mærke paa en yngre Affattelsestid, at i Kjæmpeviserne de oprindelige Sagn ere saa utydelige, at vi aabenbart kun see Levninger af en eengang fyldig Tradition, medens i Trylleviserne de phantastiske Naturmagter ere traadte i et uhyggeligt, fiendtligt Forhold til Menneskene, og det ikke med Hensyn til disses udvortes Existents, men med Hensyn til deres sjælelige Frihed. Det förste kunde kun finde Sted, fordi de Begivenheder og Helte, der havde beskjeftiget Phantasien i den heroiske Tid, nu tabte i Interesse, det Sidste, fordi Christendommen gjorde Sjælens Frelse til det Höieste og fordrede Aarvaagenhed og Kamp af Menneskene for dette Gode ligeoverfor de fristende Magter i deres egen sandselige Natur, af hvilke de personificerede Naturkræfter kun bleve Afspeilinger. Af disse Eiendommeligheder — maa det imidlertid indrömmes — kan man kun see, at Kjæmpevisen og Tryllevisen er bleven til i en Tid, da allerede Christendommen havde udslettet og omdannet de heroiske Minder og Forestillinger, ikke at de tilhöre den egentlige

*) See i det Hele om Omkvædets Betydning, som bærende det lyriske Element, Geijers Afhandling i Slutningen af hans og Afzelii Udgave af „svenske Folkeviser."

Riddertid. Desto vigtigere bliver det derfor, at de almindelige poetiske Motiver, medens de oftest beroe paa den svundne Tids Livsopfattelse, dog ogsaa for en stor Deel röbe Ridderlighedsideens Indflydelse. Saaledes er der navnlig iblandt de danske og svenske Viser af de her omtalte Grupper flere, hvori Interessen dreier sig om Modsætningen mellem Christendom og Hedenskab (f. Ex. i Visen om Olger Danske og Burmand, i Visen om Hr. Svendal, der ender med, at Helten, inden han ægter den Mö, han har vundet ved sin Daad, bevæger hende og hendes Fader til at lade sig christne). Det er ligeledes et ridderligt Motiv, naar Kjæmperne mödes paa deres Tog og, uden nogen anden Anledning, udfordre hinanden til Kamp til en skjön Jomfrues Ære (f. Ex. i Visen om Minering Tand og Vidrik Verlandsön, i den svenske om Ridder Tynne o. s. v.), ligesom i det Hele den Overvægt, Kjærligheden har som poetisk Motiv, skjöndt Spiren hertil allerede laae i den hedenske Tids Sagn, dog tyder paa en Tidsalder, da Ridderlighedsideen var bleven mægtig i Menneskenes Tænkemaade. At mange Kjæmpeviser, især blandt de danske, tilhöre tydske Sagnkredse, der först i Riddertiden have faaet poetisk Skikkelse, at de derfor rimeligviis först i denne Periode, tidligst i det 13de Aarhundrede, kunne være indvandrede i Danmark, er ogsaa, da de i Aand og Charakteer ganske ligne de andre af samme Gruppe, et Tegn til, at denne i det Hele ikke er bleven meget tidligere til. Endelig er baade i Kjæmpe- og Trylleviserne Sæder og Skikke ganske de samme, som i de egentlige Ridderviser, der bestemt tilhöre Riddertiden.

Men om det nu end er kjendeligt, at de omtalte Viser ere opstaaede med deres nærværende Præg baade i Henseende til Form og Indhold paa den Tid, da Ridderadelen var i Udvikling og under den midalderlige Idees Paavirkning, saa er det dog derfor ikke sagt, at Ridderaristokratiets Udvikling er Betingelsen for deres Affattelse. Det er navnlig her en Hovedvanskelighed, at Nordmændene have disse Visearter og mange enkelte Viser, ja egentlige Ridderviser til-

fælleds med Danske og Svenske. — Man maa her vel skjelne imellem Visernes Form og Indhold. Hvad den förste angaaer, saa tör det vel paastaaes, at den, saavel med Hensyn til Versebygningen, som den eiendommelige Forbindelse af det episke og lyriske Element, tidligere er bleven til i Danmark og Sverrig end i Norge. I dette Land holdt sig nemlig det oldnordiske Sprog næsten uforandret lige til Unionens Dage, og, hvad der er vigtigere, den Digtekunst, som fra Oldtiden havde udviklet sig i dette Sprog, vedblev at være herskende hos Norges Stormænd og i Kongens Gaard endnu igjennem hele det 13de Aarhundrede; de sidste norske Kongesagaer*) ere, ligesom Snorres, fulde af Brudstykker af islandske Skjaldeqvad, og af flere Beretninger er det klart, at denne Digtning ikke her, som i Sverrig, hvor ogsaa islandske Skjalde færdedes endnu i Birger Jarls Tid († 1266), var bleven uforstaaelig eller dog ufolkelig. Det vilde nu være en stor Anomalie, om en Digtform, der tilhörer en nyere Tids, her Middelalderens, Aand og for hvilken det til nyere Dialekter omdannede Oldsprog nærmest passede, skulde være bleven til tidligere eller blot ligesaa tidligt hos den Stamme, der bevarede Oldtidens Sprog og Tænkemaade, medens de andre i begge Henseender vare gaaede et Skridt videre; man betragte nu dette som et Fremskridt til en ny poetisk Flor eller som en Tilbagegang fra Oldtidens; med Hensyn til Kjæmpe- og Trylleviserne turde den sidste Opfattelse være den rette: disse Digtninge have vistnok i deres oprindelige oldnordiske Skikkelse været rigere, mere hele i Charakteren og klarere i Udtrykket, end de ere i deres middelalderlige Form, hvori vi kjende dem. Betragter man dernæst de norske Visers Indhold, saa finde vi heri Intet, der modsiger vor Antagelse om Visedigtningens tidligere Blomstring i de andre Lande og Ridderadelens væsentlige Indflydelse herpaa, men snarere vinder den ny Bekræftelse. Det kan vel ikke nægtes, at de norske Kjæmpe- og Trylleviser

*) Den sidste er Sagaen om Magnus Lagabæter, som döde i 1281.

staae over de tilsvarende Frembringelser af dansk og svensk Oprindelse, at i de egentlige Kjæmpeviser de Bedrifter, som udgjöre deres Stof, have et mere reent heroisk Præg, at den hedenske Oltids Efterklang er renere og stærkere, ligesom i Trylleviserne de fjendtlige Naturmagter snarere ere farlige for Menneskenes jordiske Existents end for deres sjælelige Frihed, og i det Hele det poetiske Udtryk er nok saa energisk og sammentrængt, hvilket kunde synes at tyde paa, at vi i de norske Viser havde Originaler, hvoraf de tilsvarende danske og svenske vare Bearbeidelser. Men, naar man erindrer, at Nordmændene i deres hele Tænkemaade længst bevarede Oltidscharakteren, kan man vel tænke sig, at de, naar först den nye Sangviis var bleven dem bekjendt, kunde give de Sange, hvis Stof de selv eiede som en Arv fra den heroiske Tid, nok saa adæqvat en Skikkelse, som de andre Folk, hvor allerede Tænkemaaden havde forandret sig. Det maa ogsaa tages i Betragtning, at den danske og svenske Almue, der igjen arvede den af Middelalderens Adel frembragte aandelige Skat og af hvis Mund vore Samlere have modtaget Viserne, har været meget mere udsat for de vexlende Tidsindflydelser, end den norske, at derfor en Sang ved at gaae igjennem vore Bönders Mund kan have tabt Meget af sin poetiske Gediegenhed, som den har beholdt blandt de norske: fordi de hos disse opsamlede Varianter af tilsvarende danske og svenske Viser nu findes i en renere Skikkelse, er det ikke sagt, at denne Forskjel er oprindelig. Endelig er det et historisk Forhold, som bestemt antyder, at Visedigtningen er begyndt senere i Norge. I det 13de Aarhundrede havde Norge efter frygtelige Kampe vundet Ro og hævede sig under udmærkede Konger, Sverre, Hakon Hakonsön og Magnus Lagabæter, til politisk Glands og Storhed. Dersom Visedigtningen dengang havde været almindelig, vilde den ganske vist have grebet de historiske Forhold og Personligheder, saaledes som Tilfældet var i Danmark; hvorfor er dette nu ikke skeet? hvorfor mangler iblandt de norske Viser en Gruppe, svarende til de danske historiske Viser?

Aabenbart fordi Samfunds- og Statsudviklingen i Norge ikke havde fört til en Tilstand, der gjorde Ridderlighedsideens Herredömme muligt, og kun den fra denne Idee udgaaende Begeistring var i Middelalderen i Stand til at frembringe en ny original Poesie. Hvad de faae norske Viser angaaer, der have et bestemt ridderligt Præg, da ere de tydeligt nok indvandrede sydfra og det maaskee i en temmelig seen Tid; de bære selv Mærket derpaa tilskue, idet Scenen hyppigt er henlagt til Danmark*), ikke at tale om, at Beskrivelserne af Sæder, Klædedragter, Bygninger o. s. v. bestemt vise, at de kun kunne være blevne til i et Land, hvor en Ridderadel var i Flor. Betænker man endnu, hvorledes i Norges glimrende Periode Forbindelsen med Spanien og Frankrig gjentagne Gange gjennem Kongehusets Bestræbelser bragte de romanske Ridderdigte til Norden, er det et saameget stærkere Tegn til, hvorlidet Riddervæsenet havde slaaet Rod i det norske Folks Bevidsthed, at saa faa Reminiscentser fra denne Paavirkning have holdt sig iblandt de norske Viser, — det eneste Exempel er maaskee Rolandsvisen, der imidlertid i Theleboernes Mund har faaet et hedensk-heroisk Præg, — medens de ved Dronning Euphemie hidbragte Riddersange bleve optagne og udbredte i det ridderlige Sverrig.

Man kan da forestille sig Forholdene ved den middelalderlige Visedigtnings Begyndelse saaledes. I Slutningen af det 12te og i Löbet af det 13de Aarhundrede udviklede den nye Adel sig af Bondearistokratiet i Danmark og Sverrig. De mægtigste Bönder bleve Kongens Mænd, de paatoge sig Forpligtelsen at fölge ham i Krigen paa egen Bekostning og fik til Gjengjæld Lov til at sammenkjöbe saameget Gods de aarkede, som det hedder i Jydske Lov, samt Frihed for de ellers paa verdsligt Gods hvilende Byrder. Dette var en Udvikling, der var i Alles Interesse og derfor föltes som et Fremskridt. Efterat den gamle Bondestands Uregjerlighed var tæmmet, og — her er navnlig Knud den Helliges og Erik den

*) See f. Ex. Landstads Samling No. 13, 60, 64, 67, 72 o. s. v.

Helliges Regjeringer af Viglighed, — föltes en almindelig Trang til en kraftigere Kongemagt; men denne kunde kun opnaaes, naar Kongen kunde gjöre Regning paa Bistand af Landets Stormænd til sine Foretagender. Geistligheden trængte til Kongens Hjælp for at overvinde Böndernes Modstand mod Tienden og den kirkelige Lovgivning, og maatte være glad ved at see Kongemagten foröget. Bönderne maatte være tilfredse med, at de Rigeste af deres Midte paatoge sig den for dem selv uoverkommelige Byrde, som Krigstjenesten blev, da Kampen til Hest blev den almindelige Fægtemaade. Hedenske Naboer havde i det 12te Aarhundrede truet Alles Sikkerhed, ödelagt Kirker, Klostre ogBöndergaarde og rystede baade Kirken og Staten; Kongerne havde i Spidsen for deres Mænd stillet sig imod disse Fiender og efter voldsomme Anstrængelser beseiret dem: desto villigere fandt Bondestanden og Geistligheden sig i, at de Mænds Slægter, der i disse Kampe vare gaaede i Spidsen, fik en forhöiet Anseelse og Magt, idet de til Gjengjæld lovede at fortsætte deres Fædres Gjerninger og satte deres höieste Ære deri. Saaledes kom Nationernes Kjerne til at udgjöre den nye Adel, hvis hele Maade at leve og tænke paa maatte faae et nyt Sving, altsom dens Magt steg og Tidens store Idee slog Rödder i Alles Hjerter. Da kunde heller ikke paa de nye Borge, der reiste sig i de gamle Bjælkegaardes Sted, Spil og Sang undværes ved de Fester og Gilder, hvortil den stigende Rigdom maatte give Leilighed og Lyst. De begeistrende Tanker, som rörte sig i de ædle Ridderes, i Fruers og Jomfruers Bryst, som fandt Sympathie hos hele Folket, trængte til et Udtryk, og det blev Poesien. Der var imidlertid i Folkets Bevidsthed — og man maa erindre, at Adelen var udgaaet fra dets Masse — fra gammel Tid en Mængde Sagn og Æventyr, rimeligviis allerede formede i Sang: det var da naturligt, at disse först benyttedes til Stof i de nye Viser, som omvankende Sangere*) eller maaskee ellers de til

*) Vi have ikke saa nöiagtige Beretninger om Tilværelsen af en slig

Borgherrens Huus hörende Personer digtede og sang**). Da selve Stoffet var det hele Folks Eiendom, vandrede Viserne hurtigt fra Borgen til Bondehytten, fra Land til Land, og saaledes kunde det ikke være Andet, end at de maatte komme til Norges Bönder, og finde Gjenklang her, forsaavidt de behandlede de ogsaa for disse velbekjendte Sagn og Æventyr og tilskynde dem til at affatte de Sagn, der nærmest tilhörte Norge selv, i en lignende Form, medens de Viser, der digtedes om Samtidens historiske Personer og ridderlige Begivenheder, i sparsommere Grad bleve optagne.

II.

Den eiendommelige Form, hvori nu Poesien fremtraadte, den episk-lyriske, var noget Nyt, et Product, hvorved Tiden, uagtet den benyttede Traditioner fra den heroiske Tid, dog aabenbarede sit fra denne Tid forskjellige Væsen. Det blev ovenfor antydet, at, ligesom Ridderadelens Udvikling, altsaa den aristokratiske Samfundstilstand, betingede Tilblivelsen af en af Ridderlighedsideen besjælet Poesie overhovedet, saaledes laae det ogsaa i Statsforholdene, at denne Poesie fik den omtalte Form. Dette skal nu nærmere eftervises, inden vi gaae over til at betragte de to sidste Visegrupper, den historiske og Riddervisen, og undersöge den sociale og politiske Udviklings Indflydelse, forsaavidt disse Grupper fik deres eiendommelige Indhold.

Det er et mærkeligt Phænomen, at, medens den middelalderlige Digtning i Europa overalt udgaaer fra Adelen og

Klasse, som om de engelske minstrels (see bl. A. Afhandlingen i Percy's reliqves of ancient English poetry); men i selve Viserne omtales mangfoldige Steder saadanne Folks Tilstedeværelse ved Gilder. (See f. Ex. Nyerups og Rahbeks Samling 3die og 4de Bind, No. 132, V. 3, No. 194, V. 20, o. m. fl. Steder).

**) See i det Hele med Hensyn til Visernes Udspring fra Adelen, N. M. Petersens Bidrag til den danske Litteraturs Historie, I. p. 172—77.

er besjælet af Ridderlighedsideen, er den hos de Aristokratier, der vare aldeles emanciperede fra Kongemagten, bleven reent lyrisk, hvor derimod Kongemagten var ubegrændset, episk, og endelig episk-lyrisk, hvor Kongen var indskrænket af en constitutionel Forfatning. Saaledes var den sydfranske Adel, fra hvilken Troubadourpoesien udgik, aldeles uafhængig af den franske Konge, hvis Lehnshöihed kun undtagelsesviis anerkjendtes Syd for Loire, indtil Korstogene mod Albigenserne og Krigen mod Greverne af Toulouse paa eengang bragte frankiske Slægter i Stedet for de provençalske af vestgotisk Herkomst til Herredömmet i de smaa Fyrstendömmer, udstrakte den franske Konges Lehnshöihed til Pyrenæerne og gjorde Ende paa Digtningen i det provençalske Sprog. Da Minnesangen begyndte at blomstre i Sydtydskland, — i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, — var Adelen her bleven aldeles emanciperet fra Keiseren, idet Hohenstauferne og navnlig Frederik II, medens de stræbte efter Herredömmet over Italien, opgave al kongelig Magt og Myndighed i det tydske Rige*). Derimod er Middelalderens episke Poesie, de nordfranske chansons de geste og romans, bleven til hos Anglonormannerne og hos Frankerne paa en Tid, da Kongens Myndighed var ubegrændset, nemlig inden magna charta havde lagt Grunden til den engelske Forfatning og de to Racers Sammenblanding, og medens de kraftige franske Konger, fra Ludvig VII til Philip IV, tilintetgjorde den gamle Lehnsforfatning og tilveiebragte den meest ordnede og stærkest concentrerede monarchiske Forfatning, som Europa havde at opvise i Middelalderen. De spanske Riger havde tidligere end noget andet europæisk Rige en fast ordnet constitutionel Forfatning, hvor Adelens og Geistlighedens Rettigheder, hvortil siden Stæderne kom som den

*) At et Epos som Niebelungenlied i sin nærværende Skikkelse hidrörer fra samme Tid, svækker ikke vor Paastand; det er væsentlig heroisk og var allerede, da det blev redigeret sidste Gang (1210), en Oldtidslevning.

tredie Stand, vare indbyrdes bestemt afmaalte og modsatte Kongens: her bliver en episk-lyrisk Digtning til, Romanzedigtningen*). Da den engelske Constitution var bleven befæstet, da under Edvard den Förstes Forsög paa at erobre Skotland dette Rige havde faaet en Forfatning efter den engelskes Mönster og denne var bleven udviklet under Robert Bruces Efterfölgere, see vi her Balladedigtningen blomstre, der ikke blot i Henseende til Stof, — her maa fælleds nationale Traditioner og et levende Samqvem mellem Folkene forudsættes, — men ogsaa i Form har den meest paafaldende Lighed med vor Visedigtning.

Det vilde være besynderligt, om der til Grund for et Phænomen, der gjentager sig med saamegen Conseqvents, ikke skulle ligge en historisk Lov, om der ikke skulde finde ikke blot en Analogie, men en virkelig Sammenhæng Sted imellem de politiske og poetiske Formationer. Man maa söge at levendegjöre sig den Indflydelse, som de forskjellige politiske Tilstande maatte have paa de omtalte Aristokratiers aandelige Liv, paa deres Opfattelsesmaade af Tidens ideelle Interesser.

Det laae i den middelalderlige Samfundstilstands Væsen, at der ingen Fælledsmagt var, som kunde forbinde de forskjellige Stænder til et Hele og hos hver enkelt og da navnlig hos Adelstanden vække Bevidstheden herom, med mindre Kongen, som det fælleds Overhoved for de indbyrdes vidt adskilte Stænder, formaaede at forene dem for en Fællesbestræbelse. Hvor altsaa Kongemagten manglede eller var betydningslös, der manglede ogsaa Adelen enhver politisk

*) Det Lyriske i Romanzeformen ligger ikke i Omqvædet, skjöndt det ogsaa findes i flere Romanzer, men deri, at den i Sangen skildrede Bedrift ikke fremstilles for selve Handlingens Skyld saameget, som for at give Helten Leilighed til at udtale sin Stemning og da som oftest sin ridderlige Tænkemaade; skjöndt saaledes store Række af Romanzer dreie sig om en enkelt Helt, (Cid, Carl den Store) saa danner dog hvert Digt en afrundet Heelhed, der ofte slutter med en epigrammatisk tilspidset Replik.

Fællesinteresse. Det virkelige Liv oplöste sig i en Mængde private Bestræbelser, der kunde være Uro og Krig, der kunde være Fred og Festlighed i Riddernes Liv, de kunde interessere sig for de almindelige europæiske politiske og kirkelige Forhold, — Alt gjorde dog hver enkelt paa sin egen Haand og for sig selv; ingen Krig kunde blive Nationalkrig, ingen Bedrift Nationalbedrift. Naar nu Ridderlighedsideen greb et saadant Adelssamfund, var det naturligt, at fortrinsviis det Moment i Ideen, der berörte og forklarede de private Forhold, maatte begeistre, nemlig det erotiske; naar Lysten da vaagnede til at give det, der bevægede det aandelige Liv, poetisk Skikkelse, saa vare ikke Handlinger, men Fölelser og Stemninger det nærmeste Stof, som Virkeligheden fremböd, og den direkte Udtalelse af, hvad der foregik i Digterens Sjæl i denne Retning, den reent lyriske Form, maatte blive den Skikkelse, hvori Digtertrangen aabenbarede sig. Naar disse Sangere bleve grebne af Krigslyst, af Tidsalderens politisk-religiöse Interesse, Kampen med Hedningene, saa vare de atter, som Samfund betragtet, udenfor selve Handlingen, Tilskuere og Dommere, og her maatte igjen den direkte Udtalelse af deres Stemning i saadanne Anledninger falde naturligst. Troubadourpoesien indeholder baade politiske og krigerske Digte, der glöde af Begeistring for den hellige Krig; men de ere kun lyriske Udbrud, ligesom det da ogsaa er værd at lægge Mærke til, at kun faa Troubadourer selv toge Korset. Blandt Minnesangene er der kun meget faa, der ikke ere Elskovssange, og deres Forfattere vare endnu mindre end Troubadourerne tilböielige til at forlade deres Damer og Fester for at slaae Christenhedens Fiender ihjel.

Hvor Kongemagten var retlig ubegrændset, der kunde den i kraftige Kongers Hænder blive et Middel til at forene alle de selvraadige Lehnsmænd for en Fælledssag, til at vække en Nationalinteresse hos Aristokratiet. Naar paa samme Tid Ridderlighedsideen gjorde sig gjældende i sin stærkeste Ytring, nemlig som höieste Motiv til Korstogene, da var det naturligt, at saadanne Samfund afgave de fleste og anseeligste

Korsfarere, og ligesaa naturligt var det, naar Digtetrangen vaagnede, at man ikke sögte den tilfredsstillet i Udtalelsen af Stemninger, men i Bearbeidelsen af det Stof af nationale Traditioner, der indeholdt meest Bedrift, meest Handling, som altsaa fordrede en reen episk Form. Saaledes optoge Normannerne, hvis Hertuger paa det förste Korstogs Tid vare langt mægtigere i deres Lande, end de franske Konger i deres, först det meest heroiske Riddersagn, det om Roland, hvis tidligste og skjönneste Bearbeidelse, la chanson de Roland af Turold, utvivlsomt hidrörer fra Normandiet og Begyndelsen af det 12te Aarhundrede*). Senere, navnlig fra Philip August's Tid af, kappedes Frankerne med deres Naboer i at udarbeide det i Carls- og Arthursagnene liggende Stof til lange chansons og romans, hvorpaa navnlig det 13de Aarhundrede var frugtbart, da Frankrig under Ludvig den Hellige udsendte de sidste Krigshære, medens Landets Forforfatning næsten var bleven uindskrænket monarchisk.

Hvor Statsforfatningen var constitutionel, var Adelen i en dobbelt Stilling til Kongen. Ligeoverfor fremmede Fjender var Kongen uindskrænket Herre over sine Mænd; deres Lehnspligt böd dem netop her ubetinget at lyde hans Bud, at fölge ham og falde for ham; idet de tjente Kongen personligt, tjente de deres Fædreneland; thi Kongemagten var det Eneste i det offentlige Forhold, som forenede de adskilte Stænder til eet politisk Hele. Indadtil var Adelens Opgave derimod at holde Kongemagten indenfor dens lovbestemte Grændser; men dette kunde i Middelalderen kun skee derved, at enhver Adelsmand altid var rustet og rede til at gjöre Kongen væbnet Modstand, naar han vilde krænke hans egen eller de andre Stænders lovlige Frihed: det var ikke Forhandlingen i den repræsentative Forsamling, ikke dennes Beslutninger i og for sig, stöttede af Bevidstheden om fælleds Ret hos hele Nationen, men Sværdet, der blev Garantien for Forfatningens Overholdelse, og her var kun Adelen

*) See Udgaven af Michel, Paris 1837, préface.

i Stand til at gjöre virksom Modstand*). Den enkelte Adelsmand havde saaledes ikke blot som Kongens Tjener, men ogsaa paa sine egne og hele Folkets Vegne ligeover for Kongen politisk Betydning. Naar nu Ridderlighedsideen greb Menneskene, saa var vel Krigen med Landets og Christenhedens Fiender et betydningsfuldt Stof, — noget saadant manglede aldeles hos de kongelöse Aristokratier —; men det blev ikke saameget selve de store Tog, der kunde vække Interesse, som de Bedrifter, hver enkelt Adelsmand paa egen Haand udförte under og i Anledning af Kampen: fremböd Samtiden sligt Stof, saaledes som Tilfældet især var i Spanien under den stadige Guerilla mod Maurerne, saa blev Sangen historisk; manglede det, maatte det söges i Folkets Traditioner fra den heroiske Tid, saaledes som hos os. Da saaledes den poetiske Interesse knyttede sig til enkelte Mænds enkelte Foretagender, kunde der imidlertid ikke blive Leilighed til sammenhængende episke Digte, som de normannisk-frankiske, men til smaa Sange, der udgjorde særskilte Heelheder for sig. Naar Kongens og Kongehusets Skjæbner vare saadanne, at de kunde faae poetisk Interesse, var det atter for de enkelte Situationer, de enkelte Handlinger, som den maatte knyttes til, og heller ikke her kunde noget större Epos blive til. Endelig maatte de enkelte adelige Slægters indbyrdes private Forhold, deres Venskaber og Fjendskaber og deraf flydende mærkelige Hændelser og Bedrifter blive et betydningsfuldt Stof, forsaavidt de fremböde en til et af Ridderlighedsideens Momenter svarende Side, Noget som navnlig var Tilfældet, naar Elskov var Motivet. Hvadsomhelst Stof imidlertid Sangeren behandlede, saa kunde den poetiske Trang hos Tilhörerne ikke blive tilfredsstillet ved en simpel episk Beretning; for at enkelte Situationer og Handlinger skulde vise sig i et poetisk Lys, maatte tillige den Stemning, den Tænkemaade udtales, hvoraf de skildrede Handlinger vare baarne, da det kun derved kunde blive tydeligt, at Tidens

*) See Macaulay, history of England v. I. p. 50.

Idee laae til Grund for dem. Enten dette nu skete igjennem de handlende Personers Replik, som hos de pathetisk-veltalende Spaniere, eller gjennem Sangerens egen naive Reflexion, som hos Nordboerne, hvor Fölelsen snarest ytrer sig i korte Udbrud og i Handling og derfor dens fulde Udtalelse ikke kunde lægges i Munden paa de af den grebne Personer, — i ethvert Tilfælde blev Digteformen episk-lyrisk.

Den her foretagne Sammenligning var fornöden for at komme til et sikkert Resultat med Hensyn til vor egen Visedigtning. Naar man erindrer sig Danmarks og Sverrigs politiske Forhold paa den Tid, da Adelen var bleven ridderlig og Poesien begyndte at blomstre, naar man erindrer, hvorledes Bondestandens constitutionelle Frihed var bleven deelt imellem denne Stand, Adelen og Geistligheden, — thi det varede endnu Noget, inden denne sidste sögte at udskille sig fra det politiske Samfund, — hvorledes Bevarelsen af Alles Rettigheder kom til at ligge i Adelens Hænder, hvorledes store Konger til sine Tider forenede denne Adel og hele Folket til store politiske og religiöse Krigsforetagender. medens hver Adelsmand havde en temmelig uindskrænket Frihed i alle andre Forhold, — naar man endelig betragter selve Visedigtningen, naar man seer Krigslysten afspeile sig i den fra den heroiske Tid nedarvede Kjæmpevise, den religiöse Fölelse i Tryllevisen, Interessen for Kongehuset i de historiske Viser, Elskovsbegeistringen fornemmelig i Riddervisen, der dreier sig om Adelsslægters indbyrdes Forhold, og overalt den samme Form benyttet, saa vil man ikke kalde det et Paradox, naar vi her finde en Sammenhæng mellem Aristokratiets politiske Stilling og denne Forms Tilblivelse og Benyttelse.

III.

Vi have hidtil betragtet de danske og svenske Viser under Eet, fordi vi kun have beskjæftiget os med den hele

Digtearts Tilblivelse og dens særegne Form, i hvilke Henseender de paa den poetiske Production virkende Samfunds- og Statsforhold vare eens i begge Lande. Der viser sig imidlertid ved en nærmere Betragtning en væsentlig Forskjel mellem begge Visedigtninger; medens nemlig Kjæmpevisen, Tryllevisen og Riddervisen i den Grad ere fælleds for begge Folk, at det ved mange enkelte Viser er vanskeligt at sige, hvor den oprindelig er bleven til, findes der i Massen af de danske Viser en stor Gruppe, til hvilken der kun svarer nogle faae isolerede Sange iblandt de svenske. Denne Gruppe er de historiske Viser, der hos os fölge Rigets Historie fra Riddertidens Begyndelse af til henimod Unionen, — Viserne om Christian II og Frederik II have en heel anden Charakteer end de middelalderlige, — medens de faae svenske historiske Viser fra selve Middelalderen, — et Andet er det, at der med Unionskrigene begyndte en historisk Poesie, hvortil Danmark igjen intet Tilsvarende har, — angaae enkelte Begivenheder, der kun have en underordnet Betydning for Rigets Historie i det Hele. Betragte vi nu nærmere begge Landes Historie, vil det vise sig, at denne Forskjellighed imellem deres Poesie med Hensyn til Indholdet hidrörer fra en væsentlig Forskjellighed i den politiske Udvikling.

I begge Lande havde den nye Adel udviklet sig af Oldtidsbondeadelen, idet Kongens Hird kom til at omfatte de til de rigeste Slægter hörende Bönder; i begge Lande gik tilsidst al den constitutionelle Frihed, som den gamle Bondestand havde havt, over til Aristokratiet, idet dettes Medlemmer, foruden at være Kongens Tjenestemænd, tillige vare Forfatningens Vogtere, oprindelig paa selve Folkets Vegne, men senere, da Forfatningen blev ændret, blot til deres egen Fordeel, paa deres egne Vegne alene. I denne Udvikling, som henimod Unionstiden havde naaet omtrent det samme Punkt baade i Danmark og Sverrig, gjennemgik nu imidlertid hiint Land et Mellemstadium, der udfyldte den meest glimrende Deel af dets Historie i Middelalderen, medens i Sverrig det samme Udviklingstrin kun naaedes for öieblikkeligt at

forlades. Dette Mellemstadium er Valdemarernes Tidsalder, hvis Tilstand i det Væsentlige maa antages at have holdt sig til ind i Erik Menveds Regjeringstid. Det Betegnende for denne Tid var nemlig ikke saameget store Bedrifter udadtil, hvortil Kongerne formaaede at forene ikke blot hele Adelen, men ogsaa Folkets andre Stænder, som en fuldstændig Ligevægt i social og politisk Henseende mellem disse Stænder. Geistlighedens og Adelens Magt stod i Forhold til den Deel, de havde i hele Nationens Udvikling, og havde ikke tilintetgjort Bondestandens Selvstændighed som politisk Stand, medens Stæderne vare i Opkomst, og indtoge deres Plads i den constitutionelle Sammensætning ved Siden af de andre Stænder. I de enkelte Tilfælde var det vel hyppigt, at Adelsmanden, som den anseeligere og mægtigere Mand, tog sig af den forurettede Bondes Sag, enten det var imod en anden Herre eller mod Kongen; men paa Dannehoffet mödte ikke blot Bisper, Priorer og Adel, men ogsaa i forholdsmæssigt Antal Afsendinge fra Bönder og Borgere, og den saaledes sammensatte Nationalrepræsentation dannede ligeoverfor Kongen en Heelhed med en bestemt Myndighed, navnlig med Hensyn til Lovgivningen, en Myndighed, der udtrykkes i Fortalen til „Jydske Lov" med de Ord: „Den Lov, som Kongen giver og Land tager ved," — Landet d. v. s. dets Repræsentation har altsaa Ret til at nægte sit Samtykke — „maa han ei forandre, uden han gjör aabenbarlig mod Gud:" — Kongen var altsaa bunden ved Loven, og Loven, maa man vel mærke, var ikke som de senere Haandfæstninger en Fortegnelse over enkelte Stænders Rettigheder, men Alle vare lige for den. Naar en saadan politisk Tilstand vedvarede i længere Tid, — et heelt Aarhundrede, — naar Kongerne forstode at fængsle Alles Interesser til store Foretagender, der bragte Landet Fordeel og Hæder og netop gik ud paa de höieste ideelle Formaal, som Tidsalderen kjendte, Hedenskabets Tilintetgjörelse, saa kan man begribe, at Bevidstheden om Kongemagtens Betydning som det Baand, der sammenknyttede alle Folkets Bestanddele til et politisk

Hele udadtil og indadtil, maatte blive levende hos den Tids Mennesker, og at Skildringen af Kongernes Handlinger og Skjæbner kunde faae poetisk Interesse, idet Udtalelsen af de Tanker, som laae i Tidsideen, kunde knyttes dertil. Vi finde saaledes i de ældre danske historiske Viser, d. v. s. dem, der gaae forud for Marsk Stigs-Viserne, en stærk Bevidsthed om Kongens Ret og Forpligtelse til at overholde Loven,*) en Fölelse for Böndernes Vee og Vel, der udsprang af Respekt ligesaameget for den talrigeste og endnu anseelige Stand, som for den ridderlige Pligt at tage sig af de Svagere, — man maa erindre, at Viserne udgik fra Adelsborgen, — og endelig i de skjönneste af disse Viser, de om Dagmar og Beengjærd, at denne politiske Bevidsthed er knyttet til Fremstilling af qvindelig Fromhed og qvindelig Stolthed, Noget der kun kunde skee i en Tid, da Qvindens Magt föltes saa reent og levende, som Tilfældet var, da Ridderlighedsideen havde grebet Menneskene**). — I Erik Glippings Tid ind-

*) f. Ex. i Visen om Erik Enum og Sorteplog, hvor det, da denne Sidste har klaget over sin Broders Drab, hedder:

Dankonning meldte et Ord med Skjel:
„Din Broder fortjente sin Död saa vel.
Naar hver maa raade med Vold og Sværd,
Er Loven ikke en Bönne værd."
Min Broder han var saa dannesfuld,
„Vi kunde hennem löse med Sölv og Guld."
Dit Sölv og Guld passer jeg ikke paa,
„Loven sin Gjænge jo have maa," —

og Omqvædet er: „Kongen af Danmark lader det hævne," fremdeles i Visen om Ebbe Galt, hvem Kongen lader henrette, fordi han har voldtaget en Bondekone, uagtet han er hans egen Frænde.

**) f. Ex. Visen No. 1 (Nyer. og Rahb.) om Valdemar og Dagmar:

Der glædtes ved baade Store og Smaa,
  Den Fattige med den Rige,
Der glædtes Borger og Bonde meest
  Af Hjertens Grund tillige.
Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred,
  Hun kom goden Bonde til Lise;
Havde Danmark altid saadanne Blomster,
  Man skulde dem ære og prise; —

træder et Vendepunkt i Danmarks Historie. Allerede Kirkens stigende Anmasselse havde rokket Ligevægten mellem Stænderne, denne Konges Vilkaarlighed bragte ogsaa Adelen paa den modsatte Side, og de sönderjydske Hertuger benyttede sig af Forholdene til at svække Rigets Magt i det Hele. Hans Misgjerning mod Hvidernes Slægt kostede ham Livet og havde til Fölge, at den bedste Deel af den gamle Adel, den Deel, der maa antages stærkest at have husket sin Oprindelse fra den frie Bondestand og sin Forpligtelse til at tage denne i Forsvar, blev fredlös og en Svöbe for Folket, medens den unge Konge, for at befæste den vaklende Throne maatte gjöre den övrige Adel og de tydsksindede Hertuger store Indrömmelser. Hans Regjering var senere et Gjenskjær af Valdemarernes straalende Tid, men, at der maa være foregaaet en stor Forandring i Adelens Tænkemaade og Stilling i hans Dage, viser en Sammenligning mellem Erik Glippings Haandfæstning fra 1282 og Christopher II fra 1320. I den förste fremhæves det, at Kongen ikke maa plage Bönderne med ulovlig Ægt, i den sidste fastsættes, at Adelen ikke skulde være forpligtet til at gjöre Krigstjeneste udenfor Riget; i begge loves, at Ingen, hverken Adelig

i Visen No 2 om Valdemar og Dagmar:

Christ signe de unge Ædlinge to,
De længe maatte sammen leve,
Guds Ord, Retfærdighed, Dom og Skjel
I Landet at haandhæve;

Visen om Beengerd:

Nu ligger Beengerd i sorten Jord,
Endnu haver Bonden Oxe i Gaard;
Nu ligger Beengerd i sorten Muld,
De danske Mænd ere deres Konge huld.

Nu ligger Beengerd i evig Uro,
Endnu haver Bonden baade Hest og Ko;
Saa ilde hörer Beengerds Rygte og Navn,
Saa lidet var hun paa Menigmands Gavn.

eller Uadelig, skulde gribes eller straffes af Kongens Foged uden Dom o. s. v. Skjöndt den sidste saaledes ogsaa tager Hensyn til de ringere Stænders Tarv, ligger dog i Adelens Paastand paa Frihed for Krigstjeneste en Forrykkelse af dens hele Stilling: den havde nu ikke længere sine Forrettigheder for det Heles, men for sin egen Skyld, Kongen havde mistet sin vigtigste Myndighed over den og Begyndelsen var gjort til en Samfundstilstand, i hvilken det politiske Sammenhold, som laae i Kongens ligelige Magt ligeoverfor alle Samfundsklasser, var brudt. Til denne her omtalte Overgangstid i Danmarks Historie svare nu især Viserne om Marsk Stig: ligesaa stærkt som Sangeren eller Sangerne ere grebne af Fölelsen af den frie Mands ved Kongens Misgjerning krænkede Ret, ligesaa stærkt föles Kronens Ret krænket ved Drabet paa Kongen, og den af den paafölgende Tvedragt fölgende Ulykke for de ringere Stænder*). Hertil knytter sig i Visen om Fröken Ingeborg med det betegnende Omqvæd: „I bede for dem, som Kronen skal bære“ et Billede, der minder om Dagmar og ligesom antyder, at den gode gamle Tid endnu engang levede op i Erik Menveds Dage. — Under den fölgende Oplösningstid tabte Kongen stedse mere i Magt, medens Forholdet mellem de forskjellige Stænder blev en stedse voxende Ulighed. Landets Befrielse fra det fremmede Voldsherredömme var en enkelt Ridders Bedrift i en kongelös Tid, og de Mænd, der havde udgjort hans Parti, vilde siden ligesaalidt böie sig for den nye Konge, som de havde fundet sig i de holsteenske Grevers Tyrannie.

*) En nærmere Udvikling heraf vilde fordre en heel særskilt Afhandling, hvortil her ikke er Stedet; Enhver, som læser Viserne, vil föle, at Huusfreden og Landefreden ere de to Interesser, der stilles imod hinanden, at Æresfölelsen er Motivet hos de handlende Personer, at det Tragiske ligger i, at den trofaste Ridder, for at hævne sin Ære, maa bryde sin Troskabspligt mod Kongen, og dernæst henrives til en Kamp, der bringer hans Fædreland Ödelæggelse og efter hans Död lægger al Fædrenes Skyld paa Döttrenes uskyldige Hoveder.

Kun med Vanskelighed, under idelige indre Kampe lykkedes det Valdemar Atterdag at forene Riget; men den videre Udvikling i Retning af Kongemagtens Befæstelse og Udvidelse til dens gamle Betydning blev umulig, idet ved Unionen den danske Adel blev nær forbunden med den mægtigere svenske, den danske Borgerstand trykkedes ved de tydske Kjöbmænds Handelsvælde, og Bondestanden ved Vornedskabets Tilblivelse forvandledes til en Klasse af Trælle og ved de tydske Unionskongers Mangel paa Sympathie for en Stand, der i deres Hjemstavn var aldeles forkuet, blev Gjenstand for Kongens Fjendskab, naar den satte sig op mod Adelen. Det er da begribeligt, at Interessen for de politiske Forhold maatte tabe sig hos Adelsmændene, at derfor de historiske Viser fra denne senere Tid ere færre og have en heel anden Charakteer end de tidligere. Niels Ebbesens Bedrift var i sig selv mere et ridderligt Foretagende til de Undertryktes Frelse, end en med Bevidsthed om dens politiske Betydning udfört Gjerning; det var derfor intet Under, at man, medens man i Visen om ham hædrede den fædrelandskjærlige Helt, i Visen om hans Frænde Ridder Bugge fremstillede dennes Kamp mod den listige Konge, der lader ham tage af Dage ved Forræderie, som fuldkommen berettiget, uagtet netop denne Konge med en Klögt og Kraft, som Historien sjelden har seet Mage til, paany hævede og styrkede Riget. Lehnstroskaben havde været den aandelige Magt, som sammenholdt Middelalderens aristokratiske constitutionelle Monarchie, og, fordi den tillige udgjorde en Side af Ridderlighedsideen, bleve de politiske Forhold og navnlig Kongens og Kongehusets Skjæbne poetiske Gjenstande, skjöndt der ogsaa fra den senere Tid, da Adelens Stilling til Kongen havde forandret sig, haves Viser, hvis Stof er Begivenheder paa Kongeborgen, have de dog snarere Riddervisens Charakteer, hvorom strax skal tales nærmere, idet Kongen, som i Viserne om Tove Lille og Folke Lovmandsön, ikke optræder som Samfundets politiske Overhoved, men som Ridder, Elsker og Ægtemand. Egentlig politiske ere endnu den temmelig lang-

trukne og prosaiske Vise om Slaget ved Falköping og Visen om Vendelboernes Opstand under Christopher af Bayern; men denne sidste viser netop, hvor forandret Adelens Tænkemaade mod Bönderne var, idet her Böndernes Sag, uagtet deres Tapperhed anerkjendes, fremstilles som aldeles uretfærdig, og Kongen optræder ikke som Landets Hersker, men blot som Adelens Anförer. De övrige Viser om Tidens Begivenheder, om Klosterran, om Rövere, om Voldtægt (Oluf Pant) o. s. v., af hvilke desuden flere tydeligt ere indvandrede fra Sverrig, adskille sig blot deri fra Ridderviserne, at Begivenheder, der ere mere bekjendte, ligge til Grund derfor: egentlig historisk er deres Stof ikke.

Det krigerske Element i Ridderlighedsideen afspeiler sig fornemmelig i de egentlige Kjæmpeviser, der, idet de paa mange Maader röbe deres Oprindelse fra den heroiske Tid, give en levende Ankuelse af den Proces, hvorved det for de gothiske Stammer eiendommelige hedenske Heltemod gik over i Middelalderens Tænkemaade og blev til Riddertapperhed. Denne Poesie svarer til den tidligste Riddertid, da Kampen mod Hedningerne var den höieste Livsinteresse. Det religiöse Element i Ridderlighedsideen kommer tilsyne i Tryllevisen, idet her Naturmagterne stilles i Modsætning til den af Christendommens Aand udfyldte Menneskesjæl: denne Poesie svarer til samme Tidsalder som Kjæmpevisen, forsaavidt i hiin Periode Christendommen igjennem den katholske Kirke kom til fuldt Herredömme i den almindelige Tænkemaade, medens dog Erindringen om den hedenske Naturopfattelse var levende. Det politiske Element i Ridderlighedsideen udfylder de historiske Viser, idet det her er Ridderens Forhold til Lehnsherren og dennes Pligt som Konge, der udgjöre Hovedmotivet, men saaledes at de tidligere historiske Viser meest vise hine Forhold positivt, vise Kongen og Ridderen, som de burde være, de senere det Omvendte: til denne Visegruppe svarer Danmarks Blomstertid i Middelalderen og den politiske og sociale Ordens Forstyrrelse. Men til denne sidste Periode svarer ogsaa den fjerde Gruppe

Riddervisen, i hvilken fornemmelig Sjælen er det erotiske Element af Ridderlighedsideen*). Da nemlig de politiske og og sociale Forhold havde forandret sig saaledes, at de ikke længere fremböde noget Tilknytningspunkt for Udtalelsen af Tidsideen, forsaavidt den havde grebet ind i disse Livssphærer, da den store Heltetid var forsvunden, medens Kirken i stedse ringere Grad var i Stand til at besjæle Menneskene religiöst, var det kun i de private Forhold, at Ridderligheden kunde vise sig, og i disse Forhold greb Ideen ind, forsaavidt den vakte den erotiske Begeistring. At denne Begeistring, uagtet i det Hele en politisk Tilbagegang fandt Sted, dog kunde afföde en rig poetisk Production, kan ikke forundre, naar man erindrer, at Aristokratiets Udvikling var den förste Betingelse for den middelalderlige Digtnings Tilblivelse, og at denne Udvikling fortsattes ikke blot til Trods for den politiske Oplösning, men netop formedelst denne og selv fremskyndende den. Det er nu ikke Meningen, at alle egentlige Ridderviser skulde være opstaaede i den betegnede senere Periode: saasnart Ridderlighedsideen havde grebet Menneskene, maatte dens erotiske Element ogsaa finde sit Udtryk i Poesien, og blandt Trylleviserne og de historiske Viser er der mange, i hvilke det træder meget levende frem: men naar man overseer hele Gruppen af Ridderviser, bliver man visse Træk vaer, der antyde, at denne Production fornemmelig maa have blomstret i en Tid, da den adelige Frihed havde naaet sit Höieste paa hiint politiske Sammenholds. hiin sociale Ligevægts Bekostning, der charakteriserede Valdemarernes Tid. Her er da först Kongens, Dankonnings Stilling, mærkelig i Viserne. Han er ikke nogen bestemt Konge.

*) Man behöver vel ikke at erindre om, at denne Inddeling forsaavidt er urigtig, som Grændserne mellem de forskjellige Grupper ikke kunne drages med absolut Nöiagtighed: det erotiske Element spiller ogsaa ind i de förstnævnte tre Arter af Viser, ligeledes det krigerske, religiöse i de andre o. s. v.; men det er ogsaa her nok, at man kan paavise, hvilken Side af Ideen fortrinsviis kommer frem i hver Gruppe.

— der berettes ofte Ting om ham, som ere aldeles uhistoriske, — han er sjeldent Hovedpersonen i Visen; naar han griber ind i Begivenhederne, er det sædvanlig som Fader eller Frænde til en af de handlende Personer, som en anden ridderlig Borgherre, der giver sine Tjenere Orlov, sender dem i private Ærinder, som den Stærkere, der ved sin tilfældige Overmagt knuser den svagere Modstander: kort sagt, han optræder ikke som Statsherskeren, der hævder Loven paa det Heles Vegne, men som de adelige Slægters private Overhoved. Ved hans Side staaer Dronningen ganske i samme Egenskab, aldrig som Folkets Moder, de Ringes Beskytterinde, saaledes som Dagmar og Ingeborg. — Dernæst er den hele Retstilstand, med hvilken vi gjöres bekjendte i Ridderviserne, betegnende: Voldtægt, Overfald, Mord forekomme i een og hveranden Vise, og man mærker Lidet eller Intet til en overordnet Magt, der kunde tæmme den töileslöse Frihed, hvormed de ridderlige Slægter selv toge sig tilrette i deres Familieanliggender. — Der er endelig i selve Kjærlighedshistorierne en Særegenhed, der tyder paa en Tid, da Loven har tabt sin Magt. Skjöndt nemlig hele den nordiske Poesie, i Sammenligning med den reen lyriske Digtning hos de sydtydske og provençalske Adelsherrer, samt de senere franske Romaner, röber en almindelig Fölelse for Ægteskabets Betydning, — medens det for hine var Regel, at Elskov slet ikke kunde finde Sted imellem Ægtefæller, er det her det Almindelige, at Elskeren stræber henimod Ægteskab og dette bifaldes stedse af Sangeren:

Tak have bolde Hr. . . . . .
Han holt saavel sin Tro;
Maanedsdag derefter
Lod han sit Bryllup boe, —

saa er dog selve den ægteskabelige Kjærlighed, der i de tidligere historiske Viser træder os imöde i saa skjönne Idealer som Dagmar og Marsk Stig, sjeldent her Gjenstand for Poesien; det er netop som oftest Brud paa den ægteskabelige Troskab eller dog Elskoven mellem Ugifte og de

af dens ulovlige Tilfredsstillelse opstaaende Forviklinger, der fængsle Interessen. At nu denne svækkede Fölelse for Ægteskabets Hellighed tilhörer en aristokratisk oplöst Tid, ligger ikke blot deri, at i en saadan Tid vil den Enkeltes Lidenskab, da ingen overordnet Magt holder den i Tomme, tillade sig meget, som ellers var utænkeligt, navnlig naar Manden hörer til Adelen og Pigen ikke, men ogsaa deri, at hvor Ærefrygten for Livets ene objektive Magt, for Staten, dens Bud, Loven, og dennes Hævder, Kongen, har tabt sig, der vil ogsaa den anden objektive Hovedmagt, Ægteskabet, miste sit Herredömme i den almindelige Tænkemaade.

Der er ingen af de tidtnævnte fire Visegrupper, der i den Grad er de Danskes og Svenskes Fælledseiendom, som Ridderviserne: den samme Vise findes saaledes i begge Lande, uden at det lader sig afgjöre, i hvilket den har hjemme, Viser, der kjendelig tilhöre det ene Land, ere forsvundne der, medens de ere bevarede i det andet*) og endelig have Viserne fra begge Folk de nysnævnte Eiendommeligheder tilfælleds. Dette Fælledskab kan nu ikke, saaledes som med Hensyn til Kjæmpe- og Tryllevisen, udelukkende tilskrives fælleds nationale Traditioner; det maa hidröre fra en Eensartethed i de almindelige Forhold, hvorunder de Danske og Svenske levede paa den Tid, da Ridderviserne bleve til, uden hvilken de to Nabofolks poetiske Frembringelser ikke gjensidigt vilde være blevne saa let optagne. Det er da paa den anden Side paafaldende, deels at de svenske historiske Viser fra den tidligere Middelalder ere saa faa, deels at de danske historiske Viser, som ere optagne i Sverrig, her forefindes betydeligt forvanskede (f. Ex. Visen om Valdemar og Dagmar, Kung Vallemo och Drottning Damma). Dette tyder nemlig paa, at Sverrigs Tilstand ligefra Begyndelsen

*) Saaledes Visen om Kong Byrge og hans Brödre, der, da den ikke har nogen politisk Charakteer, burde henföres til Ridderviserne. den i de svenske Samlinger trykte er en langt yngre Omarbeidelse af en middelalderlig Vise, af hvilken den danske har været en Variant.

af Riddertiden var af samme Beskaffenhed, som Danmark i den senere Middelalder, en Tilstand, der ikke tillod Ridderlighedsideen at gribe ind i politisk Henseende, men fornemmelig gjorde dens erotiske Element betydningsfuldt. At dette virkelig var Tilfældet, vil en kort Erindring om Sverrigs Udvikling igjennem Middelalderen vise.

Det blev nævnet som betegnende for Riddervisen, at Kongen snarere fremtræder som adeligt Familiehoved, end som Statshersker: denne Stilling havde de svenske Konger ligefra Middelalderens Begyndelse af. Adskillelsen mellem de to Stammer, Svear og Göter, indeholder Nöglen til Sverrigs Historie i hiin Periode. Da Christendommen havde opløst Baandet mellem de to Stammer, nemlig deres Forbundskab om Gudehovet i Upsala, var der ingen Grund til, at den ene Stamme skulde være mere berettiget til at levere Konger, end den anden. Siden Christendommen blev fuldkommen befæstet i Sverrige af Erik den Hellige (1150), ombyttede hans og den götiske Konge Sverkers Slægter vexelvis Konger i et heelt Aarhundrede; hvert Thronskifte var et Udbrud af [illegible] Kampe, [illegible] uundgaaelig beroede paa de to Kongeslægters Anseelse og Forbindelser med Landets Adel. Da begge Slægter vare uddøde [illegible] [illegible] af en Adelsslægt, Folkungerne. [illegible] og derfor [illegible] af denne [illegible] [illegible] [illegible] Kongens Stilling [illegible] opfattet som en [illegible]. [illegible] Kongemagten [illegible] [illegible] [illegible] og [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Betegning [illegible] Rettigheder [illegible]

Tid; i Aaret 1200 holdtes den förste Herredag, en Forsamling af Bisper og Adelsmænd, og denne reent aristokratiske Forsamling blev nu Folkets constitutionelle Repræsentation, af hvilken Rigsraadet udviklede sig: hvor forskjellig en Udvikling fra Danmarks, hvor Dannehoffet gjennem flere Aarhundreder, — det holdtes endnu i Valdemar Atterdags Tid, — dannede Overgangen fra Oldtidens Thing, hvorpaa alle mödte som eet Folk, til Herredagen, hvor siden Reformationen kun Adelen mödte, og Herredagens permanente Udvalg, Rigsraadet, der slet ikke kjendtes i Middelalderen. Naar man tillige erindrer, at den Omstændighed, at Kronen kom paa en Adelsmands Hoved (1250), maatte vække den Forestilling, at enhver mægtig Mand kunde være ligesaa nær til den*), naar man forestiller sig, hvorledes de idelige Familiestridigheder mellem Medlemmerne af Folkungaslægten, der ofte gave Anledning til gruelige Misgjerninger, maatte lösne alle politiske Baand, — kan man begribe, at den svenske Adel maatte föle sig ganske anderledes fri, end den danske, i det Mindste inden Christopher II's Tid, at, medens Interessen for Riget, som en Heelhed, for de andre Stænders Vee og Vel, kun kunde blive meget ringe og derfor disse Forhold ikke afgive noget poetisk Stof, maatte Interessen for de enkelte Adelsslægter, for de imellem dem forefaldende Kampe og navnlig for erotiske Forhold imellem de til samme hörende Personer blive desto mere levende, og den ved Ridderlighedsideen vakte poetiske Begeistring især benytte det heri liggende Stof.

Uagtet den store indbyrdes Lighed, der i Almindelighed charakteriserer de danske og svenske Ridderviser, kunde det dog være, at man ved en længere Beskjæftigelse med denne Poesie vilde blive visse finere Nuancer vaer, som man

*) Betegnende er her Ivar Blaas Svar, da Birger Jarl bebreidede Adelen, at den havde valgt hans Sön i Stedet for ham selv: han pegede paa sig selv med de Ord: „Under denne Kappe kunde man vel ogsaa finde en Konge."

efter det i det Foregaaende Udviklede neppe vilde feile Meget i at tilskrive Forskjelligheder i de politiske Forhold. Det lyriske Element, der allerede i de danske Ridderviser naturligviis har en större Betydning end i de historiske, er saaledes igjen noget mere fremtrædende i de svenske baade Trylleviser og Ridderviser, idet Fölelsen, Stemningen her endnu inderligere gjennemtrænger og bærer den i Visen skildrede Handling; at man ikke i denne Henseende maa sammenligne enkelte Viser, men hele Digtningen hos de to Nationer, fölger af sig selv; dog er det værd at lægge Mærke til, at der neppe er nogen Vise, hvori den erotiske Fölelse kommer renere og stærkere tilsyne og hvori Omqvædet mere fuldstændigt slutter sig, stedse med en ny Betydning, til Indholdet af hvert eneste Vers, hvor altsaa det episke og lyriske Element fuldstændigere gjennemtrænger hinanden, end den uden Tvivl i Sverrig*) hjemmehörende Vise om Axel Thordsen og skjön Valborg, og den er dog den længste af alle de nordiske Viser fra Middelalderen. Naar man erindrer, hvorledes de europæiske Aristokratiers Digtning stedse mere nærmer sig det Lyriske i Formen, jo friere ethvert Adelssamfund er, vil man i den noget större Uafhængighed af Kongemagten, hvorunder den svenske Adel levede i Sammenligning med den danske, erkjende Aarsagen til det lyriske Elements stærkere Fremtræden i de svenske Viser. Hermed staaer det vistnok i Forbindelse, at der over flere svenske Viser hviler et stærkere religiöst Præg, end over de danske, saa at Visen endogsaa stundom har et ganske legendeagtigt Indhold (f. Ex. Visen om Dufvan på liliequist, om Liten Karin &c.); idet nemlig det Poetiske i Livet indskrænkedes til det privatpersonlige Forhold og saaledes Fölelsens Inderlighed var det, der især gjorde en Person til poetisk Skikkelse, og den Leilighed, det gav til Udtalelsen

*) At den ikke, som man paa Grund af Begivenhedernes Scene har sluttet, hörer hjemme i Norge, derfor taler det bestemt ridderlige Præg, som ellers netop mangler i de norske Viser.

heraf, det, der gjorde et Stof poetisk, saa maatte ogsaa den religiöse Fölelses Inderlighed træde stærkere frem; Noget, der ogsaa lader sig iagttage med Hensyn til Trylleviserne, der, skjöndt Indholdet er af gammel national Oprindelse, nu foreligge med hele det Præg, de have faaet ved at gaae igjennem Riddertiden. Det kunde vel være, at en anden historisk Omstændighed ogsaa har bidraget til at holde den af Kirken vakte religiöse Fölelse længere i Spænding i Sverrig end i Danmark; medens nemlig her Korstogene udelukkende tilhöre Riddertidens Begyndelse og derfor den ved disse Bevægelser vakte poetiske Begeistring helst greb det i de heroiske Tiders Traditioner liggende Stof, fortsattes af Sverrig Kampen mod Hedningerne mindst et heelt Aahundrede senere, netop i de Perioder, da iövrigt Oplösningen var störst i Rigets Indre*). At denne Omstændighed maatte bidrage til i det Hele at hæve den ridderlige Fölelse og give den et stærkere Sving hos Svenskerne**), maa vistnok indrömmes, saavelsom at dermed den mere pathetiske Charakteer***) staaer i Forbindelse, som Sproget i de svenske Viser har, og som den svenske Poesie har bevaret lige til vore Dage. Det fortjener endelig her at bemærkes, at de svenske Melodier vistnok i det Hele ere nok saa musikalsk rige og nok saa dybe og gribende, som de danske, Noget, der vel ellers ogsaa maa tilskrives det Lands Beskaffenhed, hvori de ere opstaaede: Beboerne af et Klippeland ere, som bekjendt, i Regelen mere musikalske, end Slettelandenes Beboere.

IV.

Vi have fulgt den poetiske Production og Samfunds- og

---

*) Erik den Helliges Korstog mod Finnerne 1156, Birger Jarls og Thorkel Knutsons mod Russerne, resp. 1250 og 1293—98.

**) Det er betegnende, at Visen om St. Göran, som man kunde kalde en Riddervise κὰτ᾽ εξόχην, blev benyttet af de Svenske som almindelig Krigssang.

***) Den Egenskab, at det, de Franske kalde élans, er hyppigere.

Statsudviklingen i Danmark og Sverrig lige til Unionen. Fra denne Tid kan man antage, at Visedigtningen har begyndt at tabe sig, idet Ridderlighedsideen ophörte at være den begeistrende Magt i Livet, og Adelsvælden, istedetfor at være Betingelsen for Nationernes Fremskriden i Civilisation, blev en Hindring derfor. De fra Adelsborgene udgaaede Viser ere vistnok i denne Periode efterhaanden blevne forglemte hos de Adelige selv og blevne Almuens Eiendom, fra hvilken de senere Samlere have erholdt dem. Det kunde nu ikke være Andet, end at Almuen, naar den blev poetisk greben, benyttede den overleverede Form til Udtalelsen af sine Tanker; men her viser sig en paafaldende Forskjel mellem de danske og svenske Frembringelser fra denne senere Tid, der atter har sin Grund i Forskjellen mellem de to Nationers politiske Udvikling. Medens nemlig en forblommet, skjöndt höist rörende Klage over Adelens Overmagt og Tabet af den Konge, der havde taget sig af de ringere Stænder, er det Höieste, som vi have fra Danmark, gav Svenskernes Frihedskamp mod Unionskongernes Vilkaarlighed, en Kamp, som, skjöndt begyndt af Bönderne, tilsidst tog alle ædle Svenskere med sig, Anledning til en heel Række krigerske og politiske Viser, der dog nu blive tildeels reent lyriske i Formen. Hertil hörer den af Biskop Nils i Linköping forfattede Vise om Nonnen Elisifs Bortförelse fra Risberga Kloster, der, som Wieselgren bemærker, danner Overgangen fra Ridderviserne og Ouverturen til Unionens Tragedie, Gullandsvisen, Viserne om Thord Bondes Drab, om Slaget paa Brunkebjerg, om Bränkyrkaslaget, om Gustav Vasa og Dalekarlene, og fremfor alle de tre Sange af Biskop Thomas i Strängnäs om Engelbrekt Engelbrektsön, hvori Datidens begeistrende Tanke, Kjærligheden til den politiske Frihed, saa levende er udtalt:

Friheet är thet betza thing,
Ther sökias kan all verlden kring,

Then Friheet kan väl bära;
Wilt tu vara tik sjelfver hull,
Tu älska friheet mer än gull,
Thy friheet fölgher ära.

— — — — — — — —

Jag radher nu till, haf friheet kär,
Om tu kan märkia, hvat friheet är,
Hon är ey godh att mista.
Fredh oc frelse dragher hon heem,
Hugnat óc glädhi allom them,
Som skylas under henne quista.

Friheet är en sigher hampn,
Thet viisar friheet med sitt nampn
Thöm, som henne kunna lydha,
Een hampn väl för wind oc wagh;
Friheet beskärmer badhe högh oc lagh,
Thy bör man friheet prydha.

Det svenske Folks heltemodige Kamp mod den fremmede Undertrykkelse havde til Fölge, at Adskillelsen mellem de to Stammer, Svear og Göter, fuldstændigt udslettedes, at Stænderne kom i et Ligevægtsforhold og at Kongemagten fik en Betydning, som havde manglet under Middelalderens Adelsvælde, og saaledes lagdes Grunden til en indre Styrke, der satte Kongerne af Vasaslægten i Stand til at hæve Sverrig til en europæisk Stormagt. Men hine Kampe vakte ogsaa et Nationalhad mellem Danske og Svenske, der næredes og forögedes ved de fölgende Aarhundreders Krige. I begge Henseender have Tiderne forandret sig: Sveriges Vælde er dalet, og i det nærværende Aarhundrede har den hos alle Nordens Nationer vaagnende Erindring om det fælleds Udspring fra Oldtiden af udslettet det bittre Broderhad. Det er ogsaa andre Ideer, der bevæge det 19de Aarhundredes Mennesker, end det 12te, 13de og 14de Aarhundredes; det er Bestræ-

belsen for at skaffe Folket, ikke som en Sammensætning af Stænder, men som en Heelhed, constitutionel Frihed. Hidtil har det syntes, som om disse Tidens Ideer ikke kunde befrugte Phantasien til en poetisk Production. Ligesom vi imidlertid have seet, hvorledes Samfunds- og Statsforholdenes Udvikling i Middelalderen i Ridderlighedsideens Medför vakte og vedligeholdt Evnen til at see det Poetiske i det af hiin Idee bevægede Liv og Modet til at udtale det, saaledes kan man vel haabe, at en politisk og social Udvikling i de moderne Ideers Medför ogsaa vil aabne Öinene for det Poetiske i det Liv, som de stræbe henimod. Kun maae vi erindre, at for de skandinaviske Nationers Vedkommende er dette en Umulighed, naar de ikke ere sikkrede nogenlunde mod al fremmed Undertrykkelse, den komme fra Östen eller fra Syden; men denne Sikkerhed er uopnaaelig uden en nær Sammenknytning mellem de tre Riger. Vi kunne da nu, baade Svenske, Danske og Nordmænd, enes om det Lösen, der engang besjælede Svenskerne i Kampen mod de Danske:

Friheet är ey godh att mista;
Fredh oc frelse dragher hon heem,
Hugnat oc glädhi allom them,
Som skylas under henne quista.

Er Yggdrasilsmythen af christelig Oprindelse?

Af J. E. Thaasen.

5. Andre Navne og dermed sammenhörende Forestillinger.

De Navne, hvorunder vi i den ældre Eddas ældste Kvad have fundet Verdenstræet betegnet, ere, foruden *Yggdrasil* og *Yggdrasils Ask*, *Skjebnetræet (mjötviðr, mjötuðr)*, *det luftvante*, *hellige Træ*, og *Slegtopholderen (aldrnari)*. Vi skulle nu betragte nogle andre Navne, som forekomme i andre Kvad af den samme Edda, og hvorunder ligeledes Verdenstræet synes at være betegnet.

I de ovenfor i Indledningen (I. 3. 92) citerede Steder af Munch ere Haavamaals Ord anförte om *„det vindige Træ*, hvorom Ingen veed, af hvis Rödder det renner" (v. 139). Ved dette merkelige Vers af Haavamaal ville vi senere komme til at dvæle. Her derfor kun een Bemerkning. Ligesom „det vindige Træ, hvorpaa Odin hang", minder om Völuspaas „luftvante, hellige Træ", og om d. y. Eddas Yggdrasil, „hvis Grene skyde sig over al Verden og naa over Himlen", saaledes faar igjen Navnet *Ygg-drasill* (d. e. Yggs Hest, Odins Bærer) netop sin Forklaring ved „det vindige Træ, hvorpaa Odin hang". Denne Fortolkernes Beviisgrund for, at det vindige Træ er Yggdrasil, synes at være tilstrækkelig.

Det Samme maa vel ogsaa antages om *Mimameiðr* (Mimestræet). Men dette Navn findes kun i det dunkle Fjöl-

svinnsmaal (v. 19 fgg.), hvis Gaader endnu ere ulöste. Saa meget see vi dog om Mimestræet, at det, ligesom i d. y. E. Yggdrasil, „breder sig med sine Grene over*) alle Lande", og at det kaldes „Skjebnetræet *(mjötuðr)* mellem Menneskene". „Det falder for det, som de Færreste ane: det flaar hverken Ild eller Jern"**. Der er ogsaa Lægedom i Træets Frugt: „Hvad bliver der af det herlige Træes Stoltbed? Ud af dets Frugt skal man bære paa Ild for Qvinder i Födselsvee"***. Istedenfor Yggdrasils mange Dyr i Grimnesmaal og d. y. E. findes paa Mimestræet blot Hanen Vidovne, „som al glöder af Guld; han staar veirglindsende†) paa Mimestræets Kviste". Til Grund for denne allegoriske Figur synes en lignende Tanke at ligge, som i den grimnesmaalske Allegori for Örnen, i hvem vi nærmest troede at finde Odinsideen trædende ud i en ny Form. Hans Navn *Viðofnir* svarer ialfald nær til Odins Navn *Ofnir*, hvad enten det skal betegne „den vidt sig forviklende" eller simpelthen „Træets Ofnir". Og jeg forstaar neppe Slutningen af v. 24 urigtig, naar jeg oversætter: „Surt trænger sammen paa ham een umaadelig Sorg, sin Næring": at Træet engang skal blive Næring for Surts Luer, trænger sig sammen som en eneste, umaadelig Sorg for Vidovne paa Træets Kviste. Det heder endelig, at der er et Vaaben Hæveteen *(hævateinn)*, „som Loke plukkede††) nedenfor Naagrinden, for hvilket Vidovne kan synke til Hels Samfund". Dette Træk minder dog snarest om Balder, og om Misteltеen, som „Loke tog og sled op" og lod Höd afskyde,

*) Man har indvendt, at her staar *um*; men *um* i Betydning af *yfir* er meget almindeligt.

**) Sml. Yggdrasil i Völ. 19: „altid staar den grön over Urdebrönden".

***) Saafremt denne Simrocks Oversættelse af *kvellisjúkar konur* skulde være rigtig, saa har Mimestræets Lægedomsfrugt den samme Kraft til Livets stadige Fornyelse, som Yggdrasils Frugt: Iduns Æbler, „Æsernes Lægedom mod Ælde", og „Duggen som i Dale falder".

†) *veðrglasi;* om Högen *Veðrfölnir* (den Veirblege) mellem Örnens Öine har nogen Sammenhæng hermed, er vanskeligt at sige.

††) *görði ráinn* oversat saaledes efter S. Grundtvig. Gl. Folkev. II, 671.

saa Balder maatte synke til Hel, — ligesom ogsaa Veirglandsen og Guldglöden minder om den „lyse Balder“ og hans Bolig *Breiðablik* (d. e. det brede Blink). Men da Balder dog kun betegner en oprindelig Side af Odins Væsen, der tilsidst dör i ham, skulde jeg være tilböielig til at antage, at ligesaa vel Hanen som Örnen ere nye Udtryk for Odinsideen, den nordiske Aands bestandige Tanke, Menneskeaandens egen Tilstand: Örnen i Askens Grene, som taler med Ratatosk og veed Meget, er den med Loke og Mime forbundne Odin; Hanen Vidovne paa Mimestræet (Erfaringens Træ), er den Odin, som erkjender, hvor han har ladet sig vidt forvikle, og paa hvem nu Tanken om Verdens Undergang ved Surt trænger sig sammen som en eneste umaadelig Sorg*), der forvandler hans örnestolte Sikkerhed til Hanens Aarvaagenhed**); dog endnu staar han veirglindsende og guldglödende i sin Sön Balder; men ogsaa han trues af Hæveteen, som Loke plukkede nedenfor Liggrinden.

En væsentlig Uovereensstemmelse med „Yggdrasils Ask“, hvis Rödder ere velbekjendte, ligesom ogsaa med „det vindige Træ, hvorom Ingen veed, af hvis Rödder det renner“, findes rigtignok i v. 20, hvor det heder om Mimestræet, at „Faae vide, af hvilke Rödder det renner“. Dette Vers er imidlertid mistænkeligt, da de sædvanlige Riimbogstaver mangle i förste og anden Linie. Det torde derfor ikke være usandsynligt, at her har indsneget sig en Feil i Texten, og at der oprindelig har været sagt netop det samme i Fjölsvinnsmaal om Mimestræet som i Haavamaal om det vindige Træ. Min Forstaaelse af disse Ord findes ovenfor I. 3. 130***).

---

*) Sml. den eenöiede Odin.

**) „Fordi det er uvist at vide: den graae Ulv stirrer mod Gudernes Samfund“ (Odins Ord i Eriksmaal).

***) Min Formodning om Texten i Fjölsv. 20 er denne:

Den nuværende:	Den oprindelige:
Mimameiðr hann heitir,	*Mimameiðr hann heitir*
en þat fáir vita	*en þat mangi veit,*
af hverjum rótum rennr.	*af hvers rótum rennr.*

Det dunkle Ord: „af hvis Rödder“ kunde let fremkalde Foran-

Den, efter hvem Mimestræet har sit Navn, den vise Jotun Mime, kaldes ogsaa *Heiðdraupnir* og *Hoddropnir* (Skattedrypperen). See Sigrdriv. 13 (nedenfor S. 96).

Kaldes Mime Hoddropne, saa er det vel ogsaa ham, som i Vavthr. 45 kaldes Hoddmime. Gagnraad har spurgt Vavthrudne, hvilke Mennesker der leve, naar det lider med den store Fimbulvinter mellem Mændene. Vavthrudne svarer:

Liv og Livthrase; Morgendugg
men de mon skjules til Mad de sig have;
i Hoddmimes Holt: fra dem Slegter stamme.

Dette „Hoddmimes Holt" antager derfor Simrock*) for at være det samme som „Mimestræet", og, siden Morgendugg er dette Menneskepars Næring, tillige det samme som „Yggdrasil". Dette bestyrker en Deel af hvad ovenfor (I. 3. 144) blev yttret om Yggdrasil i den gjenfödte Verden; men paa denne Simrocks Fortolkning er jeg senere gjort opmerksom. Dog det kuldkaster ogsaa en Deel af hvad paa hiint Sted yttredes; thi her have vi et rigt positivt Træk. Ligesom i den gamle Verdensorden det altid sig fornyende Liv udgik fra Yggdrasil (Duggen, Idun), indtil Altings Död udgik fra den samme Yggdrasil (Heimdals Lyd skjult under det luftvante, hellige Træ), saaledes udgaar i den nye Verdensorden Livets Fornyelse igjen fra Yggdrasil: „naar det lider med den store Fimbulvinter", eller, som d. y. E. fortolker disse Ord, „medens Surts Lue varer" (Gylf. 53), finder Livet endnu et Læ i Hoddmimes Holt; thi her er det, at Kvinden Liv og

dring til: „af hvilke Rödder", — netop ligesom man endnu hos en og anden Fortolker kan finde Haavamaals Ord oversatte saaledes. Da imidlertid Yggdrasils Rödder vare bekjendte, saa kom nu en öiensynlig falsk Paastand ud („Ingen veed, af hvilke Rödder Træet renner"), saafremt Talen meentes at gjelde Yggdrasil. Dette kunde da atter foranledige Forandring af „Ingen veed" til „Faae vide", hvorved man ialfald fik indskrænket Paastandens Almindelighed, og hvorved man tillige fik Lighed med det fölgende: „det falder for det, som de Færreste ane".

*) Die Geschicke der Welt und der Götter. S. 174.

Manden Livthrase (den Livet fastholdende) „skjule sig og have Morgendugg til Mad; fra dem kommer en saa stor Afkom, at den hele Verden bebygges“ (Gylf. 53).

Ogsaa *Læraad* (d. e. som raader for Læ) mener Finn Magnusen er et Navn paa Yggdrasil eller paa en Deel deraf, som stikker op i Odins Hal. Det heder i Grimnesmaal:

25.	26.
Heidrun heder en Gjed,	Egetjörn heder en Hjort,
som staar i Hærfaders Hall	som staar i Hærfaders Hall
og bider af Læraads Kviste:	og bider af Læraads Kviste:
Karrene skal hun fylde	af hans Horn
med den klare Mjöd;	drypper det i Hvergelme;
paa den Drik bliver ei Mangel.*)	derfra have Vei alle Vande.

Derefter opregnes disse Vande eller Elve, hvoraf nogle „böie om Gudernes rige Bo“, andre „falde Menneskene nær, men falde herfra til Hel“.

Disse Træk stemme godt med hvad vi ellers vide om Yggdrasil. De bidende Dyr, Hjorten og Gjeden, minde om Dyrene paa Yggdrasil i det samme Grimnesmaal; og den klare Mjöd for Einherjerne og Vandene til alle Verdens Dele om Idun med sine Ungdomsæbler for Guderne og om Duggen, som i Dale falder.

Hvad man end skal tænke om Læraads Forhold til Yggdrasil, tydeligt nok er det, at disse to Forestillinger ere nærbeslegtede; og Læraadsmythen bliver saaledes i ethvert Fald af Betydning, hvor det Spörsmaal foreligger til Undersögelse: om Yggdrasilsmythen naturlig kan have voxet op af hjemlige Spirer, eller den staar i Mythologien som noget egentlig Fremmed og fra de övrige Myther væsentlig Forskjelligt.

Den samme Mening, som om Læraad, har Finn Magnusen ogsaa udtalt om *Glasir.* Dette Navn forekommer imidlertid ikke i den ældre Edda, og er derfor af ringere

*) D. y. E. siger: „Fra hendes Yver rinder den Mjöd, hvormed hun fylder Karrene hver Dag; det er saa meget, at alle Einherjer blive fulddrukne deraf“. Gylfag. 39.

Betydning. Först d. y. E. (Skalda 34) fortæller os, at „i Aasgard foran Valhalls Döre staar en Lund, som kaldes Glase (*Glasir*, den Glindsende), og er det fagreste Træ mellem Guder og Mennesker". Der anföres ogsaa fölgende Vers: „Glase staar med gyldent Löv foran Seiergudens Sale". Deraf kommer det at Skaldene kalde Guldet „Glases Bar eller Löv." Det kan vistnok ikke negtes, at ogsaa denne Forestilling bærer Merket af Slegtskab med Mythen om Yggdrasil, „af alle Træer det ypperste (Grimn. 44), det störste og bedste" (Gylfag. 15); men den synes dog at staa betydelig fjernere end de foregaaende.*)

Endelig have vi ogsaa *aðalþollr* (Hovedtræet, det vigtigste Træ), som rigtignok utvivlsomt skal betegne Yggdrasil, men som kun findes i Odins Ravnesang; og dette Digt antages nu mere og mere for at være uegte, da den hele Indklædning om Digtets Kjerne, Iduns Nedgliden fra Yggdrasil, i flere Henseender synes mistænkelig.

Ogsaa det Vers, hvori Navnet *aðalþollr* forkommer, seer mistænkeligt ud.**) Men heller ikke dette Navn har jeg troet

*) Forövrigt minder „Glases Löv", „som alt er det röde Guld", besynderlig paafaldende om den „veirglindsende" (*veðrglasi*) Hane paa Mimestræets Kviste, som „al glöder af Guld". Dette maa vel være en Tilfældighed, og Glase have en ganske selvstændig Betydning. Eller skulde hele denne sildigere Forestilling hvile paa en Omdigtning af den i Fjölsvinnsmaal nedlagte Tanke?

**) I vv. 24—25 heder det, at da „Dellings Sön (Dag) kjörte sin Hest frem (altsaa: om Morgenen), gik Gyger og Thurser, Dödninger, Dverge og Mörkalfer til Sengs under Hovedtræets yderste Rod i den store Jords (*jörmungrundar*) nordre Rand". Dette Vers synes ved förste Öiekast at ville give os Oplysning om en af Röddernes Beliggenhed. Men det viser sig snart, at det er meget vanskeligt at afgjöre, hvilken Rod Digtets Forf. har meent ved denne Hovedtræets yderste Rod i Jordens nordre Rand. Thurser og Gyger henvise os nemlig til Roden over Riimthurserne, Dödningerne til Roden over Hel (*Baldrs draumar* 2—6), Dverge og Mörkalfer til Roden over Midgard. Da Roden over Midgard imidlertid neppe kan kaldes den yderste, og da det samme Digt (v.

at burde forbigaa, da det baade stemmer med de mythologiske Navnes og Yggdrasils egen Charakteer. Og hele dette Udstyr med aatte eller ni Navne er ikke mindre charakteristisk for hvad der tilhörer nordisk Mythologi. Odin havde, som bekjendt, mere end 50. Er end dette noget Ydre, saa viser dog ogsaa dette klart, at Forestillingen om et Træ af overordentlig Betydning for Menneskenes Liv og Skjebne kraftig har levet i Folket, siden en saadan Forestilling har kunnet afföde saa mange Navne; og det styrker ikke den Mening, at Forestillingen om et Verdenstræ har været undfangen og baaren af det ene Navn *Ygg-drasill* (Træet, som bar Odin, da han offrede sig selv til sig selv).

---

6. Yggdrasilsmythens Forhold til Mythologien.

Fra Betragtningen af dette Mythens ydre Tilbehör gaa vi over til at undersöge Digtningens Form, hvorvidt den stemmer med den övrige Mythedigtnings, og hvorvidt den styrker eller svækker Sandsynligheden af, at germanisk eller nordisk Aandsliv uden fremmed Paavirkning kan have frembragt Mythen. Under dette nödes vi tillige til at kaste et Blik tilbage paa Mythens vigtigste Træk, dens væsentligste Indhold, hvilket baade betinger Formen, og ved dens Belysning selv kommer under et klarere Lys.

Som Indledning til denne Undersögelse vil jeg hidsætte nogle Ord af Hauch (*die nordische Mythenlehre* S. 165): „Overhoved kan man vel sige, at den nordiske Mytheverden danner en skjærende Modsætning til den græske. Hos Grækerne er der neppe Tale om det Heles Betydning; thi Betydningen ligger fornemmelig i det Enkelte, og enhver Gruppe har sit eget Midtpunct, dreier sig indenfor sin egen Kreds.

13) tænker sig Elivaagerne, altsaa vel ogsaa Roden i Hvergelmer, i Öst, saa maa det vel være Roden over Riimthurserne og Odins Öie i Mimesbrönden, som Forf. sætter i Nord.

og uddanner sig der til sin egen plastiske Fuldendthed. Enhver Enkelthed er skjön og yndig, men Baandet, som skulde forene Grupperne til en Heelhed, er svagt; ja, i den brogede Mangfoldighed, som altid formede sig friere, saa længe som den græske Aand formaaede at virke levende i sin Kreds, bliver det efterhaanden sönderrevet. — I den nordiske Mythekreds derimod taales saadanne afsondrede Grupper kun sjelden; den har heller ikke den episke Bredde, som findes hos Grækerne; meget mere danner den et strengt sammenhængende Drama med en allerede fra Begyndelsen af forberedt og nödvendig Katastrophe, — en sand Tragedie altsaa, hvor enhver Enkelthed kun har Betydning som Led af det Hele, hvor de blege Skikkelser allerede fra Urdagene (*von vorne herein*) og ved sin egen Skyld ere indviede til Döden, og hvor saavel den jordiske som den guddommelige Herlighed gaar til Grunde under de mest storartede Kampe; men hvor tillige en höiere Idee, maaskee den höieste, som nogensinde har udtalt sig i en Tragedie, skinner frem af den sunkne Helteverdens Ruiner".

Grunden til denne Heelhed og Sammenhæng i nordisk Mythologi, ligger udtalt i den Mythe, som klarest betegner den nordiske Aands eiendommelige Væsen, den vi derfor ogsaa ovenfor (I. 3. 98 fgg.) udförlig have dvælet ved, at Odin i Urdagene satte sit Öie i Pant i Mimes Brönd, og siden den Tid bestandig er eenöiet: at den nordiske Aand har den halve Deel af sit Syn indadvendt, nedsænket i Selv-Erfaringens Dyb. Denne Aand gik med en Tanke, som danner den alvorlige Grundtone i enhver, hvilkensomhelst Mythe: Skylden i Urdagene — Fordærvelsen i Nutiden — Tilintetgjörelsen i Fremtiden. Og denne Mythologiens Grundtanke staar ingensteds paa een Gang saa klart udpræget, altomfattende og sammentrængt, som i Mythen om Asken Yggdrasil, den Hammerich derfor kalder det „Symbol, der samler den umiddelbare Mythologies Grundfactorer saa at sige i eet poetisk System" (Ragnaroksmythen S. 101); og derfor har heller ingensteds den nordiske Mythedigtnings

Form („et strengt sammenhængende Drama med en allerede fra Begyndelsen af forberedt og nödvendig Katastrophe") vundet sig et fuldere og mere anskueligt Udtryk.

Thi lad os engang sammenfatte de vigtigste Træk i dette Verdensbillede, hvilke vi forhen udförligere have betragtet hver for sig! Först „det herlige Skjebnetræ nedenunder Mulde, i Tidernes Old, da Jord fandtes ingensteds, ovenlil ei Himmel"! Dernæst, som det staar i Nutiden! Fra dets ene Rod, der strækker sig fra den vise Jotun Mimes Brönd over de onde Riimthurser, over Odins Öie (Pantet paa hans Fald) og over Heimdals Horn eller Lyd (Gjaldet til hans Död), — fra denne Rod, hvorunder det Onde, Kundskaben og den truende Död befinde sig som et Treklöver, i en vis Henseende mindende om Urd, Verdande og Skuld ved deres Rod, trænge Ondskab, Kundskab og snigende Död op i Træet.*) Op og ned efter Asken driver det Onde under et tillokkende Ydre sit forföreriske Spil, — Döden gnaver uafladelig paa Roden over Hel, tærer paa Askens Sider og Löv, — og Kundskaben sidder der med Ord uden frelsende Magt. Vistnok opholdes endnu Træet ved den gamle Livsrod i Urdebrönden, hvor Tidens Gudinder, de velgjörende og strenge Giverinder af Liv og Död, overöse den raadnende og stivnende Ask med det frugtbare Dynd, hvoraf Dugg i Dale falder; men dette forhindrer ikke, eller rettere: netop heri ligger, at den gamle Skyld, som nu tærer, engang skal tilintetgjöre, og „Skjebnetræet tændes ved det gamle Gjallar-

*) Om Odins Kundskab, der forplanter sig til den hele Menneskeslægt, se ovenfor I. 3. 135, hvor vi dvælede ved Völ. 31: „Hun veed Heimdals Lyd (Horn) skjult under det luftvante hellige Træ, — en Aa seer hun strömme med frugtbar Foss fra Valfaders Pant". Den paa hiint Sted anförte Opfatning bestyrkes ved Sigrdriv. 13 (se ovenfor S. 91):

Hugruner skal du kunne,
om du hver Mand over
vil i Viisdom staa:
dem raadede,
dem ristede,
dem udtænkte Odin
af den Sö,
som sildret havde
fra Heiddraupnes Hoved
og fra Hoddropnes Horn.

horns Lyd". Og tilsidst „skinner ogsaa her den höiere Idee frem" af den nedbrændte Yggdrasils tilvoxende „Hoddmimes Holt"; thi her skjules Liv og Livthrase, med Morgendugg til Mad, med Liv i Eie til nye Slegter.

Mægtigt ere her Mythologiens Kjernetanker samlede i et al Plastik overgaaende Billede af Nutiden, hvori Fortids og og Fremtids Skikkelser staa i klart Fjernsyn, saa vi med eet Blik overskue den hele Verdenstilstand og den hele Verdenshistorie. Vistnok er den verdenshistoriske Side, som först gjör Mythen til et fuldkomment Afbillede af Mythologien, næsten kun given i een af vore Kilder; men dette er ogsaa det ældgamle Verdensdrapa Völuspaa selv. Og i alle Kilder, fra Völuspaa til d. y. E., staar Yggdrasilsmythen med den samme sterkt udprægede ethiske Charakteer, som udmerker den övrige Mythologies Hovedindhold i den Mythealder, vi af dem kjende. At en Naturside i en tidligere Alder har været mere fremtrædende, er rimeligt; og den kunde, hvor meget end Yggdrasilsmythen fulgte Mythologiens almindelige Udviklingsgang, selv paa dette Trin ikke ganske fortrænges. Derfor kan det endnu siges, at „Yggdrasil er et Sindbillede paa den hele Verdensbygning, hvis uendelige Udstrækning og dog nöie indbyrdes Sammenhæng man lettest forestiller sig under Billedet af et Træ", at „det Skabtes idelige Afvexling og Forgjængelighed er betegnet ved al den Afbræk, Træet maa lide" (Munch), og den idelige Fornyelse ved Urdebröndens Dynd. Men hvad der fornemmelig er at agte paa, er dette: at Menneskets Stilling og Forhold til disse Tilværelsens gjeldende Love overalt med Kraft er udtalt, idet ikke blot Menneskets Tilstand males os paa selve Verdenstræets Kviste, men tillige denne Tilstands Spiregrund og Kilder ved enhver af Rödderne: Kundskaben fra det Onde — Nödvendighedens Jernmagt ved Opholdelsens Brönd — bestandig Forgjængelighed under bestandig Fornyelse — Altings endelige Död ved Skyldens Pant. Og dette er fremkommet derved, at af de övrige Mythcr just de, som udtale Tilværelsens moralske Grundlove, fra först af ere stillede i den inderligste

Forbindelse med Mythen om Verdenstræet: at Symbolerne for dem have sin bestandige Plads ved Verdenstræets Rödder.

Den samme Heelhed og Sammenhæng, som udmerker hiin store mythogiske „Tragedie“, træder da i dette Symbol, om muligt, endnu skarpere og klarere frem, fordi netop Mythologiens Grundtræk her ere udkastede, alt Væsentligt i den her sammendraget til en mindre Mythologi. Og dog er denne „mindre Mythologi“ ikke dannet ligesom paa Siden af den större, saaledes at den med Lethed skulde kunne bortskjæres, og Mythologien dog staa heel og ubeskaaren. Tvertimod have de Symboler, som tilhöre den övrige Mythologi, men have Plads ved Yggdrasils Rödder, först sin fulde Betydning ved denne Stilling; og Yggdrasil selv, saaledes som den levede i den ældste Tro, har paa ethvert Trin af Verdensdramaets Udvikling sin særegne, i Begivenhedernes Gang indgribende Rolle, paa een Gang et Billede af den hele Mythologi og inderligt sammenkjedet med den.

Jeg har i det Foregaaende fundet det fornödent at drage en udförlig Sammenligning mellem den nordiske Mythologi og den i flere Henseender nærbeslegtede græske, for at Yggdrasilsmythens heelt igjennem nordiske Charakteer her kunde staa i et saa meget klarere Lys. I denne storartede Stiil digtede ikke Grækerne nogen Mythe, hverken med et saa omfattende Indhold, eller med en saadan Sammentrængthed i Form. Den ungdommelige græske Aand dvælede ved de spredte Enkeltheder, som hver for sig opfattedes med selvstændig Betydning; men Enkelthedernes Skjönhed eller selvstændige Fylde glider som oftest dens Öie forbi, som med Mands Alvor grunder over den ene, store Gaade, Tilværelsens Grund og Maal, — den Gaade, hvis Lösning ogsaa skal afgjöre det Enkeltes Betydning. Den, som gaar med en eneste stor Tanke paa Hjertet, former den paa mange Maader; og saaledes er det ikke saa uforstaaeligt, hvorledes Nordboerne selvstændig kunde komme til en Yggdrasilsmythe (en mindre Mythologi), men synes ligesaa naturligt, som at

de gave Odin og andre egte Börn af nordisk Aand og Tro, ja ogsaa Yggdrasil selv som et kjært Barn de mange Navne.

Hvilke Hovedtræk fandt vi i Mythologien, som vi ikke finde igjen i Yggdrasilsmythen? Menneskelivets moralske Tilstand, Splittelsen og Striden i Tilværelsen, Selvbevidstheden, kort: Fortvivlelsen. Kun Eet kan man her sige: at Gudernes paa hiin mandige Bevidsthed og egte Fortvivlelse grundede Modstandskraft i den rastlöse Kamp mod de onde Magter er overordentlig svagt udtrykt i den meget vidende Örns „Ord" (eller „Avindsord"); thi jeg vil her ikke dvæle ved Hanen Vidovne, hvis Særkjende vel maa være Aarvaagenhed, men som kun tillægges „een umaadelig Sorg: Surts Næring". Det er ligesom Aasedyrkerne, idet de sammenfattede Tilværelsen i dette korte System, indenfor den mægtige objective Virkelighed fik endnu mindre Rum for Menneskeaandens frie Virken, end hvor Gudernes Liv betragtedes for sig: saa at alt Godt alene tilskreves Urdebröndens opholdende Kraft og Nornernes Virksomhed. Men her er dog at merke, at Æserne med alle sine Kampe mod Jotunerne dog intet virkeligt Udbytte vandt uden dette, at de mere og mere optoge den jotunske Besmittelse og nærmede sig Undergangen; og desuden, at vi endnu have en Mythe, der angaaer Yggdrasil, Odins Selvoffring og dens Virkning. Men da det netop er denne Mythe, hvis Egthed er bestridt, og hvis Uegthed skal bevise den hele Yggdrasilsmythes Uegthed, forbeholde vi os dens Behandling til et særeget Afsnit.

Hvad vi fandt i græsk Mythologi, var det Enkeltes Skjönhed og selvstændige Betydning, overalt harmonisk Ligevegt, plastisk Ro. Alt dette skulle vi forgjæves söge i Yggdrasilsmythen, hvis den er eiendommelig nordisk, ja ydermere det fulde Udtryk af nordisk Verdensbetragtning. De nordiske Bjerge befolkes ei med skjönne, gjækkende Oreader, men med de uformelige Jotuner. I Aasgard selv, den til Undergang indviede Gudebolig, er ikke Skjönheden herskende, om der end findes enkelte skjönne Gudeskikkelser. Flere Guders Særkjende er netop en eller anden paafaldende Mangel,

som minder om Samkvemmet med Jotunerne. Frey er vaabenlös, Höd blind, Ty eenhændt, og Odin selv, „den ypperste og ældste af Æserne, hvem de andre Guder, hvor mægtige de saa ere, dog adlyde som Börn en Fader“ (Gylfag. 20). — er eenöiet. Den, hvis Skjönhed fornemmelig fremhæves, den „lyse Balder“, hos hvem Skjönheden er en nödvendig Tilgift til hans Uskyld, maatte efter et daadlöst Liv allerede i Urdagene (Vavthr. 55) ride Helveien. Og Skjönhedens selvstændige Betydning benegtes udtrykkelig i Aaseloke, den af alle Folks Mythefigurer, der vel staar de Christnes Djævel nærmest, „ond i Sind og meget omskiftelig i Adfærd“, men derhos „skjön og fager at skue“.

Vel er nu „Yggdrasils Ask det ypperste, det störste og bedste af alle Træer“, og „altid staar den grön over Urdebrönden“; men man kan ingensteds dvæle ved Skjönheden i det Enkelte, hverken ved Roden over Riimthurserne, som drager Tanken i Uro fra Odins Öie til Heimdals Lyd, eller ved den anden Rod over Hels Bolig, hvor Ormene hugge, eller ved Roden over den livskraftige Urdebrönd, hvor Urd sidder med Dom og Skuld med Död for Mennesker og Guder, — ei heller ved de raadnende Sider, de stivnende Grene eller de friske Skud, som Hjortene bide. Skjönheden ligger her, som i den hele nordiske Mythologi, i det Heles Storhed; og over denne Skjönhed, som over al nordisk Skjönhed, drager strengt Alvor de „tungsindige Skyer“.*) Her er ingensteds glad Hvile eller tryg Dvælen i Beskuelsens Nydelse; men her er Mod til at omfatte den hele Ulykke med eet Overblik, at en Haabets Lysstraale kan glimte frem. (Sml. I. 3. 104—5).

---

*) Som et Exempel blandt de mange være det mig tilladt at minde om Grækernes Solgud med de herlige Heste, stolt af sin Dygtighed og sin evige Kraft, — og paa den anden Side om den nordiske Sol, den skinnende deilige Pige, som altid flygter i Rædsel for den forfölgende Ulv, hvis Gab skal sluge hende tilsidst; dog hun föder forinden en Datter, som „naar Magterne dö, skal ride sin Moders Veie“ (Vavthr. 47).

Er nu alligevel Ygdrasilsmythen, saa hjemlig den end synes at staa i den Mythegrund, hvori den har festet de sterke Rödder, egentlig spiret op af en fra Aasetroen grundforskjellig Idee, ovenikjöbet indplantet i dennes sildigere Tider, saa maa man vel höilig forbauses over den Selvstændighed, hvormed national Eiendommelighed har grebet og bearbeidet den fremmede Idee; og er det saa end vist, hvad Hammerich siger, at Ragnaroksmythen og Yggdrasilsmythen „ere det hedenske Nordens störste Bedrifter", vel saa vist er da dette: Yggdrasilsmythen er den störste Bedrift.

Hammerich begrunder denne sin Dom i de ligesaa træffende som korte Ord, hvormed han betegner „den nordiske Gudelæres förste Dyd": „hiin Overlegenhed over sit Stof, hvormed den i Ragnaroksmythen gjennemskuer de gamle Verdenskræfter, og i Yggdrasilsmythen overskuer dem". (Ragn. S. 143). Man kan sige, at det mest afgjörende Beviis for at Yggdrasilsmythen er et egte Barn af nordisk Aand, er givet deri: den samme sikkre Overlegenhed over det storartede Stof. Var det muligt, at den saaledes skulde magte et fremmed Stof, med saadan Dygtighed omsætte og omforme en Idee af en grundforskjellig Aand, at den deri nedlagde sit hele Væsen til overskuende Betragtning?

Tvertimod, jo længere man betragter Mythen i Forhold til den Aand, som har skabt sig Udtryk i den övrige Mythologi, desto sterkere paatrænger sig efterhaanden en ganske anden Mening, som finder Bestyrkelse i Yggdrasils mange Navne og mythiske Sideskud. Jeg vil vove at nedskrive den.

Det er sagt, at den nordiske Mythologi maatte — hvad den græske ikke kunde — komme til en Ragnaroksmythe, fordi en saadan alt fra först af var given i Gudernes Væsen. Saaledes synes det, at den ogsaa maatte — hvad heller ikke den græske kunde — udvikle en Yggdrasilsmythe, fordi den dybt grundende nordiske Aand blev dreven til at finde et omfattende Billede, hvori dens bestandige Tanke endelig fik sit mest kortfattede Udtryk, hvori den samlede Tilværel-

sens stridende Kræfter i et organisk Heelt, og gjorde Verden i Tid som i Rum til en beskuelig Eenhed.

---

7. Nærbeslegtede Forestillinger. Mythens Udbredelse. Resultater.

Vi saa af de i Völuspaa (ovenfor I. 3. 132) omtalte ni Middeltræer, svarende til enhver af de ni Verdener, at Forestillingen om Yggdrasil som Verdenstræ ikke stod alene. Til denne Gruppe af nærbeslegtede Forestillinger höre ogsaa de för omtalte Læraad og Glase, saafremt de ikke betegne Yggdrasil selv eller Dele deraf.

Hertil kan föies et Par andre Træer, som have haft en lignende Betydning. Petersen (Myth. S. 159) har gjort opmerksom paa Ligheden med Yggdrasil i den i Volsungasaga omtalte „Brandstok". „Saa er sagt, at Kong Volsung lod gjöre en prægtig Hall og paa den Maade, at en stor Eg stod i Hallen, og Træets Grene med fagre Blommer stode ud over Hallens Tag, men Læggen stod nede i Hallen, og det kaldte de Brandstok" (Sverdstok). Her feirede Volsung sin Datters Bryllup. „Saa er sagt, at der var gjort Ilde Hallen endelangs, men nu staar hiin store Abild („Apald"), som för er omtalt, midt i Hallen. Nu er det fortalt, at da Mændene sad ved Ildene om Kvelden, gik en Mand ind i Hallen, som var Mændene ubekjendt af Udseende; han havde en flekket Kappe, var barfodet og havde knyttet Linnedbrog til Benet; han havde et Sverd i Haand og en sid Hat paa Hovedet; han var meget höi, gammelagtig og eenöiet. Han gaar mod Brandstokken, svinger Sverdet og stikker det i Stokken, saa at det synker i op til Hjaltet. Ingen vovede at hilse paa denne Mand, og han mælte nu: Den, som drager dette Sverd ud af Brandstokken, han skal have det af mig til Gave, og skal han selv sande, at han aldrig bar bedre Sverd i sin Haand, end dette er. Efter dette gaar den gamle Mand ud af Hallen, og Ingen veed, hvo han er, eller hvor

han gaar hen". Alle forsöge at drage Sverdet ud, men Ingen kommer afsted dermed, förend Sigmund, Volsungs Sön, kommer til; han drog det ud, og „var det, som det laa löst for ham". (Cap. 2—3).

Denne store Eg eller Apald med de fagre Blommer synes da at have været et Familietræ med en lignende Betydning for Volsungernes Slegt, som Forbilledet, den altid grönne Yggdrasil, for Menneskenes. Frugten af Træet var Familietvedragt, som opstod i Anledning af Sverdet, og stadige Frændedrab, men ogsaa Seiersælhed for Sigmund, indtil han i en höi Alder faldt, da „en Mand kom i Striden med sid Hat og blaa Kappe; han havde eet Öie og Geir i Haand; denne Mand kom imod Sigmund, og holdt Geiren op imod ham; og da Sigmund hug fast, rammede Sverdet Geiren og brast isund i to Dele". (Cap. 11). Det blev nu omsmedet til Sverdet Gram for Sigmunds Sön, den berömte Sigurd Favnesbane, hvem det fulgte paa Baalet, da han var myrdet af sine Svogre.

Bekjendt er den Dröm, Harald Haarfagres Moder Ragnhild havde: Hun tog en Torn ud af sin Klædning, og medens hun holdt den i Haanden, blev den til en Teen, hvis ene Ende festede Rod i Jorden, medens den anden blev til et Træ saa stort, at hun syntes Grenene udbredte sig over hele Norge, ja end meget videre. Den nederste Deel af Træet var röd som Blod, Stammen op efter fager grön, og Grenene hvide som Snee*). Drömmens Udtydning behöve vi ikke at dvæle ved.

Hvad enten man vil ansee disse Sagn for Aflæggere af Yggdrasilsmythen eller sösterlige Skud af samme Rod, saa vise dog ogsaa de, hvilke dybe Rödder Forestillingen om et symbolsk Træ havde skudt i Folkets Tankeliv.

— Hvad Yggdrasilsmythens Udbredelse mellem de nordiske Stammer angaar, da er det at beklage, at den alene kjendes af norske og islandske Kilder, altsaa alene i dens

*) Snorre, Halfdan Svartes Saga, Cap. 6.

norske Form, og at dens særegne Farvning i svensk, gautisk og dansk Folketro er os fuldkommen ubekjendt. Imidlertid tör det her, som ved alle Hovedmyther, antages for vist, at de vigtigste Træk tilhöre det hele Norden i Fællesskab, om der end i flere, ialfald af de mindre betydende Enkeltheder, skulde være noget eiendommelig Norsk.

Et Par Spor fra Upsala og Gotland bekræfte Rigtigheden af en saadan Slutning. Adam af Bremens Commentator fortæller os om Upsala: „Ved Templet der er et meget stort Træ (*arbor maxima*), som vidt udbreder sine Grene og altid er grönt Sommer og Vinter. Ingen veed, af hvilken Art det er. Der er ogsaa en Kilde, hvor Hedningernes Offringer pleie gaa for sig, og et levende Menneske nedsænkes. Naar han synker, vil Folkets Bön opfyldes“*).

I dette Sted, som allerede Nyerup har gjort opmerksom paa, træde gamle velbekjendte Hovedmerker paa Yggdrasil os imöde, dog med den Særegenhed, at her staaer tillige ved Hovedtemplet et virkeligt Træ som et synligt Symbol paa „det hellige Træ“, der alene skues med Troens Öie. Man seer let, at Fortælleren har været ganske uvidende om Hovedtræet Yggdrasils Ask, og overfört de Egenskaber, som tillagdes den, paa Tempeltræet, det eneste, som han havde Tanke for. Naturligt er det vel, at det Træ „vidt udbreder sine Grene“, som skal minde om Yggdrasil, „hvis Grene skyde sig over al Verden og naa over Himlen“; men det var dog kun Yggdrasil, som „altid stod grön — over Urdebrönden“. At dette Træ, som symbolsk betegnede Yggdrasils Ask, selv var en Ask, maa ansees for utvivlsomt, da det gotlandske hellige Træ, hvorom nedenfor, netop var en Ask. Naar det alligevel siges: „Ingen veed, af hvilken Art Træet er“, saa kunde denne underlige Paastand maaskee bero paa de bekjendte Ord: „Ingen veed, af hvis Rödder Træet renner“. Men rimeligere er det vel, at disse Ord kun skulle betyde: „Af Ingen har jeg kunnet faa vide, til hvilken Art

*) Lindenbrog. Scriptores, ed. Fabricii p. 61.

dette merkværdige altidgrönne Træ hörer; thi at Nogle sige, det er en Ask, finder jeg ikke Omtale værdt".

Hvorledes Merkerne paa Yggdrasil i de udenlandske Tilhöreres Opfatning blive til Merker paa dens synlige Symbol, derpaa have vi et nyt Exempel i Efterretningen fra Gotland. „Paa Höien *Bare* eller *Bareberg* dyrkedes en Ask, som det blev sagt stod grön saavel Vinter som Sommer. Den blev holdt for meget hellig (*sanctissima*), og ved den bragte Indbyggerne sine Offringer efter Löfte til en vis Gud (for at finde Kvæg igjen, som havde gaat sig bort eller var stjaalet o. s. v.). Men for at fjerne Udseendet af Hedenskab, opreiste de christne Præster paa det samme Sted et meget stort Kors af Eg. Asken blev i Aaret 1452 tagen op paa den danske Befalingsmands Bud og atter plantet ved Visborg; men der holdt den op at grönnes om Vinteren; dog kaldtes den Bareask indtil de sildigste Tider"*).

Heller ikke den tydske Form af Yggdrasilsmythen er os nogensteds overleveret. Ogsaa her maa vi lade os nöie med nogle halv udslettede Spor, som dog endnu vise os, at Mythen ikke har været indskrænket til de nordiske Lande, men har fulgt de germaniske Stammer, hvor de saa vandrede. For det förste gjenfinde vi saavel hos Nedersaxerne som i Neustrien Verdenstræets synlige Symbol, om end i en noget forskjellig Skikkelse fra det, vi fandt i Upsala og paa Gotland. Dette Symbol er den Irminsul, som allerede ovenfor er berört i Citatet af Munch, og som i de latinske Glosser forklares ved: „Pyramidebjerget", „Kolossen", „den höieste Söile"**). Man finder den hyppig omtalt i de frankiske Annaler (ved Aar 772), hvor det fortælles, at Karl den Store kom til Saxen, til „det Sted, som kaldes *Ermen-*

*) Strelow Guthl. Cronica pag. 215; citeret i den Arnamagnæanske Udg. af Edda III. p. 863.

**) *Pyramides mons, colossus, altissima columna.* Disse og fölgende Data ere, naar anden Kilde ei anföres, tagne af Grimms Deutsche Mythologie.

sul", eller „Saxernes Afgudsbillede" (*idolum*) eller „deres berömte Tempel og Lund *Irminsul*", som Karl „nedbröd" eller „opbrændte". Adam af Bremen (*Hist. eccl. I. 6*) fortæller om de hedenske Saxere: „De tilbade baade lövrige Træer og Kilder. De dyrkede ogsaa under aaben Himmel en opreist Træstamme, som de i sit Modersmaal kaldte Irminsul, hvilket Ord betyder Verdenssöilen (eller Altsöilen), der ligesom bærer Alt"*). Denne „Verdenssöile" fandtes paa et skovdækket Bjerg i Nærheden af Eresburg i Westfalen. I Abbed Walariks († 622) Levnet, som skal være skrevet i det 8de Aarh., omtales en lignende Stötte i Neustrien. „Ved Flodbredden var der en stor Stolpe (*stips magnus*), prydet med forskjellige Billeder og med megen Færdighed nedrammet i Jorden; den dyrkedes med overdreven Ærefrygt efter Hedningers Viis".

Den förste Deel i Sammensætningen af Ordet, *Irmin*, forekommer paa denne Maade særdeles hyppig, med Betydning af noget overordentlig Stort**). *Irminsul* er altsaa „den store Söile" (*altissima columna*). Om *Irmin*, som Grimm er tilböielig til at tro, egentligst er at forstaa om „en hos Saxerne krigersk fremstillet Wodan" (Odin), er et Spörsmaal, som her ikke tör komme under Betragtning. Imidlertid tör det vel ansees for vist, at den var helliget ham, den överste Gud; thi det heder ensteds i Keiserkröniken (fra det 12te Aarh.) netop om Mercur (ɔ: Wodan): „Paa en *Yrmensul* stod en uhyre Afgud; ham kaldte de sin Kjöbmand".

Verdenstræets synlige Billede er altsaa hos Saxere og Frankere, ialfald i denne Hedendommens sidste Tid, ikke en levende Ask, som paa Gotland, men en „opreist Træstamme", en „stor i Jorden nedrammet Stolpe"; men ogsaa den „dyrkedes under aaben Himmel". Og som Yggdrasil i sig bærer

---

*) *quod latine dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* De sidste Ord ere Adams Fortolkning af Navnet: Sul eller Söile, fordi den bærer, Irminsul, fordi den bærer Alt.

**) Ogsaa i Oldn. t. Ex. *jörmungandr*, den store Orm (Midgardsormen).

Alt og Altings Skjebne, saa er Irminsul „bærende Alt“; og den bærer udtrykkelig Wodan („den uhyre Afgud“), ligesom Yggdrasil selv er „Odins Bærer“.

Men at Tydskerne ogsaa have haft et for det legemlige Öie usynligt Verdenstræ, derom vidner netop deres Gaade om Korsets Træ, hvad enten man nu vil tage de Forestillinger, som deri möde os, for den förste Spire til Yggdrasilsmythen eller for dens sidste Skud i germanisk Folkedigtning.

Ottfried (i det 9de Aarh.) siger uden Gaade: „Korsets Top deroven den viser op til Himlene, Armene og Hænderne de vise Verdensenderne, det midtere Træ selv skuer over denne Verdenstummel; [til Afgrunden strækker sig] hvad der staar nede i Jorden; med dette betegnes, med dette menes Alt i Jorden og i Himmelen og i Afgrunden og her nedentil“. Den samme Tanke findes i et latinsk Arbeide af en ubekjendt Forfatter, se Grimm, D. M. S. 757. Först i Sangen om Wartburgerkrigen (fra det 13de Aarh.) finde vi denne Forestilling omsat i Gaadeform, og her finde vi ogsaa andre Træk, som minde om den hedenske Yggdrasil med Dyrene mellem det altidgrönnne Löv: „Et ædelt Træ er voxet i en Have, som er gjort med megen Kunst; dets Rödder kunne naa Helvedes Grund, dets Top rörer Tronen, hvor den söde Gud beskjærer sine Venner Lön, dets brede Grene have omfattet Verden. Træet staar i fuld Pryd og med skjönt Löv; der oppe sidde Fugle smaae, synge söde Viser med sin Stemme fiin, med megen Kunst saa holde de sit Spil“.

Ogsaa Yggdrasils Navn paa to Steder i Völuspaa, *mjötviðr* eller *mjötuðr*, forekommer hos Saxere og Angelsaxere, nemlig under Formen *metod*, *meotod*, men i Betydningen: Gud. Ordet er ovenfor (I. 3. 131 og 142) forklaret: 1) Skjebnetræ, Livets og Dödens Træ. 2) Skjebne. 3) Död, Bane. Er denne Forklaring rigtig, maa hiint Navn, „Skjebnetræet“, ogsaa have været almindeligt i Tydskland, men senere have gaat over til at betegne det personlige Væsen,

som tildeler Skjebne, Liv og Död. Imidlertid tör denne Forklaring ei ansees for sikker, hvor sikkert det end er, at Ordet i Völuspaa betegner Yggdrasil og i Fjölsvinnsmaal Mimestræet*).

Ogsaa i Tydskland möder os en beslegtet Forestilling, om end maaskee fra en sildigere Tid. F. Hammerich (Danmark i Valdem. Tid, 2. 58) meddeler et frisisk „egte Sömandssagn, et Sidestykke til Yggdrasilsmythen, om Kjæmpeskibet Mannigfual, hvis Master ere Bjergtopper, hvis Capitain tilhest maa ride om og befale, og hvis Matroser unge krybe op i Takkelagen for at beslaa Seilene, og komme ned med graat Skjæg". Dette Sagn gjenfindes ogsaa i Norden i flere komiske Indklædninger**).

I den forskjellige Form er her vistnok ogsaa lagt et forskjelligt Indhold, da dette Sagn ikke som Yggdrasilsmythen skildrer Menneskets i dets moralske Tilstand grundede Afmagt ligeoverfor Tilværelsens almeengyldige Love, men ved Siden af Verdenshistoriens Eenhed udhæver Ubetydeligheden af den Enkeltes Virken i den: Den Enkelte har kun een Ting at gjöre i Menneskelivets store Seilads; han har at beslaa et af Seilene paa Verdens Skib; naar det er gjort, er der ikke mere Brug for ham. Men heraf see vi dog, at den samme almindelige Grundtanke i germanisk Tankeliv er kommen til Gjennembrud paa forskjellige Maader, og at det er saa langt fra, at Mythen er baaren af et Navn, at den ikke engang bæres af Forestillingen om et Træ, men har et endnu selvstændigere Liv, der selv skaber Navne og Former.

— Det væsentligste Udbytte af de foregaaende Undersögelser om Mythens Stilling i Mythologien, Udviklingshistorie og Udbredelse er altsaa fölgende:

*) Det tydske Navn peger nemlig snarere hen paa Afledning end paa Sammensætning. Maaskee derfor, at i Völ. 2 begge Haandskrifters Læsemaade (*mjötviðr*) er falsk, at *mjötuðr* er Ordets eneste Form, og Betydningen ikke „Skjebnetræet", men blot „Skjebnegiveren".

**) En saadan findes hos Asbjörnsen, Ydale S. 90.

1. Yggdrasilsmythen er i sit Indhold Mythologiens korte Sum, i sin Form dens udtrykte Billede. Rödderne, som bære Yggdrasil, er Grundtanken, hvorpaa Mythologien hviler; Yggdrasils Historie er Verdens Historie; Yggdrasils Dyreliv er Aasgards Gudeliv. Saavel ved sin Historie som ved sine Rödders Stilling er Yggdrasil uundværlig for den övrige Mythologi, og synes derfor at höre med i selve Mythologiens Anlæg. Mange Navne i Mythologiens Charakteer.

2. Yggdrasil staar med fyldigst Betydning i den ældste Tro (Vöiuspaa), hvor den tillige har den historiske Side.

I den senere Forestilling (Grimnesmaal og den yngre Edda) er Betydningen svækket. Duggen for Dalene er blevet Honningfald for Bierne. Blikket har forladt Billedet som Heelhed, og er nu rettet paa de enkelte Dele.

Den historiske Side er ganske tabt af Sigte. I d. y. E., hvor Völuspaa stadig citeres, er der dog ei Tale om „Skjebnetræet nedenunder Mulde", ei om „Heimdals Lyd skjult under Træet", ei om „Ilden, som raser mod Slegtopholderen". Endog to af de völuspaaske Navne ere nu archaiserede, saa at man ikke længere veed at henföre dem til Yggdrasil; og dette er netop de to, hvori Mythen staar selvstændigst uden Hensyn til Odins Offring, „Skjebnetræet" og „Slegtopholderen".

Derimod er der tilkommet flere allegoriske Figurer, i Grimnesmaals ældre Form Örnen, Ikornet og Hjorten, i den yngre fire Hjorte og utallige Orme.

I Fjölsvinnsmaal staar Mythen om Mimestræet med endeel af hiin ældre, med endeel af denne yngre Charakteer.

I Vavthrudnesmaal, som har flere særegne Træk om den nye Verdensorden, har den historiske Side skudt op i Digtningen om Hoddmimes Holt; og i Odins Ravnesang er Yggdrasils Totalbetydning vel vedligeholdt i Mythen om Iduns Nedgliden fra Yggdrasil.

3. Yggdrasilsmythen er det hele germaniske Folkefærds fælles Eiendom, og det ei blot i Hovedtrækkene, men ogsaa, som det synes, i Digtningen om Dyrene.

(Sluttes i næste Hefte).

Digteren fra Alstadhoug, Peder Dass.

Af J. S. Welhaven.

Det Digterliv, som her skal omtales, havde sin Udvikling i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede. Denne Periode, der grændser op til Holbergs Tidsalder, danner vistnok, i vort Sprogsamfund, ingen bestemt Epoche af Digtekunstens Historie, men udhæver sig dog ved enkelte poetiske Frembringelser, der i flere Henseender fortjene Opmærksomhed. Skulde man iövrigt fastholde noget Træk til dens nærmere Betegning, da maatte det vel være en vis lyrisk Tendents, der ligesom blev anslaaet ved Sören Terkelsens „Astreæ Sjungechor“ (1648—1654). Men fornemmelig maa det erindres, at Periodens Digtning overhoved har mest Interesse, som Bidrag til Kulturens og det lærde Væsens Historie. Ved Lærdommens Anstalter og Anseelse var en tidligere Kulturs Former bleven fortrængte eller forvandlede; derfor kom den i Folket levende Digtning ei til Uddannelse i Kunstpoesi, men der opstod en Versliteratur efter fremmede Traditioner og Mönstre. De Lærdes Samfund, hvoraf denne Frembringelse udgik, syntes lidet skikket til at gribe dybere ind i den almindelige Udvikling; thi til dets Væsen hörte endnu Raahed i Sæder, en snæver Synskreds, og deri en standsende Laugsaand. Kun langsomt fremarbeidede sig af Kredsen de bedre, frugtbare Kræfter; men just i denne Periode se vi flere

Tegn til deres Frembrud. Sproget, der i Arreboes Vers havde vist sin Bekvemhed til Kunstpoesi, begyndte, fornemmelig ved Peder Syvs Bestræbelser, at hæve sig af den Forkuelse, hvori Latinens Overvægt havde holdt det; der fremstod efterhaanden Digte, som gik videre end fra det ene Studerekammer til det andet, og en saadan större Udbredelse havde Peder Dass's Arbeider.

Men den Tidsalders Poeter vare uden alt Begreb om Poesiens Væsen. Digtekunst var Rimekunst og Poeterne selv opfattede den saaledes; deres Forhold til de valgte Opgaver var ganske prosaisk. Naar de udbredte sig over en Materie, hvilkensomhelst, skete det ei ved Stemningens indledende Mellemkomst, og Prövelsen af Emnets poetiske Brugbarhed var dem ligesaa uvedkommende som Spörgsmaalet om deres egen indre Kaldelse til Digtning. De Boglærdes aandlöse Opfatning af klassiske Forbilleder og deres Arbeide med Frembringelsen af latinske Vers, hvorunder det især gjaldt at indflette snart zirlige snart fyndige Vendinger, laante af de romerske poetiske Autores, gav fornemmelig denne Miskjendelse af Digtningens Væsen Fremgang og Varighed. De studerede Udövere af Rimekunsten i Modersmaalet dreve tillige den törre Syssel med at eftergjöre latinsk Poesi, og Retningen i dette efter deres Tanke anseligere Arbeide, blev fulgt hvor de, skjönt vistnok med större Frihed og Vidtlöftighed, övede Versemageriet i deres eget Sprog. Det er bekjendt, at den Tids gjeldende Smagslære betragtede det Poetiske som noget Udvortes, som det tilheftede Smykke, der skulde forhöie Indtrykket af gangbare Sætninger eller Skildringer, af hvilke man forresten, i bunden Stil, kun fordrede en fattelig og nogenlunde klar logisk Fremstilling. Det dengang navnkundige Mönster Opitz, hvis Verk „von der deutschen Poeterey“, ogsaa for vort Sprogs Literatur, blev en Lovbog, indskjerper saaledes fremfor alt, at Digteren maa have til sin Raadighed et stort Udvalg af malende og zirende Udtryk, hvortil da især Bekjendtskabet med de Gamles poetiske Arbeider vilde give det bedste Udbytte.

Den Tilstand, som her beröres, er vistnok oftere bleven paapeget under Betegningen af en lang Periodes Verskunst i vort Sprogsamfund; men jeg mener, at man ei tilstrækkelig har fremhævet den deraf fölgende indre Beskaffenhed ved det hele, dengang gjeldende Poeteri. Naar man betragter dette Forraad i Almindelighed, uden Hensyn til Enkeltheder, vil man finde det livlöst, öde, uformeligt og i den Grad fremmedartet og frastödende, at det egentlig maa siges at ligge udenfor de Forestillinger, vi anvende i æsthetisk Opfatning. Hverken Sprogformens Ufuldkommenhed eller nogen vis tilbagelagt Smagsretning i det Omraade, vi erkjende som Poesiens Verden, kan bevirke en saadan Frastöden; men vi möde her en Versliteratur, hvis almindelige Grundlag var prosaisk Tænkning, tör Forstandsreflexion, og hvis vedtagne Manér end mere fjernede den Skrivende fra det Tankespor, der leder til Digtning. Vi finde i denne Periode ikke blot et stort Antal Forfattere, der frembringe Masser af Vers, uden at have det ringeste Kald til Poesi, men tillige födte Digtere, hvis Begavelse kun fremtræder ligesom i Glimt og lyse Mellemrum, medens de forresten udarbeide mangehaande Rimverker, uden at komme i Aande, uden at nogen Streng i deres Indre anslaaes derved. De ligne forsaavidt hine franske Havekunstnere, hvis Naturfölelse, under en stiv architektonisk Behandling af Vextrigets Gjenstande, holdes tilbage, skjönt den i en og anden Enkelthed kan give sig tilkjende.

Denne Udvorteshed i Verskunsten, hvorved det især kom an paa at udhamre Sprogmiddelet til kolde Zirformer, fortrængtes kun langsomt og efterhaanden. Paa Overgangen til den Betragtning, at poetisk Virksomhed er en eiendommelig af phantasirige Stemninger baaret og betinget Tænkning, opkom den falske og vildledende Sætning om poetisk Begeistring som en skabende Kraft, modsat Eftertankens planmæssige Arbeide; og vi træffe en Mindelse af denne Synsmaades Kamp mod hint overfladiske Væsen i Smagslæren, naar der endnu tales om den poetiske Formnings underordnede Betydning. Ethvert i Digterstemning opfattet og

og befrugtet Stof, kræver, for at udvikles til uforstyrret Liv, sin særegne Formfoldendelse; thi den sande frembringende Begeistring er selv formende Tanke-Arbeide, udholdt og gjennemfört i Stemning. Der gives ingen poetisk Gehalt saa dyb, at den ei skulde kunne aabenbare sig i en fuldkommen Form, det være nu med fremtrædende Fylde, eller dæmrende Gjennemsigtighed. Men blandt de mangeslags Pröver paa mangelfuld, usikker poetisk Tænkning, findes der vistnok Verker af en dybere Beaandelse, hvor den Digtende kun for tidlig har givet tabt i det anstrengende Arbeide, der sigter til Helhed og Beskuelighed.

Jeg omtaler kun denne Gjenstand, forsaavidt som den har en Side, der kunde faa et Skin af Lighed med hin Tids poetiske Formvæsen; men dette var i sig selv tomt og ubesjelet, et blot Stilarbeide med rythmisk Bevægelse og Rimklang, og saaledes grundforskjelligt fra den poetiske Tænknings Gjennemförelse i Sprogkunst. Skjönt det er sandt, at hine Versfrembringelser have en betydelig Andel i vort Skriftsprogs Udvikling, gjelder dette kun middelbart det egentlige Digtersprog, der senere, ligesom ved ny Stöbning af det udhamrede Metal, har faaet en ganske anden Charakter. Man finder hyppig hos hine gamle Forfattere Yttringer om at de gjorde Vers for at ophjelpe Sproget, eller, som det i den holbergske Periode og endnu senere löd: Sproget til Nytte og Zir, for at „polere" Sproget o. s. v., og det synes, at en Forestilling om dette Arbeides paatrængende Nödvendighed for den hele Folkedannelse, altid har foresvævet dem; men i saadanne Udsagn ligger tillige en Fölelse af det herskende Poeteris Törhed og Overfladiskhed. Naar man altsaa ordner de forskjellige Træk, som fra Periodens almindelige Kulturliv gik over i og prægede den bundne Stils Frembringelser, maa det altid fremhæves som en Hovedbetragtning, at Verskunsten selv var et fra Poesiens Grund lösrevet og fjernet Formvæsen. Denne Tilstand aabenbarer sig i Arbeider af alle Digtslags. Fra Læreforedraget med de udtværede Læresætninger, til de heroiske Skildringer, hvor alt

kom an paa et Forraad af opskruede Pragtvendinger, finde vi en broget Skare, til Spög som til Alvor hensigtende Rimerier, der ere fuldkommen aandlöse, og ved Siden deraf kun et lidet Antal Digte, hvor Tankebevægelsen ligesom tilfældig kommer i det poetiske Spor.

Man pleier nu nævne som et poetisk Særsyn i Perioden, Thomas Kingo, ligesom man, for hundrede Aar siden, især fremhævede Anders Bording. Hos begge er der umiskjendeligt Digteranlæg; begge have frembragt tomme og kolde Rimsager, ganske efter Tidens Smag og Leilighed, men desuden Sangdigte af indre Værdi. Det er i sin Orden, at Psalmedigtningen kan fremvise denne Periodes sandeste Poesi, fordi det religiöse Liv, hvor det rörer sig sundt og levende, selv er dybeste Stemning, og derfor en Grund, hvor Digterbegavelsen naturligt kan slaa an og med ufravendt Higen söge sit Udtryk. Alligevel har ingenlunde det hele Forraad af Kingos aandelige Sange og Hjertesuk denne Kraft. Det kan ei oversees, at en Del deraf tilhörer den samme stemningslöse og udtværede Rimekunst, hvortil hans verdslige Poeteri maa henföres. Saameget var denne gudelige Sanger afhængig af sin Tidsalders Smagsretning, at den i ubesjelede Timer har kunnet indgive ham koldt tildannede og sammenlempede Psalmevers, uden at deres Afstand fra hans, i Sandhed begeistrede Digtning, er bleven ham paafaldende, ja selv i de skjönne Psalmer, hvor hans brændende Aand glöder frem i en eiendommelig træffende og liflig Ordbetegning, finder man Spor af den, hos ham i det Hele kjendelige, Omhu for Opitz's Zubereitung und Zier der Worte.

I Samlingen af Anders Bordings „poetiske Skrifter", hvis störste Part optages af hans Avis paa Vers, „den danske Merkurius", er egentlig kun det Afsnit, som kaldes „verdslige og Kjærlighedsviser", mærkeligt, som indeholdende Pröver af virkelig Poesi; her har udentvivl Paavirkningen af de Melodier, hvortil Viserne ere skrevne, löst Forfatterens Digteraare og ladet ham finde det poetiske Udtryk, som endnu, trods den hele forældede Hyrde-Stil, hvori det er indfattet,

har noget Tiltalende. Tonekunstens Indflydelse paa poetiske Stemninger og Frembringelser, som alletider vil være kjendelig, kommer iövrigt, selv i denne törre Periode, tilsyne hos flere Forfattere, saaledes ogsaa hos Kingo, men det gjelder maaske især om Bording; og naar man læser de ömme Vers til hans Sylvia, Galathea, Laura o. s. v. erindrer man uvilkaarligt den Bemærkning af Gram, at Bording „forstod Musikken vel, var en god Sanger og en skjön Lutenist."

Ved Siden af Bording og Kingo bör Peder Dass nævnes som en i vor Sprogkreds fremragende Poet fra dette Tidsrum. I verdslig Poesi, og overhoved i beskrivende og fortællende Digtart, har han et stort Fortrin for Kingo, ligesom han, sammenlignet med denne, viser et af Digteraaren mere rigt og jevnt gjennemströmmet Aandsliv. Skulde man i dette Tidsrum udhæve nogen Forfatter, hvis Begavelse med ualmindelig Frihed, Lethed og Fylde vælder frem mellem Rimekunstens törre Grunde, da maatte det være Peder Dass. Nyerup har udentvivl fölt det, da han kaldte ham „Manden med det herlige Nemme og gode naturlige Anlæg." Dette Nemme er mere end Opfatningsevne; det er hans Aands livfulde Bevægelighed, som altid i Versets Form fandt sit nærmeste Udtryk. Han har i sin religiöse Digtning hverken den svulmende Fölelse eller den Udtrykkets Kraftfylde og höie Betoning, der udmærker Kingos bedste Psalmer. Derimod er der i flere af hans gudelige Sange og Bibel-Digte et udholdende Præg af naiv Betragtning og varm Fromhed, og om det end sjelden hæver sig til hint saakaldte lyrisk-pathetiske Udtryk, som er eget for Kingo, har det dog ofte baade Skjönhed og Kraft. Peder Dass staar imidlertid, efter sit hele Digteranlæg, nærmere Bording, hvis frie, letflydende Verskunst Samtiden især beundrede. Der er i den Tottske Haandskriftsamling paa det store Kongl. Bibl. i Kjöbenh. et Digt af Dass, „Censur over Bording", der viser at han har delt denne Beundring; han fremhæver især Bordings „Tales Maade" ɔ: hans flydende poetiske Stil, og siger blandt andet:

Om hundred Hjerner var
ind i mit Hovet sat,
Jeg ei den Maade naaer,
som Bording havde fat.

Heri ligger der dog en overdreven Indrömmelse. Naar man fraregner Indflydelsen af den haarde nordlandske Mundart, der röbes i Peder Dass's Sprogform, staar han i Verskunstens naturlige Lethed og Velklang neppe tilbage for Bording; ligesom denne havde han et aabent Öre for den melodiöse Virkning i Strophebygningen. Iövrigt er hans Digtning langt mere omfattende, beskuelig og bevægelig end Bordings, og i det den forsögte sig i Behandlingen af de forskjelligste Emner og Tonarter, fik den en, for den Tid sjelden, Magt over sine Midler, der mangen Gang viser sig som en legende Færdighed. Med alt dette var Poeten fra Alstadhoug med sine Samtidige delagtig i den platte Betragtning og Udövelse af Rimekunsten. Med prosaisk Bredde og Törhed kunde han troskyldigt indfatte sin Gjenstand i Sangens ydre Former, og ligesaa vist som han i höi Grad besidder hin „Rigdom og Overflödighed i Talen", som Gram priser hos Bording, har han og den Fyldekalk i Sammensætningen og den hyppige Plumphed i enkelte Udtryk, som da var uadskillelig fra et saadant overflödigt Foredrag.

Tager man nu Hensyn til disse tre Poeters Eftervirkning og Eftermæle, da frembyder sig en anden ret mærkelig Sammenligning. Kingos bedste Digtning har, ved sit udholdende Liv i Psalmeliteraturen og Kirkesangen, vundet en Navnkundighed, der endnu er fuldkommen frisk, og umiskjendelig er hans Indflydelse paa nyere religiöse Digtere, men derimod er hans övrige vidtlöftige Versarbeider allerede tidlig sunkne i Forglemmelse, og kun den udförligere Literaturhistorie nævner dem nu. Bording, „hvis Navn engang var Poesiens eget," er for længst udelukket fra enhver Læsekreds. Hans Hyrdearier blev henlagte med den Tidsmode, der fremkaldte dem, og de ere ligesaa vel som hans Leilighedsvers og rimede Avis uddöde af Folks Erindring. Peder

Dass har aldrig haft noget stort Navn i Literaturen; mens han levede, har den ikke vidst stort af hans Arbeider, og den har kun lidet beskjeftiget sig med hans Eftermæle. Ikkedestomindre er han blandt de Forfattere i vor Literatur, hvis Arbeider hyppigst findes optrykte og videst omspredte. Omtrent i halvandet Aarhundrede har hans Digtning vedligeholdt et udbredt, om end for den finere Læsekreds skjult, Liv i Danmark og Norge. Peder Dass, der havde sit stadige Hjem i det yderste Fjerne fra Literaturens Arne, blev en Sanger for Folket, just da dets Læselyst begyndte at vækkes og dets Öre fik en ny Modtagelighed for mangehaande saavel gudelige som verdslige Forestillingers Indgang i Vers. De forskjellige Omstændigheder, der bringer Almuen til at holde fast ved det tilegnede Gamle og Nedarvede, har vistnok medvirket til at give hans Indflydelse den store Varighed, ligesom det ogsaa her kommer i Betragtning, at en stor Del af hans Arbeider, ved at behandle religiöse og bibelhistoriske Emner, meddeler den Læsning, som Almuen især söger og skatter. Men hermed er dog ei hans Digtnings udholdende Livskraft og Eftervirkning tilfulde forklaret. Det Væsentlige er, at den, med alt sit forældede Udstyr, har en indre Sandhed og Naturlighed, der tiltaler. Ingen af dette Tidsrums poetiske Frembringelser kan taale en Bedömmelse, der ei er sat i de oprindelig givne Literaturforholdes Lys, men, saaledes betragtede, vil Peder Dass's Arbeider ogsaa vise Egenskaber af uforanderligt Værd. Spörger man, hvorfor Kingos Beskrivelser over Kronborg og Samsö, og Bordings politiske Efterretninger om Alverdens Riger og Potentater, ere længst forglemte, medens Peder Dass's „Beskrivelse over Nordlands Amt“ fremdeles har Læsere, da maa Svaret henvise til dette Arbeides store Fortrin, saavel i Versformen som i Skildringens Liv og Anskuelighed.

Kun faa Forfattere i vor Sprogkreds har havt saa ugunstige Kaar for Aandsudvikling og literair Syssel som Peder Dass. Hans Olds Smagsretning og Kulturstanden i det Folkesamfund, hvortil han hörte, var i det Hele misvisende og hem-

mende for et Digteranlægs Uddannelse, og dertil blev han, i sine nærmere Forholde og Omgivelser, saa uheldig stillet, at man vel maa undres over hans Aandslivlighed og ufortrödne Skrivelyst. Naar man paa den anden Side kan bemærke, at han just i disse Kaar og i det strenge, afsidesliggende Hjems Eiendommeligheder har fundet frugtbare Paavirkninger, da indeholder dette tillige et Vidnesbyrd om hans begavede Natur, der maa forhöie vor Deltagelse for den gamle nordlandske Sanger.

En Hovedkilde til Kundskab om Peder Dass's Levnet er den Beretning, hans Sönnesön, Albert Dass, har meddelt i Fortalen til en Udgave af „Nordlands Trompet". Et Par af de der indförte Aarsangivelser ere feilagtige, men kan berigtiges ved forskjellige, endnu opbevarede Kaldsdokumenter.

Ligesom Kingo var Peder Dass af skotsk Herkomst. Hans Fader Peter Don Dass (eller rettere Dundass) flygtede med sin Söster, 1630, under Religionskampene, fra Skotland til Bergen, hvor Sösteren, ved Giftermaal med en Kjöbmand Fasmer, blev Stammoder til en vidtlöftig, endnu levende Slægt. Efter nogle Aars Ophold i Bergen ægtede Peter Dundass Maren Falk, en Datter af Fogden i Helgeland, og bosatte sig der paa Gaarden Nord Herrö. Af disse Forældres fem Börn var Peder Dass, födt 1647, ældst. Ligesom sine Södskende bar han Tilnavnet forkortet, og först i den senere Tid har en Gren af Slægten gjenoptaget det fulde Stammenavn. Da Peder var i sit syvende Aar, mistede han Faderen, og nu begyndte for ham de ublide Kaar. Derom siger Albert Dass: „Moderen, hvis Omstændigheder vare trange, maatte sætte Börnene til Vennerne og af dem kom vor Skribent til en sin Moster, som var gift med en Præst ved Navn Arctander. Sognepræst til Næröen i Nummedals Fogderi. Hos denne sin Moster blev han holdt meget haardt, omtrent ved 6 Aars Tid. Hendes Haardhed mod ham kan sluttes af denne skjemtsomme Historie: en Dag havde Præsten sat ham en Lexie at lære, men Mosteren jog ham ud at hugge Brende. Da Manden tiltalte hende derfor sigende: er det paa den Maade

Drengen skal studere og blive Præst, svarede hun: Naar det bliver Præst af ham blir der og en Smörtönde af min R.... Hun oplevede dog den Dag, at hun saae ham baade Sognepræst og i god Stand, ja havde god Hjelp og Haandrekning af ham i sin höie Alder". Tretten Aar gammel blev Peder Dass sat i Bergens Latinskole, hvor han, som Albert Dass siger, „sled sin Tid blandt andre fattige Skolebörn til 1665." Ved Universitetet opholdt han sig i to Aar; hvorefter hans Trang nödte ham til at reise hjem. I sit „Levnetslöb forfattet udi en Sang" o. s. v. omtaler han sin Ungdoms fattige Kaar:

Altid var tomt i Lommen,
Sorrig var i min Hu,
En Skilling var velkommen,
ja, som en Daler nu.
Jeg skifted selv min Boc,
paa Ryggen hængt en Kappe
paa Födder revne Skoe.

Efter sin Hjemkomst var han 5 Aar Huslærer hos Præsten til Vefsen i Helgeland, Jacob Wirtmand, og blev saa personel Capellan hos Henrik Dinklow til Ranen og Næsne, i samme Provsti. Ti Aar tilbragte han i denne Stilling, uden at nyde Lön, og maatte, efter hvad han selv siger, „som en anden Bonde arbeide for sit Bröd". 1681 blev han Dinklows Eftermand i Embedet, og 1689 forflyttet til Alstadhoug, hvor han döde 1707. Saaledes havde han den hele Tid været Præst i sin Födeegn, Helgeland. I sit Ægteskab med Jacob Wirtmands Steddatter, havde han to Sönner, af hvilke den ene döde som Discipel i Bergens Latinskole, og den anden, Anders Dass, fulgte ham i Kaldet.

Peder Dass har i flere af sine Skrifter indflettet Træk af sit Liv og Levnet, der vække Deltagelse for hans Personlighed, og give mangt et Indblik saavel i hans Tidsalders Skik og Væsen, som i de Forholde, der laa ham nærmest. Man ser af Alt, at han var en sund og opvakt Natur, der midt i Fölelsen af sin Stillings Besværligheder og Savn har kunnet bevare en lys og tillidsfuld Sindsbeskaffenhed. Derfor

blev det ham og muligt at gjöre virkelig Fremgang i de boglige Sysler, hvortil han tidlig fandt sig hendraget. Han siger skjemtende at han „boer mod Verdens Ende"; men desuagtet udvidede han stedse sin aandelige Synskreds, og fortsatte med Lyst en Virksomhed, der naaede langt udover hans Afkrog.

Det er dog naturligt, at han med denne Stræben har haft mismodige Öieblikke. Saavel i Nordlandsbeskrivelsen som andensteds finder man Yttringer, der vise at han kjendte Trykket af sin Födestavns Strenghed og Armod, og vel mangengang har önsket sig et andet Hjem; stærkest udtaler han dette i et Brev til den, i sin Tid navnkundige, Digterinde Dorthe Engelbretsdatter i Bergen:

Jeg veed at den dydefuld Qvinde forstaaer
min Menings forblommede Glose.
Jeg viser min Landsmænders Væsen og Kaar,
af hvilket er lidet at rose.
Ja hvad vil jeg sige: den iskolde Pol
medbringer ei andet til Gaver.
Naar andre kan frydes ved straalende Sol,
er vi Elementernes Slaver.

Han tilföier endog, at det kun er „Guds Ord og Samvittighedens Glæde", der kan gjöre Opholdet i Nordland taaleligt. Imidlertid var der for ham ogsaa andre Goder, der kunde böde paa hans Hjems Mangler. Hans Navn var vidt omkring höiagtet, og han havde i sit Sogn flere Södskende og Slægtninger, med hvem han synes at have levet i et kjerligt Forhold. Selv for sine literaire Sysler fandt han kyndige og deltagende Venner i Nærheden. Det var hans Svoger og Medarbeider Steen Wirtmand og de tvende Præster til Nabokaldet Brönö, Mag. Peder Bredal og dennes Kapellan, Ole Hansen Nysted. Til den förste af disse To har han skrevet flere latinske Æresvers, og med den sidste skjemtede han engang saaledes paa Rim i Modersmaalet, at det nær var kommet til et Brud. Hans Besög i Bergen, hvor han havde Slægt og Venner, har vel ogsaa været ham til Gavn og Op-

muntring. I hans Omgangskreds her var Dorthe Engelbretsdatter og Amtmand Lindenow.

Om det Navn han havde i den Egn, vidner endnu et Almuesagn, som fortæller, at han paa en af de store Festdage holdt Fopræken i Bergens Domkirke, Höimesse i Kjöbenhavn, og derpaa Aftensang i Bergen. Man ser at dette Sagn grunder sig paa den bekjendte Forestilling i Folketroen, som saa længe hörte sammen med Betragtningen af enhver ualmindelig dygtig og velstuderet Præst, idet der tillagdes ham magiske Evner. Den ærlige Peder Dass har i höi Grad haft et saadant Ry; saaledes hedder det endnu hist og her blandt Almuen, at han var bleven oplært „i den sorte Skole i Wittenberg," og der tilföies Træk af hans Aandebesværgelser, der ligefrem ere laante af Kröniken om Doktor Faust. Herhid hörer da det bergenske Sagn, der kun er en lokaliseret Gjentagelse af den, andensteds gjengse, Beretning om hans hurtige Söndagsfart fra Alstadhoug til Kjöbenhavn, hvor han satte baade Staden og Hoffet i Forbauselse, og nær var kommet i alvorlig Ulempe for den snare Befordring, han havde tiltvunget sig. I dette overtroiske Eftermæle ligger en mærkelig Betegning af den Ærefrygt, som har været knyttet til hans Personlighed og Virkemaade.

Peder Dass var ferm og flink i al sin Gjerning, stærk og gudhengiven i at taale Modgang. Over sin Eiendom var han en god Husholder, men han bar ogsaa med rolig Fortröstning et Velfærdstab. Da hans rigtladede Jægt 1692, med femten andre, forgik paa Stathavet, kunde han sige:

Hvad skytter jeg Havet tilföied mig Vold,
Gud haver tidobbelt igjen i Behold.
Mit Gods er nedsunken, men ikke mit Sind.

Ligesaa freidig og taalmodig var han under legemlige Lidelser og kunde spögende omtale sin Tilstand. I et skjemtsomt Rimbrev fra Slutningen af Aaret 1700 skriver han:

Jeg for min Svaghed ikke kand
aftrække mine Strömper.

Siden forværredes Sygdommen. Hurtigt nedbröd den hans

kraftige Natur og lagde ham i Graven, da han omtrent var 60 Aar gammel. Jeg kan her tilföie den Skildring af Peder Dass, som hans Sönnesön har meddelt: „Af Person var vor Skribent noget lav, af Væxt undersætsig, men haardför af Lemmer. Af Gemytsbeskaffenhed var han noget hastig i Svar og Udtale, dog ei fremfusende, men var derhos redelig og hjelpsom mod de Fattige. I sin Hjelp mod Trængende var han ei ubetænksom, som mange fromme Gemytter ere, men gav paa det nöieste Agt om den, som begjerte hans Hjelp, var duelig, ædruelig, flittig og ei ved nogen Ladhed var bleven trængende, de sidste hjalp han meget rart; men vel de förste. hos saadanne var og efter hans Död udestaaende over 2000 Rdr., hvoraf kun lidt siden kunde komme ind. I hans præstelige Embede var han redelig og flittig, og skjönt i begge Kald, han var Præst, falder haarde Söreiser til Kirkerne, blev neppe i al hans Tid nogen Tjeneste forsömt. Hans Död var af Stensmerte, der nogle Aar för han döde angreb ham og aarlig tog saa til, uden at kunne faae Hjelp, at den omsider endte hans Dage“.

Naar man overveier den almindelige Beskaffenhed af den Tids Rimekunst, og betænker, at de gjeldende Betingelser for det hele Poeteri hindrede den Digtende fra at komme i det inderlige Tankeforhold til sin Gjenstand, hvoraf alene sand Originalitet og bestemt Livsanskuelse kan træde for Dagen. da maa det allerede skattes, at Peder Dass's Poesi viser stærke Glimt af Personlighed, og har mange Partier, der röbe Fortrolighed med Emnet og et Digterblik i dets Opfatning. Om det da end vilde være unyttigt at gjennemgaa Dass's Arbeider i en udförlig kritisk Undersögelse, maa det dog, især for hans Landsmænd, være af Interesse at betragte noget nærmere denne gamle Digtning, hvor der er saa mange friske Bestanddele, og som endnu vidt omkring i vort Land har Tilhold hos Folket.

Den förste Del af Peder Dass's Arbeider er, i Overensstemmelse med hans Stilling og Tidens Retning, af religiöst og bibelhistorisk Indhold. Naar man kjender den Trældoms-

aand og de Smagløsheder, som i hin Periode var herskende i vor Andagtsliteratur, maa man finde disse Arbeider mærkelige. De bære den gammellutherske Orthodoxies Tegn, men vise ei dens Udartning i mörk Sönderknuselse og rhetorisk Svulst. Til den Tids religiöse Digtning hörte ialmindelighed en snart klynkende, snart skrigende Pönitentse-Tone, og derhos ofte en forskruet Stil. Peder Dass har derimod i sin gudelige Sang meget af de ældre Psalmeforfatteres Freidighed og oprigtige Foredrag. Vanheldende og forstyrrende synes vistnok nu, fornemmelig i dette Parti af hans Digtning, baade hans Sprogforms Mangler og de hyppige Platheder i Udtrykket; men disse maa dog, for en stor Del, opfattes i Forhold til den forandrede Sprogbrug, hvorved mangt et Ord er bleven forringet, der fordum var anseet som ædelt og fyndigt.

Vi have her den Side af Peder Dass's Forfattervirksomhed, der vistnok i sin Tid har tildraget sig den störste Læsekreds, saavel paa Grund af Emnernes Beskaffenhed som fordi hans Fremstillingsmaade, uden at være trættende for Samtidens Oplyste, har en Fattelighed, der kunde tiltale den Enfoldige. De hidhörende Skrifter ere fölgende: 1) Aandelig Tidsfordriv eller bibelske Visebog, det er adskillige Historier uddragne af den hell. Skriftes Böger. 2) Dr. Martin Luthers lille Katechismus forfattet i beqvemme Sange under föielige Melodier. 3) Epistler og Evangelier sangvis forfatted udi bekvemme Melodier. Epistlerne af Hr. Steen Wirtmand, Medtjener til Alstadhoug, Evangelierne af Hr. Peder Dass, Sognepræst sammesteds. 4) Trende bibelske Böger, Nemlig: Ruth, Esther og Judiths, udi danske Rim forfatted.

Det förste af disse Skrifter har maaske været det mest udbredte. Det er, som Nyrup siger, mangfoldige Gange trykt: Fortællingerne ere udsatte i behagelige Versformer til dengang bekjendte, dels gudelige, dels verdslige Melodier, de holde sig jevnt og nöiagtigt til Begivenhedernes Gang og kun sjelden har Forf. indflettet sin egen Betragtning. Den mærkeligste af alle disse bibelske „Viser" er Sangen „Om

Jephtæ Löfte“ og saavel i Danmark som Norge, har den i de mange Slægtfölger været en af de mest yndede Almuesange. Hos os kan man endnu höre den overalt, i Fjeldegnen som ved Kysten. Sæterjenten synger den paa sin ensomme Tue, og ved mangt et Udskjer lyder den fra Fiskerbaaden. Dette Stof har ogsaa dybere grebet den varmhjertede Peder Dass, og med troskyldig Deltagelse har han villet tilslöre det sörgelige Udfald:

Da Tiden og Maaneder löbet var om
da kom den Jomfrue tilbage,
at stande sin Pligt og at lide den Dom,
som Faderen vilde behage.
Han gjorde for Gud
hvad lovet var ud;
maaske hun blev taget af Dage.

Hun aldrig var givet i nogen Mands Vold,
det finder jeg for mig beskrevet;
men blev hun bengivet til Döden i Sold
for det, hun har aldrig bedrevet,
da var det Uret;
langt bedre var det
at Löftet isönder var revet.

Et stærkere besjelet, poetisk rigere Verk end den bibelske Visebog er Katechismus-Sangene. Forfatteren fölger de lutherske Delinger af Troeslæren, og giver deres Forklaring gjennem en Række, i forskjellige sangbare Versformer udsatte Læredigte. Her er kraftige Skildringer og Udtryk af en frisk Fölelse, der saaledes belive Foredraget, at det i Sandhed hæver sig over Samtidens almindelige didaktiske Poesi. Der er i vor Literatur fra den Tidsalder og det Skriftslags intet Digt, som kan lignes ved Peder Dass's Forklaring' over den förste Troesartikel. Opfatningen er her paa en Gang simpel og storladen, og med Gudstilbedelsens Udtryk fölger en og anden physisk Betragtning, der i Forhold til den Aand og Kultur, som da raadede mellem Forfatterens Standsfæller, er al Ære værd. Tiltalende er den Naivitet i Fremstillingen, der forbinder Synerne fra den nær-

meste Virkelighed paa Sö og Land med Betegninger, der tilhöre den bibelske Billedkreds. Ved den Haandfrihed og Flinkhed, hvormed Skildringen af Guds Gjerning er udfört, bliver mangen Plathed og Udskeielse i Foredraget mindre stödende. Det Hele har Lighed med de djerve Træsnit, man kan finde i gamle Billedbibler. Da der forresten i dette Digt er en strömmende Sammenhæng, hvorved det falder vanskeligt at vælge et passende Stykke til Udsondring, skal jeg, for at give Pröver af Peder Dass's bedste religiöse Digtning, hidsætte nogle Vers fra andre Afsnit i hans Kathechismus-Sange.

I Forklaringen til 2den Artikel hedder det om Christi Undfangelse af den hellig Aand:

Andre har Fader og Moder paa Jorden,
men du paa Jorden er faderlös slet;
moderlös est du i Himmelen vorden,
underlig regnes din Afkom og Æt.
En Möe dig klar til Verden bar,
Hundrede tusinde Söskend' du har.

Stenen for Kongens af Babylons Öie
syntes at falde gesvindig her ned
ovenfra Klippernes Topper hin höie,
og ingen Hænder dog rörde derved.
Hvo er den Sten? Jesus aleen,
kommen af Höiden foruden al Meen.

Herren ei Menneskens Hænder, hin stærke,
havde til Stenen dens Nedkomst Behov.
Stundom han virker, det Folk ei kan mærke,
stundom han kræver al Verden til Prov.
Ordet er Kjöd, Herren er föd,
Guddom og Manddom boer under et Kjöd.

Fölgende Stropher er tagne af hans Anden Sang over Herrens Bön, til Ordene: helliget vorde dit Navn:

Det er smukt og kosteligt at höre
at man Gud sin Læbers Pligt mon gjöre.
De dyb' Afgrunder, De grönne Lunder
skal Herrens Under, hver Tid og Stunder
Udföre.

Thi for Gud skal alle Knæ sig böie,
de som boer i Himlene hin höie,
og de paa Jorden, I Sör og Norden,
samt Djævles Orden, som dömt er vorden
til Möie.

Höien Hal og dyben Dal skal vige,
Jord og Himmel falde skal tillige,
men Herrens Minde til tusind sinde
skal stige.

Slutningen af Herrens Bön er saaledes udfört:

Guds Engler og Udvalde,
samt og de fire Djur,
skal for din Stol nedfalde
med alle Kreatur,
de skal udraabe frit,
at Hæder, Magt og Styrke
og Riget det er dit.

Som alle Vand udflyder
didhen hvorfra de kom;
fra Havet ud de bryder
i Havet faae de Rom:
al Ære kom fra dig
den dig igjen skal gives
nu og evindelig.

Hertil man Amen sjunger,
et Amen! det er vist.
Dig priser alle Tunger
ved Sönnen Jesum Christ!
Vort Amen skal staae fast,
de Fromme times Glæde,
de Slemme Skam og Last.

I Forklaringen over Alterets Sakramente ender förste Sang saaledes:

Dit Minde skal o Jesu! staae
uglemt i Sind og Tanker,
mens Bröd af Agren er at faae
og Druen groer paa Ranker.

Og hvor der brydes helligt Bröd,
der skal forkyndes Herrens Död,
blandt unge Folk og Gamle,
Indtil du synlig kommer frem
i Skyen, os at hente hjem
og i dit Rige samle.

Katechismus-Sangene skattes endnu höit i flere Egne af vort Land, og af den lærelystne Ungdom i Almustanden bruges de undertiden efter Dass's egen Anvisning, foran i Bogen, hvor han taler om Nytten af „syngende at lære" sin Christendom. Om dette Skrifts store Udbredelse vidner blandt andet den Efterretning fra Færöerne, at man der synger Versene af Hustavlen, „om Ægtefolks Embede", til Dands ved Brylluper. Saaledes er Forfatterens Hensigt med Arbeidet, „at tjene sit Folk, först de Gamle og siden de Unge" i rigeligt Maal bleven naaet og endnu kan man underskrive fölgende Censur af Biskop Peter Krog fra 1699, afgiven da Bogen skulde trykkes: Lacticinia hæc catechetica, e melliflua venerandi Dni. Dassii vena liberaliter promanantia, qvi vel pro moribus degustaverit labiis, singula inveniet svavia, singula salubria.

Af langt ringere Værd er Evangelie-Sangene. De hellige Texter ere gjengivne i Pararaphrase med en Törhed og Mathed, som hos vor Forfatter er ganske usædvanlig. Denne Egenhed er imidlertid ikke vanskelig at forklare. Den maatte fölge af den valgte Opgave, og selv i den nyere Tid finder man Nok af forfeilede Forsög paa poetisk Omskrivning af Evangelierne. Naar den hellige Beretnings Simpelhed og Fynd, og dens Udsagns, i sig afsluttede og ubetinget gjeldende Ordlydelse, skal udtværes eller tillempes for at fylde Verslinier og passes ind i pinagtige Rimforbindelser, da bliver Arbeidet uden Kraft og Sandhed, saavel religiöst, som poetisk, en Uting. Men hvad der saaledes glipper for nyere Digtere med en udviklet Kunst og blendende Sprogmidler, kunde saa meget mindre lykkes for den gamle nordlandske Sanger.

De trende bibelske Böger, Ruth, Esther og Judiths, have en ganske anden Art og Tone. Emnerne medföre, som i den bibelske Visebog, det fortællende Foredrag, men Versformen (Knyttelvers) slutter sig nöiere dertil og Stilen er uafbrudt episk. Af disse tre Böger er Judiths udentvivl den bedste, men dette Digt er ogsaa for sin Tid et mærkeligt Arbeide. Det har vistnok sine unödige Langheder, men i det Hele er der et Liv og en Fremgang i Fortællingen, der tager Læseren med sig og förer ham gjennem heldigtvalgte Sceneforandringer til Udfaldet. Peder Dass har her forsmaaet alt det brammende Væsen, hvormed saadanne heroiske Fortællinger dengang pleiede at udstyres; derimod har hans Fremstilling mangehaande Træk, der minde om den gyldne homeriske Enfold og anskuelige Udförlighed. Digtet er af anselig Störrelse, inddelt i sexten Kapitler, af hvilke de fleste udmærke sig ved en fortrinlig Afslutning, der bringer Klarhed i de episke Overgange. I Alt dette ser man et Digteranlæg, eller, om man vil, en ubevidst Kunst, som i gunstigere Tider og Forholde kunde have naaet den höieste Udvikling.

Men Peder Dass's Hovedverk, det hvortil hans Navn endnu fornemmelig bliver knyttet, er „Nordlands Trompet eller Beskrivelse over Nordlands Amt, i Vers forfattet“. I vort Sprogs ældre Literatur er der Nok af Topographier paa Rim, og flere af dem har vistnok Peder Dass's Arbeide fremkaldt, men der gives intet saadant, som paa langt nær kan lignes med den nordlandske Trompet, hvad enten man ser hen til Bogens Værd eller til dens udholdende Liv i Folket. Til Forklaring heraf kommer det i væsentlig Betragtning, at dette Digt i Sandhed henvender sig til den Læsekreds, hvori dets Anseelse saa længe er bevaret. Ligesom Forfatteren blev ledet til dette Arbeide af virkelige, nærliggende, ogsaa for ham vigtige Livsinteresser, saaledes holder han sig og, under Udarbeidelsen, stadigt i deres Omraade, og derved frigjöres hans Skildringer og Udtalelser fra den sondrende Laugsaands Indflydelse, som herskede i de Lærdes Stuepoesi. Nordlands Trompet er en af de faa Versfrem-

bringelser fra Tiden för Holberg, der ikke blot ere omfattende ved Længde og Bredde, men tillige ved en formedelst selve Indholdet udvidet Kreds for deltagende Tilegnelse. Peder Dass's Hilsen til sine Læsere paaviser strax dette Forhold:

Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd
fra Værten i Huset til trællende Svend,
    vær hilset I kofteklæd Bönder!
Ja samtlig saavel ud til Fjære som Fjeld,
saavel den, der bruger med Fisken paa Gjeld,
    som salter Graatorsken i Tönder.
Vær hilset i Geistligheds hæderlig Lius
Prælater og Orden i Helligdoms Huus,
    hver i sin Bestilling hin gjeve.
Tillige den velbetroed Övrigheds Mand,
som bære bör Sverdet, og Retten i Land
    fra Vold og Uorden handthæve.

Saaledes er hos de forskjellige Stænder en Fælledsinteresse for Gjenstanden forudsat, skjönt dens Beskaffenhed og Fremstilling nærmest henvender sig til Folket i Nordland, og dernæst, paa Grund af Ligheden i Kaar, Forestillinger og Leveskik, ogsaa maa tiltale saa mange andre norske Bygdelag. Og virkelig er i Arbeidets Væsen dette Baand mellem de forskjelligt stillede Læsere vedligeholdt; thi Forfatteren betragter Alt fra den Oplysnings Standpunkt, han selv og Samtidens Dannede indtog. Han ved Intet af den tilkunstlede Enfold i Tankegang og Anskuelser, der snart vil belære, snart forlyste Almuen; men i det han med Varme tager sig af Tilstandene, og skildrer dem med sande Lokalfarver, naaer han sin Hensigt at vække Deltagelse i et videre Omfang. Uagtet nu Fremstillingen saa meget svarer til Almuens Synskreds, udelukker den dog ikke de almindelige, fra det lærde Væsen hentede, Typer og allegoriske Betegninger, som dengang hörte til al verdslig Digtnings og især til den poetiske Naturbeskrivelses Udstyr. Saaledes griber Jupiter, Neptunus og Æolus ind i Nordlændingens Bedrift; Forfatteren skildrer deres voldsomme Optræden, og oftere træffer man Linier som disse:

man neppelig kommer i nogen Mands Huus,
her klages jo over Neptuni Fremfuus.

Men det er bekjendt nok, at Almuen i sin Læsning aldrig lader sig forstyrre af det delvis indskudte Fremmedartede, naar blot Helheden paa nogen Maade er tiltalende. Og Nordlands Trompet har haft denne udbredte Virkning ikke blot ved Indholdet, men tillige ved sin Versform; thi det lange beskrivende Digt er helt igjennem udsat i sangbare ensdannede Stropher, hvorved Fremstillingen faaer et forhöiet Liv, og Tilegnelsen lettes. Derfor kan man og höre Almuefolk syngende gjengive lange Stykker af Digtet, idet de tillempe Sangen efter en gammel Psalmemelodi.

Peder Dass gjör i den rimede Fortale til Læseren Rede for hvorledes han har tilveiebragt det mangfoldige Stof, som behandles i Beskrivelsen. Han siger at han selv aldrig har været nordenfor Helgeland, men har optegnet efter Andres nöiagtige Beretning det, der laa udenfor hans egen Erfaring. Alt hvad en topographisk Samler kan bruge, er taget med og udsat i Rim. Derom vidne allerede Titlerne for Bogens Afsnit: Nordlands Beliggende, Nordlands Horizont, Elementer og Veirligt, Allehaande Fugle og flyvende Dyr i Nordlandene, Svemmende Dyr i det Nordlandske Hav, Om Land og Lands Brug, Om Ledings-Bergene, Om Lapperne og Finderne, Helgelands Beskrivelse, Salten Lehns Beskrivelse, Lofotens Beskrivelse, Vesteraalens Beskrivelse, Senjens Beskrivelse, Tromsös Beskrivelse. Under disse Afsnit behandler han mangehaande Emner, som efter vore Begreber vanskelig kan forenes med poetisk Skildring, endsige med sangbart Foredrag eller lyriske Stropher. Paa sin Maade faaer han alligevel Bugt med disse Ting, og forstaaer at indlempe dem i letströmmende Verslinier. Han opregner Alt hvad der hörer til den udrustede Fiskers Niste, Redskab, Klædning og Baadstel, og med samme Nöiagtighed afhandler han Præstegjeldenes Sognedeling og Betjening, samt deres Indtægt af Landskyld, Tiende, Offer og löbende Forretninger. Man kan af Nordlands Trompet ikke blot lære, hvad der udvindes af

Sælhundens Spæk og Skind, og hvorledes Fisken fanges og tilberedes, men ogsaa, blandt meget Andet, hvorfor det er bedre at bage Lefser af Rug- end af Bygmel. Kort, man föres ind i de yderste Enkeltheder af Befolkningens Væsen og Skik, og med det samme bliver Landets Beskaffenhed, Öernes og Fjordenes Beliggenhed mod hverandre, nöie betragtet.

Vel maa man sande Albert Dass's Dom i Fortalen til hans Udgave af Nordlands Trompet, at denne Beskrivelse „i Vers og Rim er mere nöiagtig over Landet og Indbyggernes Levemaade, end mangen Beskrivelse over Norge, der siden i ubunden Stil er udkommen“, men dog kunde der være Spörgsmaal om Nyrup har Ret, naar han mener, at Bogen „mere lader sig læse som Topographie end som Poesie“. Thi egentlig er det dog den gjennem Foredraget aandende Digterlivlighed, der vækker og vedligeholder Opmærksomheden. Man ser, at det Hele er skrevet med Lyst og Glæde, skjönt tillige med en Bevægelighed i Opfatning, der afspeiler de anskuede Tilstandes forskjellige Indtryk paa Stemningen. Men selv hvor det Sörgelige træder frem, hvor man træffer Veklager over Nordlændingens mangehaande Trængsler, er der humoristiske Vendinger og formildende Træk af en sund Fortröstning. Denne friere Aand röber sig ogsaa i Digtets Gang og Indretning, som ellers, med sine ovenfor nævnte Delinger, synes ganske prosaisk anlagt. Skildring vexler med Fortælling og i de længere Afsnit brydes Ensformigheden ved sindrigt indbragte Episoder. Saaledes föres vi under Afhandlingen om „svemmende Dyr i det nordlandske Hav“, fra Betragtningen af det forskjellige Slags Fiskeri, til en Fjordreise, der leder over i det fölgende Afsnit. Underveis besöges Asmund paa Bolde, hvor just en Grandetvist om Brugen af en Kværn og en Arbeidshest er opstaaet. Reisen ender med Landstigningen hos Kolbjörn paa Kratt. Her holdes et dundrende Bondebryllup, hvis hele Stel og Skik beskueligt fremstiller sig.

Vil man, for at betegne Foredraget i Nordlands Trompet, udhæve enkelte Stykker, da kommer man i Forlegenhed

med Valget; thi her tilbyder sig isandhed en Mangfoldighed af gode Pröver. Det lönner derfor Umagen at gjennemlæse det hele Skrift, og er man da paa det rette Standpunkt for Opfatningen, vil man overalt finde Noget, der ved Skildringens Liv, eller ved Udtrykkets og Sprogtonens Eiendommelighed vækker Interesse. Imidlertid vil jeg her give et Par Citater af forskjellig Charakter. I Afsnittet om Nordlands Horizont, Elementer og Veirligt skildres de tvende Slags Vinde, der herske i Fjordene, saaledes:

Om Vinter, naar Klipperne ligge betakt,
da puster her ud en af Öster med Magt,
som bide kan digt udi Næse;
da kan man med Hast blive graae udi Skjeg,
da vanker her Hagel-Bræst, Smell udi Væg,
Tandgnissel, og Pust udi Næve.
Hvo, som imod Veiret da sidde vil vendt,
han vogte sig, Ansigtet bliver ei skjendt
af Rimen, som da monne svæve!
Hvad höres da andet paa Fjorder og Sund
end brölende Brusen hver biende Stund?
Hver Bölge fra Grunden sig löfter,
den seilende Bonde, som farer derpaa,
er glad, han med hastige Hænder paa Raa
sit Kannifads Seiel indsöfter.
Den Vind, som saa byder de Seilende Trods
Land-Sönning og Skottung, den kaldes hos os,
han byder: tag Vare paa Skjödet:
Öeskarret i Næven, og Öiet i Vind,
set Halsen til Riben, vær knap og gesvind,
saa maa man fortjene sig Brödet!
Naar Korsmiss' er leden, strax fanger her an
en anden Slags Vind blandt den grenfulde Gran,
Hav-Gule paa Norsk til at sige;
saa sterk, som Land-Sönningen puster herud,
saa sterk giver Hav-Gule Bör udi Klud,
alt ind ad Riverer og Vige.
Med Sommer hun kommer, med Sommer forgaaer,
Floreier, mens Flora beblomstrendes staaer,
forsvinder, naar Flora forsvinder:
begynder om Morgenen temmelig sagt,
jo længer paa Dagen, jo stærkere Magt,
dets Sandhed Fjeldbyggen befinder.

Til „Saltens Lehns Beskrivelse", hörer fölgende Betragtning over det livsfarlige i Præsternes Kirkereiser tilhavs:

— Nordland saaledes beliggendes er:
Guds Lov maa forkyndes blandt Öer og Skjer,
uagtet al Fare og Möie;
thi skeer det og tidt at en talendes Mund
maa söge sin Grav i den dybeste Grund,
og lukke blandt Fiske sit Öie;
dog bör vi vort Embed forrette med Lyst,
betænke, det er vor Samvittigheds Tröst,
om Gud os paa Vandet vil kalde,
og döer vi paa Reisen til Kirker og Sogn,
da föres vi heden paa Israels Vogn
og for vores Herre maa falde.
Hvad vil en Guds Tjener bekymre sig ved,
at ham er udvalt et Begravelses Sted,
som Mennesken ikke kan finde?
Om han ikke bæres af Venner her ud,
han kan dog med Mose begraves af Gud,
og lukkes saa rolig derinde.
Vi bör ei med Jona forandre vor Kaas,
men reise saa længe, til Gud setter Laas
for al vore Veie og Vandring.
Er Herren da kommen i Veiret og Vind,
vi vil med Elia slaae Kaaben om Kind,
og vente vor sidste Forandring,
og sige med sidste Beslutning til Gud,
Velkommen o Brudgom at hente din Brud
og hende fra Fængsel udföre;
jeg hidtil har været en reisende Mand,
nu vil jeg dig fölge, det snarest jeg kan,
og lukke de yderste Dörre.

Disse Pröver vække strax en Forestilling om de Fortrin ved Nordlands Trompet, der har gjort Skriftet yndet og givet det den store og varige Udbredelse. I Norge, hvor Emnet og Behandlingsmaaden især maatte tiltale, og hvor de förste Udgaver bleve trykte, har det engang fundet Læsere i alle Stænder. Men i Danmark var det neppe synderlig kjendt för 1763, da det af Albert Dass med Noter og Ordforklaringer blev udgivet i Kjöbenhavn. Den omhyggelige

Bogkjender, Stifteren af det genealogiske Selskab, Oluf Bang, indförer i sin „Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier“ 2 B. 1745, Nordlandsbeskrivelsens Afsnit om Lapperne, med Tilföiende at „Autor er ubekjendt“, og selv Albert Dass har ved visse Yttringer i Forerindringen antydet sin Formodning om, at Skriftet ei var meget kjendt udenfor Norge. Baade han og hans Frænde, Nordlændingen Hans Sommer, som paa Mödreneside nedstammede fra Peder Dass, og har forsynet Udgaven med en Tilskrift til Læseren, yttrer nogen Frygt ved at indföre for Almenheden den gamle Digter, der efter Sommers Udtryk, „levede för den slebne Alder, og skrev efter hans Födesteds Talemaade“. Og virkelig var den poetiske Tone og Stil, der omtrent ved Midten af forrige Aarhundrede, i Almindelighed hos os gjaldt som slebet Foredrag, saa forskjellig fra Aanden og Arten i Nordlands Trompet, at der vel kunde være Anledning til denne Frygt. Det er nu vanskeligt at afgjöre i hvilken Grad Digtet alligevel har vundet Indgang i Danmark. Men herhen hörer ialfald det Curiosum, at en, i Alexandriner forfattet, „Omstændelig, sandfærdig Beskrivelse af de norske Finlapper“ af Hans Friis, der var Amanuensis hos den trondhjemske Biskop Eiler Hagerup, blev ved en senere Udgave fra Joh. Rud. Thieles Officin, trykt som et Verk af Peder Dass; thi dette Skrift, der förste Gang udkom 1740, viser sig just som tilhörende den Smag, hvortil Sommer har henpeget, og er i sin udzirede, kunstlede Fremstillingsmaade et sandt Modstykke til Nordlands Trompet; men her maatte den gamle Peder Dass tjene som Udhængeskildt, for at skaffe et henlagt Skrift fra „den slebne Alder“ Afsætning og Læsere i den Kreds, hvor hans Navn var kjendt og yndet. Det maa vistnok indrömmes, at Nordlands Trompet i enhver Henseende er et uslebet Arbeide; men netop ved at være fri for det Slags Tilslibning, der i Forfatterens Samtid var begyndt, og som for den beskrivende Verskunst i det Væsentlige holdt sig til henimod Slutningen af forrige Aarhundrede, har dette Digt vundet Fortrin, som nu bedre kan skattes. Til Behandlingens

Friheder hörer da ogsaa det Egne i Sproget, som Sommer vil antyde, naar han siger, at Dass skrev efter sit Födesteds Talemaade; men her maa det erindres, at fast alle Forfattere, danske som norske, i det Tidsrum, da Skriftsproget efterhaanden udformedes, stærkt og ofte hensynslöst röbede sin Egns Mundart. Efter Nordlandsbeskrivelsens hele Anlæg og Beskaffenhed, og da det gjaldt at betegne en stor Mængde, til Folkets Leveskik og Bedrift henhörende, Gjenstande, maatte denne „Talemaade" fremtræde med end större Magt, ja den har endog saaledes virket ind i det naive Arbeide, at man mangesteds under Læsningen maa accentuere paa nordlandsk. Forresten bör dette Forhold sees i Forbindelse med den Kjendsgjerning, som alt for meget hos os miskjendes, at norske Digtere til alle Tider har brugt Ordbetegninger, og i det Hele et Stilpræg, der viser deres Nationalitet. Peder Dass har i sine Ordformer andre Synderligheder, der mindre kan være at billige; dertil hörer flere Germanismer, som, endog for den Tid, ere vel vovsomme, samt hist og her Sammensætninger af en fast makaronisk Beskaffenhed; men ogsaa heri har udentvivl enkelte Paavirkninger af Almusproget gjort sig gjeldende. Trods alt dette vil man snart bemerke, at Peder Dass, saavel i Nordlands Trompet, som i sine andre Skrifter viser en Sprogtakt og en Sprogbehandling, som i Hovedsagen kan udholde enhver Sammenligning fra Samtiden; thi medens han arbeidede uden Regeltvang og misforstaaet Kunst, fik ogsaa Tungemaalet en egen Frihed og Naturlighed i hans Fremstilling. Her skal ei gives nogen nærmere Undersögelse af de grammatiske og lexikalske Egenheder, der tilhöre hans Sprogform; men de meddelte Verspröver vil ogsaa i denne Henseende være betegnende, medens de tillige vidne om hans Stils Fortrin.

Peder Dass's „norske Dale-Vise" staaer saavel ifölge Emnet, som Behandlingsmaaden, nærmest ved Nordlands Trompet. Den er ellers en Digtning paa anden Haand, af hvis Forbillede et Brudstykke findes i Nyrup og Rasmussens Udvalg af danske Viser, under denne Titel: „En ny Vise om

Bondestanden og dens Embede, samt andre Sysler og möisomme Arbeider. Sjunges som den französke Melodi: Greddelin" o. s. v. 1655. Denne Vise er nok af svensk Oprindelse, og Dass har dertil villet give et norsk Sidestykke, med Bibeholdelse af den meget vanskelige, men yndede Versform. Digtet udgjör 29 Stropher, der indeholde fölgende Partier: först en kortfattet almindelig Fremstilling af Fjeld- og Fjordbondens Husholdning og Bedrift; dernæst forskjellige Skildringer: 1) Strid mellem to Grander, Aasmund og Gudmund, Rettergang og Tab for dem begge; 2) Tilstanden hos Halvor i Aasen:

Sjelve min Halvor i Aasen,
standendes har han paa Baasen
Qvien ung og Oxen
fuldvoxen.
Kalven fed og stor,
som kom til ifjor,
sætter han paa Foer,
indtil Græsset groer.
Slagter desforuden
Gjeldstuden,
tager en Rigsdaler for Huden.

Hans Hustru Halfri er driftig, streng, men uordentlig, og har Kiv med Tyendet; 3) Besög hos Konen Guru, hvis urenlige Levemaade og Stel er afskrækkende 4) om Gaardmanden Harald paa Fuse, og hans tolv Sönner, som ere Natteranglere og farlige for „Gjenterne" 6) Hentydninger til tre Bygdekagser, der holde Gjestebud for Præst og Övrighed og bruge Snus. — Denne lange Vise er skrevet med Lune og har adskillige flinke Træk, men den vanskelige Versform har voldet Forf. altfor meget Bryderi og fleresteds gjort Fremstillingen dunkel. Visen har iövrigt stor Yndest hos Almuen og er mangfoldige Gange optrykt; den förste Udgave, man kjender, er fra 1696.

De övrige særskilt trykte Sager af Peder Dass ere fölgende: „Klagevise over Bergens 1702 indtrufne Ildebrand", og „tvende Viser om Peder Dass, hvorudi gudeligt betragtes hans

kummerlige og möisommelige Levnet fra hans Barndom“, om hvilke Nyrup bemærker, at han ei har seet dem. Ogsaa mig er de ubekjendte; men jeg er nær ved at antage, at de findes sammenfattede i et Skrift, som Nyrup ei anförer, nemlig: „Hr. Peder Dass's Levnetslöb forfattet udi en Sang, tilskrevet hans Tilhörere“. Dette Digt, der hörer til hans sidste Frembringelser, er smukt og tiltalende og giver gode Oplysninger om hans Levnet og Charakter. Til disse mindre Arbeider komme endnu adskillige Leilighedsvers, indförte dels i Schönaus „Samling af danske lærde Fruentimmer“, under Dorthe Engelbretsdatters Biographi, dels i den Höpffnerske, og i den Wielandske Samling af Vers. Paa sidste Sted findes blandt Andet Dass's Opmuntringsdigt til Bergens Bebyggelse efter Branden, et Digt hvori hans Aands og Sjels hele Livlighed kommer tilsyne:

Siger de Skibe, som bruge Seiladser
paa de fraliggende Havne og Pladser,
at de til Bergen i tusind Tal förer
Pander, Tagstene og hvad dertil hörer,
Paa det de Grunde, som ströd er med Aske,
kan med stafferede Bygninger braske.

Dette er Begyndelsen, og i den Tone gaar det frem gjennem 24 Stropher med Lethed og Lune.

Saaledes er nu den nordlandske Sangers Poesi fremstillet i en Oversigt, der viser dens Grundcharakter og forskjellige Retninger. Man vil deraf kunne forstaa, hvad Albert Dass sigter til med fölgende Bedömmelse: „I alle hans Vers findes en meget flydende Stil og ligesom medfödt poetisk Geist. Dersom Tankerne vare altid saa vel udarbeidede som Geisten flydende, kunde de passere for Mesterstykker“. Dette er, udtrykt i mange Ord, omtrent enstydigt med Ovids korte Udsagn om den gamle Digter fra Calabrien: Ennius ingenio maximus, arte rudis. Men for alle nordiske Poeter fra det syttende Aarhundrede var Kunstens Raahed et Fællesmærke, der ei bliver mindre frastödende ved den overfladiske Puds, hvormed det i Almindelighed fremtraadte. I en Tidsalder, da Digtekunsten, i flere af de nyere Sprog, havde naaet en

höi Udvikling, befandt den sig endnu hos os i en famlende Umyndighedstilstand, men tillige under Paavirkning af den tydske Poesi, der selv var hildet i Aandlöshed og brammende Halvkultur; det bliver da mere at anse som et Fortrin end en Mangel ved Peder Dass, at hans Ingenium saa ofte blot og bart kommer tilsyne. Ogsaa om ham gjelder udentvivl hvad der er sagt om Bording, at han ikke kjendte stort til de nyere Literaturer; men Bording efterlignede dog den fremmede Hyrdepoesi og dannede sig efter tydske Mönstre som Opitz, Rist, Voigtländer. Hos Peder Dass derimod er, trods hans Germanismer, den tydske Indflydelse lidet kjendelig; istedetfor det arkadiske Væsen optog hans Poesi Gjenbilleder af den Natur og det Folkeliv, hvormed han var fortrolig, og jo mere villigt og frit han hengav sig til saadanne Indtryk, desmere fjernedes han fra den vedtagne, kunstmæssige Skrivemaade, og kom til at lægge sin egen „Geist" for Dagen.

Foruden de trykte Arbeider har Peder Dass forfattet en god Del andre, der i Haandskrift har fundet sine Læsere. Dengang, og endnu længe efter, var det, som bekjendt, i almindelig Brug at udbrede saakaldte „kuriöse" Vers paa denne Maade; man anlagde hele Samlinger af saadanne Afskrifter, der endog ofte strakte sig til trykte Sager. Albert Dass siger i Fortalen til sin Udgave af Nordlands Trompet, paa en Tid, da de her nævnte Skrifter, alle vare udkomne: „Adskillige af vor Skribents Verker er trykte og for mange Aar siden bekjendte", og deraf kunde man endog drage den Slutning, at kun et mindre Antal af Peder Dass's Arbeider har været under Pressen, medens Resten ligger skjult eller er forkommet i Manuskript. Ialfald har man nu mellem de Thottske Haandskrifter i Kjöbenhavn og de nylig i vort Rigsarchiv fundne Papirer, efter Biskop Gunnerus, endel skrevne Blade af vor Forf., blandt hvilke dog et Par indeholde Vers, der ogsaa haves paa Tryk. Det synes mig unfornödent, at gjöre nærmere Rede for disse Sager; deres största Interesse er biographisk, og saaledes har jeg benyttet dem i det Foregaaende.

Jeg har ei kunnet udfinde, at mere af Dass's Skrifter end Dalevisen er udkommet i hans Levetid. Vistnok har hans Katechismus-Sange den her foran meddelte Censur af Biskop Krog fra 1699, samt Forfatterens Tilegnelse til Confessionarius Peder Jespersen og flere andre af hans Slægtninge, hvortil desuden er föiet Anders Dass's Lykönskning til „sin höitærede kjære Fader, da han sine Katechismi-Sange udgav for Lyset"; men heraf kan dog ei med Bestemthed sluttes, at Trykningen dengang blev fremmet. Den förste Udgave, jeg har seet omtalt, er fra 1714. Nordlands Trompet er, som Albert Dass bemærker, bleven færdig i Slutningen af det syttende Aarhundrede; og er formodentlig da strax oversendt i Haandskrift til Statholder Ditlev Wibe, med den Tilegnelse, der siden har fulgt Bogen, og hvori Forf. kalder Wibe sin „höigunstige Herre og Patron".

Af Albert Dass's Fortale synes det klart, at han ei har kjendt nogen tidligere Udgave af Nordlandsbeskrivelsen end en Bergensk fra 1739, men det er da besynderligt, at Jessen i sin Norges Beskrivelse kan omtale et ældre bergensk Oplag, hvis Aarstal han dog ei angiver. Det er overhoved et lidet lönnende Arbeide at söge Rede og Rigtighed i den Dunkelhed og Forvirring, som fra först af omgiver de Dassiske Skrifters Udbredelse ved Trykken, og som strækker sig ind i Nutiden, da flere af dem og navnlig Nordlands Trompet, idelig og ligesom underhaanden optrykkes paa forskjellige Stedèr i Norge. Albert Dass's Udgave af dette Skrift er fortrinlig; men ellers ere de mig bekjendte Oplag af vor Forfatters Digte uordentlige og feilfulde. De i Rigsarchivet fundne Haandskrifter, der kan jevnföres med Aftrykkene hos Schönau og Höpffner, vise tydeligt, hvorledes man, dels af Skjödeslöshed, dels ved Mistydning af Egenheder i Ordbetegningen, har kunnet forvanske de oprindelige Texter.

Naar man samler de forskjellige Træk af denne gamle Sangers Levnet, Forfatterskab og Eftervirkning, betragter Tidsindflydelsen, hans afsondrede Virkekreds, Friskheden og Friheden i hans Digtning, dens ringe Vegt i Forfatteranna-

lerne og dens vedvarende Anseelse i Folket; naar man ser disse Træk i Forening, da har man et i vor Literatur enestaaende Billede. Midt i en pedantisk, af det lærde Laugsvæsen optaget og bestemt Skriftperiode, udtraadte med Peder Dass af Studerekammerets Poesi et friskere Skud, der greb over i andre Livsinteresser, og allerede antydede, om end naivt, en Retning mod det Omslag, der opkom i den nyere Tids Digtekunst. Denne hans fremtrædende Eiendommelighed blev i Skriftverdenen kun lidet paaskjönnet, medens man meget har hyldet ringere Navne, der saavel i Forfatterskab som i Tidsalder stode ham nær. Saadanne Misvisninger, der indtræffe i enhver Periode, er til Skade for selve Literaturudviklingen; man bör altid paapege dem, skjönt de vistnok ei fjernes ved det Overskjön, som udtales af enkelte Stemmer i en senere Slægt. Peder Dass kan ei indföres i nogen ny Læsekreds, og selv blandt Almuen, hvis aandelige Liv nu med Lethed finder andre, rigere Næringskilder, vil hans Tid snart være forleden. Men derfor syntes det og paatide, at indtegne med bestemtere Mærker hans Navn og Forfattercharakter i vor Literaturhistorie. Og har man först faaet Öie paa de Egenskaber, hvorved hans Poesi fremhæver sig i hans Samtid, vil man ogsaa forstaa hans Eftervirkning. Som en skjult Aare gik den gjennem Folkelivet; men senere norske Digtere har gjenfundet den der, og fölt dens belivende Kraft. Saaledes minder J. N. Brun, Zetlitz, Claus Frimann om den gamle nordlandske Sanger, og fornemmelig har Frimann med en nærbeslægtet Aand, grebet hans Tone, og i en eiendommelig frisk Digtning fornyet den.

Anmeldelser.

Safn til sögu Íslands og íslendskra bókmentafélags af fornu og nyu, II og III H. 1855 & 4856.

Denne fortjenstfulde Samlings andet Hefte (317 S. koster 1 R. 48 Skil.) optages af en Afhandling ved Gudbrand Vigfusson om Tidsregningen i de islandske Sagaer (Timatal i isl. søgun i fornøld). Det tredie Hefte (200 S. koster 1 Rdl., hvormed første Bind er sluttet) indeholder 2de Afhandlinger. Den første af disse ved Svein Skulason, der overskrives: „Æfi Sturlu Løgmans Þórdarsonar og stutt yfirlit þess er gjorðist um hans daga“ giver en Oversigt med Indledning over Sturlingatiden med dens 29aarige Ætte og Borgerkrige og over de væsentligste Forandringer i det islandske Samfunds og Statsforhold, der bleve de nærmeste Følger af Landets Underkastelse under det norske Kongevælde, hvortil hine Borgerkampe, Høvdingernes Ærgjerrighed, Herskesyge og Tøilesløshed og det næsten utrolige Forfald i Landets Sæder havde bidraget det Meste. Forfs. Skildring af denne sædelige Tilstand er skarp og advarende, men ved Siden heraf møde vi dog endnu mange Træk af Trofasthed, Opoffrelse og Forsonlighed, ligesom det maa erindres, hvorledes Sagaskrivningen blomstrede i Sturlungaolden. En stor Del af denne Afhandling (fra S. 587 til 625) optages af en kritisk Udsigt over Sturla Lagmands, Snorres Brodersøns vidtstrakte Virksomhed som Sagamand og Skald. Navnligt søger Hr. Skuláson at hævde Sturlas Fortjenester, som Hovedforfatter af Sturlungasaga eller Islendiagasaga hin mikla, af Hakon den Gamles og Magnus Lagabøters Kongesagaer; som Deltager i den sidstnævnte Konges Lovgivningsarbeider, som Forbedrer af Landnàma og som Digter af Þveràrviserne, af Þorgills dràpa, af Hrynhenda, Hàkonarmàl og dròtt kvedin dràpa, alle tre om K. Hàkon den Gamle, hvilke Kvæder, saavidt de haves, ere aftrykte i Skriftet med tilføiet Ordfølge og Forklaringer over de vanskeligste Kunstudtryk.

Det andet Stykke i tredie Hefte er et Aftryk af Jòn Gizursons Fortælling om Lutherdomens Indførelse paa Island, tildeels efter Afskrifter fra Odd Biskops Tider og ledsaget af en Fortale og oplysende Anmærkninger ved Hr. Archivsecretair Jon Sigurdsson (Forf. J. Gizurson var Medlem af en anseet Bondeæt fra Vestfjordene i første Halvdel af det 17de Aarhundrede; boede paa Nup i Dyrafjord og var bekjendt som en overordentlig ivrig Samler af inden og udenlandske boglige Skatte. Hans Efterkommeres Stamtavle er tilføiet af Meddeleren).

Biskùpa Søgur, gifnar ut af hinu isl. bókmentafélog. 1ste H. 212 S. Kbh. 1856. 1 Rdl. 32 ß indeholder Kristni Saga, Þàttr af Þorvaldi viðførla, og af Isleifi biskupi, Hungrvàka, Saga Þorlàks biskups hin elsta, Pàls B. og Jons B. hin elsta, alle ledsagede under Texten med kritiske og historiske Anmærkninger.

Tidendi um Stjornarmàlefni Islands, udg. af samme Selskab. I og II. Kbhn. Denne Samling af Love samt kgl. og ministerielle Breve og Indstilinger, vedk. Island, begynder med 23 Marts 1854 og fortsættes aarlig. Blandt de mærkeligste Kongebud i denne Samling maa først og fremst mærkes Loven af 15 April 1854, der saa godt som blev det ørstedske Ministerium aftvungen af den danske Rigsdag, og hvorved endelig den islandske Handel og Søfart blev frigiven, efterat den fra 1602 til 1787 havde været udelukkende i Hænderne paa forskjellige sluttede Handelsselskaber, det ene værre end det andet, og siden indskrænket til Islændinger og Danske, idet en høi Skibsafgift afskrækkede de fleste Fremmede fra at deltage i samme*). Ved denne Frihed tør man haabe, at Islændingernes materielle Selvstændighedsfølelse og deres Foretagelsesaand vil blive gjenvakt til gavnlig Virksomhed og at Folkets Tilstand i det Hele efterhaanden forbedrer sig, Noget som naturligvis snarere og i fuldere Maal vil skee, naar den borgerlige Forfatning faar en bestemtere Form og navnligt den communale Frihed, en af Almeenaandens stærkeste Støtter og Hævere bliver gjennemført. Den danske Trykkefrihedslov er ved „Tilskipun" af 9de Mai f. A. udstrakt til Island med nogle uvæsentlige, af Althinget foreslaaede Ændringer, forsaavidt Stiftamtmanden i visse Tilfælde træder i Justitsministeriets Sted med Hensyn til Paatale af Forbrydelser i trykt Skrift mod det Offentlige. Ved aabne Breve af 31 Mai f. A. ere de danske Love om verdslige Embedsmænds Forpligtelse til at sikkre deres Enker Overlevelsesrente (fjàrstyrk) og om Embedsmændenes Efterløn ligeledes udvidede til Island. Videre maa som et politisk historisk Actstykke mærkes den kgl. Kundgjørelse (Anglysing) af 7de

*) Fra 1845—1849 meddeltes Beseilingspas i Gjennemsnit til 5 norske Fartöier aarlig, eller tils. 133 Læster.

Juni indeholdende Kongens Svar paa forrige Althings Beslutninger, ledsaget af Indenrigsministerens (Innanrikisstjornins) Indstillinger i Anl. af disse. Heftet koster 32 ß R.M.

Skyrslur um Landshàgi à Islandi, udg. af Samme. I og II H. tils. 308 S. indeholder Opgaver vedk. Folketallet, Landboforholdene og øvrige Næringsveie, samlede ved Sigurd J. G. Hansen i den islandske Stjornardeild (Departement) i Kjøbenhavn under Medvirkning af Polytechniker Haldor Gudmundson og Arnljotur Olafson, stud. politices.

Folkemængden, der i 1703 kun havde udgjort 50,444, men i 2den Halvdel af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede var aftagen med flere Tusinder, var stegen jevnt opad til 63,732 i 1854. Paa □ Milen regnes, naar hele Landet medtages, 34 Indbyggere, men 82, naar kun den bebyggede Del tages med, hvorved der paa Nord og Østlandet falder 54, i Sønd og Vesterl. omtrent 102 paa hver □ Mil*). Paa Færøerne regnes 337 Mennesker paa dette Fladerum, i Norge 260, i Sverige 400, i Danmark 2,200 (uden Fradrag for Ødemarken).

I Forholdet mellem begge Kjøn, der i Begyndelsen af Aarhundredet var meget ulige, da der taltes 1190 Kvdk. mod 1000 Mdk., er senere indtraadt større Ligevægt; i 1850 regnedes saaledes 1095 Kvdk. mod 1000 Mdk., medens det samtidigt i Danmark var som 1033 til 1000. I samme Aar boede paa Island i Alderen mellem tyve og sexti Aar 47,8 af hvert Hundrede, paa Færøerne 47,23, i Danmark 49,7; over 60 Aar var Forholdet I. 7,1, F. 11,7 og D. 8,2. Paa Island var i dette Aarhundredes Begyndelse af 1000 Mennesker 109,42 over 60 Aar gamle, i 1850 kun 70,45, syvtiaarige 45 af 1000 mod 31 i det sidstnævnte Aar. De bestaaende Ægteskabers Antal udgjorde i 1849 8,735 (eller 1 : 6, 99 af Befolkningen; Forholdet var paa Færøerne 1 : 6, 20; i Danmark som 1 : 5, 99) og Antallet af Giftermaal i Tidsrummet 1827—

*) Landets Störrelse er ved Maaling funden at udgjöre 1867,3 □ M. af hvilke 764 er Bygd og Hjemland, 682 □ M. s. k. Afrjettir eller Sætermarker paa Fjeld og Heder udenfor Bygderne, og som for en ikke ringe Del indeslutte Hraun eller Lavastrækninger; til den vilde Örken (Ubygd) regnedes 421 □ M. I Udmarken findes meget tilgjængeligt og byrdigt Land, som ifölge Forfs. Udtryk, især i Dalførene næsten er „selvgjort Tun og Eng“ og hvor der rimeligt snart vil vise sig vakre Bygder. Af Örkenen er omtrent ⅞ Jökel, der indtager 268 □ Mile. Lavastrækningen Oðaduhraun i Sydöstlandet optager over 60 □ M. Afsnittet herom i Bogen er forfattet af Haldor Gudmundsen. Et udmærket Kart over Island i 4 store Blade er for et Aars Tid siden udkommet og koster 9 Rdl. Samme med Sysselinddeling 8 Rdl. 32 ß og med Vandlöbene særskilt anangivne 5 Rdl. 48 ß. Kart over Island i et Blad med Sysselinddeling koster 3 Rdl.

34 gjennemsnitligt 413 eller $\frac{1}{130}$, i 1845—49 derimod 438 eller $\frac{1}{136}$; i samme Femaar var Forholdet i Danmark som 1 : 125, paa Færøerne som 1 : 152 og i Norge 1836—45 som $\frac{1}{137}$. I 1854 sluttedes paa Island 418 Giftermaal*). De Fødtes Antal var i 1854 2,194 ægte og 368 uægte (eller $\frac{1}{6}$, et Forhold, der havde holdt sig jevnt fra 1850, medens det i 1827—49 regnedes for $\frac{1}{7}$. Paa Færøerne 1840—49 $\frac{1}{29}$, i Norge regnes Forholdet som $\frac{1}{11}$, i Throndhjem som $\frac{1}{6}$, i Christiansands Stift som $\frac{1}{23}$). Af de uægte vare $\frac{73}{100}$ fødte af Mødre under 30 Aars Alder, og $\frac{40}{100}$ dødfødte. Af Fødsler kom i 1840—49 paa 100 gifte Fruentimmer mellem 20 og 25 Aar for Island 28,2, for Færøerne 24,93, i Danmark 23,6; paa 100 ugifte Fruentimer 4,8 — F. 1,1 — og D. 3,8. I 1854 fødtes 31 Børn af Mødre under 20 Aar, 38 mellem 45 og 50 og 2 af Mødre i 50—55 Aars Alderen. Der taltes 39 Tvilling- og 1 Trilling-Fødsel.

Dødsfaldene, der i 1827—49 havde udgjort $\frac{1}{31}$ eller 1794 aarlig, vare i 1854 1509 eller $\frac{1}{41,5}$. Dødeligheden viser sig meget stor blandt Børn under eet Aar, af hvilke der i samme Aar bortreves 629. Grunden til denne tidlige Dødelighed søges dels i den paa Landet meget udbredte Sygdom Mundklemme, dels i den Skik, at Spædbørnene ikke ammes og fostres af Mødrene, men i hobevis bortsættes til fremmede Koner. Paa Søen druknede 121 (sædvanlig 50). Af Selvmord taltes 4.

Med Hensyn til Næringsveiene opgives det, at af 100 Islændinger sysselsætte 82,01 sig med Fædrift og Landbrug, med Fiskeri og Søfart 6,86, med Haandverk 1,25. Husmændene udgjorde i 1843 2,889. Almisselemmernes Antal var fra 1961 sunket til 1244 i 1850, men er siden igjen steget til 1733 eller omtrent 2,3 af hvert Hundrede. Nord og Østfjerdingerne, hvis Folkemængde (24,000) omtrent forholder sig til Sundlendingafjerdingens (fraregnet Vestmandø) som 11 : 10 og til Vestlandets som 22 : 15, forholdt sig med Hensyn til Antallet af Almisselemmer (Nidursetningar) som $\frac{17}{20}$ af Sønderlandets og $\frac{112}{115}$ af Vestlandets Fattigtal, saaledes at der i hine Egne kun kom $1\frac{2}{3}$ Bygdefattig paa 100 Indb., et Forhold, der sammenlignet med det tilsvarende i mange af Europas rigeste Lande ikke er ugunstigt. Men naturligvis ere paa Island Fordringerne til Livets Fornødenheder meget ringere end i Europa. Imidlertid føles Fattigbyrden meget tungt paa Island, hvortil blandt Mere bidrager det endnu tildels bestaaende Sameie mellem flere

*) Af hver 1000 Mdfk. vare: Af hver 1000 Kvfolk vare:

	Mdfk. Gifte	Mdfk. Ugifte	Enkemd.	Kvfolk Gifte	Kvfolk Ugifte	Enker
1801	356	608	36	298	600	102
1840	307	648	45	276	635	89
1850	307	654	36	279	643	74

i 1850 Adskilte Mdf. 3, Kvf. 4.

Menigheder med Hensyn til Fattigjorder. De Sindssvages Antal er omtrent 0,26 pCt. eller halvandet Hundrede, hvoraf $\frac{2}{3}$ ere Afsindige.

Den islandske Bondes vigtigste Eiendom er fremdeles Kvæget, der i Begyndelsen af forrige og af dette Aarhundrede i det Store taget, var nogenlunde lige talrigt, men senere tildels er forøget i Antal*). Hornkvæget, som i 1703 talte 38,760 Hoveder, var siden 1833 aftaget saaledes, at det til Fardag 1854 kun udgjorde 23,983; derimod var Saùdholdet fra 218,818 i Begyndelsen af dette Aarhundrede steget til 699,812 i 1853, altsaa i det sidste halvhundrede Aar en Forøgelse af omtrent 219 %. I 1854 regnedes 507,387 Heste. Hesteholdet var siden 1703 forøget fra 26,730 til 40,398 i 1854. Gjederne var kun 823 og synes at aftage.

Kaalgaardenes Antal, der ved Aarhundredeskiftet kun havde været 293, var i 1854 allerede 6007, der omfattede 256,610 □ Favne. Haugedyrkningen er mest udbredt i Sønderlandet. I senere Aar anstrænger man sig for Engforbedringen ved Grøftegravning, Tuers Udjevning og Opsætning af Tuegjerder. I Eyafjords Syssel bruges allerede Ploug til Engdyrkning. Antallet af beboede Gaarde angaves for et Par Aar siden til 5,621, og Jordloddernes antagne Værdi til 85,442 Hundreder**), af hvilke 75 Procent var privat Eie, 13½ Beneficiargods, 10½ Krongods og 1 Fattiggods. Opsiddernes Antal skal være 7,204, af hvilke 5,967 opføres som Leilændige, skjønt mange af dem ogsaa eie Jordlodder. Selveiendom er mindst udbredt i Vestlandet, hvor i det Hele Velstanden og Forbedringen gaar langsomst.

Den indenlandske Skibsfart er ringe. Ved Udgangen af 1854 eiede Landet endnu kun 28 Skibe (Piljuskip) 249 8—12 Aaringer, 1,283 sex og fire Mandsfartøier og 1911 mindre Baade.

Den udenlandske Skibsfart, der hidtil væsentlig har været indskrænket til Samfærselen mellem Island og Danmark (samt for en liden Del Norge) sysselsatte i Aaret 1787 otte Skibe paa 320½ Læsterum, men siden Enehandelens Ophævelse i hint Aar indtil Begyndelsen af 1846 aarlig i Middeltal 60 Skibe paa 2381 L., mellem 1840—49 101 Skibe paa 3,671 L.

*) I 1804 kom paa hver Mand kun 5,2 St., i 1850 11,6 Stykker Fæ. I 1845 regnedes 10,5 Sauder, 0,46 Nöd og 0,57 Heste paa hver Indb. eller 21 Sauder for 2 Md, næsten 1 Nöd og rigeligt 1 Hest paa hver anden Mand; i Norge derimod samtidigt kun 1 Saud paa 0,9, 1 Nöd paa 1,5 eller 1½ og 1 Hest paa hver 10,7 Mand, men derimod kom der af Svin, der savnes paa Island, 1 paa hver 14,7 Nordmand.

**) Et Jordhundrede svarer omtrent til Værdien af en Ko eller 6 Faar.

Kjøbmands-Handelen sysselsatte i 1849 et Antal af 56 faste Kjøbmænd, hvoraf 18 bosatte i Reykiavik, 5 i Akireyri, 4 i Hafnafjordur o. s. v. Forf. meddeler en lærerig tabellarisk, med Anmærkninger ledsaget Oversigt over den udenlandske Handels Størrelse fra 1630 til 1849. (Rug indførtes først 1767, Byg først 10 Aar senere, Kaffe 1772, Sukker samme Aar, Tobak allerede 1743, Brændevin, Mjød og Vin allerede i 1630).

Af Forfs. sammenlignende Tavler fremgaar det, at af Madvarer er Indførselen siden 1784 forøget med 119 af hvert Hundrede, og er det især af Rug (i 1849 23,628 Tdr. og af Rugmel 3841 Tdr.), at Tilførselen har været voxende, medens den er aftagen af Mel. Ligeledes er Indførselen af stærke Drikke i mærkeligt Tiltagende; thi Aar 1630 indførtes endnu kun 31,440 Potter Brændevin, men i 1806 120930 P. eller 4 Gange mere, og i 1849 otte Gange mere eller 257,212 P. Af Mjød blev i 1630 endnu indført 25,920 P., men hverken deraf eller af Øl indførtes noget i 1849. Dog er ikke Tilførselen af nogen Vare øget i samme Mon som Kaffe og Sukker. 1806 indførtes kun 8,608 ℔ Kaffe, i 1849 ikke mindre end 293,833 ℔ eller 34 Gange mere; af Sukker i de nævnte Aar 15,500 og 272,702 ℔ altsaa 18 Gange mere. Tobak har siden 1806 været mer stadig, og indførtes deraf i 1849 79,967 ℔*).

I et eget Afsnit meddeler Samleren en Rækkc „Verdlagsskrár" eller Capitulstaxter fra 1818 til 1856, hvoraf sees, at adskillige Varer, saasom Lam, Sokker, Tran, Skind, Edderdun og Fjeldgræs have tabt i Pris, medens de øvrige ere mere eller mindre stegne i det sidste Tiaar.

I andet Hefte gives udførlige Tavler over Amternes, Syslernes og Hreppernes Eiendomme, Indtægter og Udgifter, forfattede af A.

---

*) Paa hver Mand kom i 1816 og i 1849

	i 1816	og i 1849
af Kornvarer	0,42 Tdr.	0,63 Tder.
Brændevin	1,04 Potter	4,35 Potter.
Kaffebönner	0,18 ℔	4,96 ℔
Sukker	0,17 -	4,61 -
Tobak	1,4 -	1,35 -

Af Salt indförtes i 1630 kun 834 Tdr., i 1816 2470 Tdr., i 1849 17,069 Tdr. idet Islændingerne i senere Tider selv have begyndt at tilberede meget mere af sin Saltfisk end tidligere. Ligeledes er Tilförselen af Jern, Steenkul og Tjære, Trælast og Hamp stegen. Værdien af Indförselen i det Hele regnedes i 1784 til 169,492 Rdlr., i 1849 til 591,213 Rdl., og af Udförselen til 244,422 for det förstnævnte og 1,079,467 for sidstnævnte Aar. I 1806 udförtes af saltet og törret Fisk 4,345 Sk℔, i 1849 19,644 Sk℔, af Tran resp. 2,495 og 3,259 ℔, af Talg 191,664 og i 1849 646,874 ℔, af Uld udförtes 53,520 ℔ i 1630, men 260,304 ℔ i 1816 og 1,397,148 ℔ i 1849. Derimod udförtes i 1849 kun 59,534 Par Sokker men 181,676 i 1806, og af Vanter 78,962 Par mod 283,076 i 1806. Af Tröier udförtes 6,282 i sidstnævnte Aar, og 8,405 i 1849.

Olafson. Nogen folkevalgt Communalstyrelse har man endnu ikke faaet indført. Hrepperne staa under 169 Hreppstyrere, der omtrent svare til vore Lensmænd, og umiddelbart høre under 18 Sysselmænd, der baade ere Oppebørselsmænd og Underdommere.

I et andet Afsnit meddeler Forf. navnlige Opgaver over det hele Krongods („Þjóðjarðir"), som bestaar af de 9 ved Reformationen nedlagte Klosteres inddragne Eiendomme, af hvilke der ved Udgangen af 1855 var afhændet for 152,703 Rdlr. men endnu havdes tilbage Gods for en antagen Værdi af 241,034 Rdlr. Af en lignende udførlig Opgave af S. Hansen over samtlige Kirkers Formue sees, at disses Antal i 1853 udgjorde 299, af hvilke 5 byggede af Steen, 107 af Tømmer, og 187 af Jord, Grovstene og Torv, som Bondehusene i Almindelighed. I senere Tid opføres de fleste Bygninger af Tømmer. Kirkernes Formue regnedes til 46,329 Rdlr. og deres Gjæld til 20,848. Til disse Kirker høre 181 Præster med Indtægter fra 800 til 50 Rdlr. (6 Præstekald ere kongelige, de øvrige bortgives af Stiftamtmanden i Kronens Navn efter Biskoppens Indstilling, som, naar den ikke tiltrædes af Førstnævnte, forelægges Cultusministeren til Afgjørelse).

Endelig meddeles en Oversigt over Islands aarlige offentlige Indtægter og Udgifter overensstemmende med Finansloven, med Angivelse af Kilderne til Kundskab om Forholdet i tidligere Aar*).

---

*) Indtægterne som i 1845 vare 16,223 Rdlr. og i 1850—51 28,320 Rdlr. udgjöre for Tiden 31,995 Rdlr. og bestaae dels i Afgift af Arv og solgt fast Eiendom 730 Rd., af Betaling for Bevillinger og Skat for Værdighedsnavne, hver 500 Rd., dels Indtægter af Lenssyslerne 2,610, Kongetiender 2,920, Skibsafgifter 9,400 Rd., Indtægter af Kongegodset 7,910, Althingsskatter 4,350 Rd. og flere andre Afgifter. Udgifterne som i 1845 var 27,361 Rd. og i 1850—51 46,203 ere stegne til 52,437 Rd., hvoraf gaa til Lönninger 30,145 Rd. (til Stiftamtmanden 3,800, 2de Amtmænd, 1 Landfoged, 2 af Sysselmændene (de andre leve af Sportler og Forpagtning af Kronens Indtægter) til 3 Overdommere, Byfogden i Reykiavik, Landlægen, 7 Herredslæger, Gjordemödre, Biskopen (2600), Forstanderen og 2de Lærere ved Præsteskolen, samt Rector, 1 Overlærer og 5 Lærere i Latinskolen, begge i Reykiavik. Af de övrige Udgifter mærkes: til „Læresvendcne" i Præsteskolen 2,200 Rd.; til den höiere Undervisning anvises aarlig 14,000 Rd., men denne Post kan ikke egentligt ansees for et rent Tilskud af Rigsskatkammeret, der sidder inde med Indtægterne af det solgte Bispe- og Skolegods ligesom med Kjöbesummen for de solgte Kongsjorder, saaledes at, om end Island for Tiden ikke umiddelbart yder Noget til Rigets Fællesudgifter, saa kan det neppe heller siges, at der af disse for Öieblikket udredes noget virkeligt Tilskud til Islands indre Styrelse. Til Postvæsenet paa Landet anvendes kun lidt over 500 Rd., til Postskibet 3,307 Rd.; men den saalæuge önskede regelmæssige Dampskibsfart, der interesserer det hele Norden, kan vel ikke længe udeblive, om en saadan ogsaa i Förstningen vilde udkræve nogen Understöttelse fra den danske Statskasses Side, hvilket

Det heromhandlede Skrift er naturligvis nærmest beregnet paa Islendinger og Danske, men fortjener som ethvert paalideligt Bidrag til at lære et nordiskt Folks hjemlige Forholde at kjende, ogsaa at finde Læsere i de øvrige Nordlande, med hvis Forholde Udgiverne ogsaa i forskjellige Retninger have gjort Sammenligninger. Samlingen bliver fortsat. 1ste Hefte koster 32 β d., 2det 1 Rdlr.

Islands árbækr i sögu formi. Af Jon Espólin, forhen Sysselmand i Skagafjords Syssel. Kbhn. 1855. Dette 12te Hefte, hvormed Skriftet slutter, gaar fra 1806 til 1832. (Dette og 11te Hefte koster hvert 1 Rdlr. 10de Deel 64 β; af de tidligere have kun enkelte tilbage, der sælges for 24 β H.). Verket giver en i gammeldags Stil affattet, trohjertig Skildring af Islands indre Historie.

Alle ovennævnte Samlinger og Afhandlinger ere udgivne paa Foranstaltning af det islandske literaire Selskab, der i sin Tid stiftedes af Prof. Rask i Kjøbenhavn, og som har udgivet en hel Del andre Arbeider, over hvilke vi anseе det rigtigt nedenfor at meddele en Navnefortegnelse.

Frumpartur isl. tûngu af Prof. K. Gislason, 1 Rd. 64 β. Klopstocks Messias ved Jon Thorlaksson, i 2 B. 2 Rd. 32 β. Kvædi Bjarna Thorarensens 1 Rd. Ljóðmæli Jonasar Hallgrimssonar, 1 Rd. Miltons Paradisarmissir, 1 Rd. og Odysseifs-Kvædi, 4 Rd., ved Dr. Jon Egilsson. Orðkviðasafn sira Gudmundar Jonssonar, (udsolgt). Sagnablöd i 10 Dele, ligeledes udsolgt med Undt. af enkelte Hefter à 16 β. Æfi saga Jons Erikssonar, 64 β og Æfis. A. Thorvaldsens 16 β med Billeder. Skyringar Páls Vidalins yfir fornyrði lögbókar, 1—4, à 64 β. Sturlunga Saga 4 á 48 β (förste D. udsolgt). Tuna og engja rækk eptir G. Thordarson à 32 β. Edlisfræði efter J. G. Fischer. Landaskipunarfræði ved G. Oddson m. Fl., for det meste udsolgt, enkelte Dele á 48 β. Grasafræði af Hjaltelin, 48 β. Udsolgt er Lestrarverk Rasks og Lysings landsins helga à Krists dögum. Sunnanposturinn 1736 og 1838 à 32 β (udgivet i Reykiavik).

Samfundet har i 30 Aar udgivet

Skirnir, Tíðindi hins isl. bókmentafélags, Kbhn. med følgende Valgsprog: Ristu nu Skirnir, og Skekkils blakki, hleyptu til Fróns með fréttir af mönnum; og mentum segðu mætum höldum, og bið þá at virða vel!

De 2de forliggende Hefter for 1855 og 56, 118 og 130 S. samt Tillæg, (koster 32 β og 1 Rdlr.) ere samlede af Arnljótur Olafsson, stud. politices i Kbhvn., og indeholde en Oversigt over de vigtigste Verdensbegivenheder for hvert Aar, en dansk Bogforteg-

---

Tilskud dog rimeligvis ikke behövede at være særdeles stort, naar et i Danmark af Sagkyndige flere Gange antydet Forslag blev forsögt iverksat, nemlig at sætte et Post-Dampskib i Gang mellem Reykiavik, Thorshavn og Bergen, fra hvilket sidste Sted Befordringen vilde kunne foregaa paa de norske Post-Dampskibe i Linien til Kjöbenhavn.

nelse, Aarsberetninger fra Selskabet, og det sidste Hefte tillige Mindedigte over Landlæge Thorstensen og Eggert Jonsson.

I Forfs. Meddelelser om de norske Forholde fra 1854 til Vaardag 1856 fremlyser den gamle Kjærlighed til Islændingernes ældste Stammeland, som endnu lever iblandt disse vore nærmeste Blodsfæller, og som i fuldt Maal gjengjeldes af deres norske Frænder. Forf. fremhæver Nordmændenes flittige Stræben efter at hævde sit Fædrenenavn og sin Selvstændighed ved Siden af Broderfolkene, ikke alene i udvortes Stilling, men ogsaa ved Udvikling af de folkelige Kræfter og Landets Velstand. Det forekommer os imidlertid, at ligesom Meddelelserne fra Norge og Sverige i Forhold til dem fra fremmede Riger ere noget vel kortfattede for et nordiskt Tidskrift af denne Natur, saaledes synes den ærede Forf. neppe heller at have gjort sig fuldkommen fortrolig med de unionelle Forhold eller Beskaffenheden af de ved disse og forskjellige mellemrigske Anliggender fremkomne Meningsudvexlinger mellem de norske og de svenske Statsmagter og Presser, i hvilken Henseende han fælder en (i det mindste efter Anmelderens Mening) noget for rask Dom, der neppe vil være meget oplysende for hans fjerntboende Landsmænd, men snarere kan frygtes at fremkalde en ufrivillig Miskjendelse af Nordmændenes politiske Holdning i unionel Henseende*).

Forf. meddeler kortelig det Vigtigste om forrige Storthings Virksomhed og gjør blandt mere opmærksom paa Ophævelsen af den forældede Forpligtelse for Landalmuen til fast Tjeneste; ved Siden deraf minder dog Forf. om at den nye danske Tyendelov er gaaen videre i frisindet Retning, bl. A. ved at forbyde legemlig Revselse af voxne Tjenestefolk, ligesom det maa indrømmes, at den personlige Frihed i flere Retninger har gjort tidligere og større Fremskridt gjennem den nyere Lovgivning i Danmark end i Norge, saasom Forbud imod Pryglestraffen som vilkaarlig Revselse for Landhærens Krigere; den udstrakte Troesfrihed for Medlemmer af afvigende Bekjendelser, hvilke have lige statsborgerlige Rettigheder med Folkekirkens Medlemmer; Sognebaandets Løsning og Retten til uden at skille sig fra det lutherske Kirkesamfund at danne frie Menigheder; den udstrakte Stemmeret. Derimod er Arbeidets Frihed større i de norske Kjøbstæder end i de danske. I denne Forbindelse fortjener det ogsaa at erindres, at Straffene for politiske Trykkefrihedsforseelser er mere svarende til Tidsalderens Krav i Danmark end i Norge, — blandt Andet ved Anvendelse af Landsforvisningsstraffen for større Forbrydelser i denne Retning.

---

*) Russernes Fordringer paa Indrömmelser i norsk Finmarken sammenligner Forf. træffende med Olaf den Helliges Begjæring om at maatte kjöbe Grimsey ved Island, en Fordring, lig den, der nu af de Franske gjöres med Hensyn til visse Steder i Dyrafjord.

I Redegjørelsen for de islandske Anliggender meldes, at det islandske Departement i Kbhvn. (stjórnardeild), der forhen laa under Indenrigsministeriet, er henlagt under Justitsministeriet, men saaledes at Forstanderen (f. T. Hr. Stephenson) har umiddelbart Foredrag for de andre Ministerier i Sager, der særskilt vedkomme disse. Spørgsmaal er vakt om Islændingers Udskrivning til Orlogsflaaden, baade for derved at knyttes nærmere til Riget, og for at faa bedre Leilighed til Øvelse som Sømænd, ligesom der paa Rigsdagen er udtalt Ønske om islandske Thingmænds Deltagelse i samme. Til Slutning heder det i denne Del af Redegjörelsen: „Det maa agtes som et Tidens Tegn og Mærke paa Danernes Tilbøielighed til at skjænke os større Opmærksomheo nu end tidligere, at Høiskolelærer (nu Formand i Høiesteret) Larsson i Høiskolens Indbydelsesskrift har skrevet en Afhandling om Islands Statsret, overeensstemmende mnd hvad han havde lært Studenterne ved Skolen, og hvorved han vilde vise det Ugrundede i Althingudvalgets Indstiillng i 1851. Jon Sigurdsson (Archivsecretair i Kbh. og Althingsmand) har afgivet et Svar paa dette Stridsskrift og efter vor Mening saa tilstrækkeligt og med saa urokkelige Grunde, at hver, som læser dette Svar maa sande, at Althingsmændene have støttet sig paa Rettens Grund, og ønske at Islændingerne ikke lade en saa godt stillet Sag falde“*).

Med Hensyn til Bogfortegnelsen i fremtidige Aargange skulde det være ønskeligt, om en Opgave over de vigtigste norske og svenske Skrifter blev meddelt ved Siden af den over danske Bøger**).

Af Aarsberetningerne sees, at det høit fortjente Samfund, der har udgivet de fornævnte Skrifter og i mere end 40 Aar med mynsterværdig Nidkjærhed har virket for at styrke og oplyse den islandske Nationalaand, stedse har vundet større og større Anerkjendelse og havt den Glæde at see Frugter af sin Virksomhed. Med fortjent Tilfredsstillelse udtaler Bestyrelsen sig herom i Aab-

*) Denne Dom kan naturligvis ikke ansees som fuldkommen upartisk.

**) Vi kunne ved at omtale disse islandske Meddelelser ikke undlade at gjöre opmærksom paa den gjennemgaaende Bestræbelse, som deri viser sig for et rent og godt Sprog, der ofte er meget fyndigt og udtryksfuldt i al sin Korthed og Simpelhed, og som blandt mere ogsaa fortjener almindelig Anerkjendelse og Efterligning, forsaavidt Forfatterne omsorgsfuldt undgaae Brugen af unödvendige fremmede Ord, der ellers i saa stor Udstrækning tilströmme os, navnlig gjennem den politiske Presse. Ogsaa de udenlandske, ofte helt vanskabte Navne paa indenlandske Indretninger, Embeder osv. der endnu for alle Grenes Vedkommende ere de fremherskende for ikke at sige saa godt som eneherskende i Norden, gjengives her i som oftest vellykkede Oversættelser eller Omskrivninger.

ningstalen ved Selskabets sidste Aarsmøde men tilføier, at den Sandhed stedse bliver mere og mere aabenbar og anerkjendt, at „de nordiske Oldskrifter, som Andre længe have villet tilegne sig og drage fra os, dog er vor (Islændingernes) Eiendom „i raun og veru" og intet andet Folks". I 1854 talte Selskabet kun 150 Medlemmer paa Øen; tvende Indbydelser til at indtræde, der udgik i det nævnte og følgende Aar, have nydt saa god Modtagelse, at Tallet af betalende Medlemmer nu i det Hele udgjør 500, de fleste med et aarligt Bidrag af 3 Rdlr. I Danmark har Selskabet 59 betalende (mest fra Island stammende) Medlemmer, i Norge 1 (Studentersamfundet) og i Sverige ligeledes 1. Prof. Keyser og Munch ere norske Æresmedlemmer. Hans Maj. Kong Frederik den 7de er Samfundets Beskytter; Formand for Bestyrelsen i Reykiavik er Prof. Dr. theol. P. Pétursson (Forstander for Præsteskolen sammesteds), for Bestyrelsen i Kjøbenhavn er Hr. Jon Sigurdsson Formand. Selskabets Formue bestaar af 9,300 Rdlr. og dets Indtægter, som nu er 900 Rdlr. større end i 1852, udgjorde i f. A. 3,372 Rdlr. 94 ß, hvoriblandt 200 Rdlr. aarlig Gave af Kongen og 100 af Greven af Bregentved, samt 404 for solgte Bøger. Udgifterne vare 2,461 Rdlr., hvoriblandt 343 Rdlr. til Udgivelsen af det fornævnte Kart over Island. Samfundets Haandskriftsamling er bleven betydeligt forøget ved mere eller mindre værdifulde Skrifter, saavel fra den gamle Tid, som navnligt fra det 17de og tildels fra det 18de Aarhundrede; Bogbinder Borgfjord har sendt Selskabet en stor Samling af Sagaer, Rim og Kvæder, blandt hvilke nogle Viser om Olaf d. H. „Herra K. Olaf, hjálpin Noregs Landal" o. fl. For 2 Spd. aarlig faar man som Medlem Selskabets Skrifter, der udgives i Aarets Løb. Foruden Fortsættelsen af Skirnir, der koster 32 ß d. og de øvrige fornævnte Samlinger, hvoribl. Biskops-Sagaerne, i hvis næste Hefte kommer Gudmund Biskops Saga af Sturda Lagmand Thordarson, forbereder Bestyrelsen Udgivelsen af islandsk Oldbrevsamling (Diplomatarium), hvortil vil blive føiet mærkelige Skrivelser fra yngre Tid, videre af Islenskú-Lysingen (islandsk Sproglære), som er under Trykken, og af Benedikt Grøndals Oversættelse af Iliaden.

Ved Slutningen af denne Anmeldelse kunne vi ei andet end henlede Opmærksomheden paa det Ønskelige i en større Deltagelse for dette mærkelige Selskabs Virksomhed ogsaa blandt de øvrige Nordboer, end der hidtil sees at være bleven samme tildel. Ikke alene vil derved lettere Adgang aabnes til Kjendskab med mange Oldskrifter gjennem Selskabets billige Udgaver og Bearbeidelser af disse, samt til Islands nyvakte aandelige Liv. Men en videre skandinavisk Deeltagelse vil tillige være en fortjent Opmuntring for dette, der kan blive frugtbart ogsaa for det øvrige Norden; den blive en ny Opfordring for vore fælles islandske Frænder til at efter-

følge sine Forfædre ikke alene i tro Bevaring af **Fortidens** Minder, men ogsaa til, ligesom hine Oldtidens virksomste Skandinaver i national Retning, at tage en inderligere og mere selvstændig Deel i Nordens gjenfødte Folkeliv*).

G.

Ljóðmæli Sveinbjarnar Egilssonar, Rektors og Drs. Theol. Fyrri deild. Reykjavík 1856. 8vo. LXXX og 316 S. Med Portræt heftet 1 Rdl. 40 ß.

Forfatteren af den i Overskriften nævnte Digtsamling, Rektor og Dr. theol. Sveinbjørn Egilsson, er en af de Mænd, som har indlagt sig størst Fortjeneste af sit Fædrelands ældre og nyere Litteratur, og dog er hans Virksomhed maaske for største Delen af dette Tidsskrifts Læsere saa lidet bekjendt, at det, ved at henlede deres Opmerksomhed paa denne Samling, ikke vil være uden Interesse at give et kort Billede af Forfatterens Liv og en Oversigt over hans øvrige, end betydningsfuldere og vigtigere litterære Arbejder.

Sveinbjørn Egilsson blev fød paa Island i Indre Njardvik den 6te Marts 1791; hans Fader, Egil Sveinbjarnarson, var Bonde og agtede først at opdrage sin Søn til den samme Stilling, hvorfor hans Barndoms Undervisning var temmelig tarvelig; men da han snart merkede, at Sveinbjørn havde mere Lyst og Anlæg til boglige Sysler end til Bondearbejde, satte han ham i Kost og Lære hos Overdommer Magnus Stephensen paa Leiraa, der opdrog ham med megen Omhu og efter Faderens Død (1810) fremdeles tog sig af ham som sin egen Søn, lige indtil han i 1814 rejste til Universitetet i Kjøbenhavn. I Januar 1819 tog han theologisk Embedseksamen med Laudabilis og blev allerede i den paafølgende Marts Maaned udnævnt til Lærer ved Bessastad Skole, i hvilket Embede han forblev indtil 1845, da der blev Alvor af den længe paatænkte Plan at omdanne Skolen og flytte den til Reykjavik. Sveinbjørn Egilsson blev tilbudt Rektoratet ved den nye Skole, da den alderstegne Rektor Jón Jónsson havde søgt og faat sin Afsked, og han rejste nu til Kjøbenhavn, hvor han tilbragte Vintren 1845—1846 for at bistaa Skoleraadet med Ordningen af denne Sag. I Januar 1850 gjorde Skolegutterne den bekjendte Opstand mod Rektor og Lærerne, hvorfor Egilsson atter rejste til Kjøbenhavn og af Skoleraadet blev gjenindsat i sit Embede med alle Rettigheder ubeskaarne. Da han nu paa en sindig og lempelig Maade, der vandt ham almindelig Hengivenhed, havde bragt Skolen i Orden og alt

---

*) Saaledes maatte det navnligt for nærv. Tidskrifts Vedkommende ansees særdeles ônskeligt ogsaa at finde Medarbeidere blandt islandske Videnskabsmænd, og derved navnligt modtage Meddelelser om det akademiske og literaire Liv blandt Islændingerne.

i jevn Gang, søgte han Afsked og fik den med 900 Rdl. i Pension, efter at han i 27 Aar havde været Lærer i Bessastad og 5 Aar Rektor i Reykjavík. I sine sidste Dage udviklede han en forbausende litterær Virksomhed, men faldt kort efter i en voldsom Sygdom, der bortrev ham den 17 August 1852. I 1822 havde han giftet sig med Helga, Datter af Overdommer Benedikt Grøndal, og havde med hende 10 Børn, hvoraf de 9 overlever ham.

Sveinbjørn Egilsson er især bekjendt som den grundigste Kjender af Eddaerne og de gamle Skaldekvad og for sine andre mangesidige Fortjenester af den ældre islandske og oldnorske Litteratur. Allerede under sit første Ophold ved Universitetet i Kjøbenhavn tog han nøiagtige Afskrifter af mange vigtige Oldbøger og forberedede dem til Udgivelse. Da Oldskriftselskabet i 1825 var stiftet, lagdes saaledes hans Afskrift til Grund for Udgaven af Olaf Tryggvasons Saga i de 3 første Bind af Fornmannasögur. Han oversatte paa Latin de 11 første Bind af samme Verk, og reviderede i den islandske Udgave samtlige Viser og Kvad, ligesom han har udarbejdet de kronologiske Tabeller, Sagregistre og Ordforklaringerne. Til Skolebrug udgav han Olafs drápa Tryggvasonar, brot af Placidusdrápu, fjögur gömul kvæði, Snorra Edda og Tvö brot af Haustlöng og Þórsdrápu, samt Fortolkninger over Sonatorrek Egils Skallagrímssonar og Viserne i flere forskjellige Sagaer. Til Skolens Brug har han ogsaa nedskrevet en endnu utrykt Bókmentasaga Íslands og Skáldatal norrœnt indtil det 13de Aarhundrede.

Foruden dette har Sveinbjørn Egilsson udgivet en Mængde Oversættelser, der alle roses for sit fortrinlige, flydende og velklingende Sprog. For det islandske Bibelselskab har han saaledes oversat anden Mosebog, Esajas, Ezechiel, Daniel, samtlige smaa Profeter og Johannes Aabenbaring til Brug ved Bibeludgaven i Viðey af 1841. Til Skolens Brug har han oversat store Dele af Aischylos, Xenofon, Platon, Lukian og Plutarch, hvilke dog mestendels endnu er utrykte; derimod har han givet en fuldstændig Oversættelse i ubunden Stil af hele Homers Iliade (Ilíons kviða), der er trykt i 2 Bind i Reykjavík. Ligesaa havde han til forskjellige Tider i Skoleprogammer oversat største Delen af Odysseen i ubunden Stil; da han nu ved sin Afsked fra Rektoratet fik mere Fritid, udarbejdede han den 23de Sang i Fornyrðalag, og sendte den som en Prøve til Prof. Rafn i Kjøbenhavn. Den vakte her blandt alle Kjendere en overordentlig Opsigt, og Formanden for den kjøbenhavnske Afdeling af „hit íslenzka bókmentafélag", Jón Sigurðsson, opfordrede ham straks til at oversætte hele Odysseen paa samme Vis, for at den kunde udgives blandt Selskabets Skrifter og paa dets Bekostning; tillige blev der skrevet til Formanden for Selskabets islandske Afdeling, P. Pétursson, at han skulde fremme Sagen, da man frygtede for at den beskedne Sveinbjørn Egilsson

vilde gjøre Vanskeligheder. Han afslog det ogsaa i Førstningen rent ud, og sagde at det var et Arbejde, som langt oversteg hans Kræfter; endelig paatog han sig det dog, og leverede nu allerede 25 Dage efter de første halvfjerde Bøger fuldfærdige for at afgaa med Postskibet til Kjøbenhavn, og i de næste 6 Maaneder inden sin sidste Sygdom kom han til midt i 19de Bog; det manglende har senere hans Søn fuldført med Undtagelse af 23de Bog, hvor Faderens „Prøve“ er bibeholdt uforandret, skjønt han vistnok til den endelige Udgave tildels vilde have omarbejdet den. De første Sange er med mange Lovord anmeldte af Jón Sigurðsson i Skirnir for 1852.

Under disse stadige litterære Sysler beskjeftigede Sveinbjørn Egilsson sig uafbrudt med at udarbejde Ordforklaringer og Ordsamlinger, navnlig til sit store Hovedverk „Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis“. Paa dette Arbejde begyndte han allerede i 1824 og var stadigt sysselsat dermed i tyve Aar, da han først i 1844 tilsendte Oldskriftselskabet Begyndelsen af Ordbogen som færdigt udarbejdet; han oplevede ikke engang at se noget af den udgivet, ti Trykningen paabegyndtes ikke før i September 1852, og det første Hefte (fra A til Gildr) udkom i 1854; nylig er end videre andet Hefte udkommet, der naar et Stykke ud i Bogstav K. Samtidigt med dette store, paa Latin affattede „Lexicon“ udarbejdede Egilsson tillige en mindre Ordbog af samme Slags med islandske Forklaringer i to svære Oktavbind paa 42½ Ark, men som endnu er utrykt. Desuden har han paa Latin forfattet en særskilt Ordbog over Snorra-Edda, medens han oversatte den for den Arnamagnæanske Kommissjon, foruden mangfoldige andre Ordsamlinger og Forklaringer til Sagaerne og Norges gamle Love; af hans Efterladenskaber kan man saaledes haabe et rigt Udbytte for den oldnorsk-islandske Leksikografi.

Nærværende Digtsamling med Forfatterens vellykkede Portræt er besørget og ordnet af 4 Islændinger i Reykjavík, der har paataget sig at udgive hans Verker. Forhen er udkommet i denne Udgave Ilíons-kviða i 2 Bind til en Pris af 2 Rdlr. 44 ß, og disse Digte udgjør saaledes tredje Bind af Forfatterens samlede Skrifter; det er samlet og ordnet med megen Fuldstændighed og Ombu, og indeholder foruden forhen trykte, men paa forskjellige Steder omspredte Digte, tillige en hel Del utrykte. Udgiverne har fordelt dem i tre Grupper: I. Frumkveðið, S. 1—155, II. Þýðingar, S. 157—246 og III. Latínsk ljóðmæli, S. 247—294; desuden er der forudskikket en vidløftig „Æfisaga Drs. Sveinbjarnar Egilssonar“, og Bindet er ledsaget af tvende alfabetiske Registre, det ene ordnet efter Digtenes Overskrift, det andet efter deres Begyndelsesord. De fleste af disse Digte udmerker sig ved en ren og skjøn Form, dels i gammelt Verselag dels i modernt Metrum, og mange af dem er

ogsaa fra Indholdets Side ikke uden Værd, skjønt det vistnok ikke kan negtes, at Forfatterens Betydning som original Digter kun er ringe i Sammenligning med hans øvrige Fortjenester, og ikke i nogen høj Grad tjener til at forøge hans Berømmelse. De originale Digte er for største Delen Lejlighedsdigte, hvori man ofte finder en ren og sund Følelse, uden at noget af dem egentlig udmerker sig ved nogen højere poetisk Flugt eller ved nye, overraskende Tanker. Oversættelserne er for det meste fra de gamle Sprog, medens der dog ogsaa findes en Del efter danske, norske, svenske, tyske og engelske Digtere; i disse finder man det samme Mesterskab i Formen, som man beundrer i hans Oversættelse af Odysseen, og de maa i det hele taget vistnok forholdsvis tillægges et større Værd end hans originale Digte. Det næste Bind af Sv. Egilssons Skrifter vil blive af stor Vigtighed og Interesse, da det skal indeholde hans „Skýringar yfir vísurnar i Snorra Eddu“; paa dette Felt er det just Forfatteren har sin største Fortjeneste og endnu er uovertruffen, og det kan derfor ikke slaa fejl, at dette Bind vil finde en talrig Læsekreds ogsaa udenfor Island, i alt Fald i Norge, hvor det grundige Studium af de oldnorske og islandske Mesterverker i de senere Aar har taget et saa glædeligt og merkeligt Opsving.

I Forbindelse med de her nævnte Skrifter af Sveinbjørn Egilsson kan ogsaa omtales den i Aar ligeledes i Reykjavík udkomne, billige, smukt udstyrede og vel besørgede Udgave af „Sagan af Agli Skallagrímssyni“, hvori ogsaa den afdøde Forfatter har nogen Del, for saa vidt som deri er trykt hans ypperlige Forklaringer til Sonatorrek Egils. Egils Saga, som er en af de vidløftigste og mest underholdende af Islendinga Sögur, men hidtil har været vanskelig at overkomme (og. det i en mindre behagelig Udgave), er saaledes nu bleven let tilgjængelig for enhver, der ønsker at læse den.

H. Winter-Hjelm.

Norske Ordsprog, samlede og ordnede af Ivar Aasen. Christiania 1856. XXIII og 256 Sider.

Denne Samling er grundlagt ved Optegnelser, som ere gjorte efterhaanden og leilighedsviis i mange Aar. Allerede for 15 Aar siden havde Hr. Aasen selv skaffet sig et Forraad fra sin Fødeegn i Bergens Stift, og senere under sine Reiser rundt i Landet for at granske Bygdemaalene forøget Samlingen med Tilskud fra alle Rigets Egne. Nogen Tilhjelp af Andres Arbeider har Udgiveren ikke havt med Undtagelse af Wilses lille Forraad, aftrykt med hans Beskrivelse over Spydeberg 1780, og et Par haandskrevne Samlinger, en fra Valders og en fra Stjørdalen, af hvilke Udgiveren har medtaget enkelte Ordkvæder.

I Fortalen har Hr. Aasen gjort Rede for sin Opfatning af

Ordsprogets Væsen og Betydning, saavelsom for den Form, hvori han har troet at burde gjengive de fædrelandske Ordsprog.

Ordsprog i egentlig Forstand er af Udg. opfattet som Benævnelse for en fyndig Mening, udtrykt i faa Ord og sat i en vis velklingende Stil, saa at den let kan læres og ved Leilighed eftersiges med de samme Ord. Han har derfor ikke taget Hensyn til, at Sætningen netop skulde indeholde et billedligt Udtryk eller være i almindelig Brug, hvorfor han heller ikke som flere andre Samlere har udelukket saadanne Sætninger, hvori en klar og sund Livsanskuelse, en fyndig Levnetslære er ligefrem udtrykt som en given Sandhed, og det saameget mindre, som det netop er i dette Slags „Ordtøker", at de fædrelandske Former tydeligst aabenbare sig, idet disse Læresætninger sædvanlig understøttes af et eller andet Slags Rim, der giver dem et eiendommeligt Præg. Af disse møder man hyppigst Stavelserimet, men ogsaa ofte det gamle Bogstavrim i fuld Blomstring. Stundom deler Sætningen sig i 2de Afsnit, hvert med sit Rim, eller Rimene ere ligesom slyngede i hinanden a. s. „Alt for var kem ingen Veg", eller ogsaa ere 2de Slags forenede, som „Alle vil apa, og Ingen vil skapa". Om dette og mere giver Samleren lærerige Vink i sin Fortale. I Begyndelsen har han kun optaget, hvad han havde hørt hos Landalmuen, men senere ogsaa Adskilligt fra Oldskrifterne, nyere Forfatteres Arbeider og fra Byfolkets Omgangssprog, det sidste forsaavidt Indholdet havde saadan almindelig Gyldighed, at det kunde passe ligesaagodt hos os som i andre Lande, hvorfor han ogsaa i senere Tid har tilføiet et og andet passende Ordsprog, som han ved Gjennemsyn af Samlinger fra andre Lande er kommen over, og hvis Kilde da er anført. Enkelte Ordsprog ere indtagne, som Udgiveren vel ikke har hørt i den af ham benyttede Form, men tildannet ved en liden Tillempning af visse bekjendte Yttringer, der almindelig forekomme i en eller anden løs Form, som Talemaader, der kun behøvede en liden Udfyldning for at blive fuldkommne Ordsprog. Endeligt, bemærkes videre, har der været Tilfælde, hvori det var uvist, om den, som brugte Ordsproget, virkelig havde hørt det før sig eller om det kun var hans eget Indfald, hvilket dog ikke er forekommet Udgiveren at være til Hinder for Ordkvædets Optagelse i Samlingen, naar det forøvrigt i alle Maader egnede sig dertil. De Ordsprog, der udgjøre den egentlige Kjerne af Samlingen, ere imidlertid hentede fra Almuen, og forsaavidt de ikke syntes at være almindelige eller saavidt de havde et eller andet særeget Sving, er deres Hjemsted i Bogen anført. I flere Tilfælde ere ældre norske Ord satte i Stadet for nyere eller mere fremmede.

Samleren har ikke troet at burde gjengive sit rige Fund i dets ægte, levende Form, som hvert Ordsprog har havt i Bygdemaalet eller i det dannede Talesprog, men omsat dem samtlige i

den „Fællesform" eller det „Normalsprog" for Bygdemaalene, som han har opstillet i sine „Prøver af Landsmaalet" og i Sangspillet „Ervingen", i hvilket Sprog han dog har troet at burde foretage endel vigtige Ændringer. I sin Indledning har Udgiveren nærmere forklaret Grundene for denne Fremgangsmaade. Det forekommer imidlertid Anmelderen, at der fremdeles kan næres Tvivl om, hvorvidt Samlingen ikke derved snarere har tabt end vundet i historisk Interesse. Ordsprogene, Sagnene og Folkeviserne ere jo som Udg. ogsaa bemærker, det mest umiddelbare og reneste Udtryk af Almuens Livsopfatning og eiendommelige Sjæleliv; men for at dette Billede kan være fuldkommen tro, for at vi rigtigt kunne opfatte den hele Samlings indre Forbindelse, maa vi ogsaa blive fortrolige med den Form, som er den kjernefulde Tanke, det friske Udbrud af Folkeviddet medfødt, og som er nødvendig for at bevare denne Naturdigtning i dens oprindelige Sandhed. Denne Folkets aandelige, levende Odel og Selveiendom er noget Givet, hvori Formens Ægthed har ligesaa stor Betydning, som Kildeskrifternes og Oldsagernes, en Skat, hvoraf det naturligvis staar Enhver frit at benytte hvad han vil, som Forbillede til fri Bearbeidelse, men hvis Grundstof maa blive urørt som Fælleseie. Selv den mest vellykkede Udfylding[1], den mesterligste Omsætning og Oversættelse er eftergjort Kunststykke, der kan have sit eget betydelige Verd, men som ikke kan træde i de umiddelbare Folkekvæders Plads. Ingen har Noget at indvende imod Udgivelsen af en Samling af de bedste Fyndsprog fra de forskjellige Tidsaldere og Lande, eller selvdigtede Ordkvæder, men naar en Samling kalder sig særlig national, altsaa historisk, forekommer det os, at deri alene som Stamforraad kan optages hvad der har levet eller lever i Folket med sit naturlige Udtryk, og kun jevnsides dermed til Sammenligning enkelte beslægtede Kvæder tilhørende andre Folk, medens det vel er et Spørgsmaal, om sindrige og slaaende Tankeforbindelser af Enkeltmand efter den vedtagne Talebrug kunne regnes til egentlige Ordsprog, forinden Folket har kaaret dem dertil ved sin umiddelbare Valgret, ligesom ingen Vise bliver Folkesang ved at give sig dette Navn.

Med disse almindelige Bemærkninger er det ingenlunde Anmelderens Mening, at antyde, at den fortjente Udgiver af heromhandlede Samling har udvidet den Frihed, han i god Mening har troet at kunne tillade sig, til Vilkaarlighed, eller selvraadig givet sine egne Livsbetragtninger den folkelige Vedtægts Stempel. Men ligesom vi ei have kunnet tilbageholde den Formening, at en lærd og eftergjort, altsaa mere eller mindre kunstig, men ikke engang i sit Grundlag fulddannet, og endnu mindre af Almenheden tilstrækkelig kjendt og vedtagen Sprogform er den rette til fuldtro Afspeiling af den oprindelige Folkedigtning (i det heller

ikke det almindelige og uddannede Skriftsprog synes egnet hertil), saaledes troe vi, at Ordkvædernes udelukkende Fremstilling i en nystøbt Form ved deres første Offentliggjørelse paa Tryk endnu mindre kan forsvares, forsaavidt Benyttelse af denne Form er valgt som Middel til ved et Slags moralsk Tvang at faae denne almindeliggjort. Der er naturligvis fra det Standpunkt, hvorfra vi her betragte Tingen, Intet iveien for, at en Omsætning (for ei at sige Oversættelse) til Skriftsproget eller Landsmaalet samtidig udgives; men som sagt, først og fremst maa vi ønske selve Stoffet gjengivet os i dets Reenhed og Ægthed*). Da derhos Ordsprogene i sin omsmeltede og gjenstøbte Skikkelse, der vel at mærke ikke har Vedtægtens Gyldighed, atter ere udsatte for en mere eller mindre vilkaarlig Omstøbning, er der formentlig saameget større Grund til det Ønske, at den lykkelige Besidder af hin Skat ved en ny Udgave vilde meddele sit kostbare og rige Fund fuldkommen uforandret og forøget med de Samlinger, Andre, som dertil have Leilighed, neppe ville undlade at gjøre og tilstille ham. Men er Ordsproget en selvgiven Folkelov, saa kan Ingen af egen Magtfuldkommenhed ændre den som saadan og derfor heller ikke byde os en Seddel for Mynten.

Nærværende Samling indeholder henved 3000 Ordkvæder, ordnede i to Hovedafdelinger. Den første, der omfatter de „egentlige Ordsprog", meddeler disse ordnede efter Meningen i 170 Afsnit under 15 forskjellige Overskrifter, s. s. Tanke og Erfaring, Sind og Stemning, Tale og Yttringsmaade, Omdømme, Adfærd, Gjerning, Virksomhed, Gjerningssager, Huushold og Leveskik, Eiendom, Samliv, Stemninger i dette, Omst. i Livet, Tid og Sted, Maal og Forhold, Naturen. Anden Hovedafdeling „Stevene" er ordnet alphabetisk, nemlig Hermestevene, Anførsler (Citater) og smaa Fortællinger, saasom: „Aa du vide Verd, sa' Mannen, han hadde reist ei Mil"; D' er ein Yvergang, sa' Reven, daa dei snudde Skinnet av honom" og Høvestevene, Leilighedsord, (Din Ræv tæk inkje mi Gaas; Din Skade vaker; Han Beinlaus bankar paa Veggen; No er Storestova uppskirad (Himlen bleven klar); Riv inkje, fyrr en du merkjer; Timen er komen, men Maanen er inkje kommen op), hvilke ere opstillede efter Sætningernes Begyndelsesbogstaver, medens de vigtigste Ords Førstebogstaver ere valgte for Ordningen af Vedstevene, eller ordsproglige Talemaader, ufuldkomne Ordsprog og Mundheld (s. s. Han slær store Boltar med litet Hovud; Han gekk aat Bønaboki; Han er so gamal, som alle

*) Vi mene naturligvis her et skjönsomt Valg af de bedste Former, hvori Kvæderne ere forefundne, og ikke deres Gjentagelse i hvert enkelt Bygdemaal. Samlerens Selvstændighed faar alligevel her fuld Virksomhed ved Skjönnet, men selv den mest fortjente Udgiver maa tillade en Indsigelse, naar han synes at forvexle Finders og Forfatters Ret.

Hougar; Han er fødd i Kvernhuset; Han er komen upp i Røjken o. s. v. De vanskeligste Udtryk ere forklarede i fortløbende Anmerkninger.

Norskt Maanedskrift, udgivet af Prof. P. A. Munch. 1ste Bind, sex Hefter. 2 B. 1 Hefte. Pris 24 ß pr. Hefte.

Dette Maanedskrifts Bestemmelse er „at levere Artikler af almindeligt belærende, underholdende og fortællende Indhold" nærmest beregnet paa den egentlige dannede Classe, og anlagt efter en lignende Plan, som Schouws udmerkede „danske Tidsskrift", deels med selvskrevne Afhandlinger, deels med Udvalg af de bedste fremmede Bøger og navnligt Tidsskrifter i Oversættelse eller Uddrag, fornemmeligt historisk-politiske Fremstillinger og Betragtninger, geographiske og naturhistoriske Udkast, især fra Reisebeskrivelser, levnetshistoriske Meddelelser om fremragende og i Begivenhederne indgribende Mænd, Oplysninger om vigtige Begivenheder og Opdagelser inden de anvendte Videnskabers Omraade o. s. v.

Foruden mange særdeles velvalgte Meddelelser fra fremmede Verker indeholder det 1ste Bind 2de Afhandlinger af den lærde Udgiver selv. Den første af disse, hvormed Maanedskriftet aabnes, giver en Fremstilling af Hovedtrækkene i „Finlands Nationalitet og dens Forhold til den svenske". Forf. søger heri korteligt at eftervise, hvorledes Sydkysten af Finland og navnligt Øerne allerede i Begyndelsen af vor Fædrenestammes Indvandring i Norden har havt svensk Befolkning og tilligemed Ålandsøerne og den uplandske Skærgaard udgjort en national Eenhed. Dette Omraade førte Navnet Sjoland, hvoraf den egentlige finlandske Del kaldtes Balegaardssiden. I det Indre og ved Fjordbundene af Suomilandet boede forskjellige Folk af Finneæt, der udgjør en vidtforgrenet Afdeling af den store schudiske Hovedstamme. Efterhaanden have de svenske Kystboers Oprydning og Nybygning ogsaa af de indre Egne bragt nordisk Folkelighed videre i Landet, idet de Indfødte selv i Tidernes Løb antoge svensk Dannelse, mange af dem endog svenskt Maal, saaat efter Forfs. Mening en hel Del af de Svensktalende i Finland stamme fra schudiske Forfædre. Finland har ifølge denne Fremstilling aldrig været erobret, kun efterhaanden vundet for Sverrige ved Nybygning og den svenske Folkeligheds overlegne Indflydelse. Professoren søger navnligt ved høist interessante Sprogsammenligninger at godtgjøre, hvorledes Finnefolkets hele aandelige Dannelse og borgerlige Samfundsindretning ikke hviler paa nogen national Grund. Den turanske Menneskeslægt har nemlig sit helt igjennem særegne Præg og en fra den indoeuropæiske grundforskjellig Udviklingsgang. Men fra denne Dannelse har Finnefolket været afsondret og paa Svenskernes Ind-

vandringstid efter Forfs. Mening kun udgjort halvvilde Horder, der først ved Forbindelsen med vore Stammefrænder ere blevne et Folk og derved først have faaet en borgerlig Tilværelse. Denne Tingenes Gang finder Forf. umiskjendelig betegnet i det finske Sprogs store Mangel paa eiendommelige Udtryk for høiere Forestillinger saavelsom for det borgelige og huuslige Livs Fornødenheder. Finland var da ifølge Dette ikke noget udenfra erhvervet Anhang til Sverige, men en Udvext af Sverige, og adskilt fra dette er dets borgerlige Samfund „næsten at sammenligne med et afhugget Lem, der, afsondret fra Legemets Blodomløb, strax maa henvisne“.

En egen folkelig Selvstændighed for Finland er efter Forf. under enhver Forudsætning en Umulighed. Og en Tilnærmelse til Stamfrænderne i Rusland ved Gjenoprettelsen af en schudisk Nationaleenhed fremstilles som en ligesaastor Umulighed; da dertil først og fremst vilde udfordres en Udsondring af alle ikke medfødte eller selvvundne Bestanddele af Folkeligheden, m. a. O. en Afsondring af den hele Dannelse og Tilbagevenden til den oprindeligste Raahedstilstand*). Finnerne have altsaa kun det neppe tvivlsomme Valg mellem en Tilslutning til den russiske og til den svenske Nationalitet og Samfundsorden, en Tilslutning, der paa Grund af det ægte Finnefolks Faatallighed og Mangel paa national Selvstændighed og Udviklingsevne ikke kan finde Sted som uafhængigt Medlem af den nordiske Forening, men fornuftigvis alene som gjenoptagen Del af det svenske Rige. Hermed, mener Forf., maatte for os den Fordel vindes, at vore svenske Forbundsfæller da maatte forudsættes at ville ophøre med sine hyppige Klager over at deres Fædreland ikke har faaet den af Czaren lovede Godtgjørelse for Finland ved Norges Besiddelse, altsaa en væsentlig Grund til indbyrdes Strid bortryddes, og den af mange Nordmænd frygtede Forstyrrelse af Foreningens Ligevegtsforhold ved en ensidig Udvidelse mod Østen saaledes ikke indtræde.

Hvorvidt denne Dødsdom over den nationale Stræben i Finland er retfærdig, derom er det naturligvis umuligt at have nogen grundet Mening uden et dybtgaaende Kjendskab til Folkets hele Forfatning og aandelige Liv. Imidlertid synes Tilværelsen af en ældgammel, om end i sin oprindelige Form endnu ikke tilstrækkelig kjendt Folkedigtning, der langtfra er udslukket, men som den Dag i Dag skyder nye Blomster, fremdeles Tilværelsen af et eiendom-

*) Forfölges denne Lære med yderste Strenghed, kan endog det Spörgsmaal opstaa, om ikke vi Nordgermaner selv, for at være rigtig nationale, maatte afklæde os det Meget, som vore Forfædre og vi selv fra först af have lært hos fremmede Folk, ja om ikke selve Christendommen og Lutherdommen maatte betragtes som os i Grunden fremmede. I alt Fald maatte der opstaa Tvivl om, hvorvidt denne Tro, som först fremtraadt og udviklet i den indogermaniske Stamme, ikke er helt fremmed for Turanerne.

meligt finskt Sprog, der vistnok efter Forholdets Natur maa være meget blandet, men dog i sin Helhed har udholdt over et halvt Aartusindes Fremmedherredømme, medens saamangen anden Nationalitet i langt kortere Tidsrum er forsvundet, og endeligt Folkets egen nationale Bevidsthed og Fortrøstning til en bedre Fremtid at indeholde Vidnesbyrd om en høist mærkelig Livskraft, der under Frihedens Beskyttelse kunde haabes at ville godtgjøre Muligheden af at intet Folk, af hvilkensomhelst Menneskeslægt, er udygtigt til selvstændig aandelig Virksomhed og Samfundsudvikling. I ethvert Fald maae Finnerne endnu have Ret til at indanke hin Dom til nærmere Prøvelse „i Realiteten“.

Den anden Afhandling er „Adelens Oprindelse i de nordiske Riger og Norges nuværende Forhold til denne Institution, og udgjør 112 S., fordelt i 2det, 3die og 5te Hefte.

Forf. giver en kort sammenlignende Oversigt over Adelsforholdets Oprindelse i den germaniske Verden*), og fremstiller derefter Hovedtrækkene i det nordiske Stormandsvældes Oprindelse, Udvikling og Undergang. I Norge og det egentlige Sverige med eensartet nordisk Befolkning er Stormandsvældet naturligt opstaaet af de nationale Forhold, men har i det første Land aldrig indtaget en fra Folket strængt afsluttet, til Indflydelse og Magt eneberettiget Arveadels Stilling. I Sverige har Forholdet navnligt ved den hos Sviarne fremherskende Krigsførelse til Lands (medens Nordmændenes væbnede Magt fornemmelig hvilede paa deres Søstyrke) samt de Svenskes Fastlandskrige og derved knyttede Forbindelser med det tydske Ridder og Lensvæsen faaet et andet Præg, og en virkelig Adel der dannet sig, som dog aldrig har formaaet at berøve Folket dets personlige Frihed. I Nordskandinavien herskede den oprindelige germaniske Folkeskik, Odelsvæsen, Folkefrihed og et Anseelsens og Indflydelsens Aristokratie. I den sydlige Del af Skandinavien derimod er, efter Forfs. Mening, Forholdet grundforskjelligt i sin Oprindelse, idet Adelens Indstiftelse der, ligesom i det øvrige Europa, grunder sig paa fremmed Erobring og Lensretten. Et aldeles afgjørende Vidnesbyrd for Rigtigheden af denne Opfatning, ifølge hvilken Almuen eller Mængden af Indbyggerne i søndre Sverige og hele Danmark er et for den skandinaviske Stamme fremmedt, af den overvundet og nordgermanisk Nationalitet paatvunget Folkefærd, finder Forf. i det sammesteds herskende Landsbyforhold. Han gaar nemlig ud fra den Forudsætning, at Germanernes medfødte, allerede af Tacitus bevidnede, og endnu i Nordskandinavien, paa Island og i de schweizerske Alpedale raadende

*) Naar det i Forfs. Fremstilling heder, at Adelen er en oprindelig reen germanisk Indstiftelse, fremtræder Spörgsmaalet om Adelens Oprindelse blandt Slaverne og Magyarerne, Vlakherne o. s. v. ikke er lige oprindelig.

Forkjærlighed for Landlivet og afsondrede Boliger gjorde det umuligt, at Landsbyer kunde opstaa blandt dem uden derved, at de jordfaste Indbyggere fra ældre Tider paa hvert enkelt Gods, hvor den germaniske Odelsbonde havde sin særskilte Hovedgaard, klyngede sig sammen, deels af naturlig Drift og til fælles Hjelp, deels ogsaa efter Herrens eget Ønske og for hans Bekvemmeligheds Skyld. Hverken kunde Herrens faae Frigivne have været talrige nok til at befolke hele Landsbyer (i hvilket Tilfælde saadanne Byer ogsaa maatte gjenfindes i Sverige, Norge og paa Island) eller Germanerne selv have flyttet sammen i Landsbyer, fordi dette vilde stride for meget imod hin Lyst til at boe hver for sig, for ei tale om, at man i saa Fald ligeledes vilde have havt Landsbyer i Nordskandinavien og paa Island. „Naar man altsaa, siger Forf., trods Germanernes bekjendte og overveiende Antipathi mod Sambygning dog finder Landsbyer i flere af de Lande, der nu have udelukkende germanisk Befolkning, men hvor man af de forefundne Oltidsminder netop erfarer, at der fordum fandtes en Befolkning, som af Germanerne deels maa være bleven forjagen eller bortryddet, deels underkuet, slutte vi med fuldkommen Vished, at disse Landsbyer oprindeligen ere opstaaede saaledes som (af Forf. angivet) og at Landsbybefolkningen i sin Tid har udgjort Levningerne af Landets ældre Befolkning. Ja vi ere endog berettigede til at gaae et Skridt videre eller at antage, at hvorsomhelst vi i et germanisk eller af Germanerne besat Land finde Landsbyer, har en Invasion fundet Sted, om end Historien og Sagnet aldeles tier derom“. De paa flere Steder i Norge og Sverige (navnlig i Sæteresdalen, vestre Thelemarken og Dalarne) værende Bondebyers Oprindelse forklarer Forf. som hidrørende fra en i senere Tider foregaaen Udstykning af Jorderne, der fra først af have tilhørt en eneste Gaard eller Eiendom. Den Omstændighed, at Landsbyforholdet i stor Maalestok er herskende i selve Tydskland, hvor germaniske Folk nedsatte sig i den fjerne Oldtid og for en stor Del paa den oprindelige Maade, der medfører Odels eller Allodialret, forklarer Forf. ved Tydsklands senere Underkastelse under frankiskt Herredømme, da det, naar først Erobringsforholdet var indtraadt, Intet gjorde til Sagen, om Indbyggerne i de undertvungne Lande selv vare germaniske eller ikke. Det maa saaledes antages at være Forf. Mening, at de mange Folkeslag af allerede bosatte Tydskere, der havde indrettet sig paa samme Viis som vore Forfædre, nu ved sine frankiske Herrer bleve tvungne til helt og holdent at rømme sine afsondrede Fædrenegaarde, at fornegte sin Nationalcharakter og som Livegne flytte sammen i Landsbyer. Forf. oplyser ikke, om forhaandenværende Kilder give noget Vink om en saadan fuldstændig national Omveltning som Følge af det frankiske Herredomme. I det sydlige Norden antager Forf., at den keltiske Stamme for en Del er

bleven tilbage. Seirherrerne var dog endnu ikke nordiske men tydske (?) Folkefærd, hvilke paa sin Side igjen bleve undertvungne af nordiske Skarer, der senere blandede sig med de tysk-gothisk-keltiske Indbyggere, og dannede en dansk-gotisk Nationalitet, hvis Midtpunct var Helligdommen og Kongedømmet i Leidre. Kampen mellem denne mangefold blandede Nationalitet og de rene Nordfolk fra de svenske Oplande og de svenske Riger hinsides Østersøen, havde efter Braavallaslaget dette Bastardfolks Undertvingelse og Leidre-Kongedømmets Ophør tilfølge, hvorpaa en ny Landfordeling fandt Sted og en ny reennordisk Adel indførtes i Danmark, der paatvang de Overvundne skandinaviskt Nationalpræg. Forf. tror at have fundet ikke utydelige Tegn til en Bestræbelse hos hiin ældre eller dansk-gotiske Del af Befolkningen efter at afkaste den fuldblodige Stammes Aag. „Navnlig, heder det, synes Jomsvikingernes Optræden at maatte forklares saaledes, (?) og man kan maaske endog tildels tilskrive denne, som overhoved K. Harald Blaatands Politik, at begge de germaniske Stammer i Danmark, den ældre dansk-gotiske og den yngre nordiske, smeltede sammen til en eneste, den nyere danske, hvilken vi tillige efter de voldsomme Uroligheder under Harald og Sønnen Sven, saavelsom de langvarige Krige med England og endelig efter Sven Æstridssøns Krig med Norge, atter som det synes, finde i Besiddelse af deres Godser. Denne havde de enten stiltiende tilhævdet sig, eller den var maaskee ved en i de mangelfulde historiske Optegnelser ikke omtalt Act af samme Slags, som Haakon den Godes i Norge, f. Ex. ved S. Æstridssøns Thronbestigelse bleven dem formelig tilstaaet". (?) Den undertrykte Folkestammes Kaar har dog derved ikke faaet nogen Forbedring; men da det nationale, reendanske Kongehuus, „der saaatsige repræsenterede Danmarks Ungdoms og Mandoms-Alder begyndte med Sv. Æstridssøn eller Ulfssøn, fandtes der en fuldkommen Adel eller Herrestand, der tilligemed Kongen og Geistligheden vare Jordens Besiddere, ved Siden af en tjenende eller undergiven Stand, der dannede Land- eller rettere Landsby-Befolkningen". Den Omstændighed, at islandske Forfattere omtale Bønderne som frie og stemmeberettigede Borgere, tillægger Forf. ingen synderlig Vegt, i det Islændingerne muligens kunne have misforstaaet deres Stilling og paa dem overført norrøne Begreber, som vare fremmede for det virkelige Forhold i det fjerne Danmark.

*) Det fortjente vistnok en nærmere og flersidigere Drøftelse end den, som hidtil er bleven Spörgsmaalet om Landsbyforholdets ethnographiske Betydning tildel, om ikke de nordiske Landes ulige Beskaffenhed, det sydlige Nordens paa et lidet Fladerum sammentrængte, langt tættere Befolkning end i det höiere Norden, den större Fare for fremmede Fienders Overfald og Herjninger har havt en betydelig Indflydelse paa Bebyggelsesmaaden, ligesom

Som Hovedsum af denne Fremstilling angiver Forf. dette, at „ligesom Norge i sin tidligere Uafhængighedsperiode med fuldstændig Eensartethed i Befolkningen havde et ligesaa fuldstændigt Aristokratie, tildels endog et Slægtsaristokratie, som det øvrige Europa, men som dog ikke var noget skarpt afsluttet Classe-Aristokratie, tvertimod underkastet en stadig Fluctuation, eftersom nye Slægter eller Individer arbeidede sig op i dets Rækker, medens andre stege ned i Massen; men denne Tingenes Orden blev afbrudt ved den anomale Tilstand, som indtraadte, da den danske Adel gjorde sig til Herre i Landet, saaledes maa eller i det mindste bør den samme Tingenes Orden atter indtræde, i det den anomale Tilstand ved Norges Adskillelse fra Danmark og den danske Adel i 1814 er ophørt; og ligesom hint Aristokraties Slægter eller Individer — i Uafhængighedens Periode var og agtedes aldeles jevnt-godt, jevnbyrdigt og sideordnet med Stands- eller Classe-Aristokratiet i de 2 andre nordiske og de øvrige europæiske Stater, saaledes er vort nuværende Aristokratie, det er de Slægter eller Individer, der til enhver Tid befinde sig i Samfundslivets høieste Sphære, al-

---

det heller neppe kan ansees tilstrækkeligt godtgjort, at ikke en lignende Aarsag, som den Forf. opstiller som Forklaringsgrund for Sambygningerne i Norge og nordre Sverige, kan antages at have været i det mindste for en Del virksom i Danmark og söndre Sverige. Heller ikke ere Spor til et lignende Forhold, som det sidstnævnte, saa sjeldne i Nordskandinavien, som Forf. forudsætter, enten i vort eget Fædreland eller endnu mindre i Sverige, hvor der, saa vidt vides, endog i de egentlige saakaldte Folklande og selv i Norland findes en Mængde virkelige Bondebyer, skjönt vistnok ved Siden af spredt Bebyggelse. Slige Byer skulle endog findes i de gamle norske Landskaber hinsides Grændsen, hvortil allerede visse Antydninger synes at foreligge i Olaf d. Helliges Saga. Den frivillige Sambygning vidner ikke om, at den af Tacitus skildrede germaniske Afsky for Nærbygning efter Germanernes Bosætning har været ligesaa stærk som i Vandringens og den evige Krigs Tider. En Landsby, som de, man træffer i Norden, ere desuden noget helt andet end romerske Byer, der have staaet hin Historiker for Öie, og Livet i begge helt forskjelligt. Hvorom Alting er, turde det her være paa rette Sted at gjentage det ofte udtalte Önske, at Oldgranskerne ville skænke det hele skandinaviske Nationalitets Spörgsmaal en större Opmærksomhed og flersidigere Undersögelse end hidtil, da dette Emne ikke blot har en reen videnskabelig, mikroskopisk Interesse for den forhistoriske Oldtid, men i den Skikkelse, som man nu har givet Spörgsmaalet, heller ikke kan blive uden en vis, maaskee ikke ringe Indflydelse paa de nordiske Folks Opfatning af det hele skandinaviske Samfunds-Spörgsmaal. Undersögelsens Omfang kan neppe ansees som retfærdiggjörende Grund til at lade Sagen fremdeles gaa i et eensidigt Spor, saa meget mindre som denne har saa mange Sider, at Fagmændene maatte kunne forfölge enkelte Retninger af disse uden fuldkommen at tilsidesætte sine Yndlingsstudier.

deles jevngode, jevnbyrdige og sideordnede med hvilke somhelst adelige Slægter eller Individer i hvilketsomhelst andet Land".

Den samme Forfatters i nærværende Tidskrifts tidligere Literaturoversigt omtalte, paa Tønsbergs Forlag udkomne store Verk: **Det norske Folks Historie** er nu fremskredet tll Aaret 1250. Hvert Hefte koster 60 ß. Af dette Skrift, som her i Landet tæller en stor Mængde Abonnenter, lader Regjeringen et Antal Aftryk uddele til de dygtigste Lærlinge ved Skolelærerseminarierne. Nogen videnskabelig Anmeldelse af dette Hovedverk i den fædrelandske Historie er endnu ikke fremkommen i vor Literatur.

Af Prof. Munchs Lærebog i de nordiske Rigers Historie vil snart udkomme en fuldstændig omarbeidet og forøget Udgave paa J. Dahls Forlag. Fra samme Haand er udkommet et mindre Norges Kart til 36 ß, farvet 72 ß (hos Dybvad).

Den norske Kirkes Historie under Katholicismen, af R. Keyser, Univers. Prof. i Christiania. 1 B. 1856. 462 S. Tønsb. Forlag. Pris 1 Spd. 60 ß.

Den lærde Forf., der i lignende Retning tidligere har udgivet en Oversigt over Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen (1847), samt ved Universitetet har holdt Forelæsninger over Fædrelandets katholske Kirkehistorie, har i ovennævnte classiske Verk skænket den hele nordiske Literatur en Skat, der ikke blot vil være af særlig Interesse for Videnskabsmænd og for Theologer, men ved sin klare, kjernefulde Fremstilling og det orienterende Overblik, Forf. deri har aabnet os over vort Fædrelands folkelige og statsretlige saavel som over dets kirkelige Tilstand i Middelalderen, vil være ligesaa kjærkommen for enhver Ven af den nationale Historie. Fremstillingen er deelt i 4 Tidsrum.

Det første Tidsrum (S. 216) fremstiller Christendommens Nærmelse til Nordens Grændser, Asatroen, de frankiske Fyrsters Bestræbelser for Christendommns Indførelse i Skandinavien, den hamborg-bremiske Erkestols Oprettelse, Ansgars og hans Efterfølgeres Virksomhed i Danmark og Sverige, Håkon den Godes Forsøg paa at bane Christendommen Vei i Norge; den tydske Missions Betydning med Hensyn til dette Land, der var meget ringere end i de øvrige Nordlande og langt stod tilbage for den store Indflydelse, som hos vore Fædre udøvedes af den engelske Kirke, der med Rette kan kaldes dens Moder; videre Christendommens fuldstændige Seier over Asatroen, den norske Kirkes Udvikling i national Aand under Kongedømmets (de 3 første Olafers) Ledning; det norske Omvendelsesverks Charakter i Sammenligning med det

svenskes og danskes, hvis langsomme Fremskridt for en stor Deel tilskrives Kongernes mindre Iver saavelsom Danernes nationale og politiske Strid med Tydskerne og derved fremkaldte Utilbøielighed til at underkaste sig det tydske Kirkevælde, og i Sverige Svearnes og Geternes indbyrdes Nationalitetskampe; videre de norske Kongers spendte Forhold til det tyske Erkebispedømme; de 3 nordiske Landskirkers Frigjørelse fra samme, og Forening under Erkebispedømmet i Lund 1104; dette Erkebispedømmes maadeholdne Forhold ligeoverfor Norge; norske Korstog; endelig meddeles en indholdsrig Oversigt over Kirkeforfatningen i det første Tidsrum S. 170—206. Andet Tidsrum begynder med Cardinal Nicolaus's Besøg i Norge, og fremstiller den norske Kirkes Opheielse til selvstændig Kirke provins og Udvikling i hierarchisk Retning under Kamp med Kongedømmet 1152—1263; Oprettelsen af Nidaros Erkebispestol, det af Statsmagten uafhængige Bispevældes Grundlæggelse, Indførelse af Retten til at gjøre Testamente og af Romerskatten; videre den følgerige Overeenskomst mellem Kirken og Kongedømmet paa Biskops- og Høvdingemødet i Bergen 1164 i Anledning af Magnus Erlingssøns Kroning; Erling Skakkes Charakter og Virksomhed i en mesterlig Skildring, Sverres langvarige Kamp med Præsteveldet, hans Søns Forlig med dette; Cardinal Vilhelms Besøg hos Håkon den Gamle; Islands Inddragning under norsk Metropolitanhøihed, norske Biskoper paa Island og deres Indflydelse paa Øens Underkastelse under Norges Krone; Oversigt over Kirkeforfatningen i dette Tidsrum.

Andet Bind vil fremstille Tidsrummet fra 1263 indtil Sortedødens Ophør i 1350, den hierarchiske Kirkeordens bedste Blomstringstid, og 4de Tidsrum fra 1350 indtil 1537 Kirkeordenens Forfald og Forbudene paa den store religiøse Omveltning. Paa Grund af Kildernes Fattigdom i Henseende til det indre kirkelige Liv, en Fattigdom, der for en stor Deel skriver sig fra den middelalderlige romerske Kirkes Forkjærlighed for den ydre Kirkebygning, den hierarchiske Form, har Forf. ikke seet sig istand til at meddele saa tilfredsstillende Oplysninger, som han havde ønsket om, hvorledes det christelige Lærebegreb opfattedes af det norske Præsteskab og af dette atter meddeltes Folkets Almeenhed. Fremstillingen er ikke udstrakt udover den katholske Tidsalder af den Grund, at de Kilder til den norsk-protestantiske Kirkes Historie, hvilke Forf. hidtil har kunnet overkomme, syntes ham for fattige og mangelfulde til at kunne afgive Emne for en nogenlunde nøiagtig Skildring, medens dog Historiegranskernes flittige Gjennemgaaelse af Archiver og andre Haandskriftsamlinger give ham det Haab, at der for den protestantiske Tidsalder vil i den nærmeste Fremtid bringes hidtil ukjendte, vigtige Kjendsgjerninger for Dagen; disse Undersøgelsers Udbytte har Professoren troet, at man heller burde oppebie

end nu fremkomme med umodne Bearbeidelser af utilstrækkeligt Forraad.

Som berørt har Forf. ledsaget sin Fremstilling af det ydre kirkelige Livs Udvikling med stadigt Overblik over Fædrelandets samtidige Statshistorie, hvorved Skriftet maa antages ikke alene at have vundet meget i Anskuelighed for Opfatningen af Forholdet til enhver Tid mellem Kirke og Stat, men ogsaa gjennem denne Flersidighed at ville vinde større Udbredelse i Almenheden. Fremstillingens rige Indhold og omhyggelige Form, hvilken under den herskende Forvirring i vort Sprogomraade er en dobbelt Fortjeneste, gjør det Ønske saameget mere levende, snart at lære Forfs. Fædrelandshistorie i Sagatiden at kjende, hvortil temmelig sikker Udsigt nu skal være aabnet ved det nævnte Verks paatænkte Udgivelse i Tillægshefter til Folkeoplysnings-Selskabets Folkeskrift. (Det aarlige Medlemsbidrag til Selskabet er 1 Spd.)

Rigsarchivar Chr. A. Langes **de norske Klosteres Historie i Middelalderen**, der udkom i 1845—46, er af Forf. besørget udgivet i et nyt omarbeidet Oplag, af hvilket første Halvdeel (96 Skill.) er udkommen i denne Sommer. Verket er deels noget afkortet ved Udeladelse af Actstykker, som gjennem senere udgivne Samlinger ere blevne Almenheden tilgængelige, og af forskjellige Oplysninger fra den verdslige Historie, som nu blive mindre nødvendige, efterhaanden som Keysers og Munchs historiske Arbeider udkomme. Paa den anden Side er Skriftet beriget med flere nye Frugter af den samvittighedsfulde og nidkjære Granskers og Samlers fortsatte Undersøgelser. Den udkomne første Halvdeel, 240 Sider, indeholder foruden en almindelig Indledning 1ste og 2den Deel af anden Hovedafdeling, hvis 1ste Afsnit giver en Fremstilling af de i Norge bosatte Munkeordeners Oprindelse og Historie, andet Afsnit en Skildring af det norske Klostervæsen i Almindelighed, Oversigt over Klosternes Rettigheder, den dem vedkommende Lovgivning, deres Indtægter, Bestyrelse o. s. v. 2den Hovedafdeling indeholder de norske Klosteres Specialhistorie, hvoraf i dette Bind omhandles det til St. Laurentius indviede Cluniacienserkloster paa Nidarholm, Cistercienserklosteret paa Tautra i Throndhjemsfjord (en Aflægger af Lyseklosteri Bergens Stift), Augustinerklosteret paa Helgesæter ved Nidaros, Prædikebrødrenes og Minoriternes Klostre og endeligt Benedictinerindernes (paa Bakke) sammesteds. (2det Bind vil blive Subscribenterne leveret for 85 Skill. uden Hensyn til Arketallet).

Diplomatarium norvegicum, med offentlig Understøttelse udg. af Lange og Unger, fortsat (det Udkomne til 5 Spd.), og et nyt Bind af

Samlingen forberedt til Trykning. Efter Forlydende agtes, saafremt det fornødne Tilskud af Statscassen bevilges, under sagkyndigt Tilsyn foranstaltet en Udgave af den norske Registratur fra 1537 til til 1660, der efterhaanden udlaanes fra det danske Rigsarchiv og af hvilken de fornødne Afskrifter i længere Tid have været under Arbeide i det norske Rigsarchiv. Ligeledes vil med det Første paa Boghandler J. Dahls Forlag blive paabegyndt Udgivelsen af en Samling af Skrifter, for det meste utrykte, vedkommende Norge og forfattede efter Reformationen. Udgivelsen besørges af Cand jur. N. Nicolaysen. — I denne Forbindelse maa tillige her mærkes den af Universitetet ved Prof. juris Fr. Hallager og Stipendiat i Retshistorie Fr. Brandt besørgede Udgave af Kong Christian den IV.s norske Lovbog af 1604, med Indledning og Anmærkninger samt ledsaget af Kongens Portrait.

I Slutningen af f. A. og i Sommer ere udkomne 2de Skrifter over det norske Sprog, der fortjene Opmærksomhed og en nærmere Drøftelse, end der hidtil er bleven samme tildeel; nemlig 1) Modersmaalets Formlære i udførlig Fremstilling ved Jakob Løkke, Adjunct ved Lillehammers Latin- og Realskole. Christiania 1855. 208 S. Pris 48 Skill. Denne til Skolebrug bestemte Bog er forfattet med stadigt Hensyn saavel til de oldnordiske Sprogformer som til de beslægtede Sprog. 2) Haandbog i dansk-norsk Sproglære af K. Knudsen, Overlærer ved Christiania Kathedralskole. 486 S. Pris 1 ½ Spd., indeholder foruden Sætningslæren, Bøinings-, Orddannelses- og Lydlæren et Tillæg af 9 sprogvidenskabelige Afhandlinger, nemlig om „det" og „der" som uegentligt Subject, om Forandring af Dativ i Activ til Subject i Passiv, om Antallet af vor Sproglæres Tidsformer, videre om Kjøn og Casus, om Medlydsfordobling, om Bortskaffelse af *r* foran *n* i Bøiningen, Sammensmeltning af Indic. og Inf. i Nutiden; Noget om Retskrivningen; Dansk Sprog, norsk Bysprog, norsk Folkesprog. Forf. er en af de nidkjæreste Forkæmpere for Skriftsprogets Udvikling i fuld Overeensstemmelse med det norske daglige Talesprog, selv med Opoffrelse af Etymologien, og har i en Række af Aar søgt at virke for dette Maal ved talrige Skrifter og Bladopsatser, ved Stiftelse af en Sprogforening i Studentersamfundet og som Medlem af Bestyrelsen for det norske Theater i Christiania.

En Sproglære og en Læsebog i Finsk af Cand. theol. Friis, Lærer i dette Sprog ved Universitetet, ere under Trykken. — Af andre philologiske Arbeider ere udkomne: Sallustii Catilina og Jugurtha, med Anmærkninger under Texten, ved C. Müller, Rector i Trondhjem. 84 Skill., og Latinsk Læsebog med Anmærkninger

og Henviisninger til Madvigs Grammatik, ved Cand. mag. Chr. Schmidt. 64 Skill.

Forhenværende Lærer i Græsk ved Universitetet og nuværende Rector ved Christiania Kathedralskole F. L. Vibe har nylig udgivet en smagfuld, metrisk Oversættelse af Aristophanes Skuespil, „Fuglene," ledsaget med historiske og sproglige Bemærkninger, en Afhandling om Digtets Idee og om Forholdene i Athen paa dets Forfattelsestid samt endeligt en Udsigt over Stykkets Versemaal (J. Dahls Forlag, Priis 90 ß).

Norskt Forfatterlexicon, grundlagt af nu afd. Sorenskriver J. Kraft, videre bearbeidet og fortsat af Rigsarch. Lange og Amanuensis P. B. Hansen, er saavidt forberedet til Trykken, at Begyndelsen snart kan ventes. (J. Dahls Forlag).

Nyt Magazin for Naturvidenskaberne, udg. af den physiogr. Forening ved Chr. Langberg, Prof. i Physik, 8 B. 4 H. 1855, indeholdende 2de Afhandlinger af J. C. Hörbye, Hjelper ved det mineralogiske Værksted, nemlig „om det erratiske Phænomen paa Rigsgrændsen" og en geognostisk Beskrivelse over et Strög af denne Grændse. 9de Binds 2de förste Hefter indeholder af samme Forf. Meddelelser om det erratiske Phænomen i Lofoten, Senjen og ved Tromsö; af den engelske, her i Landet bosatte Geolog David Forbes 3 Bidrag indeh. 1) om Paralelstructurer i de ældre Bjergarter; 2) mineralogiske Iagttagelser omkring Arendal og Kragerö," og 3) geologiske Undersögelser om det metamorphiske Territorium ved Norges Sökyst; videre en Besvarelse af Universitetets Priisopgave: Prövelse af de forskjellige Forklaringer over Dannelsesmaaden af de uskiktede Bjergarter i Christianias Overgangsformation, ved Th. Kjerulf. Om Indretningen og Brugen af Bunsens Photometer, af Chr. Langberg. Indberetning til Colleg. acad. om en paa offentlig Bekostning foretagen zoologisk Reise i Sommeren 1850 ved J. Koren. Bidrag til Kundskaben om Middelhavets Litoralfauna, Reiseberetninger fra Italien, ved Dr. og Professor M. Sars. — Af dette Tidsskrift, der forlægges af J. Dahl, udkommer aarlig 2 til 3 Hefter, 6 til 7 Ark store, hvilke koste Subscribenterne ⅓ Spd. Subscriptionen er meget liden i Forhold til Tidsskriftets videnskabelige Betydning.

Fauna littoralis, 2den Deel (1ste Deel udkom i 1846), udg. af Dr. og Prof. extraord. Sars, Overlæge Danielssen og J. Koren med Text i flere Sprog samt udmærkede Tegninger i Steentryk, udførte i Bergen 1856. Vi see os ikke istand til i nærværende Hefte at skaffe nogen videnskabelig Anmeldelse af dette betydningsfulde og for den norske Literatur saa ærefulde Værk. 1 D. 2½ Spd. 2 D. 4.

Ueber die Syphilisation bei Kindern, von W. Boeck. 1856. 28 ß.

Nyt Magazin for Lægevidenskaben, udg. af det medicinske Selskab i Christiania ved Professorer Faye og W. Boeck, Lector Voss, Lægerne O. Lund og Münster. Dette Maanedskrift meddeler Selskabets Forhandlinger, Oversigt over Rigshospitalets Sygebehandling, embedsmæssige Indberetninger og Betænkninger, samt originale og oversatte Afhandlinger. De 2 sidste Hefter indeholder Afhandlinger om Spedalskheden af Høegh, Overlæge for de Spedalske, og Brigadelæge, Dr. Hjort. Begge disse sagkyndige Læger udtale sig imod den hidtil herskende Anskuelse om denne i betænkelig Grad omsiggribende Sygdoms hovedsagelige Udbredelse ved Arv, og fremhæve derimod den slette Levemaade samt Fiskeriernes Svineri som Hovedaarsager til denne Landeplage. 3 Spd. aarlig.

Norsk Kirketidende, Ugeskrift, udgives af Cand. theol. Muus med Bidrag fra vore meest anseede Troeslærere. Koster 1 Spd. 24 ß.

Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke, udg. af den theologiske Forening i Studentersamfundet, udkommer til ubestemte Tider i Hefter paa 5 Ark til en Priis af 30 Skill. 8 Hefter udgjøre eet Bind og mere udgives aldrig i Løbet af eet Aar. Hidtil er udkommet 6 Bind og 4 Hefter af 7de Bind. De sidste indeholde foruden Oversættelser af 5 tydske Afhandlinger (Døden paa Prædikestolen, Kirkens Væsen i det nye Testamentes Lys, om Sjælens Tilstand efter Døden, om Præstens Forhold til Adiaphora, om Martha og Maria), følgende af norske Forfattere: „Om Absolutionen" ved Capellan Tandberg til Hous. „Om den religieuse Erkjendelse og dens Indflydelse paa Livet," ved F. Ingjer, Sognepræst til Skedsmo. Beretning om de evangeliske Kirkedage i Elberfeld 1851 og Bremen 1852 ved Cand. theol. Catharinus Bang. „Noget om den religieuse Bevægelse i Kautokeino" af Hvoslef, Præst til samme Sted. Den sidste (38 S.) giver en meget oplysende Skildring af de nationale og kirkelige Forhold blandt hiint vilde Fjeldlands næsten ligesaa vilde finske Indbyggere, mellem hvilke der, som det vil erindres, for nogle Aar siden udbrød et blodigt Oprør, der blev dæmpet med Strenghed og paa hvis 2de Hovedmænd Dødsdommen blev fuldbyrdet. Hr. Hvoslefs Meddelelse vækker et saameget mere levende Ønske om, at der maatte blive givet flere lignende om det aandelige Liv blandt vore finske og norske Medborgere i Finmarken, der synes at være satte i stærk Gjæring ved meget forskjellige Kræfter, deels ved den ivrige svenske Nabopræst Læstadius middelbare Indflydelse, deels ved Stiftelsen af en fri apostolisk Meighed i Tromsø og nu senest ved Oprettelsen af et veludrustet romerskt Missionscollegium med Skole i Alten. — For Nærværende røber Tidsskriftet ingen Samvirkning mellem Lands-

kirkerne i de 3 nordiske Riger, men vidner snarere om en stærk Indflydelse fra det protestantiske Tydskland paa vor theologiske Verden.

En finsk Huuspostille ved Præsten Stockflet er under Trykken.

Blandt de vigtigste andre til den kirkelige Literatur hørende Skrifter, maae endvidere nævnes Prædikener til hver Søn- og Festdag i Aaret af norske Geistlige, samlede og udgivne af T. A. Christensen, Cand. theol. og E. T. Eckhoff, Adjunct, 1 B. 332 S. 80 Skill. pr. Bind, indeholder 37 Taler af 24—25 Præster, blandt hvilke flere af Wexels, Grimelund, P. A. Jensen, Brødrene Brun og Biskop Gislesen. Tredive Prædikener af W. A. Wexels, Christiania 1855 240 S. danner Forts. af Forfs. i 1850 udgivne Samling af 16 Prædikener under Titel „Blik i den Christnes Liv." Prædikener af O. Berg, Sognepræst i Levanger. 1855. Pastor Lammers Afskedsprædiken ved Nedlæggelsen af hans Kald i Skien samt hans Redegjørelse for dette Skridt, der snart fulgtes af hans Udtrædelse af Statskirken og Stiftelse af en „fri apostolisk Menighed." Denne holder sig umiddelbart til Skriften som Rettesnor for Troen, men erkjender den lutherske Kirkes symbolske Bøger som følgeværdige Forklaringer i de fleste Puncter. Da det nye Samfund antager, at Sacramenternes Meddelelse overeensstemmende med deres Indstiftelse kræver fuld Bevidsthed og personlig Tro hos Modtagerne, bliver Daaben ikke meddeelt Børnene før ved den første Altergang, hvorimod de Smaae alene primsignes i Hjemmet ved Haandspaalæggelse. Særligt Skriftemaal er nødvendigt til Afløsning, men Nadveren meddeles uden at saadan Afløsning er forudgangen. Hvad der saaledes nærmest udpræger dette Samfunds Kirkelære er Fordring paa personlig Tro samt en meget stræng Sædelære og Kirketugt. Istedetfor Vielse ved Ægteskab bruges Haandspaalæggelse og Bøn. Menighedsforfatningen er presbyteriansk. Ogsaa Lægfolk kunne med de Ældstes Samtykke forkynde Ordet i Kirkeforsamlingerne.

Universitets og Skoleannaler, udg. af Universitetssecretairen Kmh. Holst med Understøttelse af Kirkedpt. og Vidensk. Selskabet i Thjem. 2den Række. VIII, 3 Hefte 446 S. indeholder Universitetets Aarsberetning for 1854, dets Indstilling om forandrede Bestemmelser for Adgangsprøven med særskilt Betænkning af Prof. Langberg for Charakterernes Vedkommende samt de indkomne Besvarelser fra de lærde Skoler paa Kirke- og Underv.-Departementets Forespørgsel om deres Mening ang. Prøvens Henlæggelse fra Universitetet til Skolen. I sidst udkomne Hefte meddeles Indstillingerne om denne Gjenstand fra Bergens, Arendals og Molde Skoler, af

hvilke de 2de første udtale sig imod saadan Henlæggelse og imod det engelske Sprogs Optagelse som Tvangsfag. Efterhaanden ville ogsaa de andre Skolers Betænkninger blive meddelte i Annalerne. Heftets øvrige Indhold udgjøres af en Indberetning fra Overlærer Steen om hans Besøg ved Skoleudstillingen i London 1854, samt tvende Afhandlinger af Skolebestyrer, Hartv. Nissen: 1) om Norges Skolesystem, oprindelig indrykket i et engelsk Tidsskrift; 2) om Skolens, navnlig Almueskolens Forhold til Livet og om Tidens i dette Forhold begrundede Krav til vor Almueskole. Denne Forf., der ved forskjellige Skrifter og Bladartikler, ved sin Virksomhed som Kirkedepartementets Raadgiver i Skolesager (i hvilken Stilling han nu er efterfulgt af Katechet Thurmann) og som Stifter af og Formand for Selskabet til Folkeoplysningens Fremme, har lagt for Dagen en utrættelig Nidkjærhed for Almueskolens Sag, har ogsaa nys særskilt offentliggjort Udkast til „Love om Almueskolevæsenet paa Landet og i Kjøbstæderne," hvilke rimeligviis ville blive fremsatte til Behandling paa det forestaaende Storthing. Grundtrækkene i Forfs. Forslag, der i væsentlige Henseender stemmer med Grundtanken i den nye danske Skolelov, som til Sammenligning er tilføiet i Aftryk, gaae ud paa at tilveiebringe større Forening af Kræfter, end de mindre Communer kunne opbyde, navnlig ved Oprettelse af en Amtsskolecasse, hvorover Amtsformandskabet og i Byerne Skoleraadet har Bevilgningsmyndigheden, og paa den anden Side Fordeling af Kræfterne ved Oprettelse af Amtsskoledirectioner, bestaaende af Skoleprovster og een af Kongen valgt Directeur, der kan være Medlem af indtil 3 Amtsskolebestyrelser, der overtage Stiftsdirectionernes hidtilværende Pligter med Hensyn til Skolevæsenet, dog saaledes at de communale Skolecommissioner med Hensyn til Skolelæreres Antagelse have Valget mellem 2de af Directionen Foreslaaede. I Amtets Skolecasse indbetales a) det Beløb, som af off. Midler f. T. er tilstaaet nogen Skole i Amtet; b) til hiin Casse afgiver Statscassen en Sum, svarende til 6 Skill. pr. Skylddaler, saafremt et lignende Beløb udlignes paa Amtets Skyld, og endvidere c) en Sum, svarende til Amtets yderligere Tilskud, indtil 1/5 Spd. pr. Skyldd. Kirkedepartementet kan aarlig raade over en Sum indtil 8000 Spd. af Statens Midler til Lærerstandens høiere Uddannelse og yderligere Forbedring af Landalmuelærernes Kaar end den, der tilveiebringes ved Alderstillæg paa den ovenfor b og c antydede Maade. Det aarlige Alderstillæg er beregnet til 25 Spd. for 5 og 50 Spd. for 15 Aars Tjeneste. Lærere, der have aflagt Prøve paa Dygtighed til at undervise Lærerlærlinge, faae et særskilt Tillæg af 50 Spd. for saadan Underviisning. Biskopen og Kirkeprovstiet vedblive at overhøre Ungdommen og tilsee Skolen paa Kirkens Vegne; Amtmanden tiltræder Skoledirectionen ved Forberedelse af Amtsskoleoverslaget,

hvorimod Directionens Medlemmer have Sæde og raadgivende Stemme i Amtsformandskabet for Skolesagers Vedkommende. Antallet af Omgangsskolelærere paa Landet er f. T. omtrent 2000 med noget over 200 Faststkolelærere, der tils. lønnes med omtr. 115,000 Spd.; Udgiften til Almueskolerne i Byerne er f. T. omtrent 32,000 Spd. Staten yder 8000 Spd. til Skolelærerseminarier. I det Hele anvendes 155,000 Spd. til det almindelige Folkeskolevæsen, hvorved omtr. 213,000 Børn nyde Undervisning. Til hele det høiere og lavere Undervisningsvæsen, Universitetet medregnet, anvendes for Tiden omtr. 350,000 Spd. aarlig. Ifølge Hr. Nissens Forslag b vilde der allerede i en nærmere Fremtid kunne paaregnes en Forøgelse af Landskolens Indtægter med 24,000 Spd. aarlig, og naar det ovenfor under c og e omtalte Tilskud indtil den fastsatte høieste Sum, eller 96,000 Spd. kom til, vilde Forøgelsen i det Hele udgjøre 132,000 Spd., en Sum, der vistnok ikke vil blive for stor i Forhold til den stedse stigende Trang til bedre Oplysning, men et andet Spørgsmaal er det, hvorvidt Storthingets grundlovhjemlede Bevilgningsmyndighed paa den foreslaaede Maade kan bindes gjennem private Love. Lignende Tilskud foreslaaes for Byskolen.

Selskabet til Folkeoplysningens Fremme udgiver fremdeles sit Hefteskrift „Folkevennen“, ved O. Vig, almindelig 6 om Aaret, samt desuden Tillægshefter. Af disse ere i sidste Aargang udkomne: en Fremstilling af Almueskolevæsenets utilfredsstillende Tilstand i Hovedstaden med Forslag til dets Omdannelse, som i det Væsentlige er bleven tagen til Følge af Communerepræsentationen; videre en omarbeidet Udgave af Berlins Naturlære i 20,000 Exemplarer og 2de meget lærerige, statistiske Skrifter af Cand. theol. Eilert Sundt, (der af det Offentlige er lønnet for at undersøge de lavere Stænders Kaar), neml. 1) Om Dødeligheden i Norge, Bidrag til Kundskab om Folkets Kaar, 206 Sider og 10 Tavler, 2) om Giftermaal i Norge, 233 S.*), endeligt Oversættelse af Gustav Vasas Saga af Fryxell, med Indledning ved Cand. juris Birkeland. Som ovenfor antydet, kan man snart vente Norges ældste Historie af Prof. Keyser. Aarsbidraget er 1 Spd. Medlemmernes Antal udgjør f. T. omtrent 3000. Bestyrelsens Medlemmer ere Skolebest. Nissen, Proff. Rasch og Monrad, Lector Aschehoug og Overlærer K. Knudsen.

Norsk Folke-Kalender for 1856, 90 S. $^1/_6$ Spd. Udg. af P. T. Malling. (Indh. Anviisning til at udfinde Solens Afstand fra Jorden og dens Stör-

*) Af samme Forf. vil med det Förste paa offentlig Bekostning udkomme et Skrift om „Sædeligheden i Norge.“

reise ved Prof. Hansteen. Reisebilleder fra Sibirien af samme. Nogle Vink om Landmaaling med 49 Træsnit af Bergmand S. A. Sexe. Om Thjems. Domkirke i dens ældste Skikkelse med Tegninger af Prof. Munch. Om Folkesagnet af J. K. Christie m. m.)

Den nyligt offentliggjorte Betænkning og Indstilling fra den ved kgl. Res. af 5 Aug. 1853 nedsatte Commission, (bestaaende af nuværende Statsraad Manthey, Lector juris Aschehoug, Præst H. U. Sverdrup, Gaardeier Lysgaard og Cand. E. Sundt) ang. det offentlige Fattigvæsen paa Landet. Christiania 1856. 152 S. dobbelte Spalter, for den største Deel forfattede af Hr. Aschehoug, indeholder Oversigt over Størrelsen af de offentlige Fattigbyrder, sammenlignet med samme i tidligere Aar, Undersøgelse af Aarsagerne til Forøgelsen i denne Byrde; Eiendomsmændenes Formuesforholde; Jordudstykningen, (der af Commissionen bedømmes fra et frisindet statsoekonomisk Standpunkt); Fremstilling af Arbeidsfolkets økonomiske Kaar og disses Forbedring i det sidste halve Aarh.; af Hindringerne for dennes Fremskridt, hvilke for en væsentlig Del søges i Almueoplysningens utilfredsstillende Standpunct; videre undersøges Forandringen i Arbeidsclassens Stilling i de sidste Aar, dens Aarsager og Varighed, Udvandringens Indflydelse paa samme; den større Rundhaandethed i Fattigunderstøttelse, der i senere Aar har viist sig; Aarsagerne til Forskjellen i Fattigbyrdens Størrelse i forskjellige Egne af Landet. (Af Commissionens Opgaver fremgaar det, at Fattigbyrden i Aarene 1850—53 har udgjort gjennemsnitligt 349,762 Spd 101 ß eller omtr. 41 ß pr. Indbygger paa Landet, og i 1850—52 omtr. 156,298 Spd for Kjøbstæderne (den sidste er stegen med 87% siden 1832, medens Stædernes Folkemængde fra 1825—45 kun forøgedes med 40%). Den samlede Fattigskat kan saaledes regnes til omtrent 506,000 Spd. eller omtr. ½ Spd. pr. Indbygger. Efter Skildringen af den bestaaende Tilstand gaar Commissionen over til at undersøge, i hvilke Retninger Samfundsindstiftelserne til Forebyggelse af Fattigdom tiltrænge Udvikling, og gjør navnlig opmærksom paa den paatrængende Nødvendighed af en Forbedring i Almueskolevæsenet, saa meget mere som Antallet af Skolebørn er i temmelig stærkt Tiltag, idet Fødslernes Antal i Femaaret 1851—55 er over 11% større end i det nærmest foregaaende Femaar; videre Forøgelse af det geistlige Tilsyn, idet Antallet af geistlige Embeder, som i 1815 udgjorde 405, indtil 1845 kun er forøget med 24, eller ikke fuldt 6%, medens Folkemængden samtidig har modtaget en Forøgelse af mere end 68%, saaledes at der nu kun findes 1 Sjælesørger for hvert 3,473 Mnsker imod 2,190 i førstnævnte Aar. I oekonomisk Henseende anbefaler Commissionen navnlig Anvendelse af endel af Statscassens til Udlaan bestemte Beholdning til at fremme

Oprettelsen af Sparebanker i Bygder, hvor disse under de bestaaende Forholde vanskeligt kunne grundlægges uden saadant Forskud; videre Frigivelse af Retten til i Kjøbstæderne at ernære sig med sine egne Hænder uden Indskrænkning af Haandverkslovgivningen, ligesom Commissionen henleder Styrelsens Opmærksomhed paa Spørgsmaalet om Udvidelse af Handelsretten paa Landet, der nu i Virkeligheden saagodtsom udelukkende er i Hænderne paa de af Kronen udnævnte Landhandlere, hvilke saaledes kunne beskatte Almuen efter Godttykke. Om de eiendommelige Forholde i Finmarken udtaler Commissionen sig af Mangel paa nærmere Stedskjendskab med megen Forbeholdenhed. Endeligt giver Commissionen en meget interessant Afhandling om den offentlige Understøttelsespligts Væsen og Omfang samt Fattigvæsenets Forhold til Kirke og Stat. Commissionen foreslaar af religieuse og statsretlige Grunde at opretholde Fattigvæsenets hidtilværende Ordning som en blandet borgerlig og kirkelig Indretning, og fremdeles at anvise Præsten en indflydelsesrig Stilling i dets Bestyrelse, dog med Fritagelse fra deres præstelige Kald fjernere Forretninger ved samme. Paa Grund af den vundne Erfaring om Misbrug af den bestaaende Fattiglovs Bud ang. det Offentliges Forsørgelsespligt foreslaaes en Begrændsning samt en rigtigere og nærmere Bestemmelse af samme, saaledes at den indskrænkes til Syge og Vanvittige samt forældreløse Børn under 15 Aar, der Intet besidde til Livsophold, medens Fattigbestyrelsen bemyndiges til, naar den finder det fornødent, at understøtte gamle og vanføre Fattige udenfor hin Classe, hvorhos det udtrykkeligt tilføies, at arbeidsføre og friske Folk selv have at forsørge sig og sine saaledes, at de ikke falde det Offentlige til Byrde, hvorimod de kun i midlertidigt Trangstilfælde kunne gjøre sig Haab om frivillig Understøttelse af Communens Midler, naar de dertil ere værdige, navnligt ved Laan eller ved Anvisning af Arbeide. Fattigbestyrelsens Virkekreds foreslaaes forandret saaledes, at den istedetfor at være en bevilgende Myndighed, for Fremtiden væsentligt blot bliver et Fattigforstanderskab, der har at undersøge de Fattiges Stilling, drage selvstændig Omsorg for dem i alle Retninger; hvortil der ingen Pengeunderstøttelse udfordres, samt uddele til dem den Understøttelse, som Communen efter dens Forslag bevilger og lader udligne. I denne Fattigbestyrelse skulde Præsten fremdeles være Ordfører, men Lensmanden igjenoptages som Medlem og tillige Forretningsfører, og de øvrige Medlemmer, 1 for hvert Underdistrict, vælges af Communens Formænd og Repræsentanter; de Valgte have udenfor Møderne at forrette som Tilsynsmænd, Mandtalsførere og de Fattiges personlige Værger og Talsmænd, og tillige saa vidt muligt som Raadgivere for dem, der nærme sig Armod, uden endnu at være hjemfaldne til offentlig Understøttelse. I Spidsen for hele Rigets Fattigvæsen

sættes en Overbestyrelse, dannet af 3 kongevalgte Medlemmer. Communebestyrelsen faar ifølge denne Ordning hele den communiale Beskatnings- og Bevilgningsmyndighed, som nu er delt mellem den, Skolecommissionen og Fattigcommissionen, men hvorved den saakelige Eenhed og moralske Ansvarlighed tabes. Videre foreslaaes forskjellige Bestemmelser til en bedre Ordning af Lægdsvæsenet (Fattiges Udsættelse aarvis eller paa Omgang) samt til et rigtigere og klarere Beskatningssystem og Forflerelse af Tvangsarbeidshuse.

Militært Tidsskrift udg. af det militære Samfund i Christiania 3die Række. 1ste Bs. 1—4 H. Christiania 1856.

Af dette Tidsskrift er hidtil udkommet 18 Bind, deelt i 2 Rækker, hver paa 9 B. Med Tidskriftets 19de B. er dets 3die Række begyndt, hvormed ogsaa en ny Plan for Udgivelsen er traadt i Kraft. Ved denne forandrede Plan har man søgt at give Tidsskriftet en mere almindelig Interesse, navnlig ved foruden de længere Afhandlinger, der tidligere have udgjort Tidsskriftets væsentlige Indhold, stadigen at optage mindre Opsatser af forholdsviis temporær Interesse for Officierscorpset i Almindelighed, samt ved at levere Notitser om det Vigtigste, der foregaar inden fremmede Armeer. Ligeledes gives der nu Uddrag af fremmed Militær-Literatur, samt i Regelen Anmeldelser af de militære Skrifter, der udkomme i de trende skandinaviske Riger. Redactionen besørges af en Committee, der udvælges af det militære Samfund i Christiania. Denne Committee bestaar for Nærværende af Generalmajor J. G. Meydell, Obersterne Th. Broch og N. Wergeland, Artilleriecapt. R. Kierulf samt Artillerielieut. H. Grüner.

Tidsskriftet udkommer aarlig med 6 Hefter, der udgjøre 1 B. Enhver Opsats, der af Redactionen antages til Indførelse, betales efter Tidsskriftets Resourcer med et bestemt Honorar, for Nærværende med 4 à 6 Sølvspd. pr. trykt Ark. Hvert Hefte à 5 Ark leveres for 40 ß, Planer og Karter iberegnede. Aargangen eller Bindet koster altsaa 2 Spd. Subscriptionen er gjeldende for en heel Aargang og Opsigelse maa skee inden 5te Hefte er udgivet. For Tiden tæller Tidsskriftet 322 Subscribenter, hvoraf 2 i Sverige og 1 i Danmark. De vigtigste Opsatser i de udkomne 4 Hefter af 3die Rækkes 1ste Bind ere:

Om Skydning med 24 ℔dige Sprænggranater mod Muursteensmure. (Af Artlieut. L. Chr. Dahll). — Om Söbatterier i Almindelighed og de christiansandske Befæstninger i Særdeleshed. Med 2 lithographerede Planer. (Af Artilleriecapt. C. A. Lange). — Bemærkninger til Hr. Artilleriecapt. Langes Opsats „Om Söbatterier &c." (Af A. Sibbern, Oberstlieut. i Ingenieurbrigaden). — Bemærkninger til en af Hr. Artilleriecapt. Lange i det militære Tidsskrifts 2den Ræk. 9de Bs. 2det og 3die H., indført Opsats „Om Kystartilleriets Brug imod fiendtlige Krigsskibe". (Af Generalmajor J. G. Meydell). — Lidt fra Sessionen ved oplandske ridende

Jægercorps i 1855. (Af Corpslæge de Besch). — Bör Grundlovsbudet i § 22 (om Embedsmænds Uafsættelighed) söges forandret for militære Embedsmænds Vedkommende? — Om Officierernes Vilkaar i Egenskab af Embedsmænd. (Af N. W.). — Om Riffler og Spidsprojektiler. Med 2 lithographerede Planer. (Af. Artillerielieut. H. Grüner). — Nogle Ord om Telegrafiens Anvendelse i Norge til Feltbrug. (Af Telegrafdirektör C. Nielsen). Bomarsunds Beleiring (Oversættelse). Med 4 lithographerede Planer. — Rapport fra den Commission, der var nedsat for at bedömme Lovforslaget angaaende Oprettelsen af en Dotation for den franske Armee, for Remplacement, Reengagement og militære Pensioner. (Oversættelse). — Notitser fra fremmede Armeer og om nye Opfindelser. — Anmeldelser af militære Skrifter. — Officielle Meddelelser.

Bladliteraturen talte ved Udgangen af f. A. 50 Dag- og Ugeblade, af hvilke 11 udgives i Christiania, foruden Rets- og Departementstidende. Blandt Ugetidenderne troe vi her at burde særskilt udhæve Illustreret Nyhedsblad, udgivet af Paul B. Hansen, Amanuensis i Rigsarchivet, med Bidrag fra flere af vore mest bekjendte Forfattere, blandt hvilke Welhaven, P. A. Munch, A. Munch, O. J. Broch. Af den Førstnævnte er saaledes bl. Andet meddeelt det af ham ved Fædrenes Mindefest i Studentersamfundet holdte Foredrag om det norske Selskab i Kbhvn. Bladet indeholder tillige en Beskrivelse over Upsalatoget ved Udgiveren, (særskilt aftrykt 66 S. 12 ß).

Pylytechnisk Tidsskrift. Priis 1 Spd. 24 ß aarlig.

Af Verker henhørende til Skjønliteratur maae her nævnes:

H. Wergelands samlede Skrifter udg. efter Foranstaltning af Studentersamfundet ved H. Lassen.

Denne Samling er nu naaet frem til 8 B. 3 og 4 H. 1ste og 2det B. indh. mindre, især lyriske Digte; 3 B. mindre prosaiske Skrifter, s. s. Almueskrifter, Taler, Levnetsbeskrivelser, Eventyr, skjemtende og satiriske Skrifter, blandede Do., hvoribl. Afh. om norsk Sprogreform og „Historiens Resultat"; 4 B. Nordmændenes Katechismus, de större Digte Cæsaris, Spaniolen, Barnemordersken, den indiske Cholera, J. v. Huysums Blomsterstykke, Svalen, Jöden, Jödinden, den engelske Lods; 5 B. Sinclairs Död, Sörgespil i 3 Acter, Opium, Skuespil i 3 Act. fra 1828, Hytten eller Chr. 2dens Afreise fra Norge, 2 Act., Campbellerne, 2 Act., Venetianerne eller Venskab og Kjærlighed, 5 Act., Söcadetterne i Land, Lystspil med Sang 3 Act., Fjeldstuen med Do. 3 Act.; 6 B. Mennesket (i 3 Afd. Skabelsen, Forvildelsen og Frelsen); 7 B. Farcer; 8 B. Levnetsbeskrivelser; 9 B., hvormed Samlingen slutter, vil indeholde Constitutionshistorien. Priis 10 Spd. 80 ß.

Af **Maurits Hansens Noveller og Fortællinger**, udg. af den afd. Forfs. Ven, Sorenskriver C. N. Schwach, 30 à 36 ß pr. H. udgjör det hidtil Udkomne 2 B. i 10 Hefter og indeholder 38 Fortællinger: Den Unævnelige; Emil; Fødselsdagsgaven; Ottar af Bretagne; Luren; Bergmanden; Snedkerkonen; Svigerdatteren; den gode Christian; de 2 Systre; Blodhevnen; Prövestunden; Feiltagelsen; Cæcilias Saga; en Spögelseshistorie; Bogtrykkerkunstens Opfindelse; Keadan ell.

Klosterruinen; Theodors Dagbog; Palmyra; Hovedvandsægget; Bröde og Straf; Vicomtens Datter; Bekjendtskabet i Spanien; den keiserlige Fredsmægler; Eventyret paa Rigsgrændsen; Claurenianerens Bekjendelse; Sessionen paa Alstad; den myrdede Brudgom; Novellen; Adoptionen; Amerikanerindens Kjæreste; Sömanden i Land; den Gamle ved Kysten; Margr. Thanös eventyrlige Hendelser; Kunstberidersken; Pebersvenden og en stor Forbryders Autobiographie*).

I Christianiapostens Søndagsblad for Skjønliteratur har været indrykket en Skizze af J. S. Welhaven: „En Sjæl i Vildmarken".

Til Julen udkom en ny Udgave af A. Munchs: „Billeder fra Nord og Syd" med endel Tillæg og 4de Udg. af samme Forfs. „Sorg og Trøst"; 2den noget forandrede Udg. af Jørgen Moes Digte samt en liden Samling religieuse Digte af Samme „til at hænge paa Juletræet".

Blandt yngre Forfatteres Forsøg paa at yde Bidrag til Literaturen i det sidste Aar sylde vi at nævne „Thorarin og Valgerd", Skuespil af en Unævnt i 5 Handlinger, hvis Emne er hentet fra den sidste hedenske Tidsalder paa Island og navnligt fra de af Blodhevn fremkaldte Ættekampe samt „Gildet paa Solhoug", lyrisk Skuespil af H. Ibsen, Forstander for det norske Theater i Bergen, hvilket ligesom Christiania store Theater flere Gange har opført dette Stykke, der nærmest kan kaldes en Frihaandstegning af det huuslige Liv i en Stormandsæt fra den sildigere Tid af Norges Middelalder**).

---

*) Med Hensyn til disse Samlinger kunne vi ei tilbageholde den Bemerkning, at et skjönsomt Udvalg af de afd. Forfatteres bedste Skrifter baade af Hensyn til hine selv og til den læsende Almeenhed maatte være at foretrække for et ubegrændset Aftryk af bortgangne Digteres Efterladenskaber, ved hvilke ikke alene mangt og meget kommer med, der ikke tilhörer Forfatterens sande Aand, men snarere vidner om dens Fornegtelse eller Forvildelse; men paa denne Maade bebyrdes man ogsaa med literære Hoveriarbeider, medens Literaturhistorikere af Fag i vore Dage neppe vilde have vanskeligt for at finde Exemplarer af alle Skrifterne i offentlige Bogsamlinger, hvor ialtfald Udgiverne kunde nedlægge, hvad der ikke maatte egne sig til Optagelse i en folkelig Haandudgave, der ikke bör være saa kostbar eller omfangsrig, at den ikke kan blive almindelig udbredt og læst.

**) Adjunct J. K. Christies Oversettelse af Runebergs „Fænrik Staal" omtales her kun for at gjentage den oftere fremsatte Daddel over deslige endnu kun altfor gængse Omsetninger af Digterverker fra det ene Brodersmaal til det andet. Afskaffelsen af denne literære Uskik maa vistnok nærmest afhenge af den læsende Almeenheds Sands for det Rette og Sömmelige; men forsaavidt vedkommende Forfattere og Forlæggere forurettes ved hine Eftertryksforvanskninger, turde der være fuld Föie til gjensidigt at forbyde enhver Oversettelse fra et nordiskt Sprog til et andet uden Vedkommendes udtrykkelige Samtykke.

I denne Sommer er udkommet Skildring af „den norske Natur i Billeder fra Jagtlivet ved J. B. Barth (Forf. af foranstaaende Afh. om de danske Heder). Bogen, 140 S. 70 ß, hos DHr. Feilberg & Landmark, indeholder 4 Stykker: En Aften i Fornebomarken; fra Høifjeldsregionen, en ornithologisk Skizze; Kystbilleder og Søfugle (fra Lofotens Holmegaard) og tilsidst Skovnatur og Jægerliv.

Studentersamfundets Visebog. 1856. Pris 48 ß.

Beretning om Sangertoget til Frhald. i Pintsen 1856. 24 ß.

Akademiske Meddelelser.

I de 2de sidste Aar er ingen Forandring foregaaet i Lærerstanden. Exam. med. Norman er bleven Adjunctstip. i Vextlære. Studenternes Antal opgaves i 1855 til 5—600, af hvilke 200 læste til den philosophiske Prøve, 100 dyrkede Troesvidenskab, 150 Retsvidenskab, 70 Lægevidenskab, 15 Bergvidenskab, 30-40 forberedede sig til den sproglig-historiske, 25 til den mathematisk-naturvidenskabelige Skolelærerprøve. For indeværende Aar er endnu intet Mandtal optaget. Adgangsprøven blev i
1855 aflagt af 4 med Laud præcet. 50 Laud 45 Haud ill. 11 Non cont.
1856 — 1 — 44 — 55 — 8 —
I førstnævnte Aar tilbagevistes 11, i dette 10; 9 hindredes i Aar ved Sygdom i at fuldende Prøven. Troesvidenskabelig Prøve aflagdes i 1855 af 12 Laud. 12 Haud ill.; retsvidenskabelig af 32, nemlig 12 L. og 20 H. ill.; lærd Skolelærerprøve af 3 Laudabilister og 3die Afd. af Reallærerprøve af 5, nemlig 3 Udm. G., 1 M. G. og 2 G.

H. kgl. H. Kronprinsens Prismedaille i Guld uddeltes i 1855 til Cand. juris L. Daae for en Afhandling om Beviismidlerne i Misgjerningssager efter Magnus Lagabøters og Chr. d. 4des Love (samme Forf. fik for nogle Aar siden Medaillen for en Afh. om Borgerkrigene i Norge), samt til Adjunctstipendiat i Mineral. Th. Kjerulf for en Drøftelse af de forskjellige Forklaringer over Dannelsen af de uskiktede Bjergarter i Christiania Overgangsformation. I 1856 blev Medaillen af Hs. kgl. Høihed paa Universitetets Stiftelsesdag den 2den September personligt overleveret til Student J. E. Sars for hans Udvikling af de Forhold og Omst., som fremkaldte Kalmarforeningen og navnlig af Norges Stilling nærmest før og efter Indtrædelsen i samme, samt til Cand. med. Gjør for en Afh. om Callusdannelsen. For 1856—57

ere følgende Priisopgaver udsatte: 1. „Fremstilling af Bjergprædikenens Formaal og Tankegang.“ 2. „Sammenligning mellem det Norske og Svenske Skattevæsen.“ 3. „Albuminuriness Betydning.“ 4. „Hvorvidt er Lucrets's Læredigt „de rerum natura“ at betragte som en paalidelig Kilde til Kundskab om Epicurs Lære?“ 5. Fremstilling af Dyrlivet i et for Undersøgelsen valgt Ferskvand (Elv. Indsø eller Dam).“ 6. „At udvikle de suurstofholdige Syreradikalers Chemi baade for uorganiske og organiske Legemer.“ (Man forlanger specielt: at den Theorie, som forudsætter suurstofholdige Radicaler i de organiske (qvælstoffrie) Syrer, conseqvent gjennemføres; at samme Theorie anvendes paa de uorganiske Syrer; at Sammensætningen af de suurstofholdige Syreradikalers vigtigste Forbindelser angives; at de Grunde anføres, som tale for den opstillede Theorie). 7. Anatomisk physiologisk Beskrivelse af Urinveienes Muskelapparat. Besvarelsen maa være baseret ikke blot paa Andres Iagttagelser, men ogsaa paa egne Undersøgelser, og om muligt ledsaget af Tegninger. Fakultetet agter for næste Aar at foreslaa følgende 2de Prisopgaver, hvis Besvarelse altsaa maa blive at indsende inden 1ste Mai 1858, nemlig: 8. „Udvikling af de forskjellige therapeutiske Anskuelsers Berettigelse med Hensyn til den inflammatoriske Proces's Natur og Væsen.“ 9. „Mikroskopisk, chemisk og physiologisk Undersøgelse af Kappen hos nogle af de i Christianiafjorden forekommende Ascidier.“

I Anledning af Høiskolens ældste Lærer, Prof. Dr. C. Hansteens 50aarige Embedsjubilæum, der feires i Løbet af October Maaned, har Universitetet med Tilskud af Statscassen foranstaltet Prægning paa Kongsbergs Myntindretning af en Æresmedaille, skaaren af Bergslien, hvilken paa Forsiden viser Jubellærerens veltrufne Brystbillede med Overskrift:

CHRISTOPHORO HANSTEEN. SOLENNIA SEMISÆCULARIA
GRATULATUR UNIV. REG. FRED. MDCCCLVI.

Paa den anden Side sees en aaben Krands af Olie- og Eggrene; i Aabningen en Stjerne; inde i Krandsen læses følgende Indskrift:

SPLENDET IN ORBE DECUS.

I samme høitidelige Anledning har Studentersamfundet ved Sammenskud mellem de academiske Borgere foranstaltet udført Prof. Hansteens Brystbillede i Marmor ved Glosimodt. Dette Billede er bestemt i sin Tid at opstilles i Samfundsbygningen.

Forelæsninger i 1856.

Prof. Hansteen er i Sommer ved kgl. Resol. bleven fritagen for herefter at holde Forelæsninger, men vedbliver at bestyre Universitetets

Observatorier. Indtil Videre holdes de hans Fag vedkommende Foredrag af Observator Fearnley. J. F. Dietrichson tolkede i 1ste Halvaar de 3 förste Evangelier synoptisk og fortsætter samme i 2det Halvaar; Caspari i begge Halvaar Genesis, 4 T. Overhöring over Jesaias 2 T. og Tolkningsövelser 1 T.; G. Johnson systematisk Theologie 6 T.; R. Tönder Nissen i begge Halvaar det sidste halve Aarhundredes Kirkehistorie samt Overhöring af Reformationshistorien. – Schweigaard 1ste H. de nordamerikanske Fristaters, i 2det Frankriges Statistik 2 T. i begge Statshuusholdningslære 2 T. og Romerret 4 T.; Hallager Privat- og Personret samt Rettergangsövelser 2. Indl.; Platou i begge Halvaar umiddelbar Tingsret; Aschehoug 1) Almindelig Retslære og Fædrelandets offentlige Ret, 2) Dictat af den sidste og 4 T. Oversigt over Personr. — Dr. Fr. Holst: Foreviisning af pharmakologiske Specimina og Overhöring af Viderekomne i Pharmakologie og Giftlære. I dette Halvaar Fored. over alm. Pharmakologie, Receptskrivning samt Sundhedslære og derhos Overh. som foran; Dr. Chr. Heiberg: Saarlægekunst og Öielægekunst samt Underv. ved Sygesengen; C. Boeck: Physiologie 6 T. og mikroskopiske Unders. 2 T.; Conradi: Pathologie og Therapie 3 T. 2 T. daglig Underv. ved Sygesengen samt 1 T. Oversigt over Sygebehandlingen paa Rigshospitalet; Dr. Faye 3 T. Födselsvidenskab, 2 T. Börnesygdomme, 1 T. Fruentimmersygd., daglig Underv. paa Födselsstiftelsen og Börnesygehuset samt i en anden T. Veiledning i Explorationsövelser; W. Boeck 3 T. Akiurgie i Forb. med Övelser paa Lig, 2 T. Syphilis, 1 T. Klinik over Hud- og syphilitiske Sygd.; Voss 4 T. descriptiv og 2 T. topogr. Anatomie; Dr. Brigadelæge Hjort 1 T. Veiledning i Beh. af Hudsygd. — Chr. A. Holmboe 1) Hebraisk Sproglære med Tolkningsövelser, 2) 1ste Bog af Psalmerne 3 T., Amos 2 T. samt Begyndelsesgrundene af Sanscrit 2 T. — R. Keyser Eddaerne 6 T.; Unger Njáls og Alexanders Sagaer, hver 3 T.; Munch 1) Bem. ved Nilssons skandinaviske Fauna, 2) Englands Historie under de angliske Konger 4 T. og Europas ældre Jordbeskr. 2 T. — Aubert 1) Latinsk Lyd og Elementarlære, udvalgte Steder af Livius, Persius og Juvenal, samt Tolkningsövelser, 2) 2 T. udv. St. af Livius, 2 T. Heautontimorumenos, 2 T. latinsk Lyd og Elem.-Lære. Friis 1) De 7 imod Theben, 2) Symposion og derefter det homeriske Spörgsmaal 6 T.; Monrad 1) Digtekunstens Væsen og den nyere Philosophies Historie; 2) videnskabelige Stridsövelser (Disputationer) og forberedende Foredrag til den philosophiske Pröve, der ligeledes holdes af DHrr. Welhaven, Rasch, Langberg, Dr. O. J. Brock og Dr. Strecker, hvilke 2de Sidstnævnte, ligesom DHr. Blytt og Münster derhos holde sine sædvanlige Forelæsninger i vedk. Embedsfag. Lect. Esmark 2 T. Læren om Krebsdyrene; Dr. Prof. extr. Sars 2 T. Læren om Blöddyrenes Bygning, Udvikling og geogr. Udbredelse, og Veiledning for dem, som besöge hans Naturaliesamling. — Af Stipendiaterne underviser J. P. Broch, theol. Cand. i Arabisk og Syrisk samt overhörer et Stykke af G. Test. Norman forevíser levende Planter og gjennemgaar enkelte Afsnit af den alm. Vextlære; C. Hansen Læren om de dyriske Excreter; Th. Kjerulf Mineralogie; Fearnley i 1ste Halvaar Geodæsie, Fr. Brandt i s. Retshistorie samt gjennemgik en gammelnorsk Lovbog i Grundsproget; F. A. Friis underviser i Lappisk og Kvænsk.

Desuden holdt Prof. C. Boeck for et stort Antal ældre og yngre Tilhörere private Foredrag over Livsytringerne i det menneskelige Legeme, hvilke Forelæsninger nys atter ere aabnede; Indtægten af disse er af Professoren bestemt for Samfundets Byggefond. Lignende Forelæsninger ere lovede af flere andre Universitetslærere og Videnskabsmænd.

Universitetet har i f. Halvaar udgivet „Beiträge zur lateinischen Grammatik“ von L. C. Aubert, Prof., og „Bidrag til Oplysningen af Sammenhængen imellem Solens Axedreining og Lufttemperaturen ved Fearnley, og agter i Løbet af d. Halvaar at offentliggjøre 1) Inversio vesicæ urinariæ og Luxationes femorum congenitæ hos samme Individ af Lector Voss“ og „nogle botaniske Bemerkninger“ ved Norman.

I 1855 er Bogsamlingen forøget med 3,377 B. og Haandskriftsaml. med 54 No. I f. A. udlaantes 10,152 B. og benyttedes i Læsesalen 5,050 B.

Myntsamlingen forøgedes med 117 Stykker, hvoriblandt en Del indkjøbt blandt den danske Samlings Dobbeltstykker af græske Oldmynter. Samlingen af nordiske Oldsager har havt en Tilvext af 27 No. og udgjorde ved forrige Aars Udgang 2031 No.; Samlingen af folkeejendommelige Gjenstande er endnu ikke opstillet. — En liden Bygning er opført ved det astronomiske Observatorium for en ny Refractor, der har kostet 3000 Spd. Dyrsamlingen har faaet en værdifuld Gave af 80 abyssinske, ægyptiske og forindiske Dyr fra Consulatsecretair Peterson i Alexandria, der ogsaa i 1849 havde skænket Samlingen 100 afrikanske og asiatiske Fugle. Den zootomiske Samling tæller 2645 No., hvoraf 120 nye, og fik blandt flere nye Redskaber et til physiologiske Fremstillinger, som havde vundet første Pris paa Pariserudstillingen. Tøienhougen har nu en Samling af 15001 Planter og Frøarter; Bogsamlingen er navnlig forøget med endel af Prof. Ratke skænkede Verker. En Samling for anvendt Vextlære er grundlagt; de derfra til Pariserudstillingen sendte Stykker vandt 2den Pris. Den anatomiske Samling talte ved Aarets Udgang 1085 og den pathologiske 852 No.; den chirurgiske 944, den obstetriciske 152, den pharmakologiske 1800 No., ligesom de andre videnskabelige Samlinger have modt. større eller mindre Tilvext. Forhenv. Prof. i Zoologie Rathke har ved sin Død i f. A. skænket Universitetet sin Formue, henved 15000 Spd., hvis Renter efter hans Arvingers Død skulle anvendes til naturvidenskabelige Reiser i Norge. En Unævnt har tilstillet Universitetet 1000 Spd. som Bidrag til Grundlæggelsen af et Fond for Oprettelsen af et Videnskabersselskab her i Byen. — Universitetet har paanyt andraget om Bevilgelse af Lønning til en Lærer i anvendt Mathematik, der ikke tilstodes af forrige Storthing, og derhos til en Hjelpelærer i Chemie, samt paa Kirke- og Undervisnings-Departementets Forespørgsel udtalt sig for Oprettelse af en Lærerpost i de nordiske Sprog og Literaturer. Med Hensyn til det af samme Dept. i 1853 forelagte Spørgsmaal om den nuværende Adgangsprøves Henlæggelse til de lærde Skoler havde et Udvalg af Universitetslærere, bestaaende af DHr. Holmboe, Aubert, Monrad, Dr. Brock og Jonson, hvis Mening Univers. Bestyrelsen havde ind-

hentet, udtalt sig for Prøvens Vedbliven ved Høiskolen med nogle Ændringer i de derom gjeldende Bestemmelser. I forrige Aars Sommer afgav derimod Bestyrelsen, hvis daværende Medlemmer vare DHr. Dietrichson, Hallager, Heiberg, Keyser, Aubert og Langberg, en Indstilling, der gik ud paa i det Væsentlige at anbefale Indførelsen af lignende Bestemmelser, som dem, der f. T. gjelde i Danmark i denne Henseende, dog saaledes, at Ingen indskrives som akademisk Borger uden at have underkastet sig Prøve ved en offentlig eller dertil særlig bemyndiget privat Lærdskole. Ingen skriftlig Besvarelse bør tillægges ubetinget tilbagevisende Virkning, men større Vegt end nu tillægges det slettere Udfald af Prøver i enkelte Fag. Derhos er Engelsk foreslaaet som nødvendigt Skolefag*).

Studentersamfundet. (Meddelt af Bestyrelsen i August Maaned). — I den sidste Halvdel af forrige Aar vare de almindelige Sammenkomster som oftest tyndt besøgte og sjelden udmerkede ved nogen særdeles Livlighed. Et trykt Samfundsblad, som forsøgtes udgivet, fik under disse Omstændigheder ikke meget at betyde, uden forsaavidt det ved for en Del at beskjæftige sig med Samfundets ældre Historie vakte Interessen for denne. Frugten heraf udeblev ikke, idet Stud. L. Aubert i det følgende Halvaar i tvende Foredrag, der bleve talrigt besøgte og modtagne med almindelig Anerkjendelse, gav en ordnet Udsigt over Samfundets Udvikling fra dets Stiftelse 1813—30. (Indf. i det trykte Sfdsblad). I sidst forløbne Halvaar, der var betydelig livligere end det foregaaende, bragtes derimod flere Sager af Interesse paa Bane, og tilsidst vakte det forestaaende Studentertog megen Bevægelse. Blandt de Foretagender, som i Halvaarets Løb bleve iverksatte, kan merkes Udgivelsen af en Visebog; da imidlertid Forraadet af norske Sange kun er lidet, vil en stor Del af dens Indhold, og det vistnok den bedste, komme til at hentes fra den danske og svenske Viselitteratur*). Forøvrigt er den af Samfundet foranstaltede Udgave af Henr. Wergelands Skrifter bleven fortsat, ligesom Samfundets theologiske Forening fremdeles udgiver „Tidsskrift for den norske Kirke."

*) For Examen artiums Henlæggelse til Skolerne har ogsaa den langt overveiende Flerhed (9 af 14) lærde Skolers Lærerraad udtalt sig. Med Hensyn til Optagelsen af Engelsk ere Meningerne mere delte, idet Nogle ubetinget ere for samme, Andre ligesaa ubetinget imod; Nogle kun önske det som frivilligt Fag, Andre tilraade frit Valg mellem dette og Fransk.

**) Visebogen er senere udkommen.

De sædvanlige aarlige Festligheder have været afholdte. I Juleugen blev der foranstaltet en dramatisk Forestilling, der indlededes med en tidsmæssig Prolog, hvori Julegubben gav Tilskuerne en alvorlig Næse for deres Døsighed og Mangel paa Gemyt; da Publikum efter denne Tiltale gik i sig selv og blev modtageligt, foredroge endel „Natursangere“ i alle mulige Nationaldragter ligefra det paradisiske Figenblad til den oplandske Ulveskindspels nogle efektfulde musikalske Nummere, og endelig opførtes Hostrups tragiske Vaudeville „Medgift og Modgift“, der var bleven lokaliseret og vakte almindelig Munterhed; et beskedent Juletræ bragte til Slutning beskedne Foræringer og Do. Deviser. Festen til Fædrenes Minde havde Bestyrelsen paa Grund af forskjellige Hindringer besluttet at indstille; af den almindelig Stemme blev den imidlertid nødsaget til at overvinde endog de uovervindeligste Vanskeligheder, og Festen, hvorved Størstedelen af det skandinaviske Musæums Billeder og Merker vare opstillede i en Mindehal, blev da afholdt den 14de Januar; det Improviserede ved Højtideligheden bidrog kun til end mere at hæve Stemningen hos den talrige Forsamling. Med levende Interesse modtoges et Foredrag „om det norske Selskab i Kjøbenhavn, dets Betydning og Indflydelse paa Fællesliteraturen“ hvormed Professor Welhaven indledede Festen. Der udtaltes det almindelige Ønske, at Bestyrelsen vil gjøre sit til, at lignende Foredrag i Fremtiden maa blive en fast Bestanddeel af denne fælles nordiske Højtid, for at denne derved kan vinde et rigere Indhold og en varigere Interesse og derhos i sin Stiftelses Aand medvirke til Gjenoplivelse af betydningsfulde Minder. I det efter Foredraget følgende Aftenslag erindredes med Sange og Taler Brødrene i Sverige, Danmark og paa Island, og vor fælles Sag, ligesom man efter gammel Skik tømte Mindebægere for de i Aarets Løb afdøde nordiske Hædersmænd, General Krohg, Biskop Juell Provst Krag, Prof. Rathke, Eidsvoldsmanden Consul Meltzer, Prof. Atterbom, Søren Kjerkegaard og Statsminister Steman, hvis Navne vare indskrevne paa en i Midten af Salens Baggrund opreist Støtte. D. 17de Mai fejredes med et Aftenslag, hvori Medlemmer af alle Samfundsklasser toge Del. Ved denne Fest var Salen smykket med Billeder af Eidsvoldsmænd, af Kong Chr. Frederik og Tordenskjold. Ved Upsalafarernes Hjemkomst holdtes en Fest i Studenterlunden, hvor det af Upsala Damer skjænkede Banner blev overleveret, og hvor ogsaa H. K. H. Vicekongen hilsede de Tilbagekomne. Endnu bør nævnes, at Studenterne, da H. M. Kongen i Høsten 1855 besøgte Christiania, foranstaltede et Fakkeltog til den kgl. Villa Oskarshal, hvor de bragte H. M. deres Hilsen med en Sang af A. Munch. Toget foregik i Baade; til Festen havde Omegnens Beboere sluttet sig og Illuminationen af de omkring Frognerkilen og Oscarshal liggende Landsteder og et glimrende Fyrværkeri fra nogle

Lystfartøier paa Fjorden gav den smukke Høstaften et næsten eventyrligt Udseende.

Med Samfundets Byggeplaner har det under de nuværende høje Priser paa Arbejde og Materialier endnu lange Udsigter, skjønt Byggefondet dog har naaet en Størrelse af omtr. 10,000 Spd., hvoraf 940 ere indkomne ved en privat Fireskillingssamling. Til Indtægt for Fondet holdtes i Markedsugen en Auktion for Samfundets Medlemmer, hvor forskjellige Gjenstande solgtes i Indpakninger af de besynderligste Former og under Benævnelser, der vare vel skikkede til at lokke Kjøbere. En Tilvext vil Fondet ogsaa faa derved, at en Del Universitetslærere og Andre have lovet at holde en Række populære Foredrag, for hvilke Honoraret skal indflyde deri; Prof. Chr. Boeck aabnede allerede i afvigte April Md. Rækken med nogle endnu ikke sluttede Foredrag „om Livsytringerne, især i det menneskelige Legeme“.

Bogsamlingen, som man i den senere Tid har begyndt at vise mere Opmærksomhed og Omhu, er i Aarets Løb blevet ikke ubetydelig forøget, dels, forsaavidt Evnerne have tilladt det, ved Indkjøb, men især ved de velkomne Gaver, man ogsaa i den sidste Tid har modtaget baade fra Upsala og Kjøbenhavn. Samlingen kan anslaaes til omkring 1600 Bind, hvoriblandt henved 400 Bind svensk Litteratur.

Statistiske Kunstmeddelelser.

1. Nationalgalleriet grundlagdes i 1837, og har siden den Tid havt en aarlig Bevilgning paa 1000 Spd. af Statscassen, hvoraf der i det Hele til Indkjøb er anvendt omtr. 18,000 Spd. Samlingen, som er aaben 2 Gange ugentlig, er opstillet i den gamle Universitetsgaard, men har en meget for trang Leilighed, hvorfor man arbeider paa at faae en mere hensigtssvarende. Malerierernes Antal udgjør ifølge den nys udgivne Fortegnelse for Tiden 175. Heraf komme paa de italienske Skoler 19 (for en Deel Copier), de nederlandske 87, den tydske 36, den franske 7, den danske 8 (nemlig Portraiter, malede af P. Als, Jens Juel, og Holbergs efter Rosselin copieret af Roed; Blomster af Fritsch; Folkelivsbillede af Eckersberg; en Karavane i Ørken, overfalden af Storm, ved Simonsen, og Barselstuen efter Holberg ved Marstrand; 4 Stykker ere svenske (neml. Folkebillede af Lauræus, Skovlandskab af Fahlcranz, 2 Huuslivsbilleder af Frøken Lindegreen); 14 af norske (neml. 2 Landskaber af Dahl, 2 af Fearnley, 1 af Gørbiz, 2 af

Frich, 2 af Cappelen, 1 af Gude, 1 af Eckersberg, 1 Stillivsbillede af Bø, 2 Folkelivsbilleder af Tidemand, „Haugianerne“ og „En Søndagseftermiddag i en norsk Bondestue.“ I de sidste 10 Aar har man kun kjøbt Malerier af nyere Mestere, deraf 9 norske, 3 svenske, 2 danske, 6 tydske (Søstykke af Achenbach, norskt Fjeldbillede af Leu, Folkelivsbilleder af Soon, Hübner, Gesellschap og Jourdan, alle fra Düsseldorf) samt 1 italiensk, af Turineren Gastaldi (Fangerne i Chillon), indkjøbt paa Pariserudstillingen. — Af Billedhuggerarbeider haves 41, hvoraf 2 kvindelige Marmorhoveder efter græske Verker, en Deel Gibsafstøbninger af Thorvaldsenske halvtophøiede Billeder, 4 norske Oldkonger i halv Legemsstørrelse samt Minerva i overmenneskelig Størrelse, de sidste 5 af Michelsen (i Gibs). En Samling Gibsafstøbninger, hvoriblandt flere af græske Oldsager er opstillet i Tegneskolens Rum. Nationalgalleriet staaer under samme Bestyrelse som denne Skole, der oprettedes i Aaret 1818 og som vel nærmest er beregnet paa Haandverkeres Tarv, men i Forbindelse med hvilken det er Hensigten at sætte i Gang en høiere Kunstskole, naar de fornødne Midler maatte blive bevilgede, hvorom Forslag flere Gange ere gjorte til Storthinget. Skolen meddeler imidlertid Underviisning i Frihaandstegning og Ornamentik. Den er deelt i 6 Classer, tæller 220—30 Lærlinge, 4 faste Lærere og 3 Hjelpelærere. Bestyrelsen er bestemt til at danne et Slags Kunst-Akademie, der selv optager nye Medlemmer. Disses Antal er f. T. 12 (Formand er Oberst Broch). Den aarlige Bevilgning af Statscassen til Skolen udgjør f. T. 3000 Spd. og af Christiania Bycasse 500 Spd. Til Tegneskoler i andre Stæder udreder Statscassen 1300 Spd. aarlig under Betingelse af tilsvarende Bidrag fra vedkommende Communers Side; saadanne Skoler ere oprettede i Trhjem., Tromsø, Drammen, Bergen, Christiansand, Stavanger og Skien. Af de Reiseunderstøttelser, som hvert 3die Aar uddeles til Videnskabsmænd og Kunstnere, og sædvanligviis udgjøre 4200 Spd., faldt sidstegang 1850 Spd. i Kunstneres Lod. Dog have flere yngre Billedhuggere faaet Deel i den aarlige Reiseunderstøttelse paa 2000 Spd., som er bevilget til Haandverkere.

I Rigssalen paa Eidsvold findes en dels af det Offentlige bekostet og dels ved Gaver af Forskjellige tilveiebragt, f. T. af 50 No. best. Samling Portraiter af Medlemmer af den constituerende Rigsforsamling, til hvilken H. Maj. Kong Frederik den 7de har skænket sin Faders Portrait, Knæstykke i naturlig Størrelse.

2. Kunstforeningen i Christiania har nu bestaaet i 20 Aar. Prof. Dahl i Dresden havde gjort flere af sine hjemmeværende Landsmænd opmerksomme paa Vigtigheden af en saadan Stiftelse. Men det første virksomme Skridt til dens Istandbringelse skyldes Boghandler Johan Dahl, der efter først at have samlet 28 Mænd, som erklærede sig villige til at grundlægge en Kunstforening, i

1836 udstedte en offentlig Opfordring til Deeltagelse i samme, ledsaget af en Indbydelse fra daværende Lector Schweigaard, der i varme og indtrængende Ord fremhævede Vigtigheden af de private Kræfters frivillige Forening for almene Øiemed og navnligt for det, der var Gjenstand for den her tilsigtede.

„Savne vi" — heder det bl. A. videre — „end Kunstfrembringelser, saa savne vi ikke Kunstnere, der tilhöre os i Nationalitet, skjönt Fremmede i deres Verker. Vor Historie har altfor mange Exempler paa, at Individer af vore Landsmænd, der maae henregnes til vor Nations Pragtexemplarer, ikke alene have udfoldet, men efterladt deres hele Fylde af Blomster og Frugt paa fremmed Grund. Skulle vi for disse Mænd alene opreise et Cenotaphium, naar det er forsildigt at bevare deres Erindring ved Besiddelsen af det, som overlever dem, og ikke kunne betegne, at de vare vore uden ved en Stjerne ved deres Födsel og et Kors ved deres Dödsaar i vor Historie, medens deres virkelige Historie uforgængeligt lever i deres Verker, der findes overalt i Verden, kun ikke hos os? Hvis vi hos vore Efterkommere skulle sikkre Nationen mod Bebreidelse for Mangel paa Interesse for dem af vore Landsmænd, der ved deres Talent have skaffet vort Land en æreful Anerkjendelse blandt Fremmede, saa maae vi selv gjöre det förste Skridt; thi vi have nu ingen Repræsentant, der for Eftertidens Domstol kan bære den moralske Ansvarliighed. Som et af Foreningens Formaal betegnes bl. M. Grundlæggelse af en Kunstsamling, hvorved Selskabets Erhvervelser kunde blive uadsplittede, og hvis Rum kunde blive Udstillingssted."

22 nye Deeltagere sluttede sig nu til de føromtalte; disse 50 Stiftere af Selskabet valgte til Medlemmer af den første Bestyrelse Oberst Kaltenborn, Stadsconducteur Grosch, Lector Schweigaard, Landskabsmaler Flintoe og Høiesteretsadvocat F. Stang. 13 Novbr. 1836 holdtes den første Generalforsamling, der vedtog det af fornævnte Herrer gjorte Udkast til Love, hvorpaa Foreningen traadte i Virksomhed med 109 Medlemmer, af hvilke 13 udenbyes; alle med et aarligt Bidrag af 5 Spd. Welhaven hilsede den nys stiftede Forening i et længere Digt: Tribut til Kunstforeningen, indført i den Constitutionelle, og som slutter saaledes:

Naar Dagens Kamp med hver en Stump af Nyt
Og hvert et Fnug af Rygtets Bagateller,
i hvad man vrænger og paa Skrömt fortæller,
er snappet, gransket, sammenkogt og nydt:
naar Tankens Bly af Drenge og Geseller
er i dens sidste Kandestöbning gydt,
da er der stille; Taffeluhret pikker,
mens Herren smöger, og hans Frue strikker.
Hvis eengang Frugten af vor Kunstforening
formilder Örknen i en saadan Pause,
og giver Tankerne en ny Forgrening,
hvor Dögnets Vid og Tunger ere tause,
da er en Udsigt i det Frie vundet,
da er der Dag for mangt et Indre rundet,
hvor nu Olympen hænger som i Dvale
i rige, mulmopfyldte Billedsale.

Den 8de Januar 1837 holdtes den første Udstilling for Medlemmerne, der siden har været aaben hver Søndag og i senere Tid

tillige hver Thorsdag. Desuden har Foreningen holdt en hel Deel offentlige Udstillinger, hvoraf Udbyttet deels er anvendt til Anskaffelse af en Altartavle til vor Frelsers Kirke (hvortil desuden andre Bidrag samledes; ligesom til et nu i Universitetsbogsamlingens Læsesal opstillet, af Michelsen udført, Brystbillede af Holberg i Marmor); deels er Indtægten anvendt til Grundlæggelse af en fast Samling af Billedverker, der blive Foreningens Eiendom, medens de øvrige indkjøbte aarlig udloddes mellem Medlemmerne. Hin første Samling, der begyndtes i 1849, bestaar for Tiden af 8, udelukkende norske, Stykker, nemlig et Vaarbillede af Gude, Vinterlandskab af Dahl, Landskab af Fearnley, do. af Frich, Frugtstykke af Bø, et italienskt Landskab, et Portrait og et Vandfarvebillede af Gørbiz, tils. til en Værdie af 467 Spd. I 1852 foranstaltede Foreningen en skandinavisk Kunstudstilling, der vandt levende Deltagelse hos Almenheden. Kunstf. havde fremkaldt lignende i Stkh. og Kbhvn.

Antallet af de Malerier og Billedhuggerarbeider, Foreningen indtil Udg. af 1855 har indkjøbt, sees af nedenstaaende Tavle:

Aar.	Malerier norske.	danske.	svenske.	udenlske.	tilsammen	Billedhuggerarbeid.
1837	14	5	„	1	20	
1838	15	12	„	2	29	
1839	8	5	1	13	27	
1840	14	5	„	19	38	
1841	4	7	„	17	28	
1842	8	„	1	18	24	
1843	10	2	„	16	28	
1844	13	3	„	12	28	
1845	8	1	1	15	25	
1846	8	2	1	11	22	1
1847	23	1	„	10	34	3
1848	36	6	3	12	57	1
1849	39	2	1	11	53	„
1850	20	„	„	17	37	8
1851	22	4	„	11	37	„
1852	24	„	6	9	39	3
1853	15	2	2	9	28	2
1854	19	1	2	9	31	1
1855	20	1	1	13	35	2
Tilsam.	320	59	19	222	620	21 St.

Ved Udgangen af 1855 var Antallet af indenbys Actier (til 4 Spd.) 493 og de udenbys (til 3 Spd.) 309, tils. 802. Aarsudbyttet udgjør omtr. 2,899 Spd. foruden en Cassebeholdning fra f. A.; til Indkjøb af Malerier og Kunstsager anvendtes 2,347 Spd. I Aarets Løb indmeldtes 69 nye Medlemmer, medens Afgangen var 11. I Christiansand har i d. A. dannet sig en Underafdeling af Selskabet med 169 Medlemmer, saaledes at Hovedselskabets for fælles Midler kjøbte Billeder saavidt muligt efterhaanden ogsaa udstilles i Christiansand, medens Udlodningen foregaar i Christiania

Overeenskomster om Bytte af Lodsedler ere indgaaede med Kunstforeningen i Stocholm, flere Foreninger i Tydskland samt de 2de i Trondhjem og Bergen; men nogen saadan Forbindelse er endnu ikke bleven istandbragt med den kjøbenhavnske, rimeligvis fordi denne i Regelen ikke indkjøber andre end danske Arbeider.

Kunstforeningens Bestyrelse, af hvilken DHr. Prof. Welhaven og Mægler Winge i en lang Række af Aar have været Medlemmer og Formænd, dannes for Tiden af Oberst Broch som Formand, og Amanuensis A. Munch, Pastor Boyesen, Bureauchef C. Hansteen og Ritmester B. Lund.

Om Kunstforeningerne i Bergen og Throndhjem haabe vi en anden Gang at kunne meddele nogle Oplysninger.

Af det Ovenanførte vil sees, at der af Staten og offentlige Foreninger anvendes henved 4000 Spd. aarlig til Indkjøb af Kunstverker, samt at der af Statscassen og Communer anvendes mindst 6,100 aarlig til offentlige Tegneskoler. I senere Tid have velstaaende Borgere begyndt at opmuntre Kunsten ved Bestillinger. Den mærkeligste private Samling er den, som findes paa det kgl. Sommerslot Oscarshal paa Ladegaardsøen, bestaaende af Billedhuggerarbeider af Mikkelsen (gamle norske Konger) og Borch (Emner af Frithjofs Saga i halvt ophøiet Arbeide) tidemandske Landlivsbilleder, Landskaber af Gude og Frich og Arbeider af Bø og Sigv. Dahl. Disse Kunstverker ere satte i nøieste Forbindelse med Bygningens indre Udstyr. Hos Tønsberg er nyligt udkommet en Beskrivelse med Tegninger over Slottet og dets kunstneriske Prydelser.

3. Uagtet den norske Kunst allerede tæller flere anerkjendte Mestere og har vundet et forholdsvis stort Antal yngre Dyrkere, blandt hvilke flere have gjort lovende Fremskridt, gjelder det dog fremdeles næsten ligesaafuldt som i 1836, at vort Land endnu ikke er Hjem for den dannende Kunst, at denne har sine Arnesteder i Udlandet og, skjønt den henter sine Emner fortrinsviis fra det fjerne Fødelands Natur og Folkeliv, dog i sin Behandling af disse er udsat for overveiende fremmed Indflydelse*). Kun ganske faae af vore Kunstnere have her sin Hjemstavn; blandt disse Landskabsmaler Frich, (der i 15 Aar har været ansat ved den herværende Tegneskole og i denne Tid væsentligt fulgt Naturen som Lærer

*) I Aarene 1848—49, da endel af vore Malere under den i Tydskland herskende Ufred dvælede blandt os, bestod her et Samfund af Kunstnere og Kunstvenner, der holdt jevnlige Sammenkomster, og hvorfra et interessant Album endnu opbevares som Minde. Denne Forening foranstaltede paa Theatret flere smukke Fremstillinger af levende Billeder, ledsagede af digteriske Forklaringer. Indtægten af disse Forestillinger anvendtes til Understöttelse for lovende unge Kunstnere,

uden at slutte sig til nogen af de fremmede Kunstskoler*), Billedhugger Mikkelsen, blandt hvis her i Landet værende Arbeider høre de 12 Apostle i Throndhj. Domkirke, St. Olafs og St. Sunnivas Billedstøtter i overmenneskelig Størrelse for den katholske St. Olafs-Kirke i Chrania, Holbergs Brystbillede foruden andre forannævnte Verker, Bygmesterne Stadsconducteur Grosch, G. Bull, Holtermann og Nordan, den sidste uddannet ved Kjøbenhavns Akademie og nylig ansat ved Tegneskolen her. De øvrige Kunstnere besøge Landet engang imellem, men have fast Hjem udenfor Riget. Landskabsmaler Bagge, Sømaler Boll og Stillivsmaler Prins ere for Øieblikket hjemme. I Kjöbenhavn boe vore Billedhuggere Borch (der nylig for H. Majestæt har udført en Marmorstatuette af Prins Gustav, bestemt at opstilles i et af Værelserne paa Slottet ved Christiania), Ole Olsen Glosimodt fra Silgjord i Thelemarken, Lærling af Kunstakad. i Kbhvn og af Bissen (har i f. A. for Kunstforeningen her udført i Leer en Amor, der skjuler en Piil i Blomster, samt for Sfdet ovenomtalte Brystbillede af Prof. Hansteen), Fladager, der nylig har udført en Ydun i halv menneskelig Størrelse og for Tiden er sysselsat med en Gjentagelse af Thorvaldsens Christus, Budal, Lærling af Jerichau, Graveur Bergslien og Gallionskjærer Ole Jakobsen Laulo fra Leinstranden ved Thjem., ligesom de Fornævnte Lærling af Akademiet; han har paa Horten hugget Stavnsbillederne til Corvetten Nornen og Fregatten St. Olaf, samt har efter privat Bestilling leveret flere Arbeider i Træskærerkunst og til Christiania Kunstf. en Gruppe i Leer „Fristelsen" efter Frithjofs Saga. I det skandinaviske Kunstnerfamfund i Rom tæller Norge Billedhugger Middelthon, som for Tiden er sysselsat med Udførelse af flere Bestillinger hjemmefra, bl. A. Døbefond til Christianias nye Kirke, og Hansen, der i Rom har udstillet et Brystbillede forestillende Homer, som der har vundet Anerkjendelse; her har han ladet udstille en legende Dreng i Marmor; ogsaa han har nyligt modtaget Bestillinger fra Kunstforeningen og herværende Privatmænd. Prof. Dahl lever i Dresden, Baade i München; i Paris Stillivsmaler Bø, der vandt en Priis ved Verdensudstillingen, og Sømaler Benetter, af hvem nyligt har været udstillet et Stykke, forestillende Orlogsskibe i natlig Belysning. Men Hovedstammen af vore Malere har fæstet dybe Rødder ved Kunstskolen i Dusseldorf, hvor for Tiden 22 af vore Landsmænd opholde sig. De vigtigste af disses Arbeider i senere Aar have været følgende: Af Tidemand den bekjendte sammenhørende Række af landlige Huuslivsbilleder paa Oscarshal, Katechi-

*) Blandt Frichs betydeligere Arbeider fra senere Aar maae nævnes 2de store Billeder fra Hardanger, tilligemed flere bestilt i England. Skovkjern fra Thelemarken, Udsigt over endel af Christianias vestlige Omegn, Landskab i Tordenveir.

sation i en thelemarkisk Kirke, Haugianerne, Brudefærden, Ligfærd paa Sognefjorden, en Sørgestue paa Landet (der vandt første Pris paa Pariserudstillingen) og de hjemkomne Bjørneskyttere (bestilt af Hs. Maj. Kongen); af Gude, (der er ansat som Professor ved D. Akademie) Høifjeldsbillede fra Rondane, flere Høifjeldsbilleder, 4 norske Landskaber paa Oscarshal, videre Emner fra Sognefjorden, Landskabspartierne i „Brudefærden“ og „Ligfærden“ sammen med Tidemand, et Landskab fra Lærdal (prisbelønnet ved Pariserudst.); af Eckersberg (som nu tilbringer et Aars Tid i Hjemmet), Landskaber fra Bæverdalen, Sætersdalen, Randsfjorden og Suldal, samt endel Udsigter fra Madeira, af hvilke nogle ere udgivne i farvet Steentryk; af Morten Møller Billede i Christianiafjordens Charakter (hæderlig omtalt ved Pariserudst.), norskt Vandfald. Bodom Emne fra Bondhuusdalen i Kvindherred, Skovlandskab med Vandfald tilligemed flere Skovbilleder; adskillige af denne Malers Stykker ere solgte til England, hvor de have vundet meget Bifald; Jakobsen og N. Møller have givet lovende Prøver i Landskabsfaget; Brun, der for nogle Aar siden har opholdt sig en Tid i Rom, er sysselsat med Udførelsen af en Altartavle for Akers nye Kirke (Emne: Ecce homo); Arbo, der tilligemed Bodom i Sommer har gjort en Norgesreise, har malet Apostlerne Johannes og Paulus, samt et Folkelivsbillede, og udført Tegninger til Frithjofs Saga, der udkomme i Løbet af Vinteren; Bergslien har malet flere Brystbilleder, samt behandlet endel Emner fra Bondelivet i hans Fødebygd Voss i Bergens Stift; Lorch, Lærling af Tidemand, uddanner sig for Genremaleriet. Ritmester B. Lund har opgivet Malerkunsten som Fag.

Den fædrelandske Kunst har allerede havt at beklage Tabet af flere blandt sine talentfulde Malere. Fearnley døde i Tydskland i sin bedste Manddomsalder. 1852 bortreves i Düsseldorf den unge, høitbegavede Cappelen, der især udmerkede sig ved sine storartede Compositioner fra Urskovnaturen; han fulgtes af Mørk, som døde i Christiania i dette Aar; han havde givet anerkjendte Prøver paa et mangesidigt og frugtbart Anlæg for Landskabs- og Kystmaleriet, og Anker, død i Febr. i Düsseldorf, Lærling af Tidemand, og hvis sidste Billede, „Mundharpespilleren ved Kvelbrasen“ stillede ham høit udover Lærlingens Standpunkt. Her hjemme døde i 1853 den især som Portraitmaler meget anseede Gørbitz, der ogsaa har malet endel, navnlig italienske, Landskaber, og i en Række af Aar havde opholdt sig i Paris, men tilbragte sin Oldingsalder i Christiania.

Malerkunsten har ogsaa fundet flere Dyrkere blandt vore Landsmændinder, som Fru Lund, Frøkenerne A. Hansteen, Schreiber og Glad i Portrait og Frøken Smit i Landskabsfaget*).

*) Ligesom Norge endnu ikke er blevet stadig Hjemstavn for noget

Kunstnerliv, saaledes har der heller ikke blandt de nordiske Kunstnere undtagen i det lille skandinaviske Selskab i Rom vist sig nogen levende Broderaand. Det personlige Kjendskab og selv Kjendskabet til Broderlandenes Kunstverker er endnu meget ringe selv blandt Udöverne af det samme Kald. I Düsseldorf finde vel personlige Forbindelser Sted mellem derværende norske og svenske Malere og i Kjöbenhavn mellem de danske Mestere i Billedhuggerkunsten og deres norske Lærlinger, men almeen-skandinaviske Samfund lig dem, der i flere Retninger have dannet sig paa det videnskabelige og akademiske Livs Omraade, og virket saameget til den nationale Skandinavismes kraftige Vext ogsaa i Folkelivet, savnes fremdeles, skjönt Kunsten ifölge sit Væsen saa nöie er knyttet til dette, og derfor maatte kunne udöve en höist velgjörende Indflydelse paa den nordiske Nationalaands Udvikling, naar hins Dyrkere besjæledes af Lyst til at fölge det samme Kald, som Videnskabens. Det ligger derhos i Sagens Natur, at Broderskab i Nordens Kunst maatte medvirke væsentligt at styrke og belive dens Selvstændighed ligeoverfor den fremmede og til at gjöre den selv rigere og mere frugtbar. Som forhen berört, have skandinaviske Kunstudstillinger med Held været forsögte, hvilke vandt levende Deeltagelse hos Almenheden. Af Grunde, som vi ei tilstrækkeligt kjende, ere disse fælles Udstillinger standsede. Deres Interesse og Gavnlighed ere imidlertid saa indlysende, at det höiligt maa önskes, at vedkommende Bestyrelser i hver af de 3de nordiske Hovedstæder ville stræbe at komme til en Overeenskomst om stadig Gjentagelse af deslige fælles Foretagender, hvilken i det mindste for Kjöbenhavns og Christianias Vedkommende synes at maatte være særdeles let, da vor Kunstforening har Ret til fri Fragt med de kgl. Postdampskibe. Ligeledes maa det være tilladt her atter at henlede Opmærksomheden paa Önskeligheden af en videre Bytteforbindelse mellem de nordiske Kunstforeninger og Oprettelsen af skandinaviske Afdelinger af disses samt det Offentliges Kunstsamlinger.

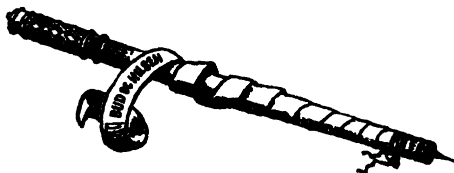
RETTELSER.

Side 51 m. fl. Steder i Overskriften er udeglemt Slutningen: „Indflydelse paa Visedigtningen i Norden“.
- 51, 5te L. fra oven staar: umuligt, l. umulig.
- 69, 21de L. fra oven staar: for de enkelte Situationer, l. ber de o. s. v.
- 73, Noten 1ste L. staar: Frik Enum, l. Erik Emun.
- 128, 6te L. fra neden og fl. St. i Styk. staar: Nyrup, l. Nyerup.
- 137, 14de L. fra oven staar: Sjels, l. Stils.
- 141, 9de L. fra neden staar: Skulàson l. Skulason. Paa s. og næste S. staar flere Steder à istf. á.
- 142, 13de L. fra oven staar: Hungrvàka, l. Húngrvaka.
- 142, 16de L. fra oven staar: Tidendi, l. Tíðindi.
- 167, 15de L. fra neden staar: anden, l. første.

INDHOLD AF TREDIE HEFTE.

Tör bliver Toll,
som ved Torpet staar,
varmes ei af Bark, ei Bar;
saa er Mandens Kaar,
som Ven ei har;
hvi skal han længe leve? —

Efter Hávamál.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

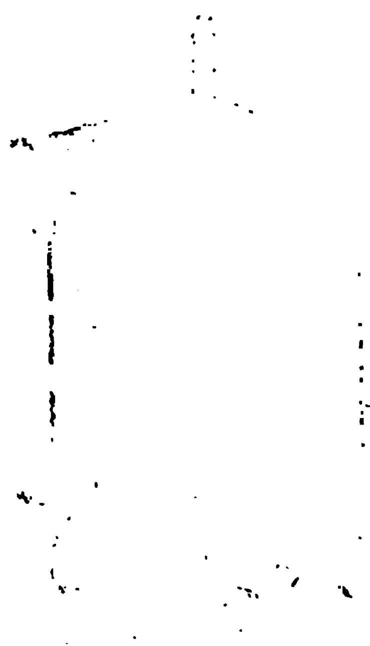
ANDRA ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE,

UTGIFVET AF A. UPPSTRÖM.

1857.

UPSALA.

WAHLSTRÖM & C.

Om Erkebiskopen Olaus Martini och den af honom förda theologiska striden med Konung Carl IX *).

Af Domprosten Doctor A. E. Knös.

Genom en väldig under nära ett sekel fortsatt kamp befästades Reformationen i Sverige och erhöll den Svenska protestantiska kyrkan sitt egendomliga skaplynne. Papismen hade vikit för Gustaf I:s kraftiga öfvertygelse, för Olai Petri brinnande nit och Laurentii Petri ordnande vishet. Men i pröfningarnes eld måste kyrkoförbättringen än vidare luttras. Här såsom öfverallt, dit Reformationen framträngde, hade den att strida mot olikartade fiender och mot anfall än från högra sidan, än från den venstra. Under Johan III:s anförande vågade reactionen en stormlöpning mot kyrkoreformationen, men måste öfvervunnen vika tillbaka. De i motsatt, det är radical eller ultraprotestantisk, rigtning gjorda försöken voro svaga och blefvo genast tillbakadrifna, ända till dess Konung Carl IX framstod såsom i någon mån en befordrare af dylika syften. Båda de nämnde Sönerne ville reformera Fadrens verk, men deras försök tjente blott att bevisa verket vara fast grundadt och att ytterligare befästa det.

Det är på den sista afdelningen af denna Fäderneslandets kyrkoreformatoriska strid vi här vilja fästa uppmärksamheten. Der framträda tvenne mycket utmärkta hufvud-

---

*) Föredrag vid Vetenskapssocietetens i Upsala sammankomst den 15 Dec. 1855.

personer. Konung Carl IX är af historien välbekant, måhända dock ofta alltför hårdt bedömd. Hans främste motståndare, den kraftige försvararen af evangelisk-lutherska lärans renhet, är vida mindre känd och derföre må hufvudsakligen åt hans minne dessa blad egnas.

Olaus Martini härstammade från Gestrikland. Då vi nämne detta, kunne vi icke återhålla en anmärkning derom, att under senare hälften af 1500-talet och vid början af 1600-talet möter oss i Sveriges Kyrko- och Lärdomshistoria ett förvånande stort antal namn på utmärkta män, som äro födde och uppfostrade norr om Dalelfven. Provinsbestämningarne: Angermannus, Bothniensis, Helsingus, Gestricius. o. s. v., hvilka enligt dåvarande bruk tillades det egentliga namnet, äro vid den tiden vanligen betecknande för de yppersta. Orsaken är den, att Gefle skola, stiftad af Konung Gustaf I och norr om Upsala då den enda i Sverige, derföre ock gemensam för alla de nordliga landskaperna, var under denna tid i synnerligt flor. Det bekräftas af de ord, som den sedermera ryktbare Erkebiskopen Andreas Andreæ Angermannus skref till sin fordne lärare, Rectorn för Gefle skola, Laurentius Olai Gestricius: "Singulari felicitate et sapientia prope divina informasti Geflensem et totius septemtrionalis plagæ juventutem, adeo ut tunc temporis longe supra multas alias scholas summis laudibus non immerito eveheretur *)." Om denne sällsynt duglige Skolrector vete vi för öfrigt ej mera, än att han från Rectoratet i Gefle år 1562 befordrades till Pastor i Stockholm (församlingen nämnes icke), derstädes kraftigt uppträdde mot några ditkomne Calvinister och dog 1565 **). Enligt en uppgift, som vi likväl nu icke kunna med citat styrka, var denne Laurentius broder till den lärde och trostarke Biskopen i Linköping,

*) Anjou, Sv. Kyrkoreformationens historia. 3. s. 15.

**) I Palmsköldska Samlingarne uti Upsala Akad. Bibliothek Biogr. T. 13 s. 445 uppgifves, att han varit Pastor Arosiensis, innan han blef Pastor Stockholmiensis. Bland Pastorer i Westerås finnes han dock ej nämnd. Möjligen kan han hafva erhållit fullmakt på den tjensten, men innan tillträdandet blifvit förflyttad till Stockholm.

Magister Martinus Olai Gestricius, (äfven kallad Gevaliensis och Helsingus *), som med det vackraste vittnesbörd om lärdom, renlärighet, gudsfruktan och sedlighet återvände år 1554 från Wittenberg till fäderneslandet. I Melanchthons egenhändiga recommendationsbref till Konung Gustaf I yttras om honom: "scio in Magistro Martino excellens ingenium esse et omnium doctrinarum capax et certe eum didicisse linguas Latinam, Græcam et Hebræam, initia Philosophiæ, et incorruptam ecclesiæ doctrinam, et animi pietatem vera invocatione Dei, et domini nostri Jesu Christi, et honesta morum gubernatione declarare. Quare spero, eum pie et utiliter serviturum esse ecclesiæ" etc. **). Detta hopp visade han ock sedermera sig fullkomligt värdig, först såsom Rector Scholæ i Upsala, derefter från 1562 såsom Pastor i Gefle och från 1569 såsom Biskop i Linköping. Der framstod han såsom en kraftig motståndare mot Konung Johan III:s liturgi, och följden blef det märkvärdiga uppträdet i Linköpings Domkyrka år 1580, då Konungen åtföljd af Cardinalen Possevinus der infann sig, förekallade Biskopen och i det församlade Stiftspresterskapets närvaro "hårdeligen tillsporde honom, om han än vedersakade Messeboken och om han hölle påfven att vara Antichristus? Emedan Biskopen till begge frågorna svarade med frimodigt bejakande, befallde Konungen, att han skulle kläda sig i Biskopsskrud och med dess afläggande på altaret i Domkyrkan offentligen afsäga sig Biskopsembetet. Detta gjorde ock Biskopen med oförskräckt mod" ***). Han begaf sig sedan till Hertig Carl, förordnades af honom till Pastor i Nyköping och dog der år 1585. Hans son var Erkebiskopen Olaus Martini, som af sin Fader hade ärft alla dennes utmärkta egenskaper, och som ägde dessa måhända i ännu högre mått. Han var född i Upsala 1557, studerade från 1578 till 1588 vid utländska

*) Gevaliensis är väl det noggrannaste, ty Fadren var rådman i Gefle. Möjligen kunde han likväl hafva varit född i Helsingland, efter som han stundom nämnde sig efter denna provins.

**) Acta Soc. Scient. Upsal. 1720, pag. 117 sq.

***) Rhyzelii Episcoposcopia, s. 128. Berättelsen har Rhyzelius nära ordagrannt hämtat ur Messenii Scond. Illustr. Tom. VII pag. 60 sq.

universiteter, senast i Rostock der han sistnämnde år den 19 Mars promoverades till Philosophiæ Magister, blef efter återkomsten till fäderneslandet s. å. förordnad till Rector Scholæ i Nyköping, befordrades 10 år derefter till Pastor derstädes och uppsteg derifrån år 1602 vid 45 års ålder directe på Upsala Erkebiskopsstol. Att han var denna plats fullt vuxen, trodde både Presterskapet och Konungen på grund af den skicklighet han bevisat vid Upsala Möte 1593, der protocollets förande var honom anförtrodt, och att man icke misstog sig i denna tro, bevisade han genom det sätt, på hvilket han vid fullgörandet af sina embetsåliggandeen framträdde såsom i alla hänseenden Svenska Kyrkans Primas. Under svårare förhållanden har väl näppeligen någonsin en Svensk Erkebiskop vårdat kyrkans angelägenheter. På thronen satt icke nu den retlige, ombytlige, af andra beroende Johan, utan den väl lika häftige, men tillika oftast kallt beräknande och jernhårdt skoningslöse Carl IX. Att för bevarandet af den evangelisk-lutherska bekännelsen mot *denne* Konung våga en strid, att ståndaktigt fortsätta denna strid, utan att bäfva tillbaka för förespeglingarne af ett lika öde, som drabbat företrädaren Andreas Andreæ Angermannus, hvilken för ett politiskt felsteg försmäktade i yttersta elände såsom statsfånge på Gripsholms slott, att med en sällspord förening af kraft och klokhet genomföra denna strid och slutligen gå segrande derur, det är Olai Martini odödliga förtjenst. Till de största sällsyntheter hör ock en sådan strid, hvari Konungen sjelf å ena sidan och Erkebiskopen å den andra med tryckta lärda stridskrifter offentligen uppträda mot hvarandra. Äfven öfver Konung Carl IX:s charakter sprider denna strid ett icke ringa ljus och gifver anledning att bedöma honom något mildare, än vanligen sker, eftersom han här, då det gällde samvetsfrågor, väl icke skonade i ord, men aldrig missbrukade makten. För öfrigt må anmärkas, att denna strid äger vida mera ett historiskt intresse, än ett theologiskt. I senare hänseende var den blott ett echo af den vida större likartade kamp, som vid denna tid fortgick mellan de båda protestantiska kyrkorna i Tyskland. Något nytt i tvistefrågornas uppfattning eller i anförde argumentationer erbju-

der den icke. Derföre skole vi ock hufvudsakligen ur historisk synpunkt här betrakta den.

Rykten, att Hertig Carl redan vid sitt biläger i Heidelberg 1579 fattat böjelse för Calvinismen, hade under Konung Johans regeringstid spridt sig kring landet*). Otvifvelaktigt är, att liturgiens förfäktare med all ifver befordrade dessa rykten. Under Konung Johans lifstid undvek visserligen Hertigen sorgfälligt hvad åt dem kunde gifva näring. Men vid Upsala möte 1593 fann dock presterskapet angeläget vara att värna kyrkobekännelsen äfven för faran från denna sida. Bekant är, huru illa Hertigen upptog detta och huru bittert han yttrade sig derom. Så länge striden mellan honom och Sigismund ännu var oafgjord, kunde han dock ej vilja utkasta detta nya stridsämne. Men knappt trodde han sig säker om thronen, förr än han äfven i denna sak uppträdde såsom kämpe för sin öfvertygelse. Hvilken denna öfvertygelse var och huru han kommit till den, är icke lätt att säga. Det förra kan ej utredas, utan genom en vidlöftig vetenskaplig undersökning, hvarvid man måste

*) Vanligen berättas (t. ex. af Werwing, Konung Sigismunds och Konung Carl IX:s Hist. T. 1, s. 42. Dalin, Sv. R. Hist. 3: 1 s. 109 o. s. v.), att dessa rykten uppkommit redan under Hertigens vistelse i Heidelberg nämnde år. Troligen äro de dock senare. Churfursten Fredrik III öfvergick visserligen till reformerta bekännelsen 1560, men hans son Churfursten Ludvig (Carl IX:s Svärfader) var ifrig Lutheran, motsatte sig äfven i Fadrens lifstid hans anordningar i anseende till reformerta läran, återinförde den lutherska bekännelsen i Churfurstendömet vid Fadrens död 1576, underskref formula concordiæ 1579 och bekände sig till den ända till sin död 1583. Då återinfördes reformerta bekännelsen i Pfalz genom Pfalzgrefven Johan Casimir, som förestod styrelsen under den tid Ludvigs Son, Fredrik IV, var omyndig, och den sistnämnde vidhöll sedan samma bekännelse. Troligare är derföre, att detta rykte uppkommit vid Hertigens resa till Heidelberg sistnämnde år, än vid den år 1579. Till året 1583 böra ock de underhandlingar Hertig Carl förde med Konung Henrik i Navarra och åtskilliga andra Furstar af reformerta bekännelsen. — Dessa rykten hade öfvergått till så allmän och stark misstro, att äfven presterskapet i Hertigdömet beskylldes för calviniserande åsigter och måste vid Upsala möte frisäga sig från dylika.

inlåta sig i de aldrafinaste skiftningarna af den tidens theologiska polemik. Men ändock återstå stora svårigheter i anseende till den obestämdhet, som merendels är rådande i Konungens uttryckssätt. Man måste förstå att i hans skrifter läsa mellan raderna med den kritiska skarpsynthet, som utmärkte den tidens orthodoxa theologer. I korthet må nämnas, att inga spår finnas till omfattande af läran om nådavalet, och att striden vände sig främst omkring läran om communicatio idiomatum, således om den under denna tid mycket omtvistade ubiqvitetsläran, och om det härmed i samband stående bemödandet att i stället för den rent lutherska uppfattningen af dogmen om nattvarden sätta en calviniserande åsigt, i hvilket hänseende dock Konungen uppträder mera såsom unionist, än egentligen calvinist*). Hvad det senare beträffar, eller huru Konung Carl blifvit förd till dessa åsigter, derom är ock svårt att yttra något med full bestämdhet. Äldre historieskrifvare säga, att han genom inflytelse af theologer i det reformerta Pfalz, hans första Gemals hemland, fattat böjelse för calvinismen; andre hafva till följd af hans egna antydningar förmodat, att han under striden mot liturgien blifvit omedvetet drifven till det denna motsatta extremet, från hvars ståndpunkt han ansåg katholicismen kunna med största följdrigtighet och framgång bekämpas. Båda dessa orsaker må väl hafva samverkat, och såsom en tredje sådan torde man utan fara af misstag kunna uppgifva, att den calvinska uppfattningen, som företrädesvis talar till förståndet, måste hafva mera, än den lutherska, öfverensstämt med Konungens individuella själsrigtning.

Vi öfvergå nu till sjelfva striden. Förspelet dertill förekom på Riksdagen i Linköping 1600. Om revisionen af Kyrkohandboken hade på Upsala möte 1593 blifvit beslutadt. Då

*) Måhända skulle man ock kunna benämna honom Philippist. Åtminstone var i nattvardsläran den af Melanchthon föreslagna föreningsformeln, att altarets sacrament är Christi lekamens och blods delaktighet, den som han mest gillade och begagnade. Äfven i flera andra delar erinra hans skrifter om philippismen inom lutherska kyrkan. Inkallandet af Micronius och Forbes utvisar dock, att något mera åsyftades, än att bereda den philippistiska åsigtens framgång.

fråga derom vid nyssnämnda riksdag väcktes, förklarade presterskapet detta beslut redan vara efterkommet och önskade, att Handboken med det första blefve publicerad. Ständerne hänsköto den 29 Februari frågan härom till Hertig Carl och presterskapet. Derefter afgaf Hertigen till presterskapet en skrift "förmälandes om Herrans Nattvard, Dopet och annat mera." Syftemålet var att på grund af det vid Upsala möte fattade beslutet söka omgestalta Kyrkohandboken i dessa delar. I nämnda skrift, en förelöpare till det två år derefter af honom utgifna Handboksförslaget, förekomma mycket vidlöftiga och i dogmatiskt hänseende sväfvande formulärer att begagna vid sacramenternas administration. Presterskapets svar (af den 10 Mars) börjar visserligen med tacksägelse för den ådagalagda omvårdnaden om Religionen, men innehåller i mycket bestämda ordalag ogillande af förslaget. "Uti vår vanliga och nyligen öfversedda Handbok", heter det i svaret, "finnes intet annat än Guds rena och klara ord och det som med Skriftens grund enligt och likmätigt är, och hon öfverensstämmer med de församlingars bruk, som hålla sig till den rätta och oförändrade Augsburgiska Confession"; "om förslaget antoges, skulle vi från dessa afsöndra oss"; "i den samma skriften, när man henne granneligen anser, pröfvar och öfverväger, begripas några farliga meningar, som de Calvinister och Sacramenterare drifva", hvarpå sedan såsom bevis anföres, att der säges, "Christi lekamen och blod annammas i Nattvarden på ett sacramenterligt sätt", "att barnen äro igenom löftet salige jemväl förr än samma löfte blifver dem genom dopet tillegnadt", o. s. v. Härpå svarade Hertig Carl utförligt (den 11 Mars). Han tager Gud till vittne, att han ingalunda vill bepligta de Calvinisters mening, så vidt den icke öfverensstämmer med Guds ord — men att han intet mera kan gifva Luthero eller Calvino rätt, än Mosi och Propheterna. Försvaret föres sedan med många bittra ord och skarpa sidohugg särskildt med afseende på papismen och de liturgiska striderna. Presterskapet i sitt härpå (den 15 Mars) afgifna svar utvecklade skälen, hvarföre det ej kunde anse det gifna svaret öfvertygande*). Äfven om Kyrko-

*) Dessa handlingar finnas i Palmsk. Saml. Eccl. T. IV. P. IV.

ordningens revision öfverlades vid denna och följande Riksdagar, dock utan resultat.

Snart blef striden allvarsammare. Under vistelsen i Liffland år 1602 — samma år då Olaus Martini tillträdde Erkebiskopsembetet — antog Hertig Carl till sin Hofpredikant en utländsk prest, Theodorus Micronius, som var af calvinska bekännelsen och i sina predikningar offentligen försvarade densamma. Erkebiskopen stämde denne Hofpredikant till förhör, hvilket hölls i Upsala den 7 Juni s. å. och så aflopp, att Erkebiskopen dagen derpå till Hertigen aflät en skrifvelse, hvari han förklarade Micronius vara calvinist och begärde, att han skulle förvisas riket. Straxt derpå utgaf Micronius theser, dem han erböd sig offentligen försvara. I läran om nådevalet, om sacramenterna i allmänhet, och i särskilda punkter rörande dopet och nattvarden innehöllo dessa theser calvinska läror. Erkebiskopen, till hvilken theserne aflemnades, vederlade dem och insände vederläggningen till Hertig Carl. Presterskapet (säkerligen det i Stockholm) inlemnade ock till honom en skrift: "orsaker hvarföre Ministerium icke kan inlåta sig i tal och disputats med den Calvinisten Theodoro Micronio *)." Derföre kom väl den föreslagna disputationsakten icke till utförande. Men med nämnde Micronii tillhjelp hade ock Hertig Carl s. å. utgifvit en Handbok för Gudstjensten i sin Hofförsamling **). Mot denna författade Erkebiskopen skarpa anmärkningar, dem han insände till Hertigen. Denna Handbok var, säger han, onyttig, ty vår vanliga Kyrkoordning och Kyrkohandbok äro fullkomligt uppbygglige och alldeles tillräcklige. Den var äfven skadlig och förargelseväckande, ty den gifver anstöt åt de enfaldige och skulle, om den infördes till begag-

*) Palmsk. l. c. Baazius Inv. Eccl. Sveog. p. 600 ff. Westén, biogr. öfver Micronius i Hofclereciets historia, T. I. p. 326 ff.

**) Titeln är, Christelig Ordning och Sätt, huruledes hålles skal, uti den Högborne Furstes och Herres, Her Carls med Guds nåde, Sveriges Rijkes Regerende Arffurstes, Hertigh till Sudermanneland, Näriche och Wermeland, etc. Hofförsamling med Gudstjensten. Tryckt i Stockholm, aff Andrea Gutterwitz. Anno 1602. 4:o. 44 blad.

nande, skilja vår församling från den kyrka, som erkänner den Augsburgiska bekännelsen. Den innehöll ock en blandning af sanning och villfarelse, emedan den, ehuru i öfrigt renlärig, upptagit flera calviniserande ställen och uttryck utur den Heidelbergska Agendan. Detta bevisas genom en mängd exempel *). Följden var, att Handboken upphörde att begagnas, exemplaren deraf indrogos och Micronius lemnade riket. Hertig Carls vrede gaf sig tillkänna genom en skarp skrift mot presterskapet vid 1602 års Riksdag, der han beskyllde dem för cryptopapism, o. s. v. Så slutades första akten af striden.

Nu börjar den andra, vida märkligare. Sedan Hertigen år 1604 blifvit vald till Konung, fann han sin yttre ställning betryggad och ansåg sig väl derföre kunna våga mera. Han träder nu allt öppnare fram på stridsfältet. Såsom alla Konung Gustaf I:s söner var han en lärd man och den tidens lärdom var mest theologisk. Han hade ett skarpt hufvud och hans skrifter vittna om en för den tiden utmärkt stilistisk förmåga. Icke heller besvärades han af blygsamhetens misstroende till egna krafter. Sistnämnde år utgaf han af trycket tvenne hithörande skrifter. Den ena var en Cateches, hvari ordningen är densamma, som i Luthers cateches, men innehållet är hufvudsakligen utarbetadt efter den Heidelbergska catechesen. Den reformerta kyrkans lärosatser finnas här i mildrad form med uteslutande af de för lutheraner mest anstötliga **). Genast var Olaus Martini

*) Ett sammandrag af dessa anmärkningar finnes hos Baazius, l. c. pag. 602 ff.

**) Titeln är: Catechismus, heller Rätt Christeligh Kennedom om våre Christelige Troos nödhtorfteligeste Artikler, Hufuudhpuncter och Stycker, af then helga Scrifts rätta grund och förstånd sammandragen för the eenfallige Christne. Tryckt j Stockholm Anno Dni 1604, 114 blad in 4:o. Jemföres denna cateches med den Heidelbergska, så finner man likheten hufvudsakligen vara följande. Budorden äro upptagna i enlighet med reformerta kyrkans sätt, så att första budet börjas med orden: Jag är Herren m. m., förbudet af bilderdyrkan är det andra, och nionde jemte tionde buden äro sammanslagna till ett enda. Förklaringarne öfver budorden äro ock nästan alla endast omskrifningar af de i Heidelbergska catechesen. Uti andra afdelningen (trosartiklarne) sluter sig svaret

färdig med en vederläggning, som dock ej är tryckt, men

på första frågan mycket nära till den motsvarande (26:te fr.) i den Heidelbergska catechesen. Det på första frågan i andra art. närmar sig mera till Luthers lilla cateches, men i de följande ligger Heidelbergska catechesen till grund. Dock är det för lutheraner mest stötande förmildradt eller uteslutet; så t. ex. äro fr. 47 och 48 i den Heidelbergska, hvilka bestrida den lutherska uppfattningen af communicatio idiomatum, uteslutna, men den reformerta läran härom är, ehuru mera förtäckt, inlagd i svaret på de nästföregående frågorna. Uti tredje artikeln närmar sig vä. svaret på första frågan till Luther, men sedermera har Heidelbergska catechesen blifvit temligen nära följd, ehuru här, såsom öfverallt, med tillägg och omskrifningar. Tredje afdelningen (Bönen Fader vår) är nära nog trogen, dock paraphraserande, öfversättning. Blott en fråga (vid 7:de bönen) är tillagd. Såsom fjerde afdelningen äro frågorne "om predicanternes Embete och Nyckeln" ställde. Dessa stycken sluta sig nära till fr. 83—85 i Heidelbergska catechesen, men innehålla åtskilliga tillägg. Femte stycket handlar "om the helighe Sacrament i gemeen" och är författadt med mycken omsorg att undvika anstöt. Så i svaret på första frågan, definitionen på sacrament, hvari Heidelbergska catechesen följes, utelemnas orden derstädes: "instituta, ut per ea nobis promissionem Evangelii magis declarent et obsignent." Så införes sedan en ny fråga om åtskillnaden mellan G. och N. Test:s Sacrament, en åtskillnad, som de lutherske Theologerne ansågo förbises af Calvinisterne. Den följande afdelningen "om döpelsen" är mera sjelfständigt bearbetad, närmar sig äfven mera till Luther och innehåller endast på några ställen tydliga hänsyftningar på Heidelbergska catechesen. Nästan ännu mera är detta förhållandet med den följande afdelningen, den "om Altarens Sacrament." Åtminstone är denna afdelning skrifven af Konungen sjelf, såsom de hithörande spridda blad af Konungens egenhändiga manuscript, hvilka förvaras i Riksarchivet, tillräckligt utvisa. Inom dessa sista afdelningar förekomma ställen, som noga öfverensstämma med Konungens vanliga uttryckssätt. Sist tilläggas några frågor om tacksamhet och lydnad, form för skriftemål, åtskilliga bönesätt, hustaflan och flera Symbola (Nicænum, Constant., Tolet., Chalced., Ephes., etc.) Olikheterna med Heidelbergska catechesen bestå dels i formen, eftersom denna följer en från indelningen i hufvudstycken helt afvikande realordning, dels i stilen, som genom långa, invecklade meningar och tillägg blifvit i den Svenska bearbetningen mycket försämrad, dels slutligen i de öfverallt tillsatta ofta mycket vidlöftiga bibelställen. Att denna Cateches blifvit författad redan år 1593 och då förevisad för den bekante Mag. Er. Skepperus, som afstyrkt utgifvandet, berättar Baazius, l. c. pag. 588, med åberopande af Skepperi derom afgifna betänkande.

hvaraf Baazius gifvit ett utdrag *). Catechesen var dock så skickligt och försigtigt affattad, att ehuru dess calviniserande syftning ej kunde misskännas och den derföre ogillades, likväl ej deraf gafs stor anstöt. Annorlunda var förhållandet med den andra skriften Konungen s. å. utgaf och som var en af honom sjelf gjord öfversättning af en tysk skrift **). Den vidlöftiga titeln är: "Någre synnerlighe Bevijs, vtdragne af the gamble Kyrkiones Lärare, sampt Doctor Luthers och Philippi Melanchthenis eigne Skrifter, Så och af then helige Skrift, om then personlige Föreening, som är vthi the tvenne Naturer j vår HERre JEsu CHristo. Theslikes Om Altarens Sacrament, huru the Tree Evangelister och S. Paulus, Item then Augsburgiske Confession, sampt Doctor Luther och Philippus Melanchthon, om them läre och tale, hvad the äre, och om theres rätte bruk. Och til thet sidste Någre Christelige och nyttige Frågestycker om thet högvärdige Altarens Sacrament." (Stockholm 1604, 48 blad in 4:o). Boken utgafs anonymt; men Konungen blef snart känd såsom utgifvaren, och att han det var, berättas han icke hafva dolt. Om sjelfva boken är ej mycket att säga. Originalet är ännu ej påträffadt af våra historieforskare och bokkännare. Det hörer till den nästan oräkneliga massan af den tidens stridskrifter och är ingalunda bland de utmärktare bland dessa. Grundåsigten är, att de senare Lutherske theologerne uti frågorna om communicatio idiomatum och Nattvarden i hyperorthodoxi gått vida öfver rätta gränsen och derföre afvika ifrån Kyrkofädernas äfvensom från Luthers och Melanchthons härom afgifna yttranden. Författaren börjar med anförande af ställen utur Ignatii, Justini, Athanasii och andras skrifter, öfvergår derefter till Luther och Melanchthon, införer sedan Symbolum Athanasianum, Cypriani trosbekän-

*) l. c. pag. 615 ff. Konungen fann ock nödigt att i offentligt placat försvara sig mot beskyllningen, att han ville införa den Heidelbergska Catechesen. Palmsk. Act. Eccl. T. IV. P. IV.

**) Konungens egenhändiga manuscript finnes i Riksarchivet, och äfven alla deri anbragte rättelser äro med Konungens egen hand. Att boken är öfversättning från Tyskan, står visserligen icke på titeln, men är sedermera af Konungen erkändt i hans bref till Erkebiskopen den 24 Dec. 1606. (Palmsk.)

nelse och en mängd bibelspråk, hvilket allt anföres i den ofvannämnda syftningen. Uti den följande afdelningen, den om Nattvarden, upptager han instiftelseorden särskildt ur hvardera af de tre förste Evangelisterna och ur 1 Cor. 11. samt bifogar vid hvarje bibelställe sina utläggningar. Derefter anföras med dylika förklaringar några andra ställen ur sistnämnda bref. Sedan intages 13:de Artikeln af Augsburgiska bekännelsen (den 10:de nämnes icke), så åtskilliga ställen ur Luthers skrifter med några deraf dragna slutföljder, ett vidlöftigt citat utur Melanchthon och en af Konung Gustaf I år 1544 afgifven bekännelse om nattvarden. Såsom detta sista visst icke är hämtadt utur det tyska originalet, så torde väl ock de vid bokens slut förekommande Frågestyckena vara af Konungen tillagde. Både stilen och innehållet gifva anledning till en sådan förmodan. Beskyllningen, som synnerligen just i denna sista afdelningen framlyser, att den lutherska orthodoxien, såsom denna blifvit i dessa hufvudpunkter uttalad uti formula concordiæ (hvilken bok dock i denna strid ingenstädes nämnes), innebär ett affall från den äkta protestantismens grundsatser och ett närmande till papismen, ja en förklädd papism, kunde Erkebiskopen ej undgå att bemöta. Han måste låta i tryck en motskrift framträda. Men sättet härvid vittnar lika mycket om skicklighet i controvers, som om klokhet och fasthet. Samma år, som Konungens skrift, utkom motskriften med titel: "Bevijs. At the Sententier, som j then Book, hvilken nu nylighen trycht är, här j Stockholm på Svensko, Och lydher om Naturernes föreningh j Christo etc. Vthaff Fäderne, sampt Luthero och Philippo indragne äro, ingalunda stadfästa the Calvinisters meening om Christi Person och helighe Nattvard. Och att the samme Fädher Calvinisternes meningh, j sina skriffter platt haffva ogillat och förkastadt. Theslikes Svaar: Vppå thet, som i förbemälte Book vardher handlat om Herrans Nattvardh etc. Stelt och sammanfattadh af Olaus Martini A. Upsaliensi" (Stockholm 1604, 39 blad in 4:o). Den af Erkebiskopen här förda bevisningen är kort och bindande. Den går hufvudsakligen derpå ut, att de i den förra skriften utur Kyrkofäderna samt Reformatorerne anförda ställen dels

blifvit stympade och gifva annan mening, då de läsas i sitt sammanhang eller jemföras med tydligare ställen hos samme författare, dels ock misstydde derigenom att oriktiga slutsatser blifvit af dem dragne, ett argument, som företrädesvis nyttjas i anseende till utläggningarna af de citerade Bibelspråken. Rätt förstådda, säger Erkebiskopen, gifva alla dessa ställen icke skäl emot, utan tvertom för den lutherska läran, och Calvinisterne finna i dem intet stöd för sina meningar. Detta utvecklas med lugn, enkelhet och utan alla sidohugg. Redan häri visar sig klokheten; likaså deri, att han icke uppträder ensam, utan vid slutet af sin skrift införer ett godkännande af Biskoparne i Strengnäs och Westerås äfvensom af 24 Pastorer i Stockholm samt i Upsala, Strengnäs och Westerås Stift. Men mot beskyllningen om förklädd papism kunde han ej undgå att uppställa en annan, den om förklädd rationalism. Nu ansåg sig Konungen nödgad att framträda med öppet visir. Det skedde först i ett utfärdadt placat, hvari med mycken skärpa omtalas de påfviskas stämplingar medelst liturgien och huru Konungen såsom Hertig då mera än presterskapet bidragit till undertryckande af dessa stämplingar, derefter säges, att ännu mycken påfvisk villfarelse finnes qvar; "therföre hafve vij för någon tijd sedhan, sjelfve verteret een Book, och indragit några Sententier vthaf the helighe Fädher, så väl såsom vthaf Doctor Lutheri och Philippi Melanchthonis Skrifter. Item, sann berättelse och Frågestycker om Altarens Sacrament. — — Men vij förnimme nu, at sådant vårt omaak varder oss till thet verste uttydt, och hafver förthenskuld Erkiebiskopen uthi Upsala, med flere sine Consorter, latet uthgå på Trycket en Book emoot förb:te vårt Arbete, hvilken han titulerer och nämpner: Bevijs, At the Sententier, som vthi förb:te Book införde äre, ingelunde stadfäste the Calvinisters mening, och vil så medh thet Calviniske nampnet afskräcke månge ifrån förb:te Book, att de densamme icke läse, och thervthaf rätte sanningen förnimme och förstå skole. Och gör han icke allenast förb:te arbete och Book orätt, vthan ock oss, som henne hafve försvenskat och på Tryck befalet lathet uthgå, Förty vi hafve ther medh intet sökt

någon Calvinisk villfarelse, vthan allenast sjelfve sanningen — — så äre vi fororsakadhe at late svare opå förb:te Erkiebiskopz beskyldningar, thervthaf sedhan hvar åhrligh Christen förståndigh man och quinne dömme kan, att förb:de Erkiebiskop hafver gjordt oss orätt och misstänckt hoos våre vndersåter, at vij medh förb:te Book ville införa någon villfarende lära" — — — *). Ännu skarpare yttrar sig Konungen härom i andra skrifvelser, t. ex. i bref till Erkebiskopen, der han säger: "j hafven tagit den dristigheet opå, oss ovitterligit att lathe tryckie eder bevijsbook, endoch j hafven glömt thet ordet: *sanferdig*, thet som hade allerbest skickat sigh therhoos"; och i ett bref till Stockholms borgerskap säger han, att detta Erkebiskopens företag är "itt grufveligit förräderij mächtigt lijkt **)." Slutligen utkom den utlofvade vederläggningen under titel: "Stormächtighe, Högborne Furstes och Herres, Her Carls, Sveriges, Göthes och Wendes utkorade Konungs och Arffurstes, Hertigh till Sudermanneland, Näriche och Wermelandz etc. Svar: Opå then Bevijsbook, som M. Olof Erkiebiskop vthi Upsala, sampt med några flere Biskoper och af Presterskapet, hafver latet nyligen af Trycket vthgå, Emoot Then Book som H: Kongl: Majest: hafver vthur then helige Skrift och the gamble Lärefädhers, Så väl som vthaf Doct. Mart. Lutheri och Philippi Melanchthonis skrifter vthdragit, och opå Svenske något tillförrene latet af Trycket vthgå: Alle rättsinnighe Christne til efterrättelse och vndervijsning." (Stockholm 1606, 84 blad in 4:o). Denna skrift visar sig visserligen vara författad i en uppbragt sinnesstämning, men ådagalägger likväl både mycken stilistisk förmåga och en väl beräknad taktik. Förf. förhåller sig ingalunda defensivt, utan väljer öfver allt offensiven, men han angriper icke Erkebiskopen i dennes väl befästade centralposition, utan från sidan, ja än från ena än från andra sidan, på ett sätt, som man möjligen kunde likna vid flankmanövrer. Dessa synas alla beräknade mera

*) Detta placat finnes både i Riksregistraturet och tryckt, med några tillägg, framför försvarsskriften.
**) Båda brefven i Palmsk. Saml. l. c. Det förra är tryckt i Svenska Mercur. Apr. 1759, s. 8.

på läsaren, än på motståndaren, och för att fortsätta föregående bild, det artilleri han låter spela, är det af en stor lärdomsapparat, hvarvid dock knallarne äro vida flera än träffarne. Att inlåta oss i framställning och bedömande af de särskilda stridspunkterna, skulle föra till allt för stor vidlöftighet. Vi vilje fästa oss blott vid en enda, som både är bland de vigtigaste och mest charakteristiska. Såsom förut är nämndt, hade beskyllningen om förklädd papism blifvit af Erkebiskopen bemött så, att han förklarade de calviniserande hylla en förklädd rationalism. Härom yttrar Erkebiskopen vid upptagandet af det i första skriften införda stället ur Kyrkofadren Justinus Martyr: "Justinus lärer merckeligh, at vij skole kenna och bekenna vår förnufftz blindheet och oförståndh j thenne heemligheten, som är om Christi Person: Och at man skall eenfaldeligh troo thet som något förståndh eller Förnufft icke begrijpa kan. Item, att j Guddomlighe saker frågha, huru thet och slicht annat meer tilgåår, thet är itt teckn til een yppin otroo på Jesum Christum. Om the Calvinister hadhe thetta betencht och achtadht, vore the icke så förförde vthaff sin blinde förnufft. Ty the bekenna sjelffue, at the förnufften föllia, och icke villia troo thet som ther är emoot." Nu anföras exempel och bevis härpå, hämtade från Zwinglius och Oecolampadius, hvarefter fortsättes: "Skulle man på thetta settet handla och döma, så måste man neeka och förkasta alla våra troos Artricklar. Ty the förestella oss obegrijpeligh svåra och omögeligha ting för vår förnufft. Therföre måste vij effter Pauli ordh och förmaningh, tillfångatagha all förnufft vnder Christi lydna, och komma ihugh thet som Chrysostomus sägher. Som 83 in Math: Läth oss allestädis troo Gudh och icke säya honom emoth, fast än thet han sägher synes för vårt sinne och våre tanckar absurdum, orimeligit, olempeligit och plat olijkt och fast hans ordh går vijdt öffuer vårt sinne och vår förnufft, ty genom hans ordh kunnom vij intet varda bedragna. Men vårt sinne och förnufft kan letteligh bedragit varda." Härpå svarar Konungen: "Justinus lärer vackert, huru man förnuften skal anställa vthi then Personlighe föreeningen medh the twå Naturer, Nembligen, at

vij medh förnuften icke skole efter ransake, huru then Föreening skeed är, hvilket och ingen böör til at göra: Men at vthi andre Guddommelige saker skal och förnuften tillfånge tages, och icke brukes, fölier ingelunde ther vthaf. Ty Christus säger Johan. 5. Scrutamini Scripturas, Ransaker Scriften. Item Konung David j then 32 Psalm: Ne sitis sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus. Varer icke såsom Hester och Mular, som intet förstånd hafve. Item 3 Coloss: Låter Gudz ord rijkeligen boo vthi edher medh all vijsdom. Så och Psalm. 119. begärer David förstånd och vijsdom, på thet han må läre HERrens lagh, j thet han säger: Domine da mihi intellectum, ut discam mandata tua. Så lärer och then helige Skrift annorstädes 1 Timoth. 3. at een Predicant skal vare aptus sive idoneus ad docendum, bequem til att läre, eller didacticus, lärachtigh. Huru skal han kunne vare idoneus, medh mindre han är medh förnuft och vijsdom begåfvet? Och huru skal then kunne läre andre Christne menniskior Gudz reene och saliggörende ord, som intet förstånd hafver? Sannerliga een vijs Theologus skal och länge predika för een vrsinnigh och galin menniskia, at han gör boot och bättring, och komme honom til Gudz sanna kennedom, för än han är kommen til sitt förnuft eller förstånd. Man seer och vthi then helige Skrift, besynnerliga vthi Psalmerne och St. Pauli Epistler, huru herligen bådhe definitiones, divisiones, Syllogismi och Methodus blifve bruket, Så, at om man alle lärde Mäns böker ville ransake, öfverväge och igenomläse, så kunde då ingen finnes, som medh Paulo kunne confereras. Therföre berömmer Augustinus lib. I. contra Cresconium, Paulum härvthinnan, j thet han säger honom vare peritum disputandi, id est, verum a falso discernendi. Ja, han säger och Christum hafva bruket förnuftsens konst vthi sine Disputationibus. Monde och icke Chrysostomus thetta nampnet theraf hafve bekommit, at han ståteligen medh skääl och förnuft, et secundum Rhetoricæ ornamenta, Gudz reene och klare ord lärde och uthtalade? Hafve nu alle thesse bruket förnuften vthi the Guddommelige saker, måge och vij väl henne bruka, så vijdt förnuftet vthi Gudommelige saker kan strecke, och j Gudz ord är openbaret. Och hjelper intet

om Erkiebiscopen thenne Instantiam vil framsättie och säye: Gudz sanne kennedom kommer coelitus, af himmelen, Therföre kan man then icke bekomma medh någon flijt heller annan konst. Här til vij svare, att subordinata intet sträfve emoot hvartannat. Thet är och väl sant, at Skriften och Gudz kennedom kommer coelitus: Men man skal ther hoos merckia, at thette förståndet och thenne Gudz kennedom gifz menniskian antingen immediate, vthan något medhel, heller och mediate, medh medhel, Immediate hade Apostlerne Gudz kennedom och Skriftennes förstånd: Men nw gifz oss Gudz sanne kennedom och Skriftennes rätte förstånd mediate, och therföre behöfve vij the konster som oss före och hielpe til Gudz sanne kennedom och Skriftennes rätte förstånd." Detta profstycke må här vara nog. Man finner, att hvad Erkebiskopen främst yrkade, nemligen att läran om Christi person var ett trosmysterium, det medgifver Konungen, men utbreder sig vidlöftigt i det ämne, som Erkebiskopen blott i korthet vidrört, nemligen om förnuftets bruk i allmänhet, och framställer detta, såsom den hufvudsakliga stridsfrågan. Hvad Konungen här skrifver, träffade väl icke egentligen Erkebiskopens argumentation. Men här funno dock med rätta båda motståndarne den principiella tvistepunkten, ty Konungens calviniserande åsigter utgingo från en rationaliserande uppfattning af dogmerna om Christi person, sacramentsbegreppet och nattvardsläran, och om rigtigheten af denna uppfattning och om de deraf dragna consequenser handlade striden. Man kan ock deraf lätt finna, huru Konungen med god beräkning satte denna deduction i spetsen för sin polemik, för att sålunda förklara den motsatta åsigten vara oförnuftig. I sjelfva verket sköt han dock förbi målet, ty hufvudfrågan var endast om förnuftets bruk i trosmysterierna, och, om Konungen skulle med full consequens hafva genomfört sin argumentation, så hade han ej kunnat undgå att neka dessa mysterier, hvilket dock var långt ifrån hans mening.

Stridskriften var nu utgifven — utgifven i Konungens eget namn *). Hvad skulle nu Erkebiskopen göra? Hans

*) En bifråga är, huruvida Konungen sjelf författat den eller låtit

första tanke måste hafva varit att bemöta den med en ny stridskrift. Härom vittnar ock en gammal, trovärdig anteckning, som lyder: "Erkebiskop Olof säges häröfver hafva gråtit, att honom icke hafver af Riksens Herrar varit lofgifvet till detta svaret af Guds ord excipera *)." Man finner lätt, hvarföre desse "Riksens Herrar" fruktade fortsättningen af striden. Erkebiskopen hade då ej kunnat undga att uppträda directe mot Konungen och att beskylla honom för kätteri, för affall från den rena evangeliska läran. Att Erkebiskopen icke tvekade att våga äfven detta mot den stränge, despotiske herrskaren, det intygar ofvanstående anteckning. Men den politiska ställningen befanns sådan, att ett dylikt steg skulle för fäderneslandet hafva medfört de största faror. Nyligen var Sigismund hufvudsakligen för omfattande af katholicismen, förklarad kronan förlustig. Ännu var ej denna krona fästad på Carls hufvud. Skulle han af Erkebiskopen och hela rikets presterskap, hvilket enhälligt stod på Erkebiskopens sida, förklaras för kättare, huru kunde han då få mottaga kronan, och, om han ej fick bära den, hvilka olyckor kunde väl då föres å fäderneslandet? Troligen fästade ock desse "Riksens Herrar" vida mindre

någon annan å hans vägnar sammanskrifva den. Baazius, som lefde så nära denna tid, att han kunde derom vara väl underrättad, tillskrifver Konungens omgifning (aulici Regis) författareskapet af både denna och öfriga Konung Carl IX:s calviniserande skrifter. Vi tro dock, att han så talar af skonsamhet för Konungens minne. Att Konungen sjelf öfversatt den första af de till denna strid hörande skrifter, har han sjelf flera gånger offentligt erkänt och det bevisas af hans ännu qvarvarande egenhändiga manuscript; att han mycket sysselsatt sig med dylikt författareskap, visa de med hans egen hand skrifna fragmenter af Catechesen, äfvensom en mängd hithörande andra egenhändiga uppsatser, som förvaras i Riksarchivet. Bland dessa finnes visserligen ej något, som hörer till stridskriften mot Erkebiskopen, men af denna omständighet kan dock ej säker slutsats dragas. Vi tro, att, om någon annan varit författaren, så hade denna skrift, likasom de öfrige, utgifvits anonymt, och att den öppenhet och ärlighet, som var ett grunddrag i Konung Carl IX:s charakter, är en säker borgen derför att hans namn ej blifvit utsatt på titeln, om han ej sjelf författat boken.

*) Palmsk. Act. Eccl. l. c.

vigt vid stridsfrågorne, än både Konungen och Erkebiskopen, hvarföre ock de ofvannämnde politiska skälen gällde för dem desto mera. Äfven Erkebiskopen måste för dessa skäl gifva vika. Men skulle han då alldeles tiga? Det förböd honom hans samvete. Han valde en annan väg, väl för honom ej utan personlig fara, men i det hela lika klokt uttänkt, som dristigt beträdd. Samma år Konungens stridskrift utkom och troligen kort efter dess utgifvande uppträdde han i Stockholms Storkyrka *) och höll der en predikan, som han genast lät af trycket utgå under titel: "En Predijkan: Öfver thet Euangelium som j Gudz församling plägar förhandlas then Ottende Söndaghen effter Helge Trefaldigheetz Söndagh, Uthi hvilken synnerligh blifver bevist, at the Påveske och Calviniske lärare äro falske Propheter, och at the som medh them halla, Jemmerligh äre och blifve bedragne och förförde. Stelt och författat aff Olao Martini. A. Vpsaliensi. Anno Domini. 1606. Tryckt j Stockholm, aff Anund Oluffson" (18 blad in 4:o). Denna predikan är ett mästerstycke af den tidens homiletiska polemik. Den är hållen i en enkel, värdig ock kraftfull stil utan alla personliga eller speciella hänsyftningar **). Hufvudsakligen i andra delen, som handlar om falske lärares kännemärken, anför han i välordnad följd Papisternas och Calvinisternas från vår kyrka afvikande läror, hvarvid han alltid intager deras utmärktaste Theologers egna ord och der bredvid särskildt vid hvarje läro-

*) Stället, hvarest denna predikan är hållen, står väl ej utsatt på titelbladet, men deraf att den är dedicerad till Borgmästare och Rådmän i Stockholm drage vi en slutsats, att den är hållen der, och då säkerligen i Storkyrkan.

**) Möjligen kan dock något dylikt spåras deri, att vid uppräknandet af Papismens skadliga frukter förekommer följande utfall mot Sigismund: "Påfven styrker mången med sin dispensering uti grof och uppenbar blodskam, såsom Konungen af Polen att taga till äkta två systrar, den ena efter den andra." Månne väl detta var beräknadt för att hos den misstänksamme Konungen förtaga all förmodan, att denne Erkebiskops opposition kunde, i likhet med företrädarens, Andreæ A. Angermanni, stå i samband med antidynastiska tänkesätt? Men ej det ringaste förekommer i denna predikan, som på något sätt kan tydas syfta personligen på Konung Carl IX.

sats utur anförde bibelspråk utvecklar den lutherska kyrkans bekännelse. Att han omsorgsfullt, ehuru i korthet, genomgår de förnämsta tvistepunkterna mellan Konungen och honom, är en följd af ämnets beskaffenhet. Detta fordrade ock, att han vände vapnen icke blott mot de fiender, som anfölllo från venstra sidan (Calvinisterna), utan ock mot angreppen från högra sidan (Papisterna). Häri låg ock en välberäknad klokhet, eftersom Konungen alltid förebar sin afsigt hufvudsakligen vara att bortrensa qvarlefvorna af Påfvedömet. Härmed hade Erkebiskopen uttalat sitt: dixi et salvavi. Han vände sig dervid till kyrkans medlemmar samfäldt och det med den framgång, att någon vidare polemik ej blef nödvändig*). För detta steg blef han ock icke antastad af Konungen. Denne, likasom hans store Fader, synes hafva aktat predikstolen såsom en fridlyst plats, hvilket åter icke var förhållandet med Brodren Johan III. Dristigheten hos Erkebiskopen visar sig bäst deruti, att han ej på förhand kunde beräkna, huruvida icke Konungen, drifven af sitt lynnes uppbrusande hetsighet, skulle härvid förr handla såsom Brodren, än såsom Fadren. Måhända för att något mildra det ogynnsamma intrycket af Erkebiskopens predikan utgaf Konungen icke långt derefter en liten skrift: "Sanfärdigh Vndervijsning och rätt betänckiande om HERrans JEsu CHristi Natward, efter the Tree Evangelisters och S. Pauli ord, såsom the them beskrifvit hafve. Alle eenfaldige frome och rättsinnige Christne til lärdom och vndervijsning" (Stockholm 1607, 8 blad in 4:o). Denna skrift är hållen praktiskt. De förut yttrade åsigterna af Nattvardsläran upprepas visserligen, men utan all polemik. Det ser ut, som hade Konungens afsigt med den lilla skriften varit att visa, att lärans tillämpning mera än tvisten om lärosatserna låg honom om hjertat.

En annan sida af denna strid förekom på Riksdagarne. Vid arfföreningens upprättande i Norrköping 1604 ville Konungen icke tillåta, att Upsala möte af år 1593 skulle deri omnämnas. Presterskapet försvarade med all ifver den mot-

*) Denna framgång intygar ock Baazius, l. c. pag. 614.

satta meningen. Konungen genomdref efter mycket motstånd sin vilja, dock så att ordalagen, med hvilka den rena evangeliska läran betecknades, blefvo temligen bestämde, ehuru ej utan all tvetydighet *). Vid Riksdagen i Örebro fortsattes striden. Konungen ville gå ännu ett steg längre. Då det i arfföreningen heter: "then rette och oförandrade Augsburgiske Confession — — hvilken på Gudz ord grundat är", ville han nu hafva ordalagen så lydande: "then Apostoliske och Prophetiske Skrift, opå hvilken then Augsburgiske Confession hafver varet grundat, dhen tijd han först Keyser Carl then 5 uti Augsburg, thet år man skref 1530, öfverantvardades." Efter starkt motstånd måste presterskapet åtnöjas härmed, dock så, att de fingo tillagdt: "och än grundat är **)." Dock ännu häftigare upplågade striden vid Riksdagen i Upsala 1607. Den gällde nu de ordalag, med hvilka evangeliska lärans renhet skulle betecknas i den konungaförsäkran Konungen skulle vid kröningen aflägga. Konungen var nu envisare, än förut. Säkerligen ansåg han nu sin ställning så betryggad, att några medgifvanden icke voro af nöden. Han lemnade åt presterskapet till och med en af honom författad skrift, som innehåller skarpt klander mot Upsala möte. Men presterskapet ville icke gifva vika. Riksdagshandlingarne innehålla de många olika stiliserade förslagen, som blefvo sände fram och åter mellan Konungen och Ständerna, i synnerhet Presterskapet ***). Till och med nedsattes för denna fråga af samtlige Stånden ett särskildt utskott, i hvilket Erkebiskopen och Biskopen i Skara Petrus Kenicius (sedermera Olai Martini efterträdare) suto. Konungens hotelse att inställa kröningen verkade dock slutligen godkännande af hans sista förslag, i enlighet hvarmed denna konungaförsäkran härom innehåller: — — "dhesslijkes vele vij och hålle dhem vhed den oförandrade och rette Augsburgiske Confession, som Keyser Carl den Fempte uppå thet

*) Jfr. Stiernman, Riksd. och Möt. Beslut, T. I. sid. 574 f. äfvensom Riksdagshandlingarne i Riksarchivet.

**) Stiernman, l. c. sid. 626 f. och Riksdagshandlingarne.

***) Sju olika sådane förslag, alla i original, förvaras i Riksarchivet. Ständerna vände sig uti en särskild skrift äfven till Drottningen och begärde hennes bemedling.

åhr etc. 1530 uthi Ausburg öfverantvardat blef, och såsom uthi Norköpinz Arfförening på thet år etc. 1604 författat och beslutet vardt, såsom och vhed alle andre låflige beslut, som bådhe her i Upsala An. 93, och annorstädes her i Rijket, medh enhelligt rådh och samtyckio oprätte och gjorde äro, den Christelige Religion belangendhe, och elljest vedh macht att halla godh ordning och Politie uthi verldslige saaker, så vidt samme besluut äre grundadhe på Gudz Ord" m. m.*). Det var om detta "så vidt" i dess tillämpning till Upsala mötes beslut, som striden hufvudsakligen vände sig. För motståndet stod Erkebiskopen i spetsen. Konungens missnöje med Upsala möte hade sin grund deri, att åtskilliga ceremonier vid gudstjensten blifvit bibehållne, dem han ansåg vara papistiska och böra afskaffas. Derom fördes äfven vid denna Riksdag och vid flera möten och Riksdagar en strid mellan honom ock presterskapet. Visserligen uppsköts härigenom den redan 1599 och återigen 1608 reviderade Kyrkohandbokens antagande, men då striden för öfrigt ej medförde något resultat, må den här förbigås. Vigtigare var en annan tvistefråga, som Konungen uppkastade vid Riksdagen 1607, då han befallde Biskoparne att inkomma med utlatande öfver hans förutnämnde af trycket utgifna böcker. Detta satte dem i största förlägenhet. Huru skulle de kunna förklara dessa böcker för kätterska, och författaren saluada för kättare, på samma gång, då denne kröntes till Sveriges Konung? Att deremot medgifva stridspunkterna vara af mindre vigt och ej röra sjelfva trosgrunden, förböd dem deras samvete. En sådan förklaring trodde dock Konungen sig just nu kunna aftvinga dem. Förgäfves bådo de om förskoning och vände sig derom i en supplik (dat. den 3 April) äfven till Drottningen, för hvilket företag Konungen (den 6 April) aflät till dem ett strängt bannebref med förnyad befallning att afgifva sitt utlåtande, åtminstone öfver den af Konungen utgifna Catechesen**). Detta gjorde de slutligen (svaret är

*) Stiernman, l. c. sid. 633.

**) Så stor var deras förlägenhet, att två af dem, nemligen Petrus Kenicius och Petrus Jonæ, vände sig den 7 April äfven till två af Konungens förtrognaste, till Canzleren Nils (Chesnecopherus,

odateradt) och med all öppenhet sammanfatta de sitt ogillande i sex särskilda punkter. Svaret är undertecknadt ej blott af Biskoparne utan ock af presterskapet *). Så slutades andra akten af detta drama.

Den tredje förekom under det följande året. Då Konungen fann, att han ensam ej kunde besegra motståndet och då han ej synes inom riket hafva egt några med sig liktänkande, åtminstone ej några af större betydenhet, men ändock, öfvertygad, som han var, om sanningen af de läror han försvarade, ej ville gifva vika, inkallade han sig till biträde en lärd theolog af den reformerta bekännelsen, Johannes Forbes, till börden från Skottland. I 55 Theser sammanfattade denne på Konungens befallning och, såsom han sjelf säger, i hast (volitante calamo) en öfversigt af trossystemet enligt den reformerta kyrkans lärobegrepp och med framhållande af de särskilda divergenspunkterna mellan denna och den evangelisk-lutherska kyrkan. Öfver dessa Theser anställdes en disputationsakt i Upsala den 17 November 1608 på Konungens befallning i närvaro af några Riksråd och några andra aktade och lärda män från Konungens hof, hvilka på Konungens befallning öfvervoro denna akt **). Den öppnades af Erkebiskopen med ett tal om kätteriers början, fortgång och ändalykt. Erkebiskopen anmodade derpå Forbes att framträda och framställa

och Secreteraren Peter Nilsson (till Forssvik), med begäran om intercession, att de skulle få resa hem och hemma författa det äskade svaret. Såsom skäl anföres, att de ej förr än de kommo till Riksdagen sett dessa böcker, att de äro långväga stadde från sitt "Liberij", utan hvilket de ett sådant arbete icke kunde företaga, och, hvad som är för den tidens enkla seder betecknande, att de förtärt hvad de hemifrån fört med sig till uppehälle vid Riksdagen.

*) Handlingarne härom finnas i Riksarchivet.

**) Jfr Acta Forbesiana i Palmsk. Saml. Dessa Acta innehålla först theserna jemte en skrifvelse från Forbes till Konungen, och sedan ett utförligt protocoll öfver disputationsakten, i hvilket både opponenternes argumenter och Forbes svar blifvit upptagne. Detta protocoll finnes der både på latin och svenska; det på svenska är något fullständigare. Baazius, (l. c. pag. 623) synes i sin berättelse om denna akt hafva begagnat dem båda. Som akten försiggick på latin, torde väl det latinska exemplaret vara det pålitligare hvad särskilda uttryck beträffar.

de satser, med hvilka han ville bekräfta sin och bekämpa vår lära. Forbes försäkrade, att han icke kommit okallad utan på Konungens uppmaning, och icke för att bekämpa vår religion, utan för att framlägga den Skottska Kyrkans lärosätt. Erkebiskopen begärde då återigen, att Forbes skulle framtaga sina theser, då Forbes svarade, att han lemnat dem till Konungen. Sedan Erkebiskopen ännu en gång upprepat samma begäran, som förut, framtog Forbes omsider theserna, lemnade dem till Notarierna och började uppläsa dem. Då han härvid kom i 5:te thesen till den satsen, att Gud var orsak och upphof till alla gerningar, frågade Erkebiskopen, om han trodde Gud äfven vara upphofvet till onda gerningar. Forbes svarade härpå: ja, åberopade Eph. 1: 11 och sökte med flerfaldiga distinctioner undgå consequenserna. Protocollet säger, att han härvid invecklade sig i motsägelser mot sig sjelf. Derefter fortsatte han thesernas uppläsning, då vid 7:de thesen Erkebiskopen fästade sig vid orden, att Gud verkar allt efter sitt välbehag, och drog deraf och i samband med det föregående den slutsats, att Forbes antoge icke blott Gud vara upphofvet till synden, utan ock vara detta med ett visst välbehag. Forbes sökte då bevisa utur Matth. 11: 26, att Guds välbehag är första orsaken både till utkorelsen och förkastelsen, hvaremot Erkebiskopen anförde Hes. 33: 11 och 1 Tim. 2: 4. Skepperus tillade Matth. 11: 28. Då Forbes derpå yrkade, att kallelsen var particularis, icke universalis, åberopade till vederläggning deraf Erkebiskopen Es. 65: 2. Rom. 10: 21. Matth. 23: 37. Derpå svarade Forbes genom uppställande af distinction mellan den invertes och utvertes kallelsen och sökte af Rom. 8: 30 bevisa, att kallelsen ej sträckte sig längre, än utkorelsen, hvaremot Erkebiskopen åberopade Matth. 22: 14 såsom bevis för motsatsen. Forbes svarade, att all kallelse ej är verksam (efficax). På Erkebiskopens fråga, hvarföre den det icke är, svarade Forbes, att Gud är dertill första orsaken och återkom till Matth. 11: 26. Erkebiskopen yttrade då, att hela detta Capitel utvisar, att med de visa, som här nämnas, förstås de städer, hvilka icke annammade Christi ord och föredrogo sin vishet framför Guds vishet, hvarefter han fram-

ställde distinctionen mellan voluntas Dei antecedens och consequens, och frågade, om Forbes antoge denna distinction. Denne sade sig icke neka den, men att här var fråga om första upphofvet till förkastelsen, hvilket han sade Gud vara. Detta förklarade Erkebiskopen vara ett ogudaktigt och hädiskt yttrande och vände sig till åhörarne med fråga, om det icke så var. Så fortgick disputationsakten och vände sig hel och hållen kring läran om nådevalet. Erkebiskopen fortfor allt jemnt att vara den hufvudsaklige opponenten och ibland de öfrige framträder allt mera d. v. Theol. Professorn Johannes Rudbeckius, den sedermera namnkunnige Biskopen i Westerås. Forbes synes ofta hafva blifvit bragt i trångmål, men möjligt kan ock vara, att protocollsförarne ej så lätt kunnat uppfatta hans yttranden. Akten fortsattes ända till dess det inbrytande mörkret föranledde afslutandet. Detta skedde med de orden af Erkebiskopen: "Irenæus skrifver, att de fordne Germaner tillstoppade sina öron, när de hörde några försmädelser mot Gud; då vi ock nu äro alldeles uttröttade af de försmädelser mot den högtlofvade Guden vi af denne främmande mannen hört hafve, vilje vi bedja Gud, att han honom, såsom ett borttappadt och vilsefarande får, måtte till sitt namns ära till den rätta vägen återföra"; hvarpå Forbes svarade: "Gud omvände oss alla alltid"! — Så slutades denna märkvärdiga disputationsakt. Om Konungen påräknat, att genom densamma någon vinst skulle beredas för hans syftemål, så misstog han sig häri fullkomligt. Alla underrättelser instämma deri, att Forbes ansågs hafva lidit fullkomligt nederlag. Besynnerligt kan ock synas, att Konungen, som aldrig i sina skrifter vidrörde prædestinationsläran, likväl tillät både Micronius och Forbes uppträda såsom denna läras försvarare. Månne väl Konungen sjelf i hemlighet lutade deråt? Eller månne han ansåg den såsom en öppen, en mera likgiltig fråga, om hvilken de motsatta lärosätten borde kunna inom samma kyrka inrymmas? Huru än härmed må vara, säkert är dock, att genom dessa medhjelpare och just genom deras försvar af denna lära motverkades, ja tillintetgjordes all utsigt till framgång. Efter misslyckandet af detta försök insåg Konungen troligen, att motståndet var allt för

starkt, för att kunna öfvervinnas. Han lät Forbes strax derefter resa utur riket, och när denne två år derefter åter besökte Sverige, säkerligen då icke af Konungen inkallad, fann han ställningen så förändrad, att han efter helt kort qvardröjande lemnade landet. Vi finne ock icke, att Konungen efter Forbes första afresa tagit något steg att göra sina åsigter gällande. Andra regeringsomsorger, kriget och den annalkande ålderdomen torde ock hafva bidragit att afhålla honom derifrån. Men den strid, som sålunda blifvit utkämpad, lefde i minnet hos den dåvarande och nästföljande generationen och bidrog i väsentlig mån att gifva Svenska Kyrkan den afgjordt lutherska rigtning och hållning, som utmärkt denna Kyrka ända in i senaste tider.

Äran härföre tillhör i hög grad Olaus Martini. Kring honom samlade sig motståndskrafterne och han visade sig värdig att leda dem. Länge fick han ej öfverlefva den sista segren han i denna strid vunnit. Några få månader derefter, den 25 Mars 1609, afsomnade han, endast 52 år gammal. Hans samtida skildra honom icke blott såsom en lärd och kraftfull, utan ock såsom en mycket from, nitälskande och flitig man. De berätta, att, när han vistades i Upsala, höll han offentliga föreläsningar öfver bibliska böcker och predikade nästan hvarje vecka, att han alltid nedskref sina predikningar och att derföre långt efter hans död afskrifter af dem funnos i prestbibliotheker*). En af våra vackraste julpsalmer, № 63, bär hans namn och bevarar inom vår Kyrka hans minne.

*) Baazius, l. c. pag. 615. Jfr Raumanni, Likpred. öfver Olaus Martini 1609.

Om Latinska stilöfningar och stilprof.

Af Professor C. E. Zedritz.

Beträffande det ämne, vi här angifvit och i korthet skola behandla, kan man icke komma till insigt och öfvertygelse, utan att först blifva ense med sig sjelf om Latinska språkets och litteraturens rätta studium, betydelse och ändamål i våra dagar.

Ehuruväl striden derom visserligen ännu icke är afslutad, synes dock bland sakkunnige och derigenom omdömesberättigade män en öfvervägande mening allt mera göra sig hörd.

Denna mening som, så vidt vi förnummit, nu mera, såsom vi antydt, utgör flertalets bland både de egentligen lärde och personer af en högre bildning i allmänhet, synes oss vara i korthet, men klart och tydligt uttalad af den Danska Professorn M. Hammerich uti dess skrift "Borgerdydsskolen paa Christianshavn", hvilken skrift, utgifven 1854, innefattar en kort framställning "Om Latin og latinsk Stiil som Skolefag", deri professorn bland annat yttrar: "Den latinske Stiil have vi arvet fra en Tid, da Latin blev brugt som et levende Sprog baade i Skrift og Tale. Men efterat det Latinske Sprog har upphört at være Meddelelsesmiddel för de Lærde og i denne Egenskab næsten kun forekommer i Disputatser og Recepter, kan Latinskrifningen ikke længer drives som Öiemed, men kun som Hielpemiddel og Maalestok paa den Sprogkundskab, der hörer til at læse Latin saaledes, at man ikke saameget af Meningen slutter sig till Ordene og hvad de vel betegne, som af Ordene till Meningen."

Professor Hammerich säger väl detta med afseende på Elementarläroverket, men det kan gälla om läroverket på alla dess stadier, och vi instämma med honom i det omdöme, han här fällt.

Ty att Latinet upphört att vara ett skriftspråk *), åtminstone i den mening, det fordom var sådant, är väl en redan fullt afgjord sak, ehuruväl ej ännu så allmänt erkänd, att ej spridda röster, och dessa ej så fåtaliga, höja sig till invändning mot en öfvertygelse eller rättare en insigt, hvilken, om den också skulle partiskt tillbakavisas, dock med nödvändighet banar sig väg till slutligt erkännande.

Man finner visserligen, att Latinet skrifves ännu i våra dagar, och det med större mästerskap än tillförene, hvilket är en naturlig följd af den klassiska philologiens allmänna framsteg. Vid en flygtig blick på detta förhållande, skulle någon kunna tycka, att det är både besynnerligt och beklagligt att, ju närmare man synes hafva kommit mästerskapet, desto mera blir den vackra talangen att skrifva Latin en sällsynthet. Ser man åter nogare på saken, märker man att den talangen nu mera nästan är philologernas uteslutande tillhörlighet och icke rimligtvis kan tillhöra andra än desse. Hos philologerna är förmågan att i skrift behandla latinska språket naturlig, egentlig och fram för allt möjlig att förvärfva, ja till och med, om man så vill, redan en oafsigtlig följd af deras djupare och trägnare studium af språket. Men det synes icke vara lätt att förutsäga, huru-

*) Att det allt mera upphört att vara *tal*språk, bör nu mera icke kunna blifva föremål för tvist. Dermed vilje vi dock icke förneka, att det ännu kan såsom talspråk användas till stor nytta vid skolöfningar, på lägre, högre och högsta stadium; och icke heller mycket klandra, att språket ännu begagnas vid de lägre och högre lärdomsskolorna, både i prosa och poesi, såsom festlighetens mera sollenna uttryck, ty detta är en oskyldig och vacker qvarlefva från dagar, då nödvändigheten föranledde bruket af latinet såsom talspråk, hvilket bruk af sig sjelf skall upphöra. Snarare skulle man — om man ej erinrade sig, att hvad som i stort utvecklat sig, ej gerna kunnat hafva en annan utveckling än den det haft — kunna beklaga, att arten af den lärda skolans grundsatser, öfningar och sysselsättningar i sin mån fördröjt utvecklingen af en högre philologi, som i sednaste decennier inträdt.

vida och i hvilken mån ens dessa komma att bibehålla den vackra och tjenliga vanan att på latin meddela sina tankar och iakttagelser, emedan endast *det nödvändiga* låter beräkna sig, och det nu mera lika litet är nödvändigt, att de latinska författarne kommentera på latin, som det varit att på grekiska språket kommentera de grekiska författarne. Vi erfara nemligen, att kommentatorerne nu för tiden ömsevis begagna latinska språket och sitt modersmål.

Det finnes ännu lärda män och verkliga philologer, som i sin varma tillgifvenhet för klassiciteten icke alls vilja höra talas om någon förändring i latinets studium med afseende på dithörande skrif- och talöfningar vid våra lägre och högre lärdomsskolor. Det gifves, å motsatta sidan, personer som, till följe af ensidigt modern uppfostran obekanta med forntidens kultur, eller af missförstånd och vrånga begrepp, med fanatisk ovilja rata allt klassiskt studium och någon gång gå så långt i sin ensidighet, att de betrakta hela latinläsningen vid våra elementarläroverk såsom en barbarisk lemning från forntiden, ett värdigt motstycke till hvad man börjat kalla "la Russie interieure" i politisk mening, någonting man bibehållit under beräkning på att förekomma eller åtminstone försena all för lifvet behöflig medborgerlig upplysning och sakkunskap; som deraf, att latinet i betydlig grad upphört att vara vetenskapernas språk, sluta till riktigheten af sin förkastelsedom öfver detta språks studium i skolorna, och af samma företeelse ännu mera ytligt och grundlöst döma, att detta studium skall så småningom helt och hållet försvinna. Midt emellan desse fiender, såsom föremål för anfall från båda sidor, befinna sig de, som, med all aktning och tillgifvenhet för latinska skriföfningen, hvilkens nytta och nödvändighet de ännu endels erkänna, likväl nu mera anse dess ändamål icke vara alldeles detsamma, som fordom, och således vilja hafva den något annorlunda inrättad.

Om den, som något närmare känner och något sorgfälligare besinnat saken, utan öfverraskning och utan bedröfvelse betraktar den företeelse, att latinet allt mera upphörer att vara tal- och skriftspråk, så sker sådant af en helt annan grund, är hoppet om latinstudiets upphörande,

för hvilken skadefröjd det vore korttänkt och oädelt att misstänka honom, ty man älskar Romarnes språk och litteratur i samma grad, man tagit kännedom om dem; detta ligger i sakens natur, och erfarenheten bevittnar denna sanning. Han väntar nemligen af besagda företeelse en följd, fullkomligt motsatt den, hvilken det latinska studiets vedersakare förbida. Han kan tycka sig med rätta döma, att de lärde i fordna dagar, i den mån de med ifver och förkärlek sysselsatte sig med reproduktionen af de gamla Romarnes språk och litteratur, inskränkte och förlorade tiden för ett djupare inträngande i dessa kunskapsföremål. Detta förfarande härledde sig dels från behofvet af latinet såsom skriftspråk, dels från en förutsatt grundligare kännedom om detta språk, än man verkligen egde: man ansåg sig tillräckligt känna ordens och uttryckssättens betydelse, för att utan fara för misstag kunna använda språket, i nya sammansättningar af ord till nya uttryckssätt, i den klassiska philologiens och öfriga vetenskapers tjenst; hvaraf också, åtminstone endels, ett språk uppkom, som de gamla Romarne svårligen skulle hafva erkänt eller ens rätt kunnat begripa, såsom många äfven hos de bästa nylatinare förekommande uttryckssätt gifva anledning att förmoda. Den nyare språkforskningen och dess resultat har tydligen ådagalagt att man, både i skrift och i tal, började praktiskt begagna latinska språket hela sekler innan detta språk var för ändamålet tillräckligt kändt, ty — det är ej fullkomligt kändt ännu, eller hvilken ville väl påstå, att grammatister och lexicographer och öfriga inom den klassiska philologiens vidsträckta område sig sysselsättande lärde män redan afslutat sitt arbete? Man kan ju snarare säga, att först i nyaste tiden blicken rätt klarnat för iakttagelser af finare och dittills förborgade språkförhållanden i latinet, och ögat öppnats för den stora efterskörd, som är att göra på den latinska philologiens af otaliga föregångare under sekler kors och tvärs öfvervandrade fält. Det är på sådana grunder, den sanne latinvännen utan farhåga, men med glad tillförsigt märker, att den latinska philologien så småningom allt mera öfvergifver den simpla befattningen af tolk i de öfriga vetenskapernas tjenst och att den drager sig tillbaka inom sig sjelf.

Han kan också tycka, denne verklige vän af latinskt språk och litteratur, att de fordom vid läroverken, de högre såväl som de lägre, förekommande praktiska öfningar i latinska språkets talande och skrifvande, understundom just genom sin mängd och beskaffenhet varit sådana, att de mindre befordrat lärjungarnes verkliga philologiska insigter, än förspillt eller åtminstone försenat frukterna af ett grundligt latinstudium, i det de tagit tiden i anspråk för något, som saknar all användning *utom* skolan, och ej heller, om ej på ett oegentligt sätt och i ganska ringa mån, gagnar sjelfva vetenskapen, i det de vändt uppmärksamheten från det mera vigtiga och väsentliga, nemligen en begrundande läsning af språket och litteraturen, till den vidd, läroverket och lärostadiet skäligen kunnat medgifva.

Om det så är, att sjelfva den latinska philologien, för hvilken latinet kan såsom skriftspråk med egentlighet och stor fördel användas, likväl icke oundgängligen behöfver detta språk, hvilket förhållande är både af sig sjelft begripligt och äfven ådagalagdt derigenom, att utmärkte nyare philologer både i sina så kallade kommentarier och i uppsatser af hvarjehanda art begagna ömsom latinska språket, ömsom modersmålet, så kan man så mycket tryggare påstå, att de öfriga vetenskaperna alls icke behöfva det, med undantag af den terminologi, som latinska språket, i likhet och i förening med det grekiska redan bestått dem eller vidare kan komma att bestå. De tre stora Europeiska språken, om vi så få kalla det Tyska, det Fransyska och det Engelska, böra nu mera kunna anses för alla Europeiska vetenskapsmäns gemensamma tillhörighet, äfven de Skandinaviska vetenskapsmännens, att döma efter våra läroverks nuvarande beskaffenhet eller, än mera, af det de lofva för framtiden; och om äfven någon bland dem, hvilka inom vetenskapen åstadkommit ett arbete, som förtjenar blifva bekant utom våra landamären, icke skulle vara tillräckligt mäktig något af dessa språk, så kan han lätteligen genom en öfversättares biträde meddela sig med utlandet, hvartill han likaledes blefve nödgad, om latinet vore vetenskapens språk, och han icke ägde skicklighet att i skrift sig deraf begagna.

Hvartill tjenar då latinsk stilöfning? endast såsom ett medel för den latinska språkkunskapen, betraktad såsom ett *vetande*.

Professor Hammerich, ur hvilkens Skrift vi i början af denna uppsats gjort ett anförande, så mycket hellre, som han är en vän af latinskt språkstudium, utan att pedantiskt vidhänga slendrianen af studiisättet, hvad stilöfningen angår, synes oss med rätta yrka, att vid stilöfningen icke må blifva fråga om "Ciceroniansk Farve i Stiilen", och att den ej bör behandlas såsom en "fri konst." Stilöfningen är, ännu en gång sagdt, nu mera icke ändamål, utan medel. Qvarhåller man strängt denna åsigt, så reder man sig temligen lätt med frågan, *huru* stilöfningen bör inrättas. Såsom medel utgör den en nyttig, en väsentlig, ja, åtminstone på det *lägre* stadiet, en nödvändig del af språkstudiet. Den är det allra förnämsta medlet att skärpa ögat för boken och det allra säkraste examensprof å en grundlig språkläsning.

Af stilöfningen finnas tvenne slag: *afhandlingen* och *öfversättningen*. Om afhandlingen skola vi längre fram tala. Af öfversättningen förekomma tvenne slag: öfversättningen från latinet till modersmålet och från modersmålet till latinet. Öfversättningen af det förstnämnda slaget länder visserligen, äfven den, till nytta, men är dock ingenting annat än en, så att säga, på papperet fixerad och såsom sådan kanske mera vårdad s. k. explikation, hvilken mera kommer öfningen i modersmålet än den i latinet till godo. Öfversättningen från modersmålet till latinet deremot befordrar öfningen i detta sednare språk. Man erinrar sig lättare sitt modersmål med *dess* tillgångar och användning än ett främmande språk med *dess*. Att kunna explicera den latinska boken bevittnar visserligen minne af båda språken, ty derförutan förmådde man icke tolka det ena med det andra, men att kunna på latin öfversätta en uppsats, affattad på modersmålet, bevittnar särskildt minne för det *latinska* språket, ett mera lifligt, fast och reflekteradt minne. Just i en öfversättning från modersmålet till latinet, i den s. k. *reproduktionen* ligger en ypperlig latinsk språköfning och ett ofelbart intyg om språkkunskap. Likasom inom arithmetikens område en verk-

ställd uträkning till sin riktighet pröfvas genom användning af ett motsatt räknesätt, så pröfvas ock inom det språkliga gebitet kunskapen i latinet derigenom, att det från latinet på modersmålet öfversatta åter öfverflyttas på latinet, det vill helt enkelt säga, genom öfversättning från modersmålet till latinet. Om det är under explikationen, som ordboken inläres, så är det isynnerhet genom stilöfningen (öfversättningen från modersmålet till latinet), som grammatikans reglor förklaras och inskärpas, och ögat öppnas för de båda språkens olika skaplynne och talvändningar. Att lärjungen vid explikation af en latinsk författare på tillfrågan lyckas rätt uppgifva en grammatisk regel, detta kan ofta vara långt mera ett minnesverk än läraren förmenar; men att samma lärjunge kan vid reproduktionen med säkerhet använda samma regel, det är ett ofelbart intyg om, att han besitter den med både förståndet och minnet. Träffande säger Professor Hammerich: "det er godt at kunne forklare en Conjunctiv, hvor den findes, men bedre at kunne anbringe den paa rette Sted; thi först derved viser man, at man forstaaer sine egne Forklaringer og kan faae det rette syntaktiske Indtryk ved Læsningen."

Om det nu finnes tydliga och klara bevis för stilöfningens nytta och nödvändighet, och om ändamålet med densamma är en grundlig latinkunskap, så synes ej orsak vara att inlåta sig i strid med dem, som vilja afskaffa all stilöfning, hvilken åsigt och önskan, besynnerligt nog och beklagligtvis, delas äfven af några utmärktare skolmän. Dermot kan man — när äfven de, som vilja bibehålla stilöfningen, hafva sins emellan delade tankar — göra den frågan: till hvilket stadium af undervisningen hörer denna stilöfning? månne till Elementarläroverket, eller till Universitetet, eller till båda?

Några vilja förvisa stilöfningen till skolans nedre afdelning, hvilken inskränkning Professor Hammerich ogillar, och utan tvifvel med största skäl. Men i vårt fädernesland äro ännu skolornas inrättning och klassers och läseordningars indelning på olika ställen så olika, att några gemensamma och öfverallt förstådda benämningar för de sär-

skilda lärostadierna icke förefinnas. För att bruka vårt häfdvunna skolspråk, kunna vi tala om Skolan, Gymnasiet och Universitetet, eller det lägre, mellersta och högre lärostadiet, ty dessa tre måste i sjelfva verket tänkas sammanhöra uti en osöndrad enhet. Om vi få antaga dessa trenne hufvudafdelningar för det gemensamma läroverket — utan att här fästa oss vid, att skola och gymnasium nu mera äro på de flesta ställen sammanslagna till fullkomlig enhet till både väsende och benämning — så är vår enskilda åsigt den, att till skolan eller den nedre afdelningen egentligen hörer den så kallade *lokutionen*, det är den muntliga öfversättningen af för ögonblicket uppgifna kortare och lättare satser, och först mot slutet af lärotiden inom denna afdelning *stilöfningen;* och att denna har sin egentliga och största användning inom gymnasiet eller mellanafdelningen, samt att den vid universitetet eller inom den högre afdelningen hufvudsakligen förekommer såsom språkprof, men också kan och till en viss grad bör, äfven derstädes, användas såsom språkundervisning, ehuru, såsom vi redan antydt, icke i den utsträckning och med samma anslag af tid, som inom den mellersta afdelningen. Men om stilöfningen och stilprofvet vid universitetet längre fram mera.

Vi hafve nyss yttrat vår enskilda åsigt, att läroverkets mellanafdelning är det egentliga fältet för stilöfningen. Inom detta blir gossen allt mera yngling, der bör han vänja sig vid att skarpt uppmärksamma likheterna och olikheterna mellan latinet och modersmålet, hvarigenom blicken och reflexionen får en riktning och en vana, som — framdeles då och då lifvad och förstärkt — följer honom ända till slutet af hans latinska studiikurs. Det nya läroverket har fullkomligt rentvagit sig från beskyllningen för gammaldags *austeritet*, i och med den bestämning, att latinet nu mera är ett valfritt ämne. Ingen lärjunge åligger hädanefter att mot sin fallenhet och vilja läsa latin; endast *de* läsa detta språk, som dertill förklara sig äga fallenhet och behöfva det för sitt blifvande vitæ genus, så vida detta redan vid den tiden kan bestämmas. Deraf följer att de, som läsa detta språk, böra göra allt allvar af dess studium, för att, till ett närmare eller

fjermare liggande mål, fortsätta det vid universitetet. Desse lärjungar i latinet lära börja sitt studium, på vissa ställen åtminstone, uti läroverkets nedre afdelning, men deras bästa arbete i läroämnet faller otvifvelaktigt inom den mellersta. Här bör den lifliga och trägna latinska stilöfningen förekomma. Om hvarje upplyst och nitisk lärare i de moderna språken vid undervisningen begagnar ej blott den så kallade lokutionsöfningen, utan äfven anser skriföfningen derjemte ändamålsenlig och rentaf nödvändig, ehuru det eller de språk, i hvilka han undervisar, äro jemförelsevis lättare än latinet, såsom genom slägtskap och skaplynne närmare befryndade med vårt modersmål, skulle då ej en lärare i det omkring två tusende år gamla latinet vid undervisningen erkänna samma behof och nödvändighet? Förekommer det icke lika ofattligt som oförväntadt, att verkligen sakkunnige och erfarne skolmän kunna sätta i fråga att åsidosätta stilöfningen såsom undervisningsmedel? Eller skulle vi ej, om stilöfningen vid vissa läroverk mer eller mindre uraktlåtes, anse sådant äga rum mindre af grundsats, än jemntupp af försummelse?

Vi tillägga att vi, i öfverensstämmelse med Professor Hammerich, antage att, om stilöfningen inom denna afdelning af läroverket borttages, löshet och slapphet i undervisningen skall följa, och att, om vid afgången ur denna afdelning stilprofvet borttages, derigenom icke blott den säkra språkkunskapskontrollen skall försvinna, utan en särdeles förderflig retroaktiv verkan följa, den nemligen, att elementarundervisningen förfaller till ytlighet.

Vi komma nu till den frågan, huruvida stilöfningen hörer till universitetet, eller om den bör vara afslutad, innan lärjungen intager sin plats på den akademiska bänken?

Härom kunna tankarne vara delade, och äro det äfven. Å ena sidan kan man påstå och verkligen ådagalägga, att latinskrifning kan med verklig fördel öfvas på hvilket stadium af latinstudiet som helst, å andra sidan kan man yrka den satsen, att denna skrifning är vid universitetet blott tillfälligtvis behöflig. Man kan klandra elementarläroverken i det skick, de nu äro, och underkänna deras åtgöranden; man kan, å andra sidan, tänka dem sådana, man skulle anse

dem böra vara, och i latinet ålägga dem en något utvidgad undervisningsskyldighet. Man kan säga, att just deras närvarande beskaffenhet såsom skolor för *latinet* gör stilöfningen vid universitetet behöflig, men att en förbättring af deras skick skulle göra all latinsk stilöfning vid universitetet obehöflig.

Emot den sednare åsigten och det sätt att sluta, hvarpå den stödjer sig, har man sannerligen icke mycket att med skäl invända. Ofelbart är elementarläroverket den egentliga lokalen för dessa öfningar, och skötas de der med lifligbet och allvar, blifva de åtminstone icke absolut nödvändiga vid universitetet.

Men tills vidare — detta skall icke af den erfarne bestridas — äro de vid universitetet erforderliga. Det är bekant att de till universitetet, för studentexamens afläggande, från elementarläroverket ankommande ynglingar icke i allmänhet, utan snarare undantagsvis, i stilprofvet ådagalägga den latinska språkkunskap, att de kunna anses tillräckligt mogna att med frukt och framgång i ämnet fortsätta sin kurs till den philosophiska graden. Att under sådana omständigheter vid universitetet borttaga stilöfningen och stilprofvet, vore mindre väl betänkt. Det vore att betaga ungdomen utvägen att bota skadan och godtgöra sig för hvad den vid elementarläroverket, af en eller annan orsak, i sitt latinstudium försummat eller att, i det lyckliga fall, att den hit ankommit med grundliga elementarstudier i latinet, betaga den tillfälle att ytterligare utvidga och befästa sin latinska kunskap, isynnerhet den grammatikaliska. Och om, såsom sakkunnige och erfarne personer tycka sig hafva funnit, sedan en half reform af elementarläroverken inträdt och börjat visa sin verkan, och alltför många läroämnen blifvit för undervisning bestämda, äfven hos lärarne visat sig en tendens att fortskynda latinläsningen, nästan uteslutande såsom explikation, så skulle, af stilöfningens och stilprofvets upphörande vid universitetet, ytligheten i denna riktning allt mer och mer befordras.

Den negativa sidan och fördelen af latinskrifningen är den, att den utgör ett godt språkkunskapsprof, först uti

studentexamen, deri den är en kontroll öfver det sätt, hvarpå latinet, såsom sprak betraktadt, blifvit vid elementarläroverket inhemtadt, och sedermera också uti paföljande examina, i hvilka latinet ingår såsom examensämne, isynnerhet i examen till philosophiska graden. Och redan i denna egenskap skulle vi anse latinskrifningen nyttig och, under närvarande omständigheter, högst behöflig. Men den har äfven sin positiva sida, såsom vi redan antydt, den att vara eller åtminstone kunna vara ett undervisningsmedel. Huru vi tänkt oss detta, hafve vi i det föregående sökt visa, och befara icke att missförstås, då vi uttryckligen sagt, att vi uti latinskrifningen öfverhufvud icke se ändamål, utan medel. Det är vid denna skriföfning, enligt vår åsigt, icke fråga om en uppfostran till konstnärlighet i latinsk skönskrifning, icke om *talangen*, hvilken, i latinet såsom i hvarje annat språk, till och med modersmålet, naturligtvis beror af en medfödd fallenhet; det är blott fråga om språkkunskapens säkerhet, om ögats och örats tillvänjande vid ord, ordformer, ordfogningar och andra språkförhållanden, om intyg öfver, att det lästa är väl inhemtadt, och derigenom väg banad till beqväm och säker fortgång fran lättare till svårare författare, utan att mötande svårigheter afkyla hågen *).

---

*) I likhet härmed bör väl ock det Grekiska språkstudiet skötas, så att undervisningen deri förknippas med bredvidgående skriföfning, icke blott vid elementarläroverket, utan, tills vidare åtminstone, äfven vid universitetet.

Och för att nu tala om Svenska och särskildt Upsaliensiska förhållanden, så har verkligen denna åsigt redan synts göra sig gällande. Härstädes har nu mera början blifvit gjord med grekiska stilöfningar, och önskligt vore, om sådana allmänt infördes vid elementarläroverk. Mot denna nyhet, nemligen hos oss, kan man vänta sig att i början få höra de starkaste invändningar, och klagan öfver ett förment återvändande af allt slags gammalt pedanteri. Man skall säga: vi vilja hafva bort den latinska skriföfningen såsom öfverflödig, alldenstund erfarenheten visat, att man, utan grekisk stilöfning, läst grekiskan lika bra som latinet; och nu vill man äfven införa stilöfningen vid det grekiska språkstudiet! Vi svare, att "erfarenheten" är ett ofta ganska mycket missbrukadt ord, och att den sannerligen uti ifrågavarande fall bevisar just motsatsen. De grekiska gradualstudierna hafva visserligen vid universitetet haft en skäligt stor utsträckning, mèn icke

Latinskrifningen har, både såsom skriföfning och stilprof, sedan gammalt varit öflig vid vårt universitet.

Dess första användning härstädes förekommer i stilprofvet för studentexamen. Detta föregår sjelfva examen, och dess lyckliga utgång är ett vilkor för rättigheten att aflägga den s. k. större studentexamen*).

Detta prof synes oss vara behöfligt och fullkomligt billigt, då godkänd kunskap i latinska språket redan ensam bestämmer skillnaden mellan den s. k. större och den mindre studentexamen. Detta prof är ett supplement till examen i latinet, hvarigenom denna underlättas, förkortas och beriktigas. Den har också, såsom sagdt är, all billighet för sig, ty den, som icke förmår på ett enkelt, men felfritt latinskt språk återgifva en lättare och kortare öfversättningsstil — och andra stilar hafva visserligen hittills icke förekommit i skrifprofvet till studentexamen — den har i sanning ej läst sin latinska författare med nödig flit och uppmärksamhet. Detta prof kan möjligen, under de många olika försöken till förbättrad reglementering för undervisning och examina, innan man hunnit fullborda öfvergången från ett gammalt till ett nytt skolväsende, blifva borttaget, äfvensom studentexamen sjelf, men man kan våga hoppas och förutsäga, att en förnyad erfarenhet skall föranleda dess återställande.

Efter aflagd studentexamen återkommer latinskrifningen, såsom bruket är, både såsom öfning och kontroll, så väl för dem, som studera till philosophiska graden, som för dem, som tillämna andra examina, i hvilka fordran på latinsk

skötts med den grundlighet som latinet, just i saknad af den elementära grund, som lägges medelst skriföfningen. Men alla yttringar af missbelåtenhet och ogillande skulle snart upphöra, om en gång lärarne sjelfva, inseende den vinning, de göra for undervisningen, blefve vunna för stilöfningen.

*) Vid Lunds Universitet är förhållandet icke alldeles detsamma. Latinskrifningsprofvet ingår der uti sjelfva examen i Latinet och sammanfaller med den. Den underordnade vigt, latinskrifningen derigenom synes få, har, vid ej längesedan försiggången förändring och reglering af studentexamen, synts Upsalienses vara ett giltigt skäl att önska få, med vederbörligt begifvande, stanna vid gammal praxis på stället.

språkkunskap är jemförelsevis ringare. Öfningen försiggår så, att exercitanten vänder sig till hvilken akademisk lärare i ämnet, han sjelf för godt finner, och begagnar, mot särskildt arfvode, dennes biträde vid skriföfningen, för att sedermera, inför behörig auktoritet, offentligen aflägga sitt skrifprof. Nyttan af skriföfning, i förening med sådant biträde, är ögonskenlig, och en mångårig erfarenhet har bekräftat den på ett öfvertygande och tillfredsställande sätt.

Men att icke desto mindre i våra latinska skriföfningar, sådane de förekomma, ligger någonting ändamålsvidrigt eller föråldradt, med ett ord oriktigt, låter icke förneka sig. Då arbete och tidsanvändning icke på långt när lemna de frukter, man kunde förvänta, så måste något felaktigt ligga på ena eller andra sidan, på lärarnes eller på lärjungarnes, eller på bådas. Man har under många år haft tillfälle att iakttaga, att för mången exercitant det erbudna tillfället till latinsk skriföfning vid universitetet förefallit mindre såsom en nöjsam sysselsättning, än såsom ett besvärligt nödtvång, en verklig börda. Skyldigheten att underkasta sig denna skriföfning och att, efter dess fullgörande, bestå sjelfva skrifprofvet för den examen, som är i fråga, har också, oftare än mången skulle tro, förledt exercitanten till underslef och begagnande af främmande biträde. Den skicklige har i hemlighet lemnat den oskicklige sin hjelp, ett främmande arbete har blifvit räknadt exercitanten till godo, hvarigenom ofta på en gång gäckeri blifvit drifvet både med skriföfningen och med skrifprofvet. Vännerne af skriföfningens och skrifprofvets närvarande inrättning hafva, då det öfverklagade förhållandet visat sig, plägat säga, att det är lärarens eget fel, om han tillstädjer en sådan oart. Men fordrar man, att han, såsom skrifningen nu tillgår, skall förekomma eller afhjelpa detta missförhållande, så fordrar man af honom det omöjliga. Läraren kan visserligen, med sin erfarenhet, utröna, om en företedd skriföfning eller ett stilprof öfverensstämmer med exercitantens innehafvande språkkunskapsmått eller icke. Han kan, i sednare fallet, bestämdt veta, att ett främmande biträde blifvit begagnadt, men hvad mera? Hans moraliska öfvertygelse duger icke till ett juridiskt bevis, och

hvartill skulle detta slags bevis gagna? Att för den gången utestänga exercitanten från rättighet att aflägga prof inför konsistorium eller fakultet, har nästan alltid visat sig föga gagna den näpsta exercitanten eller den latinska stilöfningen. Ja! för att icke tala om det motbjudande och förhatliga uti allt så beskaffadt philologiskt fiskalsembete, hvartill tjenar det på det hela? Den som så utestänges, eggas deraf sällan till förnyad och mera ansträngd öfning, ty han kan nästa gång, genom ett fiffigare begagnadt biträde, taga sig fram till det minimum af kunskap, som kan godkännas, först i skriföfningarna, och sedan i stilprofvet.

Visserligen har man kunnat märka, att det är långt bättre beställdt med deras skrifning, som studera sitt latin för den philosophiska graden, än med de öfrigas, men äfven med de förras skrifning är ej förhållandet sådant, det borde och kunde vara.

Bland orsakerna till detta missförhållande räkne vi först och främst den omständigheten, att elementarläroverkens alumner icke till universitetet ankomma med den latinska språkkunskap, att de besitta en tillräcklig skrifskicklighet att lägga till grund för fortsatta, högre skriföfningar och att i dessa finna en nöjsam sysselsättning. En annan orsak anse vi vara den, att den s. k. Chrian eller afhandlingen är föreskrifven såsom den form, i hvilken det latinska skrifprofvet skall afläggas af alla dem, som tillämna någon gradualexamen; och det göra de flesta, som läsa latin. Den tredje orsaken anse vi vara den, att vederbörande auktoritet icke kan med full tillförsigt döma om skrifprofvets sjelfständighet, hvilket kommer dels af den nyss nämnda omständigheten, att skrifprofvet består i den s. k. chrian, dels af andra förhållanden, såsom att stilprofvet gemenligen aflägges af en så stor massa skrifvande på en gång, att trängseln och qvalmet medför ett störande obehag för dessa, och att en närmare tillsyn öfver deras arbeten blir omöjlig; och att detta förhållande, hvarunder det sjelfständiga och det osjelfständiga arbetet ofta röner samma öde, skall hos de skrifvande sjelfva afsvala hågen för en grundligt och allvarligt bemödande, är lätt begripligt.

Till bekräftande af den uppgiften, att elementarläroverkets alumner icke i allmänhet hitkomma med den latinska språkkunskap, som önskligt vore, hänvise vi till protokollerne öfver de latinska stilprof, som blifvit till studentexamen aflagda. Dock, såsom det der tillika visar sig, hafva visserligen icke alla dessa alumner visat samma underhaltighet i språkkunskap. En del af dem hafva varit skickliga och en annan del utmärkt skickliga, och det har derjemte tydligen visat sig, att några elementarläroverk i allmänhet sändt till universitetet alumner med grundliga och goda elementarstudier i latinska språket, och detta har gemenligen synts vara fallet med de elementarläroverk, hvilkas latinlärare förut varit lärare i ämnet vid universitetet. Vi skole hoppas, att detta lyckliga förhållande med tiden blifver allt mera allmänt, och att flertalet eller till och med de allra flesta alumner till universitetet ankomma med grundliga elementarstudier i latinet. Vi grunda denna förhoppning på den förmodan, att elementarläroverken skola söka tillegna sig lärare i ämnet af theoretiskt och praktiskt bepröfvad skicklighet, och att vid elementarläroverket de lärjungar, som egna sig åt latinet, hvilket efter nya ordningen icke sker förr, än ett visst kunskapsmått uti ett och annat modernt språk, helst det Tyska, blifvit af lärjungen inhemtadt, måtte för dröjsmålet med latinläsningens begynnelse, i sinom tid få ersättning i ett större och fullt tillräckligt antal lärotimmar, och icke öfverhopas samtidigt af alla de läroämnen, som vid läroverket nu mera äro för undervisningen bestämda.

Många vänta, att elementarläroverkets alla refvor-skola botas dermed, att studentexamen borttages, "hvilken" säger man, "hindrar elementarläroverkens fria utveckling." Man väntar således af dess borttagande äfven bot för bristerna i alumnernas latinstudium. Vi deremot hyse den farhåga, att studentexamens borttagande kan komma att snarare undandölja än häfva det onda.

Vi återgå nu till den s. k. Chrian. Den har sedan gammalt sina varma vänner, äfven bland latinkunnige män; och om man påstår, att också chrian kan gagna lärjungen — ty ur hvilken sak kan ej *någon* nytta dragas? — så ämne

vi icke bestrida det. Men vi påstå likväl, att chrian är relativt ogagnelig eller rentaf skadlig, genom de olägenheter, med hvilka den är behäftad, och derigenom, att hon undanträngt öfversättningen, som långt mera både öfvar och prölfvar lärjungen, hvilket förhållande, såsom vi förmene, ingen rätt sakkunnig och erfaren lärare skall bestrida. I chrian följer den arbetande, vid ämnets utveckling, den af ämnet beroende tankegången blott så vidt som språkkunskapen räcker till och lemnar honom dertill utväg, ty produktionen af tankeinnehållet hindrar honom ifrån att för tillfället ur lexicon extrahera den kunskap, han behöfver. Han följer, såsom antydt är, den för ämnet egentliga tankegången blott så vidt språkkunskapen dertill lemnar honom utväg, och när denna utväg brister, gör han, af fattigdom och försigtighet, en omväg förbi de tankar, dem han känner sig urståndsatt att uttrycka, det är, han går styckevis omkring ämnet i stället för att gå igenom det, och lemnar luckor, dem han söker uppfylla med icke alltför aflägset med ämnet beslägtade funderingar. Så tillkommer chrian i *bättre* fall. En chria, som är strängt på ämnet behandlad och på ett någorlunda uttömmande och sammanhängande sätt, hvarvid tillika språket är vårdadt och riktigt, hörer till sällsyntheterna. I *sämre* fallet åter är chrian, delvis eller helt och hallet, en egen eller främmande förut befintlig sådan, eller en af flera sådana sammansatt, ett slags Cento, eller ett ostyckadt, eller plockvis gjordt, utdrag ur någon gammal auctor eller nylatinare. Chria-skrifningen är också en alltför svår uppgift, äfven för en philosophiæ studiosus af jemn och grundlig latinsk språkkunskap, och för dem, som för en lägre examen läst ett jemförelsevis mindre pensum af latinsk litteratur, fullkomligt orimlig, om man nemligen fordrar, att chrian skall någorlunda göra skäl för sitt namn. Chrian är ett tankeprof, ett sakkunskapsprof och ett språkkunskapsprof på en gång, hvilket prof bör afslutas på några timmar: en öfverdrifvet svår uppgift! Derföre är, såsom vi förut en gång sagt, ett i denna form affattadt och rätt tillfredsställande skrifprof en sällsynthet, men deremot händer icke sällan, att en skicklig och tänkande skribent lyckas i ett afseende och misslyckas i ett

annat: att t. ex. formen är vårdad och god, men innehållet underhaltigt eller alldeles främmande för ämnet.

Chrian betraktas, sedan gammalt, icke blott såsom ett latinskt stilprof, bland fakultetens ledamöter fallande under den latinske professorns bedömande, utan såsom ett allmänt maturitetsprof, utgörande ett vilkor för rättigheten att göra försök med sjelfva examen, om hvilket prof fakultetens samtliga ledamöter äga rättighet och skyldighet att döma, icke blott professorn i romerska språket och litteraturen, hvilken fakultetsledamot enligt praxis blott äger sitt enskilda votum, och som, derest ej just chrian vore föreskrifven, säkert skulle, för sitt behof af säker ledning för sitt omdöme öfver de studerandes latinska språkkunskap, låta chrian fara och införa öfversättningen, som innebär en mera egentlig öfning för inlärandet af latinska språkets syntaktiska reglor och för språkförståndet i allmänhet, samt en skarpare pröfning af den förvärfvade latinska språkkännedomen. Det är ett missförstånd att tro, hvad vissa personer tro, att öfversättningsarbetet är "mekaniskt" — hvad gör väl chriaskrifvaren, såsom språkkarl, annat än öfversätter, nemligen sina egna tankar? — och att "öfversättningen är någonting för lätt och för simpelt för den mera försigkomne lärjungen." Ty hvilken bör ej kunna begripa, att en öfversättning kan så förlängas och försvåras, att den pröfvar äfven de största och mognaste krafter? I öfversättningen, uppgifven af en klok och erfaren lärare, måste öfversättaren följa en annans tankar, en för honom bestämd tankegång, och vandra, utan afvikelse till höger eller till venster, den bana, som öfversättningsstilens utgifvare för honom anvisat. Med öfversättningen vinner läraren det dubbla ändamålet, att han direkt öfvar och direkt pröfvar exercitanten i de stycken, han för godt finner. Således skulle vi, för vår del, äfven för den, som till philosophiska graden vinnlägger sig om den högsta kunskap i latinet och, såsom insegel derå, det s. k. högsta betyget i examen, icke fordra annat stilprof än öfversättningen; chrian eller afhandlingsprofvet skulle vi förbehålla för öfningen inom ett seminarium, å hvilket, jemte möjligen andra exercitanter, *de* fingo sin undervisning och öfning, som önskade mera speciellt bildas

till philologer. Dessa med ett af naturen förlänadt rikare språksinne, hvilka kunna tillförbindas att, för erhållande af lärareplatser, på latinska språket aflägga sitt lärdomsprof, och som känna fallenhet och förmåga att allt framgent på detta språk meddela sina studiers och forskningars resultater — *dessa* må vinnlägga sig om latinsk skrifskicklighet såsom en *talang*, en *fri konst*, och tillegna sig den Ciceronianska färgen i uttrycket.

Fordom fanns det för skriföfningen vid vårt universitet både öfversättning och chria. Öfversättningen användes såsom stilprof i den s. k. pro-exercitio-skrifningen, som förekom ungefär midt under den latinska studiikursen för philosophiska graden, vid hvilken period en stilöfning synes oss allra mest gagnelig. Denna öfversättning blef sedermera, efter vår åsigt, till föga båtnad för saken, utbytt mot chrian, så att man fick *tvenne* särskilda chriaprof, af hvilka det förra, eller exercitiiprofvet sedermera blef indraget. Den sednare chrian, det omtalade s. k. *allmänna maturitetsprofvet* är bibehållet. Dock synes det billigtvis vara på tiden att, om man vill äga qvar ett sådant, skaffa sig ett annat, och låta latinaren inrätta sitt språkprof såsom honom bäst synes, så att han anser sig kunna rätt utröna exercitantens förmåga att behandla latinska språket, det enda han åstundar erfara: ty om den skrifvande uti öfversättningen säkert behandlar språket, så kan läraren vara förvissad, att den skrifvande besitter det språkförstånd och den språkkunskap, han af denne för *sin* del, i *detta* prof, äger rätt att fordra. Ett för hela examen till philosophiska graden gällande maturitetsprof, rätt ändamålsenligt tänkt, bör deremot i allmännare och vidsträcktare mening pröfva den skrifvandes tankereda och tankestyrka: detta bör ovilkorligt vara ett afhandlingsprof och kan, om man så vill, derjemte vara ett kunskapsprof inom hvilket läroämne som helst, om man lemnar honom valrätt i afseende på språket, modersmålet ingalunda uteslutet.

Slutligen anse vi erforderligt, att sättet för skrifprofvets afläggande i någon mån förändras. Och om hela latinskrifningens förändring är vår enskilda tanke följande:

Då den, som skrifver dessa rader, en gång önskade och hoppades att, med det oförtrutna understöd, han äger, af utmärkt skickliga och nitiska yrkesbröder vid universitetet, åstadkomma ett något önskligare förhållande med latinskrifningen, föreslog han, i afsigt att sätta något mera lif och fart i skriföfningarne och att af exercitanternes mera sjelfständiga arbeten kunna bättre lära känna deras språkkunskaps verkliga ståndpunkt, att låta den privata kammarskrifningen omvexla med gemensam skriföfning å ett offentligt rum, der philosophiæ studiosi på bestämda dagar och timmar sammanträdde till arbete, under ledning af någon bland universitetets lärare i latinet, som i tur och ordning tjenstgjorde; men detta förslag vann ej bifall, utan förföll. Vi tro likväl, att icke desto mindre latinskrifningen kan lifvas och upphjelpas, med någon liten ändring i det närvarande förhållandet. Införes öfversättningen i chrians ställe, så är redan derigenom ofelbart mycket vunnet. Någon hvar, som haft befattning med latinsk skriföfning, har gjort den erfarenheten att, äfven på den lägre graden af skrifskicklighet, öfversättningen blifvit skrifven med större sjelfständighet än chrian, vare sig derföre, att uppgiften af ungdomen befunnits mera rimlig och utförbar, eller derföre att den gifvit en nöjsammare sysselsättning, af hvilken man märkt sig vinna verklig förkofran i sin språkkunskap.

Hvar och en exercitant, som tillämnar en examen, deri en jemförelsevis mindre latinsk läsekurs erfordras, vare skyldig att underkasta sig minst en termins skriföfning, den exercitant åter, som tillämnar philosophisk grad, minst tvenne terminers. I öfrigt vare skriföfningen fri, och hvar och en välje det lärarebiträde, han sjelf för godt finner, och bestämme sjelf, i samråd med denne lärare, tiden för stilprofvets afläggande inför vederbörande auktoritet. Den enskilde lärare, som mot arfvode lemnar undervisning, bör visserligen till- eller afstyrka skrifförsöket, men icke åläggas den förhatliga skyldigheten att officiellt förvägra anmälan till skrifprof; och ordinarie professorn i latinet bör likaledes befrias från samma skyldighet, emedan han icke känner den grad af sjelfständighet, med hvilken öfningsböc-

kerna äro författade, och icke kan utröna den, utan mycken möda och tidspillan. Den enskilde läraren låte vid sitt bord exercitanten nedskrifva åtminstone ett öfningsscriptum, att han, läraren, måtte vinna en fullkomligt säker grund för sin afeller tillstyrkan af profskrifningen inför vederbörande auktoritet. Öfver stilprofvet gifve ordinarie professorn i latinet betyg, i samråd med den lärare, som lemnat exercitanten undervisning under skriföfningen; hvilken rättighet synes med billighet tillkomma honom derföre, att han ensam sedermera gifver betyget i examen för latinkunskapen i dess helhet. Profskrifningen bör ej så verkställas, att på en gång hela antalet af dem, som under terminen önska aflägga sitt skrifprof, på en gång sammankallas, hvilket medförer den stora olägenhet, hvaröfver vi i det föregående klagat, utan böra vissa skrifdagar eller en hel skrifvecka terminligen anslås, hvarunder endast ett visst antal dagligen till skrifning sammankallas, så att beqvämlighet och trefnad vid arbetet må kunna emotses. Uppsigten öfver profskrifningen uppdrages lämpligast af vederbörande auktoritet, i dess namn, åt professorn i latinet och hans yrkesbröder, hvilka under denna period må vara från andra tjensteåligganden befriade.

Någon läsare af föregående lilla uppsats torde, med kännedomen om utländska universitetsförhållanden, med undran fråga, om ej önskan om förändring af den latinska öfnings- och profskrifningen förbundits med en allvarligare tanke på ett *seminarium*, som blifvit omnämndt i det föregående. Ett sådant har verkligen för några år sedan på sätt och vis funnits, så enkelt och så ofullständigt det än var, men upphörde, efter en kort tillvaro, genom omständigheternas föranledande. Sedermera har idéen hvilat, ehuru visserligen icke i grafven. Men ett fullständigt seminarium är icke en lätt sak att organisera: det fordrar, såsom kändt är, många och betydliga arbetskrafter och, om också dessa icke saknas på stället, så förutsättas för inrättningen derjemte materiella tillgångar, som ej ännu finnas. Men man bör icke desto mindre hoppas. Man synes ej behöfva frukta

att ett förslag till en sådan inrättning skulle ogunstigt tillbakavisas från den högsta akademiska styrelsens sida, alldenstund densamma sjelf en gång föranledt eller tillstadt den begynnelse till ett sådant, hvarom vi ofvan talat, ej heller att nödiga hjelpmedel skola förvägras af Rikets Ständer, som i sednare tider med verkligen storsint frikostighet omfattat universitetens och vetenskapernas sak.

Om det akademiska disputationsväsendet med särskildt afseende på Upsala Universitet.

Af Mag. Doc. C. Y. Sahlin.

Då vi åter upptaga en fråga, hvilken till sin allmänna del redan varit föremål för en i denna tidskrifts första häfte införd artikel, sker det dels för att i någon mån efterkomma den af nyssnämnde artikels författare, Prof. Hammerich, uttalade önskan att erhålla upplysningar om disputationsväsendets nuvarande skick vid de Svenska Universiteterna, dels för att fästa uppmärksamheten på en för ungdomens vetenskapliga bildning enligt vår tanke högst vigtig sida af det akademiska lifvet. De upplysningar, vi hafva att meddela, inskränka sig till Upsala Universitet. De önskningar, vi uttala, våga vi icke framställa såsom allmänna, ehuruväl vi veta, att de åtminstone i det hufvudsakliga delas af många bland Universitetets medlemmar. Sakens vigt torde kunna tjena oss till ursäkt, om vi för att gifva vår framställning nödigt sammanhang återkomma till flera af de bevis för disputationsöfningars nytta, som i Prof. Hammerichs artikel blifvit anförda.

För att orientera oss i vårt ämne kasta vi en blick tillbaka på disputationsväsendets forna tillstånd vid Upsala Universitet. Constitutiones Academiæ Upsaliensis gifna år 1655 af Carl X Gustaf innehöllo föreskrifter för så väl offentliga, som enskilda disputationer. Disputationer utgjorde tillsammans med orationes et lectiones den offentliga delen af de prof, som inom hvarje fakultet fordrades för gradens erhal-

lande. Dessa disputationer skulle kandidaterne, sedan de inför fakulteten undergått muntligt förhör, hålla under præsidium af någon inom samma fakultet graduerad. Præses fick dock endast i nödfall biträda vid försvaret. Teologiska fakulteten, inom hvilken Doktorsgraden utdelades endast åt den, som innehade en högre lärarebefattning eller någon annan dermed jemförlig plats, egde att jemte licentiater äfven utnämna kandidater, och för teologisk kandidatur fordrades muntligt förhör och offentlig teologisk disputation. Det var visserligen icke föreskrifvet, att de för vinnande af grad eller teologisk kandidatur utgifna afhandlingarne skulle vara författade af respondenterne sjelfva, men att de merendels varit det, intygas af en i företalet till Lidéns år 1778 utgifna Catalogus Disputationum in Academiis et Gymnasiis Sveciæ derom gjord anmärkning.

Det ofvan anförda slaget af disputationer är icke det enda, som 1655 års konstitutioner omtala. Den, som vid fråga om ledig professions återbesättande blifvit af Consistorium Majus föreslagen, skulle, äfven om ingen annan jemte honom erhållit förslag, gifva antagligt prof på sin skicklighet, innan han kunde anmälas till utnämning. Visserligen stod det honom öppet att göra detta på annat sätt än genom disputation, men disputationsprofvet är likväl det enda, som uttryckligen nämnes, och synes således hafva varit antaget såsom det regelmässiga. Till hvarje professors åligganden hörde att årligen författa och hålla minst en disputation. Undantag från denna regel gjordes dock för linguarum, historiarum, eloquentiæ et matheseos professores, hvilka, så vida de icke heldre ville disputera, egde att på annat sätt gifva prof på sin vetenskapliga verksamhet. Till Universitetets lärarepersonal hörde jemte professorerne 6 adjunkter, 2 i teologiska och 4 i filosofiska fakulteten. Äfven desse skulle hvarje år offentligen disputera, hvar och en af de förre mindst en gång, hvar och en af de sednare mindst två gånger. Filosofiska fakultetens adjunkter hade sig dessutom ålagdt att enskildt öfva ungdomen i filosofiska disputationer. Enskilda disputationer åsyftande studenternes, företrädesvis de yngres bildning, skulle hållas inom hvarje fa-

kultet, och Decanus skulle derom draga försorg. Diskussionsämnena skulle dervid framställas i korta satser, hvilka kunde få lånas från godkände författare. Särskildt stadgades, att disputationer en gång i veckan skulle hallas af de kongliga stipendiaterne under præsidium af den bland professorerne, som var inspector för de disputerande stipendiaterne. Skyldigheten att disputera skulle gå i tur mellan de särskilda fakulteternas stipendiater, och hvarje fakultets stipendiater kommo sålunda att disputera hvar fjerde vecka.

Disputation, som hörde till fakultet, hvars grad utgifvaren icke vunnit, skulle hållas under præsidium af någon inom fakulteten graduerad. När disputationens utgifvare sjelf presiderade, var det genom bruket, om och icke genom uttrycklig föreskrift stadgadt, att han skulle hafva en respondens. Vid hvarje offentlig disputationsakt skulle tvenne ordinarie opponenter uppträda, och dessutom skulle tillfälle att opponera lemnas åt åhörarne och företrädesvis åt vederbörande fakultets professorer. Argumenterna borde alltid framställas i syllogistisk form. För enskilda disputationer finnes intet stadgande angående opponenter. Naturligt synes dock vara, att de offentliga disputationerna i detta afseende skulle tjena de enskilda såsom mönster. Om det språk, som vid disputationerna skulle begagnas, behöfdes ingen föreskrift, ty såsom akademiskt språk var latinet vid den tiden utan medtäflare.

Bland öfriga stadganden, hvilka visa, huru stor vigt man lade på disputationsväsendet, anmärka vi endast följande. Hvarje professor borde bevista alla offentliga disputationsakter inom den fakultet, till hvilken han hörde. Studenterne uppmanades att flitigt besöka de offentliga disputationerna, och straff föreskrefvos icke mindre för den, som i detta afseende visade försumlighet, än för den, som ringaktlät att afhöra offentliga föreläsningar. Stipendiat, som gjorde sig skyldig till sådan försumlighet, skulle allt efter dennas grad dömas till förlust af hela sitt stipendium eller en del deraf.

Disputationsväsendet var icke något nytt, som 1655 års konstitutioner ville vid Universitetet införa. Det hade, sa-

som man lätt kan föreställa sig, redan förut der blifvit infördt, och konstitutionerna hade blott att gifva stadga åt dess häfdvunna form. Visserligen är det föga antagligt, att konstitutionernas många på det enskilda riktade föreskrifter någonsin blifvit noggrant iakttagna, men, hvad det hela beträffar, vittnar en lång tids erfarenhet om deras ändamålsenlighet såsom former för ett rikt och friskt lif. Vill man se, huru rik den litteratur är, som har att tacka disputationsväsendet för sin tillvaro, så behöfver man blott taga i betraktande den ofvannämnda Lidénska katalogen och de till år 1856 fortgående kataloger, hvilka Gabr. Marklin utgifvit såsom fortsättningar af den Lidénska.

Att gifva ett omdöme om denna vidsträckta litteraturs värde ligger utom vårt ämne och öfverstiger vår förmåga. Några få anmärkningar derom torde likväl icke anses obehöriga. En stor del af disputationslitteraturen synes oss böra bedömas ur annan synpunkt än den rent vetenskapliga. De afhandlingar, som för vinnande af grad författades af kandidater, kunna i allmänhet icke gerna vara ämnade att visa något annat än graden af kandidatens skicklighet. Många disputationsafhandlingar kunna äfven anses vara författade mera för att gifva ämne för diskussionen än med afsigt att framställa nya vetenskapliga undersökningar. Dessa båda slag af disputationer hafva uppfyllt sin bestämmelse, om de bidragit att vidmagthålla och lifva den vetenskapliga andan och verksamheten hos dem, till hvilkas öfning de skulle tjena. För oss kunna de icke ega något annat intresse än det rent historiska. Att äfven bland dem, som haft ett mera afgjordt vetenskapligt syftemål, större delen nu mera icke kan anses vara af vigt för någon annan än den, som vill med största noggranhet följa en viss vetenskaps utveckling, är en naturlig följd af vetenskapernas framsteg. Det är nog för denna litteraturs heder, om hon kan uppvisa ett jemförelsevis ringa antal skrifter af varaktigt värde och allmännare vetenskapligt intresse. För vår del tvifla vi icke, att hon kan det.

Vi kunna icke vända oss från denna sida af vårt ämne utan att säga några ord om disputationslitteraturens inflytande på den allmänna bildningen i landet. Att hon i det hela

icke kunnat verka omedelbart på en större allmänhet är gifvet. Hennes vetenskapliga form och det språk, hon begagnade, samverkade till att göra henne otillgänglig. Likväl har mången disputation rört sig omkring teologiska och politiska frågor, hvilka ådragit sig en mer än vanlig uppmärksamhet äfven utom Universitetet, och då under förra århundradet allmänna uppmärksamheten riktades på upphjelpandet af handel och näringar, utgåfvos äfven vid Universiteterna på Svenska språket författade disputationer i ekonomiska ämnen. Visserligen kan det sättas i fråga, om icke den sistnämnda riktningen var en missriktning inom disputationslitteraturen, och det kan svårligen nekas, att hon blifvit det, när man t. ex. i sitt nit att redogöra för "vetenskapernas tjenst-verk vid hushållningen" tog ett "vedbesparande kokningssätt" till ämne för en akademisk disputation, men det kan å andra sidan icke nekas, att dåvarande omständigheter i hög grad påkallade allmän medverkan till fäderneslandets ekonomiska förkofran. Ett exempel på disputationernas ingripande i de teologiska stridsfrågorna lemna Bilbergs disputationer, hvilka gåfvo anledning till den bekanta striden mellan teologerne, hvilka hyllade Aristoteles, och Cartesianismens anhängare *).

En disputationsakt angående ett politiskt ämne nemligen "de origine imperii civilis" finnes beskrifven i ett bref från J. Ollerman, sedermera Riksrådet Grefve Cronstedt **). Disputationen utgafs för gradens vinnande år 1691. Professorerne Bilberg, C. Lundius och Schwede opponerade och de tvenne sistnämnde tillrättavisade författaren, en kandidat Spaak för det sätt, hvarpå han yttrat sig om konungamakten, om hvilken man ur den Heliga Skrift, fäderneslandets lagar, och kongl. författningar samt de bättre filosofernas läror kunde visa, att hon ledde sitt ursprung icke från fördrag utan omedelbart från Gud. Derefter opponerade Castovius och yrkade i rak motsats mot Lundii och Schwedes nyss fram-

*) Se derom Tidskriften Frey, h. 5 för år 1842, W. E. Svedelii artikel "om förföljelsen emot Castovius och Bilberg."

**) Brefvet finnes infördt i Analecta epistolarum, in primis historiam et res litterarias Sueciæ illustrantium af O. A. Knös, Ups. 1787.

ställda påståenden, att konungamyndigheten grundade sig på fördrag, samt att konungen icke hade mera rätt i staten, än hvarje menniska har in statu naturali. Schwede förbjöd honom i den frånvarande decani namn att fortsätta sin argumentation och förklarade hans åsigt vara gudlös och förnuftsvidrig. Författarens mening säges hafva varit god, fastän han hade illa utfört sin sak. Åhörarnes antal var så stort, att äfven den, som infann sig vid disputationens början, knappt kunde få rum att sitta. Såsom orsak dertill angifves likväl icke ämnets beskaffenhet, utan den omständigheten, att præses, J. Arrhenius, då för första gången presiderade.

Berättelsen om denna disputationsakt gifver ett bevis på det intresse, som man den tiden egnade at disputationsakterna. Ännu lefva många, som minnas den tid, då detta intresse var oförminskadt, och från den Tredje Gustafs dagar finnas tvenne märkliga exempel derpå anförda i Atterboms Svenska Siare och Skalder. Vi mena i första rummet Thorilds lysande disputation pro exercitio, vid hvilken i Konungens närvaro Schröderheim, Öfverste Hastfer och Leopold samt derefter ytterligare tolf bland åhörarne opponerade extra ordinem. Den andra disputationen, som vi åsyfta, är den, som J. G. Oxenstierna under Ihres inseende, i närvaro af Gustaf den 3:dje, då ännu Kronprins, och af hela den öfriga Kongl. familjen, på Svenska språket försvarade.

Den omnämnda förföljelsen mot Castovius och Bilberg riktar vår uppmärksamhet på den uppsigt, som fakulteterna hade att hålla öfver disputationerna. I allmänhet gällde det såsom regel, att ingen fick hålla disputation utan tillstånd af vederbörande fakultet och decanus. Vidare var det i 1655 års konstitutioner föreskrifvet, att professorerna i de disputationer, som de sjelfva utgåfvo, skulle hålla sig hvar och en inom sin fakultets gränser. Särskildt tillkännagafs, att ingen utom teologiska fakulteten egde tillåtelse att i disputation inblanda teologiska satser, eller upptaga slutsatser, om hvilka man icke ur annan källa än uppenbarelsen kunde få kunskap. Derigenom var anledning gifven åt den teologiska fakulteten att inblanda sig i de öfriga fakulteternas angelägenheter, och

det är icke endast i striden rörande Cartesianismen, som teologerna gjort det. Ett af Prof. J. H. Schröder år 1838 utgifvet akademiskt program upplyser, att både Ihre och Linné genom sina disputationer väckte teologiska fakultetens oro. Särskildt hade hon i en under Linnés inseende utgifven disputation de curiositate naturali funnit anstötliga satser, hvilka gåfvo anledning till en öfverläggning, om hvad dervid "vore rådligast att giöra." Fakulteten stadnade vid det beslut, att decanus skulle opponera och derigenom gifva vederbörande tillfälle "att sin mening förklara i de mahl, som Theologien angå kunde, och medelst ytterligare förklaring reservationer giöra: hvilket och skiedde." Tvistefrågor af likartad beskaffenhet förekommo äfven före år 1655. Så t. ex. anklagade Domprosten L. Wallius, Universitetets davarande Rektor, år 1633 utn. Professorn vid Universitetet i Dorpat P. Schomerus för det, att han, som 1631 hade utgifvit en disputation innehållande astrologiska satser, nu hade hallit en oratio valedictoria med likartadt innehåll, och detta, oaktadt teologiska fakulteten föregående året hade fördömt astrologien. Fakultetens professorer, hvilka enligt uppdrag af Ärkebiskopen granskade talet, funno likväl deri ingenting så mycket värdt, att Schomerus derföre skulle blifva qvarhallen, och han fick då resa för att i rättan tid kunna tillträda sitt embete *). Innan vi lemna frågan om förhållandet mellan fakulteterna, anse vi oss böra fästa uppmärksamheten på de stadganden i 1655 års konstitutioner, som ålägga en hvar, som ville examineras i en annan fakultet, att afhöra mindst en teologs föreläsningar och undergå teologisk examen. Huru vigtig teologerne sjelfve ansågo denna sak vara, kan man finna af ett bref till teologiska fakulteten från Prof. J. Terserus skrifvet år 1655 från Stockholm, der Terserus sökte genomdrifva hvad fakulteten önskade få infördt i de då under arbete varande konstitutionerna. Fakulteten ville, att hvar och en skulle afhöra två teologers föreläsningar. Dessutom ville de genom årliga examina pröfva sina åhörares uppmärksamhet och flit. Terserus frågar sina embetsbröder,

*) Knös, p. a. st. sidd. 79—84.

om man borde medgifva Prof. Figrelius *), hvad han för filosofiska fakulteten yrkade, och derigenom undvika skenet af att icke hafva låtit honom få något af det han önskade. Figrelius begärde, att en hvar, som ville blifva examinerad i någon af de tre andra fakulteterna, först skulle pröfvas af filosofiska fakulteten i filosofi, latin och historia **). Föreskriften om årliga examina blef antagen för alla föreläsningar. Figrelius fick gifva med sig så mycket, att den förberedande filosofiska examen skulle fordras endast af dem, som sökte vinna graden inom de andra fakulteterna. Att filosofiska fakulteten å sin sida icke fann sig belåten dermed, att de, som ville vinna filosofiska graden, skulle examineras i teologi, kan man finna af ett i Prof. Schröders ofvan omnämnda program gifvet meddelande ur teologiska fakultetens handlingar för år 1657. Ärkebiskopen underrättar fakulteten, "at Facultas Philosophica besvärar sig deröfver at dem blifver derigenom af Theologica Facultate en träldom pålagd."

Till de anförda exemplen på strid mellan fakulteterna lägga vi ännu ett. Vi hemta det från den Cartesianska striden. Teologiska fakulteten instämde i ett af preseståndet vid 1686 års riksdag väckt förslag, att professionen i fysik, hvilken enligt E. Benzelii yttrande "med intriguer blifvit dragen till Medici", borde från deras fakultet skiljas. Preseståndets skäl är, att Medici vanligen följa "Philosophiam Cartesianam, och den, som det gör, kan omöjligen läsa Logicam Aristotelis" ***). Detta exempel, äfvensom det ofvan anförda om Linné, bevisar, att filosofiska fakulteten icke var den enda, för hvilken det var svårt att bibehålla freden med den teologiska.

Vi hafva uppehållit oss vid frågan om fakulteternas förhållande till hvarandra dels för dess inflytande på disputationsväsendet, dels ock derföre, att 1655 års konstitutioner gjorde fakultetsfördelningen till den enda lagliga formen för den studerande ungdomens organisation. Nationsföreningarne hade ännu icke utbildat sig till det, som de sedermera blefvo.

*) Sedermera Riksrådet Frih. Gripenhjelm.
**) Knös, p. a. st. sid. 120.
***) Se Tidskr. Frey, p. a. st.

De hade, såsom det synes, litet eller intet sysselsatt sig med vetenskapliga öfningar. Deremot hade de redan före 1655 tillvällat sig en disciplinär myndighet, hvars form och utsträckning åtminstone inom en nation genom öfverenskomna stadgar blifvit bestämda. 1655 års konstitutioner ville upphäfva nationsföreningarne och förbjödo alla nationssammankomster vid relegations påföljd för hvar och en, som deri deltog. Förbudet var vanmägtigt. Nationsföreningarne bibehöllo sig, och det dröjde icke mer än 8 år efter konstitutionernas utgifvande, innan de af Consistorium blefvo erkända. Consistorium tillsatte då Inspectores öfver de särskilda nationerna. 1667 finner man dem äfven vara erkända af Cancellern. I det reglemente för "inspectoribus nationum", som samma år antogs, finner man, att uppsigten skulle sträcka sig icke mindre till hvars och ens studier än till hans lefverne och seder *). Icke långt derefter voro nationerna i full gång med sina vetenskapliga öfningar. För att visa, hvari dessa bestodo, anföra vi såsom exempel några paragrafer ur protokollet vid Wermlands Nations sammankomst den 4 Juni 1698.

"1:o. Uttalde Mess. Ekelund och Örtendahl sina orationer, then förre de Superbia, then sednare de diligentia et ejus fructu.

3:o. Efter H:r Professorns **) afträde sammansatte sig Landsmännerna enhällel:n, till at af the förnämste latinske Auctoribus taga hvar sin och till hösten ***) utharbeta en kort oration om thes styl, skrifter, beröm och förda lefverne: på thet man tillika med oratorisk öfning matte desto bättre komma i förfahrenhet om the Auctorer, som besynnerl:n Eloquentia Romana kan tagas af. — — — — — — — — —

4:o. Efter som mange förmente sig öfver sommaren skola blifva i staden; thy önskade man, att the ville sins emellan antaga de exercitier, som kunde gifva dem tillfälle, at med

*) Se härom Tidskr. Frey, för år 1844, artikeln om den akademiska nationsinrättningen sid. 297 ff.

**) Lagerlöfs, som då var nationens inspector.

***) Med verkställigheten gick det icke så hastigt. Protokollerna visa, att det dröjde några terminer, innan alla orationerna blefvo färdiga.

någon frucht och förkofring pläga vänligit omgiänge inbördes. Och lofvade H:r S. Letström at för them, som behagade, läsa Memoriale Bibl. Martinii, H:r Lars Letström Hebraiskan, och alla at halla collegia disputatoria."

Ur ett annat protokoll af samma år tillägga vi följande: "Emedan the yngre största dehlen ei kunde sig betiena af the lärdas Collegier, mehrendels för medellöshet skull, så skulle the äldre, jemväll sig sielfva till öfning, taga them an, och med flit sökia till at befrämja them i theras vällfärd. Och omtaltes therföre, hvad öfningar then tiden fram åth privatim för them hafvas skulle, och hvilka af the äldre hade ledighet gifva them information. Altså efterfrågades först, hvilken the yngre i synnerhet hade anförtrott sin styrsell uti studierna." Derefter redogöres härför äfvensom för de ämnen, i hvilka de äldre erbjödo undervisning.

I allmänhet hölls vid hvarje nationens sammankomst en oration, och litet längre fram förekomma äfven disputationer vid nationens sammankomster. I andra nationers protokoller förekomma disputationer vid sammankomsterna tidigare. Så hafva vi t. ex. i Roslags nations protokoller funnit, att disputationer der höllos redan 1686. I Westmanlands och Dala Nation togo de sin början år 1697. Vanligen disputerades öfver någon del af en allmänt begagnad bok. Så t. ex. disputerades vid en sammankomst inom Wermlands nation öfver "Locus de Scriptura Sacra ex B. Huttero samt Prolegomena ex Puffendorffii lib. de officio hominis, hvar vid officiarii med sådant beröm sitt ämbete gjorde, att H:r Inspectorn med adplausu samma act hörde och slutade." Från de nyssnämnde författarne hemtades sedan en lång tid diskussionsämnen. I sednare tider har det varit vanligt, att diskussionsämnena framställts under form af teser.

Det var icke blott vid de allmänna sammankomsterna, som disputationer höllos inom nationerna. Under terminerna disputerades vanligen en eller två gånger i veckan. Likväl synes detta icke hafva varit förhållandet i äldre tider. Åtminstone synes det icke hafva varit i nationernas stadgar föreskrifvet. I de äldre nationsstadgar, om hvilka vi tagit kännedom, lemnas det vanligen åt Inspector att, när han

ville, sammankalla nationens medlemmar för disputations hållande. Möjligen höllos de egentliga disputationsöfningarne till en början mera enskildt under form af collegia disputatoria, såsom de i det ofvan anförda protokollet benämnas. Att vid disputationer begagna Svenska språket synes temligen tidigt hafva varit tillätet. I Stockholms Nation medgafs det åtminstone redan år 1703. I medlet af förra århundradet synes detta medgifvande hafva blifvit allmännare. Likväl är det troligt, att latinet det oaktadt länge i de flesta fall begagnades.

Att disputationerna understundom blifvit försummade kan man vänta, då det icke alltid varit stadgadt, att de skulle hållas på bestämda tider. Man finner ock anmärkningar härom. Vid en Wermlands nations sammankomst år 1712 "påmintes at det vanliga exercitium disputatorium ej måtte komma uhr bruk." Påminnelsen gjorde åsyftad verkan.

Det ofvan anförda visar, att inom nationerna undervisning gafs samt disputationer och orationer höllos. Lägger man härtill, att nationerna i sednare tider anställde examina med sina yngre medlemmar*), så finner man, att de hvar för sig bildade en liten läroanstalt. För vår del betvifla vi icke, att nationerna såsom sådana haft en i hög grad gagnelig verksamhet. Det skulle säkerligen hafva varit svårt att finna någon annan form, lika passande för Upsala studenter under de egendomliga förhållanden, som i äldre tider voro gifna vid Universitetet.

Sedan vi sålunda sökt redogöra för de olika former, under hvilka disputationsväsendet i äldre tider framträdt vid Upsala Universitet, vända vi oss till nyare tider för att tillse, hurudant förhållandet var vid slutet af den långa tid, som förflöt, innan 1655 års konstitutioner upphäfdes. De efterträddes, såsom bekant, år 1852 af Kongl. Maj:ts Nådiga

*) Dessa examina åsyftade att utröna, huruvida de yngre egde de kunskaper, som man ville finna hos den, som skulle kunna öfverflyttas från den lägsta och från deltagande i nationens angelägenheter vanligen uteslutna klassen af nationens medlemmar. Sedan studentexamen för något mer än 20 år sedan blifvit skärpt, försvunno dessa nationsexamina.

Statuter för Universiteterna i Upsala och Lund. Att under en så lång tid många förändringar inträffat är naturligt. Vi skola söka angifva de väsendtliga.

Alla enskilda disputationer inom fakulteterna hade upphört. Ännu i början af vårt århundrade disputerades åtminstone någon gang med stipendiaterna, men småningom kom detta alldeles ur bruk.

Disputationerne inom nationsföreningarne hade väl bibehållit sig längre, och ännu finnes något af dem i behåll, men i några nationer äro de formligen afskaffade, i andra hafva de kommit ur bruk. I de nationer, der de ännu förekomma, äro de väl icke mer än en skugga af hvad de fordom varit. Väl veta vi, att äfven under de sista åren hållits disputationsakter, hvilka säkerligen icke skulle hafva behöft frukta jemförelsen med de bästa bland dem, som i forna tider höllos, men dels hafva de mera sällan förekommit, dels har det blifvit allt svårare att förmå någon större del af nationernas medlemmar till verksamt deltagande i dessa öfningar. I följd af dessa förhållanden hafva disputationsöfningarne i de nationer, der de finnas, dels blifvit otillräckliga, dels förfelat ett af sina vigtigaste ändamål, nemligen att vara öfningar för dem, som bäst behöfva sådana. Det är naturligt, att desse, som hafva största svårigheten att öfvervinna, äfven efter reglen hafva största svårigheten att förmå sig till öfningens företagande.

En annan form af disputationsöfningar finna vi i de s. k. disputationerna pro exercitio, hvilka föregingo filosofiska kandidatexamen och åtföljde de förberedande filosofiska examina, hvilka fordrades af dem, som ville taga kandidatexamen inom annan fakultet. De voro offentliga disputationer och höllos under inseende af någon inom vederbörande fakultet graduerad. Ehuru vi icke i 1655 års konstitutioner funnit någon föreskrift rörande dessa disputationer, hafva vi dock all anledning till den förmodan, att de af ålder varit brukliga. Disputationskatalogerna visa allt ifrån den tid, vid hvilken de taga sin början, en stor mängd disputationer, vid hvilkas offentliga granskning studenter responderat, utan att göra det för gradens erhållande. I sednare tider veta vi, att dis-

putationer pro exercitio fordrats af hvar och en, som ville vinna akademisk grad. Då det emellertid icke fordrades mer än en enda sådan disputation, böra de väl snarare betraktas såsom försök, om respondenten hade vunnit erforderlig skicklighet för att offentligen försvara en afhandling, än såsom egentliga öfningar. Troligt är, att de afhandlingar, som vid dessa disputationer gjordes till föremål för granskning, sällan varit författade af respondenterne. Åtminstone har detta i sednare tider varit förhållandet. Innan dessa disputationer genom 1852 års statuter afskaffades, hade de helt och hållet förlorat sin betydelse såsom öfningar och prof för respondenterne. Sällan deltogo desse i försvaret. Stundom togo de sig äfven frihet från det åliggande, som vanligen ansågs tillkomma dem, nemligen att i korthet sammanfatta opponenternes argumenter. Salunda hände, att respondenten icke sade ett enda ord under hela disputationsakten. Fall förekommo äfven, då han icke förstod det ringaste af disputationsafhandlingen *).

Sålunda hade de disputationsöfningar, som Universitetet eller nationerna stadgat för sina medlemmar, nästan fullkomligt förfallit. Om de försök, som under de sista 10 eller 15 åren gjorts att under andra former återställa dessa öfningar skola vi tala, sedan vi först redogjort för de offentliga disputationsprofven.

Vi börja med gradualdisputationerna. Äfven dessa hafva varit nära att sjunka till tom formalitet, och det är icke otroligt, att gradualdisputationer inom filosofiska fakulteten egt rum, vid hvilka respondenten gjort lika litet, som de tystlåtnaste respondenterna vid exercitiidisputationer. Kort före promotionerna hölls vanligen en stor mängd gradualdisputationer. Detta hade till följd, att de icke kunde följas med vederbörlig uppmärksamhet. Härvid bör likväl anmärkas, att ehuru 1655 års konstitutioner stadga, att graden skulle medföra rätt att privatim docera, likväl först sedan man dertill er-

*) Skälet, hvarföre de detta oaktadt bibehöllos, var väl intet annat än det, att respondenten skulle betala tryckning-kostnaden för disputationsafhandlingen. Härom skola vi längre fram nämna några ord.

hållit decani och fakultetens samtycke, så föll det väl svårligen någon in att begära sådant samtycke, innan han hade aflagt särskildt disputationsprof för docenturs erhållande. Säkerligen skulle en sådan begäran hafva förefallit fakulteten högst orimlig. Denna inskränkning i de rättigheter, som graden skulle medföra, var så mycket mera nödvändig, som det, enligt hvad ofvan är nämndt, icke fordrades, att graduldisputationerna skulle vara författade af kandidaterna sjelfva. Visserligen skulle det i detta afseende kunna tyckas hafva varit nog, om man fastställt, att graden icke skulle medföra kompetens till docentur för den, som icke sjelf författat sin gradualdisputation. Likväl skulle det hafva varit en högst betänklig sak att stadna vid en sådan inskränkning, ty det skulle utan tvifvel hafva blifvit ganska svårt att rädda disputationsprofven för docentur undan faran att ryckas med i det förfall, hvari gradualdisputationerna råkade. Antalet af filosofie kandidater, som begagnat sig af rättigheten att till granskning framställa en af præses författad afhandling, har naturligtvis varit ganska olika vid olika promotioner. För att gifva en föreställning om förhållandet under de sista åren meddela vi derom ungefärliga uppgifter från promotionerna åren 1842, 1851 och 1854. Vid 1842 års promotion promoverades öfver 90 magistrar. Bland dessa hade omkring 20 sjelfva författat sina disputationer. Vid 1851 års promotion var antalet af promoverade magistrar lika stort som år 1842, men då hade ungefär hälften af hela antalet författat disputationer. Vid 1854 års promotion uppgick de promoverades antal öfver 110, bland hvilka högst 40 sjelfve voro författare till de afhandlingar, som af dem till granskning framställdes *). I sammanhang härmed fästa vi äfven uppmärksamheten på förhållandet mellan antalet af Svenska och Latinska disputationsafhandlingar. Vid 1842 års promotion hade Latinet öfvervigten, om man haller sig till kandidaternas egna afhandlingar. Deremot voro omkring

*) I följd af särskild föreskrift tillämpades icke 1852 års statuter vid de examina och öfriga prof, som kandidaterne till 1854 års promotion hade att aflägga.

60 af de afhandlingar, som hade præsides till författare, skrifna på Svenska språket*), hvilket således i det hela hade en högst betydlig öfvervigt. Vid 1851 års promotion vägde det nästan jemnt mellan båda språken. Præsides hade då skrifvit flera Latinska än Svenska afhandlingar, men kandidaterne tvärtom. Vid 1854 års promotion hade både præsides och kandidaterne skrifvit flera Svenska än Latinska afhandlingar. Antalet af Latinska afhandlingar gick till 45**). För diskussionen gällde i allmänhet den regeln, att hon skulle föras på det språk, hvarpå afhandlingen var skrifven. På gradualdisputationerna har det utöfvat ett helsosamt inflytande, att man från och med 1851 års promotion gifvit betyg både för afhandling och försvar, det sednare äfven i de fall, då kandidaten försvarat en af præses författad afhandling.

Inom teologiska och juridiska fakulteterna var antalet af dem, som undergingo kandidatexamen icke särdeles stort. De fleste inskränkte sig till de mindre omfattande examina, som fordrades af de förre för dimission till stiften, der de af Domkapitlen ytterligare examinerades, och af de sednare för inträde i rikets rättegångsverk. För ingen af dessa båda examina fordrades disputationsprof. För att få undergå kandidatexamen i teologi eller juridik fordrades icke heller att hafva aflagt teologiskt eller juridiskt disputationsprof, icke heller afvaktades disputationsprofvet innan den examinerade förklarades för kandidat. Först för licenciatexamen fordrades disputationsprof. Antalet af dem, som undergingo denna examen, var ganska ringa. Likväl var det åtminstone i teologiska fakulteten icke ovanligt att kandidaterne dispute-

*) Bland dessa var likväl ett icke obetydligt antal öfversättningar från grekiskan.

**) Vi hafva till Latinska afhandlingar räknat texter och öfversättningar på andra språk, då de varit åtföljda af anmärkningar skrifna på Latinska språket. För öfrigt torde det böra anmärkas, att för hvarje disputationsakt oftast icke utgafs mer än en del (vanligen ett ark) af en afhandling. Härpå hafva vi likväl icke fäst afseende vid den ofvan gjorda beräkningen, utan vi hafva räknat det, som vid en disputationsakt framställts, såsom en disputationsafhandling, äfven om det varit blott en del af ett större helt.

rade efter aflagd kandidatexamen. De författade då sjelfve sina disputationsafhandlingar.

Medicinska fakulteten fordrade icke heller af sina kandidater, att de skulle disputera öfver något medicinskt ämne, men då inom denna fakultet alla skulle taga licenciatexamen för att hafva genomgått en fullständig akademisk kurs, så blef förhållandet här ett annat än i den teologiska och den juridiska. Disputationen, hvilken måste föregå licenciatexamen, kom här att utgöra en väsendtlig del af de prof, som hvar och en hade att aflägga. Nödvändigt var väl icke att sjelf författa sin gradualdisputation, men det var temligen vanligt, att man gjorde det. Stundom finner man, att flere kandidater utgifvit hvar sin del af en afhandling, som varit författad antingen af dem gemensamt, eller ock af en bland dem, hvilken delat med sig åt de andra.

De disputationer, som tjenade såsom specimina för erhållande af akademiska lärarebefattningar, hade blifvit ansedda såsom mera oundgängliga, än de enligt 1655 års konstitutioner voro. Det torde vara svårt att finna någon, som under sednare tider före år 1852 blifvit befordrad till professor eller adjunkt vid Universitetet utan att efter gradens erhållande hafva aflagt disputationsprof i något af de ämnen, hvilka hans lärareverksamhet skulle omfatta. I afseende på docenturerne har samma förhållande egt rum inom filosofiska fakulteten. Deremot kunde det väl hända, att den, som förut aflagt disputationsprof i något till sökt profession hörande ämne, icke behöfde vid ansökningstillfället å nyo speciminera för att anses kompetent. I afseende på behandlingen af frågan om ledig professions återbesättande hade nemligen den förändring blifvit vidtagen, att sökande skulle anmäla sig hos Consistorium och aflägga sina prof, innan vederbörande fakultet och Consistorium yttrade sig om deras skicklighet och upprättade förslag. Man kunde då få räkna sig till godo specimina, hvilka längre eller kortare tid förut blifvit aflagda. I allmänhet gällde det såsom regel att specimina för lärarebefattningar skulle vara skrifna på Latinska språket. Undantagen härifrån äro icke särdeles talrika. Likväl börja de under de sista 10 åren före 1852 blifva allt talrikare.

Specimina på Svenska språket förekomma då icke blott i juridiska och medicinska fakulteterna utan äfven i den filosofiska. För den i sednare tider inrättade professionen i estetik och modern litteratur gjordes undantaget till regel. Sa ock i afseende på docentur i dessa ämnen. I allmänhet torde det kunna antagas, att disputationsprofven för akademiska lärarebefattningars erhållande behandlats med allvar, och att vid förslags upprättande på dem gjorts mycket afseende. Likväl anse vi oss icke böra lemna oanmärkt, att den i sednare tider allmänt antagna seden att sönderdela hvarje afhandling i mindre delar, oftast bestående af ett ark hvardera, och till särskild granskning framställa hvarje sådan del med undantag af den sista, hvilken vanligen jemte de andra lemnades till granskning åt en dertill af vederbörande fakultet förordnad opponent, medförde den olägenheten, att flera eller färre af de disputationsakter, hvarvid särskilda delar granskades, mången gång icke ådrogo sig någon uppmärksamhet. Stundom hände, att ingen enda åhörare infann sig vid dylika disputationsakter, hvilka då vanligen fingo formen af ett colloquium familiare mellan speciminanten och hans tillämnade motståndare. Deremot var detta icke händelsen med den disputationsakt, vid hvilken fakultetens opponent uppträdde och hela afhandlingen granskades. Det var brukligt, att betyg gåfvos både för afhandlingen och för försvaret, och det sednare betyget bestämdes hufvudsakligen med afseende på denna disputationsakt, hvilken derigenom blef allt för vigtig för att kunna vårdslöst behandlas.

Vår framställning af disputationsväsendets tillstånd i sednare tider vittnar om disputationsöfningarnes och till en del äfven disputationsprofvens förfall. Orsakerna härtill måste vi söka angifva för att kunna afgöra, om det är önskligt, att disputationerna åter upplifvas.

I första rummet fästa vi oss vid Latinets inflytande. Utan tvifvel har Latinet allt för ofta medfört ett tryckande tvång både vid afhandlingens författande eller öfversättande och vid diskussionen. Svårigheten, stundom omöjligheten att med nödig korthet och bestämdhet i uttrycket förena renhet i språket måste inverka högst ofördelaktigt. Bristande öfning

i Latinska språkets behandling i tal och skrift lade ännu flera hinder i vägen för tankarnes framträdande. Huru svårt det än må hafva varit att afskudda sig detta ok, så tro vi likväl att, om disputationsväsendet icke af andra orsaker blifvit bragt på fall, befrielsen från en besvärlig form snart skulle hafva vunnits, heldst sedan vårt eget språk hade blifvit så mycket renadt och utbildadt, att det i många hänseenden öfverträffade Latinet i förmåga att uttrycka våra tankar. Vi tro det så mycket mera, som vi redan för 100 år sedan finna denna befrielse började, så väl vid de offentliga disputationerna, som vid nationernas disputationsöfningar. Visserligen hade, såsom vi ofvan nämnt, de offentliga disputationsafhandlingar, som vid den tiden skrefvos på Svenska språket, ett innehåll, hvilket man för dess nytta i det ekonomiskt praktiska lifvet ville göra allmännare bekant inom landet, men det, som för detta ändamål kunde göras, borde äfven kunna göras för det icke mindre vigtiga ändamålet att gifva de mera rent vetenskapliga afhandlingarnes innehåll en form, hvari det kunde framträda så klart som möjligt. Vi kunna icke undgå att anse det vittna om bristande nit för disputationsväsendets bästa, att Latinet så länge fått qvarstå såsom ett hinder för dess fria utveckling.

Den verksammaste orsaken till afsvalnandet af den ifver, hvarmed man fordom öfvade sig och andra i disputerande, tro vi oss finna i den förändrade riktning, som studierna i sednare tider tagit. Denna förändring har fortgått drifven af en oemotståndlig magt. För studenten framträder denna magt under formen af examensfordringar, för vetenskapsmannen visar hon sig under en föga blidare gestalt i det alltjemnt växande materialet inom den vetenskap, åt hvilken han egnat sig. Studenten måste böja sig för examensfordringarne, såvida han icke vill förstöra sin framtid, och han måste då först och främst söka inhemta det förråd af kunskaper, som af honom fordras. Vetenskapsmannen måste först och främst söka inhemta det förråd af kunskaper, som finnes samladt inom området för hans vetenskap, och ju rikare förrådet blifver, desto mera måste vetenskapsmannen inskränka sitt område. Häraf har nu, såsom en hvar vet, blifvit en följd,

att både vetenskapsmannen och studenten mer och mer vändt sig ifrån den allmänna vetenskapliga bildningen eller det formella i vetenskapen och riktat sig på inhemtandet af kunskapsförrådet eller det faktiska. Ju större kunskapsförråd man fordrade af studenten, och ju flera ämnen man förelade honom att studera, desto mindre tid och kraft kunde han egna åt bildningens formella sida. Ju mera kunskapsförrådet inom vetenskapens särskilda grenar växte, och ju mera vetenskapsmannen nödgades inskränka sitt område, desto mera blef ock den ena vetenskapen skild från den andra, och desto mindre vigt lade man på det för alla vetenskaper allmänna och gemensamma. Sedan denna riktning en gång var gifven, fortgick man naturligtvis vidare och bemödade sig mera att utvidga sina kunskaper än att strängt sammanbinda dem med hvarandra och göra sig reda för det ena kunskapsområdets sammanhang med det andra. Det är då naturligt, att de öfningar, som företrädesvis måste åsyfta att utveckla den formella sidan af den vetenskapliga bildningen, skulle förefalla mången såsom besvärliga formaliteter, hvarigenom man icke vann det ringaste för studiernas förmenta väsendtliga ändamål, nemligen kunskapsförrådets förökning. Att disputationsöfningarne höra till det slag af vetenskaplig verksamhet, som härigenom förlorade krediten, är en gifven sak. I denna studiernas riktning tro vi oss finna den förnämsta orsaken till disputationsväsendets förfall.

Det vare långt ifrån oss att vilja neka den angifna riktningens behöflighet eller nedsätta värdet af det arbete, hvarigenom ett rikare innehåll förvärfvas åt vetenskapen. Det är blott mot en ensidig riktning åt detta håll, som vi anse en hvar böra vara på sin vakt. Att en sådan ensidighet funnits och ännu finnes, ehuru reaktionen icke uteblifvit, anse vi onekligt, och vi öfvergå till framställningen af de omständigheter, som enligt vår tanke mest bidragit till denna ensidighet, så vidt de verkat såsom orsaker till disputationsväsendets förfall.

Till dessa räkna vi i första rummet den formalism, hvartill man vid disputationerna ofta gjort sig skyldig. Den syllogistiska form, hvari 1655 års konstitutioner ville hafva

alla argumenter framställda, har troligen för lång tid tillbaka fått lemna rum åt en friare form. I sednare tider har man åtminstone icke i det afseendet haft skäl att klaga öfver något för strängt band på föredraget. Det har i allmänhet ansetts såsom en stor förtjenst, om man kunnat framställa så väl invändningar som svar under formen af ett fritt och utförligt resonnement. Deremot tro vi, att man redan länge haft anledning till klagomål öfver bristen på förmåga att gifva framställningen syllogistisk form, hvilket måste innebära oförmåga af sträng bevisning. Denna brist synes oss vara en naturlig följd af bristande öfning. Frånvaron af den syllogistiska formalismen framkallade en annan vida sämre formalism. Det var icke ovanligt, att man vid disputationerna fick höra vidlyftiga anföranden, hvilka kunde vara ganska osammanhängande, men det oaktadt ega en viss styrka genom de svårigheter, med hvilka deras utredning var förenad. Väl kunde denna utredning vara en nyttig öfning och ett vackert prof, men konsten att genom föredragets längd och bredd öfverflygla sin motståndare är i alla fall föga aktningsvärd. Det är onekligt, att Latinet erbjöd ett allt för godt tillfälle till ett dylikt förfarande. Det berättas, att en berömd lektor i Latinet efter en teologisk disputation, hvilken han höll för pastoralexamen, på tillfrågan, huru han hade kunnat reda sig med den teolog, som han hade till opponent, skall hafva svarat, att han "talade Latin." Att "tala Latin" i stället för att svara på tal, är betecknande för den formalism, om hvilken vi tala. Om en sådan frasernas formalism vittna många berättelser om disputationshjeltarnes bragder. Så fullkomligt man än må erkänna, att det anmärkta felet icke var så allmänt, att det kan anses karakterisera hela den tid, under hvilken disputationsväsendet förföll, så kan man dock icke undertrycka den anmärkningen, att den ära, som de nyssnämnde hjeltarne skördade, i väsendtlig mån bidragit att nedsätta disputationernas anseende.

Härmed sammanhänger en annan omständighet, hvilken icke obetydligt bidragit till disputationsväsendets förfall. I mångens tanke hade disputationsöfningar och öfning i latintalande så sammanväxt med hvarandra, att de förra syntes

fullkomligt öfverflödiga, om man ville öfvergifva det sednare. Utan tvifvel hade man ofta märkt, att likasom enligt Quintiliani mening Latinet skulle komma af sig sjelft, om man började med Grekiskan, så hade äfven Svenskan kommit af sig sjelf, när man börjat med Latinet. Men att förmågan af logiskt föredrag på modersmålet icke kommer af sig sjelf, sedan man upphört med allvarliga öfningar i konsten att latine et logice disputare, derom kunde ingen annan än eventus, stultorum magister, gifva nog grundlig undervisning.

Till tron på disputationsöfningarnes umbärlighet bidrog äfven den föreställningen, att den s. k. allmänna bildningen skulle göra den strängare logiska bildningen umbärlig för den, som ville studera en vetenskap. Att en viss grad af formel bildning nu är allmännare än fordom, anse vi lika onekligt, som att denna allmänna bildning allt för ofta röjer sin omogenhet genom att förklara sig vara tillräcklig. Att den allmänna bildningens ståndpunkt alltid måste i logiskt afseende vara lägre än vetenskapens, anse vi vara en gifven följd deraf, att hvarje vetenskap, oafsedt hvad hon i öfrigt kan vara, först och främst måste vara ett fast sammanbundet vetande. Höjer man sig icke till den bildningsgrad, på hvilken ett sådant vetande först blifver möjligt, så kan man icke sägas studera en vetenskap, äfven om man inhemtar hela det kunskapsförråd, som utgör hennes material. I de vetenskaper, som äro öfvervägande riktade på det faktiska eller ega mera omedelbar användning på det yttre praktiska lifvet, ligger ett lätt förvillande sken, hvarigenom det ser ut, som de skulle hafva nog af den logik, som sysselsättningen med dem sjelfva gifver. Detta sken uppkommer deraf, att man i den gifna verkligheten tror sig finna något fastare och vissare än i tanken. En sådan åsigt vinner någon sannolikhet derigenom, att, då all vetenskap måste åsyfta att förklara en gifven verklighet, det i en viss mening kan sägas, att vetenskapen har både sin utgångspunkt och sitt kriterium i denna gifna verklighet. Genom att taga detta i en annan mening, än det rätteligen har, kan man komma till den falska, men vanliga slutsatsen, att man med den strängare vetenskapliga forskningen icke kommer till något

annat än den gifna verkligheten, hvaraf det åter anses följa, att det är bäst att icke göra den onödiga omvägen, utan genast taga verkligheten i det skick hon befinnes. Vetenskapens ändamål kan enligt denna åsigt aldrig vara att i egentlig mening gifva en högre grad af visshet, än den man eger genom den omedelbara uppfattningen af en sak. Så t. ex. kan enligt den betydelse, som denna åsigt måste gifva åt vissheten, ingenting i historien blifva vissare än det, som jag med egna ögon ser och med egna öron hör, och det, som man genom historiska studier har att söka, blifver då ingenting annat, än att så mycket som möjligt närma kunskapen om det förflutna, hvilket man icke kan se och höra, till samma visshet, som det närvarande eger. Historien blifver derigenom en krönika. Till samma form kunna de naturhistoriska vetenskaperna bringas. Om det ock är omöjligt för en menniska att gå fullt fram till den punkt, dit den angifna riktningen leder, så är det dock ingalunda obekant, att man försökt gå så långt som möjligt. Antager man nu, att vetenskapen icke har någon annan hufvudsaklig uppgift än den att söka utröna, hvad som är faktiskt gifvet, så synes det ock vara klart, att man icke kan lägga mycken vigt på den formella bildning, som disputationsöfningarne åsyfta att gifva och vidmagthålla. Man kan då lätt föras till den meningen, att de egentligen tillhöra förberedelserna för det akademiska studium och således böra förvisas till skolan.

Den formalism till hvilken man vid disputationerna ofta gjorde sig skyldig, disputationsöfningarnes sammanblandning med öfning i latintalande samt tron på obehöfligheten af särskild logisk öfning för vetenskaplig verksamhet äro sålunda enligt vår tanke de gifna anledningarne till den missaktning, hvari disputationerna råkat. Det är onekligt, att denna missaktning varit temligen allmän, men man skulle mycket misstaga sig, om man trodde, att den motsatta åsigten någonsin varit fullkomligt undertryckt. Långt förr än man började försumma disputationsöfningarne, hade de hundraåriga klagomålen öfver examensläsningen tagit sin början. Examensläsningen tilltog i samma mån, som examensfordringarne ste-

grades, men missnöjet tilltog äfven, och klagomålen blefvo allt allmännare. Om ock disputationsöfningarne icke kunna anses vara oskiljaktiga från det grundligare studium, som examensväsendets fiender ville upplifva, så insåg man likväl lätt, att disputationerna voro egnade att väcka till den sjelfverksamhet, utan hvilken ett sådant studium icke är möjligt. Dessutom började man känna den svaghet, som man ådragit sig genom försummandet af snart sagdt alla talöfningar. Man insåg, att man behöfde det fria ordet, och att man icke kunde få ordet fritt utan att genom ändamålsenliga öfningar öfvervinna de dunkla magter, som hålla det fånget. Häri låg en naturlig anledning till talöfningarnes återupplifvande. Dessa båda intressen understöddes af det naturliga begäret hos dem, som studerade samma eller likartade vetenskaper, att komma i jemnare beröring med hvarandra. Dertill kom äfven den fosterländska rörelse, som framkallades genom de nya förhållandena mellan studenterne vid Skandinaviens Universiteter. Dessa förhållanden hafva icke obetydligt bidragit att väcka uppmärksamheten på behofvet af en närmare förbindelse mellan härvarande studenter, och en sådan förbindelse kunde icke ega rum utan att för många göra behofvet af en större färdighet i det fria föredraget i hög grad kännbart.

Sedan vi sålunda sökt framställa anledningarne till den åter uppväckta hogen för talöfningar, vända vi oss till de olika försök, som blifvit gjorda för att vinna ett eller flera af de angifna ändamålen.

Det första oss bekanta försöket att åstadkomma en förening studenter emellan, hvilken icke hade karakteren af nationsförening eller af enskildt sällskap, är det, som gjordes genom den s. k. Läkareföreningens stiftelse af Prof. Hwasser år 1831. Denna ännu bestående förening står öppen för alla medicinæ studiosi, och inom henne hållas föredrag öfver medicinska ämnen, hvilka stundom föranleda diskussion. Sedermera bildades före medlet af förra årtiondet en teologisk och en juridisk förening, inom hvilka diskuterandet af teologiska och juridiska satser gjordes till hufvudsak. Af dessa är den juridiska ännu i verksamhet.

Ungefär samtidigt med dessa föreningar bildade sig det Skandinaviska sällskapet, till största delen bestående af studenter. Då detta sällskap gjorde till sin hufvudsakliga uppgift att befordra kännedomen om brödrafolkens litteratur och samhällsförhållanden, var det naturligt, att man genom föredrag skulle söka rikta uppmärksamheten åt detta håll. Derigenom bereddes en öfning i föredrags hållande, ehuru sällskapet aldrig företog sådana öfningar för deras egen skull.

Det dröjde icke länge, innan man sökte åstadkomma en förening, som skulle sammanbinda dessa särskilda föreningar och derjemte inrätta nya fackföreningar inom den filosofiska fakultetens område. Vi mena den år 1846 stiftade Studentföreningen. 10 år förut hade fråga blifvit väckt om en studentförening och ett förslag dertill blifvit uppgjordt. Dervid stadnade det dock för den gången. Nu lyckades det att komma till utförandet, ehuru man visserligen icke vann allt, hvad man åsyftade. Studentföreningen ville bilda ett samband mellan alla studenter, mellan dem och deras lärare, mellan fackföreningarne och slutligen äfven mellan nationerna. Med nationerna och fackföreningarne öppnades underhandlingar. Af de förra ingingo några en förbindelse med studentföreningen, ehuru endast af ekonomisk natur. Med fackföreningarne kunde ingen förbindelse åstadkommas. Studentföreningen inskränkte då sin litterära verksamhet till den filosofiska fakultetens område. Der funnos ännu inga fackföreningar, och studentföreningen hade således att bilda nya. Fem sådana bildades, nemligen den i inskränkt betydelse filosofiska, hvilken äfven någon gång sysselsatte sig med ästetiska ämnen, samt de historiska, filologiska, naturalhistoriska och matematiska. Efter inrättandet af dessa föreningar inbjöd studentföreningen Universitetets professorer och adjunkter att inträda såsom ledamöter. Denna inbjudning blef ock af flera bland dem antagen. Hvarje fackförening sammanträdde vanligen en gång hvarannan vecka och sysselsatte sig med diskussion af särskildt för dagen uppgifna ämnen eller med afhörande af något vetenskapligt föredrag. För diskussionen tillsattes icke, såsom inom nationerna varit vanligt, några opponenter, utan man lemnade henne helt och

hållet fri, hvilket också hade varit förhållandet inom de äldre fackföreningarne. Tillträde till dessa sammankomster egde hvarje medlem af studentföreningen. Utom dessa fackföreningar fanns en förening för fria föredrag, inom hvilken äfven diskussioner förekommo *). I början tycktes de vetenskapliga öfningarne inom studentföreningen vara på god väg att taga fart, men det dröjde icke länge, innan den första ifern lade sig, och det blef derefter svårt att finna personer, som hade både tid och lust att dermed sysselsätta sig. Då afstadnade verksamheten inom den ena fackföreningen efter den andra, och efter några år upphörde studentföreningen, och öfverlemnade i likhet med Skandinaviska sällskapet, hvilket hade blifvit införlifvadt med studentföreningen, sitt bibliothek åt den år 1849 organiserade Studentcorpsen, hvilken icke sysselsatte sig med vetenskapliga öfningar.

Samtidigt härmed försökte Prof. Sellén efter uppmaning af Cancelleren att hålla disputationsöfningar på Latinska språket. De få disputationsakter, som höllos, voro talrikt besökta, men ovanan vid latintalande gjorde, att ganska få ville låta höra sig. Oaktadt Prof. Sellén med ovanlig skicklighet ledde öfningarne och på allt sätt uppmanade till deltagande deri, stadnade det dock vid de första försöken.

Efter denna tid hafva några professorer inbjudit de studenter, som studerade deras vetenskap, till samtal i dithörande ämnen. Så har professorn i teoretisk filosofi hvarje termin under flera års tid en gång i veckan anstält diskussioner af filosofiska frågor. Likväl har deltagandet i dessa öfningar på det hela varit mindre allmänt, än man kunde hafva skäl att önska.

Utom föreningen för fria föredrag, hvilken under form af ett enskildt sällskap återupplifvades, känna vi icke mer än ett sällskap, som efter studentföreningens upphörande blifvit af studenter bildadt för vetenskapliga öfningars anställande. Inom detta sällskap, kalladt den naturvetenskapliga

*) I afseende på studentföreningens ändamål och första verksamhet hänvisa vi till W. E. Svedelii skrift, "Om Studentföreningen i Upsala." Ups. 1847.

föreningen, hållas på tre skilda afdelningar föredrag och diskussioner i ämnen hörande till matematik, fysik, astronomi, kemi, botanik och zoologi. Sällskapet bildades år 1852 och har sedan dess tillväxt och förkofrats. Det lemnar icke fritt tillträde åt en hvar, som det önskar, utan inväljer sina nya medlemmar.

För att uppmuntra till täflan vid gradualdisputationernas författande utsatte H. K. H. Kronprinsen såsom Canceller tvenne pris för de två bästa bland de af kandidaterna sjelfva till 1848 års promotion författade gradualdisputationerna. Sammalunda skedde ock vid 1851 års promotion. Dessutom stadgades, såsom förut är nämndt, att vid alla gradualdisputationer betyg skulle gifvas för försvaret, och, då kandidaten sjelf skrifvit sin disputation, äfven för författandet. Sådana betyg gåfvos för första gången vid 1851 års promotion.

Det återstår oss att redogöra för det skick, som 1852 års statuter velat gifva åt disputationsväsendet.

Disputationsprof fordras för vinnande af den högsta graden inom hvarje fakultet. Disputationsafhandlingarne skola vara författade af kandidaterna eller licentiaterna sjelfva och utan præses offentligen försvaras efter afläggandet af den högsta examen inom fakulteten. Profvet skall till innehåll och försvar af fakulteten bedömas.

För kompetens till ordinarie akademisk lärarebefattning fordras icke disputationsprof. Det står dock hvarje sökande öppet att inom utsatt proftid, hvilken är bestämd till högst tre månader, men kan efter omständigheterna förlängas, ehuru icke med mer än tre månader, aflägga lärdomsprof, hvilket skall bestå af disputation och tvenne föreläsningar. Äfven den, som önskar blifva anställd såsom docent, är befriad från skyldigheten att för detta ändamål aflägga särskildt disputationsprof *).

Rörande det sätt, hvarpå en disputationsakt skall hållas, anföra vi statuternas egna ord i §. 148: "Till hvarje dis-

*) Jfr Kongl. Maj:ts Nådiga Statuter för Universiteterna i Upsala och Lund af den 2 April 1852 §§. 71, 72, 83 och 85.

putationsact eger författaren utse två opponenter. Är disputation utgifven såsom lärdomsprof för sökt lärarebeställning, eller annat sådant ändamål, att betyg öfver densamma skall gifvas, då skall vederbörande Facultet förordna någon bland sina lärare, eller, der så nödigt är, anmoda någon inom annan Facultet, att vid acten opponera. Sedan præses acten öppnat, skall denne opponent först framföra sina anmärkningar, hvarefter bland åhörarne de, som hugade äro, af præses inbjudas att mot disputationen opponera. Om ingen anmäler sig, skola de opponenter, som författaren utsett, uppträda. Der Facultetsopponent ej finnes, må den förste af desse opponenter ventilationen begynna." I efterföljande §§. stadgas, att decanus eller annan dertill af fakulteten utsedd professor skall vid disputationsakt vara tillstädes, samt, då disputation anställes för sökt lärarebefattning, eller såsom specimen för annat ändamål, äfven öfrige lärare, som skola deröfver utlåtande afgifva. Statuterna föreskrifva dessutom, att akademisk disputation skall i tryck utgifvas och öfverlemnas till granskning af vederbörande fakultet. Rättigheten att såsom præses begagna biträde af respondens qvarstår, och har erhållit något större utsträckning, än hon förut hade, men det ser ut, som bruket häraf skulle komma att upphöra. Dertill är en naturlig anledning gifven deri, att ingen är skyldig att respondera *).

Efter regeln eger disputationsafhandlingens författare att välja mellan Latinska och Svenska språket, och på det språk, hvarpå afhandlingen är skrifven, skall hon ock försvaras. Disputationsafhandling, hvilken utgifves såsom specimen för sökt profession i något af de klassiska eller österländska språken och deras litteratur eller i teologisk exegetik, skall vara på Latin skrifven. Om prof för adjunktur gäller i allmänhet detsamma som för profession **).

De disputationsöfningar, som enligt 1655 års konstitutioner skulle hållas inom hvarje fakultet, hade, såsom ofvan är nämndt, redan före år 1852 alldeles kommit ur bruk, och

*) Jfr a. st. afdelningen XI, Akademiska disputationer, §§. 141—151.
**) Jfr a. st. §§. 141, 73 och 83.

de nya statuterna hafva lemnat dem likasom alla slags disputationsöfningar åt sitt öde.

Det enda disputationsprof, som fordras, är det för högsta graden inom hvarje fakultet. De öfriga äro, såsom man finner, endast tillåtna. Att denna afvikelse från det, som förut genom bruket vunnit häfd, i sig sjelf är af icke obetydlig vigt, torde vara ostridigt. Hon vinner likväl en i hög grad ökad vigt genom afskaffandet af de förut omnämnda disputationerna pro exercitio. Det var nemligen vanligt, att den afhandling, som vid dessa framställdes till granskning, var författad af præses och icke af respondenten. Då nu respondenten hade att bekosta afhandlingens tryckning, så var derigenom ett tillfälle beredt till vetenskapliga afhandlingars utgifvande. Samma förhållande egde ock rum med de gradualdisputationer, som icke voro författade af kandidaterna sjelfva. I forna tider var det äfven åtminstone vid gradualdisputationerna brukligt, att præses af respondenten erhöll honorarium för den utgifna afhandlingen. Under striden rörande Cartesianismen fick filosofiska fakulteten af en ledamot i den teologiska uppbära grofva beskyllningar för missbruk af denna sed, hvilka likväl på det bestämdaste tillbakavisades med anbud af noggrann redogörelse för förhållandet. Detta bruk bevisar, att man fordom betraktade saken ur den synpunkten, att afhandlingen egentligen utgafs för respondentens skull, och det var då på intet sätt obilligt, att han bestred tryckningskostnaden. Men sedan disputationsakterna förlorat sin egenskap af prof för respondenterna, föreföll detta orimligt. Att återställa det gamla förhållandet kom icke i fråga. Man utdömde derföre disputationerna pro exercitio, och föreskref, att gradualdisputationerna skulle vara författade af kandidaterna sjelfva. För vår del anse vi det ingalunda vara någon förkastlig form, vare sig för öfning eller för prof, att försvara en af annan författare utgifven afhandling, men då denna form nu är förkastad, så är derom icke mycket att säga. Deremot anse vi det vara så mycket mera skäl att fästa uppmärksamheten pa denna åtgärds ekonomiska sida. Genom exercitiidisputationerna och en del af gradualdisputationerna bereddes åt akademiska lärare tillfälle att kost-

nadsfritt få utgifva vetenskapliga arbeten, och härigenom blef en akademisk litteratur möjlig. Nu ryckte man undan detta stöd och satte intet annat i stället. Det borde likväl icke hafva lemnats utan afseende, att i vårt land en vetenskaplig litteratur ännu icke kan paräkna så stort intresse å allmänhetens sida, att ett rent vetenskapligt arbete efter regeln kan utan förlust utgifvas. Det synes oss i följd häraf vara naturligt, att man borde hafva varit betänkt på ett medel, hvarigenom man kunde vidmagthålla den akademiska litteraturen, hvars behöflighet man förmodligen icke velat sätta i fraga. Särskilda anslag kunna visserligen till någon del lemna det erforderliga stödet, men om de skola göra nog, måste de blifva både större och lättare tillgängliga, än de nu äro. På samma gång, som vi beklaga, att man ännu, sedan mer än fyra år förflutit efter de nya statuternas utgifvande, icke kunnat reglera detta förhallande, måste vi äfven betyga vår glädje deröfver, att frågan icke fått falla.

Den punkt, i hvilken 1852 års statuter fordra mer än det förut vanliga, är af sådan beskaffenhet, att han pakallar särskild uppmärksamhet. Gradualdisputationerna inom juridiska och teologiska fakulteterna utöfva icke något synnerligen stort inflytande på Universitetet, ty det är högst sannolikt, att ytterst fa komma att söka den högsta graden inom dessa båda fakulteter. I medicinska fakulteten, der alla taga licentiatexamen, är det deremot troligt, att de fleste komma att aflägga disputationsprofvet för att vinna doktorsgraden. Filosofiska fakulteten kommer utan tvifvel i största förlägenhet vid de nya statuternas tillämpning på gradualdisputationerna. Bland det stora antal, som vid hvarje promotion söker graden, är naturligtvis en icke ringa del, som aldrig åsyftat att vinna det slags skicklighet, som fordras för vetenskaplig författareverksamhet. Det skulle måhända lätt nog låta sig göra att tillbakavisa dessa, om det inom filosofiska fakulteten funnes något annat disputationsprof fordradt af dem, som stadna vid kandidatexamen, och om icke vissa yttre fördelar medföljde magistergraden utan att medfölja kandidatexamen. Nu kommer det sannolikt icke att ske, och den naturliga följden blifver då, att fordringarne på

disputationsafhandlingen sjunka under det tillbörliga måttet. Skulle filosofiska fakulteten sätta upp sina anspråk, så blifver den naturliga följden deraf, att en stor mängd filosofie kandidater måste afstå från magistergraden. Detta är väl i och för sig icke något ondt, men medförer den väsendtliga olägenheten, att då desse, af hvilka många sedan komma att ingå såsom lärare vid elementarläroverken, icke behöfva aflägga något slags disputationsprof före kandidatexamen, så få de icke från Universitetets sida den ringaste uppmaning att öfva en förmåga, hvilken för dem såsom lärare måste vara af högsta vigt. Om filosofiska fakulteten icke vill göra det ringaste afseende på de blifvande skollärarnes på gammal häfd grundade anspråk att få komma i åtnjutande af de yttre fördelar, som åtfölja magistergraden, så skall hon dock svårligen kunna undgå att låta det nyss anförda förhållandet på sig inverka. Lätt kan man således förutse, att de bemödanden, som utan tvifvel komma att göras för gradualdisputationernas uppdrifvande, skola hafva föga framgång. Filosofiska fakulteten synes oss således genom statuternas föreskrift, att hvarje blifvande magister sjelf skall författa och utgifva en akademisk afhandling, vara försatt i det mest pinsamma val mellan att genom stränghet utesluta ett icke ringa antal sökande från magistergraden eller ock genom eftergifvenhet låta disputationsprofvet för graden, åtminstone hvad afhandlingen beträffar, sjunka till en ren obetydlighet.

Af det ofvan anförda synes, att vi icke tro de nu gällande statuterne komma att utöfva något gynnsamt inflytande pa disputationsväsendet. Öfvertygade, att man icke bör låta det förfalla, gå vi att i korthet framställa de vigtigaste fördelar, som man genom disputationer vid Universitetet bör vinna, och de fordringar, som vi för ändamålets uppnående anse böra göras.

Vi hafva ofvan antydt de menliga följderna af disputationsväsendets förfall, och vi tro den lärdom, som erfarenheten sålunda gifvit, vara den bästa väckelsen för uppmärksamheten på de fördelar, hvilka genom disputationsväsendets ändamålsenliga ordnande kunna vinnas. Vi fästa oss till en början vid de tvenne förut anmärkta olika riktningarne i all

vetenskaplig verksamhet, af hvilka den ena går ut på utrönandet och inhemtandet af det faktiskt gifna, den andra på dettas förklaring. Såvida hvarje vetenskap skall vara förklaring af en gifven verklighet, kan ingen verksamhet vara vetenskaplig utan att hafva dessa båda riktningar i sig förenade. Det är på öfvervigten icke på uteslutandet af den ena eller den andra, som den olika karakteren hos de olika vetenskaperna beror. Derföre måste hvar och en, som vill studera en vetenskap, äfven om han icke vill blifva vetenskapsman ex professo, utan endast vinna en viss grad af vetenskaplig bildning, söka utbilda de förmögenheter, genom hvilka man blifver duglig till verksamhet i båda riktningarne. Likväl måste man dervid noga märka, att den förklaring af en gifven verklighet, som en vetenskap har att gifva, måste för att vara vetenskaplig hafva formen af logisk bevisning. På annat sätt kan man icke komma till vetande och ännu mindre till ett sammanhängande vetande om vetenskapens föremål. Att förmågan af logisk bevisning kan vinnas genom disputationsöfningar, är af sig sjelft klart. Lika klart är, att disputationer kunna tjena till prof för att utröna, huru mycket man verkligen så tillegnat sig, att man dervid icke har några svårigheter oöfvervunna. De kunna således både öfva förmågan att förklara eller bevisa och hindra afstadnandet af verksamheten, innan man kommit så långt man kan komma i visshet. Väl kan sjelfva förmågan af vetenskaplig verksamhet öfvas på annat sätt än genom regelmässigt ordnade disputationer, och lika väl kan man på annat sätt söka hindra verksamhetens afstadnande, innan man kommit till målet, men det torde vara svårt att finna någon annan öfning, hvilken på samma gång verkar både i det ena och andra afseendet lika starkt, som en väl hållen disputation. Det är kritikens personliga närvaro vid bevisningen, som gifver disputationen detta företräde. Härtill kommer, att det för att försvara de satser, omkring hvilka disputationen rörer sig, fordras att hafva ämnets detaljer så i sin magt, att man icke behöfver söka efter de fakta, från hvilka man har att gå tillbaka till bevisningsgrunderna. Derigenom drifver disputationen till en nyttig öfning af förmågan att

sammanhålla den vetenskapliga verksamhetens båda hufvudriktningar eller att strängt fatta sammanhanget mellan det allmänna och det enskilda, mellan grundsatsen eller lagen och det faktiskt gifna. Det är just denna karakter hos disputationen att fordra sträng sammanhållning, icke blott af de olika momenterna i ett bevis, utan äfven af de omständigheter, hvilka kunna tagas till utgångspunkter för bevis, som gör att disputationen kan anses vara en strängt vetenskaplig öfning, hvilken i vissa afseenden eger företräde till och med framför den vetenskapliga författareverksamheten. Denna sednare kan väl erhålla en större omfattning än disputationen, men om det ock måste medgifvas, att författaren lika väl som disputanten bör hafva sitt ämnes detaljer och bevisningens momenter närvarande och likasom öfverskådliga i ett enda ögonblick, så finnes det dock ingenting i författareverksamheten, som fordrar detta lika påtagligt och oeftergifligt, som disputationen. Möjligheten att begagna hjelpkällor af mångahanda slag inleder i frestelse att undandraga sig det stränga arbete, som är oundgängligt för den nyssnämnda fordrans noggranna uppfyllande. Den akademiska lärareverksamheten drifver visserligen i högre grad än författareverksamheten till bemödanden att uppfylla denna fordran, men hon eger likväl icke den tvingande magt, som disputationen. Föreläsaren kan för hvarje gång bereda sig på det, som skall förekomma, och det är då icke det hela, som behöfver sammanhållas. Hvad den kritik beträffar, för hvilken författareverksamheten är utsatt, så kan denna väl fordra ett svar, men då hon icke fordrar det genast, utan medgifver lång besinningstid, kan hon icke sägas ega tillräcklig magt att förekomma det fel, hvartill författaren genom det nyss anmärkta förhållandet frestas. Om den granskning, för hvilken en vetenskaplig afhandling vid en disputation göres till föremål, går ut på att undersöka, om författaren förvärfvat sig en sådan makt öfver sitt ämne, att det så väl i det hela, som i sina särskilda delar när som heldst står klart för hans tanke, då kan disputationen vara en öfning och ett prof äfven för den utbildade vetenskapsmannen.

Om det nu i allmänhet gäller om disputationer, att de taga i anspråk de olika krafter, som fordras för vetenskaplig verksamhet, samt sätta dessa krafter sinsemellan i det förhållande, som de i den vetenskapliga verksamheten böra hafva, nemligen det, att förmågan att sammanhålla det faktiskt gifna tjenar såsom medel för förmågan att förklara eller bevisa, så måste äfven hvarje ordentlig disputationsöfning hafva samma egenskaper, ehuru möjligen i lägre grad, då man till en början för att icke fordra för mycket måste fästa mera vigt vid den ena sidan än vid den andra. Det är naturligt, att man då måste börja med den formella sidan, eller med öfning af förmågan att gifva ett resonnement logisk form. Först sedan man häri vunnit färdighet, kan man försöka att taga ett mera inveckladt ämne till föremål för diskussionen och att med bibehållande af bevisningens fasthet röra sig inom ett vidsträcktare område. På samma sätt måste man först genom öfning vinna tankestyrka, innan man kan försöka att genom bevisning komma till klarhet och öfvertygelse. Först sedan denna styrka blifvit vunnen, kan disputationen få den betydelse, vi ofvan tillerkänt henne, nemligen att jemte förmågans ytterligare öfning äfven förebygga qvarstadnandet vid dogmatiskt gjorda antaganden.

Frågar man nu, huruvida sådana prof och öfningar äfven kunna vara af vigt för den vetenskapliga verksamhet, som åsyftar att samla det erforderliga kunskapsförrådet, så erinra vi, att ju mera man riktar sin verksamhet åt detta håll, desto mera råkar man i fara att stadna vid en för låg uppfattning af vetenskapens betydelse och följaktligen af sin verksamhets mål. Äfven om man icke vill fästa sig vid det skadliga inflytande, som en oriktig uppfattning af den vetenskapliga verksamhetens ändamål i allmänhet måste utöfva på den, som vill blifva eller vara vetenskapsman, så kan man väl icke undgå att lägga vigt på faran att inom sin egen vetenskap sätta den lägre sidan öfver den högre. Nu inleda de vetenskaper, som mest sysselsätta sig med det faktiska såsom faktiskt, i stark frestelse att tro sig hafva uppfyllt vetenskapens fordringar, när man gifvit akt på fakta och beskrifvit dem. Förenar sig härmed brist på formel

färdighet, så får frestelsen i henne en farlig bundsförvandt. Man kommer då lätt att stadna vid en död massa af kunskaper, och med tron på deras lefvande enhet försvinner ock hogen att söka denna. Det är hufvudsakligen genom att väcka hogen för detta sökande och genom att öfva förmagan deraf, som disputationerna böra verka välgörande på dem, som bearbeta vetenskapernas faktiska sida. Att de för öfrigt äfven öfva förmagan af iakttagelse är tydligt, ty det fordras en icke ringa grad af kritisk förmåga för att i en gifven sak icke se hvarken mer eller mindre, än der verkligen finnes. Äfven i detta afseende synes oss disputationen vara ett medel till väckelse och öfning, med hvilket det torde vara svårt att finna något annat jemförligt.

Om idkarne af de vetenskaper, som mest äro riktade på utrönandet af hvad, som är faktiskt gifvet, äro utsatte för faran att för mångfalden af gifna fakta förbise deras enhet och sammanhang, så hotas deremot de abstrakta vetenskapernas idkare af en annan fara, nemligen den att stadna vid de abstrakta satserna och förbise deras sammanhang med det enskilda. Äfven detta blifver en död kunskap, hvilken icke går fram till vetenskapens mål att förklara den gifna verkligheten. Till undanrödjande af denna brist bör disputationen kunna verka genom det tvång hon ålägger att hafva till hands de fakta, som kunna tjena till utgångspunkter för bevis. Utan sådana faktiskt gifna utgångspunkter måste all bevisning blifva sväfvande och ändamålslös.

Vi hafva med det ofvan anförda velat ådagalägga, att ehuruväl disputationen har mycket gemensamt med all kritisk behandling af ett ämne, så har hon likväl det företrädet, att hon mer än någon annan sådan pröfvar, om man eger sitt ämne så helt, att man kan sägas derom hafva lefvande kunskap, och lägger i dagen de brister, som i detta afseende möjligen finnas, samt på samma gång, som hon drifver till bemödande att undanrödja dessa, öfvar förmågan att tillegna sig en sådan kunskap. Det är derigenom, som disputationen är ett i hög grad tjenligt medel att väcka uppmärksamhet på de ofvan anmärkta ensidigheter, till hvilka man i sin vetenskapliga verksamhet lätt kan föras; nemligen dogmatism

och formalism. Då det är genom den oeftergifliga fordran af ett verkligen lefvande föredrag, som disputationen eger denna sin duglighet, så är det klart, att disputationen skall vara särdeles tjenlig både såsom öfning och prof för den blifvande akademiske läraren. Man har många gånger och, såsom oss synes, med fullt skäl anmärkt, att en god eller till och med utmärkt författare icke med någon säkerhet kan antagas vara en skicklig akademisk lärare, hvilket naturligtvis har sin grund hufvudsakligen deri, att man icke från den skicklighet, som i författareverksamheten ådagalägges, kan sluta till förmågan af ett lefvande föredrag. Deremot torde det vara svårt att finna någon, som med verklig skicklighet kan hålla en disputation, men det oaktadt saknar den akademiska lärareskickligheten. Vi skulle mycket misstaga oss, om icke denna lärareskicklighet väsendtligen består just i förmågan att med noggrann urskillning förena sammanbindningen af ämnets särskilda sidor till ett helt och derigenom göra föredraget lefvande.

Om vi på grund häraf anse det vara ett tjenligt prof för den blifvande akademiske läraren att utgifva och försvara en vetenskaplig afhandling, så kunna vi deremot icke undgå att anse ett sådant prof vara allt för svårt för den, som icke åsyftar att blifva vetenskapsman. Man kan t. ex. icke begära af en hvar, som ämnar blifva skollärare, att han skall ega duglighet såsom vetenskaplig skriftställare. Skälet härtill är helt enkelt det, att han för den undervisning, som i den lägre skolan förekommer, icke behöfver denna skicklighet. Visserligen behöfver han så mycken skicklighet, att han kan med reda och klarhet skriftligen framställa, hvad han inhemtat, men denna skicklighet kan pröfvas genom en till fakulteten före kandidatexamen inlemnad afhandling, hvilket äfven i de tre öfriga fakulteterna skall ske före den högsta examen, men icke fordras inom den filosofiska. Detta prof har det stora företrädet att icke fordra mer, än som billigtvis kan begäras. Deremot maste man alltid af en offentligen utgifven disputationsafhandling fordra, att hon skall ega vetenskapligt värde, och om äfven fakulteten för sin del nödgas afstå fran denna fordran, så kan dock ingen befrias från den fordran,

som ligger i sakens egen natur. Kan denna icke uppfyllas, så uppkommer ett missförhållande mellan namn och sak, hvilket i likhet med hvarje sådant verkar förderfligt. Men om man enligt vår tanke icke kan fordra af en blifvande skollärare, att han skall kunna författa en akademisk afhandling, så kan man deremot med allt skäl fordra af honom, att han skall ega den skicklighet i muntligt föredrag, som en ordentligen förd diskussion visar. Detta är en skicklighet, hvaraf han har behof i den verksamhet, som han skall utöfva äfven i skolans lägsta klasser. Derföre anse vi det vara högst önskligt, att ett disputationsprof lämpadt efter de anspråk, som man billigtvis kan hafva, föreskrifves icke såsom bihang till kandidatexamen inom filosofiska fakulteten, utan såsom förberedelse för densamma. En sådan disputation synes oss lämpligast kunna röra sig omkring några af disputanten framställda teser eller ock enligt det gamla bruket omkring en af annan författare utgifven afhandling eller någon del af en sådan. Detta sednare prof skulle naturligtvis fordra en högre grad af färdighet än det förra.

Samma förhållande som med den blifvande skolläraren anse vi äfven ega rum med den blifvande presten, läkaren och juristen. Att de icke behöfva vara vetenskapsmän är lika gifvet, som att de behöfva en viss grad af vetenskaplig bildning. Att den, som söker doktorsgraden inom teologiska och juridiska fakulteterna, skall utgifva en akademisk afhandling, synes oss vara högst naturligt, ty dessa grader äro i egentligaste mening lärdomsgrader. De kunna upprätthållas såsom sådana, emedan inom dessa båda fakulteter särskilda embetsexamina finnas, hvilket deremot icke är förhållandet inom medicinska och filosofiska fakulteterna. Deremot synes det oss icke vara välbetänkt att frikalla den blifvande presten och juristen från disputationsprof, om han icke vill vinna den högsta lärdomsgraden. Oss synes bådas verksamhet vara af det slag, att de i hög grad påkalla den skicklighet i det muntliga föredraget, som disputationsöfningarne äro egnade att gifva. Derföre synes oss äfven vara naturligt, att man af dem bör fordra disputationsprof af samma beskaffenhet som de blifvande filosofiekandidaternes, innan de få undergå sin

embetsexamen. Hvad läkarne beträffar, kan det svårligen nekas, att man kan vara skicklig läkare, äfven om man icke är vetenskapsman, men å andra sidan måste det fasthållas, att om man skiljer det medicinska studiet från den allmänna vetenskapliga bildningen, så förlorar det lätt sin vetenskapliga och menskliga karakter, och den på sådant sätt bildade läkaren neddrages lätt till materialism och till handtverksmässig behandling af läkarekonsten. Om det är af vigt att så mycket som möjligt freda den blifvande läkaren för denna fara genom att gifva honom allmän vetenskaplig bildning, så måste det ock enligt vår tanke vara af vigt att dertill använda ett så verksamt medel som disputationen. Möjligt kan ock vara, att den som fulländat sina medicinska studier bör kunna öfver något medicinskt ämne skrifva en akademisk afhandling, ehuru vi för vår del icke tro det, men säkert är att det nu föreskrifna disputationsprofvet, just derföre, att det skall afläggas först efter licentiatexamen, icke utöfvar något väsendtligt inflytande på studiernas riktning. Derföre anse vi äfven här ett tidigare disputationsprof böra fordras, hvilket äfven gäller i afseende på dem, som inom teologiska och juridiska fakulteten taga högre examina.

Det ofvan anförda visar, att vi i allmänhet anse disputationsprofvet böra afläggas före examen. Skälet härtill är att vi tro disputationsväsendet böra så ordnas, att det utöfvar ett väsendtligt inflytande på studiernas riktning, hvilket icke kan vara förhållandet, om disputationsprofvet först efter examen skall afläggas. En naturlig följd af denna ordning blifver, att man först sedan de för examen erforderliga studierna blifvit undangjorda, tänker på disputationsprofvet. Att detta då icke kan uppfylla sin bestämmelse att verka till förekommande af ensidighet i studiernas riktning, är lätt begripligt. Disputationsväsendet förlorar derigenom sin väsendtliga vigt och betydelse. Hafva studierna fått ostördt fortgå i en skef riktning, ända till dess man tagit sin examen, så är det icke troligt, att disputationsprofvet eger nog magt för att återföra flertalet till en bättre riktning, och äfven om det hade en sådan magt, så kunde det dock

aldrig hjelpas, att en för bildningen högst vigtig tid blifvit illa använd.

Fordran att disputationsväsendet skall utöfva inflytande på studiernas riktning kan icke uppfyllas utan att disputationsöfningar anställas såsom förberedelser för profven. Det är naturligt, att profven icke blifva till mycken nytta, om de icke föranleda öfning. Då vi anse det vara af högsta vigt, att dessa öfningar finnas, och att de ordnas så ändamålsenligt som möjligt, tro vi det ock vara af behofvet påkalladt, att akademiske lärare derom taga vård. Men å andra sidan är det ock nödvändigt, att man vidtager åtgärder, som mana studenterne till allmänt deltagande i öfningarne.

Innan vi säga, hvad vi anse för sistnämnda ändamål böra göras, tro vi oss böra fästa uppmärksamheten pa den vigt och betydelse, som disputationsöfningarne för studenterne kunna och böra ega. Visserligen anse vi hufvudsyftet med dessa öfningar vara att gifva formel färdighet, men genom dem kunna och böra äfven andra vigtiga fördelar vinnas, och det är om dessa, som vi nu vilja tala.

Om ock, såsom vi ofvan anmärkt, disputationsöfningen till en början öfver ägande måste rikta sig på det formella eller rent logiska, och om hon derföre måste börja med sådana ämnen, hvilka icke ega mycken omfattning och följaktligen icke äro svåra att hålla tillhopa, så måste det dock alltid i hvarje ämne finnas en mångfald af omständigheter, hvilka kunna tagas till utgångspunkter för bevis, och på hvilkas sammanhallning möjligheten af bevisning beror. Vidare måste man alltid, da man skall framställa satser till diskussionsämnen och försvara dem, föranledas till försök att om deras innehåll få en bestämd asigt eller en fast öfvertygelse och genom diskussionen drifvas fran dogmatiska positioner. Ju längre disputationsöfningen fortgår, desto mera böra ock dessa momenter framträda såsom hufvudsakliga. Det är lätt att inse, huru vigtiga de angifna fördelarne måste vara för den, som börjar på egen hand sysselsätta sig med studier. Saknar man den formella färdigheten, så försvåras derigenom i hög grad all vetenskaplig verksamhet. Detta gäller lika mycket om sammanhallningen af ämnets detaljer,

såvida denna skall betyda något mera, än att de äro tillsammans i minnet, som om sjelfva den logiska bevisningen, ty i sjelfva verket är dock beviset formen för det vetenskapliga sammanhanget. Vidare måste alltid nybörjaren vara utsatt för faran att antingen genom sträng anslutning till en viss gifven åsigt blifva i saknad af behöflig maning till egen eftertanke, eller genom bekantskap med många sins emellan stridande åsigter föras till en ovisshet, hvilken kan vänja honom att nöja sig med en vacklande öfvertygelse. I förra fallet tvingar disputationen att taga andras åsigter i betraktande, i det sednare drifver hon till försök att åtminstone i någon fråga ställa sig på ena eller andra sidan och icke halta å båda. Har man en gång blifvit ryckt ur det tillstånd af vanmagt, hvari man genom det lösa vacklandet försättes, så har man utan tvifvel derigenom blifvit förd ett godt steg framåt på den verkliga bildningens väg. Detsamma kan äfven sägas om befrielsen från den blinda lättron, hvilken utan urskillning stadnar vid de läror, som först bjudas eller äro föremål för opinionens afgudadyrkan. Vi kunna icke underlåta att här erinra om Tegnérs förträffliga ord:

"Det lösa vacklandet, den blinda lättron
Är dagens kräfta uti unga sinnen;
Hon fräter tanken bort ur hjernans kamrar,
Och mod och styrka ur det fria bröst."

I likhet med skalden tro vi ock, att "hvem som vill kan pröfva, förr'n han dömer", om han nemligen vill med det allvar, att han icke uraktlåter att begagna sig af de bildningsmedel, som göra honom sjelfständig inom det område, der han har att döma.

Så sannt det än må vara, att man måste vara i fred för det yttre lifvet, om man skall kunna nedtränga till vetenskapens djup, så kan det å andra sidan icke nekas, att vexelverkan med andra är för en hvar behöflig och välgörande, samt att hon icke är det mindst för ungdomen. Då det är genom en sådan vexelverkan, som menniskan utvecklas till medvetande om sig sjelf såsom förnuftig varelse, så är det naturligt, att den utvecklingsgrad, hon såsom sådan kan uppnå, till en del måste vara beroende af den fortgående

vexelverkans beskaffenhet. Likasom i följd häraf hvar och en är barn af sin tid, så är ock hvarje students bildning mer eller mindre beroende af andan vid det Universitet, der han får sin akademiska bildning. I detta afseende är det ingalunda likgiltigt, hurudan tonen är i studenternas dagliga umgängeslif. Af detta må den, som känner en högre vetenskaplig kallelse, vara temligen oberoende, men den stora mängden är det icke. För denna är det af stor vigt, att studenterne "med någon frucht och förkofring pläga vänligit omgiänge inbördes", men vill man vara förvissad, att sådant skall ske, så får man icke göra det beroende af tillfällighet, utan man måste söka gifva det en fast form. Vigten af en sådan växer i likhet med inflytandet af den allmänna andan hos studenterne, om de, såsom förhållandet är vid Upsala Universitet, genom att vistas i en mindre stad äro ställde i ett visst oberoende af andra samhällsklasser. Finnes en fast form för studenternas öfning i meddelanden rörande de ämnen, med hvilka de skola arbeta, så kan härigenom riktning gifvas äfven åt det friare umgängeslifvet studenterna emellan. Man behöfver icke hafva mycken erfarenhet af studentlifvet för att veta, huru lätt sådana verkningar för ögonblicket åstadkommas. Svarigheten är blott att göra dem varaktiga. Genom ändamålsenligt ordnade disputationsöfningar tro vi, att man i detta hänseende skulle kunna åstadkomma ganska mycket. Den vinst för studierna, som man kan påräkna af en jemn vexelverkan mellan studenterna, består visserligen icke deri, att den undervisning, som derigenom gifves, skulle vara till sitt innehåll jemförlig med annan, utan deri, att hon såsom all naturlig vexelundervisning har en stor förmåga att lifva och uppfriska hog och krafter.

I sammanhang härmed står en annan fördel, som genom ändamålsenligt ordnade disputationsöfningar kan vinnas. Det blifver ofta ett starkt afbrott, som göres vid öfvergången från elementarläroverket till Universitetet. Vid elementarläroverket är ynglingen van att städse hafva ett nära liggande och bestämdt angifvet mål för sin verksamhet. Vid början af sin akademiska bana har han visserligen i de flesta fall ett mal bestämdt angifvet, nemligen att taga en viss examen,

men för mången är detta mål ganska aflägset, och dessutom finnes ett annat, nemligen att förvärfva sig vetenskaplig bildning, hvilket mången sätter i första rummet. Den obestämdhet, som naturligtvis ofta finnes i en nyblifven students uppfattning af den vetenskapliga bildningens betydelse, åstadkommer mången gång osäkerhet och planlöshet i hans verksamhet, och de skadliga verkningarne deraf uteblifva aldrig. Den tid, som vanligen användes på den examen, som den nyblifne studenten ämnar taga, förefaller honom ofta vara mer än tillräcklig, och ovanan vid att hålla ett aflägset mål närvarande för medvetandet gör honom ofta mindre tillgänglig för den maning till verksamhet, som målet bör gifva. I det förra afseendet böra disputationsöfningarne väsendtligen bidraga att gifva en bestämdare föreställning om den vetenskapliga bildningens karakter och bereda tillfälle att lära känna de svårigheter, man har att öfvervinna, och i det sednare kunna disputationsöfningarne dels gifva ett nära liggande mål, dels genom den kännedom, som vid dem kan inhemtas om kamraters framsteg, drifva till bemödanden att i jemnbredd med dem fortgå.

Slutligen anse vi oss böra anmärka, att om disputationsöfningarne ställas under akademiska lärares ledning, så beredes derigenom ett tillfälle till jemnare beröring mellan lärare och lärjungar, hvilken säkerligen skulle lända till ömsesidig båtnad. För vår del räkna vi denna fördel icke bland de mindst vigtiga. Vi inse väl, att professorernes tid, mer än skäligt upptagen af mångahanda för deras lärarekall främmande bestyr, kan blifva otillräcklig för den jemna ledningen af disputationsöfningarne, men deremot tro vi, att adjunkterne skulle med mycken fördel kunna sättas till dessas ledare. De kunde dervid biträdas af docenter eller skickliga studenter. För erhållandet af detta biträde skulle visserligen fordras något särskildt anslag, icke derföre, att biträdet icke utan ett sådant kan erhållas, utan derföre, att arbetaren är sin lön värd, men om sakens nytta blifver insedd och erkänd, så är det utan tvifvel en lätt sak att anskaffa den jemförelsevis ringa summa, som dertill erfordras. För de yngre akademiska lärarne sjelfva skulle denna befattning blifva

en utomordentligt god öfning och bereda ett tillfälle att inhemta noggrann kännedom om den bildningsgrad, som lärjungarne ega. Att utan en sådan kännedom god undervisning icke är möjlig, är en gifven sak.

Vi vända oss till frågan om de åtgärder, som böra vidtagas för att förmå studenterna till allmänt deltagande i disputationsöfningarne. Oss synes denna sak vara ganska enkel. Erkännes det, att disputationsöfningarne äro af väsendtlig vigt för den akademiska bildningen, så bör ingen vara från dem befriad. Man borde således enligt vår tanke för dessa öfningars anställande inrätta så många föreningar, som finnas vara behöfliga, ställa dem under akademiska lärares ledning och sedan föreskrifva, att hvarje student, som vill taga någon examen, skall inskrifva sig i någon sådan förening och inom henne i den ordning, som pröfvas tjenlig, ett visst antal gånger framställa diskussionsämnen och försvara sina satser, samt för öfrigt vid påfordran tjenstgöra såsom opponent, och slutligen genom offentlig disputationsakt aflägga prof af samma beskaffenhet som öfningarne. Godkännes profvet, så skall han deröfver erhålla betyg, hvilket berättigar honom att i den fakultet, inom hvars område profvet faller, undergå tentamina och examina. Godkännes icke profvet, så får han å nyo öfva sig, innan han aflägger nytt prof.

Det skulle icke förefalla oss oväntadt, om en sådan föreskrift af många ansåges innebära ett tvång, som det vore lyckligast att icke behöfva använda, och vi tro oss derföre böra angifva de skäl, som förmå oss att utan tvekan yrka ett sådant tvång*).

*) Det torde icke böra lemnas oanmärkt, att filosofiska fakulteten i Upsala i ett förslag till reglemente för filosofiekandidatexamen, uppgjordt med anledning af öfverläggningarne under arbetet med de statuter, som år 1852 stadfästes, bland annat velat hafva stadgadt, att examinanden skulle förete nöjaktigt vitsord öfver deltagande i de enskilda skrif- och talöfningar, som skulle anställas inför dertill af fakulteten utsedde lärare. Se derom "Underdåniga förslag och betänkanden angående nya statuter för Universiteterna och Embetsexamina afgifna till Kongl. Maj:t i April 1851, Stockholm 1852", sid. 113.

Vi anmärka till en början, att det inom nationerna varit stadgadt, att medlemmarne skulle i viss ordning deltaga i disputationsöfningarne, samt att i afseende på Latinska skriföfningar just det, som vi i afseende på disputationsöfningarne föreslå, redan länge varit vid Universitetet brukligt. Häraf synes, att det föreslagna stadgandet icke strider mot de grundsatser, som i Universitetets lagstiftning gjort sig gällande.

Hufvudskälen, hvarföre vi anse tvång böra användas i detta fall lika väl som vid de Latinska skriföfningarne, ligga dels i vår åsigt om disputationsöfningarnes vigt och profvens ändamålslöshet, om de icke föregås af öfningar, dels i de svårigheter, som möta så väl frivilligt ingångna föreningar, som frivilligt uppträdande inom lagstadgade föreningar, heldst om detta skall ske inför akademiska lärare. Då vi förut redogjort för våra tankar om öfningarnes vigt, vända vi oss nu till frågan om de nyssnämnda svårigheterna.

Erfarenheten har visat, att de föreningar, som af studenter blifvit stiftade för disputationsöfningars anställande, haft svårt att bibehålla sig. Det mest slående beviset lemnar studentföreningens öde. Ett naturligt skäl till detta förhållande ligger i den omständigheten, att de, som stiftat föreningen, inom några år äro skingrade, och man kan då icke alltid finna personer, som äro hugade och skicklige att öfvertaga ledningen. Ingen känner sig dertill egentligen förpligtad, och det händer lätt, att föreningen har svårt för att få nya medlemmar, som verksamt deltaga i diskussionen. Ett medel mot denna fara har den förut omnämnda naturvetenskapliga föreningen funnit i inväljandet af nya medlemmar. Utan tvifvel medförer ett sådant val den fördelen, att medlemmarne känna sig förpligtade att upprätthålla föreningen, men det har deremot den olägenheten, att föreningen icke blifver tillgänglig för alla, hvilket en förening med det syfte, som vi angifvit, nödvändigt måste vara.

Men äfven om man kunde finna ett sätt, hvarpå man kunde trygga föreningens bestånd och det oaktadt göra henne allmänt tillgänglig, så skulle hon likväl hafva en annan brist gemensam med alla slags föreningar, inom hvilka det står

hvarje medlem fritt att efter behag verksamt deltaga i öfningarne eller icke. De fleste komma efter all sannolikhet att inskränka sig till åhörande, och om än något dermed kan vinnas, så förfelas likväl sjelfva det hufvudsakliga ändamålet, hvilket icke utan verksamt deltagande kan vinnas. Detta förhållande blifver ännu ogynnsammare, om man äfven medgifver akademiska lärare tillträde till föreningen, hvilket alltid afskräcker många från frivilligt uppträdande. Likväl skulle det vara högst orimligt att från en förening med sådant ändamål utesluta personer, om hvilka man åtminstone oftast kan antaga, att de företrädesvis äro skicklige att leda öfningarne. Det ligger i sjelfva det frivilliga uppträdandet ett hinder för allmännare deltagande i diskussionen, då väl ingen, som har i behåll naturlig blygsamhet, utan särskild anledning uppträder, om han icke tror sig kunna säga något, som bidrager till upplysning eller utredning af det ifrågavarande ämnet. Lika litet lärer man kunna vänta, att någon skall utan särskild anledning uppträda, om han tror, att en närvarande kan reda saken bättre och vill taga henne om hand. Lägger man nu härtill, att blygsamheten ofta stegras öfver sitt naturliga mått, så lärer man finna det lätt begripligt, hvarföre det är så svårt att utan tvång förmå till allmänt deltagande i disputationsöfningar. Man må, så mycket man vill, försöka inskärpa, att disputationerna företagas för öfnings skull, så förlora de likväl, så länge de äro frivilliga, aldrig i de flestas ögon utseendet af att vara något annat än öfningar.

Är man deremot ålagd att uppträda, då är saken genast på det klara, och en hvar känner då fullkomligt, att han har att göra sin sak så godt han kan. Någon betänksamhet i afseende på sjelfva uppträdandet bör då icke komma i fråga. Vi äro fullt öfvertygade, att i sådant fall icke ens närvaron af blifvande examinatorer skulle afskräcka från försöket att föra diskussionen så allvarsamt som möjligt.

I afseende på disputationsöfningarnes form vilja vi slutligen göra ett par anmärkningar.

Det synes oss vara naturligt, att modersmålet i allmänhet bör begagnas, om ock Latinet icke bör vara alldeles ute-

slutet. Särskilda öfningar i latintalande anse vi vara af nöden, så länge det finnes någon plats, för hvars erhållande man skall aflägga Latinskt disputationsprof. Då Latinet ännu kan anses ega sin gamla betydelse af lingua eruditorum, böra väl äfven öfningar, som icke egentligen åsyfta klassicitet, utan öfning i det Latin, som inom den ena eller andra vetenskapens litteratur blifvit vanligt, få hållas inom den förening, dit den ifrågavarande vetenskapen hörer.

Föreskriften att hvarje argument skall framställas i syllogistisk form anse vi väl icke böra åter upptagas, men vi anse det likväl tillhöra hvarje ordentlig disputationsöfning, att de disputerande, när det påfordras, genast skola vara färdige att i denna form redogöra för det, som de i friare form framställt. Den, som det icke kan, har icke tillräcklig formel färdighet och behöfver då öfvas. I en sådan öfning se vi det bästa botemedlet mot allt skeft och sofistiskt resonnerande.

I afseende på oppositionen tro vi den gamla formen vara den enklaste. Det är naturligtvis en fördel för den, som skall försvara en sats, att få reda sig med en motståndare i sender. Vi anse det åtminstone till en början betänkligt att afvika från det gamla bruket att låta såväl ordinarie som extraordinarie opponenter opponera den ene efter den andre. Man kan vid sidan deraf försöka med en friare form för diskussionen genom att låta hvem som vill både försvara och angripa, men svårare blifver det dock alltid, att dervid bibehalla sträng ordning. Häri likasom i många andra detaljer torde man lätt kunna finna det rätta, om man en gång komme till försöket att på fullt allvar åter införa disputationsöfningarne.

Vi hafva föreslagit, att de, som studera samma eller närbeslägtade vetenskaper, skola gemensamt öfvas i disputerande, och dermed hafva vi uttalat den öfvertygelsen, att nationsföreningarne icke äro i stånd att gifva erforderlig öfning. Vi äro långt ifrån att önska upphörandet af vetenskapliga öfningar inom nationerna, men då vi icke antaga dessa öfningar vara tillräckliga, torde vi icke derför behöfva anföra annat skäl, än det som ligger i studiernas fördelning,

hvaraf följer, att det icke inom en nation finnes tillräckligt många, som i studier stå hvarandra så nära, att de med fördel kunna öfva sig i det, som särskildt rörer deras fack.

Vi sluta med den önskan, att man icke må taga de ensidigheter och misstag, hvartill man vid disputationer fordom gjort och väl ännu kan göra sig skyldig, till anledning att förkasta disputationsväsendet, utan låta dem tjena till varning, om man, såsom vi önska, åter upptager och ordnar detsamma.

Er Yggdrasilsmythen af christelig Oprindelse?

Af J. E. Thaasen.

(Slutning fra foregaaende Hefte).

8. Den christelige Tradition, dens Mulighed og Indflydelse.

Den Mening, at "Forestillingen om Yggdrasil som det Alt bærende Verdenstræ er opstaat ved Tillempning af christelige gjennem flere Led vandrede Traditioner", har i den foregaaende Undersögelses Resultater blott fundet Modgrunde. Dette vil uden Tvivl erkjendes, hvad enten man nærmest stiller sig for Öie Modsætningen mellem Christeligt og Hedensk — ved Siden af Yggdrasilsmythens inderlige, organiske Forbindelse med det hele hedenske Troesindhold; eller man fornemmelig betænker den sildige Tid, hvori de christelige Traditioner kunde have begyndt at virke befrugtende paa Mythedigtningen — ved Siden af Yggdrasilsmythens vide Udbredelse over den germaniske Verden. Den christelige Idee traf ikke den germaniske Mythologi i dens barnlige Alder, let tilgjængelig for fremmed Paavirkning, men enten dens Manddom, da den stod selvgodest og uvilligst mod det Fremmede, eller dens Oldingsalder, da den var ude af Stand til at bearbeide, eiendommeliggjöre og ligedanne det. I begge Tilfælde er det utænkeligt, at den christelige Idee inde i Hedendommen skulde have voxet saaledes, at den optog Hedendommens væsentligste Indhold i sig; og i begge Tilfælde er det utænkeligt, at den nye Mythe, opstaat en eller

andensteds ved christelig Paavirkning, i en saa sildig Tid skulde have banet sig Indgang hos alle de övrige germaniske Stammer.

Selv antaget, at Efterretningen om Christi Korsfestelse naaede herop til Norden langt snarere end nogen anden Begivenhed i hiin Tid, og at den overalt blev modtagen med forbausende Villighed, — selv antaget, at Ideen temmelig snart omsatte sig til Mythen om Odins Offring paa det vindige Træ, som derfor fik Navnet Yggdrasil, — saa maatte dog den nye Mythe længe have liden Magt i Folkebevidstheden og liden Sammenhæng med de övrige mythiske Forestillinger. Mange og lange Tider maatte henrinde, inden Yggdrasilsmythen stod med den af Odins Offring ganske uafhængige Stilling paa den ene Side, og sammenvoxet med alle Grundmytherne paa den anden. Fra en liden og enestaaende Begyndelse maatte den langsomt og efterhaanden have tilegnet sig mere og mere af det övrige mythiske Indhold, paa samme Tid som den udviklede sig til större og större Selvstændighed. Men vi have seet, at paa Völuspaas Tid staar Yggdrasilsmythen saa uafhængig af Odinsoffringen som vel muligt, og med en Rigdom i Indhold og Betydningsfylde i Navne, som ingensinde senere, da den fra Völuspaas Tid netop udvikler sig i den omvendte Retning: taber i Storhed og Betydning, taber de indholdsrige Navne. Og hvad nu Mythen om Odins Offring angaar, som efter Theorien om den christelige Oprindelse har frembragt den hele Yggdrasilsmythe, da synes det rigtignok, som om den stadig maatte leve i Folkets Minde i selve Navnet Yggdrasil, men den synes desuagtet at have staat temmelig fjern for den almindelige Folkebevidsthed i den Mythealder, vi af vore Kilder kjende; thi den er kun berettet eet Sted, og hvor ofte der saa end er Tale om Yggdrasil, ingen andensteds med et Ord berört. Hiin Mytheudvikling, som Formodningen om den christelige Oprindelse fordrer, fra Offringsmythens til Yggdrasilsmythens overordnede Stilling, maatte altsaa have foregaat för Völuspaas Forfattelsetid, hvilken af Wiborg, som ovenfor omtalt (I. 3. 121), sættes til det 4:de eller 5:te Aarh., og i alfald neppe tör sættes efter Aar

600 *). Den christelige Idee maatte altsaa have vundet Indgang i det hedenske Norden, förend Christendommen var almindelig og ordentlig kjendt af Hedningerne i Syden.

For at vi da skulle kunne erkjende Mythens Oprindelse af christelige Traditioner for at være den rimeligste, maa Grundene for en saadan være særdeles vegtige. De ere fölgende to. 1. Odins Ord i Haavamaal: "Jeg veed, at jeg hang paa det vindige Træ Nætter fulde ni, med Geir saaret og given Odin, selv til mig selv, paa det Træ, hvorom Ingen veed, af hvis Rödder det renner." 2. Den tydske Gaade om Korset, som Træk for Træk peger hen paa historisk Sammenhæng med Yggdrasilsmythen.

For at kunne faa et ret Begreb om Sandsynligheden af denne Oprindelse, ville vi et Öieblik gaa ind paa Hypothesen og udföre den i dens Enkeltheder. De blive fölgende:

1. Christendommens Grunddogme, Guds Söns Lidelse paa Korsets Træ, har længe för Christendommens seierrige Forkyndelse mellem Germanerne trængt sig ind i deres hedenske Gudelære.

2. Det store Mysterium, at den paa Korset Hængende er Eet med Faderen i Himlen, er strengt fastholdt: "Odin given Odin, selv til sig selv."

3. Læren er med Villighed antagen, uden at den Tröst, som ellers har banet det Ubegribelige Indgang, er paaagtet. Christi Död er forkyndt og tilegnet, men ikke hans Forsoningsdöd.

4. Læren omsættes til Mythen om Odin, som hang paa Træet, offret til Odin. Denne Mythe har dybt indgribende Betydning paa Aasedyrkernes Liv: Menneskers Offring og Selvoffring til Odin ved Hængning. Odin bliver nu de Hængtes Herre, de Hængtes Gud (*Hangagoð*, *Hangatýr*, *Hangadróttinn*).

5. Korset, hvorpaa Christus hang, omdannes i en af de mest storartede Myther, vi nogensteds kjende, til Ygg-

*) Det er nemlig vist, att Hyndluljod er forfattet omtrent ved Aar 720. Munch, D. n. Folks Hist., I. 1. 277. Men Völuspaas Tid ligger sikkerlig langt bagenfor Hyndluljoda.

drasils Ask. Men Korsets Frugt for Mennesket er Forsoningen med Gud, og Korset bliver for den christelige Betragtning Fornyelsens og Opholdelsens Træ for den fortabte Menneskeslegt. Hedningerne tilegne sig nu heraf, vel ikke Forsoningen, men dog Korsets derpaa beroende Betydning som Opholdelsens og Fornyelsens Træ. "Odins Bærer" bliver altsaa ogsaa "Skjebnegiveren", "Slegtopholderen", og dette med en Opfatning fuldkommen i Mythologiens Aand: fra Asken kommer Dugg i Dale, Idun med sine Æbler til Guderne, Heimdals Lyd til Alle.

6. Korsets gjennemgribende Betydning for den hele Natur anskuleliggjöres hos de Christne saaledes: Dets Top naar op til Guds Trone, dets Rod ned til Helvedes Grund, dets brede Grene have omfattet Verden; det staar med skjönt Löv, hvori Fugle smaa synge söde Viser. Ogsaa dette gribe Germanerne paa sin eiendommelige Maade. Yggdrasil bliver det luftvante, hellige Træ, hvis Grene skyde sig over al Verden og naa over Himlen; den fester Rödder i de 3 vigtigste af Mythologiens 9 Verdener, og den ene Rod strækker sig udtrykkelig over Hel ("Helvede"); og Asken staar altid grön ("med skjönt Löv") over Urdebrönden. Fuglene smaa med de söde Viser paa Forsoningens Træ blive til en stor Forskjellighed af Dyr, hvori det uforsonede Menneskelivs Tilstaand ("een umaadelig Sorg, Surts Næring") males os med stor Kraft. Yggdrasil selv bliver et Billede paa Tilværelsen efter germanisk Verdensbetragtning, dens Historie den mythiske Historie selv i dens vigtigste Udviklingstrin o. s. v. o. s. v.

7. Alt dette har trængt sig ind ikke blot mellem de Folk, som boede de Christne nærmest, men over hele den germaniske Verden lige op til Norge, det eneste Land, i hvis Mytheböger vi have Odins Offring til sig selv bevaret, og just det Land, hvor vi have den hele Mythe (med Rödderne, Dyrene o. s. v.) overleveret i den fuldstændigste Skikkelse.

Saadan er da Hypothesen, naar den nöiagtig betragtes i Enkelthederne. Ovenfor have vi ved Undersögelsen om Mythens Stilling i Mythologien seet ligesaa mange Modgrunde, som vi fandt Resultater; her yder Hypothesen selv

ligesaa mange Modgrunde, som den indeholder Enkeltheder. Dette skal nu i nogle Henseender nærmere paavises.

At Odin offres til Odin, selv til sig selv, det er dette Aaselærens Mysterium, som nærmest har foranlediget den Formodning, at det er det store christelige Mysterium, Guds Död til Guds Fyldestgjörelse, som har trængt sig ind i Aaselæren, og med det samme frembragt Yggdrasilsmythen. Men denne Stötte for Gisningen er et afgjörende Beviis imod den.

Til Grund for Gisningen ligger uden Tvivl fölgende Tanke: Det er vanskeligt at forstaa, hvorledes Hedningerne af sig selv have kunnet komme til en Mythe om Gud offret til sig selv; dette er Noget, som saa langt overgaar al Forstand og alle hedenske Forestillinger, at det ei kan tilhöre den naturlige, men först den aabenbarede Religion. Men mon det ikke bliver vel saa vanskeligt at forstaa, hvorledes saa Hedningerne af den aabenbarede Religions Indhold tilegnede sig just den Lære, og alene den Lære, hvorimod alle deres Forestillinger strede, og al deres Forstand oprörte sig? Man betænke derhos, hvad kort forhen er berört, at Hypothesen sætter en Opfattelse og Tilegnelse af Christendommens förste Dogme, som paa een Gang er altfor inderlig og altfor udvortes. Vi see Tilegnelsen af det Dybeste og Vanskeligste, naar Guds Lidelse til den samme Guds Fyldestgjörelse er grebet og haardnakket fastholdt; men dette Dybe og Vanskelige, saa inderlig assimileret, er dog saa udvortes opfattet, at det i höi Grad maa forbause os, at det har kunnet blive Gjenstand for Tro, — især forudsat Hypothesens Rigtighed, at ingen lignende Forestilling fandtes eller kunde findes hos Hedningerne. Thi Trösten i denne Guds Lidelse er ganske gaat tabt. Hvor ellers hiin christelige Troesartikel uden Vold og Magt har vundet Indgang, har det altid været, fordi Mennesket i Erkjendelsen af sin Synd har grebet efter Retfærdiggjörelsen for Gud. Men her skulde man have grebet den historiske Kjendsgjerning, uden at bryde sig om dens Aarsag och Virkning, altsaa i Grunden som noget Ligegyldigt, men dog med en saa krampagtig Styrke, at den tilegnedes mellem deres Eget, og frembragte den store Ygg-

drasilsmythe. Med en saa kraftig Lettroenhed er Guds Död aldrig bleven troet.

At Christi Korsfestelse skulde være bleven en kjendt Begivenhed — forvansket eller uforvansket —, og Gjenstand for Kundskab og Tro mellem mangfoldige hedenske Folkestammer, kan man tænke sig tilgaat paa to Maader: enten ved christne Missionairer eller ved hedenske Berettere om de Christnes Tro.

Men hvor Korsets Budskab kom, baaret af sande og ivrige Troende, kom det med sit hele Indhold og sin fulde Tröst, dertil som en fortærende Ild for alt Hedenskab. Hvor Christendom mödte Hedendom, mödtes tvende afgjort fiendtlige Magter i Kamp paa Liv og Död. De Christne, og især de, som opoffrede Alt for at prædike Christi Död mellem Hedningerne, omtalte ikke denne som noget i sin Aarsag og Virkning Ligegyldigt, eller Hedenskabet som noget endog i ringeste Mon Rosværdigt; men de talte som de, der kom med Livet og Lyset til dem, "som sad i Dödens Land og Skygge." Fölgen var enten Omvendelse, Antagelse af den nye Tro, eller Had og Forargelse. Hvor hyppig man derfor end finder, at de nyomvendte Hedninger förte gamle Forestillinger over i den nye Tro, neppe vil man finde noget Hedningfolk, som af Alt, hvad Missionairerne foreholdt det, tilegnede sig Christendommens Fundamental-Lære, alene, i dens Nögenhed, men væsentlig rigtig, og indforlivede den i de gamle Guders Væsen.

Hvor usandsynligt det imidlertid er, at Korsets Budskab i Missionairernes Prædiken ikke skulde have traadt fiendtligt og stödende op mod Hedendommen, men tvertimod forsonet sig med den, langt usandsynligere bliver dog den anden Forklaringsmaade, at et Rygte om Korsfestelsen, baaret af Vantroe og Halvkyndige, ("christelige, gjennem flere Led vandrede Traditioner"), skulde have haft nogen Kraft til Ideens frugtbare Indpodning i den gamle Tro. Desuden löd vel Rygtet om de Christnes Tro ikke med denne Sikkerhed i det Væsentlige: "De tro paa Gud offret til sig selv", men, om det kom höit: "De tro paa en korsfestet Mand som sin Gud." Og en saadan Beretning, fremsat

snarere med udenforstaaende Kritik end med Inderlighedens Varme, kan neppe have haft Betydning uden som et Emne for Underholdning, naar Samtalen slog ind paa fremmede Folks særegne Sæder og Tro. Men allerrimeligst har ethvert Rygte snarere indeholdt Noget, der tilhörte Christendommen som mere udvortes, for de Fremmede lettere forstaaeligt og iöinefaldende. Og kun om noget Saadant, noget udvortes Christeligt er det rimeligt, at det med nogen Lethed kan have gaat over i Hedendommen, nemlig som noget udvortes Hedensk. Men den indre Mening i det udvortes Christelige vilde sikkerlig ved Overförelsen i Hedningverdenen gaa tabt.

Naar vi betænke Maaden, hvorpaa Læren om Odins Offring "gjennem mange Mellemled" skulde kunne være "laant fra Christendommen", saa henvises vi til Handel og fredelig Samfærdsel mellem Norden og Syden, og det stiller sig som den största Rimelighed, at den har fulgt med de romerske Keisermynter, hvoraf saa mange ere fundne i Danmark, tildeels ogsaa i Sverige, især paa Gotland og Öland. Her maa vi nu agte paa den merkelige Omstændighed, at de fundne Mynter næsten udelukkende alle ere prægede mellem 50 og 200 efter Christi Födsel, og at et stort Hul falder mellem 200 og 400. Dette betegner en Afbrydelse i Handelsforbindelsen, som dog först kan have indtraadt et godt Stykke ind i det 3:dje Aarh. *). För denne Afbrydelse maatte Ideen have trængt ind, ja den maatte snarere have fulgt med Mynterne fra Aaret 50 end med dem fra 200, naar Yggdrasilsmythen inden VöIuspaas Tid skulde have gjennemgaat den Udvikling, som Gisningen fordrer.

Vi have nu fra Begyndelsen af det 2:det Aarh. en Kilde, som her bliver af Betydning, da den giver os et Begreb om, hvorledes det stod til med Kundskaben om Christendommen paa den Tid hos de mest oplyste Hedninger, som tillige vare de Christnes verdslige Övrighed. Denne Kilde er det bekjendte Brev, hvori Plinius den Yngre som Statholder i Bithynien gjör Indberetning til Trajan om de Christne i denne Provins (X. 97). Uagtet det viser sig deraf, at Christen-

*) Worsaae, Danmarks Oldtid, S. 52 fgg.

dommen havde vundet saa stor Indgang i "alle Stænder", at "Templerne næsten allerede stode öde", — uagtet det viser sig, at Plinius hos de Frafaldne havde anstillet særdeles omhyggelige Undersögelser om de Christnes Liv og "udskeiende, grændselöse Overtro", og endog forhört sig om deres Fællesmaaltider d. e. deres med Nadveren forbundne Kjærlighedsmaaltider, saa vidste han dog om Christi Person, som det synes, kun at de ansaa ham for Gud, og om deres Fællesmaaltider, kun at de vare tarvelige og uskyldige, altsaa Intet om Nadverens Betydning, og derfor vistnok heller Intet om Christi Död d. e. Guds Offring til Gud *). Ellers maa han have fundet dette at være en saa "udskeiende, grændselös Overtro", at han ikke engang fandt det rimeligt at dvæle derved; og er det saa, da viser dette, hvilken Opfattelse Christi Död hos Hedningerne var udsat for, ialfald saalænge Christendommen endnu var undertrykt, og ikke en synlig, sterk, imponerende Verdensmagt. Brevet er forövrigt et Vidnesbyrd om, hvor Lidet Trajan og de Store i Rom paa denne Tid vidste om Christendommen. Det er ikke rimeligt, at Beretninger med et dybere Indhold endog lang Tid senere kunne have trængt op til Norden.

Overhoved var Christi evige Væsens-Eenhed med Faderen Noget, hvorom der i de förste Tider indenfor den christne Kirke selv ikke herskede en almindelig, klar Bevidsthed. Förat paa den nicænske Kirkeforsamling Aar 325, altsaa efter hiin Handelsforbindelses Ophör, blev Arianernes talrige Sect, som negtede den guddommelige Natur i Christus, fordömt. Spörger man nu, fra hvem de hedenske Germanere nærmest skulde have faat nogen Kjendskab til Christendommen, saa synes Svaret snarest at maatte blive: de christne Gotere. Men disse bleve först christnede ved Wulfilas Bestræbelser i Slutningen af det 4:de Aarh., og modtoge desuden ved ham den arianske Troesbekjendelse. Men det er saa langt fra, at Mythen om "Odin offret til Odin, selv til

*) carmenque Christo quasi deo dicere invicem secum; ...... rursusque (morem iis fuisse) coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium.

sig selv", kan være oprunden af Arianismen, at den snarere maatte være kommen fra Patripassianerne, en ikke meget udbredt Sect i Begyndelsen af det 3:dje Aarh., som negtede Sönnens Personforskjellighed fra Faderen, og antog, at det var Gud-Fader selv, som havde lidt. Rigtignok veed man, at Christendommen fick nogle Bekjendere mellem Goterne allerede i det 3:dje Aarh., og om disses Begreber om Christi Natur veed man vel intet Sikkert. Men man tænke sig her for det förste, hvorledes Forholdet rimeligviis maatte være mellem de christne Gotere, som havde afsvoret Vodan og alle de gamle Guder, og deres hedenske Stamfrænder, som endnu holdt fast paa dem og blotede til deres Ære; og man vil da i Vodansdyrkernes Forhold til de Frafaldne lettere kunne tænke sig bittert Had, Foragt og Forfölgelse end nogen deelviis Antagelse af deres nye Tro. Thi under et saadant Forhold gjelder det: Frænde er Frænde værst. For det andet, naar disse Gotere ikke vare Patripassianere, saa er det ubegribeligt, at deres hedenske Frænder ikke snarere skulde gribe Talen om Guds Sön, og deraf danne en Mythe om Vodans Sön, en netop den vanskeligste Side af Christi Væsen, — og at deres Forvanskning af Christi guddommelige Natur ikke skulde gaa i Retning af Polytheisme, men i Retning af rationalistisk Monotheisme. Man veed jo, hvor vanskeligt Christendommen selv har haft for her at holde Polytheismen ude.

Endelig er Yggdrasilsmythens Udvikling paa Völuspaas Tid Beviset for, at Ideen maatte have trængt ind længe för det 3:dje Aarh. Man kan vistnok sige, at Völuspaas Tid er ubestemmelig; men selv om man vilde sætte denne lige ned i det 7:de Aarh., vilde Tiden visselig enda blive meget for kort. Heldigviis have vi til det foreliggende Spörsmaals Besvarelse et Datum, som gjör enhver Strid om Völuspaas Alder overflödig.

Munch sætter selv Hængningen og Geirristningen af Mennesker som Offre til Odin i den nöieste Forbindelse med Mythen om den hængte, med Geir saarede og til sig selv offrede Odin. "Overeensstemmende med denne Lære synes Sagnet ogsaa at have ladet Odin indstifte en egen Offring,

der bestod i at hænges i en Galge, gjennemboret med Geir." "En saadan Offring blev just Kong Vikar underkastet." (I. 3. 92 og 94). I en saadan Anskuelse maa vist Enhver være enig. Men denne særegne Offringsmaade maa alt i det 5:te Aarh. have været almindelig gjængs og udbredt, da Beretningen om den er trængt ned til Syden i Begyndelsen af det 6:te. Belisars Ledsager og Historieskriver Prokop fortæller nemlig i sin *Gotiske Krig* (II. 15) om Thuliterne: "De ere overordentlig flittige til at offre alle Slags Offre. Men af Offre er dem det skjönneste den förste Mand, de tage tilfange i Krigen. Denne offre de nemlig til Ares (Krigsguden), efterdi de ansee denne Gud for den störste (altsaa Odin). Men de offre Krigsfangen paa den Maade, at de ikke simpelthen slagte ham, men hænge ham i et Træ, eller kaste ham i Tjörne, og dræbe ham paa andre ynkelige Dödsmaader *)." Dette har Prokop skrevet i eller nær Aaret 545 (sml. Cap. 5 Slutn.). Skulde denne særegne Art af Menneskeoffring være en Frugt af den christelige Idee, da skulde man ikke vente, den havde festet sig saa tidlig, at den omkring 500 var bleven ganske almindelig. Snarere skulde man tro, at den först fra nu af ret fra nu af maatte udbrede sig og blive stadig. Men vore egne Kilder have saa lidet at berette derom, at vi maa formode, at den paa Prokops Tid eller allerede för har naaet sit Höidepunct, og at man senere sædvanligviis nöiedes med Geirristningen uden Hængning. Thi vel heder Odin fremdeles *Hangagoð*, *Hangatýr* **), *Hangadróttinn* ***); og hvad Odin i Haavamaal selv siger, fortæller Snorre om den historiske Odin, at han pleiede at sætte sig under hængte Mænd †). Men de faae Exempler paa Offerhængningen, som omtales, tilhöre alle, saavidt jeg veed, Sagntiden, saavel Vikar i Starkadsagnet, som ogsaa Gudlaug og Sveakongerne Agne og Jorund i Snorres Ynglingasaga ††); og allerede her viser Hængningen sig som noget Usædvanligt, og som Noget, der

*) *Ἱερῶνται δὲ αἰχμάλωτον οὐ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες κ. τ. λ.*

) Skald. 2. *) Yngl.S. 7. †) Yngl.S. 7. Haav. 158.

††) Cap. 22. 26. 28.

paa Agne, ligesom paa Vikar, kun fremmes ved Svig og bliver ilde anseet. Men at de faae Exempler, vi have, tilhöre Sagntiden, ja endog i denne staa som Undtagelser, synes at henvise os til en længst forgangen Tid, da Hængningen til Odin var fremherskende i Folkets Sæder.

Saaledes synes begge de Virkninger, man har villet spore af den formodede Tradition om Christi Korsfestelse, Yggdrasilsmythen i Germanernes Troeslære og Offerhængningen i deres Liv, i sin historiske Udvikling at fölge hinanden, idet de fra den Tid, da vore Forfædres Liv og Lære bliver os bekjendt, begge efterhaanden tabe i Betydning og Almindelighed. Og dermed henvise de begge til en Urtid langt bagenfor den christelige Tidsregning, men hvorom vi forövrigt ikke have Begreb, som sin tidligste Barndomsalder*).

Men fra Yggdrasilsmythen og Offerhængningen er Mythen om Odins Offring uadskillelig; deres Barndomsalder maa ogsaa være dens Barndomsalder, deres Blomstringstid maa ogsaa være dens Blomstringstid. Dette forklarer os, hvad ovenfor er berört, at Odins Offring, ialfald i den senere Tid af den bekjendte Mythealder, har staat den almindelige Folkebevidsthed temmelig fjern. Den findes nemlig kun fremsat i det gamle Digt Haavamaal, og ingensteds indkjedet i andre Myther. Dog mener man, at de senere, christne Skalde hentyde til den**), og i Haavamaal er Mythen og dens Virkninger fremsatte med en Udförlighed, som synes

*) At Yggdrasilsmythen er fællesgermanisk, have vi ovenfor seet; her mene vi at kunne slutte, at den ogsaa er urgermanisk. Det kan ogsaa bemerkes, at Munch antager alt det, som er fællesgermanisk, for tillige at være urgermanisk; dertil regner han blandt Andet Læren om Nornerne, Ragnarok og Verdens Tilblivelse (D. n. F. H. I. 1. 159). Men disse Myther ere i Eddaerne paa det nöieste knyttede til Yggdrasilsmythen, som altsaa allerede heraf synes at være fællesgermanisk d. e. urgermanisk. Ved Urgermanisk forstaar han igjen, hvad Germanerne have taget med sig fra Urhjemmet i det nuværende Rusland, og Udvandringer herfra sætter han til Tiden mellem det 5:te Aarh. för Chr. og vor Tidsregnings Begyndelse (smst. I. 1. 103.

**) Gísli Brynjúlfsson hos G. Stephens: Tvende old-engelske Digte, Sid. 34.

at vidne om, at Mythen længe har overlevet Hængningsskikken, — dog ikke Offringsskikken. Geirristningen vedblev som Skik mellem de Sotdöende, og selv denne var kun en Nödhjelp for den, som ei faldt i Strid, at han alligevel skulde komme til Odin. Den almindeligste Offringsmaade var at falde i Striden, og dertil sigter Snorre, naar han siger om den historiske Odin (Yngl.S. 10): "Odin döde paa Sotteseng, og da han var Döden nær, lod han sig merke med Geirsodd, og tilegnede sig alle vaabenbidte Mænd."

Alle vaabenbidte Mænd ere altsaa Offre til Odin; ligesaa alle hængte, geirristede Mænd; den, der ikke faldt for Vaaben, lod sig derfor hænge, saaret med Geir, eller senere blot merke med Geirsodd. Men naar vi vide dette, blive et Par Vidnesbyrd af Tacitus af Betydning. Han fortæller nemlig (Ann. XIII. 57) om en Krig mellem et Par tydske Stammer saaledes: "Men den for Hermundurerne heldige Krig blev saa meget mere ödelæggende for Chatterne, fordi de (paa begge Sider) forinden indviede den fiendtlige Hær til Mars og Merkur, ifald de fik Seier, og et saadant Löfte betyder, at Heste og Mænd, alt Beseiret bliver fuldstændig nedhugget*)." I Germ. 9 siger han om alle Germanere: "Blandt Guderne dyrke de mest Merkur, til hvem de ogsaa pa visse Dage holde det for Pligt at offre Menneskeoffre. Hercules og Mars forsone de (derimod) med tilladelige Dyreoffre**)." Endelig kan her bemerkes, at allerede Tacitus omtaler Hængningen (Germ. 12): "Straffen er forskjellig efter Forbrydelsen. Forrædere og Overlöbere hænge de op i Træer; Ukrigerske, Feige og de, som paa sit Legeme bære Skjændselsmerke, dykke de

*) Man skulde vente, at her alene var Tale om Merkur d. e. Wodan; rimeligviis har Tacitus tilföiet Mars, fordi han tillige har hört, eller sluttet sig til, at den fiendtlige Hær indviedes til Krigsguden d. e. Wodan. Ogsaa Prokop gjengiver, som vi have seet, Thuliternes höieste Gud (Odin) ved Ares, fordi han var Krigsguden.

**) Hvilke Guder der skal forstaaes ved Hercules og Mars, er ikke godt at sige. Saa meget see vi her, at det er Merkur alene, ikke Mars tillige, hvem Menneskeoffre bragtes.

ned i Skarn og Morads." Her er vistnok Tale om Straf, men saasnart det er Dödsstraf, bliver det dog Offer til en Gud; og det er da at agte paa, at Hængningen paa Tacitus's Tid var en ædel Straf, som ei torde blive Ukrigerske, Feige og Skjændselsmerkede til Deel. Grunden kan neppe være nogen anden end den, at de Feige skulde og maatte til Hel, medens det forundtes Forrædere og Overlöbere at komme til Odin. Og Tacitus, hvem vi skylde disse Efterretninger, levede paa samme Tid som Trajan og Plinius den Yngre.

Ligesom Yggdrasilsmythen, saa er altsaa ogsaa Offerhængningen sikkerlig fællesgermanisk. Og naar vi höre, at omkring 100 efter Chr. er ogsaa i Tydskland Menneskeoffringen til Odin almindelig, men Offerhængningen en Undtagelse, en Straf for visse Forbrydere, saa henvises vi ogsaa her til en Urtid langt bagenfor den christelige Tidsregning som Offerhængningens Blomstringstid. Men denne forudsætter overalt Odins Offring paa Verdenstræet som Udspringet og Mönstret. Og da nu ikke blot Yggdrasil, men ogsaa Irminsöilen er Wodans Bærer (II. S. 106), saa er det vel rimeligt, at ogsaa Tydskerne i de urgamle Dage have haft Mythen om Wodan, som hang paa Træet offret til Wodan.

— Den Udförlighed, hvormed jeg i dette Afsnit har sögt at bevise, at hverken Yggdrasilsmythen eller Mythen om Odins Offring skyldes christelig Paavirkning, har tillige haft en mere almindelig Hensigt. Jeg önskede, ved en nöiagtig Indgaaelse i en enkelt Undersögelse, i det Hele at hevde Nutidens Opfatning af Mythologiens Væsen og Mythedigtningens Betingelser. Overalt hvor der er Tale om noget Væsentligt og gjennemgribende i en hedensk Tro, bör man vistnok være varsom for strax at tænke paa Indtrængelse selv fra en anden hedensk Tro. Men dette gjelder i endnu större Mon, hvor man finder Noget, der synes at pege mod Christendommen. Der har været Tider, da Meget i nordisk Mythologi har været udsat for en saadan Fortolkning, fordi der gjennem den, til en hedensk Religion at være, gaar en alvorlig ethisk Grundstemning og en sterk Syndsbevidsthed, fordi den mægtigt udtaler Trangen til noget Nyt, ja endog

aner dette Nyes Natur. Forestillingerne om Ragnarok og den unævnte Gud i Gimle have saaledes Flere meent skyldtes christelig Paavirkning.

— Hvorvidt Yggdrasilsmythen staar i Söster- eller Datter-Forhold til lignende Forestillinger i den indiske og den persiske Mythologi, vilde være en interessant Gjenstand for Undersögelse; men det ligger udenfor min Opgave og over min Kundskab. Hvad der i denne Afhandling staar tilbage, er at kaste et Blik paa Yggdrasils Betydning som Odins Bærer og paa Odinsoffringens Betydning. Derved vil et nyt Lys spredes saavel over Yggdrasilsmythen selv som over et andet Punct i Mythologien og en enkelt Side af det germaniske Liv. Og först derved vil ogsaa Yggdrasils Ask kunne stilles i sit historiske Forhold til Korsets Træ.

---

9. Yggdrasils Ask som Odins Bærer. Odins Offring til Odin og Menneskers Offring til Odin. Yggdrasils Ask og Korsets Træ.

Förend vi give os til at see nöiere paa Odins Offring, som har en saa stor Lighed med Christi Lidelse, ville vi kaste et flygtigt Blik paa en græsk Mythe, som ogsaa minder om Christi Forlösningsverk. Prometheus dömmes for sin Synd mod Guderne til forfærdelige Kvaler; men den överste Guds Sön, Herakles, föd af en jordisk Kvinde, lever i Tjenerstand et Liv af Lidelser og Storverk til Menneskenes Vel, og bringer tilsidst den förste Synder den forjættede Befrielse; hvorefter han fra det jammerfulde Baal oprykkes til Olympen. I denne Mythe vil vel Ingen finde Jödefolkets Forjættelser omplantede i hellenisk Jordbund. Rettere vil man vel heri finde Hedningernes Anelse om Frelsens Mulighed, eller, talt i et enfoldigt-christeligt Sprog: deres dunkle Erindring om Faldets Forjættelse. Thi ethvert Hedningfolk söger efter Christus, og ethvert Hedningfolk har i sin mörke Nat svagere eller sterkere Drömme om hans lyse Dag. Ikke for Intet er Herakles Grækernes ypperste Heros. I de korte Træk, hvori han ofvenfor er skildret, er han fremstillet med

en Grækers Beundring for hans Storhed, Reenhed og Kraft; vi tör ikke lægge en christelig Maalestok paa nogen af hans Dyder.

Paa den Maade findes der selv indenfor de hedenske Mythologier en Art af messianske Spadomme*), men ingensteds bestemtere, större og mere indgribende i Folkets Liv og Retni g end hos Germanerne. Thi ingen hedensk Tro peger bestemtere ud over sig selv som utilstrækkelig, og ind i en ny Tid vide forskjellig fra den gamle, en Tid, da "en Anden, end mægtigere, kommer; dog tör jeg ham ikke nævne", siger Hyndla; "da kommer den Mægtige til Herredömmet, den Kraftige ovenfra, som raader for Alt; han stiller al Trætte og al Tvist, han sætter hellige, uryggelige Love", staar det i Valas Spaadom.

Efter denne Betragtning gaa vi over til Mythen om Odins Offring til sig selv paa Yggdrasil, en Mythe, som kun vil forstaaes, naar man forstaar Odins Væsen og Yggdrasils Betydning som Odins Bærer, og naar den sees i sin inderlige Sammenhæng med Menneskenes Offring til Odin.

Som Symbol for det Almeenmenneskelige, Repræsentant for den hele Menneskeslegt, og ligesom Prometheus hos Grækerne mindende om Adam (I. 3. 95 fgg.), staar i germanisk Mythologi Alfader Odin, Gudernes (Balders og Thors) Fader, men Mims Ven (Skald. 2) og Lokes Fostbroder. Al Valhalls Strid bærer han i sit Bryst: han seer Fortiden med dens Skyld og Fremtiden med det haarde Ragnarok for Seierguderne. Altid egger han Kjemperne til Strid, i Striden sees han selv at komme "med eet Öie og Geir i Haand", samlende Einherjer for den uvisse Tid, da Ulven mon komme. Saa fuldelig have Germanerne fölt den nærværende Tilstands Usalighed, saa dybt have de fölt, at den skyldtes Synden, ihvorvel dette er tænkt og udtalt i Mythens dunkle Sprog. Vor forstandige Tale er klarere og gjennemsigtigere, men den er ogsaa tyndere; Mythens Poesi er dunklere og fyldigere. Kun den aabenbarede Guds Ord er klart for Barnet og har uudgrundelig Fylde for den Vise.

*) Se herom Hammerichs Ragnaroksmythe, især S. 155.

Men Germanerne saa Mere. Odin minder os om Adam i den hellige Bog; det er her vel værdt at kaste et Blik paa Jöderne, ved hvem vi have faat höre om ham. Jöderne er Lovens Folk, ved Pagt med Gud forpligtet til at holde Loven, forskjelligt fra de Christne, for hvem Loven er opfyldt, som staa under Naaden. Men i Forhold til Hedningerne ere Jöderne Naadens Folk; thi Jöderne havde Forjættelsen om den anden Adam, som skulde oprette, hvad den förste forbröd; og i Troen paa ham, ikke i Lovens Gjerning, havde de Forsoningen med Gud. Lovens Folk i strengeste Forstand, vel ikke ved en særegen Pagt forpligtet til Loven, men ganske udenfor Naaden, under Lovens hele Forbandelse, er alt Hedningfolket. Men Trangen til Forsoning lever ogsaa i dem; ogsaa de söge den, og tro, ialfald for en Tid, at have fundet den, indtil deres Guders og deres Forsonings Utilstrækkelighed bliver dem bevidst. Denne Erkjendelse af at staa under Loven, denne Trang til Forsoningen er overalt udtalt i Hedningernes Offre; og allerede heri ligger Anelsen om det Offerlam, som skulde bære al Verdens Synd. Men ingen Mythologi har fuldere udtalt Lovens Fordring end Germanernes: at det faldne Menneske skal offre sig selv. Germanerne havde kun een Adam: det var Alfader Odin, som drak af Kundskabens Brönd*), og blandede Blod med Loke; det var den samme Odin, som offrede sig selv paa Træet. Og enhver troende Aasedyrker, som vil samles med Odin i Valhall, skal ikke blot blive en Stridens Sön som han, men skal ogsaa offre sig selv til Odin som han.

Yggdrasils Ask er Odins Bærer. Vi have ovenfor berört, at al Polytheisme hviler paa Pantheismen, og at Odin oprindelig er Verdensaanden, som bliver mere og mere menneskeliggjort, eftersom Mennesket mere og mere föler sig hævet over Naturen. Odin, saa meget han end er Gud, saa legemlig han end maatte tænkes, bliver dog i sit inderste Væsen Menneskeaanden, Menneskeaanden i Al-

*) "Der kom Alfader og bad om en Drik af Bründen." Gylfag. 15.

mindelighed; denne almene Menneskeaands Bærer er den hele Natur, men Naturen er Yggdrasils Ask. Verdenstræet er saaledes *Odins* — den Gjennemtrængendes — Bærer, förend Odin offrer sig derpaa. Men hvad Yggdrasil er for Odin, det er for det enkelte Menneskes Aand det enkelte Menneskes Natur. Og som Yggdrasil er en Ask, saa er ogsaa Menneskets materielle Deel dannet af en Ask, i Tidens Ophav, da Odin gav Asken Aand*).

Yggdrasils Ask er Odins (Menneskeslegtens) Natur. Hermed have vi vundet et nyt Standpunct for Betragtningen af Yggdrasils rige Indhold. Det ligger nu for det förste nærmere end för, at forstaa Læraad i Hærfaders Hall, ja ogsaa Glase foran Seiergudens Sale for at være Yggdrasil selv. Men for det andet og fornemmelig er det endnu klarere end för, at Mimestræet, Kundskabens Træ, er Yggdrasil, der strækker sin Rod til den Mimesbrönd, hvorhen Odin kom at drikke Kundskab. Fremdeles er det endnu klårere end för, at Hoddmimes Holt, hvorfra den nye Menneskeslegt udgaar, er Yggdrasil, — ligesom ogsaa den nye Jord opkommer af det Hav, hvori den gamle sank. Som Germanerne kun havde een Adam, saa var hos dem Livets Træ og Kundskabens Træ kun eet: Yggdrasils Ask er overalt Skjebnegiveren; den er baade Slegtopholderen, og den er Mimestræet, og den er det vindlge Træ, hvorpaa Odin hang, og den er endelig Hoddmimes Holt med det nye Liv af det gamles Aske.

Men naar Yggdrasil er den Ask, den Natur, hvoraf Odin, Menneskeslegten bæres, saa giver dette tillige et klarere Syn paa alle yggdrasilske Enkeltheder. Vi have en Rod over Riimthurserne, i det Ondes, Kundskabens og den truende Döds Kilde; vi have en anden i Fortidens opholdende Brönd, hvor Tidens Gudinder sidde med Opholdelse,

*) Sammenhængende hermed ere Skaldenes hyppige Omskrivninger af Mennesker ved Hjelp af Træers Navne, t. Ex. Stridens Ask (Skald. 47), Brynjethingets Apald, de hvasse Vaabens Lön (Sigrdriv. 5 og 20), Kampens Hegg (Haak. G. S. 8): alle Omskrivninger for Krigeren.

Dom og Död; vi have en tredje over Hels Dödningsale, paa hvilken Ormen hugger. Ondskaben smutter let op og ned efter Asken under et fagert Udvortes; Menneskeaanden sidder i Grenene, men kun med Kundskab og Ord, eller med "een umaadelig Sorg, Surts Næring"; (aandelig) Död og Dvale, Öredön og Döistyrke gnave Askens friske Knoppe. Endelig gjalder Heimdals Lyd og Skjebnetræet tændes; men et nyt Liv spirer igjen af Skatmimes Holt.

Og nu er det, om muligt, endnu klarere end för, at Mime, Norner og Nidhogg med deres Brönde, naar Yggdrasil er borte, ikke blot tabe sit nödvendige Forbindelsesled, men endog staa betydningslöse; thi "hver Enkelthed har kun Betydning som Led af det Hele", og dette Hele er Yggdrasils Ask.

Her er ogsaa Stedet at tale noget om Nornerne ved Askens Rod i Urdebrönden. I enhver Mythologi, hvor Mennesket er gjort til Gud, er Nödvendigheden strax tilstede. Ligesaa lidt som en menneskelig Selvhersker har underlagt sig Nödvendigheden, ligesaa lidt kan Mennesket, hævet op paa Guddomstronen, holde den borte fra sin Gudeborg. Allermindst kunne Nornerne være borte fra en Mythologi, hvor det guddommelige Menneskes Fald er saa kraftig udtalt, overalt saa virksamt tilstede, som i den germaniske. Vi have forhen seet, at det var med Uskyldighedsalderens Ophör, at Nornerne kom fra Jotunheim. Fra den Tid maa "Guderne fare at raadslaa til Yggdrasils Ask" (Grimn. 29. 30), og efter d. y. Eddas nærmere Forklaring er det til Roden ved Urdebrönden, hvor Nornerne sidde. "Der eie Guderne sit Thingsted; hver Dag ride de did over Bevrost; den heder og Aasbroen; men Thor gaar til Things, og vader over Aaer" (Gylfag. 15). Den frie Menneskeaand maa nu fatte sine Raad ved Nödvendighedens Rod. Se vi Nornerne, denne dunkle Magt, som staar over de menneskelige Guder, fra et christeligt Standpunct, repræsentere de Loven, som kom med Synden. I dem udtales en Tanke om den vrede Gud. Men selv den vrede Gud lader det dog regne saavel over Hedningerne som over sit Folk Israel. Og det er Lovens strenge Norner, som öse det frugtbare Dynd over Ygg-

drasils Ask, den hele Natur. Al deres Virksomhed skildres Völ. 20: "de Love gave, de Liv tildeelte Slegternes Börn, Mændene Skjebne." Som Lovens eller Nödvendighedens Gudinder, og tillige Livets eller Opholdelsens, ere de tilsammen Skjebnens og Tidens, hvilket er udtrykt i deres Navne.

Men Lovens Fordring er, at Mimes Ven og Lokes Fostbroder, Odin "med det ene Öie og Geir i Haand" saarer sig selv med Geiren, og giver, offrer sig selv d. e. det, han gjör til Eet med sig selv, det Onde i sig, til sig selv d. e. for at hevde sit sande Selv. Og den germaniske Aand bævede heller ikke her for Conseqvensen: Odin opfyldte Fordringen. Den Galge, hvorpaa Odin hang i "Nætter fulde ni", det Sted, hvor han led hele sin nifoldige Lidelse, det var Yggdrasils Ask d. e. den hele Natur med dens ni Verdener, det vindige Træ, hvorom Ingen veed, af hvis Rödder det renner. Og saaledes har da Æsernes bestandige Kamp mod det Onde ogsaa paa Yggdrasil faat sit fyldige Udtryk. Men Odin er overalt Forbilledet. Fordringen til Odin er en Fordring til ethvert Menneske; og det Sted, hvor hver Enkelt lider sin Lidelse, bliver den Enkeltes Ask, den Enkeltes Natur, og saa mange Naturlivets Verdener der er, fuldt saa mange blive ogsaa Lidelsens Nætter.

Vi sluttede forhen af Odins Væsen, at Verdenstræet er Odins Bærer. Kun som saadant kunde det tillige blive *Yggdrasill* d. e. Yggshesten, Odins Galge. Thi at Navnet *Yggdrasill* kun udtrykker Odins Bærer fra denne Side, synes klart deraf, at en Galge kaldes *Sigars jór* d. e. Odins Hest (Yngl.S. 26). *Yggdrasils Ask* bliver saaledes först et fuldstændigt Udtryk for Verdenstræet som Odins Bærer. Navnet *Yggdrasill* forekommer allerede i Völuspaa to Gange, men det synes dog i sin omskrivende Sammensætning at tilhöre en sildigere Tids Dannelse end de andre Navne i det samme Völuspaa, *mjötuðr* og *aldrnari*. At det alligevel er blevet Verdenstræets almindelige Navn, synes at vise, hvor levende Mythen om Odins Offring engang stod for Folkets Bevidsthed. Hvad Odins Navn *Yggr* betyder, er uvist; dog betyder det vel snarere *den Frygtelige* end *Grubleren*.

Jeg har her sögt at fremdrage den inderste, skjulte Tanke i Mythen om Odins Offring til sig selv. Naar Germanerne have offret sin höieste Gud, saa kan denne dristige Mythe ikke skjule en spagfærdig Tanke, og den maa forklares i Conseqvens med den hele Mythologi. I denne Mythe see vi da Germanernes Forsoning, saadan som de fandt den, — seet fra vort Standpunct: deres Erkjendelse af Forsoningens Nödvendighed, deres Længsel efter den, deres sterke Dröm om dens Art og Maade. Thi den sande Forsoning kunde de jo ikke finde; de bleve fremdeles under Lovens Forbandelse. Og det er derfor ikke underligt, om Odins Offring efterhaanden kom den almindelige Folkebevidsthed fjernere, og om dens Virkning selv for de dybest seende Mythesangere stod uklar. Saa meget see vi vistnok af Haavamaals overmaade dunkle Slutning, det saakaldte *Odins Runestykke*, som begynder med hans Offring, (vv. 139—165), at Odin derefter "speidede ned og tog op Runer (Viisdom), raabende "jeg tog dem" siger han (v. 140): "da tog jeg til at bære Frugt og være viis, og at voxe og vel mig finde; Ord ledte mig Ord af Ord*), Verk ledte mig Verk af Verk" (v. 142), d. e. den fundne Viisdom lod Ordene strömme fra min Tunge, og gav mig Kraft til uafbrudt Virksomhed. Han lærte ni Fimbulsange, altsaa een for hver Lidelsesnat, dog anföres det dobbelte Antal, atten, — alle "gode, om du griber, nyttige, om du nemmer, til Tarv, om du tager." Jeg hidsætter de fleste af de efterfölgende Vers.

146.

Bedre er ubedet
end for meget blotet:
altid Gave seer efter Gjengjeld.
Bedre er ublotet
end for meget offret.
Saa Thund (Odin) ristede
for Folkenes Tidslöb;
der han op sig reiste,
hvor han atter kom.

147.

Jeg kan Sange,
dem kan ei Drottens Kone,
og ingen Mands Ætling.
Hjelp heder een,
og den mon hjelpe dig
mod Sager og Sorger
og al din Sut.

*) *Orð mér af orði orðs leitaði:* Ord födt af Ord födte mig atter Ord. Bogstavrimet viser, at disse Linier tilhöre den Tid, da man enda sagde *vorð.*

148.
Den anden, jeg kan,
trænge Ætternes Sönner,
der ville leve som Læger.

149.
Den kan jeg den tredje:
er jeg i stor Trang
for Fjetre til mine Fiender,
— döver jeg Eggene
for mine Uvenner:
bider for dem ei Sverd eller Svig.

150.
Den kan jeg den fjerde:
om Mænd bære
Baand paa mine Lemmer,
— saa jeg galer,
at jeg gange kan,
spretter af mine Födder. Fjeter
og af Hænder Baand.

151.
Den kan jeg den femte:
om med Fiendskab en Piil
i Striden skydes, —
den flyver ei saa stift,
at jeg jo den standser,
om jeg med Synet den seer.

152.
Den kan jeg den sjette:
saarer mig Thegn
ved et raat Træes Rödder,
— den Mand,
som mig maner til Had,
rammer Meen heller end mig.

153.
Den kan jeg den syvende:
seer jeg höien Sal lue
over siddende Mænd, —
den brænder ei saa bredt,
at jeg jo den bjerger;
den Galder kan jeg gale.

154.
Den kan jeg den aattende,
som for Alle er
nyttig at nemme:
hvor end Had voxer
mellem Hövdingssönner,
det kan jeg böde braadt.

155.
Den kan jeg den niende:
er i Nöd jeg stedt
at bjerge mit Skib paa Söen,
— Vind jeg stiller
i Vaagen,
og Sövn jeg lægger over Sö.

156.
Den kan jeg den tiende:
om jeg Troldkvinder seer
lege i Luft, —
det jeg vinder,
at de vildsomme fare
fra sine Hjemhamme,
fra sine Hjembuge.

157.
Den kan jeg den ellefte:
om jeg skal i Strid
lede lang Tids Venner,
— under Skjolde jeg galer,
at de med Styrke fare,
med Lykke til Leg,
med Lykke fra Leg,
med Lykke de komme fra Alt.

158.
Den kan jeg den tolfte:
seer jeg i Træ oppe
i Strikke et svævende Lig,
— saa jeg rister
og i Runer maler,
at fra Galgen han gaar
og mæler til mig.

159.
Den kan jeg den trettende:
om jeg skal en ung Thegn
öse Vand over, —
han mon ei segne
om han i Strid kommer,
den Mand ei falder for Sverd.

160.
Den kan jeg den fjortende:
om fremsige jeg skal
om Magterne for Mænd,
— om Æser og Alfer,
om alle jeg kan Besked;
neppe kan en Ukyndig det.

161.
Den kan jeg den femtende:
den gol Folkebinder,
Dvergen for Dellings Döre:
han gol Evne sterk for Æser,
og for Alferne Lykke,
for Ygg Eftertanke *).

162.
Den kan jeg den sextende:
vil jeg den snilde Möes
hele Sind og Gammen have,
— Hugen jeg vender
paa den hvidarmede Kvinde,
og snoer hele hendes Sind.

163.
Den kan jeg den syttende:
at mig sent mon
fly den friske Ungmö.

164.
Den attende jeg kan,
den aldrig jeg lærer
Mö eller Mands Kone —
Alt er bedre,
som Een alene kan,
med det Sangene jeg slutter —
uden hende ene,
som mig i Arme favner,
eller min Syster er.

165.
Nu er den Höies Tale kvædet
i den Höies Hall,
meget nyttig for Mandsönner,
unyttig for Jetunssönner.
Lykkelig den, som kvad!
lykkelig den, som kan!
nytte den, hvo som nemmede!
lykkelig, hvo som lyttede!

Efter Haavamaal var det ogsaa först nu, at han fik Digterdrikken: "og jeg fik en Drik af den dyre Mjöd, öst af Odröre (v. 141). Dette indeholder en Tanke lig den, vi have fundet i det samme Haavamaals Ord om Menneskene (I. 1. 106). "Ingen er saa ond, at til Intet han duer." Men sammenligne vi disse Runer og Sange med dem, som i Sigrdrivemaal tilskrives Mimes Hoved, saa er det vanskeligt at sige, om her er nogen væsentlig Forskjel. Man kunde maaskee exempelviis nævne den fjerde Sang, som har den Virkning, at Lænken springer af hans Födder og Baandet af hans Hænder; thi Lidelsen er Midlet til Aandens Frigjörelse. Men i det Hele synes al Odins Kundskab, saavel den, han skylder Mime, som den, han skylder sin Lidelse, at falde sammen, og saavel den ene som den anden prises som nyttige for den, som nemmer. Men dette kan ikke falde os underligt, naar vi betænke, at det var den samme Adam, som syndede, og som led, og at han hang paa det samme vindige Træ, som ogsaa var Mimestræet. Dette Træ kunde ikke blive det sande "Folkenes Livstræ", og fra denne

*) *hyggju Hroptaty.*

Adam kunde der ei udgaa nogen ny, fuldkommen Viisdom, eller en ny, forlöst Menneskeslegt.

Dog een Virkning af Odins Offring til Odin er af stor Betydning: Menneskets Offring til Odin, — til det Almeenmenneskelige, saaledes som det i Odin var personliggjort. For vor Betragtning af Forholdet mellem Mythe og Liv stiller Sagen sig vistnok anderledes. Vi mene kun, at de hænge paa det inderligste sammen, uden at ville tænke os den ene som Afföduing af den anden, men begge, den ene som Lære, den anden som Livsgjerning, af samme Aandsliv, — ihvorvel vi ikke negte en gjensidig Paavirkning til begges Udvikling. Men i Aasetidens bedste Tid stod sikkerlig Menneskets Selvoffring som en bevidst Virkning af Odins Offring, der var Forbilledet. Derfor var den sande Odinsdyrkers hele Liv en eneste Stræben mod det Maal: at falde i Striden. Ved Siden heraf offrede man ved visse Leiligheder ogsaa andre Mennesker til den Enkeltes eller det hele Folks Lykke. Og hvorvel Odin efter sin Lidelse lærer: "bedre er ublotet end for meget offret", saa udartede vel Sæderne under Hedendommens Forfald saa sterkt, at Enkelte unddroge sig Selvoffringen, og meente at kunne tilfredsstille Guderne ved alene at offre Trælle, Forrædere, Overlöbere og de værste Mennesker.

Men hiint Odinsdyrkernes sande Liv har igjen en væsentlig Indflydelse paa Mythologien, der atter virker tilbage paa det samme Liv. I denne Livets Indvielse til Strid, i denne Opoffrelse af Livet for Odins Sag, hvortil vi intet Tilsvarende finde hos Grækerne, ligger Grunden til den langt kraftigere Udödlighed, som levede for Germanernes Tro, end Grækernes dorske Skyggeliv, — Grunden til, at de Vaabendöde kunde samles som Einherjer hos Odin, medens de Sotdöde maatte ride til Hel. Fordi Germanerne havde Mod til at see Hel i hendes hele Fælhed under Yggdrasils ene Rod, vandt de ogsaa Kraft til at fyldestgjöre Nornernes Vilje ved den anden Rod, saa de kunde undgaa Hel og komme til Odin, medens ingen græsk Mand kom til Zeus — — uden Herakles alene. Thi ogsaa i Hedendommen maatte den Sandhed gjelde: "Hvo som elsker sit Liv, skal miste

det, og hvo som hader sit Liv i denne Verden, skal bevare det til et evigt Liv", — skjönt den hverken kunde blive fuldt forstaat eller fuld Sandhed, förend han selv kom, som baade först klart fremsatte den, og som, fordi han selv var Sandheden, dertil ogsaa Veien og Livet, kunde forklare den saaledes: "Hvo som mister sit Liv for min Skyld, skal finde det." Men ogsaa Utilstrækkeligheden af sin Forsoning have Germanerne fölt. De kunde vel undgaa Hel, men under Yggdrasils tredje Rod er Heimdals Horn i Mimes Haand, og naar det gjalder, skal Odin selv og alle hans Einherjer falde paa Vigridsvolden. "Da kommer en Anden, end mægtigere, dog tör jeg ham ikke nævne", siger Hyndla. Hedendommen er i eet Stykke maalbunden; den bærer en Tanke i Sjælens Dyb om ham, som skal komme, men for hans Væsen har ikke Navn at torde sige. Men "Lyset til at oplyse Hedningerne" er oprundet for os. Skulde vi ikke ved Skinnet af dette Lys kunne tyde deres mörke Tale?

Der er forresten i Haavamaals dunkle Slutning et dunkelt Vers, hvis rette Forklaring vilde kaste et bestemtere Lys paa Odins Offring. Det heder nemlig i v. 144 om Runernes Udbredelse: "Odin mellem Æser, men for Alfer Daain, men for Dverge Dvalin, Aasvinn for Jotuner, selv jeg risted somme." Her synes "Odin mellem Æserne" og "jeg selv" (mellem Menneskene?), det vil vel sige: den, som offrede sig til Odin, selv til sig selv, at være to Personer i een Guddom. Men dette vil neppe kunne forklares, för man kommer til en nöiagtig Forstaaelse af den odinske Treenighed: Odin (Aand), Höne (Attraa) og Lodur (Ild); Odin, Vilje og Vee (Hellighed); Höi, Jevnhöi og Tredje. Den af disse Personer i Odins Væsen, som offrer sig, synes at maatte være den anden, og den, til hvem han offrer sig, den förste.

I et foregaaende Stykke er den Mening imödegaat, at Mythen om Odins Offring skulde være indkommen fra Christendommen. En saadan Oprindelse bliver endnu usandsynligere, om der skulde være Noget i hvad her sidst er anfört, hvorved Mythen har faat en endnu större tilsyneladende Lighed med den christelige Lære. Men vel er der i Mythen

Noget, som peger mod Christendommen. Dog forholder det sig hermed anderledes end med Valaens og Hyndlas Spaadom om den unævnelige Gud efter Ragnarok. Læren om denne Gud hviler paa Erkjendelsen af Aasetroens Utilstrækkelighed; den söger det Höiere og Fuldkomne udenfor selve Aaselivet. Mythen om Odins Offring derimod er et Forsög paa at gjöre Hedendommen selv tilstrækkelig. Hvor meget Christeligt der end synes at ligge i den, den viser os dog allerskarpest Modsætningen mellem Hedendom og Christendom. Thi her er det allertydeligst udtalt, at i Hedendommen vil Mennesket sone sig selv. Odin, som var den Faldne, blev selv Offeret. Men heri udtales tillige Trangen til ham, som i Sandhed kunde bringe Offeret, i hvem Gud vilde forlige Verden med sig selv, den anden Adam, som ei var Mennesket ophöiet til Gud, men tvertimod var Gud selv, nedstegen til Menneske. Og saaledes bliver dog Mythen om Odin, som hang paa Træet, offret til Odin, selv til sig selv, en af Hedendommens bestemteste Spaadomme om Gud, som hang paa Træet, offret til Gud, selv til sig selv. Og det egte Liv mellem Odinsdyrkerne, det, hvori de sandt efterfulgte Odin og offrede sig til ham, staar atter som Hedningernes Spaadom om det Liv, hvori de, for hvem der var fundet en evig Forsoning, skulde efterfölge sin Herre og Mester, dö med ham for at leve med ham, — den Tid, da man baade skulde faa den rette Forstand paa, hvad det at offre sig i Sandhed var, og dertil faa baade fuldgyldige og almeengyldige Midler.

Og sammenligne vi nu denne Germanernes Dröm om Forsoningen med hiin hos Grækerne, saa finde vi ogsaa her den samme Modsætning, som overalt træder frem. Ligesom Grækerne stille Syndefaldet udenfor sit Forbillede Zeus, "Menneskers og Guders Fader", og derved udenfor sig selv, og overföre det paa Titanen Prometheus (I. 3. 106), saaledes er ogsaa Herakles's Gjerning uden Indflydelse paa det almindelige Menneskeliv. Den förste og den anden Adam ere vel hos Grækerne to Personer, og den græske Heraklesmythe afbilder vel klarere Frelserens Historie, men den staar dog blot som et underholdende Eventyr, hvortil man lytter

med Deeltagelse, fordi Helten var en stor og reen Mand, der gik frem fra Tjenerstand til Gudom; men denne Deeltagelse er ogsaa Alt, Tilhörerne offre; de ere ikke selv indviklede i hans Skjebne. Anderledes hos Germanerne. Alfader Odin selv er den Faldne, og Alle ere det i ham; og som han offrede sig til sig selv, saa skulle Alle offre sig til ham. Det græske Liv er fremdeles Olympens glade Liv, det germaniske Liv er fremdeles Aasgards fortvivlede Strid; thi efter Valhall skal Ragnarok dog komme.

Men ogsaa det Træ, hvorpaa Odin hang, "Slegtopholderen" i den gamle Tro, peger mod det Træ, hvorpaa Menneskens Sön hang, Slegtopholderen i den nye. Her er vistnok ogsaa den gjennemgribende Modsætning mellem Hedendom og Christendom skarpt udtalt. I den germaniske Pantheisme er Yggdrasil Odins Bærer, d. e. Naturen bærer og opholder Gud: naar Yggdrasil tændes, maa Odin falde. I den christelige Theisme er det Gud, som bærer og opholder Naturen, og nedstegen mellem Menneskene, bærer han tillige Menneskenaturens Kors. Derfor blev Korset det sande Hoddmimes Holt, hvorfra et nyt Liv skulde udvælde over den ganske Verden, — blev, hvad det kaldes i et islandsk Digt, "Folkenes Livstræ", "Seierssöilen", "al Verdens hjelpbringende Stolpe *)." Og da den gamle og den nye Tid mödtes, mödtes ogsaa Yggdrasil og Korset i Gaaden om Korsets Træ.

Da nemlig Ragnaroks Tid, som Aasedyrkerne saa i Aanden, virkelig kom, da Æsernes Fald drönede rundt om i alle Germanerlande, og den anede Gud, som ei gjorde Forskjel paa Valen og de Sotdöde, men paa Gode og Onde, aabenbarede sig for den hedenske Verden, da var der vel kommen en ny Tid, men hvad den gamle havde troet og anet, gik ikke i Glemme. De fordums Aasedyrkere, hvem det forundtes at se det store Lys, mindedes de gamle Spaadomme om Gudernes Tusmörke og Balders Atterkomst. Hvad Under, om de i den hvide Christ saa den lyse Balder? Hvad Under, om de nu troede at finde Urdebrönden, Opholdelsens

*) Gisli Brynjúlfsson hos G. Stephens: Tvende oldengelske Digte S. 36. Han finder i disse Navne Erindringer om Yggdrasil.

Brönd i denne nye Tid, i den Stad, hvorfra det nye Liv udgik, i Rom, — og meente, at Christus nu ved den havde taget sit Sæde, istedenfor Lovens strenge Norner *)? Og da nu det gamle, i Aaselæren festede og med Æserne sammenknyttede, slegtopholdende Træ var fortæret af Ild under den store Verdenskamp, da saa de, og det med klart Öie for Fortid og Nutid, i Korset det nye slegtopholdende Træ, hvis Rod ingen Mörkehugger skulde kunne gnave.

Saaledes overförte de da de gamle Forestillinger om Yggdrasil paa Korsets Træ, kun med de Forandringer, som det nye Træes Charakteer gjorde nödvendige. De tre Rödder til de vidt forskjellige Verdener er nu blevet een Rod til eet Sted, Helvedes Grund. Dyrene paa Yggdrasil med den skarpt udprægede forskjellige Charakteer ere alle paa Forsoningens Træ blevne "Fugle smaae, som synge söde Viser med sin Stemme fiin, med megen Kunst saa holde de sit Spil." Den Mening paatrænger sig, at det Hele er et mat og uklart Minde fra den gamle Tid, som ved Overförelsen paa det nye Verdenstræ ikke har kunnet vinde noget nyt, kraftigt Liv. Og Digtningens hele Tone er bleven den middelalderske Kjæmpevises, en Digtart, hvori Stoffet saa ofte er hedenske Erindringer i en christelig Indklædning.

Vi maa da sikkerlig give Grimm Ret, naar han siger: "Jeg kan umulig tro, at Mythen om Yggdrasil, i dens hele rigere Skikkelse, er fremgaat af denne Forestilling om Korset; snarere skulde det være tilladt at formode, at svævende hedenske Overleveringer om Verdenstræet kort efter Omvendelsesverket i Tydskland, Frankrig og England ere blevne overförte paa en Gjenstand for christelig Tro, ligesom man forvandlede hedenske Templer og Steder til christelige." Han tilföier: "Denne Formodning vilde falde, dersom den samme Forklaring af Korsets Træ lod sig paavise hos ældre afrikanske og orientalske Kirkefædre, hvorom jeg dog tvivler."

*) Skald. 52 anförer et Vers af Eilif Gudrunssön, som lyder: "Man siger at Christus sidder i Syd ved Urdebrönden; Roms Konge, sterk mod Bjergguderne, har styrket sig med Lande." Her har Christus ogsaa overtaget Thors Virksomhed som Bekjemper af Jotunerne.

Men selv om Kirkefædrene eller de gamle Hymer skulde indeholde noget Lignende, saa vil dog Yggdrasilsmythens germaniske Egthed dermed ikke være omstödt; thi det vil neppe kunne forklares, hvorledes Korset mellem Hedningerne skulde have kunnet udvikle sig til den colossale Yggdrasilsmythe, som i sig indeholder alle Hovedtræk af germanisk Verdensanskuelse. Men vistnok vilde Yggdrasil og Korset da have mödt hinanden paa en noget anden Maade.

Vi have seet, hvorledes Yggdrasil og Korset, Symbolerne for den gamle og den nye Tid, historisk have mödt hinanden i de nychristnede Germaneres Gaade om Korsets Træ. Men ogsaa deres synlige Billeder mödte hinanden. Og i dette Billedernes Möde er Mödet mellem den gamle og den nye Tid billedligt, men træffende betegnet. Ved Siden af Bareasken paa Gotland stillede de christne Præster det store Egekors, og Asken selv blev tilsidst rykket op med Rode.

Men det gamle og det nye Liv mödte ogsaa hinanden i den gamle og den nye Offring. Ogsaa dette Möde er os træffende betegnet i en Begivenhed. I Aaret 1000 vare Islands Indbyggere deelte i to omtrent lige sterke Partier, et hedensk og et christeligt, og Underhandlinger vare i Gang om Christendommens Antagelse over den hele Ö. Kristnisaga fortæller derpaa fölgende (Cap. 11): "De hedenske Mænd havde da et mangmændt Stevne, og toge de det Raad at blote to Mænd af hver Fjerding og paakalde de hedenske Guder, at de ei maatte lade den christne Tro gaa over Landet. Hjalte og Gissur havde da et andet Stevne med de christne Mænd, og yttrede de, at de vilde have to Mænds Blot, ligesaa mange som hine hedenske. Hjalte mælte: "Hedningerne blote de værste Mennesker, og styrte dem udover Fjelde og Bjerghamre; men vi skulle vælge de bedste, og kalde det Seiergave til vor Herre Jesus Christus; skulle vi da leve saa meget bedre og varsommere for Synd end forhen, og monne jeg og Gissur tilbyde os til Seiergave for vor Fjerding." Dagen efter blev Christendommen lovtagen paa Island. Blot i Lön var vel endnu tilladt, men svandt efterhaanden med Christendommens indre Befestelse.

Vi have betragtet Yggdrasils Ask, saadan som den stod for de dybest skuende Aasedyrkeres indre Syn: strækkende de brede Grene over den hele germaniske Himmel, bærende i dem den germaniske Aand selv, skjulende under dem al Skjebnens Frugt af Aaselivets Glæde og umaadelige Smerte, men med sin Livsrod i Urds, Fortidens Brönd. Vi have betragtet dens Udvikling fra den ældste Tid af den bekjendte Hedendom, indtil den maatte vige for et andet, end mægtigere Skjebnetræ, som skulde brede sine Grene over en större Himmel. Denne Betragtning har hos mig klaret og styrket Overbeviisningen om, at Yggdrasilsmythen selv har sin Livsrod i den germaniske Fortid, ikke i den christelige Fremtid.

Sveriges Runstenar och nödvändigheten af deras vårdande.

Af Akad. Doc. Carl Säve.

I hvarje tid är det alltid någon viss föreställning eller hufvudtanke, som framför andra beherrskar sinnena, något visst behof, som företrädesvis fordrar att varda tillfredsställdt, och härutaf får tidehvarfvet då sin prägel. Stundom kan en sådan allmän tanke vara gemensam för hela vår verldsdel, stundom endast för vissa närskylda folk, och stundom har hvarje folk sin. Sedan denna folksträfvan slutligen tillvunnit sig allmänt erkännande och antagande, eller ock kämpat sig trött mot stridiga åsigter, hvilka hon icke gittat besegra, bortdör hon småningom, och efterträdes af en ny, som sedan i sin ordning genomlöper liknande skeden af stigande, af välde eller fall. Den närvarande tiden har af några blifvit beskylld, af andre prisad, för att vara företrädesvis materialistisk. Kommande åldrar skola, med större oveld än vår, kunna afgöra denna fråga. Kanske beror allt bara derpå, att den näst föregående tiden mindre, än önskligt varit, tänkt på den stora sanningen, att intet varaktigt framåtskridande i andligt afseende är möjligt utan frihet, samt att friheten icke i längden kan bibehållas af den, som genom sin fåfänga eller sin fattigdom är af andra beroende. Det Engelska folket är väl af nyare det första, som erkänt och antagit denna vigtiga sanning, — utan tvifvel en af de stora grundsatser, hvilka det fått i arf efter den starka medeltida genomsilningen af Nordiskt folk; ty det var af hedenhös hvarje Nordbos högsta kraf att vara en man för sig.

Efter flere föregående böljningar och omskiftningar, flöt den Svenska smaken vid slutet af det förra århundradet i en utländsk eller nästan uteslutande Fransk strömfora. Det var under denna tid som Visby praktfulla kyrkolemningar på allmän auktion utbudos, för att nedrifvas och bortskaffas från platsen: — allt efter sökt och erhållet tillstånd af den konstälskande konung Gustaf III! Mot den rådande dagstanken under detta osvenska tidsskede reste sig den Nya Skolan och bragte åter det Nordiska, det fosterländska, till heders. Denna omkastning, länge förberedd, framträdde nästan samtidigt med samhällets nyfödelse genom folkfrihetens återvinnande under en ny konungaätt. Folkets stämning hade nu visserligen blifvit fosterländsk, men man hade för mycket att syssla med samhällsinrättningarnas omdaning, undanskaffande af en mängd gammalt och införande af nytt; med ett ord, folkets alla större och inflytelserikare andar voro för mycket upptagne med att bygga och hjelpa på statens utanverk, för att de kunde hafva hog och tid att med synnerligt allvar tänka på innanredets beskaffenhet, eller att forskande nedtränga till folkets fornrötter. Det bör likväl ingalunda glömmas, att mycket och det af stort och beständande värde äfven gjordes af sådant slag, särdeles under den första tiden efter det nya omslaget i den Svenska skaldesmaken. Men sedan det nyas makt öfver sinnena, såsom vanligt, tagit ut sin rätt, visade det sig dock, att denna rörelse icke var nog stark och djupgående att fullkomligt genomtränga folkmedvetandet, och att deruti framkalla en varaktig lust och ifran för det rent fosterländska såsom sådant. Åtminstone kom derefter ett tidsskede, då dermed sammanhängande ämnen hade en mindre lockande klang, såväl för forskarens som för allmänhetens öra: politiken, vitterheten och den materiella förbättringens kraf slukade de flestes uppmärksamhet.

Äfven denna dallring af den menskliga utvecklingens svänglod synes hos oss nu vara fullbordad, det har nått sin högpunkt och har redan börjat ett nytt kretsfall med ett något förändradt kynne. Eller kan man misstaga sig derpå, att tidssträfvandet nu med större bestämdhet går i en foster-

ländsk riktning, i en Nordisk, en Skandinavisk? Nej, ty det nyvaknade Skandinaviska eller Helnordiska medvetandet är utan tvifvel just den först framgrönskande broddden efter detta nya säde.

När en sådan ny sträfvan börjar visa sig, åtföljes hon vanligtvis af vissa tecken, af hvilka betraktaren kan sluta, om hon lofvar att blifva af varaktighet, eller om allt kommer att stadna vid ett tillfälligt anlopp, en snart förbigående rörelse. Men den fosterländska sträfvan, som uti hvarje af de tre Nordiska rikena under den senaste tiden företett sig, innebär omisskänneligen löftet att icke nöjas med mindre, än att vilja omfatta den Nordiska folktanken i dess helhet, allt ifrån den äldsta forntiden och ända intill den dag som i dag är. Om detta så förhåller sig, så kan man icke undgå att deruti se ett afgörande vittnesbörd för, att det Nordfosterländska medvetandet nu vaknat på fullt allvar — allt omfattande och löftesrikt, m. e. o. för Nordens framtid bestämmande.

Det är också ganska naturligt, att ju omsorgsfullare man nedspanar i den Nordiska folkgrunden, ju ifrigare man följer hvarje rännande rot från den Nordiska menniskoverldens Yggdrasil till hennes minsta utgreningar; — desto klarare skall också insigten varda om Nordens ursprungliga enhet, desto förr och oemotståndligare skall enhetsbehofvet låta känna sig, och desto tidigare skall arbetet i denna framtidstankes tjenst begynna. Låter då hot och påtryckning känna sig från andra håll, så verkar detta blott såsom vind på eld, och lusten skall då endast blifva allt lifligare, verksamheten allt kraftigare.

Derföre se vi också de af Tyskheten trängde Danerne i vår tid först blifva fattade af folkkänslans makt och derefter snart ledde in på den Nordiske enhetstankens område. Norrmännen följde dem sedan snart i sporen, drifne af sin nyborna folkfrihet och de i verkligheten ogrundade farhogorna för Svenska ingrepp. Svenskarne blefvo således nu de siste att lyda enhetstankens maning, ehuru de redan en gång förut, under det sjuttonde århundradet, varit banerförare i hans tjenst, liksom Danskarne voro det under det femtonde. De båda först

nämnda folken hafva sålunda hvar i sin stad länge nog egnat sin kärlek och sin verksamhet åt det rent Nordiska, i det de med sin forskning gått tillbaka till sin egen och hela Nordens gemensamma forntid, så i kunskapen om folkstammens öden, dess fornsaker och språk. Det Svenska folket har, såsom ofvanföre nämndes, visserligen icke varit helt och hållet overksamt på detta fält; men man kan dock utan orättvisa säga, såväl att det nu senare börjat arbetet som att det i senare tider mindre uträttat å stammens fornmarker. Allt synes likväl nu bebåda, att ett nytt och bättre tidsskifte för allt Nordiskt fornarbete begynnt med nyväckt hog för stammens språk, äldsta häfder, o. s. v.

När man vill undersöka och lära känna ett folk eller en folkstam till själsanlag och skaplynne genom alla tidsåldrar, så kan man endast komma till en sann kunskap derutinnan genom att betrakta dess sätt att framträda och handla från den äldsta intill den närvarande tiden. Men man stadnar då icke med sin forskning inom den historiska tiden, utan man kastar spanande blickar ända in uti den dunkla sagoåldern, för att redan hos folkbarnet — om ordet tillåtes — kunna uppdaga de anlag, hvilka sedan under verldshändelsernas fortgång bestämt dess art och ställning såsom tillväxande och utbildad folkpersonlighet. Men hvarest finnes väl den Ariadnetråd, — frågar man — medelst hvilken man kan styra en icke alltför osäker kosa genom forntidens förhistoriska dunkel? Jo, *språket* är denne pålitlige ledare, som förer oss vida längre tillbaka än häfdernas dager förmår framtränga. Tungomålet förtäljer om skyldskapen mellan folk och stammar, om hvilken äfven den äldsta historia, ja, icke en gång sagan eller mythen har det allra minsta att förmäla. Hvilka häfder eller sagor berätta t. ex. något om en mer än Adamitisk slägtskap mellan Kelter (Galler), Germaner, Slaver, Romare och Greker: samt om alle desses härstamning från Fornperser och de Sanskrit-talande folken? Men språkens öfverensstämmelse sätter denna slägtskap utom allt tvifvel, och det icke allenast i afseende på ren ättleduing, utan äfven på forntida likhet i gudsdyrkan och samhällsinrättningar. I dessa senare fall äro väl de säkra upptäckterna ännu icke

så många; men omisskänneligen häntyder dock allt på, huru mycket som ännu står att uppdaga på ett fält, som så nyligen börjat odlas *).

En helt ny vetenskap, den jämnförande språkkunskapen, har uppstått, uteslutande sysselsatt med att bearbeta detta rikt gifvande fält. Och som denna kunskapsgren slagit ut sina första blad och börjat blomstra å Germanisk eller rättare Tysk grund, så är det också naturligt, att man hittills kunnat skörda de flesta frukterna af sitt arbete inom de språkstammar, hvilka man kallar de Indoeuropeiska eller Indo-germaniska, såsom de med Tysk anspråksfullhet äfven benämnas. För att sanna detta, tarfvas endast att nämna några af dem, som å detta område gjort sig ett storfräjdadt namn: J. och W. Grimm, Bopp, Pott, Benfey, Wilson, Lassen, Westergaard, m. fl.

Gå vi åter till våre närskyldaste språkfränder, Danskar och Norrmän, så finne vi visserligen — när de sist nämnde två språklärdes arbeten undantagas — litet nog uträttadt på det fjärmare språkfältet, men deremot så mycket mera på den egna odalåkern. De hafva ihogkommit den helsosamma regeln: Sopa först rent för egen dörr! Hvar och en känner sitt bröst vidgas af en stolt känsla, om hans landsmän i något fall gå främst på odlingens väg; ja, det är redan nöjsamt att veta med sig, att de åtminstone hålla jämna steg med de främre och bättre. Dylika känslor hafva för oss Svenskar under åtskilliga tidsskiften och af olika anled-

*) Tu exempel må anföras: 1) Isl. *Tý-r* (äldre: *Tiv-r*), krigsguden Ty, eg. gud i allmänhet, deraf Tis-dag, Ti-best, Fornhögt. *Zio* (äldre: *Ziu*, *Ziv*) och *Zies-tag*, T. *Diens-tag*, Angelsax. *Tiw*, *Tiwes dæg*, Lithauiska (ett Fornslav. språk) *dieva-s*, gud, Irska (Kelt.) *dia*, gud, Lat. *deu-s* l. *de-us*, med dit hörande *divus*, *dives* och *dies*, Gr. *θεός*, samt *Ζεύς*, g. *Διός* (*Διϝός*), Sanskr. *deva-s*, deus; adj. splendens, — allt af *div*, splendere. — 2) Isl. *ríkr*, mäktig, herrskande, jfr T. *reich*, rik, Got. *reiks* m., furste, herrskare; adj. förnäm, *Friþa-reiks*, Isl. *Frið-rekr*, Fred-rik, fänd-rik (af Fht. *fendo*, pedes), jfr. T. *Ente-rich*, D. *And-rik*, ank-bonde, Forngall. *-rix* (Orgeto-rix), Lat. *rex* (reg-s), Sanskr. *rag'an* och *rag'a-s* (uttales *radschas*, Engelsk skrifn. *raja*), — allt af *rag'*, splendere, regere, Isl. *ríkia*.

ningar icke varit helt och hållet främmande; men ega vi äfven nu rätt att hysa dem; med afseende på den kärlek, ifver och framgång, med hvilka vi omfatta studiet af det egentligen fosterländska, det rent Nordiska hos oss? Man nödgas, ty värr, besvara denna fråga med nej, så länge det icke kan förnekas, att tungomålet är något oskiljaktigt från nationalitetens innersta väsende, och att intet fosterländskt språkstudium kan få namn af vetenskapligt, utan att det tillika utgår ifrån och omfattar förfädrens språk, så långt tillbaka det kan sporas.

Se, derföre är det som Isländingar, Danskar och Norrmän med en så stark åhoga hafva samlat och allt sedan lång tid i förening utgifvit de rikliga och oskattbara skriftliga qvarlefvor, hvilka isynnerhet det gamla Islands och Norges vittra folk, till Nordens heder och upplysning, af forno upptecknat och bevarat, och utan hvilka vi skulle hafva lika liten reda på våra forna folkförhållanden som de fleste Slaver hafva det på sina. Danmark eger visserligen icke så många betydande språkminnen, men så har det med så mycket berömligare flit bemödat sig om att bearbeta de Isländska. Vid detta Danmarks arbete har Norge under sin förening dermed visst icke varit overksamt; men hvad Norrmän kunna uträtta, när det gäller ett så fosterländskt ärende, det har man först med undran fått skoda, sedan de åter inträdde i sitt gamla rum bland Nordens adalfolk. Om Sverige också nu visat mindre liflig hog för dessa saker, så har det likväl funnits tider, då äfven det väl försvarade sitt rum i brödrafylkingen, ja, stundom gick i härbrodden. Kanske kommer vår nu varande tröghet till någon del af bristen på dylika handskriftliga minnesmärken af högre ålder eller vigtigare innehåll; ty bristen hos oss på utförligare fornskrifter af mythologiskt och historiskt innehåll är beklagligtvis så stor, att de försvinna nästan till intet i jämnförelse med den Norsk-Isländska rikedomen. Det oaktadt ege vi uti våra runinskrifter en skatt för den Nordiska språkkunskapen, som, ehuru magra de i visst afseende än äro, likväl ega ett utomordentligen stort värde för språkforskaren, all den stund de visa oss det Nordiska tungomålet uti dess äldsta

kända form, liggande något bakom äfven den fornaste Norsk-Isländskan och således utgörande en värderik föreningslänk med de ännu fornare Tyska munarterna.

Antalet af Danmarks och Norges runinskrifter — de uti de gamla Danska och Norska landskapen Skåne, Bleking, Halland och Bohuslän inberäknade — stiger, enligt Liljegren, till 273 (af hvilka 71 sedan kommit i Svensk ego). Svea rike eger deremot ensamt icke mindre än 1139, och Göta rike med Gotland 595. Lägger man till dessa de nyss nämnda 71, så finnas inom det nutida Sveriges landamären 1805 runstenar, emot de 202 Danska och Norska.

"*Noblesse oblige*" är ett gammalt feodalt ordspråk, hvilket kunde blifva fullt sannt, om man gafve det den utvidgade lydelsen: Det goda ålägger skyldigheter. Sverige har verkligen också fordom insett och erkänt sig ega skyldigheten att göra något, för att bevara och till vetenskapens och sitt eget gagn allmängöra den rikedom af runinskrifter, det egde. Icke allenast de lärde, utan äfven statens höge och högste personer visade då en så lefvande nitälskan för denna fosterländska sak, att hon gjordes till en verklig riksangelägenhet. Väl vore, om det samma kunde sägas i våra dagar.

Några utdrag utur företalet till den stora runboken Göranssons Bautil (tryckt år 1750) måga upplysa, huru med denna sak handlades under våre store framfarne konungar Gustaf II Adolf och Carl XI. Den förstnämnde nitälskade så varmt för detta fosterländska ämne, att han till och med hade tid att tänka derpå under förberedelserna till sin stora och sista kamp: "Denna *Monarch* lät år 1630, på hvilket han gick utur Riket åt Tyskland at fulfölja det trettio åra kriget, et *Antiquariatus Triumvirat* inrätta, hvars ledamöter voro *Mart. Laurentii Aschanæus*, *Joh. Thomæ Bureus* ok *Joh. Henrici Axehielm*. *Bureus* blef sysselsatt med runstenarnas afritande, deruti han vida kommit, emedan några hundrade blifvit efter hans afritande i koppar stuckne, utan at man vet hvart dessa kopparplåtar nu tagit vägen; men et *exemplar* deraf finnes uti K. *Antiq. Archivet*, ok et hos Kongl. *Secreteraren* Benzelstierna etc. — Samma år som detta lilla *Antiquitets Collegium* började, började jämväl

Johannes Hadorph sin lefnad. — — 1666, då *Antiquarien Lars Bureus* med döden afgått, blef *Secreter* Hadorph och *Prof. Verelius* innehafvare af hans syssla. När 1667 *Antiq. Collegium* uti Upsala uprättades blef dem dessa Stenars afritande med sådane ord" (uti K. Maj:ts *Instruction* för *Collegium Antiquitatum*, *Stockholm* d. 20 Novemb. 1667) "befalde: 'Runstenarne i Riket, hvilke såsom de äro de endaste aflefvor af den gamla Runskriften, ok derhos bära et vist känneteкn af de gamle Svenskars ok Göthers manlighet och berömliga bedrifter; så borde de ej allenast allestädes der de finnas blifva uppsökte ok til pricka afritade samt med en tienlig underrättelse på Tryck uplagde, utan ok bemälte Runskrift deraf til noga vetskap efterkommande til efterrättelse *deducerat* ok beskrefven.' — År 1671 blef Hadorph förordnad att resa genom Riket til Runstenars afritande etc. Tilförne hade Grefve *Magnus Delagardie* 1670 tagit honom med sig åt Västergöthland, därest han dylika minnesstodar aftagit. — — Följande året var han den unga K. Carl XI följagtig genom Östergötland, at underrätta honom om allá minnings märken derä orten. År 1673 var han sin Konung följagtig genom Väsmanland, Närike, Västergöthland, Båhus, Halland, Skåne, Blekingen, Småland, Öland, Östergöthland ok Södermanland, at vid lediga stunder visa Konungen ålderdomens aflefvor. Men 1676 unfick han Konungens nådiga skrifvelse, at å nyo årligen resa omkring öfver hela Riket ok ibland annat på det nogaste afrita alla Runstenar, som funnes. Detta efterkom han hvar endaste sommar, hafvande med sig tvenne unga män och mästare til at rita."

Sedan Göransson vidare omtalat, huru flere Antiqvarier och fornlärde efter hvarandra varit hugade att utgifva på trycket de af Hadorph och andre ritade runstenarne, men merendels blifvit hindrade af döden, — kommer han slutligen till sitt eget stora runstensarbete Bautil: "År 1747 den 14 *Decembr.* på Riksdagen behagade Riksens Höglofl. Ständer hos Hans Majestät i underdånighet anmäla, at mig skulle detta arbete påläggas: hvilket af vår Allernådigaste Konung den 3 *Maji* derpåföljande blef i nåder stad-

fästat." — Och blefvo så ändteligen 1750 för den lärda verlden tillgängliga dessa till en del hundradeåriga runstensritningar uti Bautil, en foliant, som på 320 sidor upptager 1173 i trä skurna afbildningar.

Runstensforskningen i stort hvilade derefter öfver åttatio år, eller till dess att den förtjente Liljegren år 1833 utgaf sina Run-Urkunder, upptagande alla då kända run-inskrifter, både inom Skandinavien och utom, till ett antal af något öfver 2000. Ehuru efter denna tid, liksom äfven förut, här och der en tillförne okänd runsten i spridda arbeten blifvit allmängjord med eller utan afteckning, så inträdde dock nu åter ett uppehåll i runstensbehandlingen, tills den nitiske forskaren Richard Dybeck 1855 började utgifva en följd af Svenska Run-Urkunder i stentryck, af hvilka hittills 4 häften utkommit *), framställande 41 till större delen förut alldeles okände runstenar, alle funne inom det enda landskapet Södermanland. Det är ett glädjande tecken till en återvaknad nitälskan för dessa dyrbara minnesmärkens bevarande, att ett nödvändigt, om också föga rikligt understöd af allmänna medel erhålles till detta arbetes utgifvande.

Såsom af det sagda visar sig, hafva således både styrelse och styrde hos oss under de sista tu hundrade åren, ehuru med nog långa mellanskof, gjort icke så litet för våra runstenars uppsökande och allmängörande; men det återstår att undersöka, om man dermed har gjort allt, hvad som kan och bör göras i detta fosterlänska ärende.

Hvar och en, som eger tillräcklig kunskap i fornspråket och någon färdighet i att läsa runskrift, vet ganska väl, att icke hälften, nej, icke en gång fjärdedelen utaf alla af ålder läste eller afritade runstenars lydelse är fullt pålitlig. Men han vet då också, att sådant är ganska förlåtligt, i betraktande af de icke få svårigheter, som äro oskiljaktiga från detta slag af forskning. Visse runstenar eller vissa ställen å dem kunna icke läsas utom vid full dager, eller ock när solstrålarne falla under en viss vinkel mot deras yta; stundom

---

*) Se min anmälan af detta arbetes 3 första häften i denna Tidskrift, II. 2, s. 170—73.

kommer ett slagregn, nedblötande ritarens papper just när han medhunnit halfva eller en större del af inskriften; åter en annan gång påskyndar honom en otolig vägvisare, af hvilkens biträde han beror, för att kunna hitta på en annan ännu vigtigare sten i grannskapet. Han nödgas då hafsa ifrån sig arbetet, tröstande sig med, att han en annan gång skall återkomma och förbättra det bristfälliga; men denna nästa gång kommer aldrig. Emellertid utgifves afritningen sådan hon är, hvarvid han tänker, att det dock är bättre att någon afritning eller läsning finnes än ingen, i fall stenen genom någon tillfällighet skulle blifva förstörd.

Då sålunda ganska många af de äldre runstensläsningarna äro mer och mindre felaktiga, så varder deraf en beklagansvärd följd, att forskaren städse sväfvar i osäkerhet om deras riktighet, och nästan tvingas att misstänka dem alla. Vetenskapen och rikets värdighet fordrar derföre, att en eftergranskning och återläsning af alla hittills kända runstenar företages, samt att arbetet göres åtkomligt för hvar man uti en billig, men dock emot tidens fordringar svarande upplaga; ty det är först sedan ett sådant verk blifvit allmänt spridet och kändt som man kan vänta, att minnesmärkena sjelfva skola blifva föremål för allmän kärlek och hägnan.

Dock, vore det bara så, att ingenting annat manade till runstensgranskningens snara återupptagande i vårt land, än behofvet af att få pålitligare läsarter, så vore saken lätt nog hjelpt och med verkställigheten behöfde det då i sjelfva verket icke så mycket brådskas. Men se, det finnes en annan omständighet, som gör det till en tvingande nödvändighet, att detta arbete måtte företagas snart och med en sådan kraft, att det allenast är rikets, d. ä. Konungens och Rikets Ständers, nitfullaste medverkan, som kan åstadkomma det. Saken är nämnligen den, att den Svenska allmänheten numera har glömt att älska och vörda dessa minnesmärken efter ättstore fäder; och det, som icke längre ingifver kärlek och vördnad, det skyddas icke, utan gifves till spillo åt allt slags ohägn och förstörelse. Med ett ord: de runstenar, öfver hvilka man var så rättvisligen stolt och för hvilka hög och låg gjorde så mycket under sjuttonde århundradet — Sve-

riges stora århundrade! —, får nu hvem som vill förderfva, förstöra, förinta. Ingen bryr sig om, att hvilken adelsman prest, borgare, bonde, torpare, backstugusittare som hälst omstörtar dessa runstenar, släpar dem från deras måhända tusenåriga platser, öfverantvardar dem till evig glömska, medelst att nedmura dem i trappor, spislar, murar, grundvalar, bropelare — hela eller krossade i bitar — borthugger inskriftsidan eller delar deraf: — ja, man rasar mot dem som om det låge en förtjenst uti att utrota dem från jorden.

Mången skall utan tvifvel anse mina ord allt för starka och förestafvade af ett kanske i sig sjelft icke alldeles fördömligt, men i alla fall öfverdrifvet nit för en älsklingssak. Må det derföre tillåtas mig att här afgifva en i största korthet affattad berättelse om de iakttagelser angående dessa minnesmärken, hvilka jag hade tillfälle att göra under en liten granskningsresa, som under fjorårets sommar företogs till ett par socknar i Uppland, icke särdeles långt från "rikets första universitet." Min resa gällde

Bälinge socken,

ärkebiskopens och prokanslerens prebendepastorat. Denna socken stöter intill Gamla Uppsala, och ligger alltså just midt uti Uppsvearnes odalbygd, endast 1 mil från Uppsala. Liljegren upptager icke mindre än 32 runstenar för Bälinge (N:r 130—161), hvadan hon är eller varit den runstensrikaste socken i hela verlden; (närmast henne komma Upplandssocknarna Hammarby med 27 och Vallentuna med 26, och derefter följa Täby och Frestads med hvardera 17, Vaksala med 14, o. s. v.). Med benägen tillhjelp af Kipplingebergs egares, Hr Kammarjunkaren J. v. Engeströms, noggranna kännedom af personer och ställen, samt hela tiden under hans nitfulla ledning, blef det mig möjligt att på några få dagar på stället efterforska nästan alla de inom socknen uppgifna runstenarne. Med Bälinge 32 runstenars befintlighet nu för tiden står det till på följande sätt: — Runstenar, som återfunnos och till större delen lästes, voro Lilj. 136, 140, 145, 149, 150, 151, 154, 159, 160; till dessa vill jag äfven räkna 135, hvilken jag

ej fick tid att besöka, ehuru han sades vara i behåll, samt 148 och 155, hvilkas lägen man kände, fastän den förre (eller kanske i stället 146 eller 147) sades vara öfverbyggd med ett nyligen uppfördt hus i Sundbro by och den andre nedlagd i grundvalen till Bäcksbron vid Högstads by. Således i allt qvarvarande **12**. Af 158 återfanns en liten fyrkantig bit, på hvilken (af de två orden *hrita stan*) syntes de sju sista runorna *ita stan;* allt det öfriga var sporlöst försvunnet. De både stenarne 137 och 147 äro uppgifne att hafva funnits vid Löfstaholm och Sundby bro; men några slika ställen finnas ej inom socknen, såvida icke dermed skola menas Löfstad och Sundbro by, hvilket är troligt nog, och då böra äfven desse stenar räknas till de saknade. Sluteligen utgöres alltså antalet af dem, som helt och hållet saknas, och om hvilka alls ingen underrättelse kunde fås, oaktadt de noggrannaste efterspaningar, icke mindre än **17**, nämnl. 130, 131, 132, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 152, 153, 156, 157, 161. Lägger man härtill de ofvan nämnde 137, 147 och 158, så uppgår hela antalet saknade till jämnt **20**, d. ä. till nära två tredingar af det hela! — Spana vi åter efter de 7 runstenarne i den lilla grannsocknen Åkerby, så är förhållandet med dem nära nog lika bedröfligt. I behåll äro **3** (164, 165, 166) och försvunne **4** (162, 163, 167, 168).

Är icke ett sådant förhållande sorgligt, ja, i högsta grad nedslående för hvarje vän af fosterlandet och dess gamla minnen? Det är dock lyckligtvis ingen afgjord sak, att alle desse stenar skola vara rent af förstörde och för all tid förlorade, fast de nu ej kunnat skaffas till rätta; ja, det är till och med troligt nog, att någon lycklig tillfällighet åter kan bringa en eller annan i dagen. Dessutom är det möjligt, att nagre flere runstenar här kunnat återfinnas vid en efterforskning, som blifvit företagen under ännu mera gynnsamma omständigheter än min. Det är jämnväl icke allenast möjligt, utan till och med antagligt, att ett så oblidt öde icke allestädes hvilat öfver dessa minnesmärken i vårt land. Men så mycket lär man väl dock med säkerhet kunna sluta af det anförda, att landets runstenar njuta nästan ingen eftersyn af dem, det ve-

derbör, att de äro så godt som glömde, och att de föga omhuldas af någon skyddande hand. Det som ökar det sorgliga är, att sådant kunnat ske, icke uti en trakt, som ligger aflägset från all lifligare samfärdsel och der man kunde tro större okunnighet råda, utan just uti en socken, som är belägen i den folkrikaste bygd, så godt som omedelbart utanför Uppsala portar, och som alltid stått under det upplystaste af allt upplyst hägn. Åtminstone borde Bälinge sockens presterskap hafva haft både vilja och makt att skydda de fem runstenar (130—134), som funnits uti och invid sjelfva kyrkan. Men nej, äfven desse äro helt och hållet försvunne. Troligen hafva de befunnits tjenlige att fylla något rum i kyrkogårdsmuren, hvilken nu med sitt täta murbruk kanske för århundraden skall beskydda dem — för alla forskares blickar! Sammaledes i det tillgränsande Åkerby: äfven der äro just de vid kyrkan fordom varande två runstenarne (162, 163) försvunne, och hafva troligen gått åt vid kyrkoreparationen år 1824.

Må det tillåtas mig att anföra ännu ett exempel på runstenars behandling vid en kyrka, som ligger ännu närmare eller icke en half mil från Uppsala: det är Vaksala. Liljegren säger oss, att uti och invid denna kyrka skola finnas 5 runstenar; men äfven den skarpsyntaste forskare skall nu svårligen kunna få reda på mer än en enda, nämnligen den stora präktiga stenen N:r 193, som ännu står rest i sjelfva kyrkogårdsmuren. De öfrige fyra synas vara rent af försvunne. Men om han företager en ytterligt noggrann granskning utaf den särdeles vidt omfattande kyrkogårdsmuren — synnerligen om han dervid, såsom jag, har till ledare Hr Krall, troligen den ende person, som egde någon aning om läget — så skall han slutligen hitta på 2 eller kanske 3 stycken, inlagde som andre gråstenar i muren, djupast nere vid marken, öfvervuxne med törne och nässlor. När kyrkogårdsmuren för många år sedan omlades, under den då lefvande prebendeinnehafvaren domprosten B:s tid, var tillsynen så slapp, att de Dalkarlar, som på beting verkställde arbetet, fingo taga hvilka stenar de behagade; och det var då knappast att undra på, att de icke läto så väldiga stenblock stå der obegagnade — lycka ändock, att icke runristnings-sidan på

alla blef vänd inåt muren, emedan det då blifvit nästan en omöjlighet att hitta reda på dem.

Och likväl finnes det en gällande Kongl. Förordning af den 17 April 1828, och som dertill skall uppläsas i alla rikets kyrkor i April månad hvart annat år, i hvilkens 7:de § det vid ett vite från 10 till 50 R:dr förbjudes enhvar att förändra, rubba eller borttaga några Ålderdoms-minnesmärken af hvad slag och beskaffenhet som hälst — bland hvilka i 1:sta och 3:dje §§ runstenar särskildt nämnas — utom efter behörig anmälan hos Konungens Befallningshafvande och K. Vitt., Hist. och Ant. Akademien, samt efter erhållet tillstånd af dessa myndigheter. Och "Konungens Befallningshafvande och Consistorierne samt vederbörande Presterskap och Krono-Betjente, äfvensom öfrige Embets- och Tjenstemän anbefallas, att i allt, hvad på dem hvardera kan ankomma, till verkställighet befordra, hvad i denna Nådiga Förordning stadgadt är." Dessutom bjuder 3:dje §: "Kyrkoherde och Kyrkovärdar ansvare, att kyrkans ofvannämnde tillhörigheter och andre dervarande minnesmärken" (bland hvilka "Run- och Likstenar" ofvanföre i samma § särskildt uppräknas) "vårdas och bibehållas, samt icke i annan måtto eller på annat sätt, än nu sagdt är, afhändas, och sådant vid äfventyr, att det felande genast upprätta och ersätta. Den Prest, som tillträder ett pastorat och icke låter inventering, såsom ofvan förordnadt är, i detta afseende för sig gå, eller icke besörjer, att det vid en sådan inventering felande anskaffas eller ersättes, vare på lika sätt, för hvad vid kyrkan finnas bör, ansvarig. I öfrigt skall vid skeende Prest- och Biskopsvisitationer förhållandet i desse delar efterses, samt dervid befunne brister och felaktigheter till rättelse anmälas."

Oaktadt dessa stränga befallningar, särdeles till presterskapet, har man så föga reda på sin pligt i detta fall, att det, som händt mig i trenne långt från hvarandra belägna landskap, knappt lär kunna väcka någons förvåning. Jag frågade nämnl. för några år sedan en prest, hvarest jag skulle söka de två runstenar, som skulle finnas vid kyrkan. Han svarade med den största säkerhet, att inga sådane der funnos. När jag då yttrade den förmodan, att de kanske stått så undangömde

i någon vrå, att han lätt kunde hafva förbisett dem, genmälde han, att han alls icke kunde tro det, emedan han, "som i 6 år varit der anställd och således åtminstone hvarje söndag besökt kyrkan, dock aldrig sett eller hört omtalas någon slik sten." Det första jag fick se, när vi sedan ändock stego in på kyrkogården, var de båda sökte runstenarne, som stodo kantreste midt på kyrkogården, icke 20 steg från stigen till kyrkodörren. — På ett annat ställe träffade jag på en runristad liksten, tagen från kyrkogården och nu lagd till trappsten i trappan vid stora ingången till sjelfva prestgårdshuset. Under det att jag stod och afritade inskriften, kom prosten och sporde hvad jag hade för mig; och när jag visade honom runraden, utropade han: "Hvad, står det runor der — och jag, som aldrig märkt det, fastän jag nu i elfva år bott här och dagligen stigit på denna trappa!" — På ett annat ställe yttrade jag till en prost, att jag tyckte, att presterne borde kunna hindra åtminstone de runstenars borttagande eller förderfvande, som funnos vid kyrkorna (jag hade då icke så noga reda på den ofvan omtalade Kongl. Förordn.); men han svarade, att man väl icke kunde begära att presterne, jämnte allt annat, tillika skulle vara "runstensvaktare." — Utaf detta och annat synes klarligen, att dessa fornminnen ingalunda älskas och vördas så särdeles högt af dem, af hvilka man snarast borde kunna vänta sådant. Det kan derföre också icke väcka synnerlig förundran, att kunskapen om deras vigt och värde hos sjelfva allmogen är så ringa, och att man ej har minsta begrepp om, att man icke besitter dem med full egande rätt och kan göra med dem hvad man vill. När jag uppmanat någon slik "egare" att uppresa en fallen runsten, eller fällt förbön, att han icke måtte användas till trappsten eller spisäril, har jag derföre flere än en gång blifvit mött med genmälet: "Vill I betala något hederligt för'en, så kan I få'n!"

Man ser således, att lagbuden hafva uträttat föga till runstenarnes skyddande, emedan kunskapen om deras värde, samt kärleken och intresset för dem felas. Men huru då åstadkomma en förbättring i detta beklagliga förhållande? Man borde åtminstone försöka, om icke skärpta ansvarsbestäm-

melser för deras ofredande eller förstörande kunde uträtta något, särdeles om de årligen bekantgjordes. Och skulle väl 50 till 100 Riksdalers böter vara för mycket för en för evig tid förstörd runsten, som aldrig kan återskaffas? Eller skulle en sådan icke vara värd lika mycket som en i olofligt tid skuten elg!

Men den förnämsta och kraftigaste hjelpen mot det onda måste dock sökas uti alla nu befintliga runstenars återläsande och utgifvande på nytt af kunnige och af nit för saken lifvade personer.

För det första skulle de runinskrifter, som ännu finnas qvar, genom en omsorgsfullare granskning och afritning blifva säkert kände och för allmänheten tillgänglige. För det andra skulle troligen, under desses uppletande, ett icke obetydligt antal hittills okände runstenar påträffas, hvilka af äldre runstensforskare blifvit förbigångne, eller sedan deras tid hittade. Och för det tredje skulle, endast genom så allmänneligt anställda runstensletningar af män, som varmt nitälska för vårå fornminnen, både kunskap och intresse i saken spridas i alla landsändar, hvilket sedan småningom ännu mera skulle ökas, allt efter som goda afritningar och beskrifningar utkommo och allestädes blefvo kända.

Huru saken bäst skulle kunna ordnas, är här icke stället att undersöka. Så mycket kunde kanske dock förslagsvis nämnas, att *en* man borde vara förman för det hela, samt att han borde ega rätt att utse eller föreslå sina biträden. Om han sjelf är ritare i egentlig mening eller icke, gör visserligen mindre till saken, emedan han lätt kan hjelpa sig med biträden, som arbeta under hans ledning; men deremot bör han ovilkorligen ega trenne andra egenskaper, nämnligen: Noggrann kunskap i Nordiska fornspråket, god helsa, samt först och sist kärlek, kärlek till saken!

Ett stort steg till denna saks befrämjande har helt nyligen blifvit taget, som synes vara egnadt att leda till en god utgång, i det Hr Professor Carlson, Upsala Universitets ombud vid innevarande Riksdag, i behörig ordning väckt

motion om ett anslag till uppsökande och aftecknande af i vårt land befintliga runstenar, äfvensom till dessa afteckningars utgifvande, samt om författnings utfärdande till skyddandet af landets fornlemningar. Det begärda anslaget är 1500 Rdr Rmt, hvilket är en nog liten summa, om något skall snart och med kraft kunna uträttas; ty ett lutande hus räddas lättare från fall genom en enda kraftig ansträngning, än genom ofta upprepade småförsök. På sådant sätt har man derföre också icke sällan sett Riksens ständer uppfatta saker af liknande beskaffenhet, när de hafva låtit sin gifmildhet vida öfverträffa motionärens allt för blygsamma anspråk.

Det är äfven särdeles välbetänkt, att med begäran om anslag till runstenarnes uppsökande och aftecknande blifvit förenadt ett förslag till en allmän författning om runstenars och andra fornminnens skyddande. Om något varit ett ord i sinom tid, så är det detta. Ty då det visat sig, att den ofvan omtalade Kongl. Förordningen af den 17 April 1828 icke varit tillräcklig att åstadkomma något verkligt skydd under de jämnförelsevis lugna tider, som hittills hvilat öfver våra bygder; så ligger det för en dag, att hon alldeles intet skulle kunna verka till hämmande af förödelsen under de väldiga omstörtningar, som icke torde uteblifva, när järnvägsbyggandet väl kommer i gång. Huru väl kan icke redan en liten bro öfver en sockenväg undangömma en vigtig runsten för forskarens blickar! Men en slik sten kan dock åter skaffas i dagen utan allt för stor kostnad, i fall hans läge är kändt. Och dessutom är ändock antalet jämnförelsevis ringa af stenar, som finnas nog nära, för att förtjena indragas i ett sådant litet byggnadsarbete. Men tänk, från hvilken vidsträckt yta en järnväg, en "stambana", skall suga åt sig och uppsluka hvarje större gråsten, särdeles om riktningen går genom en stenfattigare egnd! Och huru rent af enfaldigt skulle det icke vara att ens vilja sätta i fråga att någonsin få återse en runsten, som en gång blifvit inbakad i en "bank" eller nedtrampad i grundvalen under en viadukt-pelares förkrossande elefantfot!

Derföre är det också alldeles nödvändigt, att, uti en

sådan vardande förordning till fornminnenas skyddande, särskildt och uttryckligt afseende fästas vid de förväntade jernvägsarbetena, så att fornminnens rubbande blott i högsta nödfall tillåtes. En runsten finge naturligtvis aldrig förstöras, endast flyttas, och en ättehög, skeppssättning eller domarering endast i nödfall borttagas, t. ex. om väglinien framginge just der; men deras stenar och grus böra alldeles icke få användas till fyllning och dylikt endast af det skälet, att de ligga beqvämt till för hemtning.

Men det är icke nog dermed, att sådana bestämmelser påbjudas i en allmän författning. Uti alla instruktioner för civilingeniörer och allt befäl, högre och lägre, böra dessutom stränga föreskrifter intagas, som ålägga dem, icke allenast att ingen runsten under något vilkor får förstöras eller nedmuras och inga andra fornlemningar onödigtvis få rubbas eller borttagas; utan äfven att de nya eller förut okända fornlemningar och jordfynd, af alla slag, som utan tvifvel i mängd komma att påträffas, varda till vara tagna och skyddade från förskingring och förstörelse. Ja, utsättandet af en belöning eller rent af betalning till hvarje gräfvare eller murare, som gör och anmäler slikt fynd, skulle säkerligen blifva ett särdeles kraftigt medel till ändamålets uppnående. Göres icke något i denna väg snart, så kunna icke förluster uteblifva, hvilka sedan aldrig kunna ersättas, endast beklagas.

Till följe af det sagda lär enhvar inse, huru mycket Hr Professor Carlson, genom sina välbetänkta motioner i ämnet, gjort sig förtjent af hvarje fosterlands- och vetenskapsväns erkänsla och tacksamhet. Och då det äfven är nogsamt bekant, att både vår Regering och Riksens Ständer städse hafva täflat med hvarandra i upplyst nitälskan och frikostighet, när det gällt att åstadkomma något till gagn och heder för fosterland, upplysning och vetenskap, — så har man full rätt att hoppas och vänta, att denna sak skall blifva ordnad på ett tillfredsställande sätt.

Anmälanden af nya Skrifter.

Historiska anteckningar af Friherre **Gudmund Jöran Adlerbeth.** Första delen, från K. Gustaf III:s anträde till regeringen, til och med 1789 års riksdag. Örebro 1856. (1 R:dr 32 sk: B:co)

Under denna titel har nyligen utkommit ett arbete, som förtjenar mycken uppmärksamhet. Hvad som först faller i ögonen, är den omständighet, att utgifvaren hvarken gifvit sig sjelf tillkänna eller redogjort för det manuscript, som han följt; så att man stannar i tvekan, hvilken grad af tillförlitlighet boken, i det skick hvari den framlägges för allmänheten, bör anses äga. Vi anmärka detta, emedan Statsrådet Frih. Adlerbeths son, framledne Expeditions Secret. Frih. Jacob Adlerbeth, i Upsala Universitets Bibliothek har nedlagt förseglade dokumenter, som ännu ej få öppnas, och man har skäl att tro, att bland dem äfven finnas hans faders anteckningar. Under sådana förhållanden anse vi det i dubbelt mått vara utgifvarens skyldighet att redogöra för sitt manuscript — en skyldighet, som vi i alla händelser anse tillhöra hvarje utgifvare af andras arbeten. Det är icke likgiltigt, om originalet eller blott en afskrift ligger till grund för den utgifna boken. Vi erinre, huru Gustaf Bondes anteckningar om Ulrika Eleonoras och Fredrik I:s regeringar två gånger blifvit utgifna efter mer eller mindre ofullständiga afskrifter, hvarmed hvarken historieskrifvaren eller allmänheten kan vara belåten.

Men under förutsättning, att dessa anteckningar verkligen äro utgifna efter Adlerbeths original, kunna vi ej annat än tillägga dem ett ganska högt värde. Framställningen är åskådlig, stilen enkel och flärdfri, omdömena, efter författarens ståndpunkt och den grad af kännedom han hade, ganska opartiska. I ett och annat afseende äro vi, i synnerhet genom de s. k. Gustavianska papperen, bättre och fullständigare underrättade, än Adlerbeth på sin tid kunde vara. Men detta hindrar icke att boken, i synnerhet berättelsen om 1789 års riksdag, som upptager den drygaste delen deraf, är ganska lärorik, jemte det att den genom framställningens förtjenster är högligen underhållande. Som bekant är, deltog Adlerbeth i denna märkliga riksdags förhandlingar, och hans röst blef i ett ganska kritiskt ögonblick af-

görande på ett för honom hedrande sätt, i det han lyckades afböja åtminstone *en* af de våldsamheter, af hvilka denna riksdag i alla fall företedde mer än tillräckligt många.

Önskligt vore, att Biskoperne Wallquists och Nordins efterlemnade anteckningar om denna tid blefve offentliggjorda; de skulle ej litet bidraga till en fullständigare kännedom om denna revolutionära riksdag, om de dervid verksamma personerna och deras bevekelsegrunder.

H.

Geschichte des Schwedischen in Deutschland geführten Krieges, aus glaubwürdigen und mehrentheils Original-Acten, Documenten und Relationen zusammengetragen durch Bogislav Philipp von Chemnitz. I—III Lieff. Stockholm 1855—56.

Af detta på Svenska regeringens befallning och till större delen under Axel Oxenstjernas uppsigt utarbetade verk utkommo år 1648 och 1653 de 2 första delarne, omfattande tiden från Gustaf Adolfs första uppträdande i Tyskland till Axel Oxenstjernas hemresa till Sverige i Juni 1636. Tryckningen af de följande delarne afstannade under Carl XI:s förmyndareregering af brist på medel, under Carl XI:s egen regering förmodligen emedan de stora förändringarne i rikets inre förhållanden då togo allas uppmärksamhet uteslutande i anspråk. Vid den stora slottsbranden 1697, då äfven riksarchivet led obotliga skador, förstördes manuscriptet till tredje delen äfvensom till femte och sjette, i fall dessa verkligen hafva funnits (ty man är ej alldeles säker, huruvida Schefferi uppgift derom är rigtig). Endast den fjerde delen återstod, till dess man sedermera lyckades i andra archiver återfinna första boken af tredje delen. Dessa dyrbara historiska qvarlefvor hafva nu omsider blifvit genom vår regerings berömliga försorg och på allmän bekostnad till trycket befordrade, och omfatta Banérs fälttåg från Juni till December 1636, och Torstensons fälttåg 1641—1646; de hittills utkomna 3 häftena gå till slutet af 1642. Utgifvandet ombesörjes med stor noggranhet och flit af Hr F. A. Dahlgren, förste Amanuens i Riksarchivet.

Chemnitz' historiska verk utmärker sig icke genom framställningens behag och liflighet, men väl genom tillförlitlighet och ett samvetsgrannt begagnande af de bästa källor. De Svenska archiverna stodo öppna för hans forskning, och der man numera kan jemföra hans framställning med i behåll varande dokumenter, finner man, med hvilken trohet och noggranhet han följt dessa; och detta berättigar oss att äfven fästa tillit till hans verk i de delar, som grunda sig på dokumenter, hvilka gått förlorade. Chemnitz' arbete blifver derför alltid en hufvudkälla för det trettioåriga krigets historia, och hedrar ej blott författaren utan ock den regering, som, med efterverldens dom för ögonen, genom honom drog försorg derom, att dess gerningar i tid skulle bringas i dagsljuset.

H.

En Bemærkning om Durocher's geologiske Kart over Sverrige og Norge af Theodor Kjerulf *).

"Néanmoins, la géologie des régions scandinaves, entravée par la difficulté des explorations, n'a pas fait des progrès aussi rapides que la mineralogie; et — — les entrailles du sol recèlent encore une foule de mystères."

I. Durocher. Observations géologiques sur la Scandinavie et le Spitzberg, 2:e partie, p. 219.

Carte géologique et métallurgique de la Scandinavie dressée par I. Durocher d'après les indications fournies par les Cartes de M. M. Hisinger et Keilhau conjointement avec les observations de l'Auteur", 1855 — i den geologiske Del (Géologie, Mineralogie etc. par M. I. Durocher, 2 Dele med. Atlas) af Værket Voyages en Scandinavie, en Laponie etc. pendant les Années 1838, 1839 et 1840 — publiés sous la direction de M. Paul Gaimard. Paris. Arthus Bertrand, rue Hautefeuille, 23.

Paa dette Kart findes hvad der indtil de sidste Aar var bekjendt om Sverriges og Norges geognostiske Sammensætning. Hr Durocher har sammendraget de forhaandenværende Iagttagelser og vedföiet de af ham anstillede under hans Deltagelse i den franske videnskabelige Expedition i Norden, 1839 og 1840, og paa en senere af ham foretaget Reise i 1845. Man maa være Hr Durocher taknemlig for den Oversigt over de hidtil vundne Resultater, som man i dette Kart med tilhörende Beskrivelse har for Öie; og man kan ikke lægge hverken Kartet eller Texten fra sig uden at erkjende, at Hr Durocher's Værk, maaske især i metallurgisk Henseende, har et særeget Værd som nyt Arbeide, et Værd, der naar langt over det, som en efter det nærværende videnskabelige Standpunkt foretagen almindelig Bearbeidelse af det spredte Materiel kunde gjöre Fordring paa. I geologisk Henseende — og specielt for Norges Vedkommende — vinder dette Værk Betydning derved, at det er det förste, hvor en skarpere Bestemmelse af Formationerne i Henseende til deres Alder er forsögt.

Det er imidlertid et Spörgsmaal, om denne skarpere Bestemmelse virkelig var tilstrækkelig forberedt. Det vil heraf afhænge, om den kan betragtes for at komme Sandheden nær. Jeg skal i dette Punkt tillade mig at fremsætte en Bemærkning.

Flere end en, af egne eller Andres tidligere Anskuelser ubunden, Geolog, hvis Arbeide det havde været at ordne og sammendrage de forhaandenværende Materialer tilligemed Hr Durocher's egne Iagttagelser, vilde maaske være kommet til de samme Resultater som Hr Durocher, og han kunde til samme Tid, med et Værk som dette, have smigret sig ved den Tanke, at han havde udfört Arbeidet vel.

*) Indsendt fra Udg. af Christianiahæftet.

De Feil altsaa mod Sandheden, som skrive sig fra Mangel paa Iagttagelser, kunne ikke med Rette föres paa Hr Durocher's eller paa noget af de af ham benyttede Arbeiders Regning.

Der er for den geologiske Bestemmelse en fuldstændig Mangel af Profiler, en Mangel, som i væsentlig Grad gjör sig gjældende ved det foreliggende Kart. De af Durocher tegnede, med Kartet fölgende, faa Profiler ere fast de eneste længere Gjennemsnit, som ere bekjendtgjorte for Norges Vedkommende, og selv i disse faa Profiler gjör sig Mangelen paa sammenhængende Iagttagelser paa den föleligste Maade gjældende. Alligevel afhænger det af disse Profiler, hvorledes Leiningen er at opfatte. Og af Leiningen afhænger igjen næsten ganske for Norges Vedkommende Formationernes Bestemmelse og det geologiske Kart.

Geologiens vigtigste Arbeider er at bestemme Formationernes Alder. Ved Alder forstaaes ikke her den absolute Ælde, men den relative. Ingen Geolog kan sige, at den og den Formation er saa og saa mange tusinde eller titusinde Aar gammel, og naar man saa ofte ser, at Geologiens simpleste Sandheder betragtes med et vantro Smil og med en Hovedrysten af Udenforstaaende, da er det, fordi de ved Bergarternes Alder tænke paa den absolute. Geologerne bestemme Alderen relativt, den ene Formation i Forhold til den anden.

I ren praktisk Henseende er dette Foretagende nyttigt, fordi Formationerne indeholde nyttige og teknisk anvendelige Raaprodukter. Naar Formationerne ere A, B, C, D, o. s. v., og hver af disse har sit Indhold og sine nyttige Raaprodukter, og man har bestemt en Egn, at den til Exempel bestaar af Formationerne A, B og C, saa söger man ikke i denne Egn efter de Produkter, som betegne Formationen D, men man lægger Alt an paa at gjöre sig Indholdet i A, B og C saa frugtbringende som muligt.

I videnskabelig Henseende er en saadan Bestemmelse nödvendig. Saalænge en Egn ikke er undersögt, eller bedre for lidet undersögt, tjener den som oftest kun til Fæstepunkt for uholdbare og svævende Theorier. Geologien arbeider paa Kartet over Kloden. Ethvert ikke undersögt Land er enten et simpelt Hul i Kartet, som man udfyldes, eller det er et stadigt Men og Maaske, et uvist Mörke, som forvirrer det Omkringliggende.

Man hörer ofte spörge: Hvorledes kan en saadan Bestemmelse ske? Hvad Sikkerhed er der i den?

Geologerne have to faste Forhold at gaa ud fra i Bestemmelsen, det, de kalde Leining, og det, de kalde Forsteninger.

Det har vist sig, at de lagdelte Formationer, naar de ere i den oprindelige Orden, altid med störste Sikkerhed kunne bestemmes som yngre og ældre. Det yngre Lag ligger over det ældre. Disse lagdelte Formationer, som ere dannede ved Vands Hjælp, ved Sammenskylning, Bundfældning af svævende Dele o. s. v., udbrede sig den ene over den anden. Hvis man altid kunde forfölge et og samme Lag fra den ene Egn ind i den anden, behövede man intet andet

Aldersmærke end Leiningen. Men Sammenhængen er afbrudt. Man stöder i den ene Egn paa Lag, hvortil man i den anden ikke altid kan opvise Mage.

Derfor maa ogsaa Forsteninger tages tilhjælp ved Bestemmelsen. Da man först stödte paa begravede, tildels eller ganske til Sten forvandlede Dyr og Planter — eller deres Aftryk — i faste Berglag, blev dette omtalt som en særdeles Mærkværdighed. Nogle vilde tyde dem som klare Rester fra Syndfloden. Andre vilde ikke erkjende Formerne for det, de vare, men ansaa dem for tilfældige Spil af Naturen. Man ved nu, at saadanne begravede Rester af ikke en, men mange forudgangne Dyr- og Planteverdener, ikke ere hvarken Spil af Naturen eller blotte mærkelige Sjeldenheder. De höre til det Alleralmindeligste i de lagdelte Bergarter, det vrimler af dem i den Bund, som vi gaa paa. Ved at studere disse Former og sammenligne dem med den Orden, hvori de forekom i de over hinanden liggende Lag, der hvor Sammenhængen var tydelig, kom man efter, at Former fra en vis Tid — udbredte over en vis geologisk Horizont — ogsaa beholdt en vis Lighed. Under dem og over dem laa andre Former. Man kom ogsaa efter, at der var en gradvis Udvikling af disse Former, om ikke, som Nogle paastaa, altid fra det Ufuldkomnere til det Fuldkomnere — thi det er vanskeligt at angive Kjendemærket for Fuldkommenhed i det Skabte — saa ialfald fra det Enkelte til det Mangfoldige, og fra Former, som ere os ubekjendte, Former fra en anden Verden, til Former, som vi se os omgivne af i Livet. Medens det i de överste, yngste, Lag vrimler af Former, som vi kjende levende, se vi i ældre, dybere liggende, andre, hvoraf vi kun kjende faa, og i det vi saaledes nedstige mod Dybet, medens vi flytte vor Tanke længer og længer tilbage i Tiden, komme vi til en Tid, hvor, efter at Formernes Talrighed gradvis har aftaget, ingen længer er tilstede. Her ere vi altsaa i Tiden för det skabte Liv.

Der gaar det Ord, at Skandinaviens Fjelde ere meget gamle; de ere urgamle, hedder det. Heri ligger visselig Noget af en Sandhed. Der er en Tid — den, som var för det skabte Liv — som de ældre Geologer kaldte Urtiden. Denne Tids Berglag maa ligge dybere end alle, som före Forsteninger, dybere end de, som indeholde de förste (ældste) os bekjendte Forsteninger. Disse Berglag altsaa, som danne Grundvolden for Jordens förstefödte Liv, kaldtes Urbergarter, de Fjeld, som de sammensætte, Urfjeld. Dernæst, sagde de ældre Geologer, kom en Tid, hvori det vrimlede af Dyr og Planter, tildels ganske ukjendte mellem de nulevende. Fra denne Tid — efter den primære Tid — havde de sekundære Berglag deres Oprindelse. Endelig kom en Tid, hvori Formerne for en stor Del vare de nutidige lige, men hvori endnu intet Menneske optraadte. Fra denne Tid de tertiære Berglag.

Naar det hedder, at de ældste Berglag ligge dybest, de yngste överst, da er dette ikke saaledes at forstaa, at en Formation af en bestemt relativ Alder altid skal ligge i et vist bestemt Niveau over Havet. Ved Forandringer i Forholdet mellem Hav og Land ere de

oprindelige Forhold forrykkede; snart ligger det, der dannedes i Dybet, höit, snart lavt — for vore Öine. Det gjælder ogsaa her kun relative Bestemmelser. Det er kun den ene Formations regelrette Lag, som, naar de ere yngre, maa gribe over, naar de ere ældre, maa skyde ind under den anden Formations.

Imellem Urtiden og den sekundære Tid maatte man imidlertid, da Undersögelserne gik videre, sætte en Overgangstid. Under de sekundære Berglag laa endnu paa mange Steder Lag med Forsteninger, og da man ansaa det for betegnende for disse Lag, at deres Karakter nærmede sig til det Udseende, som man sædvanligvis tillagde Urfjeldene, og at de saaledes forbandt Urfjeldene med de sekundære, kaldte man dem Overgangsformationen.

Skandinavien skulde saaledes for största Delen bestaa af Fjelde, der ere dannede dels i Urtiden, dels i Overgangstiden.

Denne Urfjeldenes almindelige Karakter, hed det, skulde være en krystallinsk. De Blandingsdele, hvoraf Bergarterne bestod, det vil sige, de mineralske Dele, som sammensætte dem, skulde optræde for en stor Del som Krystaller. Det hörte derimod med til de ældre Geologers Anskuelser om Overgangslagene, at der mellem dem skulde optræde mere eller mindre halvkrystallinske Lag. Man troede saa fast paa disse Sætninger, at man — uden i Forveien at spörge Leining og Forsteninger tilraads — uden videre ansaa alle krystallinske Bergarter som Urtidens, og fölgelig alle halvkrystallinske Bergarter som Overgangstidens.

Men denne Overgangstid blev atter nærmere bestemt. Især ved de engelske Geologers Arbeider blev det vist, att man maatte dele de enorme Masser, som skrev sig fra denne Tid, i flere Grupper, de ældste, kambriske — de næst ældre, siluriske — de yngre, devoniske Lag. Det blev dernæst vist, at vore, Forsteninger indeholdende, Lag vare siluriske, og at der over dem paa nogle Steder laa devoniske.

Enhver nöiere Bestemmelse af disse Aldersforhold er af störste Vigtighed; den maa imidlertid, som för, stötte sig til Leining og Forsteninger.

Durocher deler vore ældste Berglag efter deres Alder i fölgende Grupper:

1. De primitive, krystallinske, eller Urfjelde. Som saadanne betegner han Gneis, Glimmerskifer, Talkskifer, Amphibolitskifer etc.
2. De ældre Overgangslag, de halvkrystallinske. Som saadanne betegner han Lerglimmerskifer, Pudingstene, Conglomerater, Graavakke, visse Kalkstene etc., og han tillægger, at de synes at svare til kambriske Lag andetsteds.
3. De palæozoiske, nemlig de ældre — siluriske — og de yngre — devoniske.

Er denne Inddeling rigtig? Hvis den kan stötte sig til Leiningen og Forsteningerne, maa den være rigtig. Ved Skandinaviens Bestemmelse maa man gaa ud fra de Forsteninger indeholdende Dele af de för saakaldte Overgangsterritorier; naar man har sammenlignet Lagfölgen i disse Egne med den samme Lagfölge andetsteds, og orienteret

dem, kan Undersögelsen derfra gaa videre. I Skandinavien maa imidlertid Leiningen spille en væsentlig Rolle; thi naar vi komme ud over de Distrikters Grændser, inden hvilke man hidtil hos os har fundet Forsteninger, have vi indtil videre intet Andet end Leiningen, end Pladsen under eller over, at dömme efter.

Saafremt vi altsaa finde Fjelde, hvis Lag ligge tydeligt under de nederste siluriske, da ere de ældre. I hvor store disse Strækninger end ere, höre de da til den ældre Tid. Som saadanne Strækninger angiver Durocher store Dele af den skandinaviske Halvö, blandt andre det hele centrale Norge, ligefra Egnen nordenfor Mjösen til Trondhjems-Fjorden. Vi maatte ogsaa efter ældre Anskuelser saa meget mere tro paa disse Strækningers Prioritet, som de just bestaa for största Delen af Bergarter, der ere halvkrystallinske, Bergarter altsaa som synes at danne en Overgang fra de krystallinske Urbergarter til de ukrystallinske siluriske.

Imidlertid er det Princip at fastsætte Bergarters Alder alene efter deres Udseende, deres ydre Karakter eller Lighed med hinanden, fuldkommen falsk. Hvis ikke Leiningen tillige taler for en saadan Bestemmelse, kommer den ofte ikke Sandheden nær.

For at undersöge Leiningen er det ikke nok at optegne de forskjellige Bergarter, og hvorledes deres Lag helde, hist og her; man maa ligesom ikke slippe dem afsigte; man maa forfölge et og samme Lag helt, til det tydeligt skyder under eller overdækker et andet. Derfor er Optagelsen af Profiler nödvendig.

Hr Durocher meddeler et Par saadanne Profiler; men det var ikke at vente, at en fremmed Reisende skulde i dette vanskelige og megen Tid fordrende Arbeide paa en gang komme Sandheden paa Haarsbred nær. Durocher har med Skarpsindighed forenet sine egne Iagttagelser med de i de forskjellige Værker forhaandenværende, og har derpaa udkastet disse Profiler. Men — "les entrailles du sol recèlent encore une foule de mystères."

Det kommer her an paa at have tilstrækkelig lange og sammenhængende Strækninger blottede, saaledes at Lagfölgen i dem virkelig kan fölges. Saadanne blottede Profillinier ere ofte vore Dales Indsnit i Fjeldlegemet. Heldigvis kommer ogsaa netop i den omspurgte kritiske Strækning Chaussée-Arbeider til, der formeligt opskjære Fjeldsiden. Man kan her ikke længer disputere. For at afgjöre, om Lagene i de nordligere Egne ligge over eller under de forsteningsförende Lag ved Mjösen, maa vi först og fremst have det rette Begreb om Stillingen af Lagene paa begge Steder. Hr Durocher har paa sit Profil tegnet disse Lag i en steilere Stilling, end de i Virkeligheden indtage. De staa ikke steile, de ligge böiede over hinanden.

Naar vi skulle forfölge Lagordningen over lange Strækninger, da gjælder det at have en sikker Ledetraad, hvorefter vi kunne gaa uden at forvirres i Fjeldlegemets Labyrinth. En saadan Ledetraad er de förste Kalkstene.

Det er höist sandsynligt, at Kalk er dannet (det vil sige udfældt)

ved Organismers Hjælp. Allerede af den Grund er det mindre rimeligt, at vi skulde finde mægtige Lag af Kalk i Fjelde, som allesammen vare dannede för Organismernes ellers bekjendte Optræden. Men naar vi kunne fölge disse Kalklag i de Böininger og Vridninger, hvori de ligge, fra de Egne, hvori de endnu ere fulde af Forsteninger, til de Egne, hvori disse fattes, og naar der igjen over disse Kalklag ligge, Lag paa Lag, Bergarter af stor Mægtighed — hen over vort hele centrale Land — da gjör man stor Uret i at anse alle disse Bergarter for ældre end den siluriske Tid.

Saaledes er det. Der hvor Durocher endnu sætter siluriske Egne — paa Strækningen mellem Ringsaker ved Mjösen og Lösnes ved Losna i Gudbrandsdalen — der have ældre Lag lagt sig under de förste Kalkstene. Denne Strækning er altsaa, hvis vi sætte disse Kalkstene som den siluriske Undergrændse, kambrisk. Der hvor Durocher trækker den siluriske Nordgrændse, ved Lösnes, der hvor paa hans Profil netop de kambriske Lag begynde, der ende de kambriske Lag, og de samme förste Kalkstene lægge sig atter over dem.

Strækningen nordenfor Lösnes er altsaa silurisk, hvor forandret, hvor halvkrystallinsk, hvor meget i "Overgang" til de saakaldte Urbergarter den end synes. Og over disse siluriske Lag ligge endnu yngre, ligge devoniske Lag. Thi selv den siluriske Formation har i Mægtighed sin Grændse; den naar intetsteds, hvor den er ordentlig kjendt, en aldeles enorm og ufattelig Tykkelse. Hvis der over siluriske Lag ligge flere og flere, tusinder og atter tusinder Fod höit, da rykke vi dermed nödvendigvis ogsaa op i den devoniske Tid.

Finde vi oppe mod disse övre Lag atter enkelte vel betegnede Lag, som vi kunne benytte som Ledetraad videre, da kunne vi atter afstikke Grændser vedhjælp af dem. Saadanne Lag have vi i vore Dolomiter og Magnesia-Kalkstene. Kalksten, som halvt er blandet med kulsur Magnesia, er Magnesia-Kalksten. I oprindelig Tilstand ligner den gjerne almindelig Kalksten, men har et federe Udseende. I forandret Tilstand er den ofte ligesaa krystallinsk som den allerægteste saakaldte Urbergart, den ser da ofte ud som sukkerkornigt Marmor; det er den, man fortrinsvis har kaldt Dolomit. Disse Magnesia-Kalkstene optræde virkelig regelmæssigt paa en Plads, der ligger flere tusinde Fod over den siluriske Undergrændse. Jeg har endnu ikke fundet Forsteninger i dem; men vi bestyrkes i vor Formodning, at de ere devoniske, naar vi erindre, at Murchison omtaler Magnesia-Kalkstene, optrædende ved Oka i Rusland, omtrent midt i den devoniske Lagfölge.

Medens altsaa efter Hr Durocher's Profil og Kart de siluriske Strækninger ved Mjösen skulde ligge paa eller bæres af ældre, halvkrystallinske, kambriske, ere de tvertom lidt længer Nord selv Underlaget for eller bære endnu yngre, devoniske, Strækninger; thi höiere op i Formationsrækken tör vi, da intet Spor til Stenkul er fundet i disse Egne, for Tiden ikke vove os. Over de devoniske Lag komme som bekjendt Stenkullenes.

Udbredelsen af devoniske Lag i Norge vinder forresten allerede Sandsynlighed ved Betragtningen af det geologiske Kart over Europa. I Dalarne se vi en ellers isoleret devonisk Klot. Ved Christianiafjorden se vi devoniske Striber. Og de samme grove Conglomerater, som ved Skotlands Kyster ligge over krystallinske Fjelde, reise sig ogsaa ved Vestkysten af Norge i höie Fjeldtoppe. Men i Skotland ere de devoniske. Der gaar et brodt Drag af devoniske Bergarter tværs over vort Land, fra Dalarne over Ronderne til Sognefjorden.

Min Bemærkning om Hr Durocher's Kart er altsaa:

1. at Hr Durocher sætter en hel stor Gruppe af Bergarter — der blandt Andet danne det centrale Norge — som Overgangsled mellem do af ham som primitive eller som Urformation opstillede og de siluriske. Denne Gruppe er yngre, tildels meget yngre;
2. at Hr Durocher under selve den siluriske Formation optager en stor Gruppe af Bergarter, som efter hans Profil skulde ligge överst i den siluriske Formation, men som i Virkelighed ligger underst, dannende vor siluriske Formations Grundlag.

Disse forandrede Bestemmelser ville have væsentlig Indflydelse paa selve den store Strækning, som er betragtet som primitiv. Er det nemlig först bevist, at den halvkrystallinske Karakter ikke tilhörer en ældre Tid, da er der kun et Skridt tilbage for at vise, at heller ikke Alt, som bestaar af krystallinske Bergarter hos os, derfor tilhörer den primære Tid.

De samme Bestemmelser ville dernæst være af væsentlig Betydning i metallurgisk Henseende. Hr Durocher har givet os mange vigtige og interessante Vink om Ertsernes Forekomst. Ertserne ere visselig indtil en vis Grad knyttede til de forskjellige Formationer. Det gjælder altsaa at bestemme disse sidste.

Disse faa Ord, som det er unyttigt ved flere Ord at bevise, da de alene fyldestgjörende kunne bevises ved Profiler og Karter, skulle blot vinde Opmærksomheden for de store Forhold, som endnu i Skandinaviens Fjeldlegeme ligge uopdagede. De skulle ogsaa advare mod de Forestillinger, som ville fölge af en ukritisk Betragtning af Durocher's Kart. Medens man i Hr Durocher's Værk finder Saameget samlet, som i höieste Maade maa tiltrække sig Opmærksomhed, og som udmærker den skarpsindige Iagttager, er dette netop et Punkt, hvori hans Værk vil virke skadeligt, forsaavidt ethvert större Værk af en anseelig Forfatter tager de nærmeste Aar i Beslag hos sin Læsekreds.

Ældre og nyere norske Folkemelodier, samlede og bearbeidede for Pianoforte ved L. M. Lindemann, Organist i Christiania og Sanglærer ved det praktisk theologiske Seminarium.

Sex Sånger för en röst med accompagnement af Piano komponerade och Kongl. Hofsångaren Herr L. A. Berg tillegnade af Halfdan Kjerulf. Med svensk og norsk Text. Stockholm, Abr. Hirsch *). (1: 16 B:ko.)

Den egentlig musikalske Bedömmelse af disse Sangcompositioner er allerede for længere Tid siden given i en af Sveriges Hoved-Aviser, og nærværende norske Anm. har lidet eller intet at föie til den Ros, hvormed de der omtales. Men der knytter sig ogsaa til dem en nordisk Interesse, som i dette Tidskrift passende kan antydes. Der er i Hr Kjerulfs Compositioner et eiendommeligt Sangpræg, der baade udtrykker hans lyriske Originalitet og minder om Charakteren i Nordens gamle Folkemelodier. Derfor har saa mange af hans tidligere Sange vundet Udbredelse og Yndest i hans Hjemstavn og slaaet an i de Stemninger, som det voxende Bekjendtskab til hine Dalens og Fjeldets Melodier har fremkaldt. En stor og uventet Mangfoldighed af saadanne er nylig, ved Hr Organist Lindemanns Bestræbelser, frembentet fra vort Lands forskjellige Egne, og i dette betydlige Fund kan Norge paavise en Nationalskat af naiv Tonedigtning, som, hverken i Omfang eller indre Værdi, staaer tilbage for Brödrefolkenes. Men det gjælder ogsaa at gjöre den anvændelig og frugtbar. — Kjerulfs Sangcompositioner har indre Betoning af den gamle nordiske Folkesang, men er ingenlunde Gjenklang eller Fortsættelser af denne. Saaledes slutte sig hans Melodier, ved fri Udvikling af hine Grundemner, til de Frembringelser af nyere nordisk Poesi, hvori de forældede traditionelle Forbilleder ei efterdannes, men deres Liv organisk fornyes i Kunstdigtningens nugjeldende Former. En særegen Interesse faae disse Kjerulfs Sange derved, at de ere udkomne og gjestevenligt optagne i Sverige; thi saaledes er der, fra norsk Side, gjort en liden Begyndelse til Gjengjeld for de rige Musikens Gaver, vi have modtaget fra det tonefulde, lifligtsyngende Broderfolk. Og her frembyder sig en nærliggende Betragtning: Hvor overordentlig meget har ei den svenske Sangs Indgang i Norge, ved Bellmans, Wennerbergs, Lindblads og fleres Melodier bidraget til her at vække Sands og Interesse for Sveriges aandige Liv, dets Sprog og Literatur! Ja, fremdeles og altid mere kalder denne Sang os til inderligere Forstaaelse af det Folkesamfunds Væsen, hvoraf et saa friskt og besjelet Liv kan fremgaae. Kun svagt kunne vi her give Gjensvar, og hidtil har vor Sang ingenlunde været noget Middel til at kalde vore Frænder nærmere: selv i denne Begyndelse til norsk Tonedigtnings Indförende i Sverige se vi Forskjellen: disse Sange ere oversatte paa svensk. Det betegner, hvad der af flere Grunde er forklarligt, at vort Sprog vanskelig bliver i n d s u n g e t i Broderfolkets Öre. — Til disse korte Antydninger kan föies en Oplysning og en Rettelse, der angaaer det förste og det sidste Digt i nærværende Samling: Sangen, "min Elskte jeg er bunden", er en fri Gjengivelse af Platen-

*) Indsendt gjennem den norske Bestyrelse af Tidskr.

Hallermündes "Lass tief in dir mich lesen", og i det sidste Nummer, "Lokkende Toner", har förste Strophe et forstyrrende, feilagtigt Udtryk. Den rigtige Text er saaledes:

Der flöi en Fugl over Granehei,
som synger forglemte Sange,

men i Musikheftet staaer, formodentlig ved en Afskrivelse feil: de kjendte Sange, og derved bliver det hele Digt meningsløst.

"Norske Folkeviser" udgivne af **Sophus Bugge.** 1:ste Samling, lægges om kort Tid under Pressen. Bogen, der udgives af Selskabet for norske Oldskrifters Udgivelse paa Feilberg & Landmarks Forlag, vil blive omtrent 11 Octav ark stor. (Priis for Subscribenterne omtrent 53 sk., for andre Kjöbere omtrent 72 sk.)

Samlingen vil indeholde saavel Viser, der ikke för have været udgivne, eller ogsaa udgivne i en væsentlig forskjellig eller mindre rigtig og fuldstændig Form. De allerfleste Viser har Udg. selv hört og optegnet paa en Reise, som han i Sommer med offentligt Stipendium foretog i övre Thelemarken; desuden har Pastor Jörgen Moe med udmærket Velvilje stillet sine Samlinger til hans Raadighed.

Viserne meddeles i det Hele aldeles som de lyde i Folkemunde; for alle Rettelser af Udg. gjöres Rede. Alle Dialektegenheder bevares; i Skrivemaaden er Udtalen saavidt muligt gjengivet, hvorved Ivar Aasens fortræffelige Arbeider have været til megen Hjælp. — Udg. vil fremfor alt stræbe efter Paalidelighed og Troskab, hvilke Egenskaber man i höi Grad savner ved Landstads righoldige Udgave. — Melodier vil Udg. ikke kunne meddele. — Et Tillæg vil indeholde endel Gaader. Et Glossarium giver Forklaring over de Ord, som ikke ere optagne i Ivar Aasens Ordbog over det norske Folkesprog.

1:ste Samling vil danne et Helt for sig. Udgiveren haaber om ikke altfor lang Tid at kunne lade en ny Samling fölge, hvortil han eir tilstrækkeligt Materiale.

Af Prof. **R. Keysers "den norske Kirkes Historie under Katholicismen"** er anden Deel udkommen. Resten udkommer til Sommeren.

Johan Henr. Schröders Samlade Skrifter. Första Bandet. 266 sidd. 8:o. (Pris 1: 40 B:ko).

Författaren är den såsom Antiquarie och Häfdeforskare i allmänhet välkände och berömde Professoren och Riddaren, samt Bibliothekarien vid Upsala Universitet, Herr J. H. Schröder. Både tid och

utrymme för tillfället förmena oss nöjet att nedskrifva en recension af dessa Skrifter, till hvilkas blotta anmälande vi här måste inskränka oss, öfvertygade om, att redan författarens bekanta namn, sedan vi här nedan lemnat en uppgift å förevarande häftes innehåll, skall tillräckligt förmå fästa den bildade allmänhetens uppmärksamhet.

Boken, som är dedicerad till Herr Conference-Rådet Dr. E. Ch. Werlauff, börjar med ett "Minne af Jonas Hallenberg, Canzli-Råd, Rikshistoriograf." Derefter följer ett dylikt af "Nils Fredr. Biberg, Juris Doctor, Professor." Derpå äfvenledes minnesteckningar öfver "Johan Olof Wallin, Svea Rikes Erkebiskop", öfver "Eric Michael Fant, Historiarum Professor", och öfver "Matthias Norberg, Canzli-Råd. LL. OO. Professor." Sedan förekommer ett "Tal i anledning af Hans Kongl. Höghet Hertigens af Östergöthland födelse", samt ett "Tal till Hans Kongl. Höghet Kronprinsen, vid Akademiska Deputationens företräde den 21 Juni 1850." Vidare finne vi "minnesord öfver Adolph Törneros, Akad. afledne Rector Magnificus." Sedan en uppsats om "William Parr, Marquis af Northhampton och hans Hustru Helena Snakenborg, Marquisinna af Northhampton." "Derefter en afhandling om "Upsala Universitet i slutet af XVI:de Århundradet, samt slutligen en historisk betraktelse öfver "Kongl. Vetenskaps-Societeten i Upsala. Dess stiftelse, utbildning och verksamhet." De flesta af dessa skrifter äro, så vidt vi veta, förut genom trycket meddelade, men här samlade på ett ställe.

Att *innehållet* i dessa skrifter är värderikt och pålitligt, föreställer man sig lätt, då man känner författarens yrke och arten af hans studier. Derom behöfver ingenting sägas. Hvad *stilen* åter vidkommer, vilje vi i några få ord säga vår mening. Den är omvexlande, men äger förtjenst inom dess särskilda arter. Den är ej blott lätt och nätt och egentlig, utan äfven, der saken så fordrar, lifig och kraftfull och högtidlig. De vackraste styckena äro, efter vårt omdöme, Minnena af Hallenberg och Wallin. Vi hafva hört dem, som sätta det forra Minnet främst; vi, för vår del, föredraga det sednare, kanske mycket derföre, att vi närmare kände den person, hvilkens minne här tecknats i ett verkligt äreminne i ädel tonart och stil. Författaren har varit gripen af sitt ämne; om sanningen af hvad han här sagt, öfvertygas man af sättet, hvarpå det är sagdt, om man också ej känt den store döde, hans lefnad, verksamhet och öden. Vi tveke ej att ställa detta stycke i bredd med de bättre och bästa Äreminnen, vi äga på Svenskt tungomål. Och detta vältalighetsstycke äger, utom framställningens och språkets förtjenst, äfven den, att vittna om psykologisk blick, verldserfarenhet och menniskokännedom.

Det ligger något melankoliskt rörande deri, att en gammal vetenskapsman och litteratör slutligen från sin lefnads skilda åldrar hopsamlar sin verksamhetsalster. Och för den, som under sitt långa sträfvande i vetenskapens tjenst försakat familjelifvets fröjder, är sådant också ett sätt att beställa om sitt hus, att förordna om en qvarlåtenskap, som äger större värde och ovanskligbet än egendom af materiell natur.

—dl—

Försök till Allmän Statistik eller Statistisk Öfversigt af alla staters makt och hjelpkällor, författningar och kulturförhållanden af **C. E. Ljungberg.** — Andra delen, tryckt i Örebro hos N. M. Lindh 1856. Pris 3 R:dr 32 sk. B:ko.

Det skulle med skäl tillräknas oss som en försummelse, om ofvannämnda bok, hvars afsigt är att i dubbel måtto fylla en länge kännbar lucka i den Svenska litteraturen, blefve i denna tidskrift med tystnad förbigången. Den utgör 2:dra delen af ett verk, hvaraf den 1:sta utkom år 1851, innefattande en statistisk öfversigt af Storbritannien och Irland, Nederländerna, Belgien, Spanien, Portugal, Schweitz, Grekland, Ryssland och Frankrike. Den närvarande delen innehåller på 590 sidor en framställning af Tyskland, Preussen, Sverige och Norge, jemte tillägg enligt nyare källor till de i förra delen afhandlade länderna. Att förf. åt Sverige och Norge egnat en större utförlighet än åt de öfriga staterna, måste för hvar och en vara ganska välkommet, men tvist torde dock icke blifva derom, att han gjort vida lämpligare, i fall han låtit dessa begge länder bilda ett särskilt band, i synnerhet som sidantalet dertill är fullt tillräckligt, och skildringen af Tysklands stater ej kan anses vara afslutad med hvad som här meddelas. Ändamålet med sitt arbete kan Herr Ljungberg anses hafva angifvit i förordet till 1:sta delen, der han säger, att detsamma är ett försök att på en gång underlätta studierna af Statistiken för ungdomen och bereda dess lärorika sanningar insteg hos en större allmänhet. Ur denna synpunkt är det alltså, som det bör bedömas. Ref. kan icke här ingå i en fullständig granskning af detsamma, men tror dock, att läsaren utaf några anmärkningar skall tillräckligt kunna bedöma, huru förf. lyckats lösa sin uppgift. Hufvudsakligen måste han dock inskränka sig till Sverige, hvilket tillika utgör det vigtigaste i den förevarande delen, och för hvilket Herr Ljungberg äfven kan påräkna läsare utom fäderneslandet.

Sverige och Norge afhandlas icke särskilt, utan i bredd med hvarandra, eller rättare Norge under Sverige. Ref. säger med skäl *under*, ty vid beräkningen af Svenska monarkiens territorialomfång (hvilket Herr L. till ock med på enhetssiffra vågat bestämma under Erik d. heliges, Birger Jarls och Magni Erikssons tider), intages äfven Norges areal, såsom om det vore en Svensk provins, och stode till vårt land i alldeles samma förhållande som fordom Finland och de öfriga transmarinska besittningarna. Likaså egnas ingen öfversigt åt Norges historiska öden, såsom åt Sveriges: Herr L. anför blott att Danmark nödgades afträda detta land till Sverige genom freden i Kiel och att detsamma (märk!) "genom den *s. k. Riksakten* af d. 2 Nov. 1815 (!) tillförsäkrades sjelfständighet och oberoende i alla inre förhållanden" (!) Och af hvad skäl betraktar Herr L. Norge på detta sätt? Jo, han påstår det vara "ett ganska stort misstag" att anse jemlikhet i rättigheter tillhöra den Svensk-Norska föreningens väsende, då, enligt hans uppfattning, en sådan endast kan finnas vid realunionen, men icke

vid personalunionen, — han tror sig ock hafva bevisat grundlösheten af Norrmännens "anspråk", icke blott genom att lägga särdeles stor vigt vid och i en annan betydelse än hvarje opartisk betraktare tyda följande omständigheter, att en Svensk man kan utses till Riksståthållare, att Norges Grundlov ej har några föreskrifter om föredragning af utrikes ärender, att Konungens vanliga vistelseort förutsättes vara Sverige, m. fl., utan äfven genom att stödja sig på några bestämningar i Riksakten, hvilka han likväl origtigt uppfattat, såsom att Unions- (Interims?) regeringen alltid skall hafva sitt säte i Sverige, att i Interims-regeringen Sveriges Utrikes Statsminister föredrager *alla* för båda rikena gemensamma angelägenheter (enligt Riksakten blott sådana saker, som angå de båda rikena och ej genom sin natur tillhöra något särskilt Departements handläggning), slutligen tyckes han äfven förbisett, att Konungavalet i Carlstad blott är en nödfallsåtgärd och snarare är till förmån för Norges än Sveriges Komiterade. För denna åsigt, hvilken, såsom läsaren finner, till en del grundar sig på misstag, torde Herr L. icke vinna många anhängare. Att parallelt betrakta tvenne länder, som för öfrigt i så många förhållanden förete så stora olikheter som Sverige och Norge, kan icke annat än försvåra och förvirra öfverblicken af det hela. Besynnerligt är det t. ex. att göra bekantskap med städerna i denna ordning: Stockholm, Göteborg, Kristiania, Bergen, Norrköping, Trondhjem, Carlskrona, Malmö.

Betraktom nu öfversigten af Sverige. Ref. kan icke här framlägga en redogörelse af hvad denna innehåller; han anser deremot, att läsaren lämpligare skall bilda sitt omdöme öfver dess värde i allmänhet och om dess användbarhet såsom hjelpreda vid statsvetenskapliga studier i synnerhet, genom att något tvertom säges om hvad den icke innehåller, men bort innehålla. Ref. erkänner svårigheten af att förena fullständighet och korthet, men frångår dock icke den meningen, att Herr L:s framställning är behäftad med flera ofullständigheter. Herr L. har t. ex. visserligen egnat större utförlighet än hans föregångare åt kapitlet om Statsförfattning och Statsförvaltning, men att hans behandling af detta ej lärer tillfredsställa de flestes väntan, torde synas redan deraf, att intet der nämnes om de olika regeringssätten och Konungamaktens förhållande till Råd och Ständer under föregående tid, icke heller när Riksrådet upphäfdes, eller när Statsrådet inrättades*) o. s. v., att blott i förbigående talas om lagstiftningen och beskattningen (den

*) Allt hvad härom säges, innefattas i följande ganska märkvärdiga mening: *då* (1789) *återfingo Kollegiernas Presidenter sin plats i Rådet*, (som då upplöstes!) *hvilken de bibehöllo till dess 1809 års Regeringsform i sitt ursprungliga skick inskränkte Konungens Råd* (antingen de kallades Riksråd eller Statsråd, upplyses icke) *till 9 Ledamöter, hvilka ej fingo bekläda andra civila embeten, samt föreskref, att de allmänna ärenderna skulle föredragas af statssekreterare, en för hvarje* (ej huru många!) *departement* (expedition?).

ekonomiska lagstiftningen betraktas endast i en not), att öfver embetsverken anföres blott en namnlista (dock icke för alla) med angifvande af deras stiftelseår (likväl ej exact. rätt för de flesta), utan att något säges om deras olika befattningar, att Departemental-indelningen upptages endast vid uppräknandet af utgiftshufvudtitlarna, o. s. v. — De historiska återblickarna kunna i allmänhet icke gifva en klar, om ock kort, öfversigt af sakernas utveckling; ganska vigtiga momenter äro ofta helt och hållet förbigångna, förutom att misstag ej höra till sällsyntheterna. — Vid förklaringar och beskrifningar är vanligen icke tillbörlig vigt lagd. Termer förekomma emellanåt, hvarpå vi icke kunnat upptäcka en förklaring, men der en sådan säkerligen för många läsare varit behöflig (t. ex. rotevacansafgift, saluaccis, skatterättsmedel m. m.; — produktplakatet omnämnes, men för dess innehåll redogöres icke, o. s. v.). Någon gång upptages rummet af sifferuppgifter, der en saks egendomlighet snarare behöft framhållas (t. ex. sid. 436, om gårdfarihandeln). — Det händer äfven, att det vigtigaste vid en beskrifning råkat blifva uteglömdt, t. ex. då sid. 474 om Wäddö kanal blott säges, att den är belägen i Roslagen, är 10 fot djup och fullbordades 1841, men ej hvilka vatten den sammanbinder. — Jemföres framställningen om tvenne motsvarande eller lika vigtiga saker, så kan rörande den ena finnas mer än behöflig detaljupplysning, åtminstone i förhållande till bokens plan och omfång, under det att vid den andra ganska vigtiga omständigheter äro lemnade å sido: så beskrifvas t. ex. jernvägarna utförligt, men kanalerna knapphändigt; så meddelas ganska detaljerade upplysningar om sjöbeväringen, då likväl intet säges om huru flottans stående manskap uppsättes, obetydligt om landtbeväringen, och om Gotlands särskilta Nationalbeväring intet annat än en uppgift på dess styrka (dock icke för hvilket år), samt att den icke får användas utom denna ö. — Ordasätten äro ock en och annan gång för obestämda, så att läsaren lätt kan vilseledas, t. ex. då sid. 313 säges i allmänhet, att städerna hafva magistrater, utan någon antydning att några städer lyda under landsrätt, äfvensom att i de "större städerna" (blott Stockholm, Göteborg, Norrköping, Carlskrona och Eskilstuna!) finnas Poliskamrar. Frågor, med skäl värda att mer uppmärksammas, äro bland andra: Svenska jordens olikhet till egande rätt och beskattning, hvilken endast antydes, äfvensom fattigväsendet, hvarom blott finnes en enda rad (sid. 227) med den anmärkningsvärda origtigheten, att fattighjonen år 1850 uppgifvas till 103,240 i stället för 123,813, (hvadan ock deras proportion till folkmängden blir 1: 28 ej 1: 33, 7).

Vid det egentligt Statistiska har Herr L. äfven lemnat ett och annat öfrigt att önska. Framställningen är ingalunda rent objektiv, så att den endast består af idel sifferuppgifter, men förf. har dock nog mycket ansett dessa och kalkyler öfver dem som sin hufvudsak. Derigenom att ledande upplysningar stundom fattas, befarar ref., att siffrorna stundom måste förefalla en och annan såsom toma, betydelselösa tal. Så inskränker sig öfversigten af Sveriges handelsförhållanden till främmande länder (undant. Norge och Finland) blott till en uppgift

på handelsvärdet, — likväl icke särskilt om import och export, — utan att man i öfrigt får veta, från hvilka länder vissa importvaror gemenligen hemtas, till hvilken grad kolonialvaror plägа införas från deras hemland eller från ett tredje land, till hvilka länder vissa exportvaror företrädesvis utföras o. s. v. Då Herr L. meddelat en öfversigt af fabrikstillverkningen i sin helhet för 1854, men ej uppgifvit, om tillverkningens maximum inträffade detta år eller något föregående, kan man lätt föras på den tanken, att detta inträffade just 1854, ett misstag, som med skäl är förlåtligt, då förf. sjelf låter ett sådant komma sig till last med afseende på papperstillverkningen, som år 1853 likväl uppgick till 40,000 R:dr högre än år 1854, eller till 1,097,400 R:dr.

En annan mer än en gång återkommande ofullständighet bör ej heller härstädes förtigas, emedan någon kunde tro, att den annars härrörde från bristfällighet i urkunderna. Herr L. har stundom ansett för sitt ändamål tillräckligt att förenkla och sammandraga de siffertabeller, som finnas i de Officiella Berättelserna, i stället för att in extenso aftrycka dem. Vi klandra ingalunda detta, såvida icke någon vigtigare omständighet derigenom blir alldeles förbisedd för läsaren. Så är t. ex. förhållandet med den sid. 231 införda tabellen öfver den manliga befolkningens fördelning efter yrken och näringsfång. *Jordbrukare* t. ex. hvilka i Tabell-Kommissionens Femårsberättelser äro upptagna under 20 rubriker, förekomma här under blott 4, nemligen: *Bönder på egna* och *på andras hemman*, *Torpare*, samt *alla andra*, under hvilken sednare klass Herr L. sammanfattat ganska heterogena elementer såsom: Possessionater, Arrendatorer, Backstugu- och Inhyses-hjon, så väl arbetsföre som vanföre, skärbönder, *som hufvudsakligen idka fiske som näringsfång*, åldrige bönder, *som upphört med jordbruk*, bondesöner i allmogens tjenst m. fl. — Indelningsgrunden är svår att inse. Likaså veta vi icke, hvarföre Jord- och Stattorpare blifvit sammanslagna, då läsaren i motsatt fall haft bästa tillfälle att jemföra, huru de sednare förökats i förhållande till de förra, såsom omnämnes å en följande sida. Vid tabellen sid. 228 om antalet individer inom Rikets särskilta ståndsklasser kan man billigtvis fordra, att förf. anmärkt, huru stor andel i denna summa utgjorts af män, qvinnor och barn.

Flera ofullständigheter rörande arbetets plan och dennas utförande kunde visserligen ännu framdragas, men då Herr L. å titelbladet anspråkslöst benämner sin bok "försök", och derigenom har rätt att fordra öfverseende, så vill ref. ej lägga så stor vigt vid dem, ehuru han likväl ansett sig böra anmärka dem, hufvudsakligen för att deraf må dömas om arbetets brukbarhet och lämplighet som lärobok. Afseende bör ock fästas vid förf:s esomoftast upprepade påminnelse om sitt bristande utrymme, ehuru, enligt ref:s förmenande, utrymme ej skolat saknas, så väl för det anmärkta, som ock för mera dertill, utan att boken behöft blifva mer diger, ifall förf. då och då för det mer detaljerade användt finare stil, på sätt man ser i utländska statistiska verk, samt om han indragit en eller annan siffertabell, hvilken fullkomligen varit på sin plats i ett utförligare arbete, men här utan afsaknad kunnat

vara borta, t. ex. den öfver Stockholms tidningarnas landsortsprenumeranter vid Januari månads slut åren 1851—55, likasom de öfver införsel af fogel och vilda djurs skinn, och öfver kreatur, som blifvit ihjelrifna af rofdjur, i synnerhet den sistnämnda, då förf. sjelf anser den ofullständig.

Af större vigt deremot är frågan, om Herr L:s uppgifter äro hemtade från säkra källor, och om de äro noggranna och tillförlitliga. Af så väl framställningen som citaterna synes att förf. begagnat goda källor, och att han på ett sätt, som vittnar om en lofvärd ifver och nit för hans ämne, äfven suppleral dessa genom upplysningar, som han på enskild väg beredt sig. Hvad ref. vill anmärka är blott, att nyare berömda historiska arbeten ej blifvit följda och att brochyrer stundom åberopas, hvilkas tillförlitlighet dock kan sättas i tvifvel, samt att någon gång äldre afhandlingar citeras, der förf. med mera fördel kunnat rådfråga nyare. Hvad tillförlitligheten af Herr L:s uppgifter vidkommer, så har han gjort sig skyldig till icke så få misstag, vittnande derom att han ej tagit sig den tid, som varit erforderlig för arbetets noggrannhet, hvarigenom ock totalomdömet om frukterna af hans flit och möda ej kan blifva så fördelaktigt, och mången rigtig uppgift äfven blifver betraktad med misstroende. Inom det historiska påträffas först åtskilliga misstag af en beskaffenhet, som man icke väntade i en Svensk framställning af Sveriges Statistik, och blott behöfva påpekas, icke rättas, såsom — att icke blott Upland utan äfven Södermanland och Westmanland räknades till de gamla Folkländerna, — att Sverige i Westphaliska freden erhöll blott en del af Vorpommern, men hela Hinterpommern, — att Carl X:s eröfringar omfattade alla Östersjöns kustländer, — att en riksdag egt rum 1780, då Konungen skulle öfverlåtit till Ständerna, att sjelfva utse ledamöter i Sekreta utskottet, och då votering per capita till Adelns förfång derstädes afskaffades, — att Kollegiernas presidenter 1789 återfingo sin plats i Rådet, jemte flera andra, i synnerhet uppfyllande sidd. 177—9. — Skulle ock alla dessa kunna förklaras såsom lapsus calami, så röjer dock benägenheten att med bestämdhet uttala sig öfver vissa äldre förhållanden, om hvilka forskarne hysa tvifvel, t. ex. konungavalen, riksmötenas längd, — vidhållandet af antiqverade åsigter, t. ex. om Helgeandsholms-beslutet, — obekantskapen med de i sednare tider framställda förändrade åsigterna om samhällsskickets utveckling, såsom om riksdagarnas uppkomst och utbildning, o. s. v., — allt detta, säga vi, röjer, att Herr L. icke på det sätt, som man med skäl kan fordra af en statistiker, följt med den historiska vetenskapens utveckling. Det kan förtjena särskilt anmärkas, att Herr L. i sin bok påstår den äldsta rikssstat vi ännu ega i behåll vara af år 1652 och den dernäst af 1696, ehuru likväl (enligt hvad ref. förvissat sig), den så väl af Hallenberg och Geijer, som ock i det af Herr L. kontrasignerade Betänkandet om inrättandet af ett Statistiskt Embetsverk omnämnda 1620 års stat, liksom äfven sådana för flera följande år, ännu verkligen finnas qvar. — Att förf. icke egnat ett djupare studium åt Statsrätten, skönjes så väl

af åsigter som enstaka misstag; så påstår han, att Sveriges konstitution bibehållit sig väsentligen oförändrad från en tid, då nationalmedvetandet och de offentliga rättsbegreppen voro föga utbildade etc. etc., — att lagstiftande maktens fördelning mellan de båda statsmakterna är bland de frågor, hvari Sveriges och Norges författningar öfverensstämma med hvarandra, — att de extra ordinarie statsinkomsterna blott drabba vissa handels- och industrigrenar, i motsats till den allmänna bevillningen, — att de 4 äldste Statsråden skola sitta i Riksrätt öfver Statsråd, — att hälften af denna domstols ledamöter utgöres af afsättlige embetsmän (blott händelsen på sin höjd med 9 af de 23), — att Opinionsnämnden skall yttra sig, huruvida Högsta Domstolens medlemmar uppfyllt sina pligter eller ej, — allt påståenden af en art, som man icke är van att finna i utländska kompendier eller tidningar, men icke i Svenska böcker. — Mot Stånds-representationen har Herr L. icke varit sparsam på oförtjenta tillmälen, såsom: att, sedan Krigsbefälet upphörde att deltaga i riksdagsförhandlingarna, hafva, med undantag af den tillerkända representationsrätten åt Vetenskaps-Akademien och Universiteterna samt Bruksegare (desse vid Riksdagen 1828—30, ej 1835, som uppgifves), de 4 Stånden bibehållit sig fullkomligt obesmittade (!) af all den *upplysning*, *redbarhet* och *patriotism*, som Nationen i öfrigt erbjuder *), — att Ridderskapet och Adeln i våra dagar förnämligast representeras af Stockholms garnisons-officerare **), — att "plankstrykare ***)" hafva representationsrätt, o. s. v. — Bland andra förtjenar äfven ett geografiskt misstag att icke förgätas. Herr L. har nemligen förlagt Christinehamns jernväg från denna stad till Wenern, då den deremot går uppåt landet. — Annat än som tryckfel borde icke förklaras, att framför definitionen å sid. 346 står *indelt* i stället för *roterad*. — Ett annat för mycket i ögonen fallande skrif- eller tryckfel är att vid uppgifterna om statsutgifterna står på ett och annat ställe (t. ex. sidd. 349, 360) öfverskriften specie, der riksstaten blott upptager summorna i bankomynt. En misskrifning är lätt att göra och ett tryckfel lätt att förbise, dock påträffas nog ofta skrif-

*) Vill Herr L. verkligen på allvar frånkänna frälse-hemmansegare och egare af säterier, rå- och rörshemman dessa egenskaper? — för att icke tala om det förslag till utvidgning af städernas representationsrätt, som vid föregående riksdag med stor pluralitet i förstärkt Constitutions-Utskott förklarades hvilande och vid denna blifvit antaget af de 4 stånden.

**) "Såsom bekant", tillägger Herr L. Den bästa vederläggningen deraf, om en sådan kan anses behöflig, finnes sid. 295, der Ridderskapets och Adelns sammansättning vid Riksdagarne 1828—30 och 1853—4 omtalas.

***) Skall detta vara ett skämt, så är det derjemte ganska illa placeradt, då den om förhållandena obekante skulle af sammanhanget kunna inbilla sig, att deras plats vore i Presteståndet.

sättet: de 5 åren 1840—45 och 1845—50 och dylikt, i stället för 1841—45 och 1846—50.

Ref. har icke kunnat ingå i fullständig granskning af värdet och tillförlitligheten af Herr L:s *alla* sifferuppgifter, ty dertill hade erfordrats knappast mindre tid och arbete än förf. sjelf nedlagt på sina forskningar. Vissa afvikelser från källorna, som ref. iakttagit, förtjena att anmärkas. Så uppgifves (sid 226) stadsbefolkningen i Sverige år 1825 till 279,645 i stället för 280,279, — (sid. 227) de vansinniges antal år 1845 till 4,190 i stället för endast 3,282 (hvadan ock deras proportion till folkmängden blir 1: 1010, ej 1: 791), — de döfstummes antal samma år till 2,277 i stället för 2,212, —(sid. 236) Presterskapet år 1845 till 3,406 i stället för 3,431, — (sid. 271) folkmängden 1852 till 3,482,541 (1850 års folknummer), i stället för 3,541,399, — (sid. 239) samtliga barn i skolåldern vid slutet af 1850 till 434,571 och de bland dem, som saknade all undervisning till 12,178, då deremot de förres antal var 436,678 och de sednares 14,285, — (sid. 456) fartyg tillhörande landtmän, som deltogo i den inrikes sjöfarten år 1834 till 775 i stället för 735 (enligt Kommerse-Kollegii-Berätt. sid. 3), — (sid. 459) ankomna fartygens lästetal 1854 till 418,615 i stället för 418,555. — Sid. 435 påstår förf., att gesällernes antal i städerna ökats 1846—54 med 15% och lärlingarnes med 16%, men enligt hans egna uppgifter, som äro enliga med Kommerse-Kollegii, måste de förres tillökning hafva varit 31%, och de sednares blott 10%. — Må ock alla dessa origtigheter skrifvas på sättarens eller korrekturläsarens räkning, så kunna deremot andra, af större vigt, svårligen annat än tillskrifvas förf. sjelf, i synnerhet som han derpå stöder vissa resonnementer. Så är t. ex. förhållandet med det öfverraskande resultatet sid. 201, att folkmängdens tillväxt i Svea rike 1846—50 varit snabbare än förut, ja till och med öfverträffat tillväxten inom Göta rike, ett misstag, som grundar sig derpå, att förf. sid. 200 beräknat Göta rikes folknummer år 1845 10,000 personer för stor, men 1850 deremot 9,000 personer för liten och i sammanhang dermed Svea rikes folkmängd 1845 10,000 för liten. Så är ock förhållandet med beräkningen sid. 443, att spanmålsimporten för 1854 uppgick till 76,768 T:r, hvilken summa tyckes hafva uppkommit derigenom, att förf. till de verkligen importerade 46,702 T:r omalen spanmål, (som uppgifvas sidd. 384 och 385 enligt Kommerse-Koll. Ber.) adderat 30,066 Lisp. malen spanmål, hvilket fel ock tyckes vara begånget med uppgiften om exporten samma år, utgörande 1,026,226 T:r omalen och 18,498 Lisp. malen spanmål. — Så ock då det enligt tabellerna sid. 456 vill synas, som den inrikes sjöfarten i allmänhet drifves med ett mindre antal stapelstads- än sjöstads-fartyg, eller att rikets 10 s. k. sjöstäder skulle idka större inrikes sjöfart än de 29 stapelstäderna, — men de af förf., liksom af Forsell, kallade sjöstadsfartyg äro fartyg tillhöriga innevånare i sjöstäderna, en del af uppstäderna och köpingarna. På samma sätt förhåller sig med uppgiften sid. 461, att rikets sjöfart i sin helhet år 1854 sysselsatte 50,576 fartyg af 1,043,906 läster, ty

sammanläggas de fartyg, som besörjde den inrikes sjöfarten till och från stapelstäderna (39,928) och de (10,648), som ankommo från och de (10,574) som afgingo till utrikes orter, hvilka sednare förf. tyckes hafva uteglömt, så uppkommer ett antal af 61,150 fartyg och båtar med 1,466,014 läster, förutom de fartyg, som sedan användts för sjö- och uppstädernas inrikes handel. Förf. har vidare, gemensamt med sin företrädare Forsell, en origtighet, som ej bör lemnas utan afseende: å tabellerna sidd. 433, 434 har nemligen förf. under rubriken *Arbetare* vid fabriker upptagit samma antal personer, som å Kommerse-Koll. tabeller förekommer under benämningen *Egare* och *Arbetare*. — Befogad är icke anmärkningen sid. 451 not., att Kommerse-Koll. uppgifter om handelsvärdet äro, åtminstone för Finland, alldeles för lågt satta: under år 1854 exporterades visserligen kaffe och salt till ett värde (727,000 R:dr B:ko) betydligt större än den af Kommerse-Kollegium uppgifna summan (276,000 R:dr), men i dess Berättelser upptages icke värdet af export från Nederlag och Kreditupplag, och mer än ¾ af ofvannämnda varor (nemligen 76,772 T:r salt och 859,507 skålp. kaffe) utfördes från Nederlag och Kreditupplag.

Förbjöde ej utrymmet, så hade ref. önskat att här närmare skärskåda några af Herr L:s resultater vid betraktelsen öfver befolkningens tillväxt, hvilka strida mot hans egna iakttagelser. Måhända erbjuder sig en annan gång tillfälle att härtill återkomma. En omständighet är dock för vigtig och för ofta upprepad, för att förbigås, nemligen det mången gång alldeles öfverflödiga angifvandet af den årliga tillökningsprocenten, hvilken tyckes mestadels grunda sig på misstag om beräkningssättet. Det är klart, huru omöjligt det är, att, om tillväxten på 5 år varit 5%, antaga den årliga hafva varit 1,01%, eller, om den förra på 10 år varit 3, 95%, den sednare skulle varit 0, 395%, eller om den förra på 100 år varit 95, 2%, den sednare skulle varit 0, 96%. Dessa antaganden stå icke heller väl tillsammans med några andra i sammanhang dermed anförda, som dock mer närma sig till sannolikheten, såsom att, då tillökningen på 50 år varit 60, 8%, den årliga är 0, 95, eller då den förra på 45 år varit 56%, den sednare är 0, 97% o. s. v. Det är verkligen besynnerligt, att Herr L. (sid. 205) kan påstå, att folkmängden i Sverige under perioden 1751—1850 årligen tillökats med 0, 96% (i hvilket fall dess fördubbling ock borde hafva inträffat omkring 30 år förut), då han likväl å sid. 200 visat, att den årliga tillvexten 1751—75 varit 0, 51%, 1776—1800: 0, 59%; 1801—25: 0, 66% och 1826—50: 0, 90%, eller med andra ord att medeltalet för hela perioden blir större än det för hvarje särskilt af de 4 afdelningarna.

Ref. måste ock reservera sig mot beräkningen (sid. 222) om tillväxten af de oäkta barnens antal. Herr L. menar, att, om ock Sverige ej intager en fördelaktig ståndpunkt bland de Europeiska staterna, med afseende på "den oäkta procreationen", det likväl icke kan sägas om detsamma, att de oäkta föddes antal varit i någon betydande tillväxt under innevarande århundrade. På hvad sätt bevisar han då

detta? Jo, efter förkastande af den vanliga methoden att jemföra antalet af de födda äkta och oäkta, äfvensom att till jemförelsegrund taga folkmängden, anser han det mest lämpliga och naturliga vara att jemföra antalet af oäkta barn med ogifta qvinnor i "manbarhetsåldern", och kommer till det resultat, att, då på 100 ogifta qvinnor år 1825 kommo 2, 00 (rätteligen dock 2, 01), men 1850 2, 07 (rätteligen dock 2, 08) oäkta barn, de sednares antal (förmodligen blott i förhållande till ogifta qvinnorna) hade på *ett helt fjerdedels sekel* ej mer tilltagit *än det knappt nämnvärda af* 0, 07%. Onekligt är, att år 1850 förekom på hvarje 100 ogifta qvinnor öfver femton år 0, 07 oäkta barn mer än 1825, men de sednares tillväxt i förhållande till de förra är icke derföre blott 0, 07%, utan, så vidt ref. kan finna, 3, 5%. Vore Herr L:s beräkning rigtig, så skulle, i fall förhållandet något år vore såsom 100: 3, tillväxten vara blott 1%, då den likväl tydligen vore 50%. Resultatet är för öfrigt alldeles oförenligt med Tabell-Kommissionens uppgifter. Lika origtigt, som tillika orättvist mot Norge, är påståendet (sid. 218), att de oäkta barnens antal i äldre tider varit relativt större i Norge än i Sverige och att "progressionen" bland dem under de tjugo (31?) åren 1801—31 i Sverige varit blott 15, 5%, men i Norge 49, 6%. Det vore i sanning ganska gynsamt, om de oäkta barnens antal ej hade ökats mer än 15, 5%, under en tid då befolkningen gått framåt med 23%! Men verkliga förhållandet är emedlertid, att deras antal hade i Sverige tilltagit med 52 %, såsom hvar och en kan öfvertyga sig af Herr L:s egna siffror å sid. 217. — Det behöfver icke sägas, huru önskligt det varit, att Herr L. användt större noggrannhet, då han gjort till sin uppgift att vederlägga de för Svenska folkets sedlighet så förklenliga omdömen, som, på grund af det förmenta stora antalet af oäkta barn, blifvit uttalade så väl in- som utomlands. — Om hans argumenters beskaffenhet vore för öfrigt åtskilligt att invända, men hvilket nu måste lemnas derhän.

På ett och annat ställe måste läsaren lemnas i osäkerhet, derigenom att motsatta uppgifter anföras om samma sak. Sid. 252 säges, att Sverige eger 13 landtbruksskolor, men sid. 382 deremot 18 (17?). Sid. 346 säges, att de indelta infanteri-regementena äro 24, och de värfvade 6 (äro endast 3), men å följande sida, att alla infanteri-regementena äro blott 26 (27?). Sid. 435 uppgifvas Handtverkarnes antal på landet år 1854 till 1906 (enligt Kommerse-Kollegii uppgift), men å följande sida till 2006. — Rörande Pommerns afträdande finnas minst 3 olika uppgifter, visserligen allesammans rigtiga, men då det hela blifvit sönderstyckadt och fördeladt på flera ställen, och då ingenstädes förklaring gifves, måste den om förhållandet okunnige försättas i bryderi.

Denna lista på fel och brister kunde visst ännu förlängas, men ref. saknar både håg och tillfälle dertill. Det anförda vare nog för att visa, att Herr L. ej så genomträngt sitt ämne, som säkerligen mången väntat, och ej heller förfarit med den noggrannhet, som är er-

forderlig för ett arbete, som kan gälla såsom auktoritet. Med flit äro fakta framlagda, för att läsaren sjelf må döma. — Vi hafva ej med likgiltighet kunnat se, att i synnerhet denna teckning af fäderneslandet skulle endast med de loford, som deröfver blifvit uttalade från ett annat håll, komma till utländningen, eller till enhvar, som saknar tillfälle att jemföra densamma med urkunderna.

Vårt snart öfverskridna utrymme tillåter oss icke att ingå i en närmare undersökning af beskrifningen öfver Norge. Korteligen, den eger samma förtjenster och till en del samma fel, som den öfver Sverige. Herr L:s uppgifter öfverensstämma i allmänhet med Braun Tvethes, som äfven åberopas, men äro ock kompletterade med nyare notiser. Ett exempel på ett svårt missförstånd är Herr L:s antagande, att Norges Statsinkomster år 1710 uppgingo till 3,650,000 Rbdl. eller ungefär sexdubbelt mot det straxt derefter anförda 1746, men såvidt vi kunnat förstå den af Tvethe citerade Riegels uppgift (hvilken Herr L. åberopar), utgjorde denna summa inkomsten af både Danmark och Norge, och den af Norge ensamt deremot blott 644,535 Rbdl.

Herr L. skall väcka sina fleste läsares' missnöje, så väl genom den ensidiga och lösliga uppfattningen, som ock genom den bittra och häcklande tonen, hvari han talar om brödrarikets så väl inre som yttre förhållanden. Det är emellertid glädjande, att han funnit skäl att modifiera sin obenägenhet, i det han i ett tillägg erkänner, att genom de nyligen nedsatta komitéerna "kraftiga åtgärder" blifvit vidtagna för att afhjelpa de "närvarande missförhållandena." Detta gäller dock icke om en sak, som är för vigtig att här förbigå, nemligen om Sveriges och Norges handelsförhållanden. "Det finnes", påstår Herr L. sid. 460, "sannolikt ingen nation i verlden, som erhållit så stort insteg i en annan nations sjöfart, som den Norska vunnit i den Svenska", och tillägger han sedan, "att Norrmännens andel i den Svenska seglationen utgjorde år 1854 38 proc. af samtliga ankomna, samt 54 proc. af alla utländska (ankomna?) fartyg." Enligt Kommerse-Kollegii Berättelser var deremot antalet af alla till Sverige ankomna fartyg 10,648 (hvilket öfverensstämmer med Herr L:s uppgifter sid. 459), och deraf Norska blott 1,620 (som ock öfverensstämmer med Herr L:s uppgift sid. 461), eller *blott 15, 21 %*. Då vidare alla ankomna ej svenska fartyg voro 4,555 och deraf de Norska 1620, så utgjorde de sednare *blott 35 % af de förra.* Inskränkes alltså ofvan anförda mening blott till *det närvarande*, så blir i alla fall Norrmännens insteg i Svenska seglationen vida mindre än Engelsmännens i den Franska och Nord-Amerikanska, förutsatt att Herr L:s uppgifter om det sednare äro tillförlitliga.

En granskning af Preussen och Tyskland anser sig ref. med desto större skäl kunna tills vidare lemna å sido, som man på grund af arbetets titel har skäl att anse framställningen af *de tyska* (som förf. benämner dem) *förbundsstaterna* ej vara afslutad med de fragmentariska notiser, som i denna del meddelas om deras vigtigaste städer. Vi vilja blott omnämna, att förf. för sin beskrifning citerar flera goda

så väl urkunder som bearbetningar, dock äro icke alltid, uppgifterna, så väl i hvad som rörer författningar, som äfven folkmängd och handelsförhållanden, af nyaste dato. Tilläte ock utrymmet, så ville vi dock icke längre trötta läsaren: då förf. icke lyckats väl vid beskrifningen af fäderneslandet, så kan man icke vänta, att han skall vara bättre hemmastadd inom främmande länder, äfven om en större tillgång på hjelpkällor satt honom i tillfälle att framlägga flera ganska intressanta siffertabeller och resonnementer, äfvensom att fullständigare än vid öfversigten af Sverige belysa vissa förhållanden.

Då ref. erhöll i uppdrag, att härstädes anmäla Herr L:s arbete, ansåg han det först och främst vara ej blott hans rättighet, utan äfven skyldighet, att granska detsamma ur synpunkten af dess användbarhet som lärobok; han tror sig dock här icke hafva bedömt detsamma ensidigt ur denna synpunkt, utan äfven yttrat sig öfver dess brukbarhet som handbok i allmänhet. För begge dessa ändamål, äfvensom för en kortare öfversigt af Statistikens mångfaldiga ämnen skulle det i öfrigt ej vara olämpligt, genom sin enkla och rediga uppställning och derigenom att större delen af utrymmet ej upptages af statsekonomiska resonnementer. Att ref. påpekat åtskilliga brister, må dock icke tagas, som han ville nedsätta dess öfriga förtjenster. Han anser tvertom, att en hvar kan derur hafva åtskilligt att lära. Han vill ej heller afsluta detta, utan att hafva lofordat Herr L:s förtjenstfulla bemödande samt hans nit och omsorg att icke blott förskaffa sig de bästa tillgängliga källor, utan äfven fullständiga dem genom upplysningar, som han med ej så obetydligt besvär måst på enskilt väg förskaffa sig. Han vill ock betyga sin aktning för Herr L., att, oaktadt embetsåligganden af en annan art måste hufvudsakligen upptaga hans tid, han velat använda sina lediga stunder för vetenskapliga forskningar, hvilket desto mer berättigar till aktning, som det hos oss är en ganska sällspord företeelse.

C. L. R.

Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags Protokoll med tillhörande handlingar, från sjuttonde århundradet. Enligt Högloft. ståndets beslut från trycket utgifna. I. och II. Stockholm 1855—56 (tills. 3 R:dr 8 sk. B:ko).

Få länder hafva så rika materialier till sin historia, som vårt fädernesland, så vidt det rör de sista århundradena. Bland dessa materialier intaga riksdagshandlingarne ett vigtigt rum, emedan våra regeringar nästan alltid handlat i samråd med representationen. Af de vigtigaste riksdagshandlingarne, nemligen riksdagsbesluten, regeringsformer, arfföreningar och regeringarnes resolutioner på de särskilda ståndens besvär, utgaf Stjernman för något öfver 100 år sedan en samling, som likväl hvarken är fullständig eller felfri. Vid förra riksdagen väcktes fråga om att utgifva en ny och fullständigare samling af äldre riksdagshandlingar, men det dertill begärda anslaget blef ej af stån-

derna beviljadt. Deremot beslöt Ridderskapet och Adeln att särskildt utgifva sitt stånds äldsta protokoll; utgifvandet har blifvit uppdraget åt Hr Lector Tham, som med sitt vanliga nit har gripit verket an och redan offentliggjort två delar, omfattande åren 1627—1636. Hr T. har ej blott aftryckt protokollen utan ock de vigtigaste handlingarne, såsom regeringens propositioner och Adelns svar derpå, Adelns besvärspunkter m. m. Han har ock bifogat inledningar, hvari han sammanställt regeringens och de andra ståndens samtida förhandlingar och således meddelat en öfversigt af så väl styrelsens som riksdagarnes verksamhet för denna tid. Vi önske, att Ridderskapet och Adeln ej måtte för kostnadens skull tröttna vid det vackra företaget, som är så värdigt rikets första stånd, och att en utgifvare, lika varm för saken som den nu varande, alltid måtte finnas att tillgå. **H.**

Underd. **betänkande** och förslag rörande inrättandet af ett **Statistiskt Embetsverk**, afgifvet den 18 Juni 1856 af den dertill i nåder förordnade Kommité. Stockholm 1856.

Sedan vid förra riksdagen genom enskild motion förslag blifvit väckt om inrättande af ett nytt embetsverk, som skulle omfatta den officiella statistikens alla grenar, hvilka hittills dels icke blifvit behandlade dels äro uppdragna åt särskilda myndigheter utan samband sins emellan, ingingo Riksens Ständer till K. Maj:t med anhållan om utarbetande af en plan till ett dylikt embetsverk. K. Maj:t uppdrog detta arbete åt en Kommitté, bestående af Herrar Berg, Carlson och Styffe, under ordförandeskap af Presid. Skogman, efter hvilkens död Statsrådet Fåhræus blef Kommitténs ordförande. Denna Kommittés betänkande är ett högst värderikt arbete, innehållande ej blott förslag till inrättande af en Statistisk byrå jemte underrättelser om dylika embetsverk i främmande länder, utan ock en på vidsträckta forskningar grundad framställning, af hvad i Sverige i äldre tider blifvit påtänkt eller vidgjordt för att vinna den öfversigt af samhällsförhållanden, som utgör statistikens ändamål. Betänkandet är således icke blott af omedelbar nytta såsom vägledning för dem, hvilka det tillkommer att fatta beslut om det i fråga satta nya embetsverkets organisation, utan ock af stort värde för historieforskaren. **H.**

The History of the Life of **Leonard Torstenson**, Senator of Sweden, Chief of the Swedish Artillery under and Generalissimo of the Swedish Armies subsequent to the death of **Gustavus Adolphus.** By **I. Watts de Peyster.** Poughkeepsie, Platt & Schram, printers 1855: 8:o 50 o. 248 sidd.

Författaren, Generalmajor i de Nordamerikanska Fristaternas tjenst, synes vara väl hemmastadd i 30åra krigets historia och åbe-

ropar öfverallt Svenska källor. Till valspråk å titelbladet har han valt *Geijers* ord: "Beneath Swedens Throne the greatest of Swedish Commanders." S.

Academiska Underrättelser angående Upsala Universitet.

Lärarepersonal den sista December 1856. Ord. professorer 26 e. o. prof. 1, ord. adj. 9, e. o. adj. 1, docenter 33, exercitiemästare 4; summa 74.

Antalet af Studerande, hvilka höstterminen 1856 voro vid Universitetet närvarande, utgjorde 869.

Examenstagande år 1856. Hofrättsexamen undergingo 28, canselliexamen 13, cameralexamen 47, bergsexamen 3, theol. candidatexamen 1, dimissionsexamen 49, practiska kursen för prestcandidater 46, juris candidatexamen 8, medicinæ licenciatexamen 22, medicinæ candidatexamen 24, philosophiæ candidatexamen 49, juridico-philosophiæ candidatexamen 2, medico-philosophiæ candidatexamen 37, studentexamen, godkände 228, icke godkände 73.

Utnämnde. Till Exegeseos Sacræ Veteris Testamenti Docens Theol. Cand. Ph. Mag. M. G. Rosenius, d. 7 Maj 1856. — Till Matheseos Docens Ph. Cand. H. Th. Daug, d. 31 Maj s. å. — Till Matheseos Docens Ph. Mag. E. V. E. von Zeipel, d. 23 Juni s. å. — Till Linguarum Orientalium Adjunct Linguæ Arabicæ Docenten Mag. J. Th. Nordling, d. 19 Juli s. å. — Till Medicinæ Theoreticæ Docens Med. Doct. Chirurg. Mag. P. Hedenius, d. 3 Sept. s. å. — Till Zoologiæ Docens Phil. Cand. T. Thorell, d. 8 Sept. s. å. — Till Lärare vid Wexiö med Skolan förenade Gymnasium Litteraturæ Hebraïcæ et Aramaïcæ Docenten Mag. G. F. Koraen, d. 1 Oct. s. å. — Till Astronomiæ Docens Ph. Mag. T. R. Thalén, d. 29 Oct. s. å. — Till Astronomiæ Docens Observatorii Amanuensen Ph. Mag. H. Schultz, s. d. — Till Linguæ Græcæ Docens Vicarierande Lectorn vid Gefle Gymnasium Ph. Mag. L. A. A. Aulin, d. 11 Dec. s. å. — Till Ordinarie Professor i Aesthetik och modern Litteratur Extraordinarie Professoren i modern Litteratur, En af de Aderton i Svenska Academien, m. m., Mag. C. W. Böttiger, d. 12 Dec. s. å. — Till Extraordinarie Professor i Aesthetik och modern Litteratur Aesthetices Docenten, En af de Aderton i Svenska Academien, m. m., Mag. B. E. Malmström, d. 12 Dec. s. å. — Till Philosophiæ Theoreticæ et Practicæ Adjunct vid Lunds Universitet Philosophiæ Theoreticæ Docenten Mag. C. Y. Sahlin d. 17 Dec. s. å.

Förordnad den 10 Jan. 1857 att under H. K. H. Kronprinsens frånvaro i Norge bestrida Cancellers-Embetet för Universiteterna i Upsala och Lund En af Rikets Herrar, f. d. Justitiæ Statsministern, Presidenten i Kongl. Maj:ts och Rikets Svea Hofrätt, Riddaren och Commendören af Kongl. Maj:ts Orden m. m. Herr Grefve *Gustaf Adolf Sparre.*

Offentliga föreläsningar h. t. 1856 och v. t. 1857.

Theologiska faculteten. Domprosten Doctor Knös såsom f. n. riksdagsman befriad från föreläsningsskyldigheten. Denna bestrides af Docenten Cornelius, hvilken föreläser Davids psalmer och epistolæ catholicæ (4 timmar i veckan). — Prof. Beckman: dogmatik (4 t.) — Prof. Torén: h. t. practisk theologi, v. t. catechetik (4 t.) — Adjuncten, Prosten Hultman såsom föreståënde Kalsenianska professionen: kyrkohistoria, theologisk encyclopædi och prænotioner (4 t.) — Adjuncten, Doctor Segerstedt: dogmhistoria (2 t.) — Docenten Landberg såsom föreståënde 3:dje theol. adj.: predikotexterna (2 t.)

Juridiska faculteten. Prof. Bergfalk: Svensk oeconomirätt (4 t.) — Prof. Lindblad: process- och criminalrätt (4 t.) — Prof. Olivecrona: Svensk civilrätt (4 t.) — Prof. Rydin: Svensk statsrätt (4 t.)

Medicinska faculteten. Prof. Sundevall: myologi och circulations-organerna (4 t.) — Prof. Glas: h. t. hjert- och lung-sjukdomar, v. t. hjernans och nervernas sjukdomar (4 t.) — Prof. Wallqvist: h. t. om organiska läkemedlen, v. t. physiologisk chemi (4 t.) — Docenten Doctor Mesterton såsom föreståënde chirurg. et art. obstetr. professionen: om bråck (4 t.)

Philosophiska faculteten. Prof. Walmstedt: mineralogi (4 t.) — Prof. Schröder: h. t. Sturlesons konungasagor, v. t. Nordisk archæologi och Svensk numismatik (4 t.) — Prof. Fries: använd botanik, Skandinaviens växtlighet samt inledning till örtkunskapen (4 t.) — Prof. A. F. Svanberg för sjuklighet tills vidare befriad från föreläsningsskyldigheten. Professionen förestås af Astronomiæ Observator Ångström, som föreläser allmän physik (4 t.) — Prof. Boström: religionsphilosophi (4 t.) — Prof. G. Svanberg: theoretisk astronomi (4 t.) — Prof. Malmsten: differentialcalcul (4 t.) — Prof. Wingqvist såsom Academiens f. n. Rector befriad från föreläsningsskyldighet. Professionen förestås af Docenten C. G. Malmström, som föreläser Svenska statsförfattningens historia (4 t.) — Prof. Carlson såsom f. n. riksdagsman befriad från föreläsningsskyldighet. Denna bestrides af Docenten Wahrenberg, som föreläser nyare allmänna historien (4 t.) — Prof. Ribbing: philosophisk formlära, logik (4 t.) — Prof. L. F. Svanberg: chemiska laborationsförklaringar (4 t.) — Prof. Zedritz: Cicero de divinatione, Propertius (4 t.) — Prof. Spongberg: Aeschines och Aeschylus (4 t.) — Prof. Liljeborg: djurrikets system (4 t.) — Prof. Hesse: 1 Mose B., Domareboken (4 t.) — Prof. Böttiger: v. t. æsthetik (4 t.) — Adj. Falck: trigonometri och analytisk geometri (2 t.) — Adj. Afzelius: rätts- och statsphilosophiens nyare historia (2 t.) — Adj. Areschoug: cryptogamerna (2 t.) — Adj. Petersson: Horatii Satirer (2 t.) — Adj. Linder: h. t. Hyperides, v. t. Lysias (2 t.) — Adj. Nordling: koran (2 t.) — E. O. Adj. Prof. Olde f. n. befriad från föreläsningsskyldighet. Denna bestrides af Docenten Hagberg, som föreläser Byrons Don Juan (2 t.) — Doc. B. E. Malmström ss. h. t. föreståënde Aestheticės professionen: Sv. och allmän litteraturhistoria (4 t.)

Ulphilana. Den 3 Jan. innevarande år tillrättakommo de 10 blad af Codex Argenteus — alla tillhörande Marci Evangelium — hvilka saknats sedan 1834. Innehafvaren af bladen öfverlemnade dem till detta häftes Utgifvare, hvilken, så fort ske kan, dock ej förr sommaren, ämnar offentliggöra dem, och för detta ändamål låta omtrycka de blad af sin Codex-upplaga, dit de nu lyckligt återfunna bladen höra, samt dessutom tillägga ett och annat, som för upplagans completterande kan synas erforderligt.

— Doctor Leo från Berlin, åtföljd af en photograph från samma stad, besökte Upsala förliden höst, i ändamål att af Codex Argenteus taga åtskilliga photographiska aftryck. De båda resande anlände hit den 6 October. Den 7 besöktes Bibliotheket, samt vidtogos åtskilliga förberedande anstalter. Dagen derpå började photographen sitt egentliga arbete, hvilket han afslutade den 23. — Doctor Leo stadnade här första gången blott 2 dygn, och då han sedan, något öfver 1 vecka efter photographens afresa, återkom, skedde detta hufvudsakligen för att taga afsked, ty redan följande dag, eller den 5 November, lemnade han å nyo vår stad. — De aftagna sidornas antal utgjorde enligt här meddelad uppgift 60 eller 61, af hvilka endast 12 skulle å papper kunna återgifvas.

Den 13:de Januari, Knutsdagen, firades i Upsala den sedan en följd af år tillbaka sedvanliga Knutsfesten. Gillets vackra lokal, som för dagens högtid blifvit upplåten, var rikt upplyst och prydligt arrangerad. Öfver talarestolen hade de tre nordiska rikenas fanor och det af Christiania Damer till Upsala Student-Corps skänkte standaret fått sina platser. Utom studenter och yngre akademiska lärare deltogo i festen flera professorer och akademiska embetsmän samt borgare och ståndspersoner, alla tillsammans ett antal af omkring 200 personer. Åtskilliga stadens förnämsta damer hade intagit lektaren midt emot den, som upptogs af musiken, och gåfvo genom sin närvaro festen en ökad glans. — Sedan sexan med den helstekta grisen och den fradgande mumman blifvit intagen och bålarna framsatta, uppträdde Student-Corpsens Ordförande, kandidat Edqvist, och föreslog skålen för Nordens minnen och förhoppningar. Samma talare föreslog derefter skålen för de förenade rikenas Konung samt den för Danmarks Konung; hvarefter professor Beckman föreslog skålen för Nordens samtliga universiteter. Med skålen för damerna, som föreslogs af studenten Roth, slutade festens officiella afdelning, och förklarades derefter ordet fritt, då magister Svartengren uppträdde och i ett längre föredrag, rikt på glänsande humor, dramatiskt lif och djupa, omfattande tankar, framställde de hinder, hvilka en i framtiden möjlig union mellan Nordens trenne riken hade att utifrån befara och bekämpa. Sedermera höllos åtskilliga tal på vers och prosa, dels anslutande sig till dagens bety-

delse, dels af mera tillfälligt innehåll. — Bristen på utrymme nekar oss att lemna någon utförligare redogörelse, äfvensom att meddela de tal, som höllos.

Rättelser i detta Häfte.

Sid.	18	rad.	20	uppifrån	står:	föres å	läs: förestå
—	20	—	2	—	—	genomgar	— genomgår
—	27	—	12	nedifrån	—	Borgerdydsskolen	— Borgerdydskolen
—	—	—	7	—	—	upphört	— ophört
—	—	—	1, 2	—	—	till	— til
—	29	—	5	uppifrån	—	kommentera	— kommenteras
—	126	—	4	—	—	öden, dess	— öden, som i afseende på dess
—	—	—	10	nedifrån	—	hvilken	— hvilken icke
—	131	—	11	—	—	allmängörande	— bekantgörande
—	—	—	12	—	—	fosterlänska	— fosterländska

Rettelser i 2:den Aargangs 3:die Hefte.

Sid.	95, 10 Lin.	fra neden	staaer:	en Tanke,	læs: een Tanke,
—	107, 14—15	—	—	Rödder kunne	— Rod kan
—	141, 6 —	fra oven	—	sögun	— sögum
—	144, 11 —	—	—	25 Aar	— 50 Aar
—	145, 12 —	—	—	Heste.	— Sauder.
—	165, 4 —	fra neden	—	dens	— den norskes
—	173, 15 —	fra oven	—	132,000	— 128,000
—	187, 18 —	fra neden	—	Kamp	— Kram
—	— 15 —	—	—	sammenkogt	— sammenbagt
—	191, 13 —	—	—	Mörk	— Mordt

INNEHÅLL AF ANDRA ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE.

Nordisk Universitets-Tidskrift.

Andra Årgångens Innehåll.

Blott tro och heder äro evigt fasta.
Med blicken höjd till stjernan uti Norden,
På deras grund vi vilje ankar kasta.

GEIJER.

